

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

ІСТОРІЯ
УКРАЇНЦІВ
КАНАДИ

Том I
Видання друге

ВІННИЦІ
1991

ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

*Підсоння, а не душу змінюють ті,
що виїжджають за море.*

Поет старого Риму
ГОРАЦІЙ

THE UKRAINIAN CANADIANS

A HISTORY

BY

MICHAEL H. MARUNCHAK

Volume I

Winnipeg

1991

Canada

**Published by
Ukrainian Academy of Arts & Sciences**

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК

ІСТОРИЯ УКРАЇНЦІВ КАНАДИ

Том 1

Вінніпег

1991

Канада

Накладом
Української Вільної Академії Наук
в Канаді

Авторські права застережені

**Copyright by M. H. Marunchak, 1968
Second Edition, 1991**

Друге видання 1991

Printed in Canada

CANADIAN CATALOGUING IN PUBLICATION DATA

Marunchak, Mykhailo H., 1914-

Istorifã ukrãinšiv Kanady

**Title on added t.p.: The Ukrainian Canadians.
Includes bibliographical references.
ISBN 1-55056-102-2**

**I. Ukrainian Canadians — History.* I. Ukraïns'ka vil'na akademifã
nauk. II. Title. III. Title: The Ukrainian Canadians**

**FC106.U5M3 1991 971/.00491791 C91-097019-X
F1035.U5M3 1991**

ПЕРЕДМОВА

до першого видання

Оце вперше появляється в українській мові праця, якої потреба відчувалася від довшого часу. Українське життя в Канаді має свої завершені розвоєві фази й аналіза його росту та розвитку потребує вже обширної історії. Цьому завданню, між іншим, основно буде служити “Історія українців Канади” пера д-ра Михайла Марунчака, яку саме вираджуємо в світ.

Праця ця — це вислід довгих й основних дослідів автора, які почалися опрацьовуванням фрагментарних відтинків історії українців Канади та появою таких його праць, як “Канадійська Теревовля” (Місце першої української Служби Божої в Канаді), “В зустрічі з українськими піонерами Алберти”, “Змагання за незалежність Української Церкви в Канаді”, “Петро Гаврисин — піонер будівничий Шашкевичівської Дільниці (Пойнт Доглес) у Вінніпегу” та інші. Крім цього появилася теж низка статей автора, розкинутих в різних часописах та журналах, які обговорювали важливі проблеми українського минулого в Канаді.

Основними працями автора з історії українців Канади є його три монографічні праці, а саме: “Шотландські поселенці та українська громада в Пойнт Доглес”, “Історія суспільно-культурного росту українців Манітоби”, “Українська преса і література піонерської доби”. Всі вони появилися під загальною назвою “Студії до історії українців Канади” (понад 1000 сторінок друку) в серії “Збірника Заходознавства” Української Вільної Академії Наук в Канаді, в роках 1964-1968.

Коли “Студії до історії українців Канади” дають аналізу тільки деяких ділянок українського життя в Канаді, то “Історія українців Канади” д-ра Михайла Марунчака дає синтезу й оцінку цілоти української спільноти в Канаді та з’ясовує її розвиток та ріст. Що більше, кожна доба цієї спільноти, пов’язана з історичними процесами на українських землях, у висліді яких відбулося три фази української іміграції до Канади, які з трьома поколіннями, що виростили вже в Канаді творять виразно оформлену психологічну та історичну українсько-канадську спільноту.

Стосуючи такий широкий підхід до з’ясованої матерії, сторінки запланованого однотомника історії розрослися до двотомового видання “Історії українців Канади”, яке обіймає около тисячу сторінок друку та декілька сотень ілюстрацій.

Саме тепер випускаємо в світ перший том цієї історії, яка не тільки зглиблює українське минуле в Канаді, але теж значно його поширює новими дослідженими подіями та особистостями. Це

стосується не тільки культурного життя, але теж літератури, преси, громадських установ та загально-канадської інтеграції.

Українська Вільна Академія Наук не розпоряджала і не розпоряджає більшими фондами, щоб того рода праці вирядити в світ. Це було причиною, що УВАН кількакратно зверталася по фонди до української спільноти в Канаді та ЗСА. Сьогодні ми з признанням відмічуємо, що тільки завдяки патріотичному відгукові численних установ та передових і жертвенних осіб української спільноти, ми є в стані видати, крім трьох томів “Студій до історії українців Канади”, теж цей перший том першої основної “Історії українців Канади” в українській мові.

Повища настанова зобов'язує нас не тільки висловити подяку тим, що в підготовці цієї історії близько співпрацювали з автором впродовж довгих років, але теж і передусім скласти вислови вдячності українським установам та товариствам, а зокрема парафіям, кредитівкам та організаціям за їхню щедру жертвенність. Деякі громадяни виявили надзвичайну і щирю відданість справі, жертвуючи більші суми гроша. Всім їм Українська Вільна Академія Наук висловлює своє щире спасибі та громадське признання. Ми свідомі, що без цієї фінансової піддержки ці цінні сторінки та документи нашого минулого в Канаді не опинилибся в руках читачів та на книгарських полицях.

Ми переконані, що праці, яким спонсорує Українська Вільна Академія Наук, стануть товчком до дальших студій українського минулого в Канаді, яке виявляється не тільки многогранным, але теж змістовно-багатим і повчаючим. Ми одночасно віримо, що саме такі студії над українським минулим в Канаді, допоможуть кращій національній і культурній ідентифікації не тільки сучасним, але також поколінням, які прийдуть по нас.

Разом з тим Президія Української Вільної Академії висловлює щире признання і заслужену подяку авторові цієї праці д-рові Михайлові Марунчакові, членові УВАН, за його ініціативу в ділянці історії українців Канади, яку він розвинув в широку і глибоко-дослідну та багато-літню працю, в яку він вклав своє знання та любов.

Президія
Української Вільної Академії Наук
в Канаді

ПЕРЕДМОВА АВТОРА до другого видання

При кінці 18 століття український народ опинився цілком під окупацією двох імперій, а саме Росії й Австро-Угорщини й переживав важкі політичні й соціальні утиски. Гнобительна система привела до обідіння українського села до тої міри, що селянам на маленьких земельних уділах важко було вижити. Терпіли не тільки чисельні родини, але й малі. Такий був стан в обох займанщинах, яких розділювала річка Збруч. Як на сході, так і на заході, на весняних переднівках панував голод.

До цього ще не сході, під Росією, торжествували валуївські циркуляри (1863 р.), які обмежували не тільки навчання української мови, але також переводили закриття існуючих шкіл (недільних). За Валуємським законом прийшов Емський указ або “указ Юзефовича” (1876). Ступнево гноблення доходило вершків.

Одночасно віяли в тому часі гострі вітри французької революції та революційного романтизму і треба було гнобителям ці течії брати в політичний рахунок. Наслідком цих течій була знесена панщина в 1848 р. в Австрії, і кріпацтво в 1861 р. На сході України народ був звільнений від рабських робіт та від прикріплення до панської землі. Це створювало перспективи широкого масам народу шукати кращих можливостей на прожиток себе і своїх рідних не тільки на теренах свого замешкання, але теж поза ними. Впарі з цим приходило політичне дозрівання широких кіл народу з думкою, що свою долю треба брати у свої руки. В народі, серед збіднілих мас, став домінувати клич “треба йти в інші світи” і там добиватися кращої долі. Куди однак йти, ніхто тоді не вмів ясно відповісти. Був тільки клич “йти в світ за очі”, а український поет Богдан Лепкий вбрав цей клич в поетичну форму й додав глибоку думку до нього у вірші: “Гей же в світ за очі, коли нас рідний край виживить не хоче”.

І так останні декади дев’ятнадцятого століття української історії стали віднотувати в своїх реєстрах великий ісход українського люду східньої України на Далекий схід, Сибір й центральну Азію, а зі західних земель, як Закарпаття, Галичина, Буковина, Лемківщина, в Західню гемісферу. Вправді звідси найперше почалася історія т.зв. заробітчанської еміграції, а дещо згодом, а в деяких случаях й одночасно, розвинулася поселенча еміграція. Їхав народ масово на працю до Прус (Німеччина), Мадярщини, Франції, Бельгії, як також до ЗСА. Знова, коли повністю відкрилися брами на поселення в Канаді, ЗСА, Аргентині і Бразилії, а дальше в Боснії, Парагваю й Урагваю, в дечому устала заробітчанська еміграція, а почалася поживавлена поселенча еміграція, яка дала основи під велику вітку українського народу, що її зведе сьогодні діаспорою в західньому світі.

Хоча в Канаді віднотуємо сліди української людини далеко перед прибуттям перших конкістадорів 1891 р., то дату цю приймаємо для української історії Канади як основну, бо від цієї дати тягнуться українські родоводи в Канаді.

До 1896 р. приїзд українських поселенців до Канади не був чисельний, але з цим роком почався вже безперервний потік українського селянства до цієї країни й цей приплив не припинявся до початків

Першої світової війни. Він теж продовжувався між двома світовими війнами як теж після Другої світової війни. Однак мав він вже дещо інші причини а тим самим інші соціальні і політичні забарвлення. З цього приводу ми розподіляємо історію українського поселення в Канаді на три різні доби, а піонерській добі віддаємо передове місце. Це доба геройських зусиль українського поселенця, який закинений долею в канадські прерії та в лісові дебри, не здавався. Мозольною працею і з твердим завзяттям і без ніякої суспільної допомоги, він закріпив себе в цих преріях і лісах, розбудував там шляхи й комунікаційні лінії й не уступив ані перед катаклізмами природи, ані перед важкими хвилями расових упереджень, ані перед кривдями і важко зневажливими децизіями канадського правління в часі війни.

Піонерська доба українського поселення в Канаді національно з'єднала українських поселенців. Вона об'єднала їх в їхніх традиційних церквах та суспільних організаціях. Зникли регіональні номенклатури “галичан”, “буковинців”, “руснаків”, “карпаторосів”, “лемків” й інших. Принято модерний термін “український”, замість давнього, історичного, вкраденого українцями “руський” та “русин”. Селяни на фармах і робітники в містах дали початок третьому станові своєї спільноти. Вони виростили свою інтелігенцію в своїх канадських школах, за які вони вели довгий затяжний бій. Отже, крім селянства на фармах і робітництва в містах наростає третій стан, який спільно з батьками сягає за керму в муніципальних правліннях, за репрезентацію в міських управах, та за провінційні та федеральні законодавні палати. Це світла сторінка розвою й росту української спільноти в Канаді, яка сьогодні начисляє біля одного мільйона громадян.

Століття українського поселення в Канаді, яке звершується в дні 7 вересня 1991 р. прибуттям легендарних патріархів цього поселення Василя Єлиняка та Івана Палипівського, відкриває також нові горизонти до нових майбутніх століть в цій країні. Щоб їх збагнути й кинути перспективу на їхній дальший розвій, доцільно основно познайомитися з цими твердими початками українського буття в цій свободолобній країні, бо тут не тільки труди й терпіння, але теж героїка, на якій оформлялися сторінки українського здорового росту і розвою. Тут теж епізоди важких ударів спільноти. Їх треба розцінювати на те, щоб зачерпнути в них не зневіру, а силу, бо ж такі були результати цієї боротьби.

Книга ця присвячена першим з перших, які впродовж трьох декад з розпорошених одиниць з різних закутків поневоленої батьківщини, стали об'єднаною спільнотою з ясними цілями і завданнями. Ця молода спільнота дала великий матеріальний вклад в розбудову прибраної батьківщини. Вона дала найважчу працю, якої в тому часі потребувала Канада. При цьому вона не забула рідного національно-культурного кореня, якого виводила зі землі своїх батьків. Хоча її основоположники виходили в світ з рідної землі з кличем “в світ за очі” та з гнівом і розпукою, що їхня рідна земля виживить їх не може, вони однак не забували її. Не забули й тоді, коли вона знайшлася в огні й крові часів Першої світової війни в боротьбі за свою свободу й державну самостійність. Вони завжди оферували її свої важко запрацьовані дари та заявляли свою готовість спільно служити цьому національному змагові.

ЗМІСТ

	Сторона
Передмова	5
Передмова автора до другого видання	7
Зміст	9
Вступне слово	11
Соціальні і політичні фактори в іміграції українців до Канади	17
Початки української іміграції та дата 1891 року	25
Д-р Осип Олеськів промотором масового поселення українців до Канади	31
Перший рік масової іміграції	41
Іміграційні початки та перші підсумки	45
Роки посиленої іміграції 1897-1914	48
Географічний розподіл українських поселень в піонерській добі	59
Канада і її захід при кінці 19 століття	65
Привітання новоприбулим—расові упередження	73
Перші імігрантські кроки в краю і Канаді	78
Гомстедники і робітництво	95
Релігійне питання	103
Шкільництво	129
Приватне шкільництво	156
Бурси й інститути	161
Культурно-освітня праця	171-220
Перші паруси і Манітоба 173, Алберта 184, Саскачеван 196, Ще даліше на захід (Британська Колумбія) 200, Схід Ка- нади (Онтаріо, Квебек) 205.	
Участь в політичному житті	221
Третій стан	232
Преса	241-296
Свобода 241, Манітоба 243: Канадійським Фармер 244, Сло- во 247, Ранок 248, Червоний Прапор 252, Робочий Народ 254, Православ'є 255, Український Голос 256, Канадійський Русин 261, Алберта 264: Нова Громада 264, Новини 266, Ка- надиєць 260, Поступ 270, Саскачеван 272: Новий Край 272, Знову Вінніпег 274: Канада 274, Канадійські Вісті 276. Журнали 277: Хата, Рільник, Україна, Нива. Преса для мо- лоді: Дзвінок, Каменярі. Схід Канади 281: Сьвідок Правди	

271, Зоря 282, Сьвідома Сила і Робітниче Слово 283, Гумористичні часописи 284: Кадило 284, Вуйко 285. Двомовна преса 886: Сифтонські Новини, The Farmer's Weekly Telegram. Русофільська преса 287: Канадійська Нива, Рускій Голос, Русскій Народ, Канадійская Православная Русь. Нова течія 295: Українські Робітничі Вісті 295.

Піонерська література 297-317

Теодор Федик і Дмитро Рараговський, Сава Чернецький, Василь Кудрик, Семен Ковбель, Аполінарій Новак, Зигмонт Бичинський, Онуфрій Гикавий, Мирослав Стечишин, Павло Крат, Іван Бодруг, Петро Карманський, Михайло Щербінін, Я. Н. Крет й інші.—Товариство Письменників і Журналістів.

Перші книжкові видання, книгарні і видавництва 314-318

Дво-напрямість етнічної і всеканадської інтеграції 319
 Єдність з материком 331
 Участь українців у військових формаціях 337
 Допомога українській визвольній справі і боротьба з напастями 342
 Український Канадійський Горожанський Комітет та зв'язки з Федеральним Урядом 347
 Українська Народна Рада 351
 Змагання за вивершену спільноту 355

Ілюстративна частина 367-426

Пояснення до ілюстрацій 427

Показники:

I. Особовий 433

II. Предметний:

а) Географічні назви (оселі, міста, краї тощо) 445
 б) Церкви, парафії, церковні організації 449
 в) Світські організації 451
 г) Шкільництво (школи, інститути, академії, бурси тощо) 454
 г) Друковане слово (друк, друкарні, видавництва) 456
 д) Торговельні підприємства та різне 458

III. Index of English Names and Titles 458

Джерела 461

ВСТУПНЕ СЛОВО

Загальним бажанням кожної людини є знати своє минуле та мати свою достовірну метрику. Без знання свого минулого людина почувається ніяково. Метрикою спільноти є її історія. В історії спільнота бачить свої осяги, пройдений шлях та розцінює, чи той шлях був конструктивний, чи він вніс у життя людства творчі ідеї та пориви за краще своє, свого довілля та цілого людства. На аналізі минулого спільнота хоче бачити своє майбутнє, свій дальший шлях існування та року.

Українці в Канаді виявляли бажання писати історію свого приїзду до цієї країни, своєї праці та вкладу в розбудову цієї відносно молодій держави вже в заранні своєї історії. Бажання ці посилювалися зокрема тоді, коли виростили молоді генерації, які гляділи на Канаду не тільки як на країну свого побуту, але країну виховання та свого майбутнього. У парі з цим фізичним розвоєм відбувалися соціально-психологічні зміни тих, що прибули в цю країну, як теж у тих, що виростили в цій країні. Творилася спільнота, що мала свої питомі ціхи та бажання. Процеси ці мали свої завершені періоди, на які впливали не тільки внутрішні фактори самої спільноти, але теж зовнішні, цебто оточуючий світ. В цілості був це і є процес т. зв. канадіянізації, за якою так пильно слідкують наші канадські дослідники, а передусім соціологи та історики.

Історія українського минулого в цій країні має свій довгий, пройдений шлях. Побіч історії інших національних спільнот Канади—це частина цілості Канади. Всі вони разом творять один великий знаменник минулого цієї благословенної та багатой країни. Без сумніву, не в усіх спільнот цей вклад однаковий. Залежний він від пропорції величин і часу, настанови та аспірацій. Однак кожна будова має свої різні складники, а кожний з них має свою вартість та місце.

Українці вперше заговорили про потребу своєї історії в Канаді, коли їм приходилося відмічувати десятиліття масового приїзду до Канади. Це часи 1896-1906 рр. В тому часі Осип Мегас, один із тодішніх редакторів, видав заклик до своїх земляків, "розсіпаних по Канаді від Галіфаксу до Ванкуверу", в якому він взивав простими, але щирими словами, щоб земляки донесли йому, "хто перший приїхав до Канади з Галичини, а хто

зі Стейтів". Він просив, щоб земляки описували "своє життя-буття в кожній провінції", як вони "перебули гаразд чи біду" та щоб надсилали світлини перших піонерів, світлини своїх околиць, перших будинків тощо. При тому він запевняв, що напише "Історію Канадійської Руси". Заповіджена історія "Канадійської Руси" не появилася в тому році, але рік пізніше була опублікована 46-сторінкова брошура під наголовком "Західна Канада", в якій, крім поданих природних багатств західних провінцій, був короткий нарис українського поселення в Манітобі, Алберті, Саскачевані та Британській Колумбії. Можна сказати, що була це перша коротка інформативна історія про українців у Канаді.

Основно над минулим українців у Канаді працював д-р Юліян Бачинський, який у 1906 р. з доручення Товариства "Просвіта" та Наукового Товариства Шевченка у Львові перекладав досліди і переїхав цілу Канаду та більші українські колонії в Західних провінціях. Ці його досліди були опрацьовані і мали появилися в 1914 р. у Львові, але наслідком війни друкарський набір, а то й рукопис, правдоподібно, цілковито затрапилися. Зате вспів появилися тільки його перший том, що стосується українців у ЗДА, над минулим яких він також працював у тому самому часі.

Українським піонерам у Канаді бажалося мати не тільки історію свого поселення. Їм хотілося вглибитися у минуле країни, яку вони заселили. Щоб дати на це відповідь, Я. Н. Крет, один із культурних діячів піонерської доби, видав працю під заголовком "Важніші права Канади", в якій перший і довший розділ присвятив історії Канади. Перед Першою світовою війною знову були намагання писати історію праці української людини в Канаді. Цих завдань піднявся А. Мушка, але події, що її принесла війна, не сприяли цій конструктивній праці. Щойно в 1928 р. появилася "Історія Канади" з узягдненням історії українців Канади, яку написав З. Бичинський. З уваги на те, що автор бажав віддати всю увагу ростові цілої країни, в розділі, присвяченому українському поселенню, мало залишилося місця, щоб сказати більше про цей відтинок канадської спільноти.

Обширніша праця, що появилася в 1927 р. п.н. "Церков Українців у Канаді", авторства о. П. Божика, розглядала тільки один церковний відтинок в історії українців Канади. Ця сама праця, яка появилася три роки пізніше під новою назвою як "Історія Української Еміграції в Канаді за час від 1890 до 1930 р.", не вносила зміненою назвою нічого нового. Деякі історичні та статистичні дані про Канаду подавала брошура, що появилася накладом Братства Українців Католиків у 1934 р. під патріотичною назвою "Канада Мій Рідний Край", авторства Ф. Теодора Мамчура.

“Пропамятна Книга з нагоди золотого ювілею поселення українського народу в Канаді”, що появилася в 1941 р., в Йорктоні, була найбільш солідною працею в ділянці української історії Канади, хоч вона у своїй основі розглядала виключно церковне питання. Правда, крім цих загальних праць появилася в українській мові низка менших і більших видань, що трактували окремі проблеми української спільноти, або схоплювали історію поодиноких поселень, установ, інститутів, організацій тощо. Найбільш, однак, появилася мемуарів, які теж насвітлювали в певному відношенні таку чи іншу подію та добу. В новіших часах появилася окремих рід історичних праць у формі літопису. Започаткував його М. Гикавий в календарях “Канадійського Фармера” а обширно опрацьовує Ольга Войценко п.н. “Літопис українського життя в Канаді”.

Мимо цього завжди відчувався брак повної історії українського поселення в Канаді, росту цієї спільноти, її змагань, її осягів та аспірацій. Не роз’язали цієї проблеми праці, які появилася в Україні, як “Українська трудова еміграція в США й Канаді”, пера А. М. Шлепакова, Київ, 1960, чи “На канадській землі”, авторства П. Кравчука, у Львові, 1963. Обидві вони розцінювали українську імміграцію в Канаді з клясових залогень, тобто соціально-політичних змагань та в комуністично-доктринерському насвітленні, а не в органічному рості цілої спільноти.

Відчувався теж брак основних даних, на яких кожна історія збудована. Деякі дати, які були вживані до цього часу, були не все провірені. Знова самі події були кольоровані безпосередніми психологічними реакціями та строго суб’єктивними насвітленнями тих, які ці події пережили.

Багато дечого нового вносили до історії українців Канади праці в англійській мові, як “The Ukrainian Canadians: A Study in Assimilation by Charles H. Young”, яка появилася в 1931 р. і дальше праця Віри Лисенко п.н. “Men in Sheepskin Coats: A Study in Assimilation”, що побачила світ в 1947 році. В тому самому році появилася ще одна невеличка праця в англійській мові п.н. “The Ukrainians: A Study in Canadian Immigration by Gordon A. Davidson”. Варто ще згадати в цій категорії працю Роберта Енглєнда, що частинно обговорює українське піонерство в Канаді п.н. “The Central European Immigration in Canada”, 1929 року.

Всі згадані праці в англійській мові розцінюють існування української спільноти в Канаді під кутом асиміляції, тобто затирання культурних вартостей спільноти та вказують на процес злиття української спільноти з одною з домінантних груп. Хоч

ці праці багаті у факти та деякі соціальні процеси українців Канади, то, на жаль, усі вони грішать великою недостатчею, а саме, вони розглядають українців радше з аспекту нівеляції спільноти, як з аспекту її біологічного та культурного росту.

Новий відтинок дослідів в історії українців Канади започаткував сенатор Павло Юзик, публікуючи першу більшу свою працю в 1948 році п.н. "The Ukrainians in Manitoba: A Social History". Автор, в тому часі професор Манітобського Університету, кваліфікований історик, дав джерельну піонерську студію про українців в Манітобі в контексті загальної історії українців Канади. В 1952 році цей сам автор опрацював і опублікував невеличку розвідку п.н. "The First Ukrainians in Manitoba". Піонерськими працями того самого типу були дві великі його монографії: "A History of the Ukrainian (Greek) Catholic Church in Canada" (1948), праця на осягнення магістерського ступня та "The Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada" (1957), для оборони наукового докторського ступня. На жаль, ці праці і досі не появилися друком та не є доступні для загалу. В 1967 році П. Юзик опублікував коротку інформативну історію в англійській мові п.н. "Ukrainian Canadians: Their Race and Role in Canadian Life". Це видання побачило денне світло також у французькій мові. Всі праці цього дослідника позначені солідним історичним та методологічним підходом.

До того рода праць належать також досліди д-ра В. Кисілевського як "Slavic Groups in Canada", 1951,, "Participation of Ukrainians in the Political Life of Canada", а передусім його остання велика, піонерського типу праця "Early Ukrainian Settlements in Canada", опрацьована на підставі архівних матеріалів федерального уряду в Оттаві. Монографічні праці д-ра П. Юзика та д-ра В. Кисілевського як теж згадувана вже "Пропамятна Книга поселення українського народу у Канаді" станули солідним вугловим підмурівком до дальших дослідів історії українців Канади. Вони являються зворотною віссю в дослідах цієї історії.

Великі дати в історії спільнот та народів є доброю нагодою, щоб робити підсумки з пройденого шляху та в аналізі минулого бачити своє майбутнє. Такими датами, що зосередили увагу українського загалу в Канаді над своїм минулим та майбутнім було 75 річчя українського поселення в Канаді, яке припадало в 1966 році, а в наступному, тобто 1967 році, Сторіччя Канадської Федерації. Далеко до цих дат Історична Секція Української Вільної Академії Наук в Канаді, якої автор цієї праці був головою, робила підготовку, щоб вшанувати обидві ці дати окремою серією праць під загальним наголовком “Студії до історії українців Канади”. Склалося так, що саме в Сторіччя Канади був підготований третій том цих студій. “Студії до історії українців Канади”—це монографічні праці, що стосуються певних проблем, які досі не були достатньо насвітлені в історії українців Канади. І хоч вони зустріли велике зацікавлення і признання науковців та загалу, все таки відчувалася потреба дати цілісний історичний огляд української іміграції до Канади та проаналізувати її ріст та розвій в Канаді. В тому самому напрямі висловилися й Комісія Сторіччя Канади, яка виявила не тільки бажання, але теж конкретну допомогу в дослідях, щоб така праця появилася. Предложений автором цієї книги плян був прийнятий Комісією Сторіччя в 1966 році і він став напрямним в дальшому опрацюванні цієї історії.

Розвій української спільноти в Канаді ділить автор на три окремі епохи. Вони такі: Піонерська доба, яка триває до кінця Першої світової війни, наступну добу між двома світовими війнами автор називає Добою розбудови, закріплення інтеграції та дісінтеграції, врешті остання доба, що її започаткувала Друга світова війна—це Доба організаційного вивершення, повної інтеграції і суспільної диференціяції. Ці три доби тісно пов’язані з трьома українськими іміграціями до цієї країни, як також трьома поколіннями, які народилися і виховувалися в Канаді. Всі вони разом станули нерозривною частиною канадської спільноти. Як таку, ми хочемо розглянути її в наступних розділах нашої праці. З уваги на величину матеріалу поділяємо нашу історію на два томи. Перший том присвячуємо повністю Піонерській добі, тоді коли в другому томі обговорюємо суспільні процеси другої і третьої доби.

До кожного тому додаємо “Ілюстративну частину”, яка з текстом творить одну цілість. В більшості є це рідкісні світлини

з побуту українських поселенців, їхнього організованого життя, культурно-освітньої праці, церкви, школи, культурних пов'язань з материком, політично-господарської інтеграції тощо. Автору теж бажалось зберегти для майбутніх поколінь чільні постаті подій, які цю історію творили та були народними провідниками в ділянці духового чи організованого життя. Обмежені фонди були великою перешкодою в тому, щоб цю галерію передовиків поширити. Для читача зладжено теж обширний показник, який має влегшити йому читання та перевірку матеріалу.

Схопити цілість росту спільноти вперше це надзвичайне завдання, яке вимагає одночасно великих зусиль. Воно тим більш утяжливе, що досі немає української центральної бібліотеки в Канаді а архівний матеріал є власністю покищо приватних людей. Звідси можуть впливати певні недостачі, яких в першому опрацюванні важко оминати. Автор є свідомий того, що по перших піонерсько-каменярьських спробах прийдеться в майбутньому значно легше цю історію писати вдруге його послідовникам.

СОЦІАЛЬНІ І ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ В ІМІГРАЦІЇ УКРАЇНЦІВ ДО КАНАДИ

Щоб вглибитися в історію українців Канади, їх прибуття до цієї країни і далі в ріст та розвій цієї спільноти на протязі 75-річного існування, як також, щоб розуміти ці розвоєві процеси, доцільно було б відкрити перед читачами сторінки історії країни їхніх батьків і хоч у загальних нарисах поінформувати, які були політичні і соціальні фактори, що спричинили масову іміграцію цього народу не тільки до Канади, але й до інших країн.

Історія знає еміграції різних народів. До найдавніших еміграцій можна б було зачислити мандрівку і поселення жидівського народу в Єгипті й опісля його поворот до своєї рідної землі. Знаємо мандрівку греків та їхні поселення на островах Егейського моря та сумежних країн. Відома всім мандрівка фінікійського народу. Переселялись цілі народи. До таких можна зачислити мадярів, татар та інших. З відкриттям американського континенту сотні тисяч народів переселились з Європи до Північної і Полудневої Америки. Перед вели тут англосаксонці, романські і германські народи. Дещо пізніше прийшла черга на слов'ян, чехів, поляків, словаків, сербів, хорватів та українців.

За кожним масовим розселенням, ексодом-ісходом кожного народу, були свої основні причини. В загальному їх можна звести до трьох категорій. Часто нетолерантні релігійні відношення пануючих народів чи навіть поодиноких верств спричинювали масові переселення. Класичними примірами тут можуть служити такі деномінації, що поселились на північно-американському континенті, як квейкерс, меноніти, гутерити, духобори. Частішими причинами переселення були соціально-господарські та політично-державницькі утиски пануючих народів над народами, що опинились у певній залежності від перших. Як незаперечні приміри можна назвати тут ірландців, словаків, поляків, чехів. Але українці являються найбільш марккантним приміром у цьому відношенні. Соціальні і політичні утиски, що витворилися на Україні впродовж кількох століть, довели до того, що господарі цієї землі, країни, яка носить назву житниці Європи, були змушені наслідком недостатків теж покидати власну землю і, як писав український лірик, "йти в світ за очі". Зрозуміло, що

соціяльний і політичний утиски мусіли залишити своє п'ятно на тих, які тікали від них і виїжджали, шукаючи кращих економічних та політичних умовин.

Які були причини, що сорокп'ятьмільйоновий європейський нарід, що ним є українці, опинився в таких невідрадних обставинах?

Відомо, що минуле українців сягає 8-9 століття. Вже в тому часі існувала їх держава, а в 9 столітті широкі верстви цього народу прийняли зі сходу християнство. Столиця цієї держави, Київ, була визначним культурним причітком, висуненим найдалі на схід Європи. Війська цієї держави обороняли Європу перед нападами різних азійських кочовиків. Польський історик Закшевський писав, що Київ був у 11-12 столітті для руських (українських) міст у тому часі тим, чим Рим у свій час для германських племен. Київська держава, що носила назву Русь, проіснувала до 13 століття. Монгольська інвазія Джінгісхана з Азії завдала болючого удару Київській Русі в 1239 р. В боротьбі з Джінгісханом сила київської держави значно ослабла. До поважнішого значення приходить у тому часі Галицько-Волинська держава, що охоплювала західно-українські землі—Галичину, Волинь і Підкарпаття. В короткому часі після упадку Київської Держави, українському народові треба було змагатися не тільки з кочовиками Азії, але й оборонятися перед тиском коронної Польщі на заході і з півночі треба було відбивати агресію Москви. Була це нова сила, що виросла за плечами Київської Держави на півночі. Все таки, коли пізніше заіснувало Литовсько-Руське Князівство, домінуючою культурою цієї держави була культура Київської Русі. Це проречисто говорить про високу культуру цього народу у старинній добі. Порожнечу, що була витворилася на полудні України у висліді татарських наїздів, вміло використала польська шляхта, яка стала ступнево ці землі брати в посідання. Українська Козацька Держава, з виборним гетьманом на чолі, що заступила Київську Державу в 15-16 століттях, рішучо тому протиставилася. Цей спротив набрав великих розмірів за володіння Богдана Хмельницького, що підняв масовий військовий похід проти польського короля та завдав його війську великих поразок у 1648 році. Богдан Хмельницький, маючи три фронти проти себе і бажаючи зліквідувати хоч один з них, договорився з північним сусідом Москвою в 1654 р. в місті Переяславі. Це був початок невдач Хмельницького. Договірна сторона використала договір на те, щоб союзника в недовгому часі зрадити,—вже в 1667 році Москва домовилася з Польщею й західні українські землі були віддані під диктат

Польщі, а східні Москва намагалася підкорити під свій вплив. Українці не годилися з цим станом і наступні століття позначені завзятою боротьбою українців за свою незалежність. Коронним військовим виступом проти імперіальної політики Москви був бій під Полтавою в 1709 році, коли Гетьман України Іван Мазепа, в порозумінні зі шведським королем Карлом XII, повів цілу воєнну кампанію в обороні українських вольностей. Невдачний бій під Полтавою дав початок дальшим наступам Москви в напрямі повної ліквідації автономних прав України. В 1764 році зліквідовано гетьманський устрій, 1775 р. знищено Запорозьку Січ, як останній бастион українських вольностей. Впарі з тим, як Москва закріплювала політичний вплив та русифікацію на Україні, Польща заводила пряме невільництво і польонізацію на західно-українських землях. XVIII століття в Україні позначилося упадком українських змагань та остаточним поневоленням народу. Впарі з політичним поневоленням йшло соціальне. Половина управної землі опинилася в руках великих землевласників. Під обома займанщинами введено панщину. Селяни були зобов'язані працювати кілька днів у тижні т. зв. на "пана", землевласника. Вони не могли без дозволу пана переноситися з місця на місце. Щоб держати людей в темноті, не розбудовувано шкільництва, а по селах заведено горальні й шинки. Часто люди пропивали останній гріш чи продукт. Це ще більше узалежнювало селян від панів та шинкарів. Землевласники мали вплив на обсаду священиків, на адміністрацію парохіяльних постів та самих парохів. Часто власники "цих прав" перепродували їх шинкарям. Складалось так, що соціальне зрізничування відбувалося по лінії національної приналежності. Землевласниками на західно-українських землях були здебільша поляки і на східно-українських землях—здебільша росіяни. Шинки і торгівля переходили в руки жидів. Українці творили селянську масу. Все це не виключало виїнятків, але назагал впарі зі соціальним утиском йшов національний і політичний. На західних землях, що опинилися під Польщею, цей утиск ступенувався, аж поки в 1772 році ці землі при розборі Польщі не перейшли під панування Австрії. Історики стверджують, що саме брак здорових соціальних основ у королівській Польщі був причиною політичного занепаду цієї держави, і розбори Польщі відбувалися майже без будьяких збройних спротивів. Широкі маси польського й українського народів не хотіли ставати в обороні грубого експлуатування людини людиною, так рідко нотованого поневолення в історії. В цілому просторі західних земель України заведено було панщину-невільництво, яке було ліквідоване щой-

но в 1848 році, коли в Європі прийшла “Весна Народів”. Перехід українських земель під панування Австрії в 1772 році в нічому не змінив соціальної залежності широких верств селянства від великих землевласників-поляків. Стан соціального поневолення на східно-українських землях під царатом тривав ще довше. Панщина на цих землях була знесена щойно 1861 р. Майже одночасно зі соціальним поневоленням під царським пануванням йшов тиск на інтелектуальні кола, щоб українську мову змести з лиця землі. Міністер Росії Валуєв у 1863 році публічно заявив, що “Української мови не було, нема і бути не може”.

В тринадцять років пізніше указом Москви заборонено будь-які публікації в українській мові. Але тоді ж, коли утиски під царським пануванням ставали все більше і більше нестерпними, під австрійським пануванням ставало дещо легше в культурній площині. Ступнево відбувається культурне і, далі, політичне відродження народу. Зворотним роком до кращого був 1848 р. Течія романтизму та “Весна Народів” звернула увагу нації на сіру людину, її почування та права, а врешті на цілі призабуті народи. Цим течіям не міг опертися також деспотичний царат. Та зміни ці проходили помалу. Вони коштували українців в’язниць, часто й жертви крові. Боротьбі за краще народу протиставились зокрема великі землевласники, які із знесенням панщини тратили безплатну силу, а в політичних концесіях утрату свого впливу та престижу. Хоча селянство помалу здобувало вплив на місцеву адміністрацію та позбулося панщини, але свого матеріального положення воно мало чим поправило. Простірні обшари землі далі залишалися в руках великих землевласників, а селяни мусіли жити на карликоватих господарствах. Половина землі, яка належала селянству на західно-українських землях, 42% землі на Буковині і Волині—це були господарства нижче два гектари. Тільки 17% господарств були самовистачальні і їх величина вагалася від 5-10 гектарів. Дещо краще представлялася справа на східно-українських землях. Найтрагічніше було аграрне питання на Закарпатті. Граф Шенборн мав у своєму посіданні 20% всієї землі Закарпаття. Велику частину посідали мадярські барони. Селянству залишалося дуже мало. В подавляючій більшості були це карликоваті господарства. В 1873 р. статистика начислювала на Закарпатті 59,453 господарств з наділами до 2.85 гектара. При тому в сільському господарстві було затруднено тоді 85.5% населення, а в промисловості і транспорті тільки 9.6%.

Тільки в соціальних і політичних утисках треба шукати причини української еміграції. Самозрозуміло, що малоземельни-

ки, а також середньо-земельники, шукали додаткових зарібків, щоб удержати родину при житті. Не тільки недостача ґрунту давалася в знаки людям. До цього приходили великі подалки, високі ціни на промислові продукти, як одяг, рільничі знаряддя, тощо. В пропорції до того сільські продукти були дешеві й ішли в руки купців за безцін. Це типове економічне явище в оільсько-господарських країнах.

Коли піднялася занавіса невільництва і люди стали розумувати, що держава повинна бути протектором їхнього добробуту, а не молохом, який має визискувати громадян, та що визиск людини є грубим порушенням прав людської гідности, селянські маси заворушилися. Вони стали шукати шляхів, щоб при помочі організованої сили перебудувати політичний лад, а передусім змінити виборчу систему. Отже пішла завзята боротьба за права одиниці—і народу. Еміґрація була демонстративно-пасивним виявом цієї боротьби.

У першій половині 19-го століття з України відбулись два помітні переселення. З Галичини переселилась більша група українців до Бачки в теперішкій Югославії й зі східних земель поважний відсоток населення переселився на Кубань. Менш-більш у тому ж часі відбувалися зі східних земель переселення в Авію, найперш у Зелений Клин, недалеко Тихого Скеану, а даліше в Сибір. З цього переселення користали здебільша українці, що були під московським пануванням. Українці, які були під австро-угорським пануванням, тобто з Галичини і Буковини, користали найбільше зі сезонного заробітничання, зокрема з праці в Пруссії, Франції, Угорщині. Це, однак, не розв'язувало повністю заробіткових потреб селянства. Очі селянства були звернені за море, в північну Америку, куди поселенці з Західної Європи виїжджали тисячами. Східно-європейці не мали таких самих прав, як їхні західні сусіди.

Та прийшов час, що ситуація змінилася теж на краще для народів Сходу Європи. З'єднані Держави Північної Америки уможливили східно-європейцям приїзд дещо вчасніше, як Канада. Як тільки в 1800 роках почалася еміґрація до ЗДА, зокрема на шахти до Пенсильвенії, з неї скористали українці Закарпаття. За обчисленням деяких статистиків, за 50 років (1870-1920) еміґрації до ЗДА зі самого Закарпаття виїхало понад 430,000 населення, це менш-більш стільки саме, скільки й залишилося було на цій землі ще жити. Бажання еміґрувати стало епідемією, писав греко-католицький єпископ Мукачева до прем'єра в Будапешті, населення сотнями залишало свої села, продавало за безцін свої хати, свої малі земельні господарства, рухоме майно,

щоб зібрати потрібні кошти на дорогу для себе і сім'ї¹⁾. Тільки в 1900-1907 рр., тобто впродовж восьми років, емігрувало до Америки (ЗДА і Канади) 81,409 чоловік²⁾.

Не багато краще стояла справа в Галичині, яка в часи посиленої еміграції до Канади мала на селах близько 83% свого населення, більшість з них працювала на малоземельних та невистарчаючих господарствах. Статистична таблиця з 1902 року говорила про це дуже проречисто³⁾.

Розмір землі в гектарах	Кількість господарств у процентах		Кількість землі в тисячах гектарів	
До 2	278,991	42.7	371.4	7.5
2-5	242,727	37.2	1035.4	20.0
5-10	94,843	14.6	866.8	16.7
10-100	31,848	4.9	820,963	15.83
понад 100	3,895	0.6	2089.0	40.3

Ще слабше була розвинена економіка Буковини, на якій, при кінці минулого століття, проживало понад 800,000 населення. В сільському господарстві було зайнято майже 90% всього населення. Згідно зі статистичними даними, 16% населення не мало навіть скиби землі, 42% господарств були не більше трьох гектарів землі, 26,000 господарств жили з оренди. Траплялися випадки, що селяни цілих сіл робили спільні прохання до адміністраційної влади, щоб дозволити їм на виїзд, бо господарські умовини були такі, що не дозволяли їм на життя без голодування. Еміграція з Буковини почалася однак найпізніше. Все таки кількість емігруючих до Канади (точніше—ЗДА і Канади) налічували в 1899-1900 роках уже тисячі. Вже в першому десятилітті минулого століття емігрували до Америки (ЗДА і здебільша Канада) 34,000 душ⁴⁾. Цікаво, що всі урядові статистики Австро-Угорщини подають, що крім офіційних даних, зареєстрованих урядом, було багато таких, які виїжджали, не реєструючись. Іншими словами, виїжджали потайки. За нелегальну еміграцію строго карали. Ці суворі вимоги стосувалися передусім на теренах, що підлягали володінню Мадярщини, тобто на Закарпатті. Тільки протягом одного року було засуджено в Угочанському Комітеті—115 чоловік, Березькому—502, Мармароському—79 і в Ужанському аж 984⁵⁾. Щоб зарадити цьо-

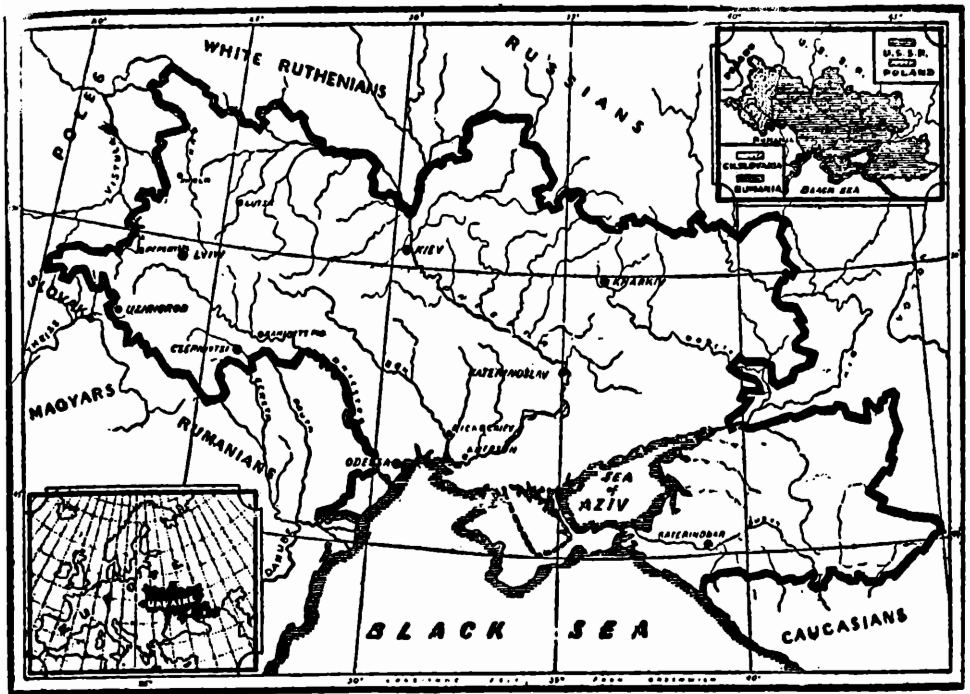
¹⁾ Державний Архів Закарпатської області, ф. 151, оп. 2, од. зб. 17, арк. 1.

²⁾ Науковий Збірник Т-ва "Просвіта", річник XIII-XIV, Ужгород, 1938, стр. 25-26.

³⁾ Wiadomości statystyczne o stosunkach krajowych, Т. XX. з. III. Львів, 1908, табл. 5, стор. 72-73.

⁴⁾ Protokole der Auswanderungs-Konferenzen, стор. 31.

⁵⁾ Науковий Збірник Т-ва "Просвіта", річник XIII-XIV, стор. 30.

ЕТНОГРАФІЧНА КАРТА УКРАЇНИ,
внизу Європа й Україна, в горі Україна після першої світової війни

му масовому виїздові та втечі, урядові чинники поважно застановлялися, як “еміграційній епідемії” зарадити. Відбувалися наради і дискусії в цих справах. Одна з таких конференцій відбувалася в Чернівцях, столиці Буковини. Краєве Управління Буковини, wraz з адміністративними чинниками терену, після наради, весною 1901 року, ствердило офіційно, що еміграція є **“симптомом хворобливого стану, який полягає в тому, що широкі верстви соціального населення в умовах своїх карловатих господарств не можуть забезпечити свого існування”**⁶⁾ (підкреслення наші. М.Г.М.).

Ця конференція, як теж інші, нічого не згадували про політичні утиски, які були додатковим нещастям населення, що не тільки прагнуло господарського добробуту, але теж національної і соціальної свободи. У відповідь на це Іван Франко, духовий лідер широких українських мас того часу, писав на адресу вельмож таке: “Коли, панове, не хочете еміграції до Америки (ЗДА і Канади, як також Полудневої Америки, зокрема Бразилії—М.Г.М.), візьміться... до поправки його (тобто селянства—М.Г.М.)

⁶⁾ Державний Архів Черновецької області, ф. 3. оп. 2. од. зб. 18637, арк. 19.

економічного та суспільного стану”⁷⁾.

Коли Західно-Українські Землі під австро-угорською владою, а саме Галичина, Буковина і Закарпаття, дали тисячі емігрантів до Канади, ЗДА, Бразилії та Аргентини, перед першою світовою війною, то надзвичайно мало виїхало українців на постійне поселення до згаданих країн з теренів, що були під пануванням російської імперії. На підставі статистичних підсумків української еміграції можна твердити, що 97% емігрантів походило зі західних земель з-під австро-угорського панування і тільки три відсотки зі східно-українських земель, здебільшого з-під російської окупації. Причини до емігрування на сході України були майже такі самі, як і на західно-українських землях, тобто в Галичині, Буковині і Закарпатті. Землевласники—великі поміщики на східних просторах зосереджували в своїх руках понад 16 мільйонів гектарів землі, тоді як на три мільйони сто тисяч господарств припадало 25½ мільйонів гектарів землі. Пересічне господарство мало дещо більше, як шість десятин землі, але були сотні тисяч господарств з одною та двома десятинами.

Крім цих економічних відносин були нестерпні політичні, про які український радянський дослідник А. М. Шлепаков висловлюється так: “Еміграція селянства в Америку відбувалась із територій України, що входила до складу Росії. Цей процес мав фактично ті самі характерні ознаки, що в Галичині, Буковині і Закарпатті”⁸⁾. Той сам автор в іншому місці так і пише: “Загально відомим явищем було й політичне безправ'я трудящих мас, різноманітні прояви національного утиску в галузі освіти, культури”⁹⁾.

Щоб здержати селян від виїзду за море, царський режим утруднював закордонні паспортні формальності та протягав справи, щоб довгою процедурою знеохотити бажаючих на виїзд. Та всупереч цих труднощів знаходились витривалі й відважні і таки емігрували, щоб жити свободним життям та забезпечити собі і родині краще майбутнє.

З обох українських територій, з-під Австро-Угорщини та Росії, масова еміграція до Північної Америки почалася у вісімдесятих роках, хоч великих розмірів прибрала вона щойно в останній декаді минулого століття. Граничним стовпом української еміграції до Канади став рік 1891.

7) Писання Івана Франка, Т. VII., Львів, 1914 р., стор. 107.
М. Н. Лещенко, Селянський Рух на Україні в роки першої російської революції, Держполітвидав УРСР., Київ, 1956 р., стор. 25.

8) А. М. Шлепаков, Українська трудова еміграція в ЗДА і Канаді, Видавництво Академії Наук Української РСР., Київ, 1960, стор. 42.

9) Там же, стор. 39.

ПОЧАТКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІМІГРАЦІЇ ТА ДАТА 1891 РОКУ

У загальному люди люблять легенди, хоч знають, що в легенді не завжди повна правда. Така легенда створилася довкола дати приїзду до Канади “двох перших” українських поселенців, а саме Василя Єлиняка та Івана Пилипова.

Довгий час українська спільнота Канади гляділа за граничним стовпом своєї історії в цій країні. Найвідповіднішим джерелом інформації міг бути Департамент Іміграції. Тому й Товариство Опіки над Українськими переселенцями у Вінніпегу у співпраці з Департаментом Колонізації СРР-а у Вінніпегу стало листуватися з Департаментом Іміграції, щоб устійнити дату приїзду перших українців до Канади ¹⁾. В дні 11 липня 1933 року Департамент Іміграції повідомив заінтересованих, що в корабельних списках цього департаменту на списках пароплаву “Oregon” є прізвища двох українців, а саме “W. Hlilik” і “I. Pylpiwsky”, які в дні 7 вересня 1891 року переїхали порт Квебек до Монреалю. Корабель виплив був з Європи з пристані Гамбург і залишив пристань Ліверпуль 28 серпня 1891 року. Одночасно Департамент Іміграції повідомляв, що у вересні того ж року прибуло більше українців, бо на списках інших кораблів також були українські прізвища. Інформація Департаменту Іміграції вистачала, щоб заінтересовані прийняли цю дату, як дату приїзду перших українців до Канади. Устійнено, що W. Hlilik—було спотвореним прізвищем Василя Єлиняка, а I. Pylpiwsky — це прізвище Івана Пилипова. У час листування в цій справі оба вони були ще при житті, мали вже внуків і правнуків та численні родини. Прибули вони зі села Небилова, Калуського повіту, перебували якийсь час у провінції Манітоба, навіть мали тут свої гомстеди, але пізніше переселились до Едни-Стар та Чипман в Алберті. Іван Пилипів був захопився Канадою до того, що коли при кінці 1891 та на початку 1892 року вернувся додому, щоб забрати до Канади свою дружину з дітьми та решту родини В. Єлиняка (жінку і дітей), став вести акцію, щоб його односельчани їхали до Канади. За це він заплатив одномісячною в'язницею, бо Окружний Суд у Станіславові (тепер Івано-Франківськ) виз-

¹⁾ І. Боберський: “Як перших двох українців заїхало до Канади в р. 1891” (Календар Канадського Фармера”, 1937, стор. 122-133).

Стомияні В. Єлиняка—“Трихав в році 1891”, списав Рск (Календар “Провідник”, 1933, стор. 31-34).

нав його акцію за нелегальну. Закони і ще більше політика Австрії змагали до того, щоб не тратити дешевої заробітчанської енергії в користь молодій країні Канаді. Свобода в Канаді та десять долярові гомстеди, про які оповідав Іван Пилипів, збуджували енергію навіть у заляканих поліцією. Вже коли Іван Пилипів був у слідстві за те, що говорив про свободну Канаду та її багатство, група небилівців, що їх звербував Іван Пилипів раніше, таки поїхала до Канади на “вільні землі”, як тоді називали популярно дивну, чарівну і багату Канаду. Цю групу, що увійшла в історію Канади, як “небилівська група”, становили 33 особи з такими родинами ²⁾: Антін Пайш зі шістьма дітьми, Микола Тичковський мав п'ятеро дітей, Дмитро Візнович з двоїма дітьми, Михайло Єлиняк, первий брат Василя Єлиняка, званий в селі Петрин, мав троє дітей, Василь Яців з дружиною, Йосип Пайш, званий Юзьо, був самітний, а подружжя Романюків, Михайло і Явдоха, мало четверо дітей. Ця українська група зі села Небилова прибула в Канаду з Квебекського порту 1892 року, отже дев'ять місяців пізніше, як прибули до Канади перші небилівці В. Єлиняк та І. Пилипів. Всі з цієї групи, одні скоріше і деякі пізніше, поселились в Алберті, в Бобровій низині, в Едні-Стар та околиці, в роках 1892 і 1894 та пізніше, і можна твердити, що було це перше групове українське поселення в Канаді. Небилівці дали початок в Бобровій низині, великому українському поселенню, що проходило в пізніших роках та яке сьогодні займає прямокутний простір завдовжки понад сто миль і завширшки понад сімдесятп'ять миль. В цьому просторі цілий ряд місцевостей у великому відсотку—самі українці, як Лямонт, Чипмен, Мондер, Вегревил, Краків, Восток, Дервент, Гиллард, Ту Гилс, Новий Київ, Мирнам, врешті сама місцевість Една, як перша в цьому просторі, яку перезвали на Стар, та багато інших. До небилівської групи в Бобровій низині долучився небаром і сам Іван Пилипів, що після відсидження незаслуженої кари виїхав на постійне з цілою родиною до Канади. Ув'язнення Івана Пилипова мало свої наслідки. Воно дещо охолодило запальчиві настрої селян виїздити за море в Канаду. Але вістка про Канаду, її свободолюбність та великі вільні простори, ширилась зі села до села. Це заставляло думати не тільки тих, що бажали емігрувати, але і тих, що до цієї еміграції не хотіли допустити.

У своїх споминах, що їх нам залишили Василь Єлиняк та Іван Пилипів, а які списав проф. Іван Боберський, вони оповідають про важкі початки їх перших кроків у Канаді. Таких картин у

²⁾ М. Г. Марущак: “В зустрічі з українськими піонерами Алберти”, стор. 13-15, 1964, Загальна Бібліотека УКТ.

пізнішій мемуаристиці, розкиненій у різних часописах, а то й окремих книжках, багато. Про соціальні, релігійні, політичні і культурні конфлікти в новому світі та труднощі в достосовуванні українських поселенців до життя в Канаді, маємо в дальшому окремі сторінки. Тут хочемо зазначити, що й були деякі полекші в цьому відношенні, бо українці не були першими з України, що прибули до Канади. Мовне культурне співвідношення в початках відіграло велику роль. В цій площині українці зустріли в Канаді своїх земляків інших національностей. До таких належали меноніти, що стали поселюватися в Канаді вже від 1874 року, прибуваючи з України великими групами, і далі жиди, що теж прибували зі східних земель України, переслідувані царсь-

Перші з перших в Канаді.
Василь Слизьж та Іван Пилипів

ким режимом і жертви дискримінації у висліді інспірованих урядом погромів ³⁾). Перший транспорт жидів прибув з України в 1882 році, пізніші в 1892, 1903 і 1906 роках. Обі вгадані національні прупи говорили українською мовою, а з українцями єднала їх ще спільна доля і недоля соціального та національного утиску. Що більше, як виявляють історичні досліді, з менонітами мали приїхати до Канади навіть деякі українці зі східних земель, а які під покришкою триналежности ніби до менонітів змогли уникнути політичних переслідувань від царської поліції. Мова тут про такі легендарні особи, як М. Нелідов ⁴⁾, Василь

³⁾ Arthur Chiel: "The Jews in Manitoba", 1961.

⁴⁾ Гляди "В зустрічі з українськими піонерами Алберти", стор. 16-18.

Коцур та його дружина Анна, які прибули до Канади в 1888 році і осілися в німецькій колонії Landetz, Н. Королук та інші. Виявляється, що перші українські поселенці близько співжили з німецькими колоністами з Західної України та що серед них Іван Пилипів і Василь Єлиняк знайшли своїх близьких приятелів ще з молодих літ. В Гретні, Брудергаймі, Альтоні та інших менонітських колоніях знаходили перші українські поселенці не тільки можливості праці, але теж дружні поради в зрозумілій для них мові.

Таким способом затіснялися соціальні і культурні зв'язки з українцями на новій території, на якій українці були вже своєрідною меншиною, засобами культурномовної комунікації. Що більше, меноніти назвали одну зі своїх осель українським історичним іменням "Хортиця"—це один з островів на Дніпрі, де була організована Запорізьська Січ, що була символом великої вольності українського народу.

Дальші досліді історичного значення виказують, що дехто з українців прибув до Канади ще на довго до приїзду тих, які прибули з менонітами. В 1813 році прибула до Канади вояцька група, яка воювала по стороні Англії ще від 1801 року на різних фронтах. Популярно звали цю групу демевронами, як також вотеvільцями. Ці вояки перебували у військових чинностях на Сході Канади, а в 1817 році частина із них прибула в експедиції Лорда Селкірка в долину Червоної ріки. Польський історик Мечислав Гайман, який мав доступ до архівів Воєнного міністерства в Лондоні ⁵⁾, твердить, що серед вотеvільців були також українці, хоча в Лорд Селкірк Пейперс ⁶⁾, говориться про них як поляків. Помилка прийнялася звідси, що командантом демевронської групи був Колошінські, який почував себе поляком. В архівах згаданих вотеvільців є такі прізвища, як Василь Лешук з Коломиї, Іван Білан, Іван Бойко, знова в трупі Лорда Селкірка Петро Комдровський, Андрій Янкоовський з Тернополя та інші. Деякі з вичислених та невчислених вказують незаперечно на їх українське походження. Цікаво, що прізвище Колошінські в цих "паперах" кінчиться на "скі", тоді як інші слов'янські прізвища у них кінчаться на "ски" ⁷⁾. Це вказує на національну різnorodність вояків. Без сумніву були тут заступлені чотири слов'янські національності. Крім українців були поляки, чехи, як теж росіяни. Можна сміливо доказувати, що ця різно-

⁵⁾ War Office, London, England: 1) W.O. 25/679, Register, Various Descriptions and Session Book Watteville Rgt. etc.

⁶⁾ Lord Selkirk Papers, Volume XV, стор. 5237-5238, а також стор. 2282 і 2289.

⁷⁾ М. Г. Марущак: "Студії до історії українців Канади", т. I., стор. 14-16.

родна слов'янська група була вже в Канаді на початку 19-го століття.

У своїх дослідях, переведених в архівах України та з'ясованих у праці "Українська трудова еміграція в США і Канаді" А. М. Шлепаков вказує на ще одну категорію українців, що перебували на терені Канади до приїзду В. Єлиняка та І. Пилипова. Це різні царські урядові місії до Канади, серед яких бували теж українці. Не від речі було б тут відмітити також роллю українця Петра Полетики, що вирізнився в дипломатичних зв'язках Росії з американським континентом, а який визначував границю Аляски і Канади. Його іменем названа і гора Полетика, що знаходиться між Канадою й Аляскою.

Щоб вичерпати остаточно так звані "передісторичні" зв'язки українців з канадійським континентом, доцільно було би згадати теж про версію о. Агапія Гончаренка зі ЗДА, колишнього редактора "Аляска Гералд" та автора теорії, що українці прибули на американський терен, у тому й Канади, зі Заходу та вже при кінці 18-го століття, коли царська Росія повністю знищила вольності України, зруйнувала Січ і багато козацтва та тих, що протиставилися царській окупації, заслала на Сибір. Деякі з цих політичних засланих мали передістатися на Камчатку, далі на Аляску і звідти в Канаду і ЗДА. Теорія ця мало досліджена, але вона не позбавлена практичного розуму й історичного ґрунту. Довгі роки редакторські праці А. Гончаренка для Аляски та американської демократії давали деякі основи для цієї теорії і треба жаліти, що він не обґрунтував її твердими історичними аргументами. А. Гончаренко говорив часто про "Pacific Ukraine", а в архівах збереглась навіть його візитівка з цією назвою.

Куди певніші дані відношує історія українців Канади про тих своїх земляків, що прибували до Канади зі ЗДА, бо в останніх українці стали поселюватися значно вчасніше, як 1891 року. Найбільш правдоподібно, що саме з цього джерела прибула якась кількість родин, що поселилися у Вінніпегу та були приналежні до Церкви Непорочного Зачаття при вулиці Австин. Парохіяльні метрики цієї церкви, що датуються роком 1883, мають у собі низку українських імен та прізвищ, як от Марія Швереско, Михайло Колішар (1884), Марія Бубник (1886), Анна Чапець з Білого Потока (1887), Антін, Сузанна та Тереса Царстяки з тієї ж самої місцевості (1888). Зустрічаємо в цих метрикальних книгах і такі прізвища, як Андрій Копис, Йосиф Пільяк, Михайло Сидора, Е. Кравченко та пізніше А. Малюта, Іван Слота, Анна Чопик, Марія Шпак і багато інших. Але всі вони в пізнішій

історії та релігійній боротьбі розгубилися, дехто навіть виїхав зовсім з Канади ⁸⁾).

Подібна група того самого походження була скупчилася в Летбридж при копальнях вугілля, але все це, на жаль, був переходовий елемент зарібкового типу, який не сидів довго на місці і не створював тривалих вартостей для себе та свого довкілля.

Не зважаючи на численні дані, що їх ми навели про побут українців на терені Канади вже до приїзду Василя Єлиняка та Івана Пилипова, українська спільнота Канади та українська історіографія у ній прийняли рік 1891-ий, як перший твердий граничний стовп своєї історії в цій країні. Стоїть питання, які аргументи лягли в основу цього рішення і на нього можна відповісти так: Українці, як одні з будівничих Канади, не хотіли нав'язувати до того транзитного елемента, що був своєрідним гостем Канади або в своїй історії культурно нівелювався та не залишав своїх видних слідів у господарській, культурній чи політичній площині. Українська спільнота шукала тягlosti українського будівництва Канади. Вона хотіла бачити ясну рису її культури та творчого духа в загальній скарбниці Канади та в її мозаїчній питомості. З тих причин вони не нав'язували до своїх поодиноких індивідуальностей у цій країні, до тих, що стали своєрідними предтечами масового поселення українців у Канаді в останній декаді 19-го століття, коли то стала писатися вже колективна історія цієї спільноти та відмічувати її вклад у канадську агрикультуру, будівництво трансконтинентальних залізниць, муніципальне життя, будову доріг, організування пошт, шкіл, церков, культурно-освітніх осередків, торговельних підприємств тощо.

Одним словом, українські історіографи хотіли бачити і нотувати тільки тверді, безсумнівні факти та тяглі риси української культури в Канаді, хоч з вдовільям відмічують легенди минулого, що часто є теж вартісними сурогатами правди.

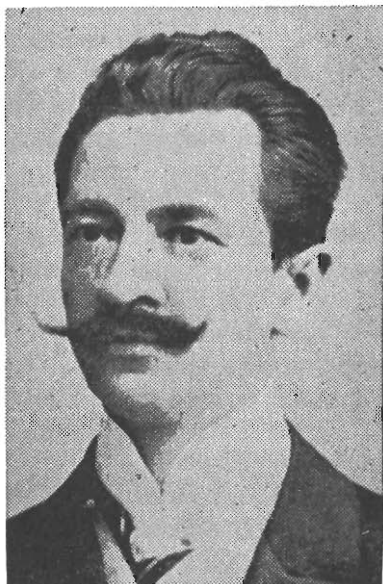
⁸⁾ Гляди вище цитований твір, стор. 56-60.

Д-р ОСИП ОЛЕСЬКІВ ПРОМОТОРОМ МАСОВОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО КАНАДИ

Започаткована небилівцями В. Єлиняком та І. Пилиповим імміграція в 1891 році не розвинулась до більших розмірів. На це склалося декілька важливих причин. Народ боявся голосно пропагувати Канаду, бо за це карали. Крім цього урядові австрійські чинники, а зокрема власники великих земських маєтків, цебто сільські дідичі, розвели страхітливую пропаганду проти Канади. Страшили народ великими морозами, неурожайними пустарами, “американським Сибіром”, браком опіки над поселенцями зі сторони уряду тощо. Якщо йдеться про провід українського суспільства, то тут теж були поділені думки відносно поселенчої еміграції. Консервативна течія заступала думку, що тільки сезонова еміграція корисна для народу, мотивуючи тим, що поселенча еміграція є затратою національної субстанції, а для національної економіки залишала руїну в тому, що емігранти продавали ґрунти комубудь, цебто неконечно в національні руки і тим самим національне посідання ґрунтів маліло в некористь української спільноти. Треба мати на увазі, що в тому часі в Галичині і на Буковині йшла національна і соціальна боротьба між українцями а польськими великими землевласниками, як теж арендарями-шинкарями, які в основі були жидівського походження. Переважно ці дві категорії людей мали найбільшу матеріальну спроможність купувати землю від тих, що виїжджали за море. Виходячи з таких міркувань, консервативна течія була рішучо проти поселенчої еміграції. Інакше дивилися на це так звана поступова течія, що формувалась довкола тодішньої радикальної партії, якої незаперечним авторитетом серед мас був поет, письменник та науковець і публіцист Іван Франко. Радикальна течія доказувала потребу переселення українського селянства за море, бо перенаселення було таке велике на малих клаптиках землі, що грозило постійне недоїдання. Ця течія була теж проти того, щоб ґрунти переходили в неукраїнські руки, а цьому вони радили в той спосіб, що поселення відбувалося організованим порядком, щоб були потворені народні каскооперативи, які служили б селянам довготривалими позиками і в той спосіб землі не потребували б переходити у спекуляційні руки і тільки переходили б у власність тих, що на цій землі мали

працювати. Радикальна течія піддержувала в загальному думку, щоб еміграція була організована та щоб не допускати, щоб мало-свідомих людей використовували різні корабельні агенти і спекулянти. Пригоду для такої аргументації давала в тому часі шалена пропаганта бразилійських плянтаторів бавовни і кави, які висилали були до Європи платних наганячів і ці мали завдання організувати своїм спонзорам дешеву робочу силу. Треба мати на тямці, що в 1888 році було зневажене в Бразилії жорстоке невільництво муринів. Як тільки проголошено декрет про зневаження неволі, мурини покинули своїх панів-плянтаторів. Наслідком цього плянтації пропадали. Тоді плянтатори стали організувати білих з Європи, з якими поводитися мало що не так, як з чорними невільниками. Плянтатори оплачували кошти подорожі робітника з Європи до Бразилії і на місці дбали, щоб робітник користувався з вікту та одержі плянтатора. Плянтатори обчислювали свої видатки на вдержання робітника так, що він ніколи не міг добитися своєї власної економічної сили. Що більше, були часті випадки, що плянтатори замикали робітників на ніч до давніх невільничих в'язниць, бо робітники бунтувались і втікали з праці. В Європі про цю сторінку медалі не знали. Наганячі плянтаторів запевняли безплатну подорож, добре харчування і кращі зарібки. Розчарування приходило щойно опісля, коли не було вже вороття. Бразилійська гарячка опанувала була у великих розмірах українців під австрійським пануванням. Стали вивтікувати до пристаней тисячі чоловіків, а то й цілі родини. Тут не треба було продавати ґрунтів і гризтися коштами подорожі. Однак такому нещасному ексодові треба було протидіяти, щоб рятувати людей з прямого невільництва. За це діло взялося Матірне Товариство "Просвіта" у Львові, що мала свої численні клітини на селах. За роз'яснювальну працю взявся з доручення "Просвіти" д-р Осип Олеськів, професор учительського семінаря у Львові. Він на швидку руку написав 38-сторінкову книжечку п.н. "Про вільні землі", яка появилася з друку коштам "Просвіти" в липні 1895 року. Підзаголовки книжечки говорять самі за свій зміст. Відповідаючи на питання "Чи вже рідна земля не виживить нас", д-р О. Олеськів у наступному розділі доказував під таким самим наголовком, що якщо вже покидати рідну землю, то "лиш не до Бразилії". В третьому й останньому підрозділі він відповідає на поставлене питання п.н. "Куда ж ся кинути". Вичислюючи різні країни, д-р О. Олеськів приділив Канаді найбільш місця, вказуючи, що Канада догідна країна на поселення для українців, передусім з уваги на деякі кліматичні полоси, які своєю температурою збли-

жені до подібних кліматичних полос в Україні. Під кінець книжечки д-р О. Олеськів запевнив, що він особисто поїде до Канади в товаристві двох селян, щоб у Канаді на місці перевірити практичні проблеми поселення і зокрема, щоб дослідити, які є найкращі землі, де могли б осісти українці. Питання еміграції до Канади, а також і до ЗДА д-р О. Олеськів розглядав в одному і тому самому розділі, але при тому він виразно замітив, що еміграція до ЗДА повинна бути передусім зарібкова і сезонна. Що ж до Канади, то він радив, щоб українці йшли туди на постійне поселення і там творили спільнотне життя, “опираючися на колонії”. Запевнив теж д-р О. Олеськів своїх читачів, що по повероті з Канади він напише другу інформаційну

Д-р Осип
Олеськів

книжечку та що “перші колоністи підуть до Канади не скорше, як з початком весни 1896”.

Автор брошури “Про вільні землі” додержав своїх обіцянок. Ще книжечка не була повністю розійшлася в маси, коли то він та селянин Іван Дорундяк виїхали до Канади, як офіційні представники українців, щоб з урядом Канади переговорити питання групового поселення своїх земляків у цій країні і “щоб розпочата еміграція на колонії” не перейшла в дике покидання свого та “тонення в світі за щастям”. Ініціатори “поселення на колонії”, як тоді називали в пресі поселенчу еміграцію, бажали, щоб еміграція була “здорова і розумна”.

Коли д-р О. Олеськів вибирався до Канади, його ім'я не було

чуже канадським урядовим чинникам. Вже від 16 березня того ж року він був у переписці з міністерством внутрішніх справ Канади. В листі з того самого дня він з'ясував урядовим чинникам у Канаді соціальну і політичну ситуацію в Галичині та бажання українців поселюватися в Канаді. Тоді він теж висловив готовість приїхати до Канади, щоб познайомитися з господарським станом цієї країни.

Комунікування канадського уряду з д-ром О. Олеськовим відбувалося при допомозі Високого Комісаріату Канади в Лондоні, на чолі якого був тоді Сер Чарлс Таппер, пізніший прем'єр Канади. Початкова кореспонденція з канадськими урядовими чинниками обмежувалася виключно до інформацій про українців, зокрема в Галичині і Буковині, їх соціальне положення та ролі "Просвіти" серед українців, культурно-освітньої установи, що тоді вже начислювала около 12,000 членів, а яка піддержувала заходи д-ра Олеська в справі української еміграції до Канади та вела всю пропаганду проти виїзду до Бразилії. Тим часом урядові чинники Канади своїм шляхом поробили старання, щоб одержати належні інформації, хто насправді є д-р О. Олеськів, який так інтенсивно взявся за справу еміграції своїх земляків до Канади. В короткому часі Високий Комісар з Лондону міг поінформувати чинники в Оттаві, що Осип Олеськів—це українець (в урядовій мові називалося тоді Ruthenian) греко-католицького обряду, є професором учительської семінарії з платнею около 1000 доларів річно, має 34 роки, жонатий та має коло Тернополя господарку вартости 12,000 флоринів, яка вільна від довгів, має добру репутацію, пише про еміграцію багато та є великим ворогом української еміграції до Бразилії¹⁾). Як бачимо, урядова інформація була дуже ядерна і точна. Кореспонденція д-ра О. Олеськова з канадськими чинниками велася спершу в німецькій мові, але вже пізніше д-р О. Олеськів писав листи в мові англійській.

Д-р О. Олеськів й І. Дорундяк виїхали зі Львова 25 липня і вже 29 липня д-р О. Олеськів мав розмови з канадським Високим Комісарем у Лондоні. До канадського порту в Монтреалі делегація прибула в дні 12 серпня, щоб після короткого побуту в Оттаві виїхати далі на захід на оглядини країни. Делегація одержала безплатні подорожні залізничні квитки, а з Вінніпегу ще урядову асисту в особі Гюго Карстенса, що був тоді урядником та німецьким перекладачем у Домініальному Земельному Бюрі у Вінніпегу.

¹⁾ The Public Archives, Ottawa, Oles./22312, May 13, 1895, John Dyke, agent, Liverpool, to J. G. Colmer, London.

Починаючи з Оттави, д-р О. Олеськів мав низку урядових розмов. У столиці його прийняв, з уваги на неприязність міністра та його заступника, діючий заступник міністра та суперінтендент імміграції Джан Гол, якому д-р О. Олеськів зложив меморандум у справі імміграції українців до Канади. У Вінніпегу мав він довші розмови з комісарем Домініяльних земель Г. Г. Смитом і в Едмонтоні з міністром внутрішніх справ Канади Т. Мейном Дейлі. Останній був уже обізнаний з меморандумом д-ра Олеськова і розмови були ділові. Чотири основні питання були передискутовані д-ром Олеськовим з урядом Канади: Позиція канадського уряду до задуманої еміграції, роля транспортних компаній в організуванні еміграції та недоліки в тому відношенні. Фінансова ситуація українського емігранта й його агрикультурні властивості та позиція австрійського уряду у відношенні до еміграції, яка в тому часі не було сприятлива і її треба було змінити в користь цієї еміграції. З кореспонденції урядових чинників виявляється, що всі зацікавлені були мило вражені діловим підходом д-ра О. Олеськова до заторкнених проблем, його плани були будовані на реальних основах та практичних розв'язках. Д-р О. Олеськів, зокрема, домагався, щоб поселенцям, які осідали на гомстедах, допомагати ґрентами в сумі 60 доларів. Сума ця, однак, не мала йти безпосередньо в кишеню поселенця, але бути вплачувана поселенчим спільнотам, які мали бути зорганізовані самими іммігрантами та мали дбати про спільний закуп господарського приладдя, щоб у той спосіб виминути посередництво різних спекулянтів. Поселенчі спільноти мали дбати теж про спільний збут господарських продуктів при допомозі спільнотних молочарень, шпихлірів, елевейторів, тощо. З другої сторони д-р О. Олеськів заповняв урядові чинники, що він вживе своїх заходів, щоб зорганізувати еміграційне товариство у Львові, яке буде дбати про планову еміграцію та добиватисьме перед австрійськими чинниками, щоб таке товариство було легалізоване і мало урядові повновасті. Щоб таке товариство могло мати потрібні фінанси для своєї праці та вести належну роз'яснювальну пропаганду, д-р О. Олеськів просив канадський уряд про допомогу, до речі—таку саму, яку канадський уряд давав корабельним агентам уже від 1882 року, тобто по 5 доларів від іммігруючих дорослих осіб. На видавничі справи д-р О. Олеськів вимагав окремої суми. Пропозиції д-ра О. Олеськова не були ні відкинені, ні прийняті, однак були обіцянки, що вони будуть розглянені на нарадах зацікавлених чинників. Все таки українська делегація вернулася до Львова з великими планами та надіями. Консеквентно, ішла далі з урядом Канади ін-

тенсивна кореспонденція та плянування. У Львові відбувалися наради, готувалися статті та заклики у справі еміграції до Канади, тощо, а тим часом канадський уряд Сер Мекензі Бовела переживав поважну кризу, яка прийшла у висліді резигнації деяких міністрів. У такій ситуації не можна було переводити в життя якісь більші пляни, тим більше, коли вони вимагали бюджетових змін чи додаткових видатків. Врешті Мекензі Бовел зрезигнував, а новий прем'єр, Сер Чарлс Таппер, оформив новий кабінет без міністра Мейн Дейлі, який був обізнаний з плянами д-ра О. Олеськова та був дуже позитивно наставлений до його пропозицій. Прийшла теж зміна на становищі Високого Комісара в Лондоні. Новий міністер внутрішніх справ, Сер Гю Джан Мекдоналд не мав багато часу, щоб розібратися у плянах д-ра О. Олеськова, бо консервативний уряд Таппера, в липні 1896 р., провалився в домініяльних виборах, а керму перейняв новий уряд лібералів, на чолі зі Сер Вілфредом Лоріє. Зі зміною урядової партії прийшла теж зміна ключевих урядників у міністерствах і це ще більше погіршило ситуацію плянів д-ра О. Олеськова. Практично, вони пішли, як виявилось пізніше, в тимчасове забуття.

Та інакше до справ поставився д-р О. Олеськів. Як тільки він вернувся до Львова, а було це в половині жовтня того ж року, він до місяця скликав нараду чільних представників українства, щоб спільно порадитися, як допомогти в емігруванні українського селянина та робітника. Нарада відбулася у великій репрезентативній залі Народного Дому у Львові. З повідомлення, що було в тому часі поміщене в "Ділі", передовому українському щоденнику й опісля передруковане в американській "Свободі", ч. 40, 1895, довідуємося, що в нарадах взяла участь молодша генерація, яка уважала себе за більш поступову. Старша генерація з народовецької течії збойкотувала нараду й участі в ній не взяла. Та всупереч до такого різкого поділу думок нарада таки відбулася і пройшла з повним успіхом. Цікаво, що крім радикальних кругів, взяли участь у нарадах теж поступовіші елементи з так званих народовців-консерватів. З-поза Львова прибули на нараду—адвокат зі Золочева Лонгин Рожанковський, поет і пізніший посол до Краєвого союму Павло Думка з Купчинець, громадський діяч Іван Радуляк з Глушкова, пражментарист адвокат Теофіль Окуневський з Городенки і з ним такі міські і сільські діячі, як Михайло Лавришко, Іван Гошоватюк та Петро Рибіцький з Незвиськ. З Покуття був учитель з Березова Кирило Генік Березовський, з Бережан адвокат та письменник Андрій Чайковський, з Купчинець ще господар Степан Гар-

матій та з Потурор о. Іван Малцак. Зо Львова прибули, між іншими, Іван Франко, адвокат Микола Шухевич, адвокат і згодом член віденського парламенту Андрій Кос та письменник і редактор тижневика "Громадський Голос" Вячеслав Будзиновський, який на сторінках свого часопису активно піддержував еміграцію до Канади. Зі списку делегатів так і видно, що Покуття було заступлене на нараді найчисленніше. Це мало свої наслідки в емігруванні заінтересованих. Після вислухання звіту д-ра О. Олеськова з його поїздки до Канади, приявні однодушно схвалили практично зайнятися еміграційними проблемами. "Годі було ждати,—писало офіційне звітження зі зборів,—та байдуже приглядатись, як нарід з нужди продає жидам за півдурно ґрунти і кидається товпами на осліп до Бразілійського пекла, куди його ваблять платні за кожду голову чужі і тутешні агенти". Був це голос нарівні з криком розпуки, бо в дальшому ході наради приявні ствердили, що в дорозі трактували людей з пониженням людської гідности та практикувались "немилосердні здирства всяких пявок". Нарада у Львові покликкала до життя Емігрантський Допомоговий Комітет, який мав продовжувати почате діло д-ра О. Олеськова. Комітет очолив відомий економіст та кооператор Микола Нагірний, основник Народної Торговлі ²⁾ і до нього входили ще—Вячеслав Будзиновський, редактор часопису "Галичанин" Осип Марков, адвокат та пізніший парламентарист до Відня та Львова, голова українських парламентаристів та прем'єр Західно-Української Республіки в роках 1918-1919 д-р Кость Левитський, далі адвокат Лонгин Рожанковський та трьох отців, а саме о. О. Качала з Тернополя, о. М. Гірняк та о. Олександр Стефанович зі Львова.

На нараді вирішено також старатися про оснування кредитової установи, що могла б у будучому зайнятися викупом земель у тих, які виїжджали до Канади, і тим способом запобігти продажі ґрунтів у неукраїнські руки. До речі, така установа заіснувала пізніше й дістала назву "Защита Землі". Що більше, д-р О. Олеськів робив навіть заходи, щоб у канадських та британських фінансових колах дістати догідні кредити для цієї фінансової установи. Взагалі, д-р О. Олеськів став душою всієї запланованої роботи у зв'язку з еміграцією до Канади. Він далі вів листування з канадськими урядовими чинниками, листувався зі заінтересованими на виїзд, інформував у пресі про біжучі справи еміграції, був у постійному зв'язку з представниками українців ЗДА, та, передусім він, щоб додержати ще одну обіцянку,

²⁾ Народна Торговля мала цілу низку крамниць споживчої кооперації в Галичині.

дану громаді, взявся написати ще одну прошуру про Канаду, п.н. “О еміграції” що появилася в грудні 1895 року у видавництві Общества М. Качковського у Львові ³⁾. Заходить питання, чому д-р О. Олеськів, безсумнівний український патріот, видав свою чергову брошуру в москвофільському видавниці. Щоб відповісти на це питання хоч частинно, треба взяти до уваги, що Общество М. Качковського мало тоді великі впливи на широкі маси, зокрема на Лемківщині та Карпатській Україні. Щоб рятувати невинних людей від здиств та зайвих терпінь, д-р О. Олеськів рішився йти на співпрацю з приклонниками Михайла Качковського й таким чином нести допомогу українському селові. Що більше, пізніше він написав мало відому загалові досі брошуру про еміграцію в польській мові п.н. “Rolnictwo za oceanem a przesiadlna emigracja”, яка появилася в 1896 р. Словом, д-р О. Олеськів робив усі можливі старання, щоб слово правди про Канаду дійшло до найширших мас народу в різних мовах.

Книжечка д-ра О. Олеськова “О еміграції” мала і має подвійне значення для історії українців Канади. Вона була в тому часі дальшим мобілізуючим чинником виїзду українців до Канади, а до сьогодні вона залишилася першоджерельним матеріалом, що говорить про положення і розположення українського поселенця в Канаді в 1895 році та водночас своєрідним історичним підсумком українських колоній в цій країні. Часопис “Канадійський Фармер”, який у 1927 році повністю передрукував цю книжечку на своїх сторінках так таки і переназвав її на “Опис Канади з-перед 32 літ”. Книжечка ця є бібліографічною рідкістю і має 72 сторінки.

На вступі є опис подорожі залізницею та кораблем. Далі є “Приїзд до Канади”, що починався для імігранта пристанню в Галіфаксі, або Квебеку. Останній порт зимою був у тих часах замкнений з уваги на морози. Поселенці їхали спеціальними вагонами з написами “Колоніел кар”, у яких менше було вигід, як в інших возах, і сидження були дерев’яні. Поселенці користувались зниженими квитками подорожі. В книжечці д-р О. Олеськів пише, що він їхав довгими сотнями миль пустарів і плодородної полоси, не бачив людей і мріяв, що на цій землі могли б жити у великому добрі тисячі тисяч людей. Він писав, що земля і клімат Канади в багатьох випадках та полосах зближені до клімату в Україні. Описав він докладно і виміряний поселенцем канадський 160-акровий гомстед, що був одною четвертою квадратної канадської милі, а на європейську міру міс-

³⁾ Культурно-освітня організація з русофільськими політичними симпатіями.

тив 113 моргів землі. Все це коштувало гомстедника в тому часі тільки 10 долярів. Турбувався у своїй брошурі д-р О. Олеськів спекуляцією землі в Канаді і побоювався, що банки, залізниці та різні спекулянти забирали кращі землі на перепродаж, а всі зарібки з перепродажі мусіли йти з кишені найбіднішого гомстедника. Припало до душі Олеськову канадські прерії, або, як він називає їх у підзаголовку, “великий північний захід”. Їздив він по цьому заході не тільки залізницею, але теж кіньми. Саме на цих просторах він зустрічав перших українських поселенців. Найперше бачився він з поважним числом українських поселенців у Вінніпегу. Зустрів він тут деяких видних громадян, що опісля відіграли поважнішу роль при організуванні української спільноти чи то в церковно-релігійному житті, чи в громадсько-освітньому. Згадує автор про Василя Яціва, Юрка Паніщака, Гната Дмитришина, Івана Барського, Луку Кульчицького, Дмитра Видимовича, Юрка Рошка та інших. Для колоніста, каже автор, першим етапом є еміграційний дім, в якому западають дальші рішення про долю імігранта. Рішення роблять самі імігранти, каже д-р О. Олеськів, але треба замітити, що так було воно в 1895 році. Ситуація пізніше змінилася в некористь імігрантів, бо іміграційні урядники практикували різні заходи в поселюванні проти волі прибулих. Звичайно, жінки сиділи якийсь час в іміграційному домі, а чоловіки їхали з дарованими квитками в різні околиці і вибирали гомстеди. Д-р О. Олеськів зауважує, що серед тих, які залишилися на постійне у Вінніпегу, переважали небилівці. В Манітобі, на менонітській колонії в Гретні, оповідали Олеськову німці про “кавбоя-лемка”, який доглядав скоту цілої колонії. Була це згадка про першого українця в Канаді, небилівця Василя Єлиняка, який у тому часі ще дороблявся серед менонітів. Д-р О. Олеськів підкреслює, що меноніти та німецькі колоністи дуже ввічливо приймали його та його співтовариша подорожі М. Дорундяка. Крім Гретни вони відвідали німецькі колонії Йозефсберг і Нойдорф в Ассінібойн. Коло Нойдорфу створилася невеличка українська колонія з кільканадцяти родин. Найстаршим поселенцем був тут Ілько Пилипів, який, як подає д-р О. Олеськів, згідно з інформацією І. Дорундяка, виїхав зі старого краю ще в червні 1891 року, тобто перед виїздом В. Єлиняка та І. Пилипова до Канади. Тут мали вже свої гомстеди Федір Ільків, Тимко Пилипів, Павло Шимко та інші. Цю місцевість пізніше назвали Фезант Форкс. Найбільше заімпонувала українській делегації місцевість Стоней Плейн коло Едмонтону, де коло 70 німецьких родин з Галичини оформили зразкову колонію. Недалеко цієї колонії була укра-

їнська, здебільша з небилівців. Найближче німців поселився Антін Пайч, далі на схід—в околиці Бівер Гилс—Андрій Пайч, Степан Чичак, Михайло, Микола і Федір Мельники, Василь Феняк, Іван Пилипів, Михайло Пулишій, Микола Тичковський, Петро і Матвій Мельники з Перегінська, Михайло та Іван Дубровські з-під Самбора. Д-р О. Олеськів, що в своїй брошурі не був щедрий на похвали своїм землякам, при кінці брошури завважує, що українські поселенці будують для себе початкові хати навіть кращі, як їхні опівжителі німці, чи англійці.

З опису д-ра О. Олеськова так і бачимо, що числовий склад українських колоній був ще вельми початковий і в загальному мало помітний. Практично були тоді три українські скупчення: Вінніпег у Манітобі, Гренфел у Саскачевані та Бівер Крік-Една в Алберті. Д-р О. Олеськів не згадує про якубудь організацію церковного, чи культурно-освітнього життя в них. Беручи до уваги початкові труднощі з оформленням власних господарств, ледве чи будь-яка організація згаданого типу могла вже тоді існувати.

У книжечках д-ра О. Олеськова “Про вільні землі” та “О Еміграції” українське селянство під австрійською займанщиною дістало те, чого й потребувало, а саме вірну інформацію та правильний дороговказ на переселення. Оповідають ще живі свідки з переказів своїх батьків, що книжечки д-ра О. Олеськова мали лікувальну і мобілізуючу силу. Багатьох вилікували вони з “бразилійської гарячки, де все даром можна було дістати”, а багатьом вони відкрили надійну будуччину за морем, у Канаді. Згадані видання були найбільш популярною лектурою для всіх тих, що шукали кращої долі поза батьківщиною. Вони також багатьом поселенцям заощадили зайвих витрат на спеціальних дорадників, а то й звичайних спекулянтів та лихварів. Вслід за ними оформлений Еміграційний Допомоговий Комітет у Львові підготовляв виїзд першого більшого транспорту українських поселенців до Канади. Керму над цією справою мав також невтомний д-р О. Олеськів. З кінцем березня 1896 року список першого транспорту був готовий а в квітні цього ж року група, що складалася зі 107 осіб, під опікою рідного брата д-ра О. Олеськова, Володимира, відпливала на постійне до Канади. Ця група прибула до порту Квебеку в дні 30 квітня 1896 року і дала початок масовому безперервному виїздові українського селянства до Канади, який перервала щойно Перша світова війна. Перший транспорт майже повністю поселився в околиці Едни в Алберті і там дав початок новій колонії, що її поселенці назвали “Руською свободою”.

ПЕРШИЙ РІК МАСОВОЇ ІМІГРАЦІЇ

Д-р О. Олеськів, розплянуючи українські поселення в Канаді, не мав на цілі тільки матеріальні полекші для імігрантів, хоч вони мали дуже велике значення в його загальній акції. І д-р О. Олеськів і його комітет брали до уваги теж другу сторінку поселення, тобто культурні потреби цих нових колоній, що стали у скорому часі в Канаді зростати. Безпосередньо після від'їзду першого транспорту до Канади, д-р О. Олеськів писав канадським урядовим чинникам про конечну потребу священика для українських поселенців. Вже в часі свого побуту в Канаді це питання приходилось йому обговорювати з першими поселенцями. Що більше, заторкував цю проблему д-р О. Олеськів у розмовах з канадськими чинниками. Як виказує пізніша кореспонденція та дискусія, що відбувалася на сторінках "Свободи", д-р О. Олеськів був затривожений агресивністю латинського священства серед українських емігрантів. Тому д-р О. Олеськів та Допомоговий Еміграційний Комітет у Львові робили заходи, щоб до Канади з поселенцями виїжджали священики того самого обряду, які полагоджували б душевні потреби поселенців та водночас були дорадниками і провідниками ново-основаних колоній. Якщо брати до уваги, що виїжджали до Канади поголовно селяни, то поява священика в їх колоніях могла розв'язувати багато проблем не тільки духовних, але теж культурно-освітніх. Не диво отже, що ініціатори масового поселення в Канаді це питання стали розв'язувати вже в зародку. В листі з 16 травня 1896 р. д-р О. Олеськів писав до Оттави, що "поселенці греко-католицького обряду, які поселилися в Північно-західних територіях недалеко місцевости Форт Саскачеван, в околиці Една, в Нойддорф біля Гренфелу і в різних місцевостях Манітоби, не мають змоги заспокоїти своїх духовних потреб, бо в Канаді досі ще немає ані одного священика їх обряду". В тому самому листі д-р О. Олеськів вже висунув пропозицію можливості, як удержати того священика і водночас запропонував на першого українського священика до Канади о. Нижанківського, відомого композитора у Львові, який теж був заінтересований еміграцією

1) Перед Першою світовою війною появився був у Канаді, накладом "Руської Книгарні" у Вінніпегу, в опрацьованні О. Нижанківського "Українсько-Сокільський Співаник з нотами", 89 сторінок нот і друку.

до Канади¹). Канадський уряд, не маючи окремих фондів на оплату священників, передав справу до поладнання римо-католицькій ієрархії у Вінніпегу, яка найбільш правдоподібно не поставилася в початках позитивно до прохання д-ра О. Олеськова. На кожний випадок українські поселенці не дістали священника в 1896 році просто зі старого краю. Та наполегливий д-р О. Олеськів звернувся в цій справі кудиінде. Ще в часі своїх відвідин у Канаді він відбув поїздку до ЗДА, щоб там переговорити справи української еміграції з такими видатними постатями, як о. Іван Констанкевич та о. Нестор Дмитрів у Мавнт Кармел, бо вони, крім душпастирських обов'язків, очолювали до якогось ступня промадське життя в ЗДА та видавали часопис "Свободу". Д-р О. Олеськів попросив о. Н. Дмитрова, щоб той взявся за допомогу поселенцям в релігійних питаннях. Звідси й початок заходів українських священників із ЗДА та їх опіка над душевними справами поселенців у Канаді, що тривала аж до часу, поки до Канади не прибула більша місія українського священства з краю, щоб опікуватися постійно релігійним життям українців греко-католиків. Ця опіка українських душпастирів із ЗДА закінчилася насправді без решти щойно з приїздом до Канади першого українського єпископа Никити Будки в 1912 році. Завдяки заходам д-ра О. Олеськова о. Дмитрів прибув до Канади таки в черговому, 1897 році і залишив помітний вплив на все-українському релігійному питанню в Канаді.

Крім релігійних питань д-р О. Олеськів інтересувався теж справами шкільництва та іншими культурно-освітніми справами поселенців, що виринали чергою в новому терені поселення. У свому офіційному листуванні з іміграційними чинниками, як теж у своїх публікаціях та пресових коментарях він заступав думку, що жителі Канади творитимуть своєрідну канадську спільноту, зовсім іншу від однородних європейських спільнот—народів та наголошував потребу українців здорово достосовуватись до нових господарських і цивілізаційних вимог нової країни. І в тому відношенні він був навіть дуже терпкий до своїх земляків, що не скоро розставалися зі своєю традиційною ношею та деякими методами праці. Але й зауважити треба, що це явище було здебільша типовим для кожної еміграції, яка прибувала зі старого краю.

Як бачимо, рік 1896 та старання д-ра О. Олеськова визначували шляхи культурного розвою та росту українців Канади. Наче на підтвердження заходів д-ра О. Олеськова у скорому часі почулися й публічні голоси самих поселенців, що дуже щиро та з виразним сантйментом висловлювались про заторженні справи.

Одна з більших груп, що приїхала в 1896 році на кораблі “Сидилія”, прибула до Вінніпегу в липні 1896 р. Її провідником був Кирило Геник, пізніше перший урядник українець в системі “свіл сервіс”. Після короткого постою в Іміграційному домі та розшуків їх делегації на місцях, де найкраще поселитися в Манітобі, люди рішили виїхати в околицю Стюартбурн і там створити колонію “Русь”²⁾. Двадцять сім родин і не точно визначена кількість нежонатих прибули туди у дні 11 серпня. Був це початок великої колонії українців, що пізніше поширилися на такі оселі, як Гардентон, Олеськів (Толстой), Шевченко (Вайта), Роза, Сеньків, Арбакка, Калієнто, Сандавн, Сенділендс, Сірко й інші.

Наступна група українських поселенців дала початок іншій низці українських колоній. Ця група, під проводом Василя

Кирило
Геник-
Березовський

Ксьонжика, у вересні 1896 р., прямувала у сторону Давфин Лейк, щоб тут заложити нову колонію, яку назвали “Трембовля” (Теребовля), тепер Валлей Ривер. Рік пізніше, довкола цієї колонії вирости нові, як Сифтон, Косів, Келд, Волківці (згодом Минк Ривер), Коломия (Венлав), Дніпро (Дрифтінг Ривер) та інші. Автім, українці поселялися не тільки збитою масою,— хоч у початках це була основна форма українського поселення в Канаді, але й осідали окремими родинами. Домініон Лендс Оффіс в Вінніпегу, в листі з 18 серпня 1896 року, інформував

²⁾ “Русь”—це стара назва на означення “Україна”.

д-ра О. Олеськова теж про менші поселення українців у Манітобі і звідти знаємо, що крім українських поселень в Алберті та Манітобі, про які ми згадали вже, осілиси були в Босижур, чи пак Бровкенгед, на схід від Вінніпегу, теж на вільні гомстеди—16 родин, в Сент Андру коло Вінніпегу—3 родини, у Спрінгфілд коло Вінніпегу ще три, а 20 родин, “включно з кількома давнішими родинами”, закупили від римо-католицької дієцезії по два акри землі у Сент Норберт і там готувалися створити нову оселю (м. і. не всі з тих 20 родин негайно взяли землю в посідання, були вплачені деякі завдатки, а на доплати треба було заробляти в наймах). Далі вінніпегське бюро повідомляло, що наплив українських поселенців продовжувався аж до пізньої зими. Загальні підсумки при кінці 1896 р. подавали, що в першому році масової української еміграції прибуло сюди яка тисячка людей. У порівнанні з тією кількістю українців, що поселились до того часу, це вже була на ті часи імпозантна цифра. Та був це тільки початок великої переселенчої течії.

Ранньою весною наступного (1897) року до цих перших з перших поселенців, у висліді неустанних старань д-ра О. Олеськова, прибув перший український священик о. Нестор Дмитрів. Стали творитись церковні громади, стало оформлятись суспільно-культурне життя, з питомими культурними елементами нових жителів. Виростали вони зі здорових народніх соків та з притаманних форм нового оточення,—з раз обраного шляху цей суспільно-культурний ріст ніколи вже не сходив.

Повних шість років д-р О. Олеськів доглядав цих поселень та підсилював їх постійним допливом нових поселенців. Навіть тоді, коли інші відходили від цієї праці, він не покидав її. В 1900 році він був змушений, наслідком службового перенесення, перейти зо Львова до Сокаля. В Сокалі на директорській праці в учительській семінарії вже не можна було жити турботами канадських імігрантів, а три роки пізніше (1903) ненадійна недуга скосила його у 43-ому році життя. Не діждався д-р О. Олеськів побачити, як буйним цвітом зацвіло суспільно-культурне та економічно-господарське життя тих, що їх він тисячами ввиряжав у Канаду. Не було в часі його смерті часопису в Канаді, щоб написати йому гідний некролог. Щойно пізніше, коли розвинулась українська преса в Канаді, час до часу, при святочних нагодах своєї історії, згадували його, як провідника української канадської іміграції, дехто звав його Мойсеем, ще дехто—батьком української іміграції в цій країні. Проминали святочні хвилини—і забувалось ім'я того, якого українці Канади ніколи забути не зможуть.

ІМІГРАЦІЙНІ ПОЧАТКИ ТА ПЕРШІ ПІДСУМКИ

Про початки українських поселень в Канаді заховався дуже докладний опис, що зберігається в книжці “Подорожніх споми-нів” о. Нестора Дмитрова п.н. “Канадійська Русь”¹⁾. Ранньою весною 1897 року згаданий священик, на прохання д-ра О. Олеськова, приїхав був зі ЗДА до Канади, щоб перед Великодними Святами відвідати головніші українські колонії та разом з ними пережити “Воскресення”, яке в українській традиції мало більше значення навіть від Різдва. Як подає о. Нестор Дмитрів, на колонії Теревовля поселених було тоді 15 родин, разом з дітьми 78 осіб. Здебільша були це імігранти з повітів Борщівського, Чортківського, Бучацького і Теревовельського. Найбільший вплив мали поселенці з останнього повіту, бо й іменем їх повітового міста названо оселю. Оселя Теревовля—це найстарша українська оселя в околиці Давфіну. Не можна тут навіть сумніватися, що рішало в цій справі теж історичне значення місцевости, для якого українські поселенці мали спеціальний сентимент. Матеріальні початки цих людей були дуже скромні.

Крім 15 гомстедів у них було: п’ять волів, дві корови, двоє телят і один віз. Майже всі з цієї оселі ходили пізніше на жнива в околиці Брендону, щоб заробити на харчі на важку зиму. Пора року, в якій вони прибули, не дозволила вже на управу піль, чи городів. Головою цієї оселі був Василь Ксьонжик, який пізніше був “лендсгайдом” Іміграційного уряду та у близькому контакті з д-ром О. Олеськовим. В оселі “Русь”, що скоро прийняла первісну назву Стюартбурн, бо так називалася пошта тієї місцевости, було поселених 45 родин, разом усіх 175 душ²⁾. Найбільш з них прибуло в місяці серпні, деякі в осені, дехто навіть в зимі 1896 чи 1897 рр. Тут найбільше людей було з таких повітів, як Заліщицький, Борщівський, Колотийський, Товмаський, а теж з Буковини. Перед у “Русі” вели поселенці з Колотийського повіту, звідки був теж Кирило Геник, який вже при кінці 1896 року перейшов був на працю до Іміграційного бюро у Вінніпегу, як перекладач та урядник. По його відході провідником-інформатором став П. Майковський. В цій колонії жив теж пер-

1) Нестор Дмитрів, “Канадійська Русь” (Подорожні спомини), Mt. Carmel, Pa., 1897, стор. 7.

2) Цитований твір, стор. 27.

ший буковинець у Канаді Василь Загара, що прибув сюди в серпні 1896 р. Колонія була на початках настільки краща, що поселенці з неї мали великі можливості праці на жнивах у Міннесоті та Норд Дакоті ЗДА, і віддаль до Вінніпегу була невелика. Колонія Стюартбурн, або, як її звали вже в початках поселенці у українізованій формі “Штомбур”, була дещо краще загосподарована, як Теробовля. Поселенці осіли тут місяць скоріше, як теробовельці. Але найбільше українців було у Вінніпегу—подавав о. Нестор Дмитрів у своїх споминах. Там було їх коло дві сотні. Їх о. Н. Дмитрів ділив на дві категорії. Деякі зимували в Іміграційному Домі і з весною готувались на виїзд до власних гомстедів у Манітобі, інші набували ґрунти у Вінніпегу, а ще дехто не бажав узагалі йти на гомстеди та залишався у місті на зарібковій праці.

Найчисленнішою і при тому найстаршою українською колонією в Канаді була Една, звана також Бівер Крік, переназвана пізніше на Стар. Українці звали її теж небилівською колонією, бо початок дали її небилівці з Калуського повіту. Найстаршим гомстедником був тут Микола Тичковський. Поселених тут було 75 родин ³⁾; займали вони такі тавншипі й рейнджі: 55-17, 56-18, 56-19, 56-20, 57-18, 57-20. Був це вже простір у 12 миль. На цьому просторі—ми згадували вже раніше—поселився був перший транспорт, що його вислав д-р О. Олеськів і який здебільша рекрутувався з Борщівського повіту. Оселя ця була чи найкраще загосподарована. Були тут уже широкі поля управної рілі, фарми робили добре враження на відвідувачів. Була також елементарна школа. Провідником цієї оселі уважався Антін Савка, який мав частинну середньо-шкільну освіту та zorganizував був уже церковно-освітнє життя.

Недалеко Едни—Стар, ближче до Форту Саскачеван жило теж кілька українських родин у тавншипі 55, рейндж 21, на секціях 36 і 28 ⁴⁾. Були це теж гомстедники, Антін Пайш з Небилова був з них перший. Поселився тут також Михайло Прокопчак, якого дехто вважав за першого лемка в Канаді.

У 1896 році була створилася теж окрема українська колонія в Ребет Лейк, недалеко сьгоднішнього Ребет Гил. Було тут у тому часі 11 родин ⁵⁾ з Ярославського повіту, здебільша зі сіл—Висоцьке, Ветлін і Лази. В околиці давніше осіли були меноніти з України і деякі з фарм закупили українські поселенці. Деякі фарми коштували по 700 долярів, інші дещо більше. Це промовляє за тим, що деякі українські поселенці приїздили з

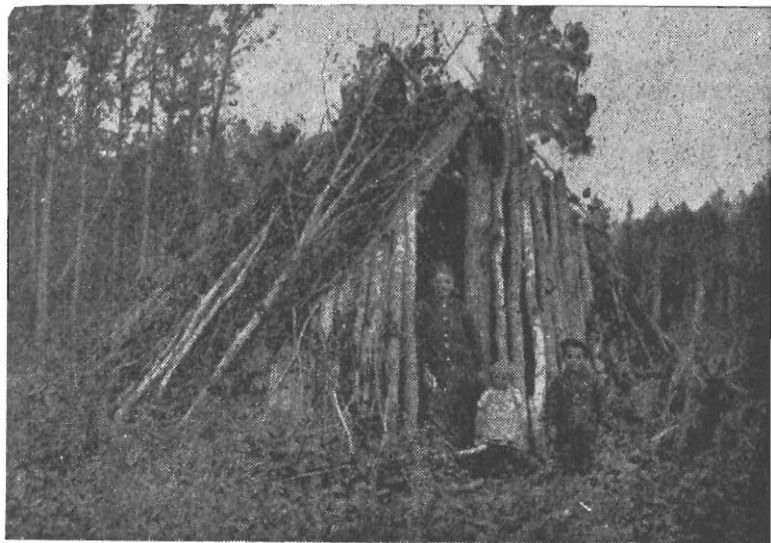
³⁾ Цитований твір, стор. 36.

⁴⁾ Цитований твір, стор. 36.

⁵⁾ Цитований твір, стор. 46.

більшими сумами грошей. Провідником у цій колонії був Теодор Фур.

Згадує о. Нестор Дмитрів ще й про такі українські колонії в Манітобі, як Гонор, Брокен Гед, Босижур, Тиндал, Кромвел. З інших джерел відомо теж, що були в тому часі ще й українські поселенці в Сент Алберт та в Спрінгфілд, Манітоба. На окрему увагу заслуговує оселя Гренфел (Фезант Форкс) у Саскачевані, згадувана вже раніше, що в ній провідником був Федір Пилипів.

**Перша "хата" піонера в степах Канади.
Це перші початки гомстедового господарства
в піонерській Канаді.**

У Саскачевані теж були поселились деякі родини, які приїхали з менонітами з України та про яких згадує у своїх споминах Іван Бодруг, видний діяч піонерських часів. Називає він їх сектантами, які прибули з німецькими менонітами⁶⁾. Поселились вони були також на гомстедах в околиці Ростерн.

З опису о. Нестора Дмитрова та дальших дослідів бачимо, що українські поселенці спрямовували свої кроки на захід Канади і гомстедство, тобто рільництво було їх основним заняттям та ціллю.

⁶⁾ Спомини пастора І. Бодруга (До історії початків реформації серед українців у Канаді, роки 1903-1913), стор. 35 манускрипту.

РОКИ ПОСИЛЕНОЇ ІМІГРАЦІЇ

1897 — 1914

Як бачимо з попереднього розділу, рік 1896 був зворотним пунктом в імміграції українців до Канади. Однак це був тільки скромний початок. Масова імміграція прийшла до великих розмірів щойно в 1897 році і ступенувалась, з малими спадами і піднесеннями, аж до вибуху Першої світової війни. В останньому розділі своїх споминів о. Н. Дмитрів згадує вже, що з початком травня він вернувся з Албертійських колоній до Вінніпегу, застав тут перший транспорт українців, що прибули з Галичини і Буковини. В цьому транспорті було 1081 осіб, що творили 400 родин. Наступного дня з того транспорту пішли 116 родин до колонії Теребовля, що в урядових нотатках відмічувалась, як Лейк Давфин, 60 родин від'їхали в Алберту, в околицю Една-Стар, а деякі виїхали до Стюартбурн і ще деякі в різні менш відомі околиці Манітоби.

У місяці червні 1897 року невелика група українських поселенців прибула в Міжозерну полосу, до муніципалу Раквуд і тут започаткувала нову українську колонію в Манітобі. Група ця, зложена з одинадцяти родин, дала початок оселі Плезант Говм. У пару років пізніше ця колонія начислювала приблизно кілька тисяч душ. Побіч Плезант Говм вирости такі українські колонії в цьому просторі, як Гімлі (північно-західна частина), звана також Дністер, Комарно, Фолей, Вінніпег Біч, Фрейзервуд, Малантон, Рембрандт, Ярослав, Збараж, Фишер Бренч, Окно, Четфілд, Попларфілд та інші. В короткому часі, бо до десяти років, українські поселенці заселили ще й такі муніципали, як Кройцберг, пізніше переназваний на Армстронг, Четфілд, переназваний на Фишер, Біфрост, Гімлі та на полудне від Вінніпегського озера Сент Андру.

При кінці червня 1897 року прибув до Вінніпегу знову великий транспорт іммігрантів. Цей транспорт, як і попередній, поділили на кілька груп. Деякі з них поселили в Лейк Давфин, деякого у Стюартбурн, а 587 осіб пішли до Ассінібойн, теперішньої провінції Саскачеван. У Салткватс групу розділено. Одна частина, в кількості 142 осіб, лишилася в Салткватс, а 440 осіб від'їхали до Йорктому і після короткого побуту в ньому поселились у тавншипях 28, 29, 30, рейнджах 2 і 3 на захід від 2-го меридіану.

Заселили вони околицю Крукед Лейк і дали початок новій великій колонії в околиці Йорктону. Була це третя з черги українська колонія в Саскачевані. Перша (Фезант Форкс) не розвинулася до великих розмірів. В другій, що створилась кілька тижнів вчасніше, і яку названо "Новий Ярослав", уже на початку поселилося 96 родин, а до місяця прибуло ще 14 родин. Серед цих родин були деякі зі ЗДА, що прибули сюди у висліді постійної пропаганди в американській "Свободі", щоб українці теж і з Америки поселялися в Канаді. З цих родин з Америки відомі—Александр Вархолик, Іван Хохольяк, Роман Слезін, Сильвестер Пилячек, Андрій Юрчик. У тому часі поселилися зі ЗДА в Манітобі: А. Жилич у Вірден, Теодосій Важна у Стюартбирн та інші. Значить, українці стали прибувати не тільки з Галичини і Буковини, але теж і зі ЗДА. Це був добрий початок повної

**Василь Загара
і його дружина
Василина,
перші буковинці
в Канаді**

колонізації Саскачевану, який наслідком посух у попередніх роках тратив населення, що стало прибувати до Саскачевану вже в 1800-тих роках, здебільша з Великої Британії та зі ЗДА. Кліматичні умовини, та важкі початки були причиною, що перші помстедники стали залишати свої наділи, і переселяватись у кращі околиці. В 1895 році суперінтендент Мавнтед Поліс Пери звітував, що деякі дистрикти, які були заселені досить добре, майже опустошили, а в деяких залишилось два-три помстедни-

ки¹⁾. Як виявляється з пізнішої історії Саскачевану, були завжди великі труднощі заселити цей простір. Зрозуміло, що іміграційні чинники з Вінніпегу незвичайно раділи, що могли там у 1897 році поселити поважну скількість родин українських поселенців. В тому ж році зі 186 родин, поселених у Саскачевані, залишилося в Бівергілс 51, Крукед Лейк (Новий Ярослав) 110, Солткавтс 21. Солткавтс, як перша колонія, що народжувалася в травні 1897 р., на жаль не була успішна. Поселенці не радо йшли на місця, які ще не були заселені їх земляками. Крім цього, коли вони довідались, що населення, яке осіло раніше, залишає гомстеда, мали оправдані причини відмовлятися. Щоб вислати перший транспорт у Саскачеван, іміграційні чинники стали вживати деяких репресій, навіть невірних інформацій. Це ще тим більше настроїло поселенців проти виїзду туди. Склалося так, що частина поселенців, яких вислано до Солткавтс, не хотіла там поселитись і між поселенцями та іміграційними чинниками прийшло до поважних суперечностей. Але погані настрої скоро миналися і колонія Солткавтс ступнево зростала.

До ще більших комплікацій прийшло наступного року, коли іміграційні чинники стали заселювати Фиш Крік у Саскачевані. Поселенці не були поінформовані, що вони їдуть у згадану околицю, і під претекстом, що вони їдуть до Едмонтону, рушили в дорогу. В Саскатуні щойно вони довідались, що їх призначено до Фиш Крік. Поселенці відмовились в цій околиці осідати і з 59 родин тільки 12 поселилось у тавншипі 41-му, рейндж перший, а 30 родин таки виїхали до Алберти і 17 до Манітоби в околицю Сифтону.

Наслідком таких комплікацій комішонер іміграції у Вінніпегу В. Ф. МекКрірі пропонував заступникові міністра внутрішніх справ Джеймс Смартові, щоб змушувати поселенців їхати туди, куди уряд їм накаже. В листі МекКрірі писав:

“Now, there is no doubt some change has got to be made in the way of these people. They cannot be allowed to come here and select for themselves where they are going; there must be some means of compelling them to go where Government Agents select”²⁾.

Хоч пропозиція МекКрірі не була офіційно прийнята урядовими чинниками, то досліді виказують, що іміграційний уряд та поодинокі урядники стосували в пізніших роках більшу чи меншу пресю в поселюванні. Поселенці протиставились цьому,

1) V. J. Kaye, *Early Ukrainian Settlement in Canada, 1895-1900*.

2) May 25, 1898, Public Archives, Department of the Interior (Immigration).

мотивуючи, що вони були запрошені на поселення іміграційними агентами канадського уряду і їм належить ся свобідний вибір ³⁾).

Поселення в Саскачевані натрапляло на багато труднощів, зокрема у Фиш Крік. Коли в червні 1898 року поселилось там нових 21 родин, то кілька днів після їхнього приїзду—а було це вночі на 13 червня—вдарив там такий мороз, що надворі було інею на $\frac{3}{4}$ інча. Без сумніву, це не могло добре наставити до місця призначення тих, які там осіли, і 35 членів з цієї околиці наступного дня рушили в дорогу шукати сприятливіших кліматичних умов. Іміграційні чинники з Вінніпегу вжили всіх заходів, щоб хвилеву кризу наладнати. Коли виявилось, що в такій ситуації діти спали на землі і навіть не мали чим вкритись ⁴⁾, урядники іміграції поступились вимогам імігрантів та навіть намагались нести їм ояку-таку матеріяльну допомогу. Поселенчу кризу Фиш Кріку знову заладнано й українська колонія, після перших великих початків, стала ступнево розвиватись. При кінці 1898 року колонія, wraz із Ростерн, начислювала коло 1000 душ, а про неї в іміграційному урядовому листуванні записано, п'ять місяців після того, як осілися перші групи, між іншим таке:

“These people have done remarkably well, and are very permanently settled in good substantial houses, many of which are a credit to these people. They have made as great progress for the time and their improvements are more permanent than any other colony of their nationality hitherto established by the Department. The evidence of the people in the district goes to prove that they are desirable settlers, almost unanimously” ⁵⁾).

Околиці Йорктому і Салткавтс у Саскачевані виказували теж добрий розвій, коли іміграційні рапорти подавали, що в лютому 1901 року було в них уже коло 4,500 українського населення. Все це було поселене за неповних два роки.

Та найбільше поселявались українці таки в Манітобі. Це, мабуть, завдяки заходам Кирила Геника, що в тому часі був іміграційним урядником у Вінніпегу, та, маючи публіцистичний хист, багато писав до тижневика “Свобода” в ЗДА і пропагував іміграцію до Манітоби. Беззастережне захвалювання Манітоби Геником викликало реакцію і полеміку між ним і о. Дамаскином Поливкою, священиком, що бував у Манітобі 1899 року і мав свої критичні погляди про землі, що їх брали в посідання українські гомстедники. Полеміка велася на сторінках “Свободи” в

³⁾ Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900, by Vladimir Kaye, p. 281.

⁴⁾ Report by W. F. McCreary to James A. Smart, Ottawa, June 21, 1898, Department of the Interior.

⁵⁾ Report by C. W. Speers to the Superintendent of Immigration in Ottawa, see “Early Ukrainian Settlements in Canada 1895, by V. Kaye, p. 810.

1890 році. З перспективи часу можна сказати, що завваги о. Д. Поливки були слушні, але в тому часі, коли еміграційна гарячка в українських селах ступнювалася з року на рік, приїзжі до Канади хотіли поселюватися близько своїх рідних, чи земляків, і на гомстеди був великий попит. Тим самим люди стали поселюватися на гірших землях—підгірських, чи каменистих. Врешті, поселенці в початках мало розбирали у вартості земель, бо не було часу робити досліди. В поспіху заселювано багнисту і каменисту Міжозергу полосу, а коли там не стало гомстедів та й гомстеди в околиці Стюартбурн і Лейк Давфин були вже вичерпані, українські імігранти, що бажали осісти в Манітобі, мали можливість дістати фарму-гомстед ще хіба на неврожайних просторах на полудне від Райдінг Мавнтейн, або, як у піонерській мові тоді говорилось, в околицях Шол Лейк, що його українські поселенці українізували на “Шойлик”. Ранньою весною 1899 року почалося групове поселювання українців здовж полудневого узбіччя Мандрівних Гір (Riding Mountain) як де, впродовж кількох років яких три тисячі українців поселилися в околицях, що тепер мають такі назви, як Ольга, Запорожжя, Руська Рава, Могили, Хмельницький, Рутенія, Долини, Город, Озерна, та далі в місцевостях Санди Лейк, Мензі, Елфінстон й інших. Це простір, довжиною понад 80 миль і шириною від 20-40 миль. Своєю відногою сягає він майже під Манітобське озеро з такими місцевостями, як Альонза, Келвуд, Гленелла. Якостево були це, здебільша, другорядні землі.

Перший транспорт прибув сюди у дні 10 травня 1899. Він був зложений з двох іміграційних осередків, а саме з Селкірку і з Вінніпегу. Годиться при цьому замітити, що коли іміграційний наплив почав збільшуватися, тоді іміграційні чинники у Вінніпегу відкрили другий іміграційний пункт у Селкірку, двадцять п'ять миль на північний схід від Вінніпегу, в старих залізничних гаражах на Іст Селкірку ⁶⁾. Теж поширено у Вінніпегу іміграційний Дім і поселенців приміщувано в старій школі Дафферин, при вулиці Логан і Салтер. Саме з цих трьох будинків прибув перший і пам'ятний транспорт у колонію Шол Лейк. Пам'ятний цей транспорт не тільки тим, що започаткував нову велику українську колонію в Манітобі, але й тим, що поселенці з цього транспорту пережили в своїх перших початках потрясаючі трагедії. У висліді, важкі транспортні умовини кораблем і опісля залізницею, довгі вижидування в іміграційних пунктах та брак

⁶⁾ М. Г. Марунчак: Петро Гаврисишин, піонер-будівничий Шашкевичівської дільниці, стор. 14.

належного відживлювання важко відбилися на здоров'ї дітей, зокрема немовлят. Були й випадки заразливих недуг. Такий саме випадок приключився групі, що їхала до Шол Лейк. У часі дороги в транспорті померло троє дітей. Коли транспорт, кількістю коло 400 душ, прибув до останньої залізничної зупинки, яка кінчалась на Стретклер, треба було замешкати у фермерських стайнях. Англосаксонські гомстедники, що заселявали тоді Стретклер, ставилися ворожо до поселенців з Галичини. Як тільки вони довідалися, що серед дітей шириться недуга, стали домагатися негайного виїзду поселенців з цієї місцевості. Після триденного побуту в Стретклер треба було виїздити на місце призначення, тобто далі на північ, ще ближче гір. Не допомогло нічого, діти далі гинули і в Стретклер, здовж залізничної дороги, було поховано 12 дітей. Нещастя хотіло, що в дні виїзду возами в сторону заплянованих гомстедів падав зливний дощ і температура обнизилася до зера, врешті замість дощу став падати сніг. Над озером Петерсон, двадцять миль на північ від Шол Лейк, розложено шатра на мокрій від дощу площі. Наслідки були такі, що до кількох тижнів у цій групі вимерло коло 40 дітей та кілька дорослих, усіх разом 42 душ ⁷⁾. На місці, де стояли шатра, сьогодні видніє тільки пам'ятник, який був поставлений українською спільнотою в 1941 році, з нагоди 50-річчя поселення українців у Канаді.

Наступні групи, що приходили в ці околиці на поселення, були щасливіші. Вони не переживали таких війняткових трагедій і ступнево розбудовували свої ферми-гомстеди. Хоч ґрунти не були надто придатні під управу рілі, однак працьовитість і ощадність робили помітний крок вперед. Тимто й доміняльний колонізаційний агент Спірс, в своєму рапорті про цю колонію, у 1900 році міг уже написати до заступника міністра внутрішніх справ таке:

“This colony is in a very satisfactory condition. This people have good gardens; they have also improved their dwellings; they have purchased a great number of cattle... They stretch over about thirty miles of country, commencing at Township 19, Range 21, north and westward to Township 21, 26, settled at the base of the Mountain outside the permanent timber reserve. I consider this colony has made rapid progress since its establishment... they are good customers, paying cash for everything and that they consume large amount of our manufactured products... They also purchase large quantities of clothing and other commodities.

⁷⁾ Більше про ці події в праці автора “Студії до історії українців Канади”, II-ий том, у розділі “Трагічні дні—незломна віра”.

All other portions of the country where these settlers are placed they seem to be getting along very nicely, they are healthy, contented and doing well ⁸⁾).

Студіюючи кореспонденцію Іміграційного Департаменту, що в тому часі підлягав міністерству внутрішніх справ, зокрема ту, яка так докладно передрукована в праці Володимира Кия "Ранні українські поселення в Канаді 1895—1900" у загальному знаходимо надзвичайно позитивні опінії про перших українських поселенців. Але найкращу опінію про свій розвиток дістала перша українська колонія в Една-Стар. У 1897 році працювали тут уже дві школи, одна в Лаймстовн Лейк, друга в Бівер Крік. Там теж у той час були під будовою дві церкви—доказ, що поселенці отряслися вже від перших індивідуально-господарських турбот і бралися за суспільно-культурне життя. Поселенці вже в тому часі шукали за двома мовним учителем, щоб діти могли також учитися рідної мови. Зокрема, іміграційні рапорти говорять про дуже добру економічну ситуацію цієї колонії, відмічуючи, що поселенці були не тільки продуцентами, але теж консументами. В рапортах писалося, що

"The merchants speak highly of them stating that they are honest and men who were against them and their advent are now catering for their trade. Thus it will be observed that they are honest and industrious and are not only producers but are being felt as great consumers of our manufactured products. About 350 of these people have been employed on the railway. They have earned a great deal of money. They have all been self-sustaining. None wanting any support, no destitution and the majority of them are very comfortably off ⁹⁾).

Без сумніву, що цей поступ, у порівнянні з іншими українськими колоніями в Канаді, треба також приписати довшому вікові цієї колонії, як також і кращій якості землі. Колонія Една охоплювала тоді вже такі тавншипи, як 46, рейндж 17, т. 47, р. 15, 16, т. 48, р. 16, т. 50, р. 16, т. 51, р. 15, 16, 17, т. 52, р. 16, 17, т. 53, р. 15, 16, 17, 18, т. 54, р. 15, 16, 17, 18, 19, т. 55, р. 14, 16, 17, 18, 19, 21, т. 56, р. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, т. 57, р. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, т. 58, р. 15, 16, 17, 18, 23, 24, т. 59, р. 15, 17.

На західній частині Едмонтону українці заселили були тавншипи 26 і 27, рейнджі 48 і 49. Там також були вже дві школи і, згідно з рапортом шкільної влади, ученики у всіх згаданих школах добивалися поважних успіхів.

⁸⁾ Public Archives, Department of Interior, 1900.

⁹⁾ C. W. Speers, Winnipeg, to Frank Pedley, Ottawa, December 13, 1898. Public Archives, Rpts. 70396.

Поступ, що його українські поселенці робили в Канаді, був великою заохотою для тих у старому краю, які Канадою цікавилися. Тисячі листів йшли з Канади до рідних в Україну і в них говорилося про вільні землі та про вільну країну. При такому стані не треба було вербувати спеціальними агентами нових поселенців. Правда, дуже часто знайомі і рідні переяскравлювали добробут країни та власні здобутки—і згодом були й розчарування. З того приводу часто появлялися у пресі статті Кирила Геніка, якого в початках українці вважали за провідника-опікуна української іміграції в Канаді, і в них він остерігав своїх земляків, щоб вірно інформувати в листах та застановлятися, “чи і коли кликати до себе з рідного краю”¹⁰). Великих зусиль, щоб влаштуватися, вимагали родини, зокрема ті, в яких були маленькі діти, а таких, як виказувала статистика, було багато. Дораджувано, щоб наперед приїздили на гомстеди голови родин і щойно опісля стягали цілу родину.

Без сумніву, українські поселенці робили поступ, але за ним часто крилися довгі особисті і родинні драми, зокрема коли родини розлучувалися на роки. Про них можна читати в десятках і сотнях споминів піонерів, розкинутих по часописах, календарях та в окремих публікаціях. Та, не зважаючи на все, іміграція зростала з року на рік. Найкращим доказом цього може бути й сама статистика, яку тут відновуємо. Беремо до уваги перші чотири роки масової іміграції українців, тобто 1897-1900 рр.¹¹).

Рік	Загальна цифра імігрантів до Канади	Імігранти з Галичини і Буковини
1897	21,717	4,999
1898	31,900	5,509
1899	44,543	7,276
1900	41,681	6,618

Невеликий спад іміграції в 1900 році треба пояснити неврожаєм та посухою. Взагалі, економічні невдачі мали завжди свої наслідки на дальший приплив імігрантів. Подібне повторилося у найближчому році, але в дальших роках іміграція знову стала зростати. Якщо порівняти наведені цифри припливу української іміграції в останніх чотирьох роках минулого століття з попередніми чотирма роками, тобто 1893-1896, коли українських поселенців прибуло 2,634, тобто тільки в одному 1897 р. прибуло їх більше, як у чотирьох попередніх роках. Зі

¹⁰) “Свобода”, 11 квітня, 1901.

¹¹) Commissioner of Immigration, Winnipeg, to the Secretary, Department of the Interior, Ottawa, Feb. 1, 1901. Public Archives, Gal. 139859.

статистичної таблиці видно, що імміграція українців підносилася майже з кожним роком і так 1893—254, 1894—616, 1895—489, та в 1896—1275. При цьому, якщо взяти урядові цифри канадської імміграції з цих років, загальний приїзд іммігрантів до Канади таки малі: У 1893 р. прибуло всіх іммігрантів до Канади 29,633, але наступного року тільки 20,829, рік пізніше 18,790 і в 1896 році 16,835. Це ще більше унагляднює, що масовість української імміграції почалася зі заходами д-ра О. Олеськова. Кирило Генік, який зготував статистику українців у Канаді по 1900, подає, що у згаданому часі з Галичини і Буковини прибуло до Канади 27,036 осіб, та що одна Манітоба начислювала тоді аж 12,536 поселенців, з того: Давфинщина з такими осередками, як Сифтон й Етелберт, мала їх 5,000; на півдні від Райдінг Мавнтейн—Шол Лейк 1,200; Міжозерна полоса 1,400; Стюартбурн й околиця 3,000; Сент Норберт 100; Гонор 3,000; Вайтмавз 2,000; Кукс Крік 2,000; Поплар Парк 36; Брокенгед 600. Все це заокруглені дані. Дещо вища цифра була в Північно-Західній Території, де начислювали тоді: Една-Стар та довколишні колонії Едмонтону 9,000; Фиш Крік і Ростерн 1,000; Йорктон і Солтквартс 4,500, разом 14,500. Отже на цій території Канади було з Галичини і Буковини 27,036 поселенців. Треба взяти до уваги і те, що на конто галичан-українців вписувано теж галичан-поляків, яких, згідно з урядовими статистиками, в Галичині було не більше, як 10 процент.

Дехто опрокидує ці дані, мовляв, за поляків подавали всіх католиків з Галичини, що не були східного обряду. Але з другого боку були такі римо-католики, які почували себе українцями. Звичайно, якщо зважити цей момент, тоді цифра поляків-галичан впала б до 5 процент. Але навіть, приймаючи максимальну цифру 10 відсотків поляків, то по кінець 1900 року мали б ми у Канаді 24,333 українців. Урядова статистика з 1902 року подавала вже галичан і буковинців на 38,435 душ. З того припадало на Манітобу 18,954 осіб і на Північно-Західні території, тобто сьогоднішній Саскачеван і Алберту, майже стільки ж саме, бо 19,471. В останній цифрі поляків було 1,947, в манітобській—1,896. Зростала українська імміграція і в наступних роках. Це видно з дальших цифр. Згідно зі статистичними підсумками Кирила Геніка ¹²⁾, який мав першу руку над українським поселенням, у самій колонії Една-Стар у 1903 р. було вже около 2,500 родин, з яких збитою масою жило коло 2,000 родин і 500 родин

¹²⁾ Memorandum to the Commissioner of Immigration in Ottawa submitted by the Office of the Commissioner of Immigration, Winnipeg. Prepared by Cyril Genik.

були розкинені далі. В цій колонії начислювали тоді коло 16,000 душ, пересічно шість і пів членів у родині. Це означало, що родини були великі, понад четверто дітей припадало на кожну. При цьому треба брати до уваги, що були ще родини молоді, вік поселенців коливався у загальному між 30-тим і 40-им роком життя. Була це велика народня енергія, що давала запоруку дальшого прогресу в нових колоніях. Очевидно, був це надзвичайно важливий актив у білянсі народньої економіки Канади.

Наплив української іміграції до Канади відбувався в чергових роках. Тільки в самому 1907 р. прибуло до Канади 21,000 “рутенців”, “буковинців” і “галичан”. Натуга іміграційної хвилі не послаблювалася до 1914 р., а радше до часу вибуху Першої світової війни. Світова війна перервала її на яких шість років і тим самим відімкнула один заокруглений період історії укра-

Озеро Петерсон в Манітобі, над яким в 1899 р. був переселенчий табір для українських імігрантів, в якому померло 42 душ.

їнців у Канаді. В цьому періоді, згідно з даними Департаменту Іміграції, прибуло до Канади понад 170,000 галичан, буковинців та рутенців. Не вчислено сюди тих українців, що були записані за державною приналежністю, як австрійки та росіяни, часто теж, як поляки, мадяри та навіть румуни. Заходить питання, якщо йдеться про національну історію українців, де лежить причина хаотичного поняття цієї національності до Першої світової війни? На це питання треба відповісти, щоб об'легшити наше розуміння цієї проблеми в дальших розділах цієї історії. В цій плутанині багато заважило утотожнювання англо-саксонської науки національної приналежності з державною. Наука ця приймає, що якщо хтось має державну приналежність Франції, тоді він є французом, як Німеччини—німцем, і т.д. З того

приводу іміграційні чинники записували українців, які приїздили з Австрії, за австрійців, тих, що приїздили з Росії, за росіян, тих, що були під мадярською адміністрацією, за мадярів і т.д. Часто українці протестували проти таких практик і воліли себе записувати згідно з місцем свого походження, ті, які походили з Галичини, записували себе галичанами, а ті, що були з Буковини—буковинцями. У Східній Галичині, звідки здебільша приїздили українці, жив і деякий відсоток поляків, що теж записували себе “галичанами”. Звідси під “галичанами” треба було часами розуміти дві національності, цебто українців і поляків. Але були й випадки, що і численні німці з Галичини подавали себе за галичан. Та найбільша кількість українців бажала себе записувати по своїй національності, яку в тому часі називано “руською”. Поняття “Русь” і “руський” в англійській мові перекладалось на “Рутенія” і “Рутенієн”,—це старі історичні назви на “Україна” й “український”. Останні модерні назви стали уживатись щойно на початку нашого століття, тоді коли “руський” і “Русь” у минулому. Як бачимо, брак ясного розмежування між національною та державною приналежністю на заході, а теж політичне положення українського народу в тому часі, створило низку понять на визначення української національності в Канаді. Ця плутанина стала викляривуватись у канадській статистиці щойно після Першої світової війни, хоч у деяких відношеннях вона існує ще й сьогодні, наприклад преса і публіцистика, пишучи про українців й Україну, часто вживає назв “рашен” і “Рашія”, що не відповідає дійсному станові річей, та є основною недоречністю. Подібно пишуть у Канаді про інші національності з Східного Союзу. Часто поняття публіцистики вкрадається в науку, яка опісля недомагає щодо своєї точності. Ці міркування ми з konieczности мусимо достосувати і до статистики українського населення в Канаді перед Першою світовою війною, у якій, з приводу різних плутаних понять, маємо не зовсім точні дані щодо кількості українського населення в канадських цензусах та іміграційних статистиках. Та всупереч усіх неясностей і великих труднощів, все таки можна встановити приблизну точність, якою ми й послуговуємося, варисовуючи стан за етапом від напливу еміграції в цьому піонерському періоді, що й закінчився приблизною кількістю від 170- до двісті тисяч українців, які прибули до Канади в ранній піонерській добі. Так звану перевищену цифру 170,000 українців, що прибули до Канади перед Першою світовою війною, приймає також Чарлс Янг у своїй праці “The Ukrainian Canadians”, який у вживанні статистичних даних дуже обережний.

ГЕОГРАФІЧНИЙ РОЗПОДІЛ УКРАЇНСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ В ПІОНЕРСЬКІЙ ДОБІ

Навіть неточна статистика виказує, що українські поселенці заселяли вже в початках передусім три степові провінції, а саме Манітобу, Саскачеван та Алберту. Поселення були бльокові чи групові та простягалися вздовж лісостепу Манітоби, частинно Саскачевану та Алберти. Починаючи з найдальших віддалених колоній сходу Манітоби, виросли такі українські колонії як Сірко, Олеськів (Толстой), Шевченко (Вайта), Стюартбурн, Роза, Калієнто, Сеньків і Сандавн; далі йшли колонії Міжозерної полоси—Плезант Говм, Фолей, Вінніпегозіс, Гімлі-Дністер, Ярослав, Фрейзервуд, Попларфілд, Гленелла і Мавнтейн Ровд; на полудне від Райдінг-Мавнтейн виросли оселі—Ольга, Могила, Рутенія, Січ, Овкбурн, Сенді Лейк, Озерна, Долини, Россбурн і Роблін та на північ від Райдінг Мавнтейн так звана Давфинщина, де початок зробила Теревовля (тепер Веллі Ривер) і далі Сифтон, Косів, Коломия (Венлав), Етелберт, Гарланд, Форк Ривер, Дніпро (Фишінг Ривер), Україна. Поселення ці відділяє від українських поселень у Саскачевані Дак Мавнтейн Форест Резерв. По саскачеванській стороні теж повторилися бльокові поселення, як Врокстон, Калдер, Йоркстон, Канора, Пеллі, Прісвилл, Інсігер, Принц Алберт, Вакав, Кадворд, Ростерн і Вонда; далі через поселення Редберри, Редісон, Кридор і Геффорд переходить ця смуга українських колоній у провінцію Алберту, точніше—у Вегревилщину, що своім простором охоплює територію, довгу коло 100 миль і широку 70 миль. У цьому просторі знову низка українських колоній, як Стар, Лямонт, Чипмен, Краків, Руська Свобода, (пізніше Восток), Дервент, Гиллард, Ту Гилс, Новий Київ, Мирнам і сам Вегревил, як столиця цього майже наскрізь українського простору.

З географічного погляду полоса українських поселень на степових провінціях це передусім рівнина, що підноситься понад манітобські озера,—Вінніпег, Манітоба та інші—понад 150 метрів. Грунти цих поселень збудовані з поземо вложених лупаків, вапняків та пісковиків крейдового віку, які здебільша покриті грубими шарами льодовикових відкладів,—розцінює географ І. Тесля. Переважають тут родючі чорноземні і темнокаштовані ґрунти, які переходять у північній окраїні тієї смуги

в підзолотисті попільники. Підсоння тут гостро-континентальне, середня температура січня вагається від 20-30 ступнів понище зера, в липні від 70-80, з дуже великими денними і сезонними відхиленнями, з пізними весняними і ранніми осінніми приморозками. Безморозних днів у році усього 120 до 140. Атмосферичних опадів тут від 350 до 500 мм. Основна рослинна формація—лісостеп і мішаний ліс.

З боку урядових і неурядових чинників були застереження щодо бльокового поселення українців у степових провінціях, але Янг у своїй праці каже таке на адресу українців:

“Ukrainians have simply done what the Scotch did before them in Breton, Pictou, Glengary, etc., the French in Quebec and Acadia, and the English in the Barr Colony under the leadership of Bishop Lloyd”¹⁾.

У році 1907 кількість українців у Канаді з Галичини та Буковини дійшла до 80 тисяч—писав літописець у першій історії українців Канади. Велика кількість, писав він, осілася на фермах у Манітобі, Саскачевані та Алберті, а мала кількість жила по містах, заробляючи гроші, щоб пізніше піти на землю. Дуже важне, що українці зайняли великі простори землі та відразу стали обивателями вільної Канади²⁾.

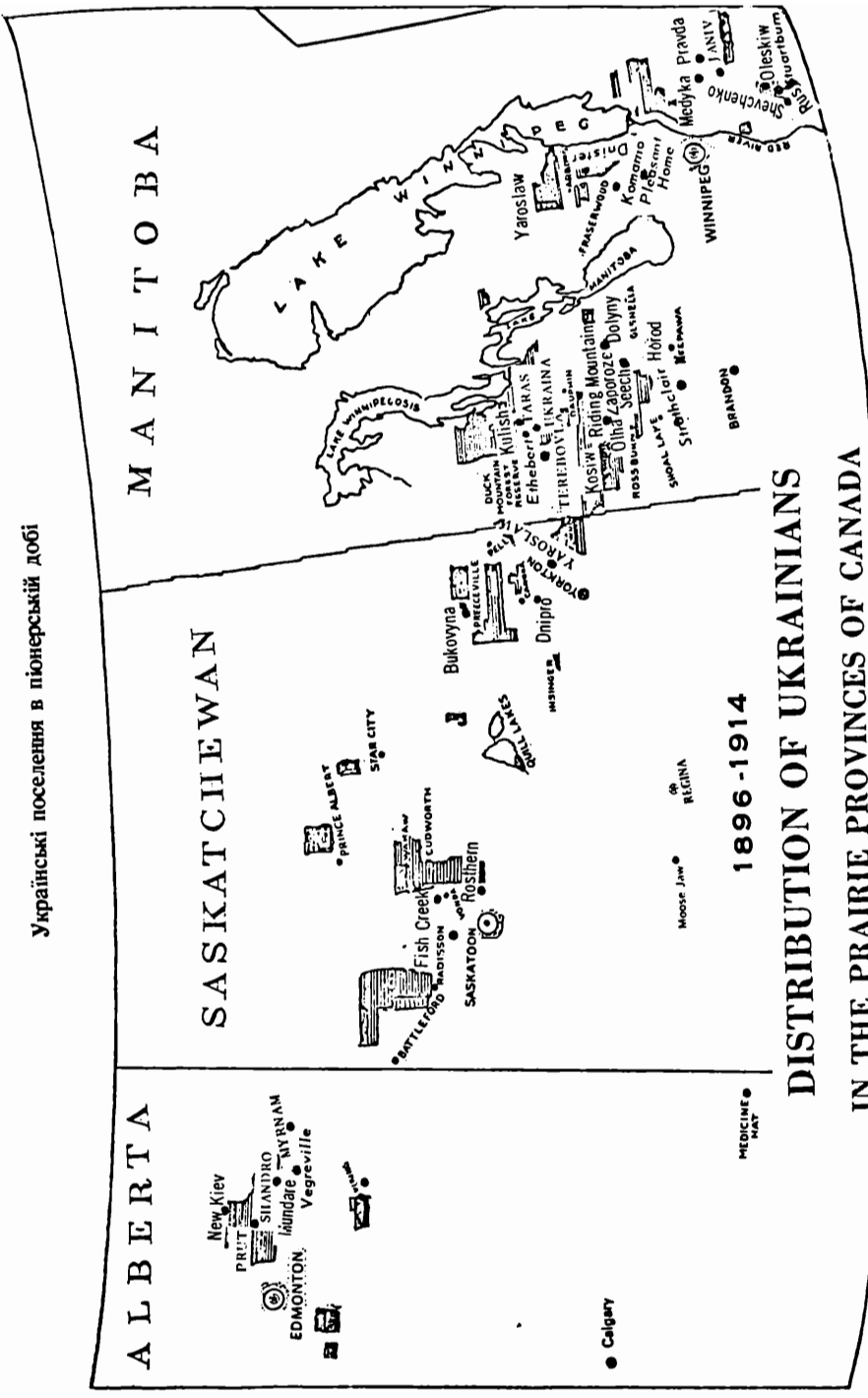
Цитована праця подає, що українці в Манітобі заселяли вже в тому часі також такі місцевості, як: Portage La Prairie, Morden, Carberry, Neepawa, Manitou, Dauphin (містечко), Minnedosa, Birtle, Emerson, Gretna, Wawanesa, Souris, Carman, Killarney, тоді коли в Саскачевані ще: Sheho, St. Julien, Alvena, Bonne Madonne, Logberg, Mulock, Menofield. В Алберті поширювали українці своє посідання в Бобровій низині. Були українці теж у Британській Колумбії, але тут вони працювали здебільша в копальнях вугілля, як Nanaimo, Kamloops, Revelstoke, Fernie та при тартаках у New Westminster.

Часто поселенці тих, чи інших околиць добиралися своїм походженням, пр. Коломия (Венлав) та Косів заселяли імігранти з сіл Березових Коломийського повіту, Альвену і Геффорд здебільша поселенці Городенського повіту, Лемберг і Келд передусім зі села Глещава, Теребовельського повіту, колонії Сокаль—поселенці з місцевості Сокаль з України, колонії Теодор—зі сіл Дорошівці та Погорільці, і т.д. Завдяки сильному почуванню національної приналежності та почуванню регіонального походження простори, які в більшості були маловартними ґрунтами,

1) *The Ukrainian Canadians*, p. 77.

2) “Західна Канада. Короткі пояснення про її багатства і землі для поселенців”, Вінніпег, 1907, стор. 8.

Українські поселення в піонерській добі

1896-1914

DISTRIBUTION OF UKRAINIANS
IN THE PRAIRIE PROVINCES OF CANADA

стали заселюватись. Хоч приходилось їм важко працювати, життя у близькому гурті з рідними давало їм почування безпеки, на випадок родинного нещастя вони знали, що їх земляки не опустять і прийдуть з поміччю. З таких моральних заложень впливала практична допомога у щоденному житті, в будові житлових хат та господарських будинків, обрібки поля, допомога харчами, одягом, тощо, не виключаючи й фінансових допомог та господарських послуг. Були випадки, що поселенці мали в початках спільні городи, щоб забезпечити всіх в околиці городиною. Клясичним приміром цього можуть бути такі місцевості, як Косів і Келд у Манітобі. Насіння для цих городів привезене з України ³⁾. Також маємо перекази, що поселенці користувалися спільними кухнями, спільною посудом та тяглом. Врешті спільні культурні надбання—мова, релігія, бувальщина—та спільна доля лучили всіх в одну родину. Піонери передали в записках та усних переказах, що в добі поселювання панувала в усіх колоніях надзвичайна родинна атмосфера. Коли взяти до уваги, що православні і католики творили в тому часі навіть спільні парохіяльні комітети, то це був вершок екуменічної толерантності та себе-розуміння (напр. Стюартбурн) ⁴⁾. В спільній організованій силі українські піонери Канади бачили свою гідність та силу і це почування спільнотної єдності і допомоги відчувалось на кожному кроці. Звідти і творились ці, так звані бльокові поселення.

Недостача, нужда, небезпека нового оточення ще більше посилювали цю громадську єдність та відвічальність. У споминах піонерів знаходимо багато ноток про високе почування спільного національного коріння серед українців, хоч походили вони з різних займанщин, провінцій, міст та сіл. В піонерських початках індивідуальні почування часто давали перед громадським потребам—і ця гомогенність поселенців мала свій вплив на їх дальшу суспільно-культурну ділянку, про яку—в іншому розділі.

Щоб послужити хоч далеко неточною статистикою і мати уяву про числове розміщення українців по провінціям до Першої світової війни, наводимо дані з перепису людности Канади з 1911 року. Беремо при цьому до уваги такі назви для тогочасних українців, як буковинці, галичани та русини. Не включаємо сюди таких назв, як австріяки, росіяни, мадяри й інші, тобто тих, що подавали при цензусі свою державну приналежність, і яких зареєстровано досить поважний відсоток. Оминаємо їх

³⁾ Студії до історії українців Канади, т. II, стор. 129.

⁴⁾ Там же, стор. 29 і 56.

просто тому, щоб не комплікувати ще більше неповні ясну картину. Цю статистику приймаємо, як своєрідну середню арифметичну, від якої можуть бути свої відхилення ⁵⁾:

Провінція	буковинці		галичани		руси		всіх українців	
	чолов.	жінки	чолов.	жінки	чолов.	жінки	загал.	% чол.
Нова Скошія	2		206	83	1		292	95.5
Остр. Кн. Едв.	4						4	100.0
Н. Брансвик	16	1	1				18	94.4
Квебек	103	17	211	80	33	9	453	76.6
Онтаріо	161	15	1186	113	1191	412	3078	82.5
Манітоба	320	184	7235	5721	9250	7974	30684	54.8
Алберта	1732	1578	6066	3901	2309	1998	17583	57.5
Саскачеван	3106	2638	5775	4029	3549	3179	22276	55.6
Бр. Колюмбія	82	9	497	54	33	7	682	89.7
Півн. Зах. Території і Юкон	3	3					6	50.0
Канада	5514	4446	21177	13981	16366	13479	74572	57.7

З поданої статистики бачимо, що коло 94% всієї української еміграції в піонерській добі скупчилися у трьох степових провінціях, серед яких Манітоба вела перед. В Манітобі знайшлося тоді 3/7 всього українського населення Канади. Провінція Саскачеван займала друге місце після Манітоби, Алберта в тому часі була третьою, за двома першими. З уваги на своє географічне розміщення найчисленніші провінції взяли керівну роль в українській спільноті Канади. Поза прерійними провінціями поселилися українці ще в Онтаріо, Британській Колюмбії, Квебеку та Новій Скошії. Поселення в цих чотирьох провінціях значно різнилися від поселень у прерійних. Українські колонії на преріях були агрикультурні і тим самим стабільні,—в Онтаріо, Британській Колюмбії були робітничі і звичайно пливкі. Вони зосереджувалися по промислових і зокрема по копальняних осередках. Був це нестабільний елемент, який часто мандрував з місця на місце, шукаючи кращих умовин праці. В більшості це були чоловіки, яких жінки залишалися в старому краю до часу, аж вони зароблять достатню кількість грошей та стягнуть цілу родину на постійний побув до нової країни—напр. в Онтаріо серед українців було 82.5% чоловіків і всього 17.5% жінок. Ця статистика показує теж, що був дуже малий відсоток повних родин та що часто й родини, доробившись деякого майна, переїздили на захід у прерійну провінцію, купували гом-

⁵⁾ Канада. Розселення українців Канади, І. Тесля, Альманах Золотого Ювілею, Вінніпег, 1957, стор. 66.

стеди та ставали самостійними господарями. Любов українського поселенця до землі тягнула його на Захід Канади, “до своїх”—як переказують піонери. З уваги на почуття їх культурної приналежності та господарської безпеки мало це для їхнього дальшого розвою велике значення. У пропорції до іншого населення степових провінцій українці становили в 1901 році в Манітобі 6.8% населення, в Алберті 4.7% і в Саскачевані 4.5%. Якщо йдеться про виборчі округи, то найбільші скупчення українців були: в Манітобі Давфин—6,722, Селкірк (Міжозерна полоса Манітоби)—8,217 і Маркет (на полудне від Райдінг Мавнтен)—4,372. У провінції Саскачеван було у виборчій окрузі Менкензі—10,662 душ.

Одночасно зі заселюванням гомстедів відбувалося українське поселювання і в міських осередках Заходу Канади. На їх чоло висунувся, у статистиці 1911 року, Вінніпег з його 3,519 українського населення, Саскатун з 3,004, Принц Алберт з 1,536, тоді як Едмонтон мав українців 1,588 і Страткона 1,692, отже, практично творячи спільноту, досягали цифри 3,280 душ. З цього бачимо теж, що Едмонтон—Страткона був уже тоді поважним суперником українському Вінніпегові на Заході Канади.

Крім названих поселень бльокового чи компактного порядку, була низка поселень відокремлених у просторі та розкинутих по всіх трьох провінціях, як напр. у Манітобі українські колонії на північ та в околиці Вінніпегозісу; в Саскачевані на полудне від Саскатуну, в околиці Мус Джо та Ріджайни і в Алберті довкола таких місцевостей, як Летбридж, Медисин Гет, Калгари і т.д. Маємо також низку іншо-національних колоній, що поставали серед українського масиву в степових провінціях, а часто українці прибували й долучувалися до інших національностей, що вже поселилися були в цій околиці перед ними. А були тут уже до українців такі поселення, як німецькі, французькі, скандинавські, не згадуючи англосаксонців. Для повної мозаїчної картини цього поселення варто згадати і ще деякі колонії мадярів, румунів, поляків, як також духоборів.

КАНАДА І Ш ЗАХІД ПРИ КІНЦІ 19 СТОЛІТТЯ

Цензус Канади з 1891 р., тобто з часу, коли стали напливати українці до Канади, подає канадське населення на 4,833,000 душ. з того припадало на Манітобу тільки 152,506 населення та на теперішній Саскачеван і Алберту разом—менш, як сто тисяч населення. Ця надзвичайно скромна цифра населення губилася у пропорції до соток тисячів квадратних миль теперішних трьох степових провінцій: Манітоба, Саскачеван і Алберта мають разом 753,497 кв. миль.

Згадаймо при цьому, що Саскачеван й Алберта в тому часі були ще територіями і ними управляв безпосередньо уряд з Оттави через своїх уповноважених у Ріджайні. Ці Північно-Західні Території, як їх тоді офіційно називали, були ще майже незнані географічні означення—величезні і невикористані резерви лісів та піль, що могли помістити тисячі тисяч голодних на землю європейців. Та, як відготували ми в попередньому розділі, імміграція до Канади, замість підвищуватися, спадала. Англо-саксонські поселенці, що осіли були в Північно-Західних Територіях у 1880 рр., і зокрема в Саскачевані, у висліді тяжких піонерських умовин та канадських посух і неврожаїв, покидали гомстеди та виїздили на схід, у лагідніший клімат і більш цивілізований світ. Захід Канади, замість зискувати населення шляхом імміграції та природньої популяції, став тратити й те населення, яке там було раніше, а нової крові прибувало надто мало.

Поселенці з Британських островів і Скандинавських країн не робили великого поступу на заході Канади, хоч мали значну фінансову допомогу уряду. Вони, звиклі до більш упорядкованого, цивілізованого і культурного життя, не думали вкладати на місці багато зусиль, тим більш, що в інших просторах Канади, зокрема на сході, завжди могли знайти серед своїх земляків можливість кращого і легшого прожитку. Ті ж, які прибували із США, верталися часто домів коли їхні “адвенчерс” та надії на захід Канади не виправдувалися. З 1,376 гомстедів, наданих їм у 1874, залишили 463. Проте, за понад 20 років поселення, тобто від 1870 р. аж до 1890 року, коли в західних провінціях Канади стали поселюватися українці, у трьох степових провінціях—Манітобі, Саскачевані і Алберті—поселилося 251,473 осіб. Більшість з них осіла в провінції Манітобі. Крім англо-саксонів ста-

ли тут поселюватись меноніти, які прибули з України (1874), далі ісландці, що розвели свої перші колонії в Манітобі (1876), ще згодом німці та мадяри. Деяко пізніше (1886) Барон Гірш повів був акцію за поселення жидів у Саскачевані. Але, не зважаючи на все, в загальних підсумках рух був мінімальний: в 1896 р. зголосилися, наприклад, на гомстеди тільки 902 кандидати, і майже половина з них, наслідком важких умовин фермерування, покинули свої гомстедові наділи.

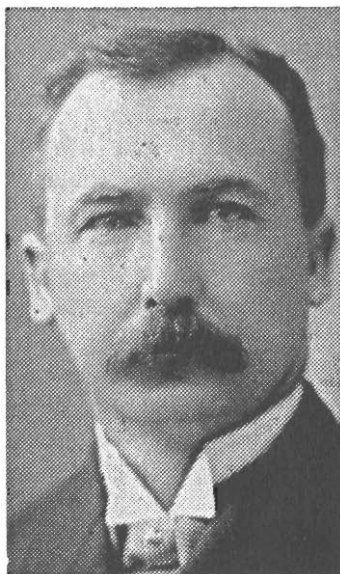
Щоб показати наочно, що представляли собою прерійні провінції з погляду популяції в тому часі, подаємо статистику важливіших сучасних міських центрів, які в роках 1891, 1901, 1906 були або незначними осередками, або й взагалі не існували.

Місце	1891	1901	1906
Вінніпег	25,638	42,340	90,153
Бреңдон	3,778	5,620	10,408
Ніпава	774	1,418	1,895
Селкірк	950	2188	2,700
Кіларні		585	1,117
Сурис		839	1,413
Давфин		1,135	1,670
Калґари		4,382	13,573
Едмонтон		4,176	14,088
Ріджайна		2,249	6,169
Мус Джо		1,558	6,249
Вейбурн		113	966
Ветасквін		550	1,652
Кардстон		639	1,001
Індіен Гед		768	1,545
Реймонд			1,568
Вермілтон			623
Музомін		863	1,152
Саскатун		113	3,011
Ростерн		413	918
Йорктон		700	1,368

Деяко інакше представлялася Британська Колумбія, що начислювала вже в 1891 р. 98,173, в 1901 р.—178,657 і в 1911 р.—392,480 душ населення. Ріст цієї провінції значно різнився від росту трьох прерійних провінцій.

Останнє десятиліття минулого століття позначилося першою більшою кризою в домініяльному уряді від часу федерації Канади в 1867 році. В цьому десятилітті Канада мала аж шістьох

прем'єрів. У 1891 р. скінчив свою останню каденцію Сер Джан А. Мекдоналд і після нього пішли чергою уряди Сер Джана Абота, Сер Джана Томпсона, Сер Мекензі Бавела, Сер Чарлса Таппера. Всі вони разом урядували між 1891 і 1896 роками, отже п'ять років. Такі часті зміни на становищі прем'єра не пособляли далекосяжному плануванню. З прем'єрами мінялися й поодинокі міністри, а з ними часто й керівники поодиноких департаментів. З відходом керівних осіб відходили в забуття їхні пляни, а заки нові міністри заплянували щось нове, чи підтвердили пляни своїх попередників, на їх пости приходили нові наслідники, щоб повторити те саме,—і так у безконечність. По-

Кліфорд Сифтон

дібна була справа з іміграційними плянами деяких урядів. Сер Мекензі Бовел, чи пак його міністер внутрішніх справ Т. Мейн Дейлі, розробляв іміграційні пляни та переговорював з д-ром О. Олеськовим про іміграцію українців, але коли обидвох не стало, справа застрягла на довгих два роки. Щойно прихід до влади Сер Вілфреда Льоріє та стабільність його уряду на повних 15 років запевнила ширше плянування та реалізацію господарських плянів розбудови Канади, в тому й велику колонізацію заходу Канади. Маючи на увазі порожні простори заходу Канади та великі надії на їх колонізацію, Лоріє покликав у склад своїх міністрів і людину з цього Заходу—Кліфорда Сифтона,

35-літнього правника, що вже в роках 1891-1906 був генеральним прокурором та міністром шкільництва в манітобському уряді. В 1896 р. Кліффорд Сифтон перейшов у федеральну політику, як представник Манітоби з Брендонської округи. Прем'єр Льюїс добачив непересічні здібності К. Сифтона і доручив йому портфель міністра внутрішніх справ та генерального суперінтендента індіанських справ. Міністер внутрішніх справ у тому часі був також міністром іміграції, яка була тільки окремим департаментом в його міністерстві. Повних десять років мав цей пост Кліффорд Сифтон і в часі свого урядування (1896-1905) зв'язав себе і своє ймення з розбудовою та колонізацією Заходу Канади, а окрему сторінку вписав він в історію українців Канади.

Деякі дослідники історії Канади називають К. Сифтона великим протектором українців, який наділював їх великими симпатіями, навіть ідуть так далеко, що наважуються твердити, мовляв, К. Сифтон зокрема фаворизував іміграцію українців до Канади. Вони твердять, що саме він дав їй масовий початок. Це далеко неправильні погляди. Перші пляни та спроби поселення українців у Канаді були пороблені в 1895 році, коли суперінтендентом іміграції був Джан Гол і міністром внутрішніх справ Т. Мейн Дейлі, тобто члени консервативного правління Сер Мекензі Бовела. Це вони, враз з д-ром О. Олеськовим, розробили широкі пляни заселення Заходу Канади, а д-р О. Олеськів зложив у тій справі кілька меморандумів. Значну ролю відіграв у посередництві між д-ром О. Олеськовим та урядом Канади, в 1895 р., Сер Чарлс Таппер, один із батьків Канадської Федерації, що в тому часі був на пості Високого Комісара в Лондоні. Перші групові транспорти прибули до Канади в 1896 р. весною і літом, коли прем'єром був Сер Чарлс Таппер, який в травні 1896 р. покинув позицію Високого Комісара в Лондоні й одночасно перебрав становище прем'єра Канади.

Уряд Сер Чарлса Таппера вдержався тільки три місяці і щойно після нього прийшов Сер Вілфред Льюїс. В тому часі, тобто 1896 року, восени, керму іміграційних справ перебрав Кліффорд Сифтон. До часу його правління було вже кілька українських прупових колоній, як Стюартбурн, Теревовля, Руська Свобода, Една-Стар, Брокенгед та інші, які потворились були у висліді заходів іміграційної політики попередників Сер Вілфреда Льюїса та Кліффорда Сифтона. Кліффордові Сифтонові належить велике признання за те, що він у дальшому розбудовував пляни поселення "дикого заходу", мав ясну візію цієї перебудови та вмів стати в обороні політики й тих поселенців, що їх намітив його далеко-зорий попередник Т. Мейн Дейлі. К. Сифтон мав

сильну опору в уряді Сер Вілфреда Льюїса, тоді як Т. М. Дейлі пережив існування двох прем'єрів (Сер Дж. Томпсона та Сер М. Бовела), але не зміг знайти спільної мови з третім прем'єром Сер Чарлсом Таппером і не увійшов навіть до його кабінету. Кліффорд Сифтон мав не тільки візію, але й агресивність. Як тільки він познайомився з плянами д-ра Ю. Олеськова, негайно зробив його неофіційним канадським представником у Галичині та старався піддержати його акцію моральними і фінансовими засобами. Всі важливі кроки, що їх зробив К. Сифтон у розбудові іміграції на Заході Канади, перебравши міністерство внутрішніх справ, базувалися на його основному погляді, який він боровив на кожному кроці, що слов'яни, тобто східно-європейські народи, є такі добрі поселенці, як західні народи Європи, чи й самі англо-саксонці. Що більше, К. Сифтон уважав, що східно-європейський елемент, зокрема українці, яких тоді звано популярно "галішенс", надавалися краще на заселювання заходу Канади, як народи західної Європи. Вартості їх він вбачав в окремії любові до землі, яка плекалась в українців з покоління в покоління та переходила з рук до рук, з роду в рід. Здібність і витривалість у праці та в переносуванні великих тягарів,—це були дальші прикмети українського поселенця, які він високо цинив. Була ще третя вартість, яку цинив К. Сифтон в українських поселенців,—це чисельність їх родин та працьовитість українських жінок. Сифтон часто повторяв:

"I think a stalwart peasant in a sheepskin coat, born on the soil, whose forefathers have been farmers for ten generations, with a stout wife and half-a-dozen children, is good quality."

Розуміється—для заселювання заходу Канади.

Щоб іміграційну машину приспособити до більшої гнучкості і справнішого діяння, К. Сифтон переорганізував департамент іміграції. Для Європи створив він позицію Інспектора Канадських агентів в Європі з головним осідком у Лондоні. Іншими словами, К. Сифтон відняв Високому Комісареві в Лондоні іміграційні справи Канади та передав їх у руки людини, яка мала виключно тими справами турбуватися. Цю функцію передав він старому урядникові іміграційного департаменту В. Т. Р. Престоні.

В. Т. Р. Престон розвинув широку пропаганду в Європі за виїздом до Канади. Він двічі побував у Галичині та конферував з д-ром О. Олеськовим. Сотні тисяч летючок розіслано в Галичині, Буковині та Закарпатті під австрійською займанщиною, з такими вимовними назвами, як: "Вільна земля чекає на вас", "Жийте і працюйте для себе і своєї родини", "Канада дасть вам

землю”, “Будьте власними господарями”, “Подбайте про будучність дітей”, “The Wonderous Canadian West”, “The Country called Canada”, “Live in Canada”.

Летючки розсилались у різних мовах, але найбільш було їх таки в мові українській, чи рутенській, як цю мову тоді популярно називали. У скорому часі виявилось, що “men in sheepskin coats”, як тоді з погордою називали українців, були найбільш відпорні на труди і зимно заходу. Теорія К. Сифтона виправдувалася у сто відсотках. Населення Алберти і Саскачевану зі 100,000 в цих обидвох провінціях піднеслося на 443,000, в Манітобі зі 152,506 до 364,688.

Коли питання “населення в кожухах” стало теж політично-партійною палкою у виборчій пропаганді і політиці, противники політики К. Сифтона стали звати українців ще одним незаслуженим епітетом: “Sifton’s Pets”. К. Сифтон скоментував цю незаслужену назву своїм відомим висловом:

“I am not much inclined to granting immigrants special favours. The only time that I remember where this class of immigrants got any assistance was when a number of their poor people got stranded in the immigration sheds at Winnipeg. We sent them down east of the Red River toward the border on fair land and gave them flour and bacon as a loan, every cent of which was paid back which I imagine is one of the few instances where a government loan was ever fully repaid.”

З повищої цитати так і видно, що К. Сифтон зовсім не був альтруїстом у відношенні до українських поселенців Канади. Його калькуляція була побудована на холодному державному розрахунку. Що більше, спомини українських піонерів, які користали з тимчасової урядової допомоги, про яку згадує К. Сифтон, не згадують зовсім про “бейкен”, який мали передавати на рахунок тимчасової позички для поселенців. Піонери згадують тільки про муку (популярний тоді “4 Екс”, тобто найнижча сорта муки) та бараболу, часами й цукор. Факт є, що всі ці хвиливі допомоги під час першої зими в Канаді були пізніше повністю сплачені. Але якихсь спеціальних привілеїв з боку імміграційного уряду, українські емігранти не мали. Були випадки, що іммігранти навіть відмовлялися від цієї позички і воліли терпіти частинно голодування, як затягати позички на свої гомстеда. К. Сифтон наглядно бачив ці ощадностеві вальори українських селян і тому, ще в іншому місці, висловився про них ось так:

“If one should examine twenty people who turn at Hamburg to emigrate, he might find one escaped murderer, three or four wasters

and ne'er-do-wells, some very poor shopkeepers, artisans or labourers, and there might be one or two stout, hard peasants in sheepskin coats. Obviously the peasants are the men who are wanted here.”

Виборчі атаки та партизанські закиди іміграційній політиці К. Сифтона відносно українських поселенців не перешкаджали К. Сифтону договоритись з Північно-Атлантийською Торговельною Спілкою (North Atlantic Trading Co.) в 1899 році, щоб остання зайнялася вербуванням українських та східно-російських поселенців до Канади. Компанія ця діставала по п'ять доларів від кожного голови родини та по два долари за інших членів родини, які були нею завербовані до Канади. Це була велика заохота для згаданої компанії та її агентів у вербуванні поселенців. Ця угода відновлена в 1904 році.

Та найкращою пропагандою були листи перших поселенців і тих, що слідом за ними приїздили. В листах до своїх рідних в Україні поселенці писали про 160 акрів і гомстеди, що коштували тільки 10 доларів, про свободу в Канаді, про великі вигляди розбудови цієї країни, про двомовні школи та свої індивідуальні і суспільно-культурні здобутки. Це була жива й найкраща пропаганда і вона мала більшу силу, як дво- і п'ять-доларове комісове від особи. Тисячі українських поселенців почали над'їздити до Канади. Коли побачив це К. Сифтон, він уневажнив договір про комісове з Північно-Атлантийською Торговельною Спілкою.

Впарі зі своїми заходами в Європі К. Сифтон поробив зміни в іміграційній машині. В Канаді на свого заступника він покликав Джеймса А. Смарт, колишнього свого друга, з яким був разом засідав у Манітобському уряді. Дж. А. Сمارт теж знав докладно Захід Канади і поділяв опінію свого нового шефа про поселенчі здібності українських імігрантів. Одночасно з цією номінацією призначено суперіндента іміграції Франка Педлі, теж відданого політиці К. Сифтона у Вінніпегу, головному осідку колонізації заходу створено з черги бюро іміграційного комісара, а керму цього бюро перебрав В. Ф. МекКрірі, що в 1897 р. був теж посадником (мейором) Вінніпегу. В Манітобі та, далі, в Альберті й Саскачевані розбудовано іміграційні дома, які мали облегшувати транспортів та побутові труднощі імігрантів у перших днях після їх приїзду до Канади.

Хоч на голову К. Сифтона сипалися дальші інвективи в справі українських поселенців, то іміграційна машина працювала справно. Захід Канади став ступнево оживати. В диких просторах, що були тереном ловців та людей, які шукали життєвих пригод, стали виростати землянки і згодом мешкальні будинки, фар-

ми та цілі комплекси нових поселенчих колоній. Вони з кожним роком зростали, поширювались шляхи, биті гостинці та залізні дороги, стали прорізувати терени степових провінцій. Захід Канади починав жити життям цілої Канади, це вже була жива частина канадського національного організму. Іміграційна політика К. Сифтона притягала до Канади рік-річно 30 до 40 тисяч нових імігрантів, серед яких поважну позицію займали українські поселенці. З одних ЗДА, в роках 1898-1904, прибуло 168,684 поселенців і в Британських островів 148,642. Людність степових провінцій зроста теж, бо начислювала в 1906 р. понад 900 тисяч душ, і в 1911 р. уже 1,347,703. В тому ж часі К. Сифтон розійшовся в урядом В. Льюріє. Хоч керівництво еміграційними справами перейшло в інші руки, вже передше раз наставлена машина та іміграційна струя йшла далі в тому самому напрямі та з тією самою інтенсивністю.

Щойно Перша світова війна обірвала цей історичний хід, що його успішно почав був К. Сифтон. Він зумів схопити основну ідею свого попередника міністра Т. М. Дейлі та великого інспіратора цієї ідеї д-ра О. Олеськова, які є, разом з Сифтоном, великою трійкою розбудови Заходу Канади. Та впарі з тим, як два перші відійшли в історичну тінь, К. Сифтон став визначним протектором і будівничим степових провінцій. За час його міністерства були створені дві нові провінції,—Саскачеван та Альберта,—які стали членами Канадської Федерації, живими тканинами молодої та з великими перспективами держави. Ці дві нові провінції випростували державний організм Канади, підтягаючи до його серця та пульсу найдальш висунену на захід Британську Колумбію. Так стала писатися нова сторінка великої і об'єднаної Канади. Якщо признати К. Сифтонові його вклад у цю імпазантну розбудову, то наскільки признання заслужили всі ті безіменні і погорджувані “галішенс”, які прикладали до цієї розбудови своїх мозольних рук, здорових мізків і гарячих сердець у дуже важких умовах та ще й жили в тіні призирства своїх співжителів.

ПРИВІТАННЯ НОВОПРИБУЛИМ — РАСОВІ УПЕРЕДЖЕННЯ

Українці ввійшли на сторінки канадської англомовної преси та були представлені канадській спільноті, як “галішенс” і “буковінієнс”. Це прийшло щойно тоді, коли почалося масове поселення, тобто у 1896 р. На початку це були тільки короткі й незамітні інформаційні нотатки про галичан і будовинців, про їхнє минуле, про те, що вони походять з Австрії, які між ними віроісповідні різниці, тощо. Роз’яснювальну статтю про “галішенс” написав також д-р О. Олеськів і вона була надрукована у вінніпезькій “Фрі Прес”. Усе це були елементарні відомості про людей, що численно стали прибувати до Канади, та про яких загал Канади буквально нічого не знав.

Становище англомовної преси супроти українців стало формуватися щойно в 1897 р. У тому ж році, в серпні, “Ди Дейлі Нор-Вестер” у Вінніпегу, що продовжував політику свого незрівноваженого попередника “Нор-Вестер”, піддержував резолюцію муніципальної ради Роздейлу, щоб більше не поселювати “destitute immigrants on timber land on the Riding Mountain in the Municipality of Rosedale (Ніпава й околиця—М.Г.М.). “The Daily Nor-Wester” скоментував цю резолюцію в довшій вступній статті, яку для історії варта зацитувати, бо на її премісах довгі роки базувалась в основному опінія англомовного загалу. “Ди Дейлі Нор-Вестер” писав:

“The protest regarding destitute settlers relates in particular to certain of Mr. Sifton’s Galician paupers whom the immigration officers have located in Rosedale Municipality. The protest of the council is quite justified. The dumping down of these filthy penniless and ignorant foreigners into progressive and intelligent communities is a serious hardship to such community. These people have not sufficient capital to carry them through the winter... They also bring with them disease. In almost every consignment, cases of scarlet fever, measles or some other contagious malady are discovered, and their dirty habits render the stamping out of infection among them a very difficult matter. They will be the means of spreading these diseases among the settlers into whose midst they are intruded. A few families of them will constitute a permanent menace to the public health of the neighborhood... Being poor and unprogressive... They will retard instead of promote the

progress of the municipality. They will increase the cost of running the schools; for, under the new School Law, where there are 10 Galician children the School District must employ a teacher who can teach in their language... They are not people who will mix socially with the English speaking population... the difficulty is greatly increased when people of alien race and religion come in and take up the lands which would otherwise be taken up by settlers who would contribute to the support of existing places of worship. By their unintelligent methods of farming they will lower the reputation of the products of the community... and their farms will be centre from which weeds and animal disease will be disseminated in the fields and herds of their neighbours..." Ці й подібні лайливі страхіття начальний редактор закрючував слідуючим ствердженням: "It cannot be too emphatically repeated that the people of Manitoba want no such "settlers" as these "Galicians". При цьому годиться пригадати, що цей сам часопис вже 23 грудня 1896 р. писав під заголовком: "Undesirable immigrants": "The southern Slavs are probably the least promising of all the material that could be selected for nation building".

Кілька днів після появи цієї статті появилася у "Фрі Прес" роз'яснювальна відповідь о. Н. Дмитрова, першого українського священика в Канаді, який об'їздив тоді українські колонії з духовною обслугою та одночасно працював, як імігранційний урядник, у вінніпезькому бюроі. Він доказував, які великі труднощі морального і матеріяльного порядку приходилось поселенцям поборювати у початках їхнього поселення. В роз'ясненнях про минуле о. Н. Дмитрів подав навіть дані про українських піонерів, що вже більше як п'ять років, господарили на землях Канади та добилися гарних вислідів праці. Однак кинені клевети проти українців поширювались дуже скоро. Нещастя хотіло, що в рік після цього генерального наступу шовіністичного елемента, сталося в Стюартбурні, тоді майже наскрізь українській оселі, вбивство, в якому згинуло кількоро душ. Два поселенці були засуджені на смерть, один з них був психічно хвора людина. Преса, ворожа й досі до іміграційних зусиль Сифтона, стала без вийнятку писати великими літерами заголовки "Галішен мердерерс", "Галішен віл генг", "Галішенс віл дай". Робилося це так, наче серед "галішенс" були тільки злочинні елементи. До цих нещасливих історій долучилася в наступному році ще й "страхітлива вістка" з Нью Йорку, що інвазія 50 тисяч галичан їде до Канади, а не до ЗДА, мовляв, ЗДА не приймають їх з уваги на те, "що це найбільш небажана кляса поселенців". Була це вигадка ворогів Сифтона, щоб таким чином насторо-

жити промадян проти політики уряду. У зв'язку з цією 'новиною' велику бурю проти "Галішенс" підняла торонтонська "Мейл". Яка ворожа атмосфера та моральна пресія супроти українців панувала в тому часі, може про це свідчити факт, що урядові чинники не подали до публічного відома про смерть коло сорока українських дітей, які померли на протязі трьох тижнів у транспорті на Strathclair-Patterson серед страшних гігієнічних і кліматичних умовин, і зроблено це, правдоподібно, тільки тому, щоб не посилювати неправдивої опінії супроти українців.

У таких умовинах з приємністю треба відмітити й ті об'єктивні голоси, що дали початок ступневому зворотові в корись безпомічних українських імігрантів. До таких треба, передусім, зачислити "Фрі Прес", що в дні 13 травня 1899 р. писала: "Any man, no matter what his nationality, so long as he desires to earn an honest living and is willing to till the soil is a welcome addition to this western country, and his arrival is a national blessing". Вкінці торонтонська "Мейл" спромоглася на об'єктивну кореспонденцію про "галішенс". Щоб прослідити докладно ситуацію в кольоніях, де поселилися галичани й буковинці, кореспондент "Торонто Мейл" об'їхав у 1898 р. деякі українські кольонії в Манітобі та Саскачевані й підготував обширне пресове звітлення до щоденника. Рапорт цей є, до якогось ступня, історичним документом, бо очевидець спростовує цілу низку закидів супроти українських імігрантів та приводить достовірні дані про осяги цих поселенців у перших роках їх побуту в Канаді. Цей рапорт має тим більше значення, що його помістив консервативний часопис, який у початках гостро засуджував політику К. Сифтона. Цитуємо:

"A great deal of prejudice has been excited against the Galicians, partly through the effort of ignorant writers, who have but made a superficial study of them, perhaps not even that, but who have their opinions second hand partly also through the deliberated misrepresentation of party organs, whose aim in all things is to score against the government and whose hope in this particular case is to discredit the Immigration Department. We carry our politics so far in this country that everything is discussed with the view to making party capital; the truth is such an exceedingly minor consideration that it is more often than not left to the account. The prejudice has been confirmed and aggravated in many instances by our own observation of them as they arrive in the country uncouthly clad, and tired, dirty, and dejected after a journey of six or seven thousand miles. They are strange to our eyes and far from pleasing, and we go away with a deepened prejudice. Those

who see more of them, those whose opportunities bring them into daily contact with them, and see them from week to week and month to month, know how dilligently and resolutely they apply themselves to the task of establishing themselves in their new homes, and they have a different opinion. They are said and popularly supposed to be dirty. There is no class of immigrants more clean in their personal habits than the Galicians. They have a mania for bathing. This statement will probably incite a sneer. It is safe to say that the average Galician family on the prairie, within reasonable reach of a river or with reasonable command of conveniences, bathes oftener than the sneerer does. Very likely all Galicians are not clean; certainly Anglo-Saxons are not. They come poor, it is said. They do, for the most part, but poverty is neither a crime nor sin, and if a misfortune, it is one that afflict a great many more than Galicians. Many of those who today sneer at them probably came to the country as poor as they, and for the same purpose, to better their fortunes. What matter their poverty if they have the aptitude and the spirit to get on? They have good, comfortable houses, commodious stables, and nearly all have horses, cattle, poultry and good supply of farm impliments”.

“We have been accustomed to praising the Icelanders for the splendid progress they have made; they must not be too cast down if they find the palm wrested from them by these industrious Slavs, who seem to have an extraordinary knack of getting on when blessed to bear in mind, and that is that Galicians immigration was inaugurated by a conservative government. Then years hence they will be glad to recall this and take credit for it, if the promise of today is realized; but at present it is convenient to ignore it, as they think that in the Galicians they have the weapon with which to beat the government of the day”¹⁾).

З довгого цитату так і видно, що нагінка на галичан була чисто партійно-політичної натури.

Другим з черги в обороні українців виступив президент С.П.Р. В. Ван Горн. Він зложив публічно заяву, що “галішенс”, тобто українці, чесно сплатили СПР-ові кожний цент затягнутої позички за їхню транспортацію в Канаді. За Ван Горном прийшли еміграційні підсумки комишинера іміграції Спірса, які наявно говорили про поступ тих, що їх відсуджували шовіністичні елементи, як останніх покидьків спільноти. Він теж підтвердив, що українці сплатили кожний сотик затягнутої допомоги у виді муки, картоплі та інших харчевих продуктів. Так почався по-

¹⁾ Цитуємо за “Фрі Прес”, 22 листопада 1898, ст. 1, яка передрукувала кореспонденцію “Торонто Мейл”.

вільний роз'яснювальний наступ об'єктивно думаючих канадських громадян, які бачили в українцях добрий поселенчий елемент та за яким у принципі стояв тодішній міністер Клиффорд Сифтон.

Не скоро устійнилася загальна опінія про доброякісність українських поселенців серед загалу Канади. Цвяхом до домовини шовіністичних настроїв проти українців була декларація в парламенті лідера опозиції Р. Л. Бордена щоyno в 1908 р. Цей чесний зі собою політик зложив таку заяву:

Пам'ятник трагічно-погибшим дітям над озером Петерсон в Манітобі, між Овкбурном а Ольгою, 1941.

“In the year 1903 and again 1904 I said to this House that I had subject to some prejudice against these people, but that I had gone to the West and I had been agreeably disappointed that I believed the Galicians would make good settlers” 2).

Незаперечним фактом залишиться, що були довгі роки дискримінування українців у Канаді, але поселенці з великим стоїцизмом зносили цю індивідуальну та національну дискримінацію й оклеветування просто ігнорували. З запереченням свого особистого “я” вони розбудовували свої приватні господарства й варстати праці, а впарі з тим спільнотне життя в різних видах. Мозолями й потом, часто й коштом здоров'я та життя, вони здобули належний престиж.

За Джаном В. Дафоем, автором праці “Clifford Sifton in Relation to His Times”, треба було повторити наступну фразу:

“The impression that Mr. Sifton's immigration policies flooded the West with unassimilable Slavs still lingers as an echo from those days of bitter controversy”.

2) “Ганзард”, 23 квітня 1908, ст. 7070.

ПЕРШІ ІМІГРАНТСЬКІ КРОКИ В КРАЮ І КАНАДІ

Щоб дістатися з Європи до Канади, треба було імігрантові заплатити залізничний та корабельний квиток, що для дорослих коштував коло 85 доларів і для дітей до 10 років життя на половину менше. Призбирати на родину з чотирьох осіб суму коло 300 доларів, це було небудьяке завдання. Врешті, треба було виказатися в канадському порті готівкою щонайменше 25 доларів, а під час подорожі теж були видатки. Ті, що виїздили, продавали поле і, якщо того ґрунту було досить, щоб призбирати на кошти дороги,—справа була розв'язана. Поле продавали багатішим господарям, найчастіше власникам дворів та шинкарям. В обличчі спільноти був це непатріотичний жест, бо ж ґрунти переходили в чужонаціональне посідання. Виїжджаючи радили собі ще й так, що позичали потрібну суму, звичайно, у кредитових касах, але найчастіше в шинкарів та лихварів, які на таких позичках робили великі маєтки, бо 12% річно від позиченої суми, платних згори, уважали ще за “дешеву позичку”. Під застав позички йшли ґрунти, а теж ручилися рідні, навіть знайомі. В початках продаж ґрунтів не натрапляла на великі труднощі, бо виїзди не були масові. Та коли після 1895 р. іміграція до Канади і ЗДА посилилася,—продаж ґрунтів натрапляла на все більші перешкоди: ґрунти стали обезцінюватись і за кредити було надзвичайно важко. Спасенна була ідея д-ра О. Олеськова, який опрацював плян довгореченцевих земельних кредитів та викупу землі в імігрантів саме при допоміг цих кредитів. На жаль, запляноване кредитове товариство не розвинулося до більшого масштабу, бо заходи д-ра О. Олеськова дістати кредити на ту ціль в Англії та Канаді, не дали повного успіху. Отак і не диво, що емігранти, які виїздили зі старого краю, не мали достатньої суми гроша. Урядові дослідки над еміграцією в ЗДА стверджують, що українці з Галичини виказували в пересічному 12.86 дол. на особу, тоді як інші національності в пересічному виказували 21.57 дол. ¹⁾).

Цікаву дослідну студію в цій справі переводив д-р Дж. С. Вудсворт, який на підставі опитів 832 родин ствердив, що 50% імігрантів, які починали свої господарства в Канаді, не мали

¹⁾ Immigration Commission, Washington, 1911.

жодного капіталу, 42% мали менш, як 500 дол. і тільки 8% мали квоту понад 500 дол. Замітити треба, що транспорти імігрантів, які висилав д-р О. Олеськів, були з огляду фінансового забезпечення вивінені куди краще, як ті, що виїздили на власну руку. На цей момент звертає увагу д-р В. Дж. Кей у своїй дуже солідній студії про “Early Ukrainian Settlers in Canada 1895-1900” ²⁾.

Коли почалася струя масової іміграції до Канади, важко було вдержати контроль над виїздом тисячів. Якийсь час мав цю контроль д-р О. Олеськів та оформлений ним еміграційний комітет у Львові. Комітет цей проіснував, на жаль, не довго, і мав своє значення передусім у моральній площині,—був вірним інформатором виїзду до Канади. В дійсності, цю функцію виконував д-р О. Олеськів і то без жодної фінансової винагороди, бо в початках він не мав фондів ані від канадського уряду, ані від своїх земляків. Комітет цей різнився від подібних комітетів в інших народів—англійців, шведів, поляндців, норвежців, німців,—що в останніх були державні представництва, які не тільки дораджували, але й допомагали фінансово у виїзді, а також давали кредити на початкове загосподарення. Бездержавними в тому часі жидами опікувався багатий барон Гірш. Український поселенець, з фінансового погляду, був зданий майже виключно на власні сили. Часто, коли не міг забрати родини з собою, бо не було чим заплатити подорожі, він їхав сам. Мати з дітьми залишалася вдома на господарці, а батько їхав на рік і більше, щоб заробити грошей і вже з Канади оплачував квиток подорожі для своєї родини.

“Галичане і буковинці кинулися щиро до праці,—писав літописець того часу. Се стало поміччю так до розведення господарства, як рівнож поміччю для старого краю. Стали заробляти гроші, висилати до краю, за котрі приходили родини і сплачували старокраєві довги” ³⁾.

Виїзд одинцем до Канади був однозначний з великим особистим потрясенням, розколом подружнього життя на довгі місяці, часто кінчився навіть родинними драмами та трагедіями. Були часті випадки, що родина складалася на виїзд своїх проворніших членів, а ці вже опісля старалися спровадити до Канади решту членів родини. Звідси статистика українських імігрантів виказує в початках значно більший відсоток чоловіків, як жінок. Цей переважаючий відсоток бачимо передусім у промислових центрах, де власне ці безродинні заробітчани призибували

²⁾ Published for the Ukrainian Canadian Research Foundation by University of Toronto Press, 1964.

³⁾ “Західна Канада”, Вінніпер, 1907, стор. 8.

гріш, щоб спровадити родину до Канади. Більший відсоток чоловіків був і на фармах, але балянс обох полів був тут більш поміркований. Отак частина англомовної преси, що була наставлена проти політики К. Сифтона та поборювала українську іміграцію в Канаді, була і справді точна в одному—одинокому відношенні: Коли писала, що “галішенс” були “penniless farmers”, яких можна тільки порівняти в грошовому відношенні ще до ірландських імігрантів з 1850-их років, які прибували до Канади без жодних грошових резерв. Та скарби душі й характеру, що їх принесли “Galician farmers” зі собою, були далеко нерівномірні до тих мізерних 25 доларів, якими вони мали виказатись при в’їзді до Канади. Не винні були вони, що тих 25 доларів не мали. Відповідальні за це були ті, які господарили країною так, що її сини й дочки мусіли виїздити у світ та шукати майбутнього для себе і своїх дітей в іншій країні.

Трудність заплатити т. зв. “шіфкарту”,—як це тоді в мові імігрантів називалося,—були тільки початки того горя, що його український імігрант мусів пережити в чергових етапах. Важко собі тепер уявити, що творилося в житті людини, яка виросла у своєму доквіллі і ніколи не виїздила поза свою місцевість далі, як кільканадцять кілометрів, коли приходив день розставання з рештою родини, часто з жінкою і дітьми.

Піонери у своїх споминах та переказах описують це як прощання зі світом та відхід у неповоротну дорогу. До цих психологічних потрясень приходили дальші матеріальні труднощі та моральні пониження. Чергувались довгі дні й тижні їзди. Щасливі були ті, що переїхали європейський континент без задержки в порті із-за здоровельних чи паспортних причин. Ті, що залишалися в порті, були наражені на використання різних агентів, які найбільше ошукували при виміні валюти, продажі квитків, всякими вимогами підплати, мовляв це допоможе скорішому виїздові до місця призначення. Коли ті імігранти приїздили вже до канадського порту, вони звичайно не мали ані одного цента при душі. Один із старих імігрантів показав авторові цієї праці одного цента і сказав: “Бачите, це моя пам’ятка з 1897 року. Цей цент єдений, що залишився з моїх 225 доларів екстра, що їх я забрав до Канади після заплачення залізничного й корабельного квитків. В дорозі до Гамбургу та в Гамбурзі так мене впродовж двох тижнів обробили всякі дорадники-агенти, що я приїхав до Галіфаксу з цим одним центом. Це моя дорога пам’ятка і її я передам своїм поколінням, бо лишилось це мені з мого 5-моргового господарства в старому краю”.

Їзда кораблем була повна пригод, прикрих переживань, а то й трагедій. Це не новина, що імігранти зі Східної Європи прибували до Канади товаровими кораблями. Звичайно з Північно-Американського континенту відвозили до Європи такими кораблями всяку худобу, як теж різні товари та збіжжя, а поверталися ці кораблі з майбутніми горожанами Канади та ЗДА. Було ще щастя для імігрантів, коли їм попався корабель, в якому не везли безрог, чи рогатої худоби, але було це не часто. Справа переїзду товаровими кораблями та питання гігієнічних умовин у них попала вже в 1901 р. до парламенту Канади і фрагмент дискусії над нею оце віднотуємо:

“As regards the cleanliness of the Doukhobors and Galicians, I would point out they had just left a vessel on which they had been two or three weeks crossing the sea and if the honorable members of the Commons could see the condition in which the holds of such vessels are kept—vessels that have brought cattle across and returned with immigrants—they would realize how difficult it was for these people to have any regard for cleanliness”⁴⁾.

На сторінках військового журналу “Добра Новина” з 20 листопада 1913 р. згадується про корабель “Вольтурно”, який затонував був, бо,—як писав тоді журнал,—було це старе доробало, яким вожено “нуждарів світа”—галицьких імігрантів. Про “Титанік” писалося багато, а про “Вольтурно” взагалі замовчали, бо кому ж тоді були цікаві ті незнані й мовчазні люди?

У канадській пристані кожний імігрант переходив т. зв. медичну й цивільну контролю. Він одержував “Inspection Card for Immigration Officer at Port of arrival in Canada”.

Крім медичної і цивільної рубрики на цій картці була ще рубрика для валюти “Inland Exchange Order”. Тут випикувано, скільки грошей привіз імігрант зі собою до Канади. Останньою рубрикою т. зв. “Vaccination Protected”. Її підписував корабельний лікар. Для ідентифікації імігранта було подане на картці ім’я і прізвище, назва корабля, яким прибув, країна замешкання, європейська пристань виїзду та дата прибуття до канадської пристані. На зворотній сторінці цієї картки було подане таке пояснення: “Цю картку треба зберігати впродовж трьох років. Її треба віддати урядовим чинникам на їхнє бажання”. Це пояснення було написане в таких 12-ти мовах: англійській, чеській, російській, українській, німецькій, французькій, голландській, мадярській, шведській, польській, італійській та гебрейській. Хоч українська мова була подана, як четверта з черги, то інфор-

⁴⁾ Sessional Papers, 1901, Vol. 1, p. 2900.

мація була така неграмотна, що її ніхто письменний в цій мові не міг розібрати. Писана вона була латинськими літерами і звучала так: "Ruthenian. Cro karpmy mreda mpu roku sobamu. Tšpeda so pokazamu upragnakam nřabume pens beh hure, hakoru zasthagotomb, moro". Якщо ви, читачу, в українській мові зрозуміли це, то ви геніяльний ⁵⁾.

На їзді кораблем не кінчалось. Треба було відбути ще кілька діб їзди поїздом, в якому для імігрантів були спеціальні вози з написом "колоніял карс". У возах цих не було м'яких сиджень, тільки з дощок. Обслуги харчами, чи теплою стравою, не було, а з правила вози замикано при виїзді, а відкривано тільки при більших постоях. Під час постою була нагода купити дещо з харчів, а зокрема для дітей молока, за що треба було платити більш чим у п'ятеро, як за те молоко в щоденній торгівлі належалося. З правила, поїзди мали напрям на Вінніпег, бо Вінніпег був тоді головним колонізаційним центром на Заході Канади. Дальшими розподільними іміграційними осередками на Заході була Страткона-Едмонтон. Останній пункт був призначений для Альберти, для якої він був етаповим, а не розподільним центром.

Приїзд нових транспортів до міста Вінніпегу був для жителів цього міста своєрідною сензацією. Земляки та бідні йшли зустрічати тих, з якими роки не бачились, інші знову йшли з простої цікавості, бо приїздили ці "надзвичайні люди" ⁶⁾, як писав у 1900 р. один з перших українських поетів у Канаді. А "надзвичайність" була в тому, що нові члени канадської спільноти, пробувши в дорозі чотири й більше тижнів, приїздили недоживлені, неголені, у забруджених своїх народних одягах. Приїздили вони з надією в серцях, що їхні поневіряння закінчаться та що канадський степ пригорне їх, як своїх дітей. Та це покищо були ілюзії, якими треба було жити. Без них український поселенець ніколи не був би мав сили пройти те, що він у дальшому житті проходив. Йшли зустрічати ці транспорти й всякі іміграційні гієни, що тільки жили наживою з бідних та малограмотних у новому терені імігрантів. Вони продавали новоприбулим одяги, харчі, а також ґрунти довкола Вінніпегу, яких часто навіть не було на малі. В тогочасній пресі часто зустрічаються крикливі остороги перед нелюдами того гатунку.

У Вінніпегу імігранти задержувалися в іміграційному будинку на якийсь час, доки не були поладнані всякі формальності та

⁵⁾ Копія обговорюваного документу зберігається в архіві автора. Вона датована 23 червня 1910 р.

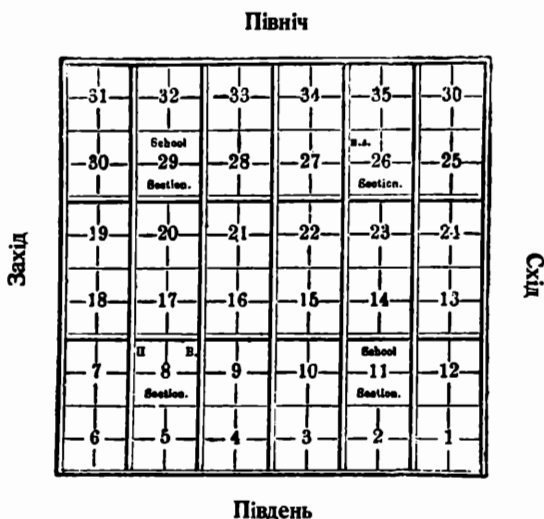
⁶⁾ Сава Чернецький у вірші "Надзвичайні люди".

встановлені гомстеди, на яких новоприбулі імігранти мали поселятися. Така задержка тривала два, часом навіть кілька тижнів. Звичайно жінки й діти залишалися на місці, а чоловіки вирушали на фарми оглядати гомстеди. З чоловіками вирушав у дорогу іміграційний агент та показував заінтересованим, які саме гомстеди були відкриті на посідання. Треба було бути знавцем ґрунтів, щоб оцінити, чи земля такого гомстеду була пригожа під управу рілі. Що було показане, те імігранти з права брали. Вони тільки рішали, хто коло кого мав поселятися і звичайно добиралися за приятельськими і родинними зв'язками. Коли поселення було остаточно вирішене, імігранти верталися по жінок та дітей і опісля разом вирушали в дорогу в околицю поселення.

Відбувалося це при помочі залізниць. Часто бувало, що від залізничної зупинки треба було добиратися до гомстедів возами та їхати яких 20-30 миль до остаточної цілі. Такі переправи возом тривали часом і по кілька днів, бо доріг не було і їх прорубували щойно перші гомстедники. Чоловіки, часом і жінки, озброювалися в сокири, йшли наперед та рубали куші й дерева, що стояли на перешкоді. Сокира була першим важливим господарським знаряддям. Прибувши на місце, родини розташовувалися в шатрах на тимчасовий постій, доки не переведено розподілу гомстедів. Щоб одержати гомстед, треба було заплатити 10 доларів. В заміну за це імігрант-гомстедник діставав тимчасову посвідку, т. зв. "Interim Homestead Receipt", на заголовку якої виднів напис "Dominion Lands". На посвідці було ім'я і прізвище гомстедника, опис гомстеду і, далі, визначене число секції, тавншипу та рейнджу.

На підставі "Домініон Лендс Акт" гомстед можна було взяти в посідання, якщо посідач гомстеду проживав на ньому 12 місяців і мав у тому часі 30 акрів культивованої землі. Можна було взяти гомстед у посідання теж у висліді шестимісячного побуту на гомстеді, але процедуру треба було повторяти впродовж трьох років та ще й мати оброблену якусь кількість ґрунту. Після трьох років гомстедник мав право робити заходи, щоб одержати патент, тобто остаточний контракт власності гомстеду. Якщо хтось до п'яти років не зголосив своїх претенсій на патент, він, згідно із законом, міг втратити право до власності. Всі ці умови були виписані на гомстедному документі. Для тих, що англійської мови не знали, вони не мали жодного практичного значення. Дістати гомстед тим дорослим, що мали 10 доларів, не було трудно. Вся країна була поділена на тавншипи, що мали

по 36 квадратних миль. Тавншипи були поділені на секції і секції на чвертки. Чвертка секції мала одну милю здовж й одну милю вширш. На таких чвертках, що мали по 160 акрів землі, осідали нові імігранти. Не всі чвертки були призначені під заселення. Звичайно паристі секції—це були землі, що ними розпоряджав земельний уряд, непаристі належали до залізничних компаній. Такий розподіл був вислідом договору держави й залізничних компаній. Цим привілеєм користувалися згадані компанії саме там, де вони побудували, або будували свої лінії. Крім того, 8-ма і 26-та секції належали до спілки Гадсон Бей компанії і з черги 11-та та 29-та були залишені під школи. З такого розподілу виходило, що на одному тавншипі могло засісти 65 фермерів.

Поглядова мапа одного тавншипу. Шкільні секції—11 і 29, секції 8 і 26 були власністю Гадсон Бей компанії.

Границі між секціями йшли прямими лініями. Туди йшли секційні дороги, які мали бути відкриті самими імігрантами. Та про дороги в тому часі не було й мови. Перше завдання гомстедника було—побудувати колибу й перевести родину зі шатра на власний ґрунт. Колиби були дуже примітивні. Це були землянки, викопані великі ями в землі, накриті друками й дерниною. Вируби в землі служили за сидження, полиці, тощо. Груба

верства сіна, чи очерету, була за ліжко, на якому всі спали поком. Якщо було сухе й тепле літо, така колиба служила своїй цілі. Гірше було в дощеві дні. Земля розмокала й тоді в землянці повно було води та болота. З землянок гомстедники переходили до постійних хат, які звичайно мали дві кімнати, переділені сіньми (передсінок). Хати будовано на старокрайовий лад просто з лотів (брусів), щілини між якими забивали глиною, змішаною з соломною, опісля логи тинкували та білили вапном. Все це, однак, приходило з часом.

Та український поселенець, збудувавши землянку, ніяк не засиджувався в ній. На місці залишалися знову жінки і діти, а він ішов в околиці і шукав праці, щоб заробити, як у той час говорилося, на вікна і двері до хати. Треба було стола, лавки, крісла, ліжка, словом—усього хатнього устаткування, а на це все

Мушени на зарібках а жінки заготовляють дерево на будову хати

поселенець часто мав кілька останніх долярів та десять пальців рук. Тих десять пальців і гаряче бажання змагатися за своє краще майбутнє були єдиною надією та двигуном у перших та наступних важких піонерських днях. Були такі щасливіці, що могли купити все потрібне до хати, навіть господарське приладдя, за гроші привезені зі старого краю, але таких було значно менше в порівнанні з тими, що з власних заробітків уже в Канаді зводилися на ноги.

Жінки й діти, що залишалися в колибі, не дармували. Вони приготувляли дерево на хату, стайню та стодолу, стягали його на місце призначення й обтісували, зносили каміння під фундаменти, тощо. Коли голова родини вертався зі своїми першими

заробітками, починалася будова хати. Це була велика подія, коли зводили зруб нової, широкої “людської” хати, з дверми та вікнами. Не зараз була в цих хатах дерев’яна долівка. Крім хати треба було придбати ще й живительку родини, а зокрема живительку для дітей, бо власна корова була теж однією з перших мрій гомстедника. Заки все це здійснювалося,—минали тижні, а то й місяці. Важко було жити матері і дітям, коли батько мусів заробляти поза хатою на жнивях, при дорозі, чи в якому місті. Ягоди й дичина були їм найчастішою їдою, збирали їх теж та носили на продаж до найближчих містечок, куди треба було іти нераз кільканадцять миль. За одержані центи куповано цукор, муку та товщ, дещо і з одягу. Найбільші доходи давали корінці, звані “Seneca Root”, або Seneca Snake Root, як також “Polygala Seneca”, що їх українські поселенці звали “гадючим корінням”. Деякі околиці в Манітобі, як Штомбур, просто жили з цієї промисловости, це була головна підпора всієї їх економіки. Бо ще заки що зародило на полі, чи городі, корінців можна було таки накопати попід корчами, як тільки сніг стопився та земля починала розмерзати. Здебільша, копали жінки, але й діти не дармували: Всі копали, полоскали, сушили й відвозили до торговельного пункту. Багато родин удержувалися з того, зодягалися, навіть купували іншу господарську потріб. Доходовою позицією у бюджеті поселенців були й заробітки в лісах, часто таки у своїх власних. Різали корти дров і везли до міста на продаж, якщо не було власних волів, домовлялися з сусідами. Деякі околиці, як от Тулон у Манітобі, були просто завалені опаловим деревом. Не були це великі заробітки. За корт дерева платили 40 центів і більше. Це навіть не покривало ринкової вартости праці гомстедника-фармера, але працювати треба було, бо господарське знаряддя,—плуг, борони, байндери,—були дорогі.

Мати в той час свою рушницю—означало не тільки мати оборонну зброю коло хати та бути певнішим себе і своєї родини в лісі. Це давало можливість полювати дичину, передусім качок та зайців. Перші давали м’ясо і пір’я на подушки та перини, останні попри м’ясо ще й шкірки на одяг. Полювання в піонерських часах було не так приємністю, як konieczністю. Воно рятувало життя багатьох піонерських родин від голоду ⁷⁾).

Найбільше давалася в знаки українським поселенцям перша зима в Канаді. Канадські зими значно гостріші, як в Україні.

⁷⁾ Протоколи та листова інформація Василя Мігайчука з Понтіяк, ЗДА, в архіві автора.

Брак відповідних мешканевих приміщень, одяжі та харчів важко відбивалися на здоров'ю імігрантів. І знову повтарялася стара історія. Батьки родини йшли на заробітки не тільки в Канаду, але й у ЗДА, зокрема ті, що мешкали близько американської границі. Матері з дітьми залишалися на господарстві вдома, ділили останні кубки муки, числили бараболі та ждали повороту живителя родини з новими зарібками. Нужда була велика й не диво, коли часом батько, вернувши до дому, не впізнавав просто виголодженої жінки і дітей, млів з болю над їх долею ⁸⁾. Правда, коли Іміграційний Уряд довідався про голодування таких перших українських колоній, як Стюартбурн, Лейк Давфин, Салтковтс та інші, вислав до них своїх урядників, щоб усе перевірили. Потребуючим родинам вислали мішки муки та бараболі.

Перша хата під дерниною, щойно пізніше пошитою солом'яними сніпками.

За те на їх гомстеди негайно вписано "ліни" (задовження), бо допомога мала бути сплачена. Не велика була це поміч, але й вона рятувала людей від загибелі. Підтримка уряду викликала бурю протестів шовіністичної преси. Автори протестних статей радили, щоб імігрантів, які потребують допомоги, завертати туди, звідки вони прибули. Та державницький ум Клифорда Сифтона знав, що це були початкові труднощі поселенців. Як тільки ступився сніг і почалися заробітки, кожний цент допомоги був сплачений, держава не мала жодних втрат.

У тих початкових труднощах найбільш терпіли діти. Ізда

⁸⁾ Гляди "Студії до історії українців Канади", Т. II., ст. 85.

несанітарними кораблями, пломбованими возами і довгі постої в іміграційних домах та спільних шатрах підкошували здоров'я цих молодих істот. Нерідко вони й мерли. Мерли на кораблях, були випадки, що й на потягах, а найбільш у шатрах, на останньому "іміграційному постой". Потрясаючі сцени оповідали ті, що переживали смертність дітей над озером Петерсон, на північ від Овкбирну⁹⁾.

Були це наслідки не тільки тяжких транспортних умовин, але теж браку достатньої їди та химерного канадського клімату. На піонерських цвинтарниках Манітоби, Алберти та Саскачевану повно могил українських дітей, що відходили передчасно. Навіть коли піонери оселялися, по лікарську опіку треба було їхати часом і дві доби. Чоловіків не було дома, матері родили дітей без медичної опіки,—і ясно, що наслідки цього нераз були потрясаючі.

Один з піонерів, що пережив трагічні дні над озером Петерсон, слушно заявив, що гомстеди цієї околиці були дуже дорого заплачені. Коли ж бачити й численні дитячі могилки в Давфинщині, чи Вегривилщині, заходить питання, чи тільки над озером Петерсон потрясаюча трагедія. Скільки індивідуального й родинного болю пішло в забуття та з вітром шпрерій! Та українські імігранти не здавалися. З подивугідною терпеливістю і героїчним стоїцизмом переносили вони моральні і матеріальні удари долі. Вони важко працювали на гомстедах і тільки працею власних рук прочищували терени з дерева й каміння. Не було грошей, було призирство сусідів, а до того долучувались ще й поганюючі фарми. В іншому розділі була вже мова, що вже до приходу українських імігрантів у степові провінції, були спроби заселявати простори в Саскачевані, але, на жаль, великий відсоток первісних гомстедників скоро скапітулював. В 1872 році вояки Експедиції Вулзлі взяли були в посідання по-важну кількість гомстедів у Стюартбурн, Манітоба, але вони швидко й залишили їх, бо земля не надавалася під управу збіжжя. Подібно було в інших місцях заселювання Заходу, скрізь треба було понад сили працювати, а дивіденди з тієї праці були надзвичайно малі. Хоч у "Sessional Papers" читаємо, що "Galician prefers to get on land where there is scrub or timber with which to build his small house and provide himself with fuel"¹⁰⁾, то, правду кажучи, вони мокляків та пісково-шутрових ґрунтів таки не хотіли й коли й брали їх у посідання, не знали, що перебирають

⁹⁾ Гляди "Трагічні дні, незломна віра", четвертий розділ "Студії до історії українців Канади", Т. II.

¹⁰⁾ Sessional Papers, fi 1901, Vol. 1, p. 2900.

неужитки, які ніколи не стануть урожайною землею. Простори були розмежовані прямими лініями з півночі на полудне та зі сходу на захід, і як їх ділили, так і приділювали їх чергою. Нові поселенці хотіли бути близько своїх земляків, що мали вже досвід у новій країні. Їм попадалися дальші квадратні милі гомстеду та, чи ці квадрати були здатні під управу, ніхто тим не турбувався. Була це своєрідна примусова ситуація, про яку пише Charles H. Young такими словами:

“So the Ukrainians finally settled in the different parts of the West, handicapped at times by the want of funds to the point of destitution and starvation, and limited in their choice of land to the accessible district which had been either abandoned or avoided by earliest immigrants”¹¹⁾.

Д-р А. Дж. Гантер, який пережив у Міжозерній полосі Манітоби коло сорок років, написав цікаву працю про свій побут серед українців, що заселили в ранній історії Заходу Канади цю полосу. Один з розділів цієї його праці затитулований “Unwise settlement” і в ньому читаємо:

“Some of the land in our part of the country was excellent and there were a few really successful farmers, other districts were rocky or swampy, or both, some parts were almost desert”¹²⁾.

Коли питання рентабельності прунтів, що їх заселявали українці, стало пізніше публічною квестією, зокрема, коли переведено низку студій, як от, наприклад, дослідна студія д-ра Дж. С. Вудсворта з 1917 р., чи дослідна студія Чарлса Г. Янга з-перед 30 років і коли ці студії ствердили господарську безвиглядність деяких заселених просторів, були намагання приписати відповідальність за поселення тим, що забирали гомстеди. Однак дуже об'єктивний у своїй оцінці Charles H. Young так і пише:

“Granting some responsibility of the Ukrainians in this connection a study of the situation leads one nevertheless to the conclusion that the subsequent fiasco in land settlement was to a lack of provision on the part of the governmental authorities”¹³⁾.

Чарлс Янг поділяв думку Дж. С. Вудсворта та д-ра А. Дж. Гантера і твердив, що:

“There is no doubt that much of the submarginal lands in Eastern and Northern Manitoba, for instance, should never have been opened for settlement. That is was opened up, and this with the cognisance of the officials who were perfectly aware of the nature of the

¹¹⁾ The Ukrainian Canadians, page 67.

¹²⁾ A Friendly Adventure, The story of the United Church Mission among new Canadians at Teulon, Manitoba, Toronto, 1939,

¹³⁾ Ibidem, p. 56.

land, is unfortunately too true" ¹⁴).

Зрозуміло, що центральні імміграційні чинники не все були може належно і точно поінформовані, що діялося в терені.

Нерозважний підбір ґрунтів під поселення з боку уряду коштував українських поселенців додаткових великих і зайвих зусиль. Які мало це наслідки в дальшому розвої українців Канади та заселення просторів,—про це в інших розділах нашої праці.

Великою трудністю для українських поселенців у Канаді на початках був брак знання урядових мов, точніше—англійської мови, бо тільки такої уживано урядово на Заході Канади. В іншому місці ми відмічували, що пояснення в українській мові на деяких урядових документах були незрозумілі навіть прамотному читачеві. Правда, з ходоом часу урядові чинники стали видавати різні летючки та брошурки про Канаду та її закони в добрій українській (чи пак руській) мові. Так, наприклад, появилася була брошура п.н. “Боротьба з прерійними вогнями”. Коштом міністерства внутрішних справ появилася й коротка історія п.н. “Західна Канада”,—насправді історія осягів українців у цій країні (1907) ¹⁵. Провінційні уряди Манітоби, Саскачевану і Алберти видавали для українських поселенців закони в їх рідній мові,—“Workmen’s Compensation Act 1910”. “Закони про лікери” (The Liquor Act f 1915) /видання Ріджайни 1915/, “Інформація зглядом організованія шкільних дискриптів”, видання департаменту освіти в Саскачевані, Шкільні Акти Манітоби, Саскачевану, Алберти та багато інших. Всі ці видання появились ще в англійській і французькій мовах. Не згадуємо при цьому друкованих постанов муніципалів, що в них українська мова була урядова побіч англійської, як от в Етелберті, Стюартбурні, Давфінні та інших. Незнання англійської мови не було привілеєм виключно українських поселенців. “Census of Prairie Provinces” з 1916 року подає під наголовком “Inability to speak English” таке:

“Of the total population 1,240,374 — 10 years of age and over — 102,425 or 8.3 per cent reported themselves as being unable to speak English. Of the number unable to speak English, Manitoba had 37,504 persons including 3,620 French, 3,416 Germans, 9,121 Austro-Hungarians, 2,830 Poles, 4,154 Russians, 5,256 Ukrainians, and 1,507 Dutch, most of the latter were returned as Germans in 1911; Saskatchewan had 40,126 persons, including 2,753 French, 6,736 Germans, 14,304 Austro-Hungarians, 1,256 Poles, 5,065 Russians, and 1,590

¹⁴) Тамже, ст. 57.

¹⁵) Унікальне видання—архів автора.

Ukrainians; Alberta had 24,795 persons including 1,589 French, 6,935 Austro-Hungarians, 794 Poles, 1,800 Russians, and 2,108 Ukrainians" ¹⁶).

Треба замітити, що закони в українській чи інших мовах видавано не тільки ради незнання мови; була це теж вимога демократичного принципу, тобто пошани промадян і комунікування з ними в такій мові, якою вони володіли та яку бажали мати. Багато допомагали першим українцям-піонерам у комунікуванні з довіллям їхні колишні співжителі з України, а саме жиди, німці і меноніти. Деякі з них на десятки років випередили українців у поселенні в Канаді. Саме з цих національностей рекрутувалися торговельні посередки, які дороблялися на новоприбулих поселенцях значних маєтків, бо з незнанням мови було тісно пов'язане й незнання ринку.

Матеріальні недостачі, погорда сусідів, погані фарми, зокрема в Манітобі, стояли великим китайським муром перед першими українськими поселенцями Канади. Довго треба було змагатися в кожному відношенні, щоб дати докази своєї працівної та культурної вартости, виказатися поступом та стати плече об плече з іншими. На фармах працювали все ще тільки жінки і діти, навіть тоді, коли фарми стали вже давати сякі-такі плоди. Та доходи з багатьох фарм були дуже мізерні.

"All that most of these people could afford to buy in the early years, писав цитований уже д-р А. Гантер,—was a few sacks of flour, a little sugar and tea, overalls, and a few odds and ends... Many of them would handle no more than two hundred dollars of money on the year, some much less, and there were taxes to pay for schools and roads, for every thing was new and everything had to be paid for" ¹⁷).

Зарібки у степових провінціях були не великі. Всі три провінції були наскрізь хліборобські—промислових осередків не було. На жнивях зарібки були дуже короткотривалі, в багатьох містах Заходу не було надто великих можливостей праці. Поселенці з Алберти мали змогу працювати ще хіба в копальнях та в тартаках сусідньої Британської Колумбії, де дуже скоро розбудовувалось гірництво. В куди важчій ситуації були українські поселенці Манітоби. Єдиним джерелом їхніх заробітчанських доходів була будова залізниць. "Canadian Pacific", "Canadian Northern" та "Grand Trunk Pacific" розбудовували тоді свої розгалуження у всій західній Канаді. З початком нашого століття в

¹⁶) Census of Prairie Provinces Population and Agriculture, Manitoba, Saskatchewan, Alberta in 1916, Ottawa, 1918, p. XXXII.

¹⁷) "Early Adventure", Chapter 2, On the Edge of Poverty", page 61.

західній Канаді було вже коло 7000 миль залізної дороги. Canadian Pacific мав уже свої розгалуження між Вінніпегом, Портедж ля Прері та Бренденом, Canadian Northern добивалася в тому часі до Тихового Океану, а Great Northern, що проклала свою лінію зі ЗДА, розбудовуючи її до Вінніпегу, Брендону та Портедж ля Прері, теж прямувала на Захід Канади і була вже четвертою залізничною лінією в Манітобі. Розбудова залізниць в ключевій провінції була благодаттю для тих, що хотіли працювати. Українські поселенці були невичерпним резервуаром людської сили при будові залізниць на Заході Канади. А розбудовувалася залізнична сітка не тільки в Манітобі. Провінція Саскачевану теж робила поступ,—“Canadian Northern” розбудовувала свої розгалуження в околиці “Prince Albert” та проклала шлях до Едмонтону. В Алберті “Canadian Pacific” розбудовувався між Калгарами та Едмонтоном і “Lacombe” та “Wetaskiwin” на схід. “Great Northern” докінчував свій шлях зі ЗДА на північ в Алберту. Скрізь йшла залізньо-дорожня розбудова, при якій, за підсумками невідомого літописця, 1906-1907 року працювало яких 10,000 українських робітників¹⁸⁾. За статистичними підсумками майже кожний другий батько української родини працював якийсь час при будові залізниці. Зарібки не були великі, але все таки пересічний робітник заробляв уже 30 до 50 доларів місячно, тоді як у початках платили 1.25 дол. на день і з того 50 центів верталосся до компанії, як оплата за барак і харч.

Компанії використовували робітників, бо була велика працівна подажа. Крім цього компанії давали удержування робітникам. Правда, були це примітивні бараки і не надто вибагливе харчування, однак поселенці, жадні грошей на дальшу розбудову своїх господарств, годились на все. Так бодай було в початках. Пізніше були страйки та звільнення. Компанія вимагала праці навіть під час свят. Коли українські робітники зажадали безплатного “голідею” в часі Різдвяних свят,—їх звільнили з роботи¹⁹⁾.

Панував тоді твердий піонерський закон. Він завжди брав у захист господаря та працедавця, тобто сильнішого. Юній не було і не можна було змагатись. Ely Culberton, автор споминів пн. “Strange Lives of One Man”, писав про свою працю з українськими робітниками на екстра-генгу (extra gang) в Канадських Скелистих Горах:

“The construction of the Grand Trunk Pacific was a tremendous undertaking. Over terrific mountain passes a series of working

¹⁸⁾ Західна Канада, ст. 8.

¹⁹⁾ “Петро Гавришин”, розділ “Перше Різдво в Канаді”, стор. 18.

camps was strung along at intervals of ten or fifteen miles. The common labourers were for the most part Ukrainians. These naive, trustful bearded giants worked like elephants, laughed like children, and asked no questions. They were shamelessly exploited. At that time the labour laws in Canada and America, especially for immigrants were made chiefly for the benefit of the contractors. The country had to be built and built quickly.

Ely Culbertson дав теж ярку довідку про побут українських робітників у працівних таборах. Він писав:

“The lowliest of labourers got three dollars a day, a bunk with a vermin infested blanket and pillow and free grub. But the food doled out in meagre rations was barely edible. In my commissary the labourers could buy bacon, flour and canned goods of tolerable quality, but for prices that New York night clubs could be ashamed to ask. Those who didn't like it could get out (at their own expense) for there was a never ending stream of new serfs”.

Була сила і бажання працювати та пристосовуватися до місцевих порядків—гаразд. Жодних “але” та “облегчуючих обставин” не було. Робітники працювали по 10 годин денно, а так званий “голідей” був тоді, коли кінчилася праця, або западала вже зима. Поселенці-робітники роз'їздилися до своїх родин. Від найближчої своєї залізничної станції вони двигали клунки з цукром, чаєм, кавою, новим одягом та обувом для жінки і дітей. В родині було велике свято, коли батько вертався з заробіткової праці до дому, до жінки й дітей, яких місяцями не бачив. Подібно було зі заробітчанами, які працювали в копальнях Френку, Летбриджу, Нанайму, Беллвю, Ферні, Госмеру та інших. У ще більш невідрадних умовах жили робітники в лісових таборах при зрубі дерева. Ті, які не мали фарм-гомстедів та родин, їхали зимувати до міста.

Самота у степах та лісах, при праці на залізничних “генгах” та в копальнях від'ємно відбивалася опісля на тих робітниках у містах. Звичайно, були ще здебільша молоді люди, які бажали розривки та товариського життя. Жадні цього довгими місяцями, вони попадали часто в шал гулящого життя, включно з запиванням. Була це реакція на довгу самоту та грубу поведінку наглядачів праці. Та й дістати працю було нелегко. Приїде імігрант, голодний і без цента, очікує в журбі роботи, валяється попід офіси,—оповідають старожили. Його штуркають полісмени, ба навіть водою обливають, коли робітників за багато на вулиці. Імігрант зневірений, погорджуваний усіми, як дістане роботу, робить з усіх сил. До того, як почує “гаряп” то всю

силу запрягає у працю, щоб його “бас не сквітував”. Опісля, коли заробить пару центів та приїде до міста, раз не має за що взятися, або чим удоволитися. Що ж, ідуть випити. По одній, по другій,—і так з дня на день. Після чарки наступали бешкети, які кінчалися часто побоями та судовими карами. Цим вони ніколи не викликали прихильні олінії своїх земляків і співгромадян. Та, що тільки розвинулось суспільно-культурне життя українців у містах, гуляще життя “джеків” припинилося: вони знаходили розвагу у драматичних товариствах та різних культурних імпрезах. Найважче доводилось жити в час звільнень з праці, що траплялися наслідком безробіття та страйків. Суспільної допомоги не було, а кишені були майже порожні. Для родинних, які верталися на ферми, завжди знайшовся хліб, дещо до хліба і праця коло хати. Інакше було в тих, що не мали родини. Починалось мандрування з місця на місце та попит за працею. В зимі добрі земляки ніколи не відмовили притулку на фермах тим, що не мали родини. Занотовано й кілька цікавих зразків, як збірно українські безробітні радили собі. Один з таких випадків віднотовано в Едмонтоні в 1901 р. В роках страйку на Сіпіярі, коли робітники домагалися підвишки з одного долляра і 25 центів на півтора долляра, багато робітників було без праці. Голод і холод зазірав їм у вічі. Один з українських лідерів страйку дав ініціативу робітничій групі в Едмонтоні, щоб на місці сьогодняшнього відомого Мекдоналд Готелю, де в тому часі була опущена площа, побудувати в березі ріки Саскачевану бурдеї—землянки. В цих землянках, які названо популярно “Galician Hotel”, zorganizували т. зв. робітничу артіль, члени артілі чистили городи, копали канади, замітали вулиці й т.п. Увесь зароблений гріш розділювано рівномірно на всіх. Спільна кухня функціонувала справно і дешево, з заробітків можна було навіть дещо відложити на чорну годину. Як тільки скінчився страйк Сіпіяра, робітнича артіль “галицького готелю” самоліквідувалась²⁰⁾.

²⁰⁾ В зустрічі з українцями піонерами Алберти, стор. 40–41.

ГОМСТЕДНИКИ І РОБІТНИЦТВО

Чим можна було жити в степах та в лісах людям, що прийшли з мальовничих сіл України, де лунала чудова народня пісня, пишались народні мистецькі вишивки, де з діда-прадіда передавались старовинні й багаті в символіку звичаї, де жив народ своїм давнім державним минулим, де століттями панував дух свободи, який не корився займанцям і змагав за вільне життя народу в час, коли поселенцям приходилося покидати рідну землю? Який контраст зустрічав тих, що мусіли цю нитку рідної душі і думки перервати! Замість чистих білих хаток їм доводилось сидіти місяцями в землянках-колибах, замість вишневих і яблуневих садів осоружно шелестіли від вітру осики. Замість урожайних піль і битих шляхів, була гуща темрику та інших карликоватих дерев, крізь які треба було милями прорубувати шляхи, щоб дістатися до сусідів. Замість чепурних грядочок була пуща з мокляками, яку треба було власними руками перекопувати та регулювати. Замість культурного українського села була степова дич. Нічого іншого не можна було в такій ситуації прийняти за найближчу постанову, як гаряче бажання перетворити ті цілинні й дикі поля та ліси в культурні оселі та садки. З таким гарячим бажанням забиралися до праці українські імігранти. Та, щоб зробити цю постанову, вони мусіли полюбити цей степ і ліс, полюбити за те, що він дасть краще майбутнє їм та їхнім дітям. Не даром співається в народній канадській українській пісні:

“Ми працювали, ми гарювали,
Щоб було краще, щоб друзі мали”.

І справді в степах Заходу Канади закипіла праця. Це було гарювання, про яке сучасне покоління не має уяви. Щоб хоч крихітку вслухатись та вдивитись в цю героїчну піонерську добу українських поселенців, треба послухати розповідей тих, які ще частинно могли обсервувати та пережити цю добу. Багацько матеріалу зберігається в записаних переказах розкинутих по українській та англомовній пресі. В гарюванні українські піонери бачили візію кращого світу. Цей омріяний світ присипляв їх пізно вночі і будив їх раннім ранком. У праці виявилась своєрідна запеклість. Важко було забути канадським пришельцям

своє рідне,—батьків, сестер і братів. Витворилася в цій степовій самоті важка ностальгія, біль за минулим, за хвилинами своєї молодости, за соняшними днями і чарівними ночами своєї країни. Сльози облегували цей біль. Сантиментальна українська душа важко переживала родинну розлуку та контраст дійсності і долі. Оповідують сивоголові піонери, що бувало їх матері плакали день і ніч. Коли запитували їх, чому вони плачуть, подали відповідь: “От так собі”. Мабуть не хотіли завдавати жалю дітям і тим уможливлювали їм краще достосовуватися до нових канадських обставин. Та плачем не можна було пробиватися у твердій дійсності. Він замовкав і більш не вертався. Він наче відмежовував у зовнішній формі світ минулого та народжував нове й невідоме, однак багате в надії та сподівання.

Кипіла праця на господарствах, пільних шляхах та залізничних дорогах. Не було літняїв. Навіть передшкільники збирали маленьке каміння, що його залишив льодовик на степах Канади. Старші і сильніші зносили їх у мочари, або встеляли ними нові шляхи. Годі було ходити тільки прорубаними стежками, або топтати далеко віддалені індіанські “трейлс”. Господарі купували вози, а волам треба широкого шляху. За якийсь час цієї мозольної праці стали видніти не тільки нові хатки, що основно різнилися від інших, чи подібних, що десь-не-десь сторчали у степу, але довкола них уже зеленіли невеличкі поля під збіжжям. Це вже дещо нагадувало поселенцям їх родинні сторони з тим, що засівні поля мали безмежний простір для поширення в майбутньому. Це була та надія, що знову підганяла у праці та трудах нових імігрантів Канади. Запримічували це й не-українські співжителі, а один з інспекторів Манітобського Департаменту Освіти у своєму звіті з 1900 р. писав про українські колонії в Манітобі так ¹⁾:

“I drive from Ethelbert across to Sifton, through the heart of the Galician settlements. I was impressed with prosperous appearance of most of the farms. The country is flat and uninviting once the ridge upon which Ethelbert is situated is left, but in spite of the apparently fertile nature of the soil, the little homesteads are surrounded by patches of wheat, rye and hemp, and invariably a good vegetable garden. Most of the houses are small but with their thatched roofs and heavy overhanging eaves on plastered walls are quite picturesque. I saw some quite large houses.”

Подібні публічні признання українським поселенцям стали висловлювати й у Саскачевані та Алберті, де були значно кращі

¹⁾ Report of the Department of Education for 1900, pp. 31-32.

терени під управу рілі. З кожним роком у цих українських поселеннях наводився поступ, заорювались нові скиби землі, прибудовувались нові будинки. В матеріяльній площині були помітні здобутки, які приходили завдяки важкій праці цілих родин.

Українські піонери не тільки вмiли переорювати степи і пуші. Вони вже в початках виявляли і свої торговельно-промислові здібности там, де була економічна потреба та торговельна спроможність. Поселенцям потреба було плугів, борін, рискалів, ножів, кухонного посуду. До торговельних осередків у степових провінціях було задалеко їхати по мотики й сапи, кувати вози, направляти плуги та борони. Ці потреби треба було ладнати в самих колоніях. Так поставали кузні, а залізні відпадки, що були в українських колоніях великою цінністю, перероблювано в усе те, що було потрібне і в початках і пізніше у фермерстві. Оповідають піонери, що залізнодорожні лінії, які саме розбудовувались, були джерелом сирівця для ковалів. Ковальські кузні були теж місцем, де фермери звичайно сходились і за своїми індивідуальними орудками, радили теж над загальними проблемами та потребами.

У час, як чоловіки мали потреби до ковалів, жіноцтво шукало за гончарами. Електричних, чи газових печей у степах Канади не було, не було й металевого кухонного посуду. Глиняний посуд став потребою дня для українських фермерів, в яких були великі печі в хатах на зиму і надворі на літо. Саме для цих печей були ідеальні глиняні горшки. Не будьяка штука була варити в таких печах та вдержувати в закритих температуру на довший час. Штука гончарства високо стояла у старій батьківщині українських поселенців, там і розвинулася була високо-мистецька кераміка. Традиція гончарства перейшла до Канади. Якщо була відповідна глина в околиці, гончарство цвіло. Осередком гончарського промислу в Манітобі був Сифтон, який доставляв горшки не тільки українським поселенцям у Манітобі, але й поза нею. Петро Ковальський був одним з визначніших гончарів, його близьким конкурентом був Антін Серафін, Аледсандер Сулима.

Одним з поважних відтинків фермерського промислу були жорна. Був це своєрідний хатній млин поселенця. Жорна були збудовані за зразками млинової механіки: два камені торощило зерно, з якого поставала мука, погінною силою при жорнах була людська рука. Коли були жорна в господарстві, була мука і крупа, а це були важливі харчеві засоби українських піонерів. Камінь на жорна мусів бути спеціального гатунку і треба було

вміло його вложити та накувати. Без знання цієї штуки можна було тільки знищити продукт. Оповідають у споминах піонери, що де появились перші жорна в українській колонії, там вони вже не переставали молоти. Сусіди, ближчі і дальші, чекали в черзі. Був добрий звичай не брати за роботу жорен жодної нагороди.

Окремими промислово-господарськими центрами, за якими пильно шукали господині, були олійні, в яких зі сім'я лену та конопель виробляли олію. Для одержання спеціальної пшеничної, ячмінної та гречаної крупи потрібні були дерев'яні ступи, що в них опіхалось зерно пшениці, ячменю та гречки. І це і те майстрували руки українських поселенців. Увесь цей дрібний господарський промисл був незвичайної ваги для українських поселенців у початковій піонерській стадії. Не будь гончарства, жорен, ступи та ковальської штуки,—ледве чи український поселенець був би зробив у господарській площині дальший крок, щоб опісля будувати власні млини, набувати господарські знаряддя на велику міру та вчленовуватися в течію вищого цивілізованого рівня. Не можна, обговорюючи матеріальну культуру поселенців, не згадати ткацьких варстатів, на яких українські піонерки ткали обгортки, запаски, опанчі, тощо. В початках ткали вони і звичайне полотно на спідне білля. Все це довгий процес льняної та конопельної продукції. Ручно ткані полотна не вдержались довго, бо фабричний продукт скоро висунув їх з життя. Вовняні продукти задержались значно довше, не тільки з уваги на практичність, але теж з уваги на мистецько-культурні вартості.

Упарі з дрібним промислом стала розвиватись і дрібна торгівля. Вже під кінець минулого століття майже в кожній українській початковій колонії були крамниці, так звані "General Stores", у яких головно продавали цукор, сіль, нафту, сірники, камінці до запальничок, кресала, черевики, чоботи,—все, що було найконечніше для поселенця.

Немає сумніву, що українські піонери робили в матеріальній площині великий поступ. Аграрна, промислова і торговельна ділянки наладжувались майже одночасно. Однак і тут була своя черговість, як цього вимагала від них життєва konieczність. Поселенці зуміли знайти себе серед важких поселенчих умовин, вони не заломалися, як це було з їх степовими попередниками, в раніших роках та спробах. Навпаки, з піднесенем чолом ішли вони і наводили цивілізацію та лад у просторі своїх початкових фарм. Це треба завдячувати не тільки їхнім волевим вартостям,

але теж цивілізаційно-культурним здібностям, що їх вони принесли з собою, як спадщину від своїх батьків та оточення. Та це була тільки одна сторінка творчости українських піонерів у Канаді, що її вимагала від них гола дійсність. Наслідком такої настанови мокляки Манітоби ставали сухі, а замість непродуктивних кущів стали зеленіти управні поля. Декілька цифр про те дають кращий образ, як тисячі слів. Правда, нелегко це зробити, бо в господарській статистиці найважче дістати дані про будьяку етнічну групу Канади і тим важче про українців піонерської доби, які мали ще й різну державну приналежність. На щастя, знаходимо і в цій ділянці дещо, з чого варто для історії зробити декілька зіставлень.

У 1898 році о. Павло Тимкевич, другий з черги український священик у Канаді, який об'їздив тогочасні українські колонії, зробив підсумки в статті п.н. "Кілько маємо фермерів в Канаді" ²⁾. Згідно з його підсумками, в Канаді було тоді вже 10,000 українського населення, або кругло 2,000 родин. П'ятсот родин, згідно з о. П. Тимкевичем, станули безпосередньо до господарки на гомстедах, бо мали настільки фонтів, що могли вести самостійну господарку. Щоб урухомити гомстедне господарство, треба було мати найменш 250 долярів. Три четвертини поселенців не мали тієї суми. Добре було, якщо мали настільки, що можна було перезимувати на власних грошах,—пише цей місіонер.

У таких умовах відкритим стояло питання заробітків. Не великі були заробітки чоловіків. За сезон кожний з них заробляв не більш, як 50 долярів. В доходовій позиції поселенців навіть підлітки, зокрема дівчата, грали не маловажну роль. Вони приносили в господарство по 20-30 долярів за сезон. Не всі йшли на працю і не всі заробляли. Якщо тільки йшли на працю 1,000 чоловіків, тоді вони в річному відношенні вносили у свої господарства 50,000 долярів. Були це мінімальні заробітки, але поселенці були вдоволені і з того, бо при галицькій нужді вони й не могли мріяти про такі доходи. З зіставлень о. П. Тимкевича видно, що початки українських піонерів були суто заробітчанські. Продуктивно-зарібкове рільництво приходило щойно два-три роки після того, як безгрішний поселенець заробив на плуг, борони, воли, упряж, тощо.

З численних піонерських споминів та пресових нотаток того часу віє частим та великим признанням для українських жінок, які в багатьох випадках, як це ми вже раніше згадували, управ-

²⁾ "Свобода", ч. 44, 3 листопада 1898 р.

ляли самі фарми, корчували, оралі, копали, сапали, збирали каміння,—одним словом зі степу та лісу робили управну рілю. Великі тисячі акрів землі підготували ці українські жінки під засів, бо коли в 1881 р. в Манітобі під управою було 51,300 акрів землі, то в 1902 р. було вже цих акрів 3 мільйони 189 тисяч під управою, а в 1903 р. 3 мільйони 757 тисяч акрів було засіяних зерном, з того 2 мільйони 443 тисячі акрів—пшеницею ³⁾). В тих великих тисячах управних акрів був теж кольосальний труд української піонерки.

З управою рілі зростало теж плекання домашньої худоби і статистична таблиця, яку оце приводимо, говорить у цьому відношенні сама про себе:

	1881	1903	1906
Коней	16,733	182,649	340,000
Рогатої худоби	60,281	369,850	600,000
Овець	6,073	42,000	60,000
Свиней	17,358	145,650	200,827

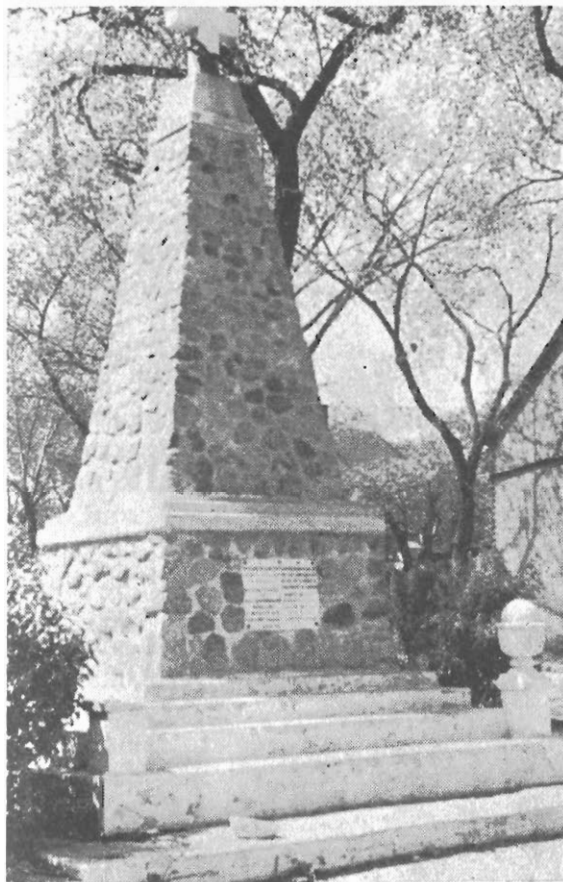
Значно їмпозантніші цифри знаходимо в 1912 р. у статті “Канадійські русини в світлі урядової статистики” ⁴⁾). Читаємо в ній, що фармерством у Манітобі займалися тоді 52,000 душ українського населення, в Саскачевані 60,000, в Алберті 50,000. В 1912 р. начислювали вже самостійних українських фарм у Західній Канаді коло 70 тисяч. Більшість з них мали мінімум чвертку секції землі. Якщо прийняти тодішній курс за акр землі 15 доларів, то в самій землі ці піонери мали близько 184 мільйони доларів. Коли їж додати до цього ще й рухомий інвентар (машинерію), живий скот і дріб, що в загальному доходив до 120 доларів від господарства, то це дає чергових коло 92 мільйони доларів. Отже загальна мінімальна вартість нерухомого і рухомого майна в посіданні українського фармерства становила в 1912 р. понад 270 мільйонів доларів ⁵⁾). Якщо додати до цієї суми ще й маєток українських робітників, то це ще більше піднесе маєткову вартість українських поселенців Канади. Правда, важко визначити цифру українських робітників у тому часі, бо, як уже раніше згадувано,—цей стан був дуже пливкий просто тому, що багато піонерів були і фармерами і робітниками. За-

³⁾ “Західна Канада” (Короткі пояснення про її багатство і землі), 1907.

⁴⁾ “Новий Край”, ч. 28 і ч. 29, 1912.

⁵⁾ Це не зовсім точно, але таки це дає досить добрий загальний образ про вартість рільництва, що було під управою українських піонерів. Для точности треба було б зробити редуцію в цифрах на 10-15% з уваги на те, що серед “Gaiicians” були теж і поляки.

гально вважають, що в тому часі робітниками були не більше, як 20% поселенців. Були це в багатьох випадках сезонні робітники, але теж і робітники фабричних міст,—Гемилтону, Торонта, Квебеку, Монтреалу. Багато українців працювали в копальнях

**Пам'ятник
українським
піонерам
у Вінніпегу
на Пойнт
Даглес.**

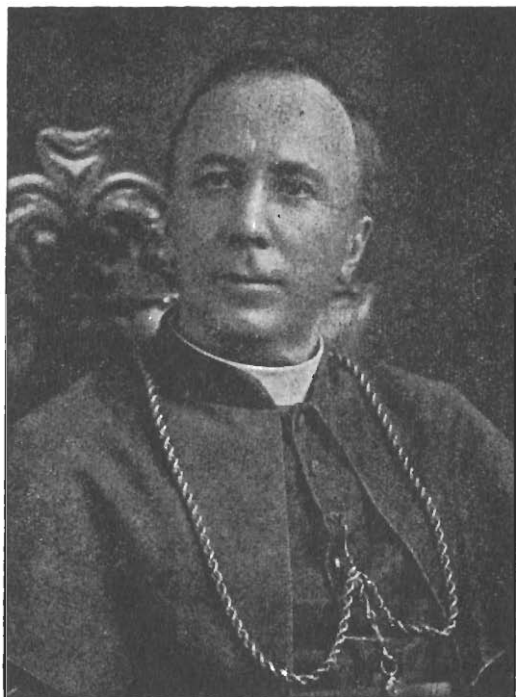
Британської Колумбії, Алберти, Онтарія та Нової Скошії, в древній індустрії (при тартаках і вирубі лісів) Саскачевану та Онтарія, не згадуючи вже будови залізничних ліній та міських каналів. Звичайно, українській робітник був скрізь там, де треба було великої витривалості, енергії та відпорності на всякі невидги. В 1912 році можна було заробити в копальні від 4 до 6 доларів денно, при тартаках коло 45 доларів місячно. Найменш заробляли робітники при жнивах, бо тільки від 3 до 3.50 доларів на день. Нічого й тайти, як ми це вже згадували передше, що робітники були безмежно використовувані, — часто

лісові контрактори звивали підприємство, не виплачуючи робітникам ні цента з залеглих платень, юнії не охоплювали багатьох підприємств, підприємці надуживали робітників не тільки в довгих годинах праці, але й у виплаті заробленого гроша. Проте кожний був рад, діставши працю і забезпечений завтрішній день. З цим часто була пов'язана мрія власного гомстеду, спровадження родини з краю та бажання зажити самостійним господарським життям.

Та українські піонери не вдоволялися тільки потребами голої екзистенції. Вони наповняли своє щоденне життя своєрідним духовим змістом. Їм бажалося жити так у новій країні, як жили вони у батьківщині—Україні, у звичаях і обичаях своїх батьків, плекати свою мову й культуру. Їм бажалося вчити молоде покоління, крім мови країни замешкання, теж мови свого народу, дати цьому поколінню історію свого народу, мати на новому місці поселення друковане слово, часопис і книжку, що зв'язували б усі розкинені по всій Канаді українські колонії. В рідному селі, звідки приїхали поселенці, була своя церква, школа, культурно-освітня організація. Лише у виїняткових затурканих селах не було ще цих інституцій. Те все поселенці хотіли мати і в себе в Канаді. Вони хотіли самі перед собою та перед своїм оточенням показати свої культурні вартості та вмілості, бо впевнено знали, що сила народу в його організованості та культурі. Ще не були розвалені перші піонерські землянки та збудовані модерніші житлові приміщення, а вже українські піонери стали журитися своїм культурно-спільнотним життям. Найпершим кроком у тому відношенні було їх бажання з'ясувати свою поставу до Бога і Церкви. Загал українських поселенців був високо релігійний. У відношенні до Бога містилася вся їх філософія щоденного життя, конечність їх душі було в неділі і свята піти до церкви. Родились діти і багато їх вмирало,—треба було християнським звичаєм христити їх, чи прощати християнським похороном. Недільні науки священників були для них душевною потіхою, бо місяцями вони при важкій праці не мали змоги бачити культурного цивілізованого світу. Ото ж зі зрозумілих причин піднявся швидко й голос конечної потреби своїх священників та будовання власних церков.

РЕЛІГІЙНЕ ПИТАННЯ

Релігійне питання для українських поселенців було угольним питанням у духовій площині. Крізь призму цієї проблематики розв'язувалися й інші питання. Вся філософія поселенців зосереджувалася у вірі в Бога, а помостом до цього був питомий, витворений століттями, український обряд, з яким були пов'язані також звичаї й обичаї. Не диво, отже, що поселенці прив'я-

Архиепископ Л. Аделярд Лянжевен

зували до своєї церкви та обряду велику увагу. Яке мусіло бути їх душевне заломання впарі з тим, яка душевна жажда “свого”, коли їм доводилось часом роками ждати, щоб побачити свого священика та участувати з ним у релігійних практиках. Треба при цьому ще й замітити, що з обрядового погляду українці не різнилися,—і католики і православні були визнавцями східнього, цєбто візантійського обряду, що вже мав свою власну й поваж-

ну типово-українську закраску. Організаційно українців-католики були підчинені Римській Столиці, і православні-Російській Православній Церкві. Подавляюча більшість поселенців належала до Української Католицької Церкви, званої тоді Руською Греко-Католицькою Церквою. Католики рекрутувалися передусім з Галичини і Закарпаття, православні з Буковини та Східньої України. Була серед поселенців і невелика кількість українців римо-католиків та незначна кількість баптистів, але вони губилися в масі греко-католиків і православних.

На початках духовна опіка над українськими поселенцями-католиками не була налагоджена в правній площині з Римською Столицею. Українські владики зі Львова та Перемишля вислали священників до Америки на власну руку. Пізніше цей узус прислужував виключно українському митрополитові у Львові, яким був у той час кардинал Сембратович. Священна Конгрегація для поширення віри в Римі, яка мала безпосередній нагляд над місійними теренами Америки, видала щойно 12 квітня 1894 р. та 1 травня 1897 р. постанови, якими дозволяла українським священникам в Америці виконувати богослужні практики. Іншими словами, двома згаданими розпорядками легалізовано стан, що заіснував, але одночасно й підпорядковано ними тих українських священників, які були вже на американському терені, під юрисдикцію латинських єпископів. Це викликало правний конфлікт між українськими священниками і латинськими владиками, бо в історії Східньої Церкви було законом, що східне духовенство було завжди підпорядковане своїм обрядовим зверхникам. Цей конфлікт поглибився ще більше, коли виявилось, що римо-католицькі владики, зокрема в ЗДА, не надто шанували східній обряд та його почителів. Часто впливало це з незнання обрядових практик.

Як ми вже згадували, першим українським священником, що відвідав українських поселенців у Канаді, був о. Нестор Дмитрів. Його приїзд до Канади був інспірований д-ром О. Олеськовим. Останній вже в 1896 р. контактувався з українськими священниками в ЗДА та плянував в ними, в який спосіб подати духову опіку українським поселенцям у Канаді. Хоч д-р О. Олеськів був дуже ліберальних поглядів, проте віддавав він ролі Церкви серед українських поселенців у Канаді велике значення. Нам уже відомо про його заходи у Львові у справі українського священника для Канади. Коли д-р О. Олеськів переговорював з о. Н. Дмитровом, останній був душпастиром і редактором часопису "Свобода" у Мавнт Кармелі, Пенсильвенія,—першого українського тижневика на Північно-американському континенті.

О. Н. Дмитрів знав про духові потреби українських поселенців, бо багато з них передплачували “Свободу” та дописували до неї про свої піонерські гаразди. Вони часто просили о. Н. Дмитрова, щоб він допоміг вислати священника до Канади. Та це була нелегка справа. Українське священство у старому краю в засаді було жонате, як католицьке так і православне. Римокатолицьке духовенство Північно-американського континенту рішуче противилося, щоб на цей континент приїздило жонате духовенство, вважаючи, що це могло бути згіршенням для місцевих римо-католиків і Римська Столиця піддержувала цю полі-

**о. Нестор Дмитрів,
перший український
священик в Канаді.**

тику. Наслідком цього до ЗДА та пізніше до Канади міг приїздити тільки український безженний католицький клер. Таких священиків було мало в Україні і рекрутувались вони передусім з невеликої кількості монахів та вдівців. Звідти недоставало сильно українських священників і в ЗДА. У “Свободі” о. Н. Дмитрів приділяв канадським українцям багато уваги і не диво, що він, замість вислати когось до Канади, погодився приїхати сам.

На весну 1897 року завітав він до українських поселенців. Коли він приїхав 4 квітня до Вінніпегу, тоді саме надійшла йому зі Львова юрисдикція від митрополита Сембратовича. Маючи юрисдикцію від українського владики та будучи свідком ватажної боротьби українських греко-католицьких священників і церковних громад з римо-католицькими владиками—ірландцями за

незалежність Греко-Католицької Церкви від римо-католиків у ЗДА, як теж змагання греко-католиків за українського церковного ієрарха в ЗДА і тим самим за окрему Українську Греко-Католицьку Церкву у З'єдинених Державах, о. Н. Дмитрів мав правні і політичні аргументи ставити самостійницькі основи Української Греко-Католицької Церкви в Канаді.

Працю свою розпочав о. Нестор Дмитрів таки у Вінніпегу, де він в імміграційному домі сповідав і причащав людей. Пізніше він виїхав до Теревовлі, тепер Велей Ривер. Там він відправив першу Службу Божу в Канаді. Тиждень пізніше був він у Стюартбурн і опісля в Една-Стар в Алберті. Після перших відвідин Канади у квітні та з початком травня 1897 р. о. Н. Дмитрів завітав удруге до Канади в тому самому році з твердою постановою, щоб тут у Канаді організувати Українську Католицьку Церкву.

Скрізь, куди їздив о. Н. Дмитрів, закладав він церковні громади. Так було в Стюартбурні 1 серпня 1897 р. і в Теревовлі 8 серпня того ж самого року. У дні 12 вересня 1897 р. о. Н. Дмитрів посвятив у Теревовлі і першу українську католицьку церкву в Канаді, що була маленькою капличкою та могла примістити кількоро людей, а 26 вересня 1897 р. оснував церковну громаду в Една-Стар в Алберті. Там теж, за почином о. Н. Дмитрова, стали будувати першу велику українську церкву в Канаді. В усіх більших українських оселях, що їх відвідував о. Н. Дмитрів, ставлено на пам'ятку приїзду українців до Канади "Хрести свободи". Мало це велике виховне значення, бо скріплювало почування українських поселенців до нової країни, в якій вони знайшли релігійну і політичну свободу. Такі хрести поставлено в Теревовлі 12 квітня 1897 р. ¹⁾, Едні-Стар та Стюартбурні. Коли взяти під увагу, що о. Н. Дмитрів обслуговував не тільки католиків, але теж православних українців з Буковини, то був він першим українським священиком, в якому модерний екуменізм визрів на коло 60 років скоріше, як це сталося в церковних колах заходу, та яке знайшло своє оформлення щойно на Другому Ватиканському Соборі. Це не безосновні ствердження, коли про цей піонерський екуменізм писав М. Стечишин, один з ідеологів організованого українства у Канаді, ще в 1928 р. так:

"Був колись час і багато з нас ще пам'ятають його, коли українці в Канаді не мали різниць між собою... на партії не ділилися і навіть в релігійних справах годилися, хоч одні були католики, а другі православні..."

Ще нині можна знайти церкви, побудовані спільно з уніятами

¹⁾ Хрест Свободи в Теревовлі визнано, як "Centennial Project". Його відтворено та відкрито в неділю, 30 липня 1966 р.

з Галичини і православними з Буковини; всі вони, очевидно, пережили процеси, з яких декотрі кінчилися аж перед судом королівської ради в Лондоні, однакж враз із тим вони остають пам'ятниками первісної згоди українських переселенців у Канаді навіть в справах релігійних" ²⁾).

Перебуваючи в Канаді, о. Н. Дмитрів був zatrudнений якийсь час в іміграційному бюро у Вінніпегу. Це допомагало йому в його душпастирській праці, бо на роз'їзді по таких великих просторах, як степові провінції Канади, треба було матеріальних засобів, а українські поселенці не могли ще нічого допомогти, бо й самі були бідні. Масовий наплив українських імігрантів у 1898 р. зовсім абсорбував сили о. Н. Дмитрова в іміграційному бюро. На зиму в тому році він виїхав до ЗДА і вже більше до Канади не вернувся.

Майже дворічний побут о. Н. Дмитрова в Канаді залишив трив-

Церква св. Михаїла
у Волківцях—Мілк
Ривер, 1899, перевезена
до Теревовлі.

кі сліди на організації Української Католицької Церкви в Канаді. Він віч-на-віч зустрівся з римо-католицькою ієрархією й основною їй з'ясував загально-народне та своє становище щодо співвідношення Римо-Католицької Церкви та її ієрархії до ново-організованої Руської Греко-Католицької Церкви. В цій справі він відбув розмову з єпископом Легалем зі Сент Алберту, якому заявив, що Українська Католицька Церква, згідно з канонічним правом, мала б бути в Канаді самостійна та очолена своїм власним єпископом, залежним просто від Риму, чи—іншими словами—рівноядна з Римо-Католицькою Церквою ³⁾). По тій напрямній діяли інші священики, що опісля були наступниками о. Н. Дмитрова.

²⁾ Митрополит Стефан: "Союз Українців Самостійників в Канаді". Принципи і програма, стор. 12. Стаття п.н. "Політичні комбінації". Вінніпег, 1928.

³⁾ Гляди "Студії до історії українців Канади", Т. II., стор. 375-376.

Перебуваючи в Канаді, о. Н. Дмитрів писав цікаві репортажі, які є першоджерельним матеріалом до студій життя українців Канади в піонерській добі ⁴).

Тогочасна українська преса, американська і краєва, переповнена листами та переконливими статтями про конечну потребу українських священиків у Канаді. Цікаво, що всі домагалися жонатих священиків, “таких, як це було в старому краю”,— писали піонери. Немає сумніву, що звичаєвий та обрядовий сантимент грав при цьому важливу роль. Листи і прохання були спрямовані на адресу української ієрархії у Львові. Колонія Една-Стар в Алберті вислала в лютому 1898 р. офіційного листа до кардинала С. Сембратовича ⁵) до Львова з проханням не тільки про надіслання священика, але теж про матеріальну допомогу. Останнє прохання обґрунтовувала тим, що саме тоді Російська Православна Місія в ЗДА почала була наступ на Українську Католицьку Церкву в Канаді і передусім в Алберті, та щедро піддержувала цей рух матеріальними засобами. Варт згадати, що серед членів Російської Православної Місії в ЗДА працювали теж православні українці (тоді ще не було відділення російської і української православних церков) і це значно улегшувало працю Російської Місії серед українців католиків. Одним з таких був о. Іван Маляревський (1897-1898), який обслуговував у тому часі українську православну промаду у Стюарт-бурні (сьогодні Гардентон) та інші. Був він першим українським православним священиком у Канаді.

Лист з Едни правдоподібно спричинив приїзд до Канади другого священика, а саме о. Павла Тимкевича. Коли о. П. Тимкевич розпочав свою працю в Едні-Стар, він зустрівся не тільки з працею Російської Православної Місії, але й зуударився з римокатолицьким церковним керівництвом, яке намагалось підпорядкувати молоду українську парохію в Едні своїй юрисдикції. Парох і промадяни рішучо протиставилися цьому. В часі свого побуту в Едні-Стар о. П. Тимкевич не тільки дбав про душевні потреби поселенців та церкву, але і зорганізував там просвітне життя і заложив першу Читальню “Просвіти” в Канаді ⁶). Було це перше українське культурно-освітнє товариство в цій країні. Воно приміщувалося в домі Олександра Карпця і вже в першому році мало 80 томів у бібліотеці. На ті часи це був осяг. Отже, впарі з церковно-релігійним життям стало розвиватися і куль-

⁴) Більше про працю на цьому відтинку,—гляди окремий розділ “Література українців Канади”.

⁵) Опублікований текст листа-звернення в “Свободі” від 24. II. 1898.

⁶) “Свобода”, 4 серпня 1898 р.

турно-освітнє. Крім цього о. П. Тимкевич старався заложити вечірню школу для українських дівчат, що перебували на службі в Едмонтоні. Заходи ці не повелись, бо після піврічного побуту о. П. Тимкевич був змушений вернутись до ЗДА,—українським піонерам було не під силу вдержати священика своїм коштом. Після виїзду о. Н. Дмитрова та о. П. Тимкевича в Канаді цілий рік не було священика і щойно в жовтні 1899 р. приїхав до Вінніпегу о. Дамаскин Поливка ЧСВВ. Насправді мав він їхати до Едни-Стар на посвячення церкви, але задержався на якийсь час у Вінніпегу і тут відправив перше українське богослуження в римо-католицькій костелі св. Духа для українських поселенців. На-

**о. Дамаскин
Поливка**

род захопився ним і не хотів його пустити на захід. Довкола Вінніпегу було вже кілька більших українських колоній і це теж переконувало о. Д. Поливку, що краще йому залишитись на постійне у Вінніпегу, де вже було коло 150 українських родин, а на захід плянував він доїздити в ряди-годи. В тому часі у Вінніпегу зорганізовано і першу українську католицьку парафію. Ці організаційні кроки викликали конфлікт з римо-католицьким костелом св. Духа, який з доручення архиєпископа Лянжевена мав опікуватися духовними потребами українців. В конфлікті архиєпископ Лянжевен станув по стороні парохії св. Духа. Початкова промада, що зареєструвалася пізніше, як “Руська Греко-Католицька Церква св. Миколая”, продовжувала свою працю проти волі єпископа. Знеохочений інтригами місцевого римо-като-

лицького клеру, о. Д. Поливка, відвідавши всі довколишні колонії Вінніпегу, виїхав у прудні того самого року до ЗДА.

Четвертим українським священиком у Канаді був о. Іван Заклинський, який прибув у липні 1900 р. Цей священик задержався в Канаді вже на довше. В тому часі вже було 6 проспекуючих парафій з власними церквами. Сюди належали—Вінніпег, Гонор, Стюартбурн і Сифтон у Манітобі та Една-Стар і Ребет Гилс в Алберті. Всі ці церкви посвятив о. І. Заклинський. Найдовше задержався він в Едні-Стар, але коли прийшло до відкритої ворожнечі та двоподілу парафії на католицьку і православну, о. І. Заклинський переїхав на схід і здебільша перебував у Мані-

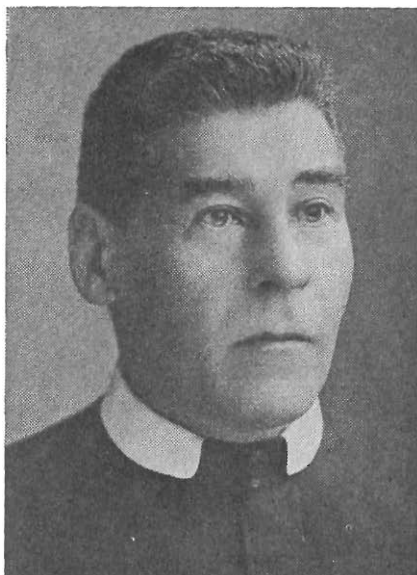

Перша українська церква у Вінніпегу, 1900.

тобі. В Едні обі сторони пішли в справі церкви на довготривалий процес, який дав початок низці подібних процесів в Канаді, а ці з'їдали багато народної енергії та гроша.

Наступ Російської Православної Місії на українців католиків, що його започаткували В. Олександров та Д. Каменев богослуженням у часі Зелених Свят на фермі Костя Немирського у Восточі в 1897 р., затривожив теж римо-католицьку ієрархію, яка мала обов'язок, наложений Римською Столицею, щоб опікуватися також преко-католиками. В 1898 році єпископ Алберт Паскаль з Принц Алберт виїжджає до Відня, Львова та Риму і прохає державну і церковну владу допомогти дістати українських

священиків до Канади. В цих його заходах допомагає йому протоігумен Отців Облятів Бельгії П. Лелуж. Два роки пізніше їздив у подібних справах генеральний вікарій зі Сент Алберт, відомий місіонер о. А. Лякомб, який, маючи великий досвід у піонерській праці, підняв навіть думку, щоб українці в Канаді мали свого єпископа. Його думка в справі українського владики в Канаді не знайшла спершу одобрення в архієпископа Лянжевена ⁷⁾. Тим часом о. П. Тимкевич і о. Д. Поливка здали українській ієрархії в Галичині звіт про пекучу потребу священиків у Канаді. Все розбивалося об недостачу нежонатих священиків, бо жонатого клеру римо-католики не хотіли в Канаді. Була ще і друга трудність: українські священики не хотіли підлягати

о. Платоні
Філас, ЧСВВ.

римо-католицькій ієрархії та домагалися підпорядкування своїй власній ієрархії у Львові, з чим теж було пов'язане питання запису парохіяльних маєтків.

Щоб перевірити справи на місці, тодішній митрополит А. Шептицький, не діставши від "Тропаганди фіде" дозволу на виїзд до Канади, вислав туди уповноваженого в особі о. Василя Жолдака, який при кінці 1901 року прибув до Вінніпегу. Саме тут були тоді найбільш загострені взаємини між латинською ієрархією та українською парохією, якої ієрарх зі Сент Боніфасу не хотів

⁷⁾ Згідно з дослідями д-ра М. Казимири. Його праця—"Українські ієрархи й Запомогове Братство св. Миколая", Альманах Золотого Ювілею (Братства св. Миколая) 1905-1955, Вінніпег, стор. 36.

визнати. Отець Жолдак знайшовся між молотом і кувалдою. Римо-католицька ієрархія, маючи сумний досвід з процесу в справі церковного маєтку в Една-Стар в Алберті, поставила гостру вимогу, щоб усі побудовані церкви та церковні маєтки були заінтабульовані на римо-католицьку корпорацію, тоді як українські громади-парохії протиставилися цьому. Перед у цьому отвертому спротивові вела парохія у Вінніпегу. Загал вважав, що запис українських церков на римо-католиків—не тільки церковна, але й національна зрада. Гостроти цій боротьбі додавали кілька священиків латинського клеру польського роду, як от брати Куляві з Вінніпегу та о. Ф. Ольшевські з Алберті, що намагалися навіть у деяких поселеннях намовляти українських поселенців до зміни обряду та з приниженням висловлювалися про діючих українських священиків у Канаді. Від цього стали відживати ще й колишні старокраєві ресентименти, бо і в Україні йшла боротьба між обома церквами, польською та українською.

Ворожнеча посилювалася з року на рік. Українські парохії, щоб зовсім відмовитись від латинської ієрархії, підчинили себе Товариству Руських Церковних Громад у Сполучених Державах і Канаді. Таке товариство, зорганізоване в США в 1901 році, було своєрідною надбудовою парохій, а його Рада мала дбати про священиків для громад та водночас про допомогу в культурно-освітній праці громад. Перші з українських церков, що зголосили членство до Головної Ради цього Товариства Руських Церковних Громад, були Сифтон і Фишинг Ривер, згодом долучилися до них ще Етелберт, Теревовля (Веллі Ривер) та Вінніпег. Після своєї поїздки по Манітобі, Саскачевані й Алберті о. В. Жолдак виїхав навесні 1902 р. до Львова з достаточним звітом. З ним виїхав уповноважений єпископа Легалья, о. Жан з чину Отців Обляттів. Півроку пізніше, бо в жовтні 1902 р., о. В. Жолдак вернувся знову до Канади, але на цей раз з трьома священиками-монахами Отців Василіян, а саме Созонтом Дидиком, Антоном Строчьким та Платонідом Філясом. Останній був керівником місії. З цією першою духовною місією приїхали ще чотири Сестри Служебниці—Амврозія Ленкевич, Ісидора Шиповська, Емілія Клапоушок і Таїда Врублевська. Ці Отці Василіяни та Сестри Служебниці дали початок двом українським чинам у Канаді, які розвинулись у дальшій історії до великих розмірів. На підмогу цим трьом місіонерам прийшли в чергових роках ще чотири Отці Василіяни, а саме в 1903 р.—Матей Гура, Навкратій Крижановський та в 1904 р. Атанасій Филипів і Іван Тимочко.

Праця цієї першої постійної духовної місії основно різнилася від праці попередних священиків, яких побут був у Канаді здебільша тільки хвилиний. До того ж ті попередні отці не мали жодних матеріяльних засобів на працю, з винятком о. Д. Поливки, який мав невеличку піддержку з “Де Пропаганда фиде”. Всі вони, скоріше, чи пізніше, були змушені залишити Канаду. Василіяньська ж місія мала поважне запідля у свому чині в краю та піддержку митрополита зі Львова. Тим часом і фінансова ситуація в Канаді змінилася на краще, бо поселенці поволі ставали на ноги.

Приїзд Василіяньської місії злагіднив ворожі настрої в католицькому таборі. Перша екіпа отців Василіян працювала в Алберті і Саскачевані, а о. М. Гура і о. Н. Крижановський в Маніто-

Перша Василіяньська церква -каплиця в Мондері,
яка також служила в початках за школу

бі. В Манітобі задержався теж о. В. Жолдак, якого архієпископ Лянжевен номінував адміністратором Греко-Католицької Церкви. Виглядало, що відносини унормуються. Але ситуацію скомплікував виступ посла Дж. Бернія в легіслятурі Манітоби, в якій він 25 лютого 1903 р. зложив заяву,—про неї “Трибюн” подав таку нотатку:

“Mr. Joseph Bernier, from the Archbishop of St. Baniface, praying for an act to amend chapter 23 of 38 Vic. conveying properties of the Greek Ruthenian Church in communion with Rome, into the control of corporation under control of the Church of Rome”.

Ця новинка сколихнула українськими поселенцями, бо петиція

повновласника римо-католицького єпископа змагала до того, щоб римо-католицька ієрархія мала право контролювати маєтки греко-католицьких громад у Манітобі. Такий прецедент, визнаний у Манітобі, міг бути легалізований і на інших теренах заходу, зокрема в Алберті та Саскачевані. Справа затрівожила не тільки тих поселенців, що були членами громад та обстоювали незалежність Грекокатолицької Церкви, але теж інших. Чуйність українців до римо-католицької ієрархії ще більше загострилася. Посипалися масові протести до легіслаури і до Оттави, пристрасті між одними і другими розпалилися. Це поважно скомплікувало працю Отців Василіян, які підчинилися зверхності римо-католицької ієрархії в Канаді, але не переводили запису ґрунтів на ту ієрархію, а тільки на свій чин. Акція єпископа Лянжевена створила надзвичайно пригожий політичний ґрунт під живно єпископа Серафима (Степана Уствольський—метрикальне прізвище), що саме в тому році з весною став вести діло т. зв. “Грецької Незалежної Церкви” в Канаді.

Згаданий єпископ приїхав до Вінніпегу з Нью Йорку, ЗДА, і в порозумінні з Пресвітерською Церквою та її прихильниками став вести акцію організування так званої незалежної української церкви. Він, побачивши потребу духовників, став висвячувати на священослужителів свідоміших людей, здебільша дяків, що знали церковний обряд. В короткому часі було понад пів сотні таких висвячених. В містах і селах творилися парафії “Грецької Незалежної Церкви”. Така була офіційна назва цієї церкви, але в популярній мові її скрізь звали “Руська (цебто українська) Независима Церков, а також “Самостійна Православна Церков”. На чолі організаційного апарату цієї церков станув Іван Бодруг, учитель зі Сифтону, та Іван Негрич, учитель з Теревовлі, що вже 1898 р. переходили навчання теологічної освіти в Манітоба Каледж у Вінніпегу. Вони то обидва дали висвятитися Серафимові та разом з керівними чиниками Манітоба Каледж, на чолі з д-ром Вілльямом Петриком оформили статут Грецької Незалежної Церкви. Церква ця зайняла змісця вороже становище до “уніятів” та “царославних”⁸⁾ і прибрала ореол чемпіона незалежної української церкви і церковної політики в Канаді. Ідея і поняття незалежництва були атрактивною силою в початковій стадії росту цієї церкви і завдяки їм вона здобула багато прихильників. Її стали піддержувати теж активні діячі тодішнього українського громадського життя. Перед вів Кирило Генік, Петро Зварич,

⁸⁾ Уніятами звали українців католиків, що підчинилися Римові (назва пішла від унії з Римом, а царославними звали православних українців, що підлягали Російській Православній Місії в ЗДА, а опісля в Канаді.

Тома Томашевський, Пантелеймон Божик, В. Новак, Д. Лазарук, П. Григорчук, І. Зеленецький, П. Рудик, Д. Яремій, Леон Бойкович, Василь Вівчар, І. Дрогомирецький та інші. Дуже скоро була й створена консисторія Незалежної Грецької Церкви, у склад якої входили такі священослужителі, як Іван Данильчук, Теодор Стефаник, Гаврило Тимчук, Олексій Бачинський, Юліян Богонько та Іван Негрич. Консисторія була створена з розрішення єпископа Серафима і оформилася 27 липня 1903 р. Пів року пізніше, бо у днях 26 і 27 січня 1904 р., відбувся у Вінніпегу собор цієї церкви, що тоді його звали конвенцією. Собор вибрав нову консисторію і відбувався в залі ім. Тараса Шевченка, тобто в залі єдиної культурно-освітньої української організації

Перша Консисторія Незалежної Грецької Церкви з єпископом Серафимом, 1903.

у Вінніпегу в тому часі. Це ще більше скріпило в широких масах переконання, що ново-створена церква стоїть на національному та незалежницькому принципі.

Незалежна Грецька Церква ставала важливим чинником у житті українців Канади. В самій Манітобі вона зорганізувала кількадесять громад. Стільки саме було зорганізовано в Саскачевані й Алберті.

У пізніших роках, для практичної організаційної роботи, поділено степові провінції на три округи, що були тотожні з провінціями. В кожній окрузі був окремий адміністративний апарат, що наглядав над організаційно-церковними справами. Такий швидкий ріст Незалежної Грецької Церкви занепокоїв поважно римо-католицьку ієрархію заходу Канади. Наслідком цього архієпископ А. Лянжевен виїздить до Європи і в Римі та Відні⁹⁾ з'ясовує українське церковне питання. Він передає цісареві

⁹⁾ Відень уважався католицьким центром та протектором тих католиків, що виїхали були з Галичини до Канади.

у Відні окремий меморіал у цій справі і прохає фінансової допомоги на розбудову українських церков та шкіл у Канаді. Зокрема, підчеркнув єпископ Лянжевен потребу дипломованих учителів з краю, бо,—як писав він у меморіалі,—около 4,000 українських дітей на заході Канади не мали змоги вчитися. Після повороту з Риму єпископ Лянжевен фінансово піддержував будову нової, т. зв. “Великої” церкви у Вінніпегу, а водночас до Едмонтону наспіла допомога від римо-католиків зі Сент Алберту на будову місцевої української церкви, над початками якої українці призначувалися вже в 1903 р. Отак помітні були дві церковні сили, які активно піддержували українські церковні справи. З одної

Проповідник Іван Бодрук

сторони пресвітеріяни мали безпосередній вплив на Незалежну Грецьку Церкву та виплачували священослужителям цієї церкви постійні пенсії. З другої сторони римо-католицька ієрархія піддержували Василіянський Чин у розбудові Греко-Католицької Церкви. Крім цього римо-католицька ієрархія стала вишколювати охочих римо-католиків священників, щоб вони, за згодою Римської Столиці, приймали східній (візантійський) обряд та заповняли місця священників, потрібних серед українців католиків. Звідси тоді і пізніше стали працювати серед українців такі відомі отці Редемптористи, як А. Деляре, Г. Бульс, Н. М. Декамп, К. Тешер та зі світських о. Адоній Сабурен (1907), Д. Клявелю, о. О. Ганьйон, Й. Жан, ОМІ. та інші.

Допомога пресвітеріян і римо-католиків непокоїла багатьох українців, які побоювалися, що фінансова залежність церкви буде мати вплив на обрядовість та самостійність даної церкви.

Тому й поглиблюється в той час переконання, що українці повинні будувати своє церковне життя на незалежницькій основі та домагатися від Риму безпосереднього підчинення Греко-Католицької Церкви українському митрополитові у Львові, або мати окремого українського єпископа в Канаді. Коли в 1908 році українці католики ЗДА дістали окремого владика в особі Сотера Ортинського, очі народньо-незалежницької течії українців Канади звернулися на ЗДА. Що більше, у літі 1907 р. прибув до Вінніпегу о. Микола Струтинський зі ЗДА, близький співробітник єпископа Сотера Ортинського, і тут очолив церкву св. Володимира й Ольги, звану тоді “Малою Церквою”, що вела протилежну політику до т. зв. “Великої Церкви” Отців Василіян, які без-

о. Ахіль Деляре, ЧНІ.
(званий популярно
о. Делярий).

застережно визнавали авторитет римо-католицької ієрархії. Отець М. Струтинський відбув кілька організаційних поїздок по Манітобі і Саскачевані та вів акцію за підчинення українських католицьких церков єпископові С. Ортинському в ЗДА. Політику цю піддержували більші парохії в Манітобі та Саскачевані, як от Стюартбурн, Гімлі (Дністер), Сифтон, Теробовля, Етелберт, Гонор, Брендон, Портедж ля Прері й інші. Так оформлюється третя церковна течія, т. зв. “народницько-католицько-незалежницька”, якій провід дає Парохія св. Володимира й Ольги у Вінніпегу. На піддержку тій течії постає дещо пізніше т. зв. “Комітет для оборони нашого народу і нашої греко-католицької церкви в Америці”, з осідком у Філядельфії, який став пропагувати унезалежнення Греко-Католицької Церкви в Канаді від латинської ієрархії. Комітет цей діяв, мабуть, за тихою згодою єпископа Сотера Ортинського, але останній вицофується з акції, коли у справу встрянув апостольський легат Канади. Комітет діяв ще якийсь час і згодом опісля замовк. Та не замовкли численні парохії Канади, які постійно домагалися своєї незалежної

ієрархії, підчиненої тільки Римській Столиці. Сила “народницько-незалежницької” течії Греко-Католицької Церкви зросла ще більш, коли в грудні 1907 р. прийшло до двоподілу в “Незалежній Грецькій Церкві”, в якій взяли гору т. зв. поступові елементи, які голосили конечність зірвати з “обрядовими пережитками української греко-католицької та православної церкви”¹⁰). Така політика відштовхнула сотні вірних від тієї церкви і майже всі вони посилили народницько-незалежницьку течію католиків, сила якої зросла до того, що її визнавці стали збирати петиції з домаганням українського ієрарха для Греко-Католицької Церкви в Канаді. Вершком цієї акції була прилюдна маніфестація українців у Вінніпегу в дні 28 серпня 1910 р. В маніфестації взяли участь понад три тисячі українців. Промовці маніфестації домагалися допущення до Канади українського жонатого духовен-

**о. Еміліян
Красіцький**

ства, та, крім цього, власного українського владики і повної організаційної незалежності Греко-Католицької Церкви від римо-католицької ієрархії. Учасники маніфестації деклярували повну льояльність українській греко-католицькій ієрархії в старому краю і зокрема відданість та пошану митрополитові Андрееві Шептицькому, який саме тоді був уже в дорозі на Евхаристійний Конгрес, що мав відбутися в Монтреалі. Всі промови того великого зібрання були теж одним суцільним проханням до митрополита та Римської Столиці, щоб вони створили україн-

¹⁰) Як відомо, обряд в обох згаданих церквах той самий.

ську провінцію в Канаді. Тогочасна англомовна преса у своїх коментарях піддержувала прохання українців, що їх заїніціювали та за якими твердо стояли парохіяни Церкви св. Володимира й Ольги, на чолі зі своїм парохом о. Емілієм Красіцьким.

Митрополит Шептицький використав свої відвідини в Монреалі на візитацію українських парохій та церков по цілій Канаді. Між Вінніпегом і Ванкувером він відбув кільканадцять візитацій і основно познайомився з бажаннями українців католиків. Він теж відвідував римо-католицьких ієрархів та перемовнював справи на місцях з численними українськими делегаціями

Митрополит
Андрей
Шептицький

з міст та колоній. Приїзд і візитація митрополита Шептицького в Канаді були завершенням бажань українців католиків Канади. Варг ще додати, що вже рік перед приїздом митрополита, коли відбувався перший Канадський Собор у Квебеку, апостольський делегат Канади С. Сбаретті мав докладно опрацьовану справу положення українських католицьких церков у Канаді. Це положення опрацював на прохання Д. Сбаретті редемпторист о. А. Деляре і був поширений п. н. "Меморіял у справі українців північно-західної Канади". Крім о. А. Деляре його підписав о. А. Филітів від Отців Василіян та від світського священства о. Й. Сабурен. Це був перший офіційний документ від духовенства Канади у справі іменування українського владики для Канади, що його піддержували священники римо-католики, які прийняли

були український обряд.

Отець Г. П. Бульс робив подібні старання при допомозі о. д-ра А. Е. Бурке, голови товариства поширення Католицької Церкви в Канаді.

Вернувши до Львова, митрополит А. Шептицький опрацював негайно окреме звернення до всіх римо-католицьких владик Канади п.л. "Address on the Ruthenian Question to their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada".

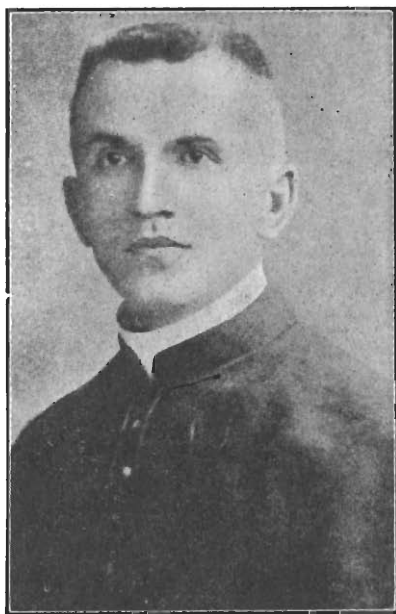
Митрополит вірно схопив почування та бажання українців Канади, та обґрунтував їх з релігійного, політичного і правного боку та піддержував ще і вимовними цифрами, бо згідно з даними меморіялу тільки одна греко-католицька церква була записана на латинську єпископську корпорацію, чергових десять церков були записані на Василянський Чин і 10, як греко-католицькі парохії, а 72 церкви були не оформлені, бо ожидали українського єпископа. Самі аргументи та цифри достатньо переконували тих, які інтересувались проблемами українських католицьких громад, що український владика для українських поселенців у Канаді був пильною konieczністю. Вислід цього звернення був такий, що римо-католицькі владики,—архієпископ А. Лянжевен зі Сент Боніфасу, єпископ Е. Легаль зі Ст. Алберту та єпископ А. Паскаль з Принц Алберту,—окремим письмом з 28 липня 1911 р. повідомили апостольського легата в Оттаві, що римо-католицькі єпископи Північного Заходу Канади прихильні ідеї встановлення окремої церковної провінції для українців Канади. Водночас вони запевнили повну піддержку єпископові новоствореної провінції.

Цією заявою ситуація українців католиків у Канаді була виявлена. В 1912 р. Апостольська Столиця оформила окрему провінцію для Греко-Католицької Церкви в Канаді, а на її єпископа іменовано префекта Духовної Семінарії у Львові о. Никиту Будку, який у дні 6 грудня прибув до Канади, щоб перебрати керівництво Греко-Католицької Церкви. Його приїзд привітали українці з великим піднесенням духа ще й тому, що Н. Будка був основником емігрантського "Товариства св. Рафаїла" у Львові і при допомозі цього товариства в якійсь мірі опікувався теж імміграцією в Канаді. Це товариство видавало місячний журнал "Емігрант", свої календарі та різні листки з інформаціями для тих, що виїхали, чи збиралися виїздити за океан.

Щоб віддати шану тим, що змагалися за незалежність Української Церкви в Канаді, єпископ Будка підніс парохію св. Володимира й Ольги до гідности прокатедри Української Греко-Католицької Церкви. Його керівництву підчинилися й оба чини,

тобто Отці Василіяни та Отці Редемптористи, як теж Сестри Службениці, хоч усі вони визнавали до того часу керму римокатолицької ієрархії.

Єпископ Н. Будка застав у Канаді 17 священників-піонерів, п'ятьох Отців Василіян (М. Гура, Н. Крижановський, С. Дидик, А. Филипів і В. Лади́ка, чотирьох Отців Редемптористів (А. Деляре, Г. Бульс, Н. М. Декамп, К. Тешер). Зі світських священників були тут — Е. Красіцький, Е. Андрухович, д-р К. Єрмій, В. Журавецький, К. Ровдольський, М. Кінаш, В. Винярьський та С. Федоронько. Священники французи, що прийняли український обряд, були—Й. Жан, А. Сабурен, О. Ганьйон, Д. Клявелю. Разом зі секретарем о. Й. Балою, що супроводив Н. Будку до Канади,

**Єпископ Никита Будка,
перший український
церковний ієрарх
Канади.**

було 13 світських. Було теж 8 Сестер Службениць, що піклувалися сиротинцями і школами. Була й “Апостольська Місійна Школа” в Сифтоні під кермою о. А. Сабурена, цілоденна Школа св. Миколая у Вінніпегу, яку вели Сестри Службениці і яку збудував своїм коштом архієпископ Лянжевен у 1911 р. Були ще дві школи при монастирях Сестер Службениць—у Мондері та Едмонтоні. Крім цього, у Вінніпегу виходив український католицький орган “Канадійський Русин”. Єпископ Будка перебрав під свою керму коло 80 парафій і майже всі вони були на заході Канади, з винятком таких парафій сходу, як Форт Вілліам, То-

ронто, Монтреал, Оттава та Сідней. Владика Будка перевів інкорпорацію “Руської Греко-Католицької Церкви в Канаді” в 1913 році, в англійській мові назва звучала “Rutheniaa Greek Catholic Church”. Всі церкви, що були записані на Чини Отців Василіян і Отців Редемптористів, на єпископа С. Ортинського в ЗДА та на римо-католицького єпископа, були переписані на єпископську корпорацію. Поза корпорацією залишилась була невелика кількість парохій, які бажали самі керувати своїм майном, та далі обстоювали політику незалежності від якогось церковного авторитету. Цю ідею підсичували деякі лідери культурно-освітніх організацій, як також впливи Пресвітеріянської Церкви.

Єпископ Будка розвинув візитаційну і організаційну працю. В короткому часі постали церкви на сході Канади—в Монтреалі, Сідней, Торонті, Гемилтоні, Брентфордї, Киченері, Судбурах й Су-Сент Мері та на заході—в Келгарах, Саскатуні, Ріджайні, Трансконі та інших місцевостях. Найконечнішою потребою виявлявся брак священиків, але і в тому відношенні зроблено поступ,—єпископові Будці вдалося примістити деяку кількість питомців у торонтонському римо-католицькому духовному семінарі під проводом о. д-ра А. Редкевича, та, крім цього, спровадити з краю ще кількох священиків. В 1913 році прибули до Канади нові душпастирі—Р. Крупа, М. Оленьчук, М. Ірха, Н. Дрогомирецький, І. Демчук, д-р І. Перепелиця, К. Роздольський та інші. Новий владика звернув увагу й на розбудову шкільництва й у висліді того постають вечірні школи, цілоденна школа “Академія Пресв. Серця Христового” в Йорктоні та катехитичні курси. Піддержує єпископ теж ідею організування бурс у Вінніпегу, Едмонтоні, Саскатуні. В 1919 році при допомозі Товариства Поширення Віри в Торонті збудовано колегію (середню школу) в Йорктоні, в якій навчання перебирають Брати Християнських Шкіл. Ініціює єпископ також культурно-освітню працю для старших, будуючи при тому “Народні Доми” та “Просвіти”, м. і. “Інститут Просвіти” у Вінніпегу, та спровадив кількох інтелігентів з вищою освітою, щоб скріпити провідну верству українських поселенців у Канаді.

Не всі пляни проходили справно. Були невдачі та розчарування. Роками успіхів були 1913 і 1914. В 1913 році відбувся в Йорктоні перший Собор Українських Католицьких Священиків і на ньому, під кермою першого українсьокго єпископа Канади, оформлено правила Русько-Католицької Церкви в Канаді.

У тому ж часі дійшло до повної ліквідації Незалежної Грецької Церкви. Почавши вже від 1908 року, промади цієї Церкви

ступнево маліли. Так звана незалежність корчилася і з кожним роком наростала проблема все більшої залежності від Пресвітеріянської Церкви, бо треба було фондів на оплачування проповідників. Пресвітеріянська Церква була у великих довгах. В 1912 році виявилось на Соборі Пресвітеріянської Церкви в Оттаві, що видатки тієї Церкви перевищили приходи на пів мільйона доларів. Треба було недобір латати добровільними жертвами, а їх не було. Суперінтендентом Церкви став д-р Е. Грент і він відмовив допомоги всім місіям інших національностей. Консисторії Незалежної Грецької Церкви поставлено ультимат, або прилучитися повністю до Пресвітеріянської Церкви і в той спо-

**Германос Шегедій,
сирійський митрополит,
який очолив УГПЦ.**

сіб забезпечити собі фінансову допомогу, або стати поза тією Церквою і не мати жодних дотацій. Більшість Незалежної Грецької Церкви рішилася на злуку, яка відбулася в червні 1913 р. на пресвітеріянському соборі в Торонті,—на ньому 23 українські проповідники перейшли під беззастережне керівництво Пресвітеріянської Церкви. Був це останній акт т. зв. “Незалежної Грецької Церкви”, що проіснувала в Канаді повних десять років і перейшла довгу метаморфозу з обрядового та релігійно-визнаневого погляду. В зародку ця Церква називалася “Руська (тобто українська) Незалежна Греко-Православна Церква”, пізніше легально оформилася як “Незалежна Грецька Церква”. Звали її “Незалежною Православною Церквою”, чи “Самостій-

ною Православною Церквою”, а в розмовах просто “Незалежною”, або “Самостійною Церквою”. Придаток прикметниковий “Незалежна”, чи “Самостійна”, вдержався до кінця існування цього руху, хоч на ділі самостійна та Церква ніколи не була. Від початку вона була залежна від керівників Пресвітеріянської Церкви. Духовий батько “Незалежної Грецької Церкви” Іван Бодруг на злуку з Пресвітеріянською Церквою не пішов. У своїх споминах він висловив причину цьому:

“Кожен нарід, писав він, має свою питоменну психологію і культуру, і кожна народня церква мусить відповідати психології і культурі даного народу. І коли приходить реформація в даній церкві, то така реформація має відбуватися поступенно після духового зросту та традиції того народу. Реформація церкви мусить виходити з рівня думання та культурного степеня даного народу. Накидування народові чужої думки і силування повернення до чужої деномінації ніколи не вдається”¹¹). Ці твердження І. Бодруга підтвердилися. Багато прихильників Незалежної Церкви відійшли від неї. Вони в більшості посилили Греко-Католицьку Церкву, а дехто Українську Православну Церкву, що була під кермою Російської Православної Місії в ЗДА.

Православна Церква, або, як її в тому часі називали в Канаді, “царославна церква”, поширила свої впливи в Канаді з приїздом до неї ігумена Арсенія Чеховцева зі ЗДА в 1908 році. До того часу Манітобу, Саскачеван і Алберту обслуговувала російська місія з Міннеаполісу, хоч з самого початку Алберту обслуговували священники зі Сен Франціско. В 1908 р. Арсеній перебрав керму над тереном цілої західної Канади. Вінніпег та опісля Едмонтон стали місійними центрами Російської Православної Церкви. Тільки в самій Манітобі було створено 27 громад. Майже стільки ж цих громад було в Алберті, але значно менше в Саскачевані, мабуть тому, що там досить сильні були впливи Грецької Незалежної Церкви. До Російської Православної Церкви належали українці з Буковини, як також невелика скількість самих москалів та інших національностей, як от білорусів, сербів, румунів. Перейшли були на сторону Арсенія деякі українські преко-католицькі громади у часі, коли в католицькому таборі йшла боротьба за унезалежнення Греко-Католицької Церкви, але коли лад у Греко-Католицькій Церкві устатбувався, деякі громади вернулись знову до неї. В 1910 р. Арсеній залишив Канаду а пізніше Російську Православну Місію переназвано на Русську

¹¹) Спомини пастора Івана Бодруга переховуються в д-ра М. Г. Бойкевича в Саскатуні. Деяко з цих споминів було друковано в “Євангельській Правді”, Торонто, в роках 1957-1958 ,чч. 9-12 і 1-4).

Православну Церкву з окремим єпископом у Канаді на чолі.

Коли в Росії в році 1917 почалася загальна революція і на румовищах царизму стали творитися національні уряди поневоле-них народів, прийшло теж до поважних змін у Російській Право-славній Церкві, що була імперіальним інструментом царів та Москви. Одночасно з політичними змінами творились теж на-ціональні православні церкви поневоле-них народів. Це мало й поважний вплив на дальше формування Русскої Православної Церкви в Канаді. Вже в 1917 році в Русській Православній Церк-ві св. Тройці у Вінніпегу наступив двоподіл. Велика частина українців-буковинців відмовила послуху Русській Православній Церкві й створила своєю окрему церкву. Траплялися подібні ви-падки і в інших місцевостях. Невдоволення з політики та прав-ління Російської Православної Церкви зростало. В міжчасі прийшло теж до поважних ускладнень у Греко-Католицькій Церкві і деяка скількість піонерських провідників, видних у гро-мадськоум житті, які не знайшли спільної мови з єпископом Н. Будкою, намагалися оформити незалежну Українську Православ-ну Церкву.

Організаційним осередком цієї групи став Саскатун, де вже два роки існувала Бурса ім. Петра Могили, яку в 1917 р. пере-названо на Інститут Петра Могили. Провід цього інституту та його студенти взяли керму в організуванні незалежної Українсь-кої Православної Церкви. Вони зорганізували ініціативну групу, що називала себе “Народним Комітетом”. Від імені цього ко-мітету були розіслані інформативні довірочні листи до чільних українців Канади, в яких висловлено негодування з церковної політики єпископа Будки, наголошуючи при тому, що “в остан-ніх часах між духовенством під проводом Їх Преосвященства Кир Никити Будки і світською інтелігенцією, яка гуртується коло народніх інституцій, як бурси, народні доми, читальні і т.д., зачалася велика борба, в котрій духовенство хоче затвердити клерикальну контролю над народними інституціями і цілою на-родною роботою взагалі”¹²⁾). В листі заповідалося, що до шість тижнів буде скликана нарада “свідомих інтелігентних одиниць” до Саскатуну, на яку запросять ініціатори також єпископа Будку, щоб спільно обговорити справи. Чи в дійсності була така ін-тенція в усіх ініціаторів,—годі сказати. З листування, яке збе-реглося в тій справі, виявляється, що були голоси проти всяких розмов з ієрархом.

¹²⁾ Інформативний лист з датою 27 травня 1918 р. та ще дещо з цього лис-тування переховується в архіві автора.

У днях 18-19 липня 1918 року в місті Саскатуні, з ініціативи цього “Народнього Комітету”, відбулися “Перші довірочні збори в церковній справі”. В “Народньому Комітеті” були вже представники Манітоби, Саскачевану і Алберти. Сюди входили з Манітоби: В. Кудрик, О. Г. Гикавий, Я. В. Арсенич, Т. Д. Ферлей, Д. Якимішак, І. Петрушевич, В. Мігайчук, Г. Гикавий, Д. Романчик; з Саскачевану: Ф. Гаврилук, Й. Богонос, С. Савчук, А. Воробець, М. Стечишин, В. Михайлюк, Т. Швидкий, Б. М. Савяк, Д. Я. Стратійчук, Т. Стадник, А. Боднарчук, А. Марковський, П. Мамчур, М. Чорнейко, І. Кульчицький; з Алберти: Т. Гошко, І. Рудик, А. Т. Кібзей, С. В. Микитюк, П. Зварич, М. Суткович.

Керівними постатями в нараді-з’їзді були: В. Свистун, Я. Арсенич, М. Стечишин, Т. Д. Ферлей, П. Швидкий, В. Мігайчук та ще дехто. В нарадах взяло участь коло 150 осіб. Вони висловили негодування з запису церковних маєтків греко-католицьких парохій на корпорацію єпископа Будки, далі невдоволення, що в українських церквах працюють священники, члени інших національностей і що єпископ Будка буцімто старається взяти під свою керму культурно-освітні організації і т.п. Останньою точкою резолюцій було твердження приявних, що церковна юнія з Римом в 1596 р. була насильно накинена українському народові”. У висліді цього приявні вважали за konieczність організувати “Українську Греко-Православну Церков в Канаді”. Приявні постановили, що в новозорганізованій церкві повинно бути жонате духовенство, єпископи повинні бути вибрані загальним собором, церковні громади повинні мати право приймати і віддаляти священників та одночасно заряджувати парохіяльним майном. Ідеологічні й організаційні постанови цих нарад далеко перейшли інтенції ініціаторів, та в основному розходилися з принципами Католицької Церкви. На нарадах було оформлене “Українське Греко-Православне Брацтво в Канаді”, яке мало зайнятися церковною інкорпорацією.

До головного віділу Українського Греко-Православного Брацтва в Канаді, ввійшли православні і колишні католики. Сюди належали: Василь Гавриш, Тимко Гошко, А. Жилич, М. Стечишин, П. Зварич, П. Швидкий, В. Мігайчук, А. Шандро. Був ще створений комітет, до якого входили 16 осіб. Брацтво уповноважило себе тимчасово заряджувати церковними справами за плянованої Церкви, поки не буде єпископа і церковної ієрархії¹³⁾. Комітет Брацтва розвинув організаційну працю в усіх провінціях, а матеріальною остоею та моральною її силою був Ін-

¹³⁾ “Український Голос”, ч. 32, стор. 2-3, 1918.

ститут Петра Могили в Саскатуні. Першим єпископом Української Греко-Православної Церкви в Канаді став сирійський митрополит Германос. Він підлягав антіохійському патріярхові і перебував у ЗДА. Сирійський митрополит визнав УГПЦ, як незалежну і самоуправну церкву. В 1920 році митрополит Германос висвятив перших священників цієї церкви: о. Семена В. Савчука, о. Дмитра Стратійчука й о. Петра Самця. Згодом до них долучився ще четвертий священник в особі о. Василя Кудрика, колишнього редактора “Українського Голосу” та “Православного Вісника”. Ця чвірка зорганізувала перші українські православні промади й їх заінкорпорувала. Тим самим вони стали першими піонерами УГПЦ. На третьому соборі Української

церква св. Михаїла, звана Онутська, Гардентон.

Православної Церкви о. С. В. Савчук був вибраний Адміністратором цієї церкви. Зі створенням УГПЦ почалася нова сторінка в церковному житті українців Канади.

Щоб цілісно охопити церковно-релігійні справи українців у піонерській добі, доцільним буде згадати про працю кількох українських баптистських громад. Такі промади створились були у Вінніпегу й Олеськові (Оверстон) та ще в чотирьох-п'ятьох оселях. Передовими діячами цього руху були І. Шакотько і М. Кривецький. В 1909 році в Канаді в провінції Саскачеван відбулася перша “Русско-українська баптистська конференція”. Конференція перейшла в історію, як перша “Русько-Українська Баптистська Конференція Західної Канади”. В Конференції цій брали вже участь дев'ять громад зі степових провінцій.

Українські поселенці в Канаді перейшли великі релігійно-душевні перевороти. Заважили на цьому передусім зовнішні чинники, зокрема нова поселенча ситуація. Були оформлені нові церковно-релігійні з'єднання. Велетенська народня енергія була зужита на боротьбу, що тривала ціле чверть століття. Були різні закрути цієї релігійної боротьби, але у висліді змагання обмежилися передусім до двох основних Церков українців, а саме Української Католицької Церкви в Канаді та Української Греко-Православної Церкви в Канаді, що є точним відзеркаленням релігійного двоподілу українців у Старому Краї.

**Українська музейна хата в державному парку
Елк Айленд, Алберта.**

ШКІЛЬНИЦТВО

Шкільництво в українських колоніях Манітоби почалося при кінці минулого століття. В тогочасному українському часописі “Свобода” з Мавнт Кармелу, Пенсильвенія, що обслуговував українців у ЗДА і Канаді, зустрічаємо багато листів, оголошень та довгих статей з Канади про потребу в ній українських учителів. З цього матеріялу ясно, що з учителями в початках було ще важче, як зі священниками. Кожна колонія потребувала вчителя, який знавби українську й англійську мови,—поселенці та їхні діти по англійськи не знали й учителеві, що не знав української мови було не можливо працювати. Врешті за вчителів іншої національності було дуже важко. Історичні досліді виявляють, що з українськими поселенцями перед 1900 р. прибули

**Школа Галичина,
1899, переназвана
пізніше на
Плам Ридж,
Манітоба.**

до Канади тільки четверто вчителів. Кирило Геник став першим українським перекладачем та урядником в імміграційному бюроі у Вінніпегу, а три інші працювали в школах: Іван Негрич у школі “Теребовля”, Іван Бодруг у школі “Косів” і Василь Ціхоцький у школі “Галичина”. Створені нові шкільні дистрикти, як от у Стюартбурні та інших колоніях, не мали вчителів.

Найстаршим українським шкільним дистриктом був дистрикт “Галичина”, “Galicia” in Northern Rockwood. Що правда у згаданих уже двох інших дистриктах, тобто в Теребовлі й Косові, навчання почалося рік скоріше, ніж у дистрикті “Галичина”, але згаданими школами опікувалися пресвітеріяни. Щойно пізніше ці школи перейшли на провінційний статус. Про школу “Гали-

чина” читаємо в інспекторському звіті таке ¹⁾:

“I am glad to be able to report the steady introduction of modern ideas in the matter of school buildings. Excellent houses have been erected in Galicia, Pleasant Home, Rosssdale and Meadowvale”. Школою “Галичина” українці зробили добрий початок у Манітобі, бо в 1915 р. в “Sessional Papers” Манітоби занотовано було: “There are now one hundred and thirty two Ruthenian and Polish Schools in Manitoba” ²⁾. З названих 132 дистриктів у згаданому звіті 120 дистриктів мали переважну українську більшість. Було це поважне досягнення українців у ділянці шкільництва у Манітобі.

Не менші успіхи мали українці в ділянці шкільництва в Алберті та Саскачевані. У 1912 р. було зорганізовано в Алберті 90 українських дистриктів, а в 1915 р. було їх уже 130. У Саскачевані в тому ж часі було понад 200 дистриктів, але деякі з них не були чинні тільки тому, що не було достаточної кількості вчителів.

В загальному понад 400 дистриктів у Західній Канаді управляли двомовними школами, в яких діти навчалися англійської і української мов. У Манітобі українська мова була викладовою мовою, в Алберті та Саскачевані навчання української мови відбувалося кожного дня між годинами 3-ю та 4-ю.

Історія цих досягнень повна журби та змагань. Про неї доцільно було б дещо більше сказати, бо часто зустрічаються неправдиві зв'язки, що українці-піонери мало вклали зусиль в організацію шкільництва. У 1902 р. шкільний інспектор Гупер у Манітобі звітував, що серед українців було вже зорганізованих багато шкільних округ, але труднощі були в тому, що не було вчителів. Тому й піднявся був загальний голос, зокрема в Манітобі й опісля в Саскачевані та Алберті, щоб міністерства освіти подбали про вишкіл відповідних учителів. Населення домогалося українських учителів, або таких, що поруч англійської знали б теж українську мову. За цими вимогами стояли практичні міркування й інспектор з Вегревил, Алберта, так пояснював їх: “In the majority of cases the parent desires the best for the children he realizes the magnitude of his own shortcomings and handicaps” ³⁾. Відомо, що багато піонерів було неписьменних, врешті батьки хотіли, щоб їхні діти знали рідну мову й мали в ній ключ до культурних надбань свого народу. Також релігійні практики українців вимагали знання української мови. З другої сторони,

¹⁾ Report of the Department of Education for the Year ending December 31st, 1899.

²⁾ Sessional Papers, 1915, (No. 3) 5 Geo V, p. 218.

³⁾ Report of inspector at Vegreville as quoted in C. H. Young, op. cit., p. 201.

навчання дітей тільки урядової мови насторожувало батьків і вони стали порівнювати ситуацію поневолення у старому краю зі ситуацією в Канаді. Зі зрозумілих причин за ідеєю двомовного шкільництва для українців піднеслися голоси й інших національностей. У Вінніпегу був навіть створений окремий "Galician Education Committee", в якому засідали такі чільні громадяни Вінніпегу та Манітоби як: Ven. Archdeacon Fortin, Rev. Dr. Patrick, Rev. Dr. Bryce, Mr. Wm. Whyte, Mr. R. J. Whitlo, Mr. Thos. Gilroy, Rev. Alfred Andrews, Rev. Father Drummond, Rev. Father Cherrier, Rev. Father Kulawy, Mr. T. D. Deegan, Mr. F. W. Russell, Dr. Reid, званий "Presbyterian Medical Missionary to the Galicians", Rev. C. W. Gordon, Prof. Hart, Mr. N. Baw, J. F. Fowler, предсідник Шкільної Ради Вінніпегу, prof. Steuart та інші. З

Мочарами до школи

пресових звітів, які збереглися до наших часів, можна довідатися, що члени цього комітету заступали найбільш прогресивні думки щодо виховання нових канадців. Водночас вони піддержували потребу двомовних учителів для шкіл "галичан", домагалися від провінційного та домініяльного уряду субвенцій для "галицьких" шкіл та підкреслювали konieczність вчити молодь у школах не тільки урядової мови країни, але й рідної мови ⁴⁾. Ці ж члени комітету кількакратно нараджувалися під керівництвом Архидіякона Фортіна та висували одноголосні резолюції до

⁴⁾ "Winnipeg Tribune", Jan. 17, 1902.

урядів з проханням подбати про шкільних інспекторів-організаторів для "галичан" у Манітобі. Немає сумніву, що самий склад комітету з таких репрезентантів церков та виховників мусів мати великий вплив на формування загальної opinіi промадянства у справі двомовного шкільництва. По тій самій лінії пішли й заходи римо-католицького єпископа Лянжевена. Все це сприяло розв'язці шкільного питання та наставляло поселенців вельми прихильно до урядових заходів.

Дехто нерозважно висловив думку, наче б то українські поселенці були проти публічних шкіл. Цю історичну неправду треба було б рішуче спростувати. Якщо такі випадки й траплялися, то дослідники виявлять, що відбувалися вони на тлі рішучого домагання науки рідної мови в цих школах ⁵⁾, бо поселенці

Школа Теребовля (Trembowla), перша в Давфинському просторі.

побоювалися, що при навчанні тільки англійської мови діти могли б відчужитися від батьків та від рідного культурного життя. У цій справі єпископ Лянжевен виготовив окреме письмо до уряду Манітоби вже в січні 1901 р. З відповіді тодішнього прем'єра Р. Роблина можна довідатися, що провінційний уряд Манітоби не мав ще ясної розв'язки цього питання ⁶⁾. Також спеціальні делегації педагогів самого Вінніпегу апелювали до уряду в Манітобі, щоб він взяв до серця потребу виховання дітей нових імігрантів. Стали напливати також делегації від українців, а на конвенції Незалежної Грецької Церкви питання шкільництва і виховання було поруч проблем Церкви, одною з найважливіших проблем дня. Врешті за імігрантами, з яких деякі вже були на-

⁵⁾ Студії до історії Українців Канади, ст. 139-140.

⁶⁾ Letter of Premier Roblin of Manitoba to Archbishop Langevin, No. 193, St. Boniface Archives, dated January 26, 1901.

Студенти українського семінара у Вінніпегу, 1906. (Ruthenian Training School).
Посередній управитель школи Дж. Т. Крессі.

туралізованими горожанами Канади, стояв шкільний закон, опертий на "The Laurier-Greenway Agreement" 1897, знаний як секція Публічного Шкільного закону, який постановляє:

"Where ten of the pupils speak the French language, or any other language other than English, as their native language, the teaching for such pupils shall be conducted in French or such other language, and English upon the bilingual system".

У висліді всіх старань та цього закону при кінці 1904 р. уряд Манітоби проголосив, що з початком 1905 р. відкриває окрему школу для вишколу двомовних учителів. Така школа була відкрита 16 лютого, 1905 р. у Вінніпегу при вулиці Мінто (звідси часто називали цю школу "Мінто Скул"). Офіційна назва цієї школи була "Ruthenian Training School", але українці називали її українським учительським семінаром. На початку були створені в ній два курси,—вищий і нижчий,—і на них вписалося за короткий час 32 учні. Українці з неприхованим ентузіазмом прийняли постанову уряду відкрити таку школу. Тим самим оправдано подано в "Report of the Department of Education for 1905", що "The people appreciate the action of the Government in establishing a training school for Ruthenian teachers, and are rejoicing because they will soon be able to get properly qualified bilingual teachers who will have an excellent knowledge of English as well as Ruthenian. When a supply of teachers can be counted upon from this source it will tend to encourage the districts to erect and operate schools".

Крім згаданого вчительського семінара в тому часі відкрито у Манітоба Коледж окремі курси для вишколу двомовних учителів. Курси ці вів професор Михайло Щербінін під пильним оком Пресвітеріянської Церкви, яка стала допомагати студентам фінансово. Крім предметів педагогічного порядку, студентів обучували в пресвітеріянській вірі,—викладали д-р В. Патрік, проф. Брайс і д-р Кармайл.

Коли Манітоба мала вже наладнану справу українських шкіл, то Саскачеван і Алберта щойно збиралися організувати шкільні дистрикти. З оформленням статусів стали помалу налаштовуватися справи шкільництва і в цих провінціях. Першим шкільним організатором у Саскачевані був Іван Бодруг, а пізніше Осип Мегас, тоді як першим організатором шкіл для слов'ян у Манітобі був у 1903 р. Іван Бадерський, і в 1904 р. М. Рудницький. Оба згадані не мали довір'я українців, а коли ті стали домагатися організатора, що розумів би українські проблеми, уряд заіменував у 1907 р. Теодора Стефаника. Останній був відомим громадським діячем і тому організування дистриктів прийшло вже в першому

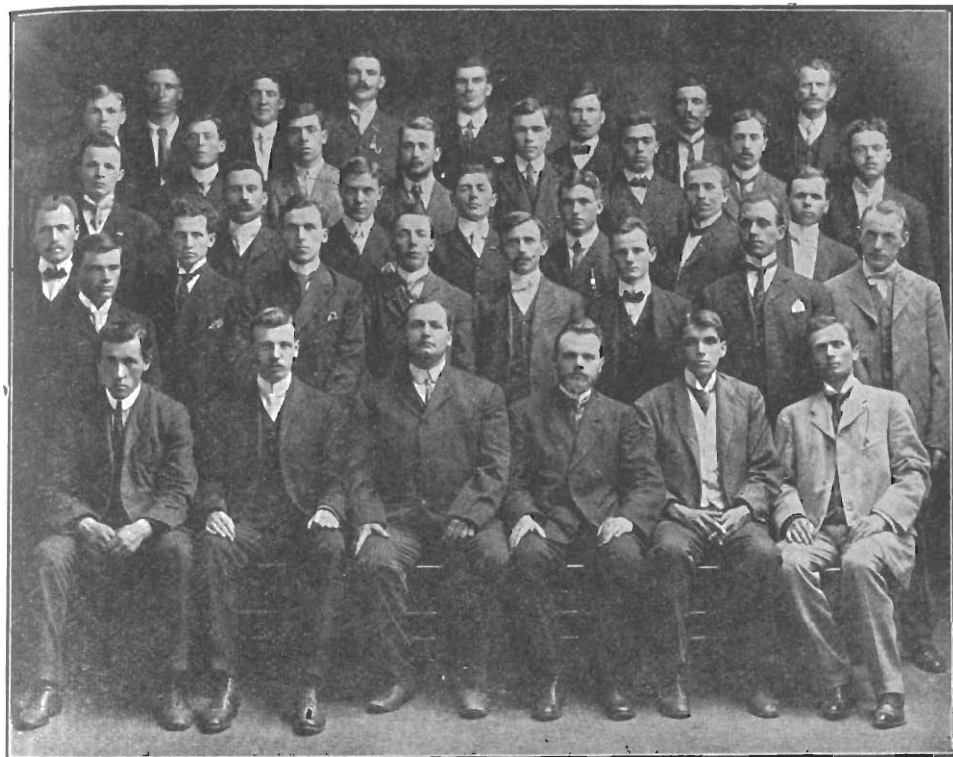
році праці з великим успіхом. У тому ж часі закінчили семінар у Вінніпегу 15 випусників-учителів ⁷⁾). Були також перші абсолювенти з Манітоби Коледж. Вчителі з Мінто були зобов'язані працювати в шкільництві Манітоби, випусники Манітоба Коледжу в Саскачевані. Тому що уряд давав фінансову піддержку тим, що вчилися в *Ruthenian Training School*, учителі випусники мусіли згодом сплачувати затягнені зобов'язання ратами у повній сумі 600 доларів. Був це зворот коштів за спільне харчування та мешкання обох шкіл. Залишивши шкільні мури, абсолювенти вzięлися з місця за організаційну працю. Передусім вони зорганізували себе. Влітку 1907 р. вони відбули у Вінніпегу конвенцію, яка прийняла низку постанов у справі станової вчительської організації та вибрала управу в такому складі: Іван Коцан—предсідник, Яр. Деделюк—заступник, О. Г. Гикавий—секретар, О. Климків—заступник секретаря, В. Саранчук—касйер, П. С. Огризло—заступник касйера, Т. Д. Ферлей та М. Драбинястий—контрольори.

На конвенції вчителів присутні домагалися продовження праці в *Ruthenian Training School*, бо вже тоді кружляли погослки, що школа буде ліквідована. У нарадах учителів взяли участь чільніші громадяни української спільноти Вінніпегу і деяких з них номіновано почесними членами новоствореної вчительської організації, як от Т. Стефаніка, А. Новака та інших. Водночас приявні рішили, щоб почесними членами найменувати Михайла Грушевського, Івана Франка,—обох зі Львова, поета Бориса Грінченка з Києва, С. Яричевського з Чернівець-Кіцманя та інших видатних постатей культурно-політичного життя в Україні. В інших важливих постановках звернено передусім увагу на потребу двомовних підручників і для цієї справи була вибрана п'ять-членна комісія, а присутні схвалили звернутися про поміч та пораду ще й до д-ра Івана Франка. Теж схвалено перевести Шкільний Акт на українську мову, щоб піонери краще розуміли шкільний закон. Щоб ліквідувати неписьменність, учителі схвалили підготувати спеціальні лекції для анальфабетів. Для організування шкільних дистриктів схвалено запропонувати департаментові виховання двох організаторів і, між іншим, Теодор Стефанік з Вінніпегу був згодом прийнятий департаментом. Для характеристики ідейної настанови вчителів доцільно буде додати ухвалу, яка каже, що "Конвенція вчителів не ставить великої ваги" щодо платні, а залишає це поодиноким учителям і тростам,

⁷⁾ В. Карпець, В. Чумер, В. Колодзінський, С. Литвин, В. Грушовий, І. Коцан, Я. Колтек, О. Климків, Я. Маєвський, В. Марек, О. Гикавий, Й. Грабань, П. Чайковський, Д. Вовк, М. Остапович.

за те конвенція кладе “головну вагу на працю вчителів, після якої народ оцінить се та зрозуміє кілька платити”. Отже, не ставні чи особисті інтереси були перед очима тих ідеалістів-учителів, але загальне добро й освітній рівень свого народу. Найперше віддана праця і щойно опісля винагорода.

Преса Канади й ЗДА писала про наради конвенції в суперлятивних і “Свобода” висловила надію, що вчителі стануть важним та позитивним чинником у народньому житті Канади. Сподівання часопису сповнилося, бо піонери-вчителі відіграли керівну й дуже корисну роллю в українській спільноті Канади. Вони не тільки були вчителями в своїх школах. Вони були вчителями й культурно-освітніми діячами цілих околиць, де вони працювали. Вони дали хребет суспільно-культурному життю українців Канади, і стали передовою силою, яка стала показувати спільноті шляхи на майбутнє. При цьому треба завважити, що одну деталь, що саме вперше на конвенції вчителів Канади схвалено вживати модерні назви “українець” та “український”, замість старих назв “русин”, “руський”. Ця модерна назва стала спільним знаменником для всіх дотеперішніх русинів, галичан, буковинців, лемків руських, австріяків та інших. В організаціях вчителів творилася ідейна сила, яка стала кидати своє проміння на українців цілої Канади. Одночасно вони стали помостом між українською спільнотою та її оточенням і були вірними інтерпреторами бажань та змагань своєї спільноти в Канаді, яка поступово і органічно інтегрувалася в цілість Канади. До трьох днів після конвенції, 9 липня 1907 р., відійшло перше письмо до “The Department of Education of the Government of the Province of Manitoba”, в якому була з’ясована ситуація українських шкіл у цій провінції. Згідно зі з’ясуванням учителів у 1907 р. було в ній тільки 40 англійсько-українських шкіл на 30,000 українського населення. Вчителі дораджували департаментові як посилити вишкіл учителів та налагодити правильне відвідування шкіл учнями. Вони схвалили одноголосно резолюцію, яка звучала: “This convention declares itself to be strongly in favor of compulsory education and requests the Government of The Province of Manitoba to make legislation to that effect”. Такі й подібні постанови та дії молодій організації вчителів не могли не імпонувати тим, які бачили завдаток на краще канадської спільноти в її вихованні та навчанні. Організація вчителів носила назву в українській мові “Організація Українського Учительства в Канаді”, а в англійській мові “Ruthenian Teachers Association”. Моттом цієї організації було: “Virtue, Industry, Education”. Воно відніло на всіх заголовних листах цієї організації.

Перша учительська конвенція, Вінніпег, 1907

У році 1908 заходом організації українських учителів відбулося “перше всекраєве віче українців у Вінніпегу”, на якому вчителі разом з делегатами різних організацій обговорювали освітні проблеми народу та організації й шкільні справи. Зокрема важливою точкою була організація нових шкільних дистриктів та справа другого організатора для тих шкіл. У справах загальних освітньо-організаційних схвалено, щоб читальні по фармах та містечках створили організаційну надбудову з назвою “Канадійська Просвіта” та пропонувано, щоб її з’їзд відбувся в короткому часі й обговорив усі культурно-освітні справи українців провінції та Канади. На вічу вибрано 22-членну делегацію, яка мала зреферувати справи в “Парляменті”, тобто в провінційному уряді. В тому самому часі відбулася конвенція вчителів, які з непослабленим ентузіазмом обговорювали свої професійні справи. Там теж піднесено вперше справу бурс та вишколу не тільки вчителів, але й вчительок. На доказ цього прийнято в члени першу жінку, якою була вчителька В. Дрелинкевич

зі Стюартбирну. Видвигнено також справу самовишколу вчителів, для яких під час літніх ферій мали відбуватися курси в Normal School у Вінніпегу. З ухвал видно, як поважно вчителі підходили до свого фахового вишколу та які важливі громадські обов'язки брали на свої плечі.

Організація читалень та підготовки першого з'їзду була ділом майже виключно вчителів. Опісля вже кожного року відбувалися конвенції Організації Українського Учительства в Манітобі. З кожним роком поповнювались ряди цієї установи новими силами. Зростали теж шкільні дистрикти, над творенням яких невтомно працював шкільний організатор Теодор Стефанік. У 1908 р. він звідомляв, що 50 шкіл було вже зорганізованих і чотири нові збудовані ⁸⁾.

Деякі школи мали бібліотеки для загалу населення. До таких належали, "Червона", "Косів", "Шевченко", "Франко", "Тарас". Всупереч до приросту вчителів все таки відчувався їх брак. Скрізь домагалися двомовних учителів, бо вони краще розуміли дітей та їхні проблеми. У звіті організатора з того часу читаємо: "I believe that in schools where the teacher is able to speak the two languages and is using the Ruthenian elementary text books, or some Ruthenian English dictionary, the children are making better progress in all subjects of study than they otherwise would" ⁹⁾. Організатор подавав, що вчительські платні дійшли з доточасних 350 доларів річно до 450 дол., а навіть 550 дол. річно. Були випадки, що деякі околиці платили вчителям навіть по 50 дол. місячно. У 1909 р. у звітах подано, що шкільних дистриктів було вже 80 та збудовано 62 нові школи ¹⁰⁾. У новозаселених дистриктах зорганізовано 14 шкіл. У тому часі постали такі школи, як Город, Січ, Запороже, Збруч, Лемберг, Висла та інші. Школи були будовані "according to the plans and specifications authorized by the Advisory Board of Education for the Province". Варто теж віднотувати інспекторський звіт про навчання в школах "Galician Schools", що його зробив F. H. Belton з одної тільки округи. Він писав ¹¹⁾:

У 1910 р. були збудовані в Манітобі такі школи: "Гонга, Франко, Могила, Мавнтейн Стрім, Купчанко, Хмельницький, Лімна, Слово, Зоря. Ще й у пізніших роках шкільні дистрикти, що мали часто українські назви: Ярослав у муніципалі Бірфрост, Пос-

⁸⁾ "Дністер" (коло Гімлі), Стрий (коло Комарно), Іван Ардан (Ляк Де Бонет) і Мавнтейн Ровд.

⁹⁾ Department Report for 1908, p. 107.

¹⁰⁾ Department Report for 1909, p. 119.

¹¹⁾ Manitoba Department of Education Annual Report 1909, North-Western Inspectoral Division F. H. Belton's Report. Page 112. Galician School.

туп—у Гілберт Плейнсі, Комарно—у Раквуді, Павлик (С.Д. 1715) Т. 23, П. 2 на захід), Будка—в МекКрірі, Залісся, Каліш, Богдан, Дорошенко в околиці Етелберту, Зелота у Френкліні, Тарнов у Біфрості, Дегова, Русь, Снятин у Біфрості, Карпати С.Д. 1751 та інші.

У 1910 р. став працювати шкільним організатором Павло Гігейчук. Як Т. Стефаник та і П. Гігейчук виявились добрими організаторами. Під кінець доби існування двомовних шкіл кількість українсько-англійських дистриктів доходило до 125. Деякі дистрикти були злучені з іншими з уваги на пересування населення.

Добру виховну працю робила Ruthenian Training School, яка в 1907 р. була перенесена до Брендону й там від 1908 р. вела навчання до 1916 р. Довголітнім управителем цієї школи був Дж. Т. Крессі. Джан Норквей, майор Мекларен—фізичне виховання. Українську мову вчили: Я. Макогін, Д. Пирч, В. Кудрик, П. Карманський, Т. Д. Ферлей, І. Басараб. Учителював на початку ще Ч. Каменський, що вчив англійську мову, доки не прибув Дж. Т. Крессі. Останній вписався незабутньо в пам'яті коло двох сотень учителів, які пройшли навчання в цьому англійсько-українському семінарі. Навчання у школі відбувалося 5 днів у тиждень, у суботу тільки до полудня. Крім цього був курс фізично справності два рази у тиждень у "У.М.С.А." увечорі. "Наша школа—звітував директор Крессі в 1914 р.—is for three years, but I am afraid we are trying to crowd into these three years work which should really take four years" ¹²⁾.

Учні мешкали разом в інтернаті, що його ведено під опікою директора школи. Після скінченого року випускник діставав "Third Class Normal School Diploma". Дипломи були на тих самих бланках, що із Normal School тільки з допискою на горі "Ruthenian Training School".

Крім навчання учні одержували загальне виховання—життєві вартості й принципи, що ставали їхньою філософією життя. Про ці ідеали так висловлюється довголітній управитель школи та її батько Крессі: "We encourage the student to be searcher after the truth, to appreciate the beautiful and to do good, so that by standing for high ideals they will enable their people to be true nation builders. . ." ¹³⁾. У своїй праці Дж. Крессі пізнав своїх учнів, їхні вартості та настанови й тому наголошував у цитованому вище звіті: "I have come to the conclusion that in the years to come the Ruthenian people will do their share in making Canada a great nation".

¹²⁾ Sessional Papers (No. 2) 1914 4 Geo. v., p. 278.

¹³⁾ Departmental Report for 1909, p. 115.

14). З кожним роком Дж. Т. Крессі переконувався про велике значення семінара та великий конструктивізм учителів у суспільному житті. Це видно з його кожнорічних звітів, друкованих у "Department Report" and "Sessional Papers" Манітоби. У 1914 р. він докинув до характеристики українців ще декілька основних міркувань: "As these foreign immigrants are coming into the West in great number, the education of these foreign people is going to be a serious proposition in the future. It is a good sign that the Ruthenians are eager to have their children learn English, swift to Canadianize themselves, a people most fervently and touchingly grateful to Canada for boons of freedom and land. There are no more intelligent and laborous immigrants in the Dominion" ¹⁴).

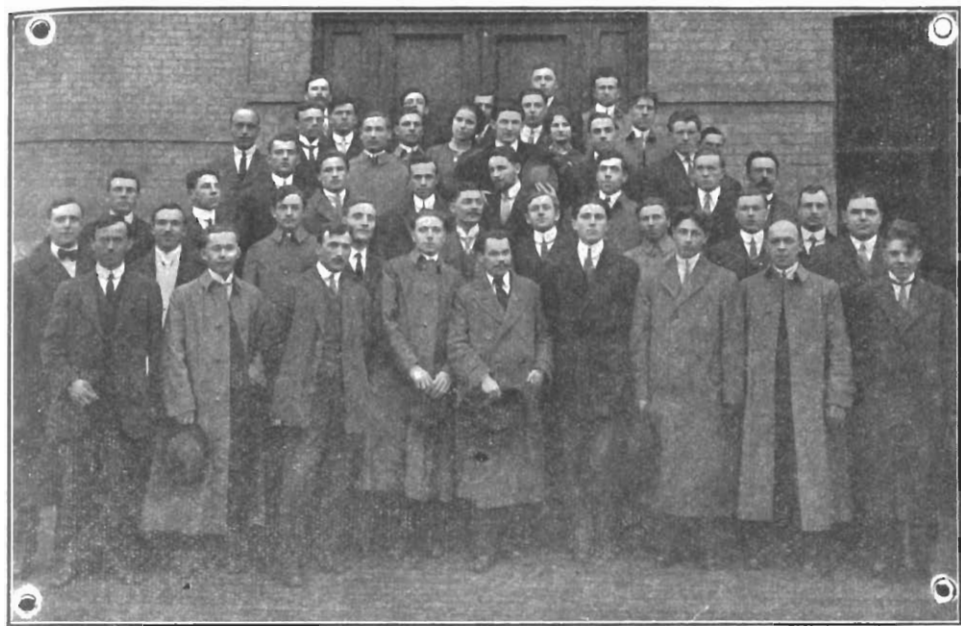
Двомовні вчителі не тільки вчили молодих поселенців державної мови Канади, викладали історію цієї великих можливостей країни та впоювали в учнів англо-саксонські принципи демократичного правління, намагаючись додати до них вартості свого народу: поняття свободи, соціальної справедливості, підпорядкування індивідуальних інтересів вищим цілям загалу, праці для піднесення добробуту "меншого брата", змагання за поступ та щастя цілого народу. Робили вони все це з відповідальністю за долю народу в новій країні, що шукала шляхів у майбутнє. Про цю посвяту учительства один з організаторів писав: "Кожний з нас знає, що більше число народних борців особливо таких, що суть піонерами народної просвіти та поступу, зробить те, що наші змагання борше віднесуть тріумф над темнотою. Розуміється велику ідею ми метнули б в круговорот праці не задля слави, не задля личних або політичних цілей, але просто з обов'язку, який вкладає на нас народня честь" ¹⁵). І такі почування давали вчителям постійний стимул у культурно-просвітній праці вже на початках.

Наче програмовими підсумками цієї праці були кожнорічні шевченківські роковини, перші з яких відбувалися у Вінніпегу вже в 1906 р. і мистецьку програму їх виконували самі студенти. Цікаво, що добровільні датки зі вступу йшли на "Бойовий фонд" своїх земляків у Старому Краю. У черговому 1907 р. "учні русько-англійської семінарії у Вінніпегу" запрошували громадянство знову вшанувати Шевченка, але на цей раз датки із вступу йшли на допомогу "руським студентам" у Львові, що змагалися за право свого народу та його високу освіту в університетах. Ця традиція Шевченківських святкувань переходила з

¹⁴) Ibid.

¹⁵) Sessional Papers (No. 2), 1914, p. 279.

¹⁶) "Свобода" ч. 22, 1907.

Ученики Брендонського Семінара та проф. П. Карманський, wraz з членами Читальні Просвіти в Брендоні, 1913 р.

року в рік і скільки цеглинок учителів у тому, що в 1961 р. на парляментарній площі Манітоби станув пам'ятник тому, кому ці вчителі окладали рік-річно пошану,—годі сказати. Ці святкування були ясною програмою у відношенні до Канади, як теж країни своїх батьків і дідів.

Взагалі студенти Брендонського семінаря йшли в передових лавах української культурної і політичної думки. У 1908 р. вони звернулися до своєї спільноти з апелем, перестати вживати різні підрядні назви своєї національності й держатися тільки однієї: "української". У пізніших роках, з метою пізнати культуру свого народу, вони намагалися влаштувати вищі виклади української історії й літератури й на викладача запропонували кваліфіковані сили зі Львова ¹⁷⁾. Ділянку театрального мистецтва, яке у свій час було не тільки культурною, але теж і розваговою сторінкою життя поселенців, вони, починаючи зі студентської лавки та опісля на пості вчителів старалися її поширити настільки, щоб вона була живим засобом популярної дидактики. До народу доходили вони різними шляхами, щоб у душі тих, яких

¹⁷⁾ У 1913 р. приїхали зі Львова П. Карманський і А. Крижановський. Вони вели виклади під час літніх ваканцій.

життя так суворо іспитувало, внести промінь надії, росту, самопошани. Крім праці у школі, вчителі віддавали свою енергію для народу в читальнях. Говорилося тоді, що будинок школи був для молоді вдень, а читальня, яка звичайно приміщувалася в школі, була школою для старших увечері. Крім загальної самоосвіти для старших, учителі влаштовували в деяких читальнях теж навчання англійської мови, проводили інформації про основні закони країни тощо. Та щоб вишколювати інших, треба було й школити себе самих. Цей вишкіл відбувався шляхом самокритики у своїй становій організації. Свої з'їзди вони відбували кожного року. Організацію Українського Учительства очолювали в піонерській добі: Іван Коцан, Корнило Продан, Теодор Ю. Марцінів, Іван Рудачек, М. Стечишин. Довголітніми секретарями були: О. Г. Гикавий та Василь Мігайчук.

Організація Українського Учительства Канади з осідком у Вінніпегу, стала установою, що на неї орієнтувалися не тільки вчителі й громадяни Манітоби, але й Канади. Система двомовного шкільництва в Манітобі стала зразком, який стали наслідувати дві інші провінції—Саскачеван і Алберта.

Саскачеван пішов перший слідами Манітоби. З початком 1909 р. появилися були в пресі повідомлення, що з 1 вересня того ж року буде відкритий у Ріджайні вчительський семінар, який мав підготувати молодих юнаків на “русько-англійських” учителів для провінції Саскачевану. У Меморандумі в справі української учительської школи в Ріджайні подавано таке: “Кандидат мусів мати найменше 16, а найбільше 20 літ. Мусів мати щонайменше скінчену елементарну школу. Мусів мати достаточне знання англійської мови. Крім предметів загальної науки, учень мав одержати виховання у фахових справах: провід кляси, дисципліна й обов'язки вчителя, права тростів та учнів, гігієна школи, санітарність. До цього приходило практичне навчання, з якого кандидат мусів мати щонайменше чотири показові лекції в році. Хто перепадав при іспитах мусів повторювати цілий рік. Кошти удержання за один рік виносили 200 дол. і кандидат мав платити їх упродовж трьох років. Кожен учень підписував з міністерством освіти контракт. Кількість кандидатів була обмежена до 25 осіб ¹⁸⁾. Право подаватися на прийняття до семінару мали лише “руські хлопці зі Саскачевану”,—читаємо в оголошенні. Зголошення приймав О. Н. Зайцев, що був членом Незалежної Грецької Церкви.

Організатором шкільництва у Саскачевані був тоді Осип Мегас.

¹⁸⁾ “Канадійський Фармер” ч. 26, 9 липня, 1909 р.

Студенти учительського семінара в Ріджані, 1914

Пізнішими організаторами шкільництва були: Никита Романюк, Іван Кунь, Юліян Андрухович. Хоч у перших повідомленнях стояло, що будуть прийняті тільки учні української національності, то так воно не було. Історія цієї школи виказує студентів ще й інших національностей. Щоправда був це дуже малий відсоток, наприклад, у 1912 р. на 47 студентів було 5 учнів не-українців (3 німці й 2 поляки). Офіційна назва школи була “The English School for Foreigners” і приміщувалася вона в початках у старих забудованнях Р.С.М.Р. У цих бараках студенти мешкали й слухали викладів. У цій школі мало присвячували уваги на навчання української мови. Така політика та чужа назва школи не задовольняла ні громадянства, ні студентів. Після довгих клопотань українців у школі таки введено навчання української мови, але це сталось десь аж у 1913 р. Першим учителем був Г. Плячко. Після кількомісячного його навчання прийшов Н. Романюк. За виховання школи відповідав керівник школи Грір. Пізніше на його місце прийшов Джансон. Часті непорозуміння принципала (директора) зі студентами вказують, що обидва згадані не були на висоті своїх завдань. Учні не відчували ані виховної атмосфери, ані релігійної. Чужість і ворожість вияла з тієї системи. Не зважаючи на це, українська преса Канади писала про цю школу, як про “Українсько-англійський семінар у Ріджайні”. Культурно-освітня праця семінару була на низькому рівні, бо урядові чинники на неї не дозволяли. Перший Шевченківський концерт відбувся тут щойно в 1912 р.

У наступному 1913 р., відбулася перша українська конференція вчителів Саскачевану. Конференція піднесла на всю широчінь потребу підручників та конечність навчання української мови в семінарі. Мабуть наслідком цього були номінації до семінару згаданих уже вчителів для української мови. Керівну роль на конференції відіграв Осип Мегас, колишній шкільний організатор та редактор часопису “Рідний Край”¹⁹⁾. Старання студентів і громадянства мало добрі наслідки, бо школу в дальшому перенесли були до будинку “Normal School”, де відбувалося тільки навчання, а студенти жили на приватних мешканнях. В “Normal School” вчили кращі педагоги, серед яких був і пізніший прем’єр Саскачевану А. Андерсон.

Коли учителі Саскачевану забирались до посиленої праці, в Манітобі позначався був наступ на двомовну систему. Правда, що в Саскачевані при владі були ліберали, однак у відношенні до двомовної системи вони приймали до якоїсь міри за свою

¹⁹⁾ Визначніші учителі були: А. Штик, Г. Плячко, Ілля Пернеровський, Й. Богонос, Т. Вольський, Й. Бойчук, А. Т. Кібзей.

“консервативну політику” Манітоби. Департамент виховання в уряді Саскачевану допомагав підвищувати кваліфікацію вчителів після закінчення семінара, зокрема влаштовував курси, щоб підвищувати освіту вчителів. З цієї політики були помітні користі, система вишколу двомовних вчителів у Саскачевані ставала подібною до манітобської системи.

З цілком інших заłoженъ виходив ліберальний уряд Алберти того часу. Він рішуче не хотів акцептувати стану шкільництва, що витворився в Манітобі та Саскачевані. Тільки в висліді великої пресії суспільства, та постійних петицій українців, департамент шкільництва дав дозвіл на заснування т. зв. “форінорки”. “Форінорка” була згїршливою назвою для “English School for Foreigners in Vegreville”, яку відкрито 3 лютого 1913 р. у провінційному містечку Вегревил. Завданням школи була не підготовка вчителів, а студентів, які після закінчення дев’ятої класи бажали продовжувати навчання в учительському семінарі, тобто в “Normal School”. Школа мала й короткі курси англійської мови для студентів, що думали працювати в торговельній ділянці. Приймали до цієї школи тільки учнів української національності. Були тут різні учні—одні зі середнім знанням, але й такі, що починали науку з елементарного рівня. Такий вахляр освіти студентів не дозволяв на великі успіхи школи. Вже сама назва “Форінер” відштовхувала учнів, що не хотіли ідентифікувати себе зі згїршливою назвою “форінер”. “Просто, вони не хотіли бути “форінерами”, як писав український канадський тижневик “Новини” в Едмонтоні. Вони хотіли бути канадцями й почуватися на рівні зі студентами англо-саксонського пня”. Принципалом школи був W. A. Stickle, при кінці ліквідації школи E. S. Farr. Перший з них був дуже строгий і не мав зрозуміння до потреб молоді, що знайшлася в новому оточенні, та мала природне бажання вчитися. У висліді постійних дисциплінарних кроків та остаточного слідства Департаменту Виховання в Едмонтоні В. А. Стикл відійшов, а небаром після нього й була зліквідована школа, яка проіснувала повних три роки. Не зважаючи на важку атмосферу, яка панувала в цій школі, мала вона разом около 120 студентів²⁰). Великим опікуном цієї школи був Петро Зварич, українсько-канадський діяч, який поза офіційними годинами вчив української мови, піддержував молодь на душі та допомагав їм фінансовими засобами. Завдяки позитивної настанови молоді, школа мала теж своєї успіхи, про які І. С. Фарр, наступник В. А. Стикля, висловився так:

²⁰) Звідси вийшли такі культурні діячі, як І. Кириак, О. Григорович, І. Рурик, І. Шклянка, Й. Товпушак, І. Далаврак та інші.

“консервативну політику” Манітоби. Департамент виховання в уряді Саскачевану допомагав підвищувати кваліфікацію вчителів після закінчення семінара, зокрема влаштовував курси, щоб підвищувати освіту вчителів. З цієї політики були помітні користі, система вишколу двомовних вчителів у Саскачевані ставала подібною до манітобської системи.

З цілком інших заходів виходив ліберальний уряд Алберти того часу. Він рішуче не хотів акцептувати стану шкільництва, що витворився в Манітобі та Саскачевані. Тільки в висліді великої пресії суспільства, та постійних петицій українців, департамент шкільництва дав дозвіл на заснування т. зв. “форінок”. “Форінка” була згідливою назвою для “English School for Foreigners in Vegreville”, яку відкрито 3 лютого 1913 р. у провінційному містечку Вегревил. Завданням школи була не підготовка вчителів, а студентів, які після закінчення дев’ятої класи бажали продовжувати навчання в учительському семінарі, тобто в “Normal School”. Школа мала й короткі курси англійської мови для студентів, що думали працювати в торговельній ділянці. Приймали до цієї школи тільки учнів української національності. Були тут різні учні—одні зі середнім знанням, але й такі, що починали науку з елементарного рівня. Такий вахляр освіти студентів не дозволяв на великі успіхи школи. Вже сама назва “Форінер” відштовхувала учнів, що не хотіли ідентифікувати себе зі згідливою назвою “форінер”. “Просто, вони не хотіли бути “форінерами”, як писав український канадський тижневик “Новини” в Едмонтоні. Вони хотіли бути канадцями й почуватися на рівні зі студентами англо-саксонського пня”. Принципалом школи був W. A. Stickle, при кінці ліквідації школи E. S. Farr. Перший з них був дуже строгий і не мав розуміння до потреб молоді, що знайшлася в новому оточенні, та мала природне бажання вчитися. У висліді постійних дисциплінарних кроків та остаточного слідства Департаменту Виховання в Едмонтоні В. А. Стикл відійшов, а небаром після нього й була зліквідована школа, яка проіснувала повних три роки. Не зважаючи на важку атмосферу, яка панувала в цій школі, мала вона разом около 120 студентів²⁰). Великим опікуном цієї школи був Петро Зварич, українсько-канадський діяч, який поза офіційними годинами вчив української мови, піддержував молодь на душі та допомагав їм фінансовими засобами. Завдяки позитивної настанови молоді, школа мала теж своєї успіхи, про які І. С. Фарр, наступник В. А. Стикля, висловився так:

²⁰) Звідси вийшли такі культурні діячі, як І. Кириак, О. Григорович, І. Рурик, І. Шклянка, Й. Товпушак, І. Далаврак та інші.

“The English School for Foreigners has made possible the more ready adaptation of the young foreigner in Alberta to our Canadian citizenship; it has a great moral effect, directly and indirectly on foreign communities, and thereby has proved its usefulness”²¹).

Українське громадянство вело з міністерством освіти в Алберті довгий час боротьбу за двомовні школи та двомовних учителів у тих колоніях, де діти українських батьків становили більшість. Для тієї акції був створений навіть “Тимчасовий комітет Рідної Школи в Алберті”, який очолював Роман Кремар, редактор тижневика “Новини”. До комітету належали ще, В. А. Чумер, Микола Андріїв, Гнат Кукура, М. Фербей, Й. Ясенчук, В. Костик, В. Фербей, С. Гура, Г. Кебич, Ст. Фодчук, Ю. Лазарук, Г. Боднарчук і Д. Яремко. Роман Кремар, здібний і темпераментний редактор, писав у закликах “До всіх русинів у Канаді”:

“Головно в одній точці стараються нас побідити... Заперечуючи нам наше конституційне право навчати наших дітей у публичних школах рідної матірньої мови. Українських учителів, котрі єдино спосібні дати дітям бодай початки знання українського письменства, повиганяло міністерство просвіти минуло літа зі шкіл, а на їх місце понакидувало проти волі податковців учителів англів, що не то української, але англійської мови добре не знають... Десятки тисяч українських дітей в Алберті виховуються в анальфабетизмі завдяки культуртрегерським змаганням міністера просвіти Бойла... Аби спасти свою народність та не пустити своїх дітей в поневірку, деякі фермери зачали задумуватися над будуванням та удержанням своїх власних шкіл,— приватних, а фермери шкільного дистрикту “Буковина” навіть перевели думку в діло і вже кілька місяців удержують свою приватну школу з українським кваліфікованим учителем”. Таке звернення свідчить, що відносини у шкільництві Алберти були дуже нездорові. Українське населення не мало довіря до міністра шкільництва Бойла, за те виявляло довіря до двомовних учителів, які звичайно приїздили з Манітоби та Саскачевану, та були вихованцями двомовних семінарів. Щоб позбавити цих учителів права навчання в Алберті, на сесії легіслятури в жовтні 1913 року був схвалений такий параграф до “School Ordinance”:

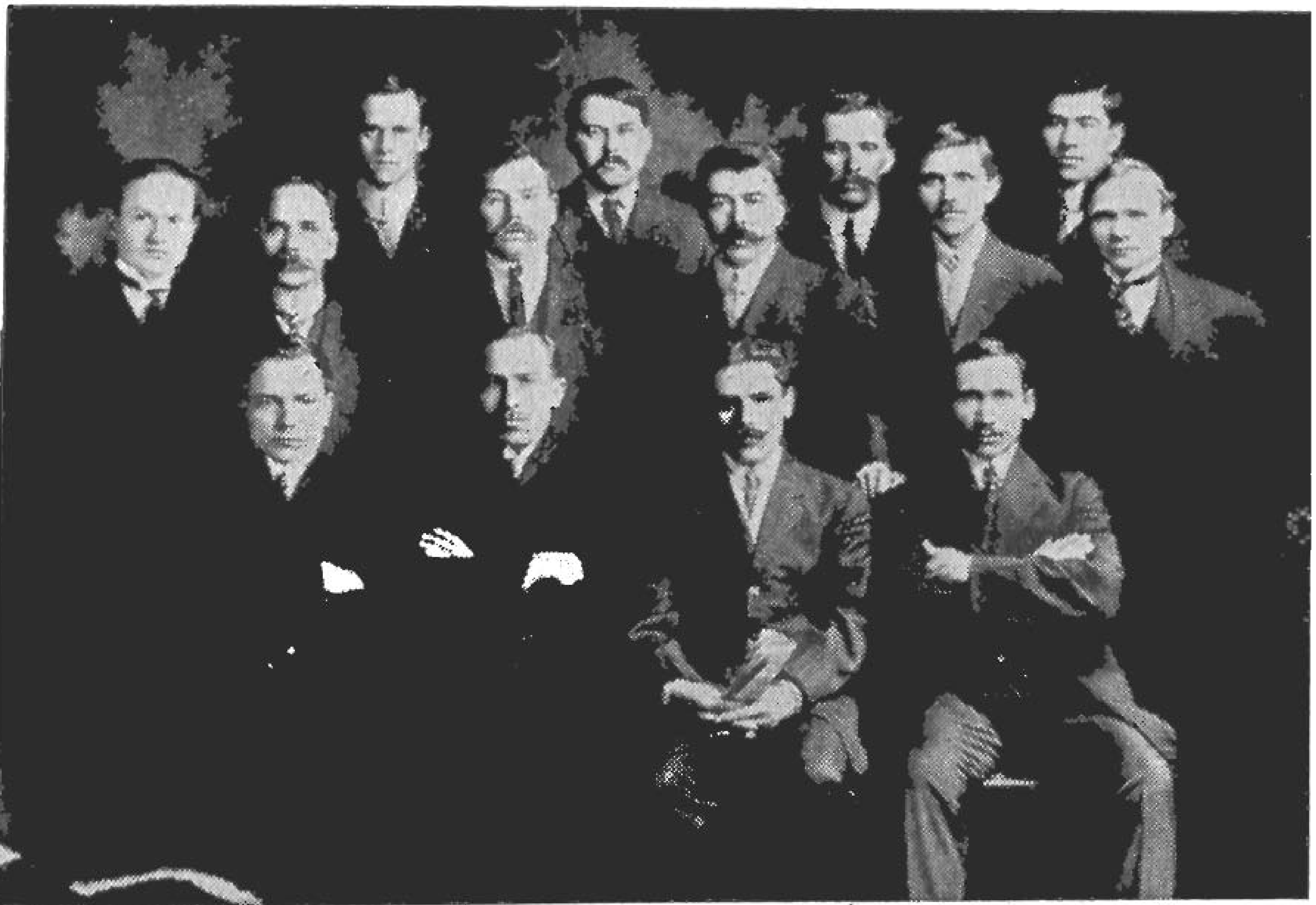
“Any person not so qualified (namely, having a valid certificate of qualification issued under the regulations of the Department) shall not be entitled to recover in any court of law, any remuneration for his services as such teacher.

²¹) E. S. Farr, “English School for Foreigners”. Tenth Annual Report of the Department of Education of the Province of Alberta, 1915, p. 145, Edmonton. J. W. Jeffrey, Government Printer, 1916.

“Any person other than the holder of such certificates of qualification who undertakes to conduct a school as teacher shall be guilty of an offence and, on summary conviction, liable to penalty not exceeding fifty dollars, and in default to imprisonment for a term not exceeding one month.

“Provide, however, that no prosecution shall be instituted under this section except on the orders of the Minister”.

Такі постанови мусіли мати далекойдучі наслідки. Безоглядна політика міністра Бойла мала дуже погані наслідки на процеси консолідації канадської спільноти. Кваліфікованих двомовних

Комітет Рідної Школи в Алберті, який боровся за признанням одногодинного навчання української мови в публичних школах в Алберті між українськими поселенцями.

учителів з Манітоби й Саскачевану звільнювали з посад під претекстом браку кваліфікацій. Так був звільнений учитель Василь А. Чумер, що мав повні манітобські кваліфікації. Він був як і багато інших одним з кращих учителів та канадських громадян піонерської доби. Великою аномалією в Алберті був брак українського організатора шкіл, що розумів би потреби поселенців та у зрозумілій їм мові міг з'ясувати шкільні й народні справи. Шкільний організатор Р. Флечер, що мав назву “Supervisor of Foreign Schools”, їздив по колоніях і при організуванні дистриктів послуговувався різними перекладачами, які часто не знали, що перекладають. Така відчуженість громадян від уряду не

могла мати добрих наслідків праці, та створити атмосферу довір'я і здорового росту. Не рідкі були випадки, що шкільні дистрикти процесувалися з міністерством освіти та його організаторами ²²). Не зважаючи на велику пресію на двомовних учителів з боку уряду Алберти, вони все таки розуміли своє завдання і намагалися представити потреби своїх земляків провінційному урядові. В 1915 р. вони організувалися та відбули свою першу конвенцію в Едмонтоні. В атмосфері тяжкої урядової пресії важко було розгорнути працю молодим ідеалістам.

Невластивий підхід міністра Р. Бойла до шкільного питання мав погані наслідки не тільки для справ шкільництва, але й для нього самого та його уряду. Василь А. Чумер пише про це в своїх споминах так:

“Русини, котрі колись при виборах ревно попирали ліберальних кандидатів, від тоді стратили своє давнє довір'я як до свободилубивої партії, яка все і всюди перед виборами чванилася своїм лібералізмом і приятельством Русинів у Канаді” ²³).

Опінія В. А. Чумера сувора, але вона повністю відзеркалює тогочасні погляди українських поселенців Алберти. Політика І. Р. Бойла не імпонувала також багатьом лібералам, які засуджували його нетолеранцію та короткозорість.

Великою невдачею в кожній науці є брак підручників і ці недостачі були теж у двомовних школах Манітоби, Саскачевану й Алберти. У цих школах користувалися різними підручниками. Були випадки, що в навчаннях української мови вживали підручників, що були привезені зі старого краю, та які своєю системою й тематикою не зовсім підходили до потреб нового оточення. Вчителі бачили це й тому вже на першій учительській конференції в Манітобі питання двомовних підручників було темою дебат та остаточних ухвал. Петиція до манітобського уряду була прийнята, але підготовка друку такого підручника йшла пиняво. Щойно в 1913 р. уряд Манітоби опублікував першу “Русько-англійську читанку”, — “The Manitoba Ruthenian English Readers”. Вона мала 56 двомовних та 17 кінцевих, виключно в англійській мові лекцій, разом 144 сторінки. Друга частина мала 223 сторінки, з чого 185 сторінок було двомовних. Читанка кінчалась т. зв. “Additional English Lessons”. Як бачимо обидві читанки наголошували своїм змістовним матеріалом важливість державної мови, а двомовність їх полягала в тому, що на одній стороні були писані лекції англійською мовою і на другій їх переклади в українській мові. Обидві читанки були

²²) Шкільний дистрикт “Коломия”, “Станислав”, “Буковина” та інші.

²³) В. А. Чумер, цит. твір ст. 125.

видані в Лондоні, ²⁴⁾ затверджені Шкільною Радою Манітоби та дозволені для вжитку в публичних школах Манітоби. Був ще так званий “праймер” (буквар), який уже перед тим підготував був шкільний організатор і вихованець Брендонського семінара, Павло Гігейчук, але його вилучено цілковито з ужитку. Заки появились згадані вже підручники в Манітобі, два роки вчасніше появилася шкільний підручник плн. “Помічник для малих школярів для ужитку в початковій шкільній науці в Алберті і Саскачевані”, що його опрацював та видав у Вінніпегу своїм коштом Петро Зварич з Вегревил. Був це дослівний переклад англійського “праймера”. Підготований був ще один підручник Манітобського Департаменту Виховання, який попався в руки учнів в малій кількості,—тільки 169 примірників. Решта книжок при ліквідації двомовної системи була на великий сором спалена на площі манітобського парламенту. Діялося це на зарядження прем'єра Т. С. Норіса.

Був великий попит на такі книжки, бо хотіли вчитися не тільки школярі, але й дорослі. Двомовна система була сімлю в оці тих середовищ, що хотіли бачити Канаду однородною країною, що мала покриватися виключно з мовою і культурою англосаксонців. Тимто в англійській пресі, як теж у парламенті Манітоби, постійно підносилися голоси, щоб двомовну систему занехати. Для цього підшукувано різні аргументи, щоб мали доказувати, що двомовна система не дає достаточного знання англійської мови і двомовні учителів, мовляв, не були на вершку своїх завдань в навчанні. Перед у цій акції вели різні місіонарі та місіонарські педагоги. Помалу критика двомовних шкіл зі щоденної преси перенеслася до парламенту Манітоби. Ця кампанія посилилася зокрема тоді, коли ліберальна партія Манітоби під керівництвом свого лідера Т. С. Норіса поставила у свою виборчу програму, як одне із своїх завдань, повну ліквідацію двомовного шкільництва. В своїй 136 сторінковій виборчій платформі ліберали заатакували двомовні школи, закидуючи цим школам брак знання англійської мови та незаінтересованість в навчанні цієї мови. В ній дослівно писалося:

“In the French, Polish, and Ruthenian settlements of Manitoba the English language is but poorly understood and indifferently spoken by the children and by a considerable number of the adult population. The liberals contend that this condition represents not only a wrong inflicted upon these children individually, but a prejudice to the entire province and to the entire dominion. For this

²⁴⁾ “Thomas Nelson and Sons”, London, Edinburgh, Dublin & New York, позмір книжки 3 і пів на 7 і пів цяля.

condition of things means that the French children and the Polish and Ruthenian children are being unprepared not alone to make their own way in life, but unprepared also for the responsibilities of Canadian citizenship and the burdens of Canadian nationality”²⁵).

Не має сумніву, що у школах були недоліки, але вони випливали не з двомовної системи, а тільки у висліді різних піонерських труднощів. В звітах інспекторів часто віднотовувано, що фреквенція учнів в зимових місяцях була високо задовільна, тоді як у літніх багато дітей не приходили до школи. Діялось це наслідком запотребування рук праці на фармах. Жінки і діти працювали в полі, менші діти доглядали найменших і малюсеньких. Цьому могло зарадити тільки примусове відвідування школи, а такогож шкільного акту, що мав примушувати батьків посилати дітей до школи, не було. До речі, за такий акт побивалися навіть українські учителів вже на першій своїй конвенції 1907 р. Ледви чи такий акт в початках був би може й розв’язав проблему відвідування школи, хоч напевно життєві інтереси в початках піонерування мусіли бути бути поставлені на перше, а справа навчання мови та предметів з конечности на друге місце. Черговість тих завдань у користь виховання й школи змінилась щойно пізніше, коли фарми та господарства здебільша були вже впорядковані. Немає сумніву, що діти, які говорили вдома і при забаві рідною мовою, не могли швидко набути оксфордського акценту від двомовного учителя. Треба було довгих років мовного процесу серед поселенців, щоб нова мова стала невідлучною частиною щоденного життя. Шкільний інспектор Янг в своєму звіті за 1909 р. писав:

“In driving through these districts (Eastern Division of Manitoba —M.H.M.) and coming in contact with the people, it is made very clear that a knowledge of the English language is becoming more general from year to year. The fact that an English teacher was this year engaged to teach the Bukovina school makes it evident that these people are anxious to acquire a knowledge of the English language”²⁶).

Теж Роберт Флечер, заступник міністра освіти в Манітобі, у своєму звіті за 1912-1913 рік виразно казав:

“The criticism is also directed upon certain schools in non-English speaking communities, the suggestion being that the English language is slighted or neglected in some districts, particularly where foreigners have settled in blocks. Every effort is being made to

²⁵) Liberal Handbook 1914, p. 16.

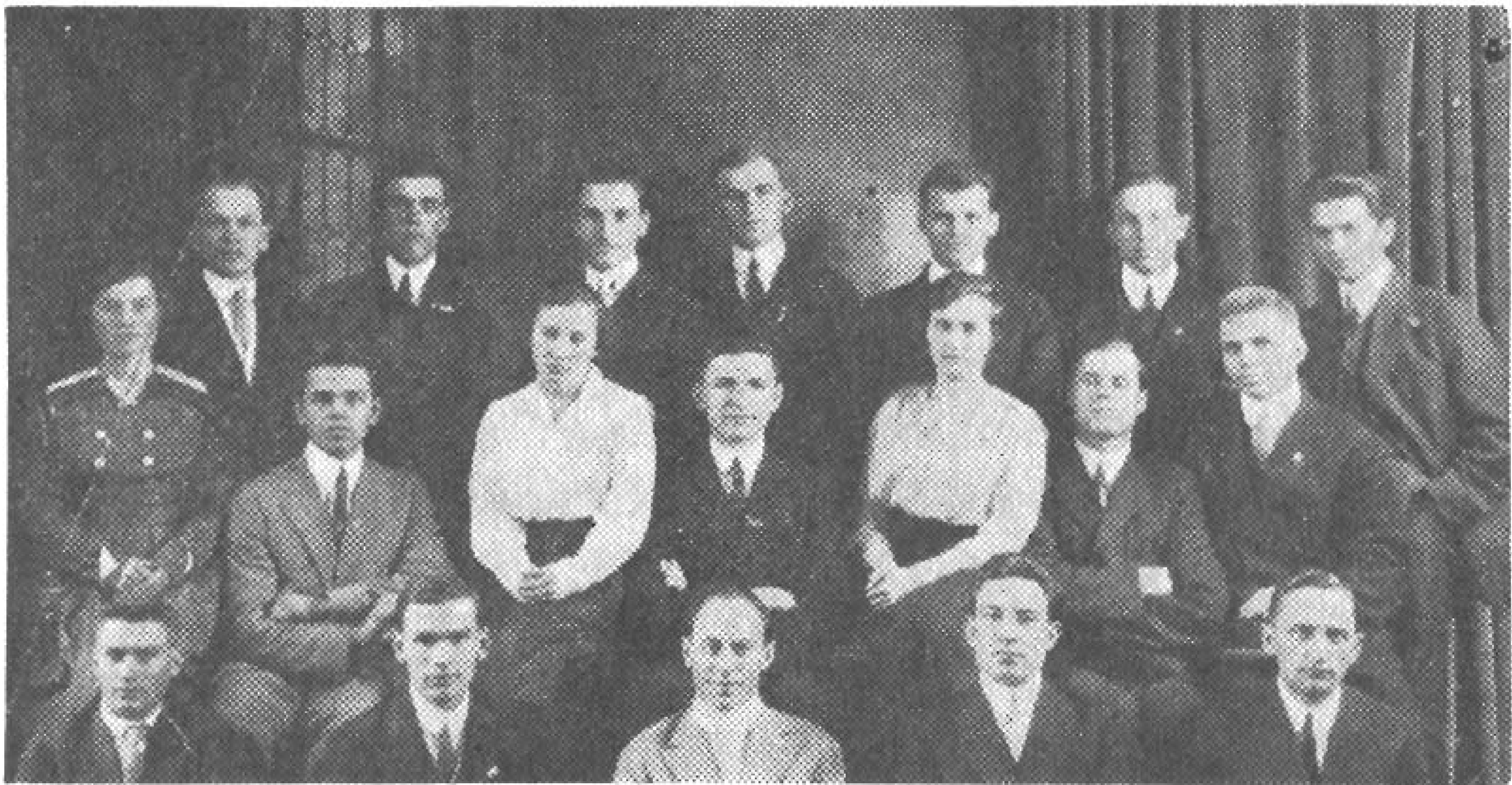
²⁶) Report of the Department of Education for 1909, p. 18.

maintain the status of the English language in all schools. The Department has no doubt that this purpose is being achieved. There are, as everybody knows, certain difficulties in the way, but these difficulties are being steadily overcome, and the progress made in this important feature of public instruction is encouraging and satisfactory”²⁷⁾.

В цитованому звіті Р. Флечер зробив ще таке важливе зауваження на адресу двомовних учителів:

They are not only able to give efficient instruction in two languages, but to inculcate the true spirit of Canadian patriotism²⁸⁾.

Часто розумові аргументи не промовляють у політичній пропаганді,—і теж ці аргументи мали мало впливу на рятування двомовних шкіл у Манітобі. Партійна пропаганда Т. С. Норіса ступ-

Перша конвенція українських учителів в Едмонтоні в 1917 році

нево вела акцію за ліквідацію двомовного шкільництва. Розумові аргументи відходили в тінь, а емоції прибирали на силі.

Коли в 1914-1915 роках стали виявлятися деякі зловживання при будові парламенту Манітоби, опозиція до уряду Р. Роблина повела атаку на двомовне шкільництво повною парою. Часопис “Фрі Пресс”, який піддержував і з того погляду лібералів, тільки в 1915 році помістив був понад 60 статей проти двомовного шкільництва. “Де Вінніпег Івнінг Трібюн” до якоїсь міри піддержувала “Фрі Пресс”. Єдиний Вінніпег Телеграм заступався в обороні двомовного шкільництва. З численних статей обидвох згаданих органів, які поборювали двомовні школи, набираємо враження, що ліберали ставили на англосаксонський патріотизм і наставляли англосаксонську більшість у провінції в чисто емо-

²⁷⁾ Report of the Department of Education for 1912-1913, p. 18.

²⁸⁾ Тамже, стор. 19.

ційній площині проти французів, німців, менонітів, українців і поляків, тобто проти всіх тих національностей, які користувалися двомовними школами. Статті появлялись під багатомовними наголовками, як “Bilingualism—Unfair to Children”, “Ruthenian Ideas Retard Teaching English”, “Bilingualism—Unnecessary”, “Bilingualism Weapon for Reactionaries”, etc. Як тільки ліберали прийшли до влади на чолі з прем'єром Норисом, а сталося це тільки у висліді матеріяльних зловживань старого уряду, українці вислали делегацію у дні 7 січня 1916 р. до прем'єра у складі І. Петрушевича, Я. В. Арсенича, А. Маланюка й О. Боянівського, щоб обговорити питання двомовних шкіл. Делегація була принята холодно й уряд оминав ясної відповіді. Після цих відвідин українці створили “Український Центральний Комітет для оборони двомовної системи”. Комітет цей очолили відомі громадяни Вінніпегу—Я. В. Арсенич, О. Боянівський, А. Маланок, Т. Ю. Марцінів, І. Негрич, І. Петрушевич, І. Слюзар, та С. Ю. Харамбура. Пізніше цей комітет працював у поширеному складі, а саме о. М. Оленьчук, В. Кудрик, Д. Якиміщак, д-р І. Паздрій, В. Казанівський, Г. Гречка і М. Пасічняк. Комітет оформився так, що з кожної виборчої округи Великого Вінніпегу був що найменше один представник. На 30 січня 1916 комітет скликав віче, в якому взяли участь понад тисячу громадян з Вінніпегу і провінції. На вічу винесено резолюції, які боронили двомовну систему та п'ятнували “шовіністичну пресу”, расову ненависть, тощо. Комітет повів акцію на збирання підписів на петиції батьків, що домагалися двомовної системи. Тільки у двох редакціях, в “Українському Голосі” і “Канадійському Русиніві” зібрано понад 6,000 підписів.

В дні 3 лютого 1916 р. делегація знову відвідала уряд Манітоби, а два тижні після цього міністер освіти Р. С. Торнтон предложив легіслятурі законопроект, яким касовано двомовну систему. Відбулися ще довгі і драматичні парламентарні дебати. Двомовну систему боронили французькі послы, консервативний посол з Роблина Нютон та Т. Д. Ферлей, єдиний український посол в парламенті. Після другого читання законопроекту зголосилася до уряду вдруге делегація українців на чолі з І. Петрушевичем. Було це 7 березня 1916 року. Після промови голови делегації уряд викликав до голосу В. Гладика, редактора “Русского Народа”, відомого в той час москвофіла та українофоба. У приготованій промові цей “землячок” назвав українців зневажливо “німецькими агентами”, “які вносять роздор у життя канадської спільноти” та твердив, що українців на ділі немає, а є тільки “русскі”, які собі двомовної системи не бажають. В. Гладик ви-

конав точно те саме, що його близькі співробітники, М. Черняк та М. Островський зробили в Алберті для міністра Бойла. Були це москвофільські діячі, які вислугувувалися російській імперії та органічно ненавиділи українців. Хоч делегація опрокинула аргументи В. Гладика,—наставленої на ліквідацію двомовного шкільництва машини вже не здержала. В дні 8 березня 1916 р. був схвалений закон і тогож року зліквідовано двомовні українські школи Манітоби, а в двох інших провінціях згодом теж заперестали вчити української мови на додаткових годинах у програмах школи. “Рутінієн Трейнінг Скул” у Брендоні, “Англійська школа для чужинців” у Ріджайні та “Англійська школа для чужинців” у Вегревилі були зліквідовані. Були також зліквідовані школи інших національностей у Манітобі, німців, поляків та французів, у яких однак двомовна система найдовше задержалася. Суперінтендент шкіл Манітоби Чарл К. Ньюкомб в січні 1916 році подав такий стан двомовних шкіл при їх ліквідації: There are altogether 126 French bilingual schools in operation, employing 234 teachers, with an enrolment of 7,393 pupils and an average attendance of 3,465, 27%. Sixty one districts operate German bilingual schools. These employ 73 teachers, with an enrolment of 2,814 and an average attendance of 1,840.61. One hundred and eleven districts operate Ruthenian or Polish bilingual schools employing 114 teachers, with an enrolment of 6,513 pupils and an average attendance of 3,884.96. Thus there are altogether 16,720 pupils in the three groups of bilingual schools ²⁹).

Якщо прийняти, що при кінці двомовного шкільництва було згідно зі статистикою у Манітобі 1,450 публичних шкіл, то з них як одна п'ята були двомовні, а на 2,950 учителів у Манітобі майже кожний сьомий з них був двомовний або й більш мовний. Варт при цьому й звернути увагу, що цифри Ч. К. Ньюкомба про шкільництво українців та поляків не покриваються з такими ж цифрами з попередніх років, на пр. у 1914 р. були в Манітобі 132 дистрикти з двомовними школами, а в 1916 р. подано їх вже тільки 111. Де поділися такі ж школи у 21 дистрикті—тяжко дослідити, бо й важко уявити собі, що їх усіх в одному році зліквідовано і то ще тоді, коли завзяте змагання доходило до свого завершення. Проте навіть і ці неточності дають читачеві належну уяву про долю двомовного шкільництва.

Ліквідацію двомовного шкільництва в Манітобі прийняла вся етнічна преса з виявом національного болю, нескритими та демонстративними протестами. Відбувалися віча, наради, дискусії, на яких засуджувано потягнення уряду Нориса, вважаючи його за акт грубого насильства над культурними вимогами мен-

шости. В обороні двомовних шкіл виступали також ірляндці, які на зборах у Вінніпегу схвалили резолюцію, засуджуючи цю акцію урядової партії. Уряд зі свого боку старався облекшувати ворожу опінію меншости, збільшував "гренти" для поодиноких дискриктів, вислав людей у терен і навітлював по-своmu проблему, мовляв знесення двомовної системи є водночас піднесенням цих шкіл на вищий рівень навчання тощо. Впарі з тим ішла також критика двомовних учителів, яким закидувано брак виховного знання та достаточної освіти. Було це наскрізь суперечне з тим, що з урядового боку стверджувало досі. Деяким дистриктам закидали навіть, що в них будовано "виставні" школи, хоч на це не було фінансових засобів. Іншими словами, багато дечого було "злого", що до того часу було "добре". Так і видно, що боротьба за двомовність переходила в сферу політики, а не виховання. Деякі двомовні учителі на знак протесту відійшли від праці. Це створювало ще більші труднощі у веденні правильного навчання у школах. Щоб цим недотачам радити, уряд надавав учителів, що не мали учительських кваліфікацій³⁰⁾. Треба мати в тямці, що уряд Нориса схвалив примусове відвідування школи для дітей до 14-го року життя. Учителів сильно недоставало і хоч-не-хоч треба було відкликувати обиди, що їх кидано на двомовних учителів. Що більш, їм навіть стали висловлювати признання за науку й у звіті заступника міністра Флечера за 1917 р. читаємо про поступ в науці англійської мови, які робили учителі французької та української національности, таке:

"The pupils are growing up with our language spoken and written. This applies particularly to the Ruthenians and Poles. The teachers of French and Ruthenian origin teach English in most learned manner"³¹⁾.

Хоч української мови не вчили офіційно у школах, то навчання цієї мови не припинялося. Її вчили крадькома.

Щоб повністю вичерпати українську і державну двомовність, треба було б згадати загально ще й про українську двомовність у Квебеку, точніше у Монтреалі, де в піонерському періоді була кількатисячна українська колонія. У Квебеку шкільна система ділилася на католицьку і протестантську. Вже в 1912 році українські робітники Монтреалю робили заходи перед керівниками католицьких шкіл, щоб їх діти вчилися української мови у шко-

²⁹⁾ Special Report on Bilingual Schools in Manitoba, Department of Education, 1916, p. 1.

³⁰⁾ Departmental Report for 1916, p. 359.

³¹⁾ Departmental Report for 1917, p. 25.

Конвенція українських учителів Саскачевану в Ростерн, 1914.

лах того міста. Це і сталося, коли о. Т. Двудіт перебрав провід парохії в Монтреалі. На його поновне прохання, піддержуване масовими петиціями, шкільна влада погодилася створити чотири окремі класи для українських дітей, які вчилися двох мов, а насправді трьох мов. Викладовою мовою була українська до полудня, французькою мовою відбувалися виклади по полудні. У згаданих двох мовах викладали всі предмети. Учителі цієї двомовної системи були на провінційному етаті. Першими учителями в цій системі були: П. Шимонська, М. Крушельницька, М. Крива, М. Пелюх, М. Чипчар, С. Ковбель. Всі згадані та інші були членами офіційної учительської юнії, згуртованої в "Американській Федерації Учителів". Були теж українські діти, які відвідували протестантські школи, але української мови не могли вони в них вчитись. Для цієї групи працювала "Рідна Школа" в Монтреалі при Товаристві ім. М. Драгоманова. Довголітнім учителем цієї школи був М. Чипчар. Великим покровителем двомовної системи в Монтреалі був о. д-р А. Редкевич, який своїми інтервенціями та меморандумами зумів належно з'ясувати потребу існування такої системи. Ця двомовна система видала багато корисних суспільних одиниць.

ПРИВАТНЕ ШКІЛЬНИЦТВО

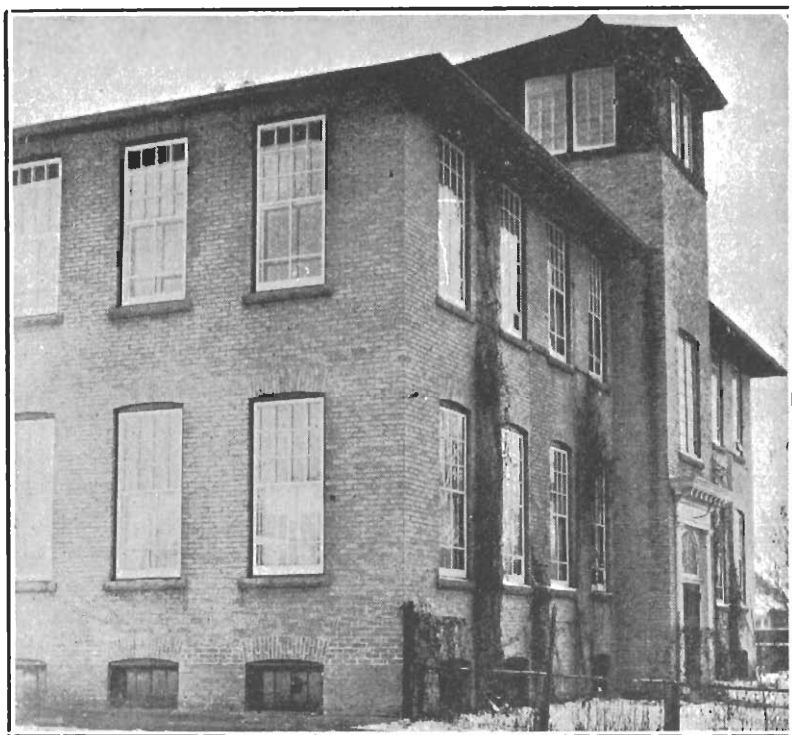
Початки українського приватного шкільництва в Канаді тісно пов'язані з парохіями та церквами. Перші кроки в цьому напрямі зробив о. П. Тимкевич у 1898 р. Перебуваючи в Една-Старі, він бачив, що в недалекому Едмонтоні жило багато дівчат на домашній послузі й хотів зорганізувати їх в одну спільноту, в якій вони могли б учитися читати й писати, а теж мати моральну опіку в новому оточенні. Для цього о. П. Тимкевич спровадив навіть своїм коштом чимало книжок, передусім букварів, щоб почати школу. З доривочних часописних нотаток, що збереглися до нашого часу, не багато знаємо про ці “перші шкільні кроки”. Можна догадуватися, що з виїздом о. П. Тимкевича все пішло в забуття, але незначний початок був зроблений.

Три роки пізніше українськими дівчатами в Едмонтоні заопікувалися The Sisters of the Faithful Companions of Jesus. При допомозі римо-католицького єпископа Легалья вони в січні 1901 р. зорганізували вечірню школу для тих дівчат. Навчання відбувалося двічі на тиждень увечері й дівчата, яких було біля сорок, вчилися англійської мови. Як тривалий пам'ятник по цій школі залишився в римо-католицькій Церкві св. Якіма вітраж з написом “Presented by Galician Night School Girls”. Пізніше керму над цією школою перебрали Сестри Служебниці і в ній учні вчилися крім англійської мови ще й української та релігії, співу й вишивання. Перші спроби в справі школи у Вінніпегу були зроблені о. Д. Поливкою, який разом зі зорганізованою першою українською церковною промалою у 1899 р. робив заходи, щоб набути стару Школу Даферін (полуднево-західній ріг Логан і Салтер) і там зорганізувати крім церкви ще школу та читальню. Був зроблений завдаток, але діло не було зреалізоване.

Першою щоденною школою, в якій училися українські діти, була школа у Бівер Лейку, три милі від сьогоднішнього Мондери (Mundare, Alta.). Школа ця була відкрита в 1905 р. в піонерській церковці, що її збудували Отці Василіяни в 1904 р. В школі-церкві вчилися коло 60 дітей. Вели її Сестри Служебниці, які теж опікувалися тими дівчатами, що жили в окремому домі недалеко церкви-школи, бо багатьом з них було задалеко доїздити до школи з дому. В таких умовах працювала ця школа

до 1914 р., коли була відкрита нова й модерна школа, що її збудували Отці Василіяни недалеко першої школи та церкви.

Перша “Рідна Школа” у Вінніпегу почала було своє навчання в січні 1905 р. Вона була створена при Парохії св. Миколая заходами о. Матея Гури, В. Кудрика та М. Гладкого. Так звана “Мала церква” була перемінена на школу і читальню. До школи вчашало коло 50 дітей, учительював В. Кудрик ¹⁾.

Школа Св. Миколая у Вінніпегу, 1911.

Першою щоденною школою з повною програмою навчання у Вінніпегу була Школа св. Миколая. Історія цієї школи має питомий піонерський посмак. У червні 1905 р. прибули до Вінніпегу дві Сестри Службениці—Атаназія й Олексія. Спровадив їх о. М. Гура для школи, що вже впродовж шість місяців приміщувалася у т. зв. “Малій церкві”. Це була вечірня школа, але о. М. Гурі хотілося поставити основи під цілоденну українсько-англійську школу у столиці Манітоби. Після довгих старань початки були зроблені. Дві Сестри-вчительки почали навчання 28 серп-

¹⁾ Студії до Історії Українців Канади, т. II. ст. 35.

ня того ж року. Школа приміщувалася в залі Едінгера, яку перекупив о. М. Гура. Це була театральна зала, на полуднево-східному розі вулиці Селкірк і МекГрегор. Зимом 1905 р. цю школу, що мала 50 дітей, перенесли у підвал Церкви св. Миколая (т. зв. Велика Церква) на північно-західному розі вулиць МекГрегор і Стелла. Тут приміщувалася школа повних 6 років. У 1906 р. школа мала вже 160 учнів, в наступних роках ще більше.

Крім програми публічної школи, діти вчилися української мови, історії, релігії та практичних знань, як різьблення, вишивання тощо. У підвалі, де вчилися діти, гостями були щурі, калюжі води стояли після зливних дощів. У любові до науки та культури батьків зносили труди діти та сестри-вчительки. Але прийшов радісний день для цілої школи: 24 жовтня, 1911 р. школа перенеслася до модерного приміщення, збудованого коштами єпископа Лянжевена, при допомозі "Catholic Mission Fund", з Торонта. Школу віддав єпископ у користування Сестрам Служебницям, а пізніше й на повну їхню власність. Від Сестер Владика бажав за цей княжий дар нічого більше, як кожнорічного українського "кейка" з нагоди свят Різдва Христового.

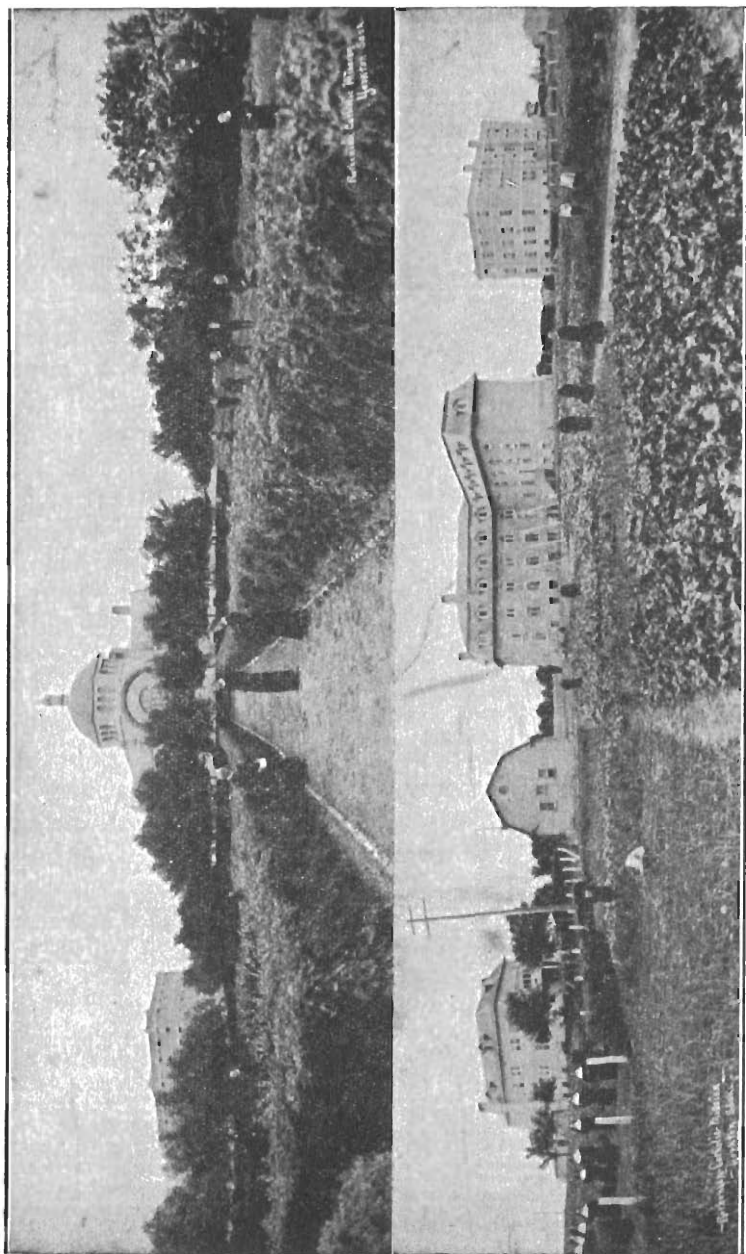
В Едмонтоні в 1905 р. Сестри-Служебниці дали початок школі таки у своїй резиденції на 97 вулиці і 108 евеню. Пізніше ця школа перенеслася до церковного будинку, що був збудований при фінансовій допомозі католицьких організацій з Торонта під опікою римо-католицького єпископа Легаля. Розпочали були Сестри Служебниці також щоденну школу у Сифтоні, Манітоба, де повні чотири роки наука відбувалася у підвалі під церквою. Коли в 1912 р., заходами о. Й. Жана основано школу для хлопців, Сестри частинно користали з цієї ж школи. Щойно в 1931 р. були збудовані школа й приміщення для Сестер-учительок.

Гарно працювала і згадана вже школа для хлопців у Сифтоні. Ініціативу до зорганізування її (Місійної Школи в Сифтоні) офіційно піддав Католицький Собор у Квебеку, що відбувся в 1909 р. Насправді рекомендація Собору доручала збудувати таку школу у Вінніпегу, недалеко осідку Отців Василіян і під їхньою кермою. Ця рекомендація звучала: "Commencer au plus vite, près de l'église des Réverends Pères Basiliens, à Winnipeg, un Petit Séminaire pour les enfants ruthènes de tout l'Ouest sous direction d'un Père Basilien" ²⁾.

З різних причин школу збудовано в Сифтоні. Мабуть і тому,

²⁾ Rapport de la Commission chargée par le Premier Concile plénier du Canada d'étudier la question des Ruthènes et de soumettre quelques conclusions, p. 7. Quebec, Sept. 28, 1909, Archives of J. Jean O.S.B.M. Basilian Fathers, Mundare, Alta.

що Сифтонщина стала базою російського цареславія. Щоб протидіяти цій течії, відрекомендував архієпископ Лянжевен до Сифтону кількох священиків, які крім школи мали ще й душ-

Вгорі: Церква Матери Божої та Колегія св. Йосифа. Внизу: Зліва Інститут Пресв. Серія Христового, посередині монастир і ювенат ОО. Редемптористів, справа Колегія св. Йосифа, Йоркгон.

пастирські обов'язки. У школі працювали такі священники французького походження, як Joseph Gagnon, Desire Claveloux, A. Sabourin. Всі вони прийняли були український обряд та навчилися української мови на спеціальних курсах в Галичині. З українських учителів вчили: Василь Булик, П. Пасічник, І. Колцун, Н. Пелех, Й. Тимочко, Ю. Шкварок, А. Загарійчук, М. Демчук, а також о. П. Олексів. Завданням цієї школи було виховувати релігійних місіонерів та допомагати в освіті дітям поселенців. Місійна школа в Сифтоні проіснувала повних чотирьох роки й хоч видала декілька гарних одиниць, не вдержалась тільки тому, що український загальний зі своєрідним недовір'ям ставився до латинського клеру, навіть тоді, коли той змінив обряд і говорив до населення зрозумілою йому мовою.

Відомим осідком двох приватних шкіл, жіночої академії та мужеської колегії є Йорктон у Саскачевані. У 1915 р., при допомозі єпископа Н. Будки, Сестри "Непорочного Серця Марії" заснували тут свій монастир і вже в перших початках взялися за організування приватної школи. На цю ціль вони дістали допомогу в сумі 25 тисяч доларів від "The Sulpician Fathers of Montreal" і небаром станув у Йорктоні гарний будинок, у якому був сиротинець та щоденна школа з восьми класами. Школу цю звали "Sacred Heart Institute" і наука в ній почалася в 1917 р. Школа мала теж приміщення для дівчат з далеких фарм. Першу піонерську працю проробили в ній Сестри-вчительки Анастасія та Александра, які вже мали багатий досвід зі своєї праці в школі св. Миколая у Вінніпегу.

З ініціативи єпископа Н. Будки та при допомозі поважних фондів The Catholic Extension Society з Торонта, яке передало на ту ціль 100 тисяч доларів, постала в Йорктоні також Колегія св. Йосифа. У 1919 р. збудовано модерний будинок, у якому рік пізніше Колегія почала свою працю. Чин Християнських Братів перебрав від початків керму школи. В організуванні цієї школи допомогли багато Отці Редemptористи, а зокрема С. А. Деляре, о. Л. Ван де Бош і Н. М. Декамп.

Усі ці школи вдержувалися на початках виключно з оплат батьків та допомог Католицької Церкви. Деякі з них проіснували довгі роки, деякі самолідвідувалися. Всі вони мали великі матеріальні труднощі і вдержувалися впродовж піонерської доби тільки завдяки великій посвяті та завзяттю організаторів і вчительського складу. Немалу роль відіграла при цьому і любов учнів до всього того, що їм батьки та виховники передавали в тих школах.

БУРСИ Й ІНСТИТУТИ

Коли пішов опершу тихий і пізніше відкритий наступ на двомовні школи в усіх трьох провінціях, українці стали поважно застановлятися над шляхами, якими можна б передати своїм дітям знання рідної мови та української культури. Кожна стаття в англійській пресі, що наголошувала на потребу скорої асиміляції українців, викликала в них почуття образи та взивала до протинаступу, щоб тій асиміляції не піддаватися. Такі статті тільки загострювали національні почування етнічних груп у Канаді та викликали самозрозумілу самооборону. Коли в Саскачевані була зорганізована “Ліга Освіти”, що поставила була собі за ціль ліквідувати двомовне шкільництво, то найскоріше зареагували на її появу українські студенти, зорганізовані в Студентському Кружку. Коли “Саскатун Дейлі Стар”, чи вінніпезький “Фрі Пресс” містили передовиці та окремі листи до читачів за знесення двомовної системи й ліквідацією української мови, то українська преса Канади, “Український Голос”, “Канадійський Русин” і “Канадійський Фармер” з Вінніпегу, “Новини” з Едмонтону й “Рідний Край” з Ростерну,—у відповідь говорили про “англійський шовінізм”, “нехтування демократичних принципів виховання”, “насилля в культурній ділянці громадян”. Досить сильну реакцію серед українців викликав був огляд шкільництва в Саскачевані д-ра Едмонда Г. Олівера, який помістив у “Мишинері Месенджер”³⁾ статтю під заголовком “Українці Саскатуну”. Стаття не тільки критикувала українців за двомовні школи, але й за те, що вони вже опинилися в управах багатьох шкільних округ і “диктують напрям у багатьох муніципалах”, “вдерлися до сойму в Манітобі”, і “стукають у двері соймів інших провінцій”. Це все була правда, але д-р Олівер і йому подібні вважали, що цього українцям ще не належалося і, що завданням “добрих канадців” є цілковито відректися мови, культури та традиції свого народу. Преса й українські діячі бачили Канаду в культурній мозаїці та в політичній і господарській інтеграції. Коли вони побачили, що асиміляційний наступ пішов на молоде покоління в школах, піднялися голоси, щоб молодь учила української мови та української культури у вечірніх школах, а для молоді, що продовжувала науку в каледжах та університетах закладати бур-

³⁾ “Missionary Messenger”, May 3, 1916.

си й інститути, в яких вона діставала б не тільки харч і мешкання, але й виховання згідне з традицією свого народу.

Коли двомовна система була у передостанній стадії своєї ліквідації, у Вінніпегу відбулися у шкільній залі Прокатедри св. Володимира й Ольги загальні збори, з метою заснувати Українську Бурсу ім. А. Коцка. В стадії наступу на двомовну систему імення А. Коцка, зокрема апелювало до національних почувань широких українських мас, бо був це український студент, що в часі боротьби за український університет у Львові, заплатив життям. На скликаних зборах виявився двоподіл думок. Певна частина присутніх бажала, щоб запланована бурса мала загальнонаціональний характер, інші настоювали, щоб у бурсі було католицьке виховання. Ті, що були за першою можливістю, перейшли до іншої залі й вибрали управу Української Бурси ім. Коцка. Її очолював Я. В. Арсенич, пізніше перший український суддя в Канаді. Бурса приміщувала в першому році на 117 Джуно, а в другому році в “Українському Народному Домі” на полуднево-східному розі МекГрегор і Боровс, і проіснувала тільки два роки, але за той час з неї скористало 38 студентів. Їх виховниками були: О. Задурович, Т. Гаврилюк, Н. Романюк, В. Балешта.

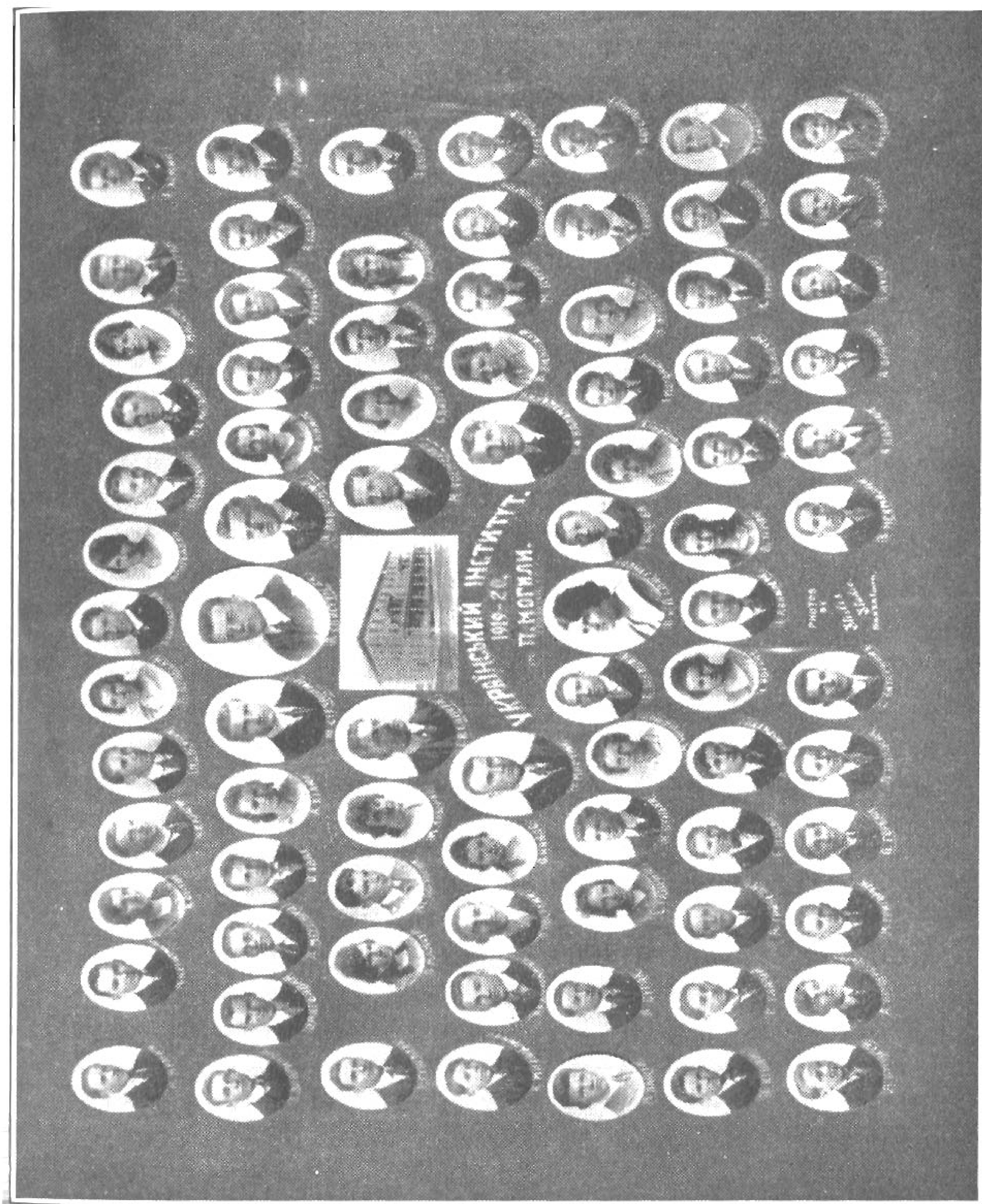
Частина зібраних, що бажали католицького виховання в бурсі, організували під проводом єпископа Н. Будки “Українську Бурсу ім. митрополита Андрея Шептицького”, якою опікувалося Українське Товариство ім. митрополита Андрея Шептицького у Вінніпегу. Кожен питомець складав і підписував святочну заяву, заки був прийнятий до бурси. Заява була ортодоксальна й мала такий зміст:

“Заявляю отсим урочисто, що як син українського народу і нашої прадідної Греко-Католицької Церкви, працюватиму щиро для добра й доброї слави “Українського Товариства ім. митрополита Андрея Шептицького” у Вінніпегу та ніколи не ділатиму ані словом, ані ділом на його моральну або матеріяльну шкоду” 4).

Першу управу цієї бурси очолив Еміль Оробко 5). Управа купила будинок під бурсу у Ст. Боніфасі на розі вулиць Тіссот і Ляфлеш. Вже в першому році існування цієї бурси було яких 60 студентів. Такий стан затримався впродовж десятирічного існування цієї інституції. Директорами-виховниками бурси були: Юрій Шкварок, вчитель Микола Бойчук, вчитель-правник Іван Копач та о. Михайло Пелех. Студенти вчилися в бурсі, крім

4) “Канадійський Русин”, дня 2. II. 1916 р.

5) У першій управі цієї бурси були ще: С. В. Харамбура, Гр. Скегар, М. Пасічняк і П. Попіль.

Студенти і виховники Українського Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні, 1919. Посередині будинок Інституту, який став основою культурно-освітнього, релігійного і професійного життя не тільки для студентів та міста, але теж промінював поза границі провінції Саскачевану. Довкола нього керівники і викладачі Інституту. Серед них (в центрі) В. Свистун, а побіч Ю. Стечишин й А. Вавринюк, знова понище зліва о. С. В. Савчук та інші. З цього середовища зродилося ідеологічне та організаційне оформлення Української Греко-Православної Церкви (УГПЦ) в Канаді.

предметів що брали в каледжах та університетах, ще української мови, історії, літератури та релігії. Платня за удержання була дуже низька—всього 20 долярів місячно. Бурса вдержувалася також з загальних громадських збірок. У бурсі існував “Студентський Кружок”, у якому учні мали змогу заправлятися до промадського життя. Був теж драматичний гурток, студентський хор, тощо. Студенти видавали навіть своєю власну газетку українською мовою ⁶⁾).

До ще більших розмірів розгорнулася Бурса ім. П. Могили в Саскатуні. Початок їй дали самі такі студенти, як А. Крижановський, М. Михаєвіч, І. Рубчик, А. Т. Кібзей, О. Мегас, В. Свистун, Й. Вавринюк, Й. Богоніс, А. Приступа та інші. Думка про заснування бурси зродилася на засіданні Українського Студентського Кружка ввечері 4 березня, 1916 р., а вже наступного дня відбулися загальні збори студентів і деяких громадян, на яких з'ясовано потребу заснувати бурсу. Ініціативний комітет очолив Й. Богоніс та А. Т. Кібзей, а до управи ввійшли здебільшого активні студенти, серед яких вибивався В. Свистун та А. Т. Кібзей. Акція за бурсою посилилася, коли Саскачеванський департамент виховання не дав згоди на скликання конвенції двомовних учителів. На цій конвенції учителі, які під час літніх вакацій звичайно були на додаткових курсах у Саскатуні, хотіли обговорити питання не тільки шкіл, але й заснування бурси. Заборона скликати конвенцію скріпила працю студентів, які вже в червні того ж року проголосили конкурс на прийняття до бурси. У парі з тим студенти-вчителі підготували інший з'їзд,—не-вчительський, але народний, що мав оборонити низку культурно-освітніх справ, а в плані яких на першому місці стояли шкільництво й бурса.

З'їзд відбувся у днях 4 і 5 серпня, 1916 р. Коло пів тисячі учасників радили над тількищо згаданими справами. Крім представників з 60 місцевостей Саскачевану, були ще делегати й привіти з Вінніпегу, Едмонтону, Мондери, Вегревилу, Лануку, Борщева й Беніто. У з'їзді взяли участь визначні громадяни, як президент Саскачеванського університету д-р В. Е. Морей, посадник міста д-р Йонг та Дж. С. Вудсворд, який у тому часі перекладав соціальні досліди над українцями західних провінцій. Прибув на з'їзд теж єпископ Н. Будка, перший посол у Манітобі Т. Д. Ферлей та багато визначних українських громадян з усіх

⁶⁾ Її редактором був І. Сирник, згодом довголітній редактор “Українського Голосу”. З цієї бурси вийшли ще такі визначні громадяни Канади, як адвокати О. Дик, О. Малицький та Ілля Івасюк, багато вчителів та інших професіоналістів Канади.

трьох степових провінцій. Велике враження зробила промова Д. С. Вудсворда, який дослівно сказав таке:

“Я стидаюся того чоловіка, що стидається свого рідного. Від такого чоловіка, що забуває своє дуже скоро, не можна багато сподіватися, бо він не має постійного характеру. Він що хвилини може змінювати свій погляд”.

З'їзд пройшов зразково і був першим масовим з'їздом українців Канади. На з'їзді промовляв єпископ Н. Будка, який наголосив на потребу й значення релігії у вихованні молоді. Про потребу бурси говорив В. Свистун, а про обов'язки громадян супроти Канади—Ю. Шкварок. Він розвинув думку, що вірність Канаді—це не вирікатися культури свого народу. На цьому з'їзді схвалено одночасно заснувати бурсу ім. Петра Могили, а її провід доручено таким громадянам, як О. Мегас, В. Свистун, М. Стечишин, А. Т. Кібзей, С. В. Савчук, І. Пернаровський, С. М. Савяк, Й. Сікорський, А. Боднарчук. Серед 15-ох резолюцій були й такі, які вимагали відкриття катедри української мови на Саскачеванському університеті, закону про примусову науку дітей у школі та інші.

Під час з'їзду відбувалися ще окремі наради українських шкільних тростів з усієї провінції і на них засновано Товариство Шкільних Радних у Саскачевані, яке мало завдання об'єднати всі українські школи та спільно співпрацювати зі системою англійських шкільних радних.

У дні 5 березня, 1917 р. бурсу в Саскатуні заінкорпоровано, як Український Інститут Петра Могили. Інститут розвивався справді успішно, коли 7 липня того ж самого року відкрив уже в Канорі свою філію. На 1917-1918 шкільний рік інститут мав уже 3 будинки для студентів, один із них для студенток-дівчат. Усі студенти разом заснували студентське товариство “Каменярі”, яке мало великий вплив на виховання молоді.

У розгарі праці в інституті прийшло до непорозуміння між проводом інституту та єпископом Н. Будкою. Останній заступав думку, що інститут повинен бути ведений у католицькому дусі тому, що студенти були переважно католицького віровизнання, тоді як провід інституту настоював на релігійну індеферентність. Другий Народний З'їзд, якого ініціатором був знову Інститут та який відбувся в Саскатуні в 1917 р., схвалив становище управи Інституту. Водночас з'їзд став своєрідною маніфестацією та реакцією на події, що тоді розвивалися на Україні й в Канаді. У з'їзді взяли участь понад 700 делегатів і гостей не лише з степових провінцій, але й з Онтаріо. З'їзд висловив жаль до уряду Канади, що він позбавляв українців громадянсь-

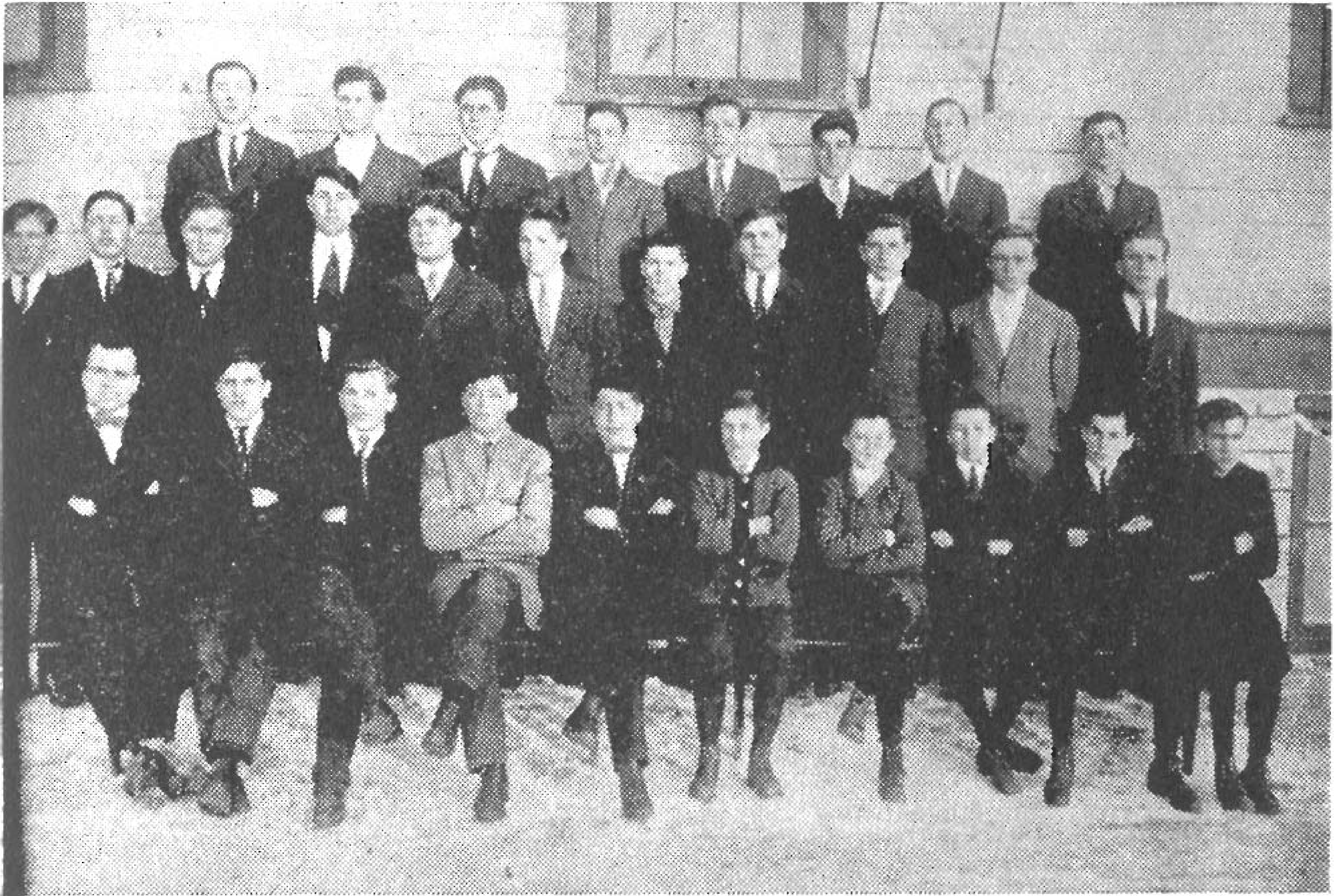
ких прав та водночас підкреслив вклад українців у розбудову Канади, наголошуючи при тому піддержку українців для патріотичного фонду, Червоного Хреста й воєнних бондів та висилку української молоді до військових формацій. З'їзд також переслав привітання Українській Центральній Раді в Києві, що саме оформилася, як політичне керівництво українського народу в його визвольній боротьбі. З'їзд доцінив працю Інституту і в доказ цього присутні почали збірку фондів на дальшу його розбудову. На самому тільки з'їзді зібрано коло 14 тисяч доларів. За Саскатуном відгукнулася Алберта, що в короткому часі зібрала 17,926 доларів.

Тимчасом і в Едмонтоні акція в справі Інституту ім. М. Грушевського пішла вперед. Початок цьому дав Студентський Клуб ім. Адама Коцка. Подібно було й з бурсою ім. Шевченка у Вегревилі. Пізніше Інститут ім. Грушевського та Бурса ім. Шевченка, яка заступала зліквідовану "Форінорку" у Вегревилі, поєдналися в одну устанovu.

У 1918 р. Інститут у Саскатуні придбав власний будинок у дільниці Нютена і це ще більше скріпило організаційну завзятість провуду та членства. Тимчасом пішла підготовка до нового з'їзду, що відбувся в 1918 р. в грудні. З'їзд цей не вийшов надто величаво, бо в міжчасі прийшло до важкого зудару між керівництвом Інституту та Греко-Католицькою Церквою. З ініціатииви Інституту Петра Могили та його симпатиків засновано Українське Православне Братство, яке зайнялося зорганізуванням Української Греко-Православної Церкви. Теж недуга інфлюенци, поширена в тому році, від'ємно вплинула на фреквенцію з'їзду. Та всупереч усіх комплікацій з'їзд таки відбувся, замітний ще й тим, що голова Федерації Українців у З'єдинених Державах д-р В. Сіменович з Чікаго взяв у ньому участь і своєю особою репрезентував до певної міри українців ЗДА. Четвертий і п'ятий народні з'їзди Інституту були влаштовані так, що відбувалися в 1919 і 1920 рр. у трьох провінціях—в Саскатуні для Саскачевану, у Вінніпегу для Манітоби й в Едмонтоні для Алберти.

З'їзди ці були менш успішні. На останньому з них промовляв проф. І. Боберський. Усе таки вони дали відчутти, що в народі було велике заінтересування рідним шкільництвом. Усі з'їзди були зорганізовані під кличем збереження й плекання української мови й культури в Канаді серед українців та виховання продуктивного й багатого душею промадянина Канади. Ці принципи й кличі апелювали до широких мас народу й народ відкликався на них, бо вони були співзвучні з його світосприйманням.

Тоді, коли в Едмонтоні організувалася філія Інституту Петра

Українські Студенти в Тулоні, 1913

Могили, українці католики зорганізували в 1917 р. в цьому ж місті Інститут ім. Тараса Шевченка, який приміщувався в колишньому "Гренд Хотелі", при 98 вулиці і 107 евеню. На католицькій Конвенції в Мондері, Алберта, в 1919 р. принциповою справою була фінансова підтримка Інституту ім. Тараса Шевченка в Едмонтоні. У конвенції взяли участь різні урядові достойники, як міністер Френк Олівер, послы Г. А. Мекі та Й. Меккалум, д-р Й. Буланжер та інші. Коли єпископ Будка підняв клич допомоги Інституту Тараса Шевченка, то на конвенції зібрано 6 тисяч доларів. Беручи до уваги ще невеликі фінансові спроможності українських фермерів того часу, суми, що їх збирали на з'їздах Інституту Петра Могили чи Інституту Тараса Шевченка, були доказом їх великого виrozumіння для цих справ. Українці-канадці склали великі суми грошей, щоб їхня молодь виховувалася в культурі своїх батьків. Та незважаючи на це, важко було вдержати ці інститути, чи бурси, які вимагали великих сум гроша. Крім цього треба було мати кваліфікованих адміністраторів, а їх не було. Інститут ім. Тараса Шевченка проіснував п'ять років. Бурса ім. Митрополита А. Шептицького—десять років.

Щоб вичерпати зовсім питання бурс, доцільно буде згадати

про бурси, що їх вела Пресвітеріянська Церква для українців у Канаді. До речі, ініціативу заснування бурси підняло товариство “Запорозька Січ” ще в 1910 р., а “Український Голос” вів акцію збирання фондів. Однак цю ініціативу перехопила Пресвітеріянська Церква в Манітобі та Алберті. Коли в Алберті українці почали організувати “Русько-Українську Бурсу” в 1912 р., Пресвітеріянська Церква дала солідну піддержку в цій справі й у висліді керму бурси перебрали пресвітеріяни в свої руки, хоч на початку бурса була організована на безконфесійній базі. Бурса дала можливість студій для 20 студентів. Чільними керівниками цього діла були: Павло Рудик, що пожертвував 1000 доларів і доповнював цю свою жертву кожнораз такою квотою, яку зложили всі українці разом, далі пастор А. Вільчинський, пастор М. Залізняк, Й. Данилович, С. Гура, М. Белегай, В. Фербей, В. Федун, В. Рудик, П. Гонський і інші.

У 1911 р. заходами пресвітеріянського філантропа д-ра А. Й. Гангера, почалася праця над зорганізуванням бурси в Тулоні. Фонди на це дала “The Home Mission Committee of the Presbyterian Church”. Бурса була відкрита в 1912 р. для хлопців середньошкільників. Подібну бурсу відкрито п'ять років пізніше ще й для дівчат. До цих бурс приймали тільки українських хлопців та дівчат. У бурсі одержували вони релігійне виховання в пресвітеріянстві. Якщо йдеться про українську мову й культуру, то учні відчували деякий асиміляційний тиск, зрештою і зрозумілий, бо англо-саксонські елементи були виключними опікунами бурс. Цікаво, що така політика керівників бурс мала зовсім протилежні наслідки. Молодь потайки говорила рідною мовою, читала українські книжки, навіть заснувала український студентський кружок “Зоря”⁷⁾.

Коли ж виявилось остаточно, що згадана політика не дає успіху, управа бурси змінила свою політику підбору кандидатів до бурси, вписуючи лише молодих питомців, на яких, на її погляд, можна було легше впливати. Але й це не змінило національно-культурних почувань студентів,—їх національна відпорність була така, що заперечення, чи хоч би нехтування свого національно-культурного походження майже не було⁸⁾. Подібною до бурси в Тулоні була й бурса в Сифтоні, що її вдержувала Протестантська Місія (Presbyterian Home Mission). Крім цього була й лікарня, яку вів спочатку д-р І. Рід, а пізніше д-р Гомер Ішю. Безпосередньо настоятелькою бурси була Едит Мекювен. Такий самий бурсацький дім існував деякий час в Алберті. Згаданий

⁷⁾ Календар “Дніпро” 1917, ст. 217-219.

⁸⁾ “Студії до Історії Українців Канади” ст. 252.

д-р Г. Ішю мав нагляд над обома домами, але вони не вдержалися довго. Найдовше проіснував та найкраще був zorganizований дім у Тулоні під керівництвом д-ра А. Гантера, що з посвятою працював над молоддю та давав лікарську допомогу цілій околиці.

У підсумках треба наголосити, що коли бурси й інститути з 1915 р. та пізніших років були виявом турботи українців, щоб дати молоді виховання та знання української культури в Канаді й таким чином, до певної міри, заповнити прогалину з ліквідацією двомовних шкіл та заборонаю навчання української мови в публічних школах, то бурси пресвітеріанського типу мали на

Пам'ятник українським піонерам в Плезент Говм, Манітоба.

меті дати своїм вихованцям релігійне виховання своєї Церкви, а в мовно-культурному відношенні до українсько-канадської спільноти, дати молоді зразки англо-саксонських інституцій і тим самим повністю асимілювати молодь не тільки в релігійній, але й в культурній площині. Але й ця тенденція, після десятка років зусиль у Манітобі й Алберті, не дала успіхів. Як ми вже стверджували на прикладі Тулону, молодь в основному не сприймала цього, хоч і засвоювала частинно подавані їй релігійні принципи. Досліди вказують, що навіть ті, дуже нечисленні, що асимілювались—першим виявом цього була зміна прізвища,—не зривали зв'язків з культурним корінням свого походження.

Якщо йдеться про виховну роль українських бурс і Інститутів

з 1916 р., то вони значно посилили національне почування українців Канади. Вони загострили почування відповідальності членів української спільноти за виховання дітей, підсилювали в батьків думку й амбіцію, щоб їхні діти змагались до висот своєї освіти та позбавляли дітей комплексу меншевартості, який присвоювався їм до певної міри, наслідком тих, чи інших шовіністичних атак зовнішнього оточення. В економічному відношенні бурси й інститути допомагали менш засібним, але здібним у науці питомцям докінчувати успішно студії. Бурси й інститути були теж доброю заправою для своїх питомців у суспільно-громадському аспекті. Вони вчили своїх вихованців бути членами канадської спільноти, брати активну участь у громадському житті та нести відповідальність за хід і розвиток своєї спільноти. З бурс та інститутів вийшли сотні активних українців-канадців, які зайняли чільні пости в українській канадській спільноті та часто надавали тону її суспільній праці. Завдяки цим установам маємо багато інтелігенції, що стала кваліфікованими працівниками в різних ділянках канадського життя. У багатьох випадках, коли заглянути в минуле, старших українських інтелігентів Канади, численні з них мають пов'язання з бурсою, або інститутом у Вінніпегу, Саскатуні, Едмонтоні, Вегревилі, Тулоні чи Канорі. Без сумніву, що в мовному й культурному відношенні всі ці бурси та інститути залишили на своїх вихованцях незатертий слід. Починаючи з 1916 р. ці бурси й інститути стояли на вершинах своїх завдань, до яких вони були покликані.

На кінець треба відповісти на важливе питання, чому згадані бурси й інститути після довгих, чи коротких років праці самоліквідувалися? Заперечним винятком є Інститут ім. Петра Могили та ще деякі.

Ю. Шкварок, ЧСВВ., який досліджував це питання, доказує, що в багатьох випадках заважила в цьому невідповідна підготовка та брак фахового знання в веденні таких інституцій⁹⁾. Але ідея таких інституцій була в народі жива,—про це найкраще говорять дальші намагання української спільноти організувати їх у повоєнних роках, що правда в нових формах, але з тими самими культурними цілями.

⁹⁾ "The Ukrainian Settlers in Canada and Their Schools", 1891-1921.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ

Українські поселенці дбали не тільки про виховання своїх дітей перед якими в новій країні розкривались великі можливості розвитку та росту. Батьки самі до себе мали багато вимог. Багато з них прибули, не вміючи писати, чимало було й таких, що не вміли ні писати, ні читати. Експлуатаційна, окупантська влада в Україні мало дбала про шкільництво. На сім і пів мільйона населення в Галичині статистика виказувала в 1908 р. понад чотири й пів мільйона анальфabetів. З того українців—2,459,410, поляків—2,104,899, німців—100,836. Але й ті, що вміли читати й писати, винесли це знання не зі школи, бо у селах шкіл часто взагалі не було. Люди вчилися одні від других. Як тільки поселенці стали осідати на своїх гомстедах та помалу відходити від своїх перших початкових турбот, вони стали думати про власну освіту.

Коли українці західних земель залишили свою батьківщину, у Львові існувала від 1868 р. установа, що звалася “Просвіта”. Сама назва вказує на її ціль і якраз під впливом цієї установи творились по селах, містечках та містах клітини цієї установи, які закликали народ до науки, вивчення свого минулого, поліпшення своєї долі та своїх господарств. “Просвіта” організувала не тільки читальні, а й кооперативні установи, зокрема кредитові та споживчі. Багато дечого перенесли українці зі старої батьківщини в країну свого нового поселення. Організування культурно-освітніх клітин у степах Канади, було достовірною копією того, що вони чи їхні земляки робили в Україні. Які були стиmulи організування культурно-освітніх клітин про те може дещо сказати заклик, що появився був у часописові “Свобода” вже в 1900 р. У заклику писалось:

“Брати Русини! Нас у Канаді вже перейшло 30 тисяч, в самій Алберті щось до 12 тисяч, а се на так мало залюднений край як Канада, є сила. Пам'ятаймо, що ми всі маємо становити одну руску родину, собі взаємно помагати, та не забувати, що ми всі рідні брати й сини славної матери Руси-України. Треба нам також чим скорше познакомитися з порядками краю в котрім живемо, плекати просвіту, любити свою віру й свою мову, але попри тім учитись тутешньої мови. Треба нам піднятися духом, і показати, що ми народ, котрий шанує свою честь і має людсь-

ку гідність. Ми люди, що йдуть сміло, як чоловік до чоловіка з веселим не скривленим лицем, бо знаєм правду слів: Пукайте, а отвориться вам, а дадуть вам, глядайте правди, а знайдете її“¹⁾).

Цитовані слова невідомого автора—це наче основні принципи, що їх практикували в житті українські поселенці. Вони хотіли чимскоріш вжитися в нову країну, адаптувати себе до нових обставин, але й одночасно бути гідною спільнотою, яка знає ціну за свій вклад праці. Вони з призириством згадували “старі порядки” і всією істотою ненавиділи все те, що хоч крихіткою нагадувало їм це нестерпне минуле. Серед волі нових обставин вони давали вияв своїм вартостям, бажанням та хотінням. Щоб мати можливість цю волю реалізувати, вони стали закладати на зразок старого краю “Читальні Просвіти” по колоніях та будувати народні дома. Стало творитись у нових обставинах нове життя, що мало великі подібності з тим, чого вони були свідками в недавньому минулому. Часто були це точні копії з залишених сіл в Україні, бо амбіцією було будувати все так, “як це було в старому краю”¹⁾).

Про “Читальні Просвіти” в Канаді появилася була оглядова стаття в календарі львівської “Просвіти” з 1913 р., в якому, між іншим, читаємо:

“Наші браття, яких незavidно доля пігнала геть за море шукати кращих зарібок, не забувають і там, що вони є Русинами-українцями. Вони вяжуться там у різні організації, церковні, політичні, господарські, а для просвітних справ закладають побіч шкіл, як у нас, “Читальні Просвіти”. У читальнях перше місце займає звичайно бібліотека, з якої користають члени, а дальше аматорський гурток, хор, оркестра й т.п. Взагалі життя по тамошніх читальнях мало що різниться від життя по наших читальнях. Канадійська Читальня “Просвіти” являється осередком культурно-просвітнього життя колонії. Читальня старається о власний дім, в яким знаходять приміщення всі інші народні товариства, до яких основання почин виходить з читальні. З читальні виходить ініціатива до святкування народніх свят і т.д.”²⁾

З цього бачимо, що українські читальні “Просвіти” в Канаді були не чим іншим, як сьогоднішніми “Комюніті Клабс”, які так широко розбудовано в канадських містах та фармах і де є можливість культурного вияву для молоді й старших. Читальні мали ще великі бібліотеки, чого “Комюніті Клабс”, на жаль, не мають.

В історії українців Канади є багато згаданих дат на відноутування проявів культурно-освітнього життя. Вони часом навіть

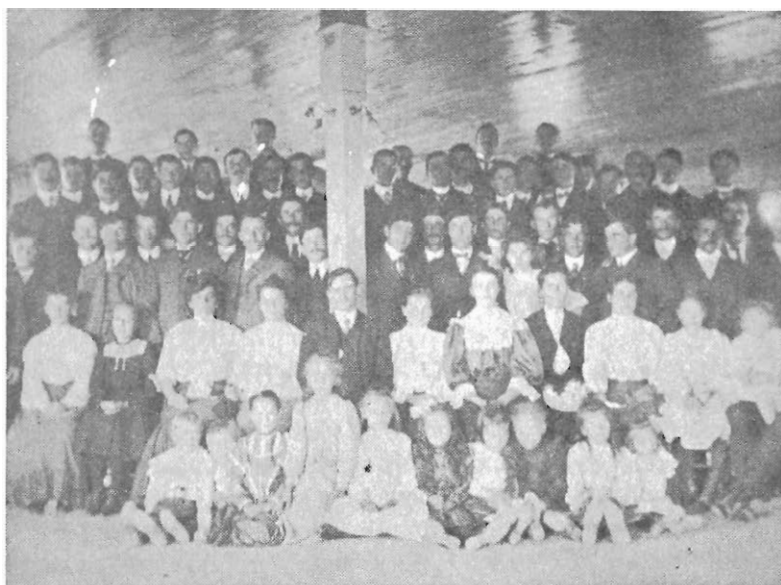
1) “Свобода”, ч. 49, 27, 1900.

2) Календар “Просвіти”, 1913 р. ст. 171.

суперечні щодо часу й форми, бо базуються на споминах одиниць, які на жаль цих дат не перевіряли і звідсіля поважні неточності. Дані, які оце подаємо, відготовуємо за тогочасною пресою, яка в цьому відношенні може й найбільш авторитетне джерело, бо нотатки появлялись негайно після відбутих постанов.

Перші паруси і Манітоба

Перші українські організації, що заіснували на терені Канади, мали радше церковно-братські завдання. Відомо, що о. Н. Дмитрів був першим священиком, який почав організувати церковні громади. Обширніше про це була мова в окремому розділі, присвяченому організації церкви. Заки однак прибув до Канади о.

Товариство ім. Т. Шевченка в залі Ястремського у Вінніпегу, 1906.

Н. Дмитрів, заіснувало вже братство, що його zorganizував Антін Савка в околиці Една-Стар. Було це перше братство і взагалі перша організована українська клітина із овоєрідними цілями на терені Канади. Про генезу цього братства та його початки А. Савка подав до часопису "Свобода" обширний допис, який для історії частинно відготовуємо, як незаперечний історичний момент української організованости. Під "Вісті з Канади" читаємо:

"Ми албертійські Русини празновалисьмо світлий празник Родження Христового, дуже величаво, оскільки це можна назвати без церкви і священика. Всі три дні сего празника, в котрім

була сприяюча погода, збиралися Русини-колоністи у чесного І. Галькова, мого сусіда, котрий побудував собі дім досить обширний, где співалисьмо першого дня наше чудне “С нами Бог” під моїм проводом. У другий день свят повзяли ми мисль заложити брацтво церкви. Щоби однак до ціли добитись, пішли ми по старому звичаю від хати до хати заколядувати й таким способом призбиралисьмо 31 членів, котрі на коляду зложили 17 долярів. На новий рік зібралися всі члени і вибрали головою Брацтва (старший брат) мене то є Антона Савку, заступником (вторим братом) Михайла Мельника, а касієром чесного Константина Немирського, котрому вручили ми зібрані гроші.

Честь чесним господарам Івану Лакусті, Івану Гальків, Теодорови Рудик, Йосифови Дзівенка, котрі попри нас не жалували труду при заложенню Брацтва Святителя Христового Отця Николая, першого руско-церковного Брацтва в Канаді. Дай Боже, щоби в слід за нашим приміром помножились Руські Брацтва Церковні по цілій Канаді, щоби Бог дав діджатись на Воскресення Господнє громко в краю далекої Північної Америки заспівати “Христос Воскрес”. При тім сподіюся, що наші брати галичани, утішаться прочитавши, що їх браття в далекій Канаді починають, мовби ті муравлі рухатись і оживати”³⁾.

Такий залишився протокол цієї першої організації. Чотири місяці пізніше, коли об’їздив Канаду о. Н. Дмитрів, цих церковних братств було вже більше. У кожній місцевості, де творилася парафія, поставало братство.

“Перша Русько-Церковне Брацтво св. Николая” зорганізували поселенці, що рекрутувалися з першого транспорту д-ра О. Олеськова, який прибув до Канади з весною 1896 р. Транспорт цей у більшості поселився в Алберті та своєю численністю скріпив небилівську колонію в Една-Старі. У цій околиці була також організована перша Читальня “Просвіти”. Мало знаємо про цю читальню, однак нотатка, що збереглася в “Свободі” говорить таке:

“О. П. Тимкевич зложили між нами читальню, привезли нам до 80 книжок зо Львова від товариства “Просвіти” і радо члени беруться до науки. . . будемо писати до краю, щоби нам прислали книжок і газет. Читальня наша заведена в Александра Карпця”⁴⁾. Читальня ця почала діяти приблизно півтора року після заіснування Братства св. Миколая.

Перша українська читальня в місті була заснована в 1899 р. у Вінніпегу. Була це т. зв. “Міжнародня Читальня”, якою членами

³⁾ “Свобода”, 25 лютого, 1897 р.

⁴⁾ “Свобода”, 4 серпня, 1898 р.

могли бути не тільки українці. Звали її також “Читальнею ім. Шевченка”. Організаторами-основниками цієї читальні були Сава Чернецький, Кирило Генік, Теодор Стефаник, Іван Куць, Юрко Паніщак та інші ⁵⁾).

За рік існування читальня не проявляла великої діяльності і вкінці самозліквідувалась. Говорять, що мала вона соціалістичну закраску і з тією самою закраскою була вона відновлена в грудні в 1903 р. У тому році товариство офіційно прийняло назву “Читальня Шевченка”, а в англійській мові звалось “Shevchenko Reading Hall”.

Кілька цікавих подій зв'язаних з цією установою. В дні 14

“Гая Ястремського”, 1905, в якій виростили перші паруси культурно-освітнього життя Вінніпегу.

травня, 1904 р. відбулося в цій читальні заходами молоді, що була об'єднана при читальні в “Кружку Русько-Української Молодіжи”, театральна вистава “Аргонавти”. Була це перша українська театральна п'єса, поставлена на терені Канади. У ній брали участь І. Косовий, Л. Антонюк, Я. Колтик, Й. Косовий, Я. Макогін, А. Новак, І. Пугатий, Д. Кирстюк, В. Деделюк; із дівчат— П. Теслюк, І. Новак та М. Пасічник. Члени читальні схвалили наступного дня після вистави заснувати “Українську Народну Бібліотеку ім. Івана Франка” ⁶⁾. Бібліотека мала мати домінуючий характер і тому носила назву “Народна”. З того приводу читальники звернулися були зі закликом, щоб жертвувати книж-

⁵⁾ Студії до історії українців Канади, т. II, ст. 345.

⁶⁾ “Свобода”, травень, 1904 р.

ки й гроші на “Народну Бібліотеку Канадської Русі”⁷⁾. У цій читальні відбувалася теж делегатська Конвенція Незалежної Грецької Церкви цілої Канади, на якій у 1904 р., крім церковних справ, обговорювано питання двомовних шкіл для українців у Канаді. Члени цієї читальні К. Генік, Ю. Паніщак та Т. Стефанік, а від Незалежної Грецької Церкви—І. Бодрут та І. Негрич ходили в делегації до уряду Манітооби, щоб добитися належних прав для української мови в манітобському шкільництві. На зборах читальні члени обмірковували теж потребу українського часопису в Канаді й деякі з них були основоположниками першого видавництва в Канаді.

Рік 1905 зокрема позначився на культурно-освітній праці у Вінніпегу. У тому році, 6 січня, відбулися основуючі загальні збори Читальні “Просвіти”, другої культурно-освітньої установи у Вінніпегу. Головою її був Микола Гладкий, секретарем Дмитро Душенко, касієром Михайло Гаврилюк, а бібліотекарем Роман Дудар⁸⁾. Два роки пізніше читальня мала 83 члени, 326 книжок у бібліотеці та передплачувала 6 часописів. У 1905 р. придбали українці Вінніпегу Народній Дім, який однак довго не вдержався. За те Читальня “Просвіти” веде успішно працю до найновіших часів.

Того ж року відбулися у дні 11 жовтня основуючі збори Братства св. Миколая, у першому проводі якого були о. М. Гура, Т. Ястремський, В. Карпець, М. Левицький, І. Зубачик, В. Лісовий, В. Шолдра, В. Чорненький, М. Кузів, Я. Орловський та Й. Захарків. У першому дні товариство мало вже 76 членів. Місяць пізніше заходами Братства св. Миколая організовано “Канадійський Руський Народний Союз”.

Замітний був з огляду культурно-освітньої праці 1906 рік. Тоді пожвавлено працю Читальні ім. Тараса Шевченка, якої осідок перенесено з Юклід до залі Т. Ястремського, полуднево-східний ріг Стелла і МекГрегор. Сюди перенесено “Українську Народну Бібліотеку ім. Івана Франка”, що мала вже 450 назв. У читальні було 10 часописів. Там же гуртувалися видатні тодішні українці, як Т. Стефанік, В. Головацький, Я. Арсенич, К. Карчмарик, А. Новак, Д. Ферлей, Д. Рараговський, К. Генік, Т. Ястремський, Ю. Паніщак, Г. Сліпченко.

Восени того ж року, точніше 22 жовтня, zorganizовано “Научне Товариство ім. Тараса Шевченка”, яке купило залю (північно-

⁷⁾ Тут треба пояснити, що українці в Канаді часто вживали назву “Канадійська Русь” у збірному понятті на визначення “українці-канадці”. Деякі шовіністичні газети з часом стали пояснювати це неначе українці хотіли будувати в Канаді Україну під назвою “Канадійська Русь”.

⁸⁾ Календар Руського Народного Союзу, 1908, ст. 153.

східний ріг Паверс і Манітоба, сьогодні 467 Манітоба). У цій залі постійно концентрувалося не тільки культурно-освітнє життя, але до якогось ступня і політичне. Читальня ім. Шевченка перенесла сюди свій осідок і сили обидвох товариств, Читальні і Научного Товариства, значно скріпилися. Тут теж постала Українська Вільнодумна Федерація. Остання цілісно впливала на ідеологічний розвиток Научного Товариства ім. Тараса Шевченка. Вільнодумна Федерація була ліберально-соціалістичною організацією, яка поборювала клерикалізм та навіть релігію. Тут теж приміщувався Український Вінніпезький Відділ Соціалістичної Партії Канади. Перший заряд Научного Товариства творили:

**Парохіяльна зала церкви св. Володимира й Ольги, 1908.
Місце важливих подій вінніпезького та краевого життя.**

А. Сліпченко, В. Кулька, М. Колісник і Д. Рараговський. У залі Научного Товариства ім. Тараса Шевченка відбувалися доповіді, театральні вистави, навчання англійської і української мов, розривкові імпрези та часті віча в робітничих справах. Перша вистава, що відбулася в цьому домі це “Верховинці”.

Наче в протывагу першому читальняному осередкові, у Вінніпегу створені були при парохії св. отця Миколая в 1901 р. аж три організації: Мужеське Братство св. Миколая, Жіноче Товариство св. Тройці та Дівоче Товариство св. Ольги. Ці організації не роз-

горнули виднішої діяльності. За це Читальня ім. Шевченка здобула вплив не тільки на місцеве довкілля, але й промінувала поза Вінніпег.

У 1907 р. зорганізувалася у Вінніпегу ще одна читальня: “Українська Зоря”, яка наступного року перезвала себе на “Канадійська Зоря” та приміщувалася при Незалежній Грецькій Церкві, ріг вулиці МекГрегор і Причард. Організаторами та керівниками її були: З. Бичинський, М. Бачинський та О. Бачинський. При Незалежній Грецькій Церкві діяло ще “Допомогове Братство Преображення”, що заіснувало вже в 1904 р. Подібне братство, але з іншою назвою, а саме “Братство св. Тройці”, “релігійно-моральної просвіти” було засноване при Православній Місії в Канаді в 1908 р. Приміщувалося воно при 598 Манітоба евеню і крім релігійної пропаганди вело культурно-освітню працю.

З оформленням читалень і братств на терені Вінніпегу здиференціювалося релігійне, політичне та культурне життя української спільноти не тільки в цьому місті, але теж у цілій Канаді. Найбільш незалежне було середовище, що гуртувалося довкола Научного Товариства ім. Тараса Шевченка. Сюди належали передусім національно-соціалістичні елементи й у призмі цієї течії вели культурно-освітню роботу, включно з влаштуванням курсів англійської та української мов для свого членства та широкого загалу. Другим культурно-освітнім осередком стала Читальня “Просвіти”, що близько співпрацювала з Греко-Католицькою парохією св. Миколая та пізніше з парохією св. Володимира й Ольги. У персональному та ідейному пов’язанні з цим середовищем було Братство св. Миколая. Читальня “Українська Зоря” (пізніше “Канадійська Зоря”) об’єднувала елементи, що гуртувалися довкола Незалежної Грецької Церкви. Це середовище йшло по лінії найбільшої інтеграції, з частими асиміляційними тенденціями. Діялося це під впливом Пресвітеріянської Церкви, яка фінансово контролювала Незалежну Грецьку Церкву. Настрої в цьому середовищі ніколи не були рівномірні, воно постійно шукало нових релігійних та культурних шляхів. Врешті у Вінніпегу було ще й Братство св. Тройці, за яким стояла Російська Православна Місія в ЗДА і від 1918 р. Російська Православна Церква в Канаді. Назовні це Братство маскувало свою працю культурними потребами “русько-канадської спільноти”, але за ним стояли місійні цілі російського православ’я, що вимагали повної лояльності єдиній невідимій Росії. Вся ця течія була кермована “властю Архидієка Сіверо-Американського”. По суті ця течія не була українська, але про неї треба згадати, бо багато українців піддержували працю цього середовища тіль-

ки тому, що вони були православної релігії. Це стосується перш усього українців-буковинців.

Під впливом чотирьох згаданих течій оформилося все культурно-освітнє життя. Треба завважити, що течія Греко-Католицької Церкви, у висліді розбіжностей з політикою латинської ієрархії, поділилася з черги на дві: національну, яка не визнавала примату цієї ієрархії над Греко-Католицькою Церквою в Канаді і “василіянську”, яка цей примат визнавала. Але з приїздом першого греко-католицького ієрарха Н. Будки до Канади розбіжності між цими течіями зникли.

Якщо йдеться про українську культурну площину, то всі течії, крім цареславної, близько співпрацювали та знаходили спільну мову в загально-українських справах: Вони радились у справах навчання рідної мови, домагалися, щоб у школах північного Вінніпегу була для дітей матірня мова, влаштовували курси англій-

Частина світлий Запорожського Братства св. Миколая, 1906.
Посередині
о. Н. Крижановський
та о. А. Филипів.

ської мови, відвідували взаємно свої культурні імпрези та разом реагували на події, що відбувалися на рідних землях, як от боротьба за виборчі закони, за український університет у Львові, допомога у страйках та виборах тощо. І як з одного боку мали ці організації ідейні, політичні й кровні пов'язання з Україною, так з другого ці пов'язання наростали з новим оточенням та з новими соціальними, культурними й політичними вимогами. Це не були національні гетта, що змагалися в собі. Вже своїми релігійними пов'язаннями вони співпрацювали з місцевими церквами, напр. французів (католики) та англо-саксонців (пресвітеріяни).

Найбільш ортодоксальна та консервативна була течія, що діяла під омофором Російської Православної Місії; найбільш еластична була соціалістична, яка у своїх рядах мала не тільки членів

інших національностей, але теж тісно співпрацювала зі соціалістичною партією Канади. Дві інші течії піддержували консерватів і лібералів. Консерватів передусім організації, що формувались довкола Греко-Католицької Церкви; лібералів—організації, що їх спонсорувала Незалежна Грецька Церква. Царславна течія тісно співпрацювала з лібералами в усіх трьох провінціях. Вона була інструментом усяких протиукраїнських заходів, зокрема домагалася ліквідації двомовного українського шкільництва і своїми інформаціями причинювалася часто до неясного розуміння українських проблем та творчих процесів у піонерській добі.

Очевидно що й коли категоризуємо ці течії культурно-освітньо та політично, тут і там у них не обійшлося без винятків.

У висліді живої активності українців у Вінніпегу створилися з часом тут численні організації, оформилися церковні громади, театральні та співацькі гуртки, видавалось кілька часописів, наладнано двомовне шкільництво. Усе це разом закваліфікувало Вінніпег уже на самих початках на столицю українців Канади. Культурно-освітнє життя українців Канади стало орієнтуватися на Вінніпег, і це місто стало зразком як вести народні справи в різних ділянках культури та політики. До Вінніпегу з'їздилися делегати колоній і радили в справах шкіл, церков, народних домів тощо. За зразками Вінніпегу організувалося й диференціювалося життя українців у Манітобі, Альберті й Саскачевані. Хоч організаційні проблемки появились найперше в Алберті, то таки Манітобі з Вінніпегом припала палья першости в організаційній ділянці піонерської доби.

За Вінніпегом ішли колонії Манітоби. Перші культурно-освітні організації, що постали на фармах, зродилися в таких українських колоніях як Сифтон, Брокенгед, Стюартбирн. У Сифтоні постала перша читальня в 1903 р., у Брокенгед в тому ж році восені зорганізовано Читальню "Просвіти". У Стюартбирні зорганізовано "Руську Читальню" з весною 1904 р. У 1905 р. були зорганізовані Читальня ім. Тараса Шевченка в Венлаві та Товариство "Січ", Читальня "Просвіти" в Райдінг Мавнтейн та Читальня Івана Наумовича у Веллі Ривері. Шість нових культурно-освітніх клітин зорганізовано в 1906 р., а саме Читальня Просвіти ім. І. Ардана в Плезент Говм, Читальня ім. М. Павлика в Шевченку (Вайті), Читальня "Просвіти" в Мінк Кріку, Читальня "Просвіти", "Канадійська Русь" у Портеджі Ла Прері, Читальня ім. Тараса Шевченка в Сифтоні та Читальня ім. М. Павлика в Олеськові (Толстой). Рік 1907 був уже багатий на організування читалень. Тоді організувались Читальня "Поступ" в Овкбир-

Просвітно-драматичне Товариство імени Марії Заньковецької, Вінніпег, 1914.

ні, Читальня “Просвіти” в Стюартбирні, Читальня “Руська Слава” в Гарланді, Читальня ім. Тараса Шевченка в Розі, Читальня “Просвіти” у Венлаві, Читальня ім. Маркіяна Шашкевича у Вінніпег Бічу, Читальня “Народний Поступ” в Стон Мавнтені, “Руська Українська Читальня” в Стонвалі, Робітнича організація “Воля” в Портедж Ла Прері, Читальня “Просвіти” в Сарті, Читальня ім. Івана Франка в Россбирні, Читальня Просвіти “Рання Зоря” в Дністрі, Читальня ім. К. Трильовського в Россбирні та Читальня “Поступ” в Овкбирні. У 1908 р. до цього реєстру дійшли нові освітні клітини, як Читальня ім. М. Шашкевича в Теробовлі (Велей Рівері), Читальня Просвіти ім. Тараса Шевченка у Волківцях, Читальня ім. М. Драгоманова в Олеськові (Толстой),

“Рідна Школа” при Читальні “Просвіти” у Вінніпегу, 1918-1919.

Читальня Просвіти “Нова Зоря” в Брокенгеді, Читальня “Руська Просвіта” у Фишинг Рівері, Читальня ім. М. Драгоманова в Арбаці, Читальня “Просвіти” в Етелберті, Читальня “Наша Зоря” в Лун Лейку. Рік 1909 зареєстрував Читальню “Просвіти” в Брод Велелй, Читальню Адама Коцка в Робліні (фарми), нову Читальню ім. Тараса Шевченка в Плезент Говмі. У 1910 р. зорганізовано Читальню ім. Січинського в Селкірку, а в 1912 р. ще дві установи: Читальню “Просвіти” у Хмельницькому (пошта Мірс) та Читальню ім. М. Каганця в Робліні. Найбільшу славу здобула Читальня “Просвіти” ім. І. Ардана у Плезент Говмі, яка 16 листо-

пада, 1906 р. поставила на сцені у школі “Галичина” (тоді вже Плам Ридж) виставу “Сватання на Гончарівці”. Виставу зорганізували двомовні вчителі цілої околиці. Була це перша вистава на фармах.

Якщо до цієї імпазантної листи читалень на українських колоніях Манітоби подати ще декілька замітних організацій у Вінніпегу, як от “Драматичне Товариство ім. М. Кропивницького” організоване в 1908 р., “Драматичне Товариство Відродження”, організація “Запорожська Січ” (1910), “Вільна Школа”, “Товариство Бесіда”, “Товариство Милосердя Івана Милостивого” (1911), “Студентський Кружок Самообразування”, “Драматичний Кружок”, Товариство ім. М. Січинського “Боян”, Аматорський Кружок ім. М. Заньковецької, Комітет Допомоги Рідної Шко-

Аматорський Гурток при Читальні “Просвіти”
у Вінніпегу, 1919.

ли (1912), Український Народний Дім, Наукове Товариство ім. І. Франка, організація “Самостійна Україна”, “Українське Жіноче Просвітне Товариство” (1916), Канадійсько-український Інститут Просвіта та низку інших організацій, то ясно, що в культурно-освітній організаційній площині українці були одною з краще зорганізованих спільнот у Вінніпегу та в усій провінції Манітоби ⁹⁾.

⁹⁾ Автор свідомий, що цей список культурно-освітніх організацій не повний. Робить він це на підставі часописних новинок, які звичайно не охоплюють цілоти організаційного життя, бо не все відновується в пресі.

АЛБЕРТА

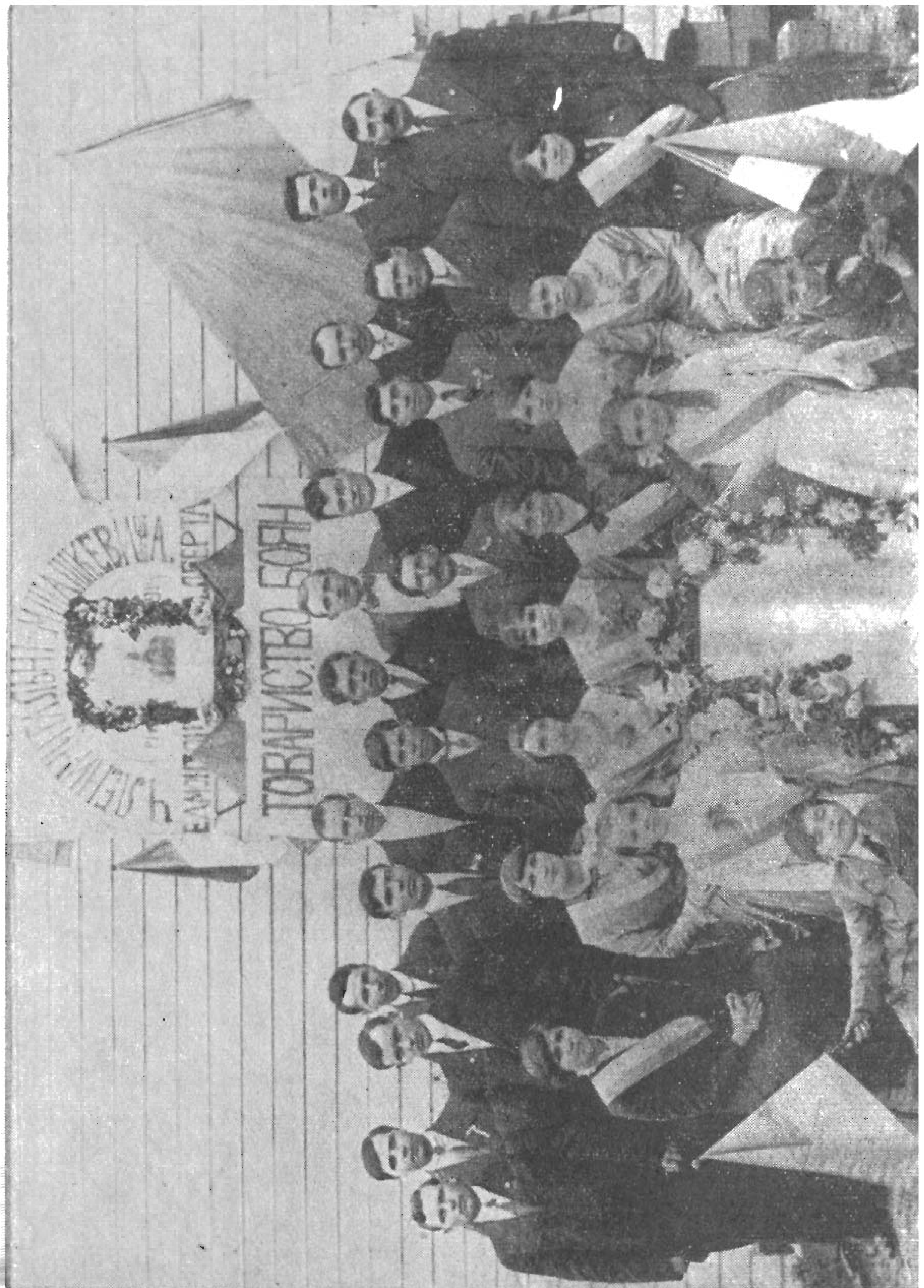
Другим найбільшим активним українським культурно-освітнім осередком після Вінніпегу став у ранній піонерській добі Едмонтон. Це місто, що мало в 1901 р. всього 2,626 мешканців було близько великого українського резервуару Вегревильщини, в тому й Бівер Лейку та довколишніх колоній. Коли Петрові Зваричеві не надто вдався експеримент з заснуванням Читальні ім. Тараса Шевченка в Бівер Кріку та околиці в 1900 р., він перед від'їздом на Аляску в 1901 р. доручив передати початки читальної бібліотеки приятелям в Едмонтоні. Ця бібліотека, як оповідають піонери, дала початок першій Читальні ім. Тараса Шевченка у згаданому місті. Читальня приміщувалася в першій українській хаті в Едмонтоні на схід від 96 вулиці при 101А авеню, якої власником був Іван Кіляр, званий "Яськом". В Едмонтоні було тоді вже декілька українських родин, що жили в ренті та громада українських дівчат, яка була на домашній послугі. Головним двигуном організації цієї читальні був Михайло Говда, який з'єднав згадану громаду в одну просвітню родину. М. Говда мав початкову середню освіту й розумів освітнє діло, писав дописи до часописів і навіть вірші-пісні. Членами-основниками читальні були ще М. Литавський, Павло Рудик, Тома Томашевський та власник хати, в якого приміщувалася читальня— Іван Кіляр ¹⁰).

Восени 1902 р. Отці Василяни намагалися в Едмонтоні налагодити культурно-освітнє життя при римо-католицькому костелі св. Йоакима і Анни, де відправлялися українські богослуження. Брак власної домівки не сприяв цій праці і вона розвинулася щойно після того, як була збудована в 1904 р. церква св. Йосафата, перша українська церква в Едмонтоні.

У тому ж часі зорганізувалася в Едмонтоні ще й Русько-Робітниче Товариство "Рівність". Це товариство реактивувало Читальню ім. Тараса Шевченка, яка в міжчасі, головно у висліді міжусобиць, завмерла. Цю Читальню звали теж "Поступ". Головою відродженого Товариства став Яків Макогін, пізніший учитель в українському учительському семінарі у Вінніпегу, а до управи її належали такі чільні промадяни, як П. Рудик, Д. Солянич, Т. Томашевський, Й. Ясенчук та М. Тичковська. Товариство апелювало "до прихильників робітничої кляси і руського народу о грошеву поміч" ¹¹), бо мало навіть у пляні будувати свій народний дім. Товариство "Рівність" приміщувалося в хаті П.

¹⁰) Обширніша історія цієї читальні—"Український Піонер" ч. 6, р. III.

¹¹) "Свобода" ч. 51, 22 грудня, 1904 р.

Мішаний хор Т-ва "Боян" при "Українському Народному Домі" в Едмонтоні, 1914 р., під управою диригента Теодора Панчишина.

Рудика. Коли при русько-робітничому товаристві “Рівність” об’єднувалися соціалістичні елементи й мали поважний вплив на тодішню українську колонію в Едмонтоні, то заходом о. М. Гури зорганізовано Читальню “Просвіти”. Збори відбулися 24 березня, 1907 р. в хаті Луки Ярмонюка. Головою Читальні був Олекса Карпець. Того самого дня зорганізовано Допомогове Братство Петра і Павла, яке й зголосило членство до Канадійського Руського Народного Союзу. Основниками цих двох організацій були: Г. Чичка, І. Голейчук, І. Олейніцький, С. Головач, Т. Бабух, П. Бойчук, М. Трубчак, Т. Томашевський, М. Чорний, І. Фрішта та інші ¹²⁾.

Пропам’ятна книга Українського Народного Дому в Едмонтоні подає ще таке про цю читальню:

“Вже в лютому 1906 р. відбулися перші наради в хаті Іллі Костика при 97 вулиці і 107-му евеню, щодо заснування Читальні “Просвіти”. По промові о. М. Гури, ЧСВВ., про необхідність товариства-читальні вписалися тоді в члени такі українці, які й увіковічнілись для майбутніх поколінь, як члени-основники товариства, що залишило нестертий слід у серцях укряїнців майже цілої Алберти. Першими членами засновниками по азбучному порядку були: М. Андріїв, Ю. Віцентайло, І. Голейчук, Ілля Голейчук, С. Головач, Ілля Костик, Іван Кіляр, Д. Чорний, Т. Чичка та М. Яхніцький. Тоді теж рішено було скликати перші збори й вибрати управу товариства, що сталося щойно в 1907 р. ¹³⁾. У 1908 р. річні загальні збори Читальні “Просвіти” відбувалися вже у власній домівці на площі коло церкви св. Йосафата, де був уже дім для Сестер Служебниць і дім для Отців Василіян. Будинок під читальню купили були І. Кіляр та І. Костик. Дещо пізніше Читальня “Просвіти” проходила поважніші внутрішні й зовнішні зміни. У 1911 р. схвалено поширений статут цього товариства ¹⁴⁾.

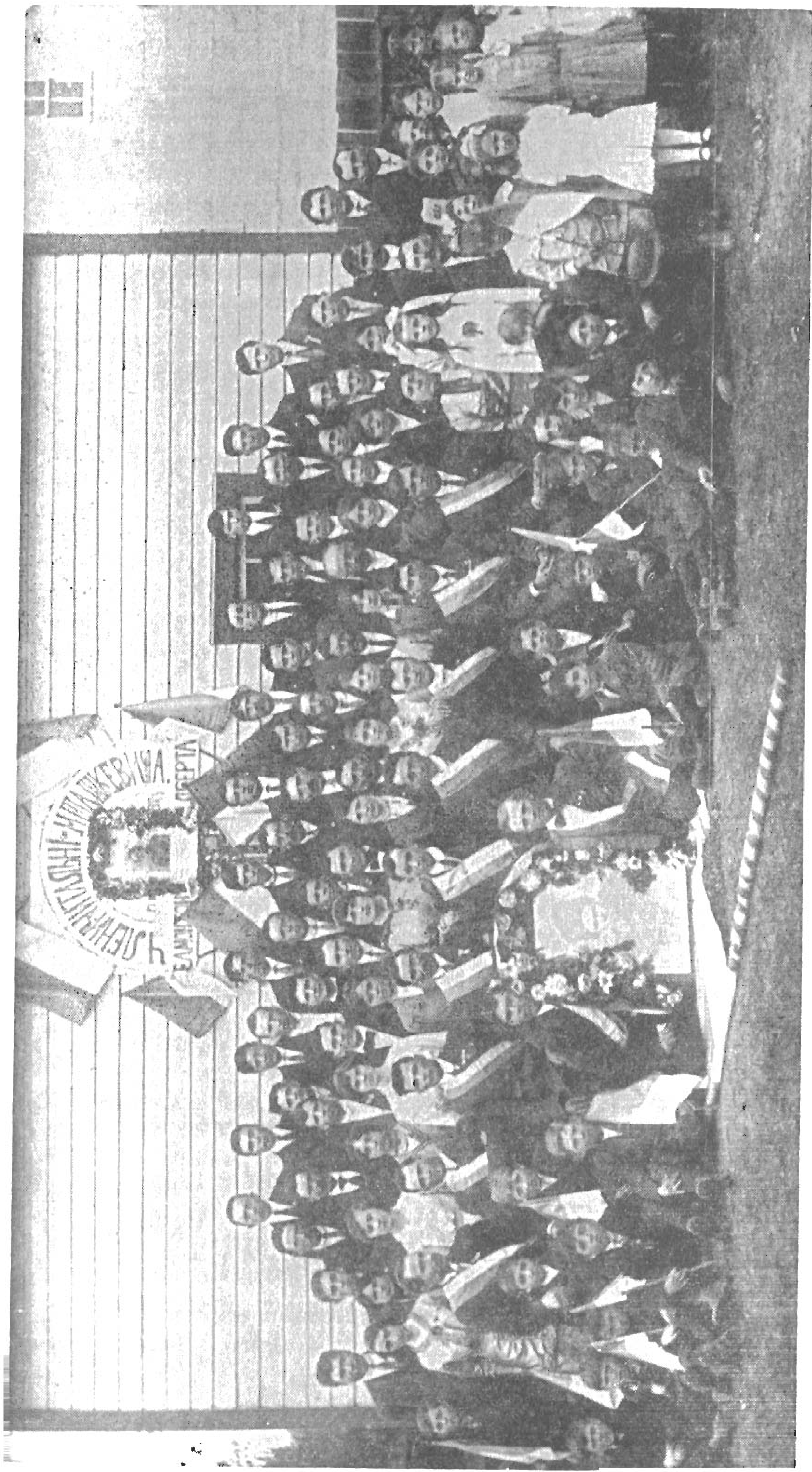
В Едмонтоні створився ще й третій культурно-освітній осередок, на цей раз біля Незалежної Грецької Церкви, яку очолював тут у початках Павло Рудик. У 1904 р. ця група збудувала свою церкву і з неї впливала на освітнє життя своїх членів. Дещо пізніше зорганізувалось тут Товариство Івана Франка.

Більшого розмаху у праці набрала в Едмонтоні Читальня “Просвіти” ім. М. Шашкевича, зорганізована при парохії св. Йосафата в січні 1913 р. Десь у тому часі було й переорганізоване

¹²⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 52, 5 січня, 1909 (ст. ст.).

¹³⁾ “Пропам’ятна Книга Українського Народного Дому”, Едмонтон, 1965, ст. 37, 38.

¹⁴⁾ Цитований твір, ст. 41.

Члени Читальні ім. Маркіяна Шашкевича в Едмонтоні, 1916 р.

співацько-драматичне товариство “Боян” та зорганізовано духову оркестру, популярно звану тоді “Українською Бандою”. У товаристві “Боян” була зорганізована здебільшого молодь, яка не хотіла турбуватися спорами “старших”, а тих спорів тоді було дуже багато. Праця молоді проявлялася в аматорському кружку, що за час від 1912 до 1918 р. влаштував 85 вистав та 6 концертів та придбав для товариства разом доходу 5,149.39 доларів. Увесь дохід з концертів і вистав був призначений на будову Народнього Дому, якого комітет працював уже від 1911 р. Площу під Народній Дім куплено 7 лютого, 1914 р. і її записано на “Українське Греко-Католицьке Товариство”. Першим головою Народного Дому був Михайло Білинський. Читальня “Просвіти” ім. М. Шашкевича стала активно піддержувати кампанію за будовою “Народного Дому” та збирала фонди для нього, стала на українських колоніях Алберти закладати свої філії. 21 квітня, 1914 р. Читальня “Просвіти” ім. Шашкевича заїнкорпоровала себе, але вже під назвою “Українського Греко-Католицького Товариства ім. М. Шашкевича”. Під такою назвою заїнкорпоровано й Народній Дім, який був збудований у 1917 р. У статуті корпорації подано, що членом товариства може бути тільки католик. Таким способом організатори хотіли застерегтися від усяких переходів та змін, що часто траплялися в горнилі бурхливих воєнних піонерських подій. Коли в Едмонтоні й Алберті наладжано організаційне життя в культурно-освітній площині, закономірним явищем було піднести це життя на вищий ступінь, тобто знайти якийсь спільний знаменник для цілості української спільноти в Алберті. Важко було підшукати такий знаменник при різних організаційних величинах, але незважаючи на поважні труднощі, в грудні 1909 р. появилвся в пресі комунікат Григорія Крайківського та Петра Зварича, в якому підписані апелювали до українців Алберти, щоб відбути “Руське Народне Віче” в Едмонтоні. Комунікат цей був вислідом ухвали 40 громадян, які відбули нараду 14 листопада, 1909 р. На нараді був вибраний організаційний комітет, до якого крім підписаних, входили ще З. Бичинський, П. Онищук, Д. Солянич, М. Яхницький, С. Бура та М. Ферлей. З персонального складу комітету видно, що в ньому були заступлені всі середовища. На вічу були призначені чотири доповіді: З. Бичинський,—“Просвіта”, П. Онищук,—“Організація”, П. Зварич,—“Економія”, Д. Солянич,—“Політика”. Організатори віча писали:

“Справи релігійні будеса оминати здалека на вічу... Соціалістів—крикунів упрощається або зовсім не явитись, або заховуватись спокійно й прилично (Це натяк на обструкцію соціалістів

у Манітобі в 1908 р.—М.Г.М.). Москофіли збаламучені й новозвербовані суть пожаданими гостями, а крикуни і хруні хай сидять дома... Настала вже нарешті пора і слушний час Русинів в Алберті, коли ми повинні збудити ся, отворити очі, приглянути-ся собі докладно і зоглянутися докола себе”.

Після опублікування комунікату появилася була ще й довша стаття за підписом З. Б. (Зигмунт Бичинський), в якій він під наголовком “В великий дзвін бють на віче, на віче на віче”, апелював до всіх “чи ви греко-католики, чи православні, чи незалеж-

“Рідна Школа” при УНДомі в Едмонтоні, в 1913-1914 роках зі Сестрами Служебницями посередні, Михайла, Йосифа та Мар’я.

ні, се не робит ріжницї, бо Ви є Русини, а в Едмонтоні буде руске віче, там буде місце і привіт для кожного русина, якої небудь він є релігії”... Нас тут в Канаді розділили границі трьох провінцій, Манітоби, Саскачевану, та Алберти тай можна сказати, що кожна провінція жие своїм власним життям. Ще можна сказати, що жите Русинів в Саскачевані є більше зближене до Алберти, під час коли Манітоба стоїть на боці. Руське населене Манітоби є

найбільше, мимо того ми нераз зауважили там різні проби організації чи просвітних чи економічних, чи яких иньших... Про проби організації та віча в Саскачевані і Алберті ми єще не чули. Русини тих провінцій стали над огнем та грілися”¹⁵).

Значить Манітоба, хоч була бідна, вже тоді імпонувала багатій Алберті своєю організованістю. Заповіджене віче відбулося при участі понад 200 делегатів 27 грудня 1909 р. Віче прийшло згідно з програмою і на ньому схвалено одноголосно такі постанови:

“1. Вислати депутацію до провінційної влади, щоби опігнути о школу обіцяну перед виборами, о виданє установи в русько-українській мові й о іменованє організатора шкільного”.

2. “Рішено домагатися від управління, щоб в руських школах учили руські учителі, котрі училиби і рідної мови”.

3. “Рішено заложити “Народну Раду”, зложену з організаторів тих місцевостей, де живуть українці, а котрих обов’язком булоби організувати нарід.

4. Постановлено, що на случай, колиб правительство відмовило заведення русько-англійського семінара учительського, заложити народну бурсу в Едмонтоні, котраб дала дітям кончати вищі школи”.

5. Також схвалено, що Русько-українське віче в Едмонтоні узнає конечність заложення політичної демократичної партії в Алберті і задалегідь переведення її в життя поручає “Народній Раді”. Народна Рада була вибрана з таких місцевостей: Едмонтон—М. Яхницький, С. Гура, Гр. Крайківський, В. Полешій, С. Головач, І. Літовський; Вегревил—А. Зварич, В. Кирилук, Ф. Лемішка, П. Зварич; Мондер—С. Паламарчук, Гр. Савчук; Коломия—З. Бичинський, С. Драганюк, В. Хлібецький, Гр. Винничук; Борщів—Т. Гошка, Н. Калинчук; Мирнам—П. Мельник, П. Федорків, В. Романюк; Андрю—В. Никифорук, А. Миронюк; Восток—Ст. Панич; Рівер Крік—П. Пасемко, І. Козюр, І. Пилипів; Норд Верміліон—Й. Серета, Ф. Бенчарик; Чипмен—І. Юзьків; Ребет Гил—А. Підгірний та І. Іванишин¹⁶).

Було це перше представництво українців Алберти, зложене з представників різних українських колоній на провінції. Головою цього представництва був Гр. Крайківський.

Точно місяць після віча-конвенції в Едмонтоні відбувся з’їзд у Вегревилі у справі зорганізування Народної Торговлі. У з’їзді взяли участь 500 дооколичних громадян, які дебатували над своїми економічними проблемами. На з’їзді промовляв о. Н. Кри-

¹⁵) “Канадійський Фармер” ч. 49, 15 грудня, 1909 р.

¹⁶) “Канадійський Фармер”, ч. 52, 5 січня 1909 (ст. ст.).

жановський, ЧСВВ., який своїм конструктивним словом заохотив народ до єдності і праці. Промовляв теж, зокрема про господарські справи українців в Канаді, Петро Зварич. За його ініціативою зорганізовано спілку "Народна Торговля". Предсід-

Петро Зварич, один із піонерських діячів Алберти

ником тимчасової дирекції був вибраний П. Рудик, один з добре просперуючих підприємців в Едмонтоні ¹⁷⁾.

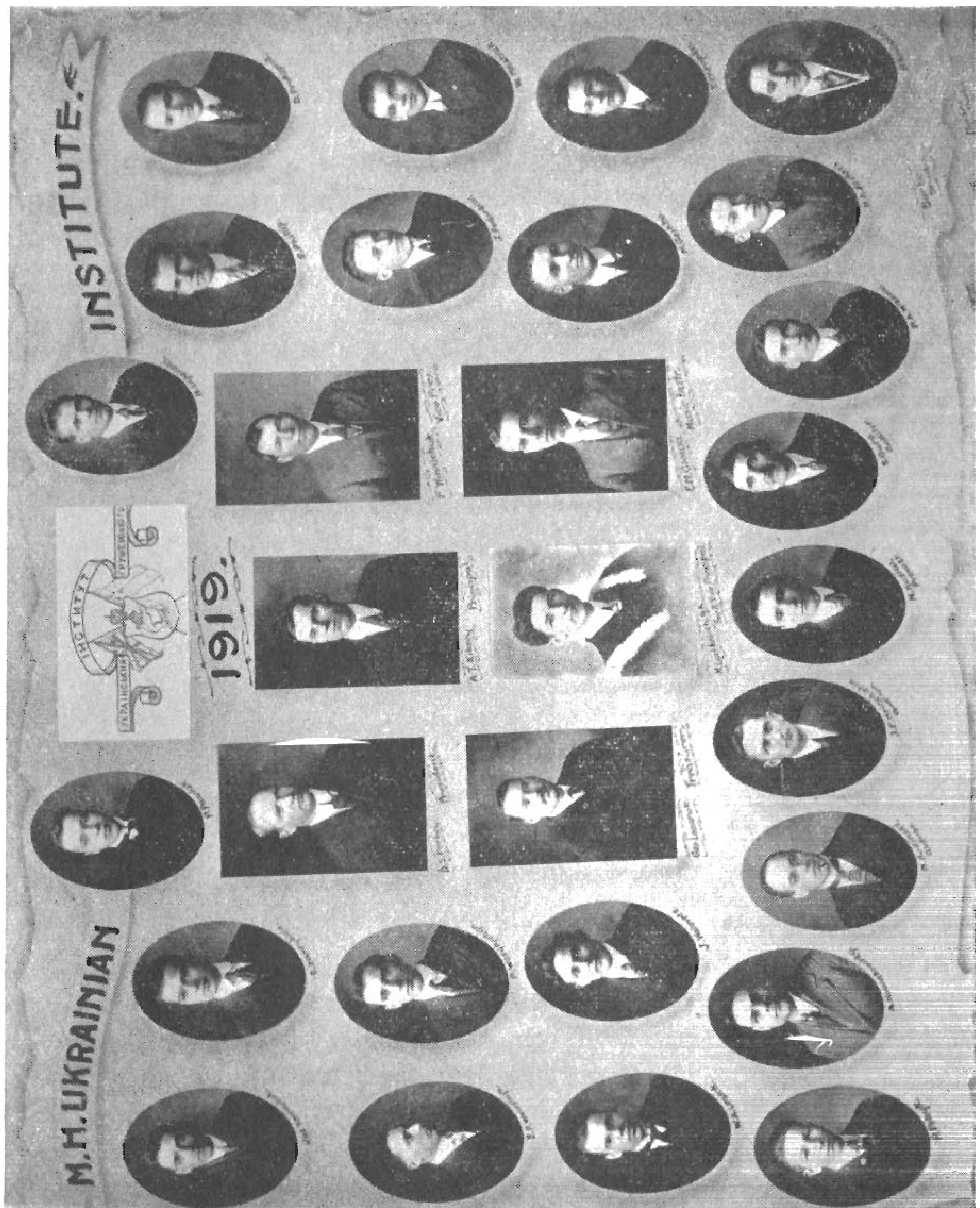
Великого розмаху набрала теж праця середовища, що зорганізувалося довкола "Народного Дому" в Едмонтоні. Маючи

¹⁷⁾ В управі були ще: М. Белегай, П. Колеманицький, С. Порайко, Є. Янішевський, Ст. Савчук, А. Зварич, П. Засійбіда, Я. Бартман.

зв'язки з греко-католицькими парохіями та організаціями на провінції, середовище це стало скликати народні з'їзди цілої Алберти. У своїх програмах обмежувалось це середовище до культурних проблем свого членства та подій, що тоді проходили на Україні. З'їзди ці проходили під духовим патронатом владики Н. Будки. Саме заходом католицького "Народного Дому", "Бояна" та "Товариства ім. М. Шашкевича" відбувся в Едмонтоні в дні 30 листопада 1916 р. імпозантний з'їзд українців Алберти. Політичну доповідь на з'їзді виголосив у зв'язку з подіями світової війни редактор "Новин" Р. Кремар, інші промовці, як от О. Шиба, М. Корчинський, С. Головач чи Т. Томашевський підняли питання допомоги українському народові в його боротьбі, заховання традицій в новій країні, лояльність супроти Канади, толерантність у релігійному відношенні тощо. Голова "Народного Дому" М. Білінський говорив про справу бібліотек по читальнях. З'їзд схвалив кілька важливих резолюцій, зокрема висловив вірність Британській Короні та Канаді. Учасники апелювали до батьків, щоб виховувати дітей у прагдній вірі та традиції, закликали до розбудовування культурно-освітнього життя та будови народніх домів. Одна з резолюцій протестувала проти самовільних плянів Австрії і Німеччини у справі українських земель.

Такі з'їзди стали відбуватися в Едмонтоні кожнорічно. Це надавало Едмонтонові своєрідний престиж та квіліфікувало його на передовий центр українців Алберти. Варто пригадати, що подібні з'їзди стали також влаштовувати т. зв. народовці, звані націоналістами, які гуртувалися довкола Інституту Петра Могили в Саскатуні та його філій у Вінніпегу, Канорі і Вегревилі. Щоб відбувати з'їзди, треба було вже мати вироблене "запілля" на фермерських колоніях. В тому напрямі працювали читальні.

До найстарших читалень в Алберті, поза Едмонтоном, належить Читальня "Поступ" у Летбриджі, заснована в січні 1904 р. В Летбриджі було багато копальняних робітників і був це поза Едмонтоном та Калгарі третій міський осередок, де українці стали вчасно організуватися. Організаторами й членами-основниками були Т. Томашевський, Д. Солянич, Й. Бубняк. Читальня приміщувалася в хаті Семена Свідера. Робітництво було в той час високо жертвенне, коли на зборах 40 членів зложили 400 доларів. За цю суму закупили вони у Книгарні ім. Тараса Шевченка у Львові велику кількість книжок та передплатили такі часописи, як щоденник "Діло", "Хлопську Правду", "Волю", "Зорю", "Літературно-Наковий Вісник" а з польських "Напшуд", "Крити-

Інститут ім. Михайла Грушевського в Едмонтоні, 1918-1919

Посередині 10 членів дирекції Інституту, а довкола питомці. Дирекція (зліва до права): Дмитро Фербей, довголітній голова цієї установи, А. Т. Кібзей, Ф. Винничук, заступник голови, нижче Ю. Д. Лазарук, скарбник, Михайло Лучкович, секретар, І. М. Глова; в останньому ряді посередині Н. Будинський, І. П. Гринчишин, Н. Кузів, провост і С. Гура.

ку”, “Робітник” і “Курера Польського”¹⁸⁾. В липні 1910 р. був у Летбриджі зорганізований відділ Української Соціалістичної Демократичної Партії (УСДП) під назвою “Боротьба за волю”. Праця відділу в скорому часі занепала, а до поновного його організаційного поживлення прийшло щойно в 1914 р.

Калгари не залишилися далеко позаду Летбриджом і з весною 1905 р. у цім місті була також зорганізована Читальня “Поступ”. До перших організаторів читальні належали В. Калитчук, Г. Мариняк, М. Воробець, І. Мащіяніч, А. Осмак, Ф. Пилипчук та зокрема Я.Д. Кравець, який “умів по християнськи промовити до народу, щоб заохотити як старших так і хлопців і дівчат, православних, буковинських і російських та злучити усіх в одну громаду”¹⁹⁾. Ці ж громадяни теж робили заходи, щоб зорганізувати “Канадійський Руський Народний Союз” та “Кооперативну Крамницю”. Варт згадати ще й про існування неформальної читальні при римо-католицькій Парохії Ст. Мерис у Калгарах, де сходились українці греко-католики на читання газет і книжок. До речі, в місті тоді (1904-1908) не було ще української парохії. Її зорганізовано щойно в 1909 р.

У 1907 р. Я. Д. Кравець зорганізував відділ “Канадійського Руського Народного Союзу” в Бенкгеді. Відділ дістав назву “Братство св. Василя” і першим його головою став Василь Тома. У Бенкгеді була копальня, в якій працювало багато українців. Часті нещасливі випадки заставляли робітників думати про забезпечення себе та своїх родин на випадок нещастя. Братські асекураційні товариства були найкращою відповіддю на цю проблему.

Одним із чільних українських культурно-освітніх осередків в Алберті став Вегревил. Культурно-освітня праця почала тут розгортатися, коли в 1908 р. була зорганізована “Читальня ім. Мирослава Січинського”. Організаторами цієї читальні були М. П. Березинський та П. Зварич. Членами основниками були ще Г. Білаш, В. Воевідка, Г. Дікур, А. Гутик, А. Лакуста, І. Томашевський, П. Тимчук, А. Зварич, та В. Воробець. Останній очолив товариство. Вегревил здобув був собі ім'я пізніше ще тим, що тут приміщувалася “форінорка” цебто школа для українських студентів з офіційною назвою “English School for Foreigners”, та згадувана “Бурса ім. Тараса Шевченка”. В 1914 році спільними зусиллями громадянства та студентів т. зв. “Форінорки” був збудований “Народний Дім”, один із перших в провінції Алберта.

¹⁸⁾ “Свобода”, ч. 9, 1904.

¹⁹⁾ “Свобода”, ч. 19, 1905, “Слово”, ч. 18, 1905.

У 1908 році недалеко від Вегревил, на Восточі (колишня Руська Свовода) була основана "Читальня ім. Івана Франка". Її організував був пастор М. Гутникевич а головою тієї організації спочатку був Гр. Воробець. Поруч Читальні ім. І. Франка оформилася на Восточі заходом С. Фодчука ще й Читальня ім. д-ра К. Трильовського, що спершу мала тільки 15 членів, але згодом значно розбудувалася. Головою читальні став С. Зварич і секретарем Ф. С. Костащук. Крім освітніх цілей читальня ця мала й політично-партійний характер. "Ціллю сеї організації, писалось в повідомленні, є боротьба проти чорноризців"²⁰⁾, цебто проти клерикалізму.

З ініціятиви П. Мельника та В. Романюка постала Читальня

Перша "Рідна Школа" в Едмонтоні, під проводом Сестер Службниць, 1906 р.

"Просвіти" ім. М. Шашкевича в Мирнамі. У перших її загальних зборах взяло участь 11 членів, але згодом було їх вже пів сотні, а до трьох років читальня мала бібліотеку з 262 книжок і передплачувала всі українські часописи, що тоді появлялися в Канаді і ЗДА. У читальні був аматорський гурток, опісля й хор. Заходами Читальні "Просвіти" відбувалося навчання рідної мови в Мирнамі, влаштовувано доповіді про біжучі справи, зокрема ж наголошувовано потребу участі у громадських справах Канади та допомоги рідним в Україні.

У 1910-их роках майже в кожній українській колонії Алберти

²⁰⁾ "Канадійський Фармер", ч. 11, 1908.

були вже такі читальні. Сюди належали Мондер, Ледук, Краків, Ту Гилс, Новий Київ та інші. Кожна колонія вважала собі не тільки за конечність, але й за честь мати у своїй околиці культурно-освітню організацію.

САСКАЧЕВАН

Коли Едмонтон довго змагався за те, щоб здистансувати Вегревил, Летбридж, Калгари та інші місцевості Алберти і вкінці дістати титул українсько-освітньої централі Алберти, Саскатун дістав цю першість у Саскачевані до одного, чи двох років. Мав він своїх конкурентів, хочби й таких як Ростерн, у якому виходив у рр. 1911-1913 український часопис "Рідний Край", що появлявся тричі в місяць. Ріджайна теж мала свої претенсії до першости, бо в ній була своя "Інґліш Скул фор Форінерс". Однак з'їзди, що їх влаштував Саскатун у роках 1916-1918 та пізніше, а про які ми згадували у зв'язку зі шкільними й релігійними питаннями, виказували з кожного погляду Саскатунові і впарі з ним Саскачеванові добру організовану форму. З того часу Саскатун залишився українським центром Саскачевану на довгі роки. Доля українців у Саскачевані була в початках найбільш мачушина,—і це видно навіть з частих пресових нарікань. Напр. "Свобода" в 1901 р. писала про Йорктон в Саскачевані, що там жило 400 руських родин і не бачили руського священика впродовж років.

Восени 1901 р. прибув до Саскачевану о. І. Заклинський, а в зимі о. В. Жолдак. Це були перші українські священики, що відвідали колонії Саскачевану. Правда, є вістка, що в 1898 р. в Данвилі мав перебувати о. Н. Дмитрів, але у тому часі він роз'їздив, як імігранційний урядник і, звичайно, не виконував релігійних чинностей. Кажуть, що в тих часах навідувався до Саскачевану о. І. Маляревський, перший український православний священик в Канаді. Першими священиками, що постійно обслуговували Саскачеван, були оо. Василяни, зокрема ж о. Н. Крижановський та о. А. Строцький. Єдина "Незалежна Грецька Церква", піддержувана Пресвітеріянською Церквою, звернула була вже тоді пильнішу увагу на Саскачеван. Першим організатором Саскачевану був Іван Бодруг, творець "Незалежної Грецької Церкви". У 1903 р. він відбув тут свою релігійну місію, пізніше був якийсь час шкільним організатором. У Саскачевані працювало кількох активних пресвітеріянських пасторів, як от Й. Сікорський із Фиш Крику, М. Сікора зі Саскатуну, Н. Зайцев, Й. Чернявський та інші. Й. Чернявський чи не перший оснував першу

Читальню “Просвіти” в Саскачевані в 1906 р.²¹⁾ Була це Читальня ім. Івана Сандуляка у Скалаті. Він був перший головою цієї читальні, членами управи були ще: В. Овчар, П. Кудиба і Г. Горобець. Н. Зайцев зорганізував у червні 1907 р. Читальню “Канадійська Русь” в Бівер Гилс. Ця громада була значно більша, як скалатська. Читальня передплачувала майже всі часописи північно-американського континенту. Членами заряду були ще І. Чернецький, Г. Козакевич, І. Мартинюк. В тому ж самому часі оснувалася в Бон Мадон “Читальня ім. Тараса Шевченка” на чолі з такими громадянами, як М. Гаврилук, Т. Притула, І. Борса. Читальня в окрузі Городенка, пошта Редісон, була зорганізована в січні 1908 р. заходами М. Сікори. В Менюфілді працював пресвітерський пастор Ю. Богонько, а після нього пастор В. Пиндиківський, який теж заложив Читальню “Просвіти”. Також

**Осип Мегас,
організатор
шкільництва
Саскачевану
та другий з черги
редактор
“Канадійського
Фармера”.**

в 1908 р. в околиці Гефорду була зорганізована читальня “Просвіти” ім. д-ра Теофіля Окуневського, видного діяча Покуття²²⁾.

Зі сказаного досі так і видно, що перші читальні в околицях Саскачевану були організовані та стояли під духовим впливом Незалежної Грецької Церкви. Провідники її мали в тих часах настільки впливу, що їй організували окружні віча-наради, на яких обговорювали актуальні справи українського побуту в Канаді. Одне з перших таких віч відбулося у Фиш Крику в дні 29 червня 1907 р. Під наради віча пішли важливі справи фермерів, зокрема їх рільничих спілок, потреби елевейторів на фармах та konieczність створення ярмаркових осередків. Тоді теж створено учительський фонд та піднято справу “Русько-англійських учителів у Саскачевані”. Віче наголосило зокрема konieczність організування читалень у цілій провінції, як теж об’єднання фермерів, бо як казала резолюція—“нашим людям ніяк приступати до англійських організацій задля незнання мови і духа англійського

21) “Канадійський Фармер”, 15 грудня, 1906.

22) “Канадійський Фармер”, ч. 24, 1907.

фармера”²³). Керівниками нарад були Й. Сікорський, А. Грицак, Т. Олеськів та П. Швидкий.

Резолюції віча мали мабуть великий вплив на дальше організування читалень. У 1908 р. постала Читальня “Просвіти” в Бюкенені, Читальня “Канадсько-Українська Русь” у Сент Айзідор де Белвю, Читальня “Просвіти” в Квіл Лейку, Читальня ім. М. Січинського у Старлягу, Читальня “Просвіти” в Дана та інших місцевостях. В Белвю був зорганізований у пізніших роках (1914) ще й відділ УСДП під назвою “Вільна Думка”. У 1908 р. молодь зі Сент Джулієну ставила вже театральну п’єсу під заголовком “Вифлеємська Ніч” у школі колонії Сокаль. Була це чи не перша українська вистава на сценах Саскачевану.

Читальні пророблювали велику роботу в кожній площині,— культурно-освітній, господарській та політичній. Про це посвідчить звернення під наголовком “Чесні родимці з провінції Саскачеван”, опубліковане в канадській пресі в 1910 р.²⁴). “Провізоричний Організаційний Комітет”, що складався здебільша з представників читалень Саскачевану, скликавав до Ростернської ратуші на 15-16 березня, 1910 р. велике віче-нараду всіх українців Саскачевану. Організатори закликали, щоб “кожний руський тавнишип вислав найменше двох делегатів”. На вічу передискутовано вісім важливих питань: 1) “Як фермерам висвободитися від визиску різних компаній, 2) як поширити між народом народну просвіту, 3) яке становище повинні займати українці відносно політичних партій у виборах до провінції і домінії, 4) справа перекладів провінційних законів на українську мову, 5) справа народної преси та народної організації, 6) справа залізничних доріг серед українських колоній та організація нових пошт, 7) справа забезпечення від вогню, граду й на життя, справа заснування українського банку. Кожне з названих питань мало для українців піонерів просто життєво-важливу вагу.

У зверненні, що його підписав комітет, зложений з 27-ох осіб, стояло на вступі: “Наше населення в цій провінції виносить 40 тисяч душ і становить одну дев’яту часть цілого населення провінції. В продукції збіжжя ми займаємо чи не друге місце в провінції, те саме в загальнім обороті торговельнім. Політично ми на стільки численні, що при якій такій виборчій організації, ми моглиби вибрати найменше девять наших руських послів до сойму й одного або двох до домініяльного парламенту. Матеріяльно ми в силі оперувати між собою сотками мільйонів”. Такі і

²³) “Канадійський Фармер”, ч. 24, 1907.

²⁴) “Канадійський Фармер”, ч. 5, 9 лютого, 1916.

подібні амбітні міркування кружляли в головах саскачеванських піонерів, які у своєму зверненні відкрито з'ясували свої претенсії до поліпшення господарського, освітнього та політичного життя своєї громади. Вони бачили свою силу та політичний потенціал і хотіли його видобути з власної організованости. Був це перший загальний поклик саскачеванців до широкого загалу. Три четвертих ініціаторів цього закликів рекрутувались зпосеред культурно-освітніх організацій. Для історії варт відмітити прізвища тих, що підписали це звернення. Це були: О. Мегас, П. Швидкий, Г. Пляцко, Й. Сікорський, Д. Тацюк, О. Сироїшка, М. Мамчур, Г. Воробець, І. Дирбавка, І. Дегідь, П. Боднар, М. Котелко, М. Білик, І. Голінатий, І. Квасниця, І. Магус, І. Кінар, Й. Грицак, С. Жарій, В. Катеринич, І. Бойко, Г. Саганський, І. Кушнірик, І. Борса, Ф. Кіндрачук, А. Грицак, і А. Турта.

Запляноване віче пройшло з успіхом. Коло три сотні приявних обговорювали всі справи. У висліді довшої дискусії було створене "Товариство Руських Фармерів у Канаді". Це товариство поставило собі за ціль оснувати читальні і просвітні кружки", піддержувати народню свідомість і народнього духа в народі", допомагати оснуйте кооперативні крамниці, нести матеріяльну поміч членам родин, стояти в обороні прав українських поселенців, видавати "народній фармерський часопис", друкувати просвітні книжки тощо. На вічу був обраний провінційний провід, що складався з таких осіб: І. Квасниця, Г. Махній, І. Голінатий, Д. Барабаш, П. Швидкий, А. Максимчук, А. Вільчинський, П. Мамчур, А. Сироїшка. Головою був обраний Осип Мегас, секретарем-касієром Гнат Пляцко. Осідком організації був Ростерн. Була це перша чітко оформлена українська провінційна організація, з доміняльними аспіраціями.

Український з'їзд в Ростерні в 1910 р. був великим організаційним кроком вперед серед українців Саскачевану. Хоч на з'їзді не вдалося зреалізувати всіх задуманих ініціаторами плянів, проте завершення організаційних плянів провінційною організацією давало існуючому українському життю у Саскачевані суцільність та ще й з одним проводом на чолі. А коли взяти до уваги, що на цьому з'їзді були й передовсім громадяни Вінніпегу та Едмонтону, як Т. Д. Ферлей, Д. Солянич чи Г. Крайківський, у ролі своєрідних репрезентантів Манітоби та Алберти, можемо сміло ствердити, що наради в Ростерн були малим парламентом українців степових провінцій. Як бачимо, процес національного усучільнення українців у Канаді прибирав на силі. Праця культурно-освітніх організацій давала корисні плоди. За статистикою працювало тоді в Саскачевані 20 Читалень Просвіти. В Саскачевані

в місцевості Дана, була також створена в 1917 р. перша українська жіноча організація на фармах, а жінки з цієї місцевості, що оформили Жіноче Товариство “Труд”, звернулися були з апелем до жіноцтва в Канаді п.н. “Українські жінки організуйтеся”. Отже крім чоловіків організувалось також жіноцтво Саскачевану.

Правдоподібно йшли вони за добрим приміром Українського Жіночого Просвітнього Товариства при Українському Народному Домі у Вінніпегу, яке було зорганізоване вже 16 листопада 1916 р. з такими піонерками жіночого руху на чолі, як М. Боянівська, М. Жеребко, Е. Демчук, Н. Ферлей, Е. Гикава, Ю. Угринюк, О. Арсенич, Ф. Негрич та інші. Було це перше жіноче товариство українок в Канаді, яке видало було публічне звернення до жіноцтва в справі їхніх управнень в голосуванні до легіслятури.

ЩЕ ДАЛЬШЕ НА ЗАХІД

Британська Колумбія займає в початковій історії українців Канади досить невизначне місце. Якби справдилася гіпотеза деяких істориків, що перші українські поселенці стали прибували до Канади з берегів Тихого Океану та Аляски й рекрутувались вони передусім з українських поселенців Сибіру, що їх російський царат загнав туди різними соціальними і політичними репресіями, тоді історія українців Канади приняла б інший зворот і Британська Колумбія була б першою, що пригорнула українських степових мандрівців. Батьком цієї теорії треба уважати о. Агапія Гончаренка з Києва, що прибув до ЗДА 1865 р. та у свій час видавав для поселенців Аляски часопис під заголовком “Аляска Гералд”. У своїх писаннях він часто згадує про народ козаків, що вовтузився по берегах Тихого Океану. Збереглася навіть його візитівка “Пасифік Юкрейн”. Чи факти, про які говорить Гончаренко, історичні, чи це тільки мрії гарячого патріота, важко, покищо, відповісти.

Коли до степових провінцій Канади прибували українці на гомстеди, то до Британської Колумбії вони прибували на працю в копальнях. Однак Юрко Сиротюк, один із членів “Українського Брацтва в Каліфорнії”, прибувши в 1904 р. у Британську Колумбію, застав уже там українців, що працювали на землі. У своїй статті під заг. “Колонізація в Бритійській Колумбії” він дослівно пише так:

“Вже два роки як я є у Б.С. Один чоловік прийшов сюди з Вінніпегу 12 літ тому назад, купив 10 акрів, викорчував і засадив більшу часть. Минушого року він уторгував за садовину 2,000 долярів... Перед восьми до десяти роками було тут досить глу-

ВІДПОВІДЬ

До Українського Жіноцтва у Вінніпегу.

Українське Жіноче Просвітне Товариство повідомляє все українське жіноцтво у Вінніпегу, що на днях 11, 12, 13, 14 і 15 червня, с. р. відбуде ся реєстрація, або спис, виборців. Після нового виборчого закону жінки мають право голосу так само як мужчини. обов'язком отже кожної української жінчини є в день реєстрації зареєструватись, аби опісля на вибори могла голосувати.

Перша публічна відозва українського жіноцтва в Канаді, поширювана в летючках, 1916 р.

хо... Тут Бритійська Колумбія надає для організації, люди маючи по малому кавалкові землі, не можуть мешкати далеко від себе, то ж сходи́ни є можливі, як на великих фармах... В Бритіш Колумбії майже половина людей з Манітоби...”²⁵⁾.

Цікаві ці вістки Ю. Сиротюка. Він довгі роки був земельним агентом, і знав наскрізь околиці, отже і його свідчення треба прийняти як достовірні. Брат Юрка, Іван, який перебував у Ванкувері і часто дописував до “Свободи”, згадує, що довкола Ванкуверу були українці, але в самому місті їх не було, зате, як він називає, були “росіяни”. Чи були це руські, чи українці зі східних областей України важко зрозуміти. Сяк чи так, але найбільш поселенців українців було на праці в копальнях та лісах Британської Колумбії. Трудно ствердити, коли і хто перший з них прибув до копальні на працю. В цьому відношенні не маємо таких точних даних, як “Ленд тайтл оффіс”, у якому можна б вичитати прибуття поселенців у терен, як це легко ствердили з гомстедниками. Єдиними даними, що збереглися з історії українських робітників у Британській Колумбії, це спомини самих робітників, як теж пресові нотатки про суспільно-організаційну працю цих робітників. Іван Німчук у своїх споминах²⁶⁾ згадує про 1898 рік, коли то і він і 30 інших робітників-українців працювали в копальнях цієї провінції. Сюди треба було б віднести теж спомин Василя і Івана Романюків з Мирнаму.

Якщо йдеться про суспільно-культурну працю українського робітництва у Британській Колумбії, то вона, як вказує часописний літопис, почалася дуже вчасно. Можна навіть сказати, що це робітництво додержувало організаційного кроку поселенцям-гомстедникам усіх трьох степових провінцій. Найвчасніша вістка, що збереглася до нас це про Ферні. В днях від 17 до 23 березня 1904 р. перебував у Ферні один з перших Отців Василянів у Канаді, а саме о. А. Строцький. Був він теж першим українським священиком, що відвідував був українців у Британській Колумбії. При його помочі робітники у Ферні створили ініціативний комітет, який мав зайнятися зорганізуванням братської організації, яка мала “вступити яко член до Руського Народного Союзу”²⁷⁾. Головою цього ініціативного комітету був Семен Драгань, касієром Петро Череваняк і секретарем Павло Онищук. Останній подав допис до часопису, в якому, між іншим, писав таке: “Від 17 до 23 місяця (березня 1904 р.—МГМ) перебував у нас о. А. Строцький, місіонар із Бівер Лейк, Алберта. Много людей було

²⁵⁾ “Свобода”, ч. 19, 1906.

²⁶⁾ “Українські Вісті”, Едмонтон, 1966 р.

²⁷⁾ “Свобода”, ч. 14, 14 квітня, 1904.

до сповіди. При тій спосібности скликали мітинг 23 м.м. у справі заложення брацтва і вступлення до руської організації “Р. Н. Союза” і колись побудування греко-католицької церкви у Ферні . . . Трудність заходить, що нас галицьких русинів є тут мало, а угорські по більшій часті належать до чужих організацій—словенських. Справа церкви досить пекуча, бо нас галицьких русинів у Бритійській Колюмбії не мале число призибалось, то Ферні мов осередок полудневої Бритійської Колюмбії”²⁸).

З допису П. Онищука ясно, що ініціатива оснування братської організації у Британській Колюмбії значно випереджує всі інші українські братські організації на терені Канади. Почин у Ферні випередив на півтора року Братство св. Миколая у Вінніпегу, що є найстаршою українською асекураційною установою в Канаді. Братська кліттина у Ферні була мабуть першим членом у Канаді, що вчленувалась в Руський і тепер Український Народний Союз у ЗДА. Але вже в 1907 р. була зорганізована у Ферні Читальня ім. св. Володимира і Ольги²⁹). Читальню зорганізував Я. Кравець. В тому часі він зорганізував у Бенкгеді “Руський Відділ Канадійського Руского Народного Союзу”³⁰), в якому в першому році було вже 36 членів. З часописних дописів видно, що Я. Кравець був добрим організатором, коли згадується про нього, як організатора українських робітників у Госмері, Ферні та Френку.

Про перші організаційні спроби українських робітників у Ванкувері маємо дані з 1906 р. Дня 9 вересня того року був організований тут “Український Клюб”, що приміщувався у кімнаті ч. 17, при 472 вулиці Александрія. Головою цього клубу був Гр. Беґар і секретарем Мирослав Стечишин. Секретар, подаючи допис до “Свободи”, писав, що в “Українському Клубі” українці в Ванкуверу мають сходитися на товариські розмови і читання часописів та книжок. Клуб передплачував ряд українських періодиків, серед них і такі журнали, як—Літературно-Науковий Вісник, Український Вісник та інші. З англомовних часописів Український Клуб передплачував “Western Clarion” та ванкуверський щоденник “The World”³¹). Дискусійні засідання Клубу відбувалися першої неділі кожного місяця³²). Український Клуб у Ванкувері був вельми діяльною установою і працював над освітою своїх членів. Хоч його діяльність проходила під аспектом соціалістичних ідей, то члени його належно доцінювали всі політичні

²⁸) “Свобода”, 14 квітня, 1904.

²⁹) “Свобода”, 9 травня, 1907.

³⁰) Централя “Канадійського Руского Народного Союзу” була зорганізована в 1905 р., з осідком у Вінніпегу.

³¹) “Свобода”, ч. 38, 20 вересня 1906.

³²) “Свобода”, ч. 19, 9 травня, 1907.

течії і, наприклад, при нагоді збірки на національно-політичні цілі в краю, писали, щоб “гроші були розділені між всі три політичні партії в Галичині, бо всі три вони мають свою вартість, хоч і поступають відмінними дорогами”³³). В рік пізніше було зорганізоване товариство “Боротьба”. Були тут ті самі люди, що в клубі; Мирослав і Михайло Стечишин, П. Цимбал, Микола і Василь Каменецькі, Юрко і Василь Сиротюки, Г. Сліпченко, І. Далаврак і інші. Промада ця була дуже активна. Вона влаштувала сходи та дискусії на політичні і культурно-освітні теми. Прикрасою цієї організації був хор, що складався в більшості з покутян, зі села Балинці. Диригував І. Далаврак. Був також театральний гурток під кермою І. Каралаша.

В Нанаймо, Б.К. було зорганізоване соціалістичне товариство “Воля”, яке постало в червні 1907 р. Цю організацію очолював Петро Цимбал, Михайло Стечишин був секретарем і Микола Каминецький касієром. В першому році товариство мало 27 членів і в бібліотеці вже 70 книжок, що були даровані членами. Однак управа товариства замовила нові видання у Львові³⁴).

Була теж організаційна клітина в Мішелі. В червні 1908 р. оснований тут “Запомогове Брацтво” і водночас Відділ Р. Н. Союзу³⁵). В Госмері було Українське Просвітно-Робітниче Товариство ім. М. Січинського. Ця організація була найактивніша в усіх. Тут був поважний гурт робітників, які суспільні справи трактували справді совісно. Секретарем цього гуртка був, між іншим, Ілля Кириак, який у своїй біографії пише про Госмер, як своєрідну “школу його життя”. Госмер був центральним робітничим осередком між Ферні і Кренбруком.

Не виключене, що були ще інші організації, але й вичислені вказують уже, що український робітник знав ціну організованій силі і шукав себе серед чужого йому майнерського світу. Водночас він дбав, щоб вільну від праці хвилину використати на самоосвіту. А обидва моменти вказують на більш пересічну інтелігенцію людей та їх відповідальність перед собою, перед своєю спільнотою та своїм оточенням.

Як вияв завершеної організованої сили українських робітників у Британській Колумбії були спільно влаштовані “Вечерниці в честь Тараса Шевченка” в дні 28 лютого 1909 р. Хоч ініціатором свята було “Українське Просвітно-Робітниче Товариство” в Госмері, то сорок восьми роковини смерті Т. Шевченка українські робітники у Британській Колумбії святкували разом, зокрема

³³) “Свобода”, ч. 19, 1906.

³⁴) Календар Руского Народного Союза 1908 р., стор. 153.

³⁵) “Свобода”, ч. 28, 1908.

ті, які перебували в Госмері, Ферні, Мішелі, Колмені та Лілі. Вступне слово на Вечерницях мав Тома Томашевський з Едмонтона, програму виконували робітники з Госмеру та Ферні. Організаційний комітет свята слушно подавав, що було це “перше тут в Британській Колумбії торжество в пам’ять нашого незабутого поета”³⁶⁾.

СХІД КАНАДИ

В час, коли на заході Канади життя українців кипіло, були вже зорганізовані парохії, працювали двомовні школи і творилися культурно-освітні організації,—на сході Канади тільки де-не-де підіймалися парости перших українських спільнот. Ці спільноти основно різнилися від західних. Коли на заході вони були майже виключно фермерські, з винятком хіба Британської Колумбії, то на сході ці спільноти були—з дуже незначними винятками,—виключно робітничі. Формувались ці спільноти по більших містах і торговельних промислових осередках, Монтреаль, Оттава, Форт Вілліям, Торонто, Ошава, Гамільтон та інші.

Один з визначніших українців Сходу Канади в піонерській добі, В. Анастазієвський, у своїх цікавих часописних дописах мабуть слушно завважував, що схід Канади для багатьох українських поселенців був часто тимчасовою стацією. Поселенці задержувались тут, заробляли грошей та опісля їхали “далі в Канаду”, тобто на захід і там осідали на фермах. Були такі, що заробивши грошей на сході, виїздили в Україну, забирали зі собою родину і верталися знову до Канади та й теж, звичайно, їхали на захід, на землю, щоб бути своїм господарем на фермі. Земля була великим магнетом для голодного землі українського селянина.

Але було багато й таких, що звикали зі своєю працею в місті чи копальні. Працювали українці в містах майже поголовно при важких роботах, копання каналів, будова доріг, у відливарнях заліза, млинах, гарбарнях, різнях тощо. Згадуваний В. Анастазієвський писав, що “О роботу тут не трудно, бо всякі “боси” дуже вдоволені з наших людей”³⁷⁾. Видно, що українці любили працю, а праця любила їх. Так залишалися з року на рік на своїй праці і впарі з тим муіли укладатись теж їхнє національно-спільнотне життя.

Як виявляється з літописних записок, монтреальська українська спільнота зорганізувалася найвчасніше й вже в 1903 р. мала власне товариство “Опіка Переселенців”, яке треба уважати за

³⁶⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 6, 19 лютого, 1909.

³⁷⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 33, 1906.

першу українську організацію сходу Канади. Була це читальня з обов'язком опікуватися приїзжими до Монтреалу робітниками та поселенцями взагалі. Перші збори тієї організації відбулися 17 вересня 1903 р. і її головою був згадуваний уже Володимир Анастазієвський. Серед основоположників товариства бачимо й такі імена, як Яків Сисак, С. Горак, С. Костирський, О. Дідух, Й. Созанський, С. Дрогобицький, Н. Калинюк, І. Стельмах чи Я. Випрук. Найстаршими жителями української громади Монтреалу були брати Тяхтії, Іван і Степан, що прибули до цього міста ще перед 1900 р.

З початків праці цього товариства видно чотири найосновніші її аспекти: допомога своєму членству, їхня само-освіта, допомога приїзжим і допомога рідним в Україні. З того приводу була навіть поширена назва товариства, бо після двох років праці додано до неї ще слова “допомога краєві” і товариство називалося “Опіка переселенців та допомога краєві”. З часом при товаристві створено й відділ молоді та аматорський гурток, як перші такі на сході Канади. Товариство випереджувало в національно-політичній площині інші і це видно з того, що воно вдержувало зв'язки з поступовими течіями в краю, напр. висилало допомогу Революційній Українській Партії та під впливом цієї течії вже в 1907 р. вживало назву “українець” й “український”, навіть переназвано себе на “Товариство Українців”. Домівка товариства була при 481 Веллінгтон.

В 1906 р. “Товариство Молодіжи”, афілійоване з “Товариством Українців” поставило першу театральну виставу п.н. “Хто з Богом, Бог з ним”, опісля й п'єсу “Пан Писар”. Було намагання вже в тому часі будувати свій “Народний Дім”. У вирі цієї праці була зорганізована Читальня Просвіти ім. Драгоманова”, яка по-важно впливала на своє оточення в ідейній площині. Ініціаторами-основниками її були Й. Созанський, І. Заброта, П. Макогон, О. Оловець, С. Костирський, К. Красуцький, Ю. Гобович. Члени товариства були також жінки, а Клявдія Випрук була навіть секретарем читальні.

Однією з найстарших українських організацій Монтреалу було теж товариство “Самопоміч”, зорганізоване 3 лютого 1907 р., що мало виключно братсько-допомоговий характер. Піонерами цього товариства були—Я. Випрук, В. Гудима, М. Сподарек-Петрович, С. Костирський, С. Дрогобицький, І. Випрук, М. Кравецький, В. Сурин, Г. Мох, М. Бочковський та інші. Товариство добре розвивалось, в черговому році мало вже сотню членів і свої збори відбувало в “Річмонд Голл” під ч. 280 вулиці Річмонд.

В тому ж році українців рахували в Монтреалі наоколо 3000

душ. Це вже була велика громада. Найбільшою її недостаткою був брак священика і церкви, а це, як виявлялося, спричинювало переходи на латинський обряд. Товариство "Самопоміч" і "Товариство Українців" були тим затрівожені, коли у відкритому листі алярмували українських священиків Канади, щоб заопікувались українською громадою в Монтреалі ³⁸).

Першим священиком, що відгукнувся на цей заклик, був о. Н. Крижановський, ЧСВВ, який прибув з заходу Канади та відправив Службу Божу в церкві Ютців Редемптористів при вулиці Меккорд. Це була велика історична подія для українських жителів Монтреалу. В той час це була своєрідна національна маніфестація, яку монтреальці повторили наступного року, коли о. Крижа-

Печатка одного із найстарших українських товариств на Сході Канади. Товариство Українців "Самопоміч" було організоване в 1907 р.

новський прибув до Монтреалу в друге та відправив богослуження в церкві св. Евзевія.

До характеристичних моментів монтреальської громади належить також її змагання організувати рідне шкільництво, курси для неграмотних та курси англійської мови. Ці курси були просто потребою хвилини. Поселенці робили всі заходи, щоб у свідомості свободи почуватися повноцінними громадянами нової країни та бути її громадянами в живих і зрозумілих зв'язках.

Окремою сторінкою історії українців Монтреалу стало організування першої в цьому місті української парохії. Твердий ґрунт під неї положено в 1910 р., коли в Монтреалі на Євхаристійному Конгресі перебував Митрополит А. Шептицький та єпископ ЗДА Сотер Ортинський. У перший церковний комітет, що оформився 16 липня 1911 р., входили І. Зьолковський, М. Нагірний, І. Стельмах, Т. Жила, Т. Гуменний, Гр. Зеленецький, Д. Пархін, І. Теленько, В. Гошко, П. Куницький, Ю. Сидоренко, С. Пав-

³⁸) "Канадійський Фармер", ч. 41, 1907.

лишин. На початках громада користувалася церквою оо. Францішканів при вулиці Плесіє й обслуговували її священники бельгійського та французького роду, як А. Деляре, М. Декамп, та А. Сабурен. Першим постійним українським священником був о. д-р Карло Ермій, другим о. Т. Дзуліт, що перебрав ділянку Сен Чарльс. Їхніми наступниками були о. д-р А. Редкевич і о. д-р І. Перепелиця. Останній оснував Читальню Просвіти ім. Т. Шевченка в дні 13 грудня 1913 р.—одну з найстарших організацій Монреалу, що продовжує працю до наших часів. Читальня розміщувалася спершу в І. Гановського, пізніше під ч. 594 вулиці Сент Петрик. Першим її головою був Іван Теленько. Заходом читальні вперше на сході Канади відіграло оперетку І. Котляревського “Наталка Полтавка”.

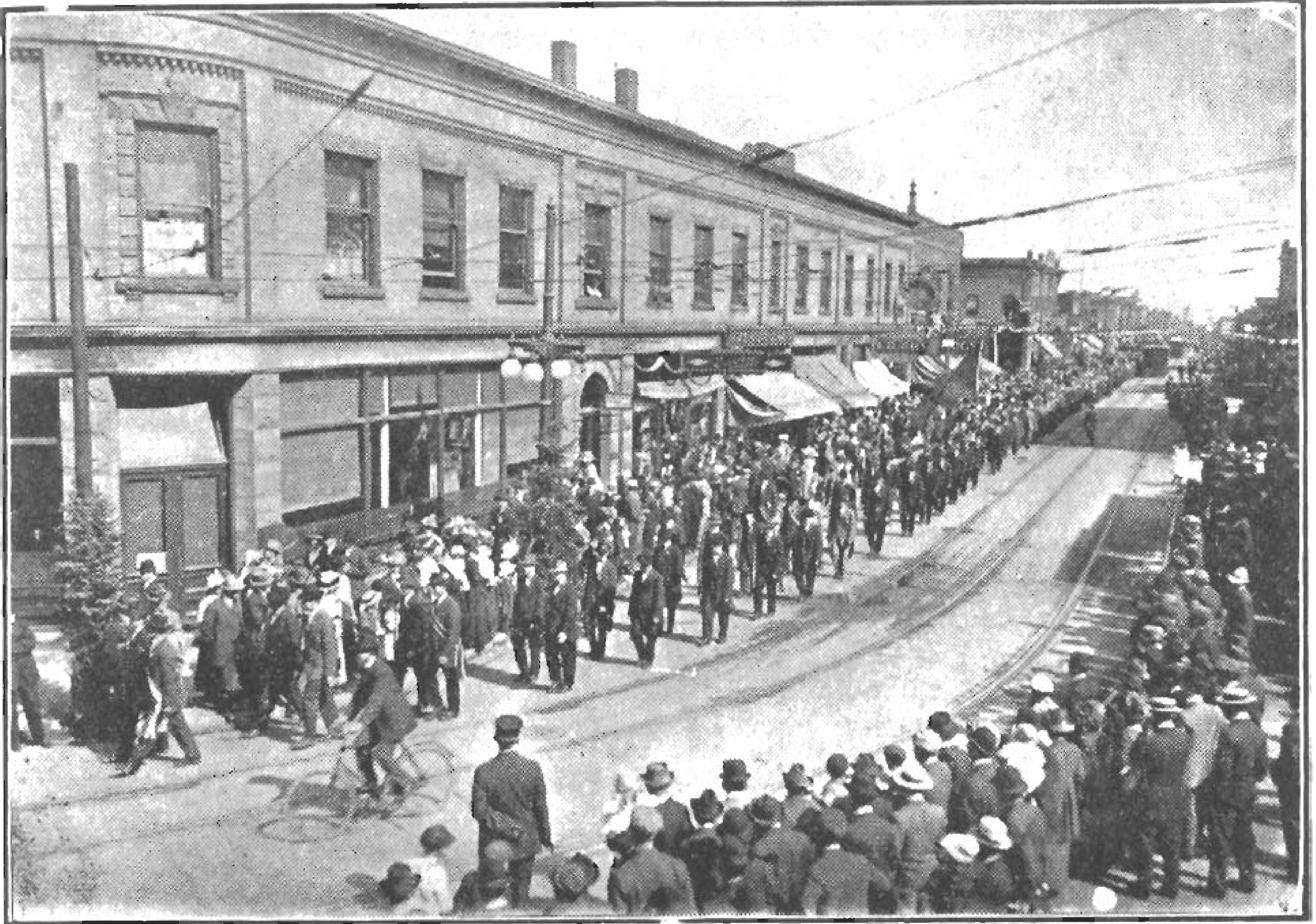
В піонерській добі Монреал мав ще два товариства, а саме Українська Читальня “Просвіти” ім. Маркіяна Шашкевича, що її зорганізував о. А. Редкевич у центрі міста, та Читальня Івана Франка в околиці Фронтенак. Обі організації спершу гарно розвивалися, але пізніше занепали й перестали існувати.

Велику працю розвинуло було співацьке Товариство “Боян”, що було зорганізоване в жовтні 1914 р. У проводі цього товариства були, В. Кобітович, В. Майданський, М. Чипчар, Є. Якубович, М. Ткачук, М. Юрійчук, С. Юзенків, П. Ковалишин та В. Шух.

Заходом о. А. Редкевича почалася була будова церкви на Ібервил, біля Гошелага, а з ініціативи його попередника о. Т. Дзуліта зорганізовано кляси української мови в публичних католицьких школах на Пойнт Ст. Чарлс, де скупчувалося багато українського робітництва міста Монреалу. Запопадливо опікувався цим шкільництвом о. д-р А. Редкевич.

Була в Монреалі ще одна досить динамічна організація, що мала радше політичну, як освітню закраску. Це клітина УСДП, яку очолював І. Гнида, який був своєрідним окружним просвітним організатором робітників в Квебеку й Онтеріо. І нарешті в 1909 р. в Монреалі був зорганізований ще “Український Робочий Клуб”, ініціатором якого були А. Найдович, Н. Мех, М. Недільський та М. Бечак.

В часі Першої Світової війни, коли в загальному була велика політична пресія на українців в Канаді з уваги на здебільша австрійське громадянство, читальні та організації Монреалу створили у своїй обороні Комітет Українців Східної Канади, від імені якого була вислана до Оттави делегація в особах: о. д-р А. Редкевич, С. Костирський, пастор І. Бодруг та А. Писарський. Ще пізніше ці організації створили були Українську Народну Лігу, яка близько співпрацювала з Українським Канадійським Горо-

**Товариство “Запорозьська Січ” у Вест Форт Вілліямі, Онтаріо,
в святочному поході містом, 1912 р.**

жанським Комітетом. Тісно співпрацювали всі ті організації в Українському Червоному Хресті у 20-их роках.

Другою українською колонією, що з черги оформилася на сході Канади був Форт Вілліям. Тут було багато робітників, що працювали у пристані, портовими вантажниками й серед них були теж українці. Працювали вони також при елевейторах та на рільних роботах. Умовини праці не були надто задовільні, коли читаємо таке: “При елевейторах працювало 50 осіб, між ними 10 словаків і 5 русинів. Щоби добитися кращого трактування, хотіли штрайкувати, але їх завчасу звільнили, а лишили тільки англійців”³⁹⁾.

В “Свободі” занотовано ще й таке: “Протекла кров в боротьбі про насушний”... Дня 1 Октобра с.р. (1906—МГМ) застрайкували робітники в С.П.Р., магазинах при виладовуванні кораблів у Форт Вілліям і рівнож С.Н.Р. в Порт Артурі. Насамперед робили великі демонстрації італійці і греки, а солідаризувались з ними русини й аж пізніше словаки. Форт Вілліям числить 700, а

³⁹⁾ “Свобода”, ч. 35, 1906.

Порт Артур 400 робітників. Компанії старались зломати страйк, спроваджуючи несвідомих русинів і англів”⁴⁰).

Саме ці робітники, що так завзято змагалися за свої права, дали почин до zorganizування першої читальні у Форт Вілліямі. Микола Бабин, один із цих робітників, віднотував у пресі, що в 1905 р. “перед Різдвом” робітники зібралися, щоб заложити “Руску читальню і касу хорих”. Вони мали теж надію в найближчій часі заложити Брацтво і Союз (Руський Народний Союз—МГМ). На тих перед-різдвяних сходах був вибраний комітет у такому складі: Семко Сас, А. Бойко, І. Остап, Т. Лисович, М. Свій, М. Бригадир, М. Ладунець, та І. Кустяк. В схваленому статуті встановлено такі принципи: Не могли належати до читальні ті, які були “в старім краю хрунями, або зрадниками рускої партії”, членом її міг бути тільки “русин або русинка радикального духа”. Метою читальні було “поліпшення буття народу руского, утримати читальню, бібліотеку, касу хорих, заводити спілки і брацтва, давати аматорські представлення і забави”⁴¹). Як бачимо, перша читальня у Форт Вілліямі визнавала дуже суворі принципи та мала більш партійно-політичну як загально-освітню закраску. З часом товариство переорганізувалось та прибрало загально-український характер. Так заіснувало Товариство “Просвіта”, яке продовжує свою працю до сьогодні.

Раннім культурно-освітнім товариством було Товариство Просвіта у Порт Артурі. Товариство це постало з ініціативи Івана Українця, одного з перших бизнесменів у цьому місті. У дні 10 квітня 1909 р. в його ж таки домі відбулися основуючі збори Читальні “Просвіти”, якої перший заряд творили: І. Українець, І. Горбовий, С. Починюк, В. Козій, І. Слободян, І. Полянський, В. Шевчук, Г. Горбовий і С. Блюта. При читальні був аматорський гурток і першими виставами в його репертуарі були комедія, “Капраль Тимко” та різдвяна п’єса “Вифлеємська Ніч”. Читальня приміщувалася в домі І. Українця й опісля І. Горбового, а від 1918 р. в українській домівці “Народний Дім”. В тому ж часі zorganizовано ще Товариство ім. Івана Франка, а в 1919 р. також “Рідну Школу”, яка приміщувалася в Народному Домі”. У висліді політичної диференціяції Народний Дім опанували ліві елементи, що гуртувалися в Товаристві ім. І. Франка,—національні елементи відновили діяльність Читальні та збудували свою окрему домівку.

Унормоване церковне життя почалося у Форт Вілліямі досить

⁴⁰) “Свобода”, ч. 44, 1906.

⁴¹) “Свобода”, ч. 3, 1905.

Владика Кир Никита Будка у відвідинах серед української громади у Вест Форт Вілліямі, 1915 р.

пізно, бо щойно 1909 р., коли куплено площу під церкву при вулиці Пацифік. Угольний камінь під неї посвятив Митрополит А. Шептицький, але саму церкву Преображення збудовано на новому місці, при вулиці Мекінтош. Перед о. Т. Двудітом, що дав початок постійній парохії, приїздили до Форт Вілліяму Отці Василяни з Вінніпегу. Постійними парохами в цьому місці були згодом отці Є. Андрухович, д-р. К. Єрмій, М. Ірха, М. Кінаш, М. Шумський. Парохія Вознесення на Вест Форт Вілліямі була організована в 1916 р.

Досить вчасно почалося й культурно-освітнє життя українців Оттави, в якій 12 липня 1908 р. була основана Читальня Просвіти, "Членів, писав кореспондент, вписалося наразі не багато, але єсть надія, що наші братья оснувателі доложуть всіх старань, щоби читальня розвивалася, а тоді приступить більше число членів". На жаль, кореспондент в Оттаві, що підписався І.П., не подав свого імення, ані імена ініціаторів чи основників читальні. Не подав також, де читальня містилася. Та, пишучи допис, підняв дуже цікаву нотатку, яку варт відмітити. Він писав: "При нагоді відзиваюся до вас, братья українці, котрі свідомі, щоби ви де лише можна закладати читальні і в порозумінні зі собою зладили яким способом спільний статут, щоби "Просвіта", як одна народна організація принесла бажані успіхи". Цей голос віднотовуємо з приємністю ще й тому, що це найстарший голос

про спроби організованого життя українців у столиці Канади ⁴²⁾.

В дні 25 лютого 1912 р. зорганізовано в Оттаві ще й товариство “Нове Життя”, як відділ УСДП. Основниками його були В. Головацький, М. Чоповик, П. Якубовський, Ф. Марак, В. Прес-тай, Я. Чоповик, І. Сагайдак, і Г. Бобінський. Товариство це переорганізувалося в 1913 р. при допомозі І. Гниди з Монтреалу, мало свій аматорський гурток та хор під диригентурою Ф. Марака. В домівці “Нового Життя” відбулося теж у 1916 р., від 29 до 31 жовтня, Конвенція Відділів УСДП сходу Канади.

Суспільно-релігійне життя українців Оттави оформилося в 1911 р. на сходинах в домі Петра Дяка. Вибраний тоді ж церковний комітет взявся до праці. Згодом було зорганізовано ще Товариство св. Кирила і Методія. Перший парох Оттави о. Й. Филима, що прибув в 1914 р. до цієї столиці, відправляв у римокатолицькому костелі при вулиці Мурей. Коли ця церква згоріла, українці перенеслися до церкви св. Антонія, а ще пізніше до церкви Отців Францішканів при вулиці Велінгтон. В 1916 р. парохію перебрав о. М. Кузьмак, який у часі свого урядування купив льоти при Балсам і Рочестер, і тут у 1918-19 роках збудовано церкву Рождества Христового,—першу українську церкву в Оттаві. В 1919 р. прибув до Оттави о. В. Гігейчук і душпастирював тут повних 19 років. Перед 1914 р. деякий час були тут Отці Редемптористи, м. ін. А. Деляре та М. Декамп.

В піонерській добі українська колонія в Торонті довго змагалася, щоб стати монолітною одиницею.

“Дев'ять літ тому не можна було б начислити в Торонті 20 руских родин а всіх загалом русинів не було більше над 80”, ⁴³⁾ писав о. Боярчук в 1915 р. Раз на рік перед Великодними святами приїздив сюди священник зі ЗДА. В 1907 р. громадяни звернулися до єпископа С. Ортинського у ЗДА, щоб він дав їм постійну духову опіку. Коротко після того приїхав до Торонта о. І. Сливинський, який у висліді ворожнечі латинників побув тут тільки пів року і відїхав. На чергові пресові заклики громади відгукнувся о. Іван Заклинський, який був у тому часі на заході Канади. Він прибув і допоміг краще зорганізувати громаду, бо навіть невеличка Парохія св. Йосафата купила площу під власну каплицю. Та саме на цьому тлі прийшло до незгоди і знеохочений священник відїхав. В 1910 р. прибув сюди д-р К. Ермій, і задержався в Торонті рік, але знову між парохією і латинським костелом дійшло до конфлікту за права і К. Ермій відїхав. Після нього парохією деякий час опікувався о. Л. Сембратович з Боффало,

⁴²⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 30, 7 серпня 1908.

⁴³⁾ Календар Канадійського Русина на 1916 р., стр. 111.

який допоміг купити площу при вулиці Френклін і на ній була збудована в 1914 р. церква св. Йосафата,—перша українська мурована святиня не тільки в Торонті, але й у всій Канаді. Будову перевів о. Й. Боярчук, що й поставив сильні основи під свою парохію: Зорганізував Читальню “Просвіти”, аматорський гурток, курси англійської мови, школу церковного співу, Брацтво св. Івана Хрестителя та Брацтво Братньої Помочі ⁴⁴⁾). За два роки своєї праці аматорський гурток дав 14 вистав. Піонерами в парохії та аматорському гуртку були Г. Сукота, І. Купницький, І. Дидюк, Д. Пановик, К. Троян, І. Зварич, С. Прихода, (перший диригент у Торонті), С. Гілюс, П. Волошинський, М. Олійник, Т. Юречків, М. Пановик, М. Кондрат, М. Зройко, Н. Па-

Владика Н. Будка довершує 20 липня 1913 р. благословення угольного каменя під церкву св. Йосафата в Торонті, першу церкву на Сході. Побіч о. Й. Бала та о. Й. Боярчук. За ним перший український торонтонський хор під диригентурою С. Приходи.

новик, А. Крива, З. Волошинська, М. Вовк, Ю. Сьомра, І. Сойка, О. Шафранська, А. Бабій, Г. Данилюк. Пізніше було зорганізоване Брацтво св. Архангела Михаїла та Сестрицтво Пречистої Діви Марії. Парохія св. Йосафата,—це єдина українська парохія в Торонті піонерської доби.

Гамільтон належить до відносно молодших осередків суспільно-культурного життя українців Канади. На початку, тобто від 1906 р. українці цього міста належали до польської римо-католицької парохії. Щойно в 1916 р., в січні створили вони власний парохіяльний комітет під проводом С. Стойкевича, а о. Й. Боярчук заопікувався першими початками цього суспільного росту. Коли остаточно вирішено будувати Церкву св. Духа, польська

⁴⁴⁾ В 1926 р. змінено назву на Союз Українських Братств.

парохія відмовила права користуватися костелом. Треба було перейти на комірне до італійців і правити в їх костелі св. Антонія. Ініціативи не занехано, діло продовжувалося і в 1918 р. на Різдво відбулося перше богослуження у своїй церкві. Першими постійними священиками були Й. Филима, М. Шумський і А. Сарматюк. Їх стараннями була зорганізована Читальня ім. М. Шашкевича. Ще перед оформленням цієї читальні була зорганізована Читальня “Просвіти” ім. Тараса Шевченка. Її організували соціялісти в 1910 році.

Дня 22 жовтня 1915 р. зорганізовано в Гамілтоні теж робітничу організацію, яка вважала себе за Відділ УСДП. Працю в ній почав І. Стефаніцький, згодом продовжували її Ю. Демдюк, В. Майданський, П. Ковалишин, М. Камінський і інші. В 1916 р. відділ мав 125 членів. Крім партійно-політичної роботи серед робітників, товариство вело передусім культурно-освітню працю, мало драматичний гурток та навіть хор, яким диригував І. Квасняк.

На окрему увагу заслуговують відвідини єпископа Будки, який навідався до Гамілтону вперше в 1916 р. Про ці відвідини так пише літописець Гамілтону:

“В часі Зелених Свят відвідав піонерів тодішний єпископ на Канаду Никита Будка, який відправив Архирейську Служу Божу в польському костелі св. Станіслава, чим сильно скріпив на вірі і духові місцевих поселенців своїм пламенним словом. Після обіду в цій польській залі відбулись наради в справі будови церкви, підчас якої Їх Преосвященство зложили перший дар у висоті 500 доларів. Зі зібраних вже попередньо сум будівельний комітет закупив площу від латинської консисторії, при вулиці Грей, за квоту 3,800 доларів. . . В 1917 році весною приступлено до будови церкви, якій надано назву св. Духа для того, що перша рішуча постанова запала як раз в день Св. Духа. . . Акту посвячення угольного каменя довершив Кир Н. Будка в жовтні 1917 р. Перше богослуження у своїй власній церкві відбулося на Різдво 1918 року. По десятилітньому скитанні в чужих костьолах українці Гамілтону добилися свого власного Божого храму” ^{44а}).

До близьких сусідів Торонта належить Ошава. Праця та організаційне життя в ній починались від Парохії св. Великомученика Юрія, зорганізованої в 1912 р. В піонерському церковному заряді були І. Гриців, П. Соболев, П. Марків, С. Шиян, К. Баран, та І. Човганюк. Парохію обслуговував о. Й. Боярчук, за душпас-

^{44а}) Степан Гевак: “Короткий начерк про минуле”, рукопис, стор. 2, копія переходується в архіві автора.

тирювання якого збудовано й церкву в роках 1914-1916. Пізніше обслуговував Ошаву о. М. Ірха з Brentfordu. Досить активну працю розгорнув був в Ошаві теж Відділ УСДП, який був тут зорганізований щойно в 1917 р.

У Brentfordі поселилась була в 1911 р. група українських імігрантів, що походили з Лемківщини і прибули сюди зі ЗДА. Як тільки вони осіли, того ж таки року зорганізували Брацтво ім. Івана Хрестителя. Основниками його були С. Мурайка, М. Мада-раш, М. Понтус, М. Серединський, С. Сивик, І. Юрчак та Д. Череватий. В першому році брацтво мало 32 членів. З почину цього ж брацтва оформилася парохія святого, що його брацтво мало у своїй назві. Brentford обслуговували священники зі ЗДА, — з Боффала і Дітройту. Коли в 1917 р. постійним парохом став о. М. Ірха, поживавилося життя в парохії і вона швидко купила

Церква св. Священомученика Йосафата, збудована в 1913 р., яка в 1948 р. стала катедральною церквою Апостольського Екзархату Східньої Канади.

будинок під власну церкву. Соціалістична група робітників у Brentfordі зорганізувала Відділ УСДП, який постійно розвивався. Знаний нам уже І. Гнида робив спроби організувати робітників на політично-партійній базі вже в 1914 р., але організація не знайшла тоді пригожого ґрунту.

Недалеко Торонта, бо 75 миль на полудневий схід, є місцевість Киченер. В 1910-тих роках була зорганізована Читальня “Просвіти” і в 1916 р. Парохія Преображення Господнього. Піонери суспільного життя тут були: М. Ковпак, І. Мага, М. Стадник, П. Кобілюх. Перше богослуження, що його відправив о. Й. Филіма, відбулося в домівці Читальні “Просвіти”.

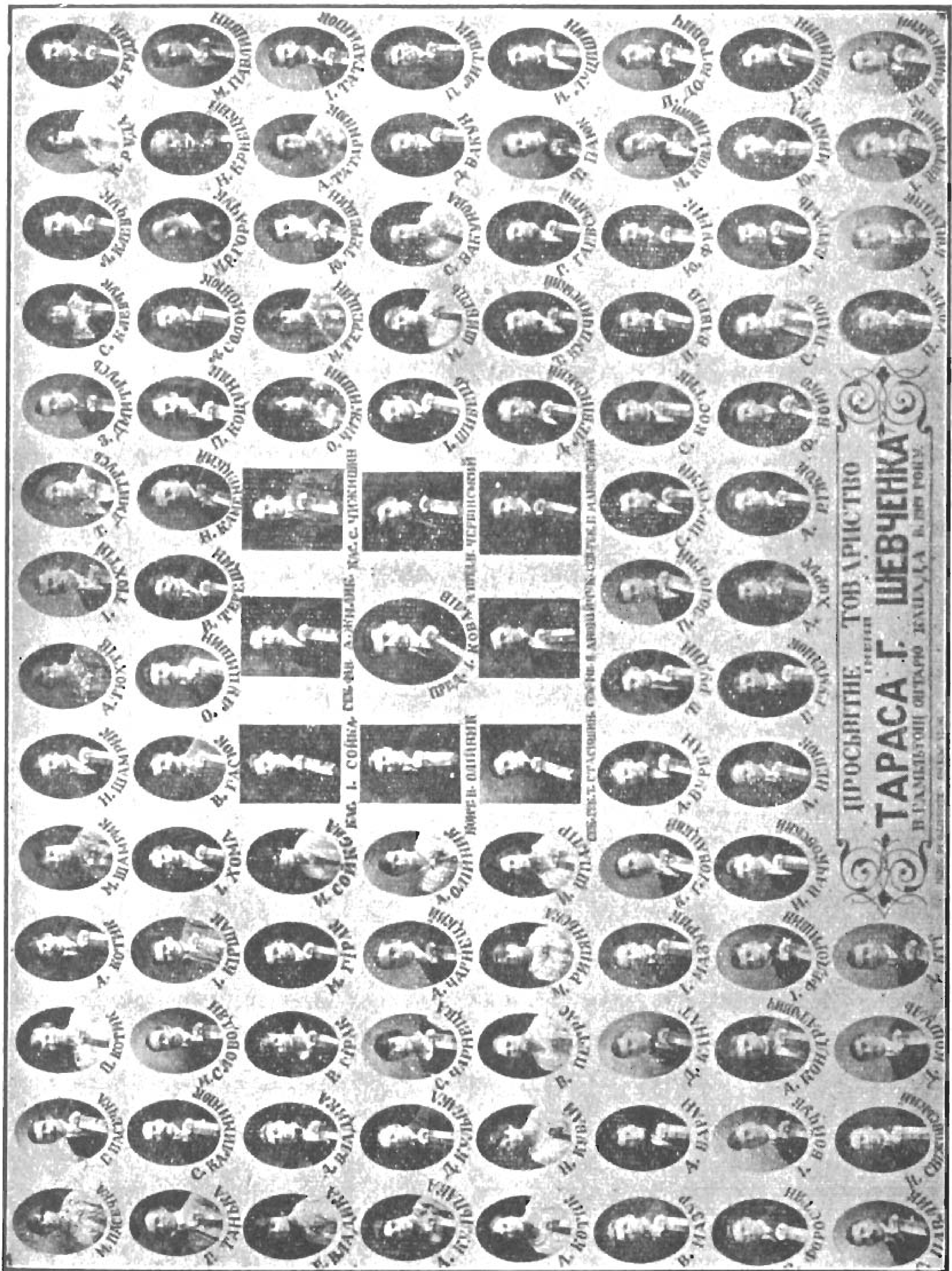
В Капер Клифі почалось організаційне життя вже в 1908 р. Тоді був створений церковний комітет, що його очолювали А. Остапович, Д. Галушак та І. Шлемкевич ⁴⁵⁾. Були поважні початкові труднощі, але сильна настанова зробила своє. В дні 12 лютого 1909 р. відбулося вже посвячення церкви і довершив його о. Т. Василевич. Головою комітету був А. Островський. Церква в Капер Клифі була матірньою церквою і для сусідніх Судбур, працювали в ній такі отці, як К. Єрмій, В. Гігейчук та В. Винярьський. Коли в 1919 р. навістила Канаду господарська криза, Капер Клиф спустошив, бо не було праці. Піонерська церква світила пусткою, а суспільне життя стало згодом формуватися у Судбурах.

Літниськове містечко Кенора пригорнула українських поселенців у другій декаді нашого століття. В 1915 р. був тут уже поважний гурток робітників, що рішили заснувати українське товариство. Перші наради відбулися в домі А. і М. Цурканів, основуючі збори в домі Степана Рапінди. Організаторами діла були П. Плішка, Д. Вірун і М. Деренецький. Останній був вибраний головою, а в першій управі були ще К. Жулковський, О. Пермський, М. Франчук, Д. Пасічняк, Я. Жарський та Д. Вірун. Читальня ім. Т. Шевченка,—в англійській мові “Ukrainian Library Association”, розгорнула активну просвітну діяльність і змагала до того, щоб мати свою домівку. Це здійснилося в 1918 р., коли теж зорганізовано “Рідну Школу” і її першим учителем став О. Пермський. У першому році було вже 43 дітей. Українська парохія заіснувала в Кенорі в 1917 р. Вкоротці й була збудована Церква св. Миколая і першим її парохом став о. Е. Андрухович.

В Лондоні суспільно-релігійне життя українців почалося на переломі 1911 і 1912 рр. Першим овящеником, що приїздив сюди, був о. Й. Боярчук. Довший час парохія Царя Христа користувалася приміщенням римо-католицької церкви Пречистої Діви Марії, але врешті була збудована власна домівка при вулиці Нелсон, де тимчасово відправлялися богослуження.

Як Ванкувер на заході, так і Сидні на сході пригорнув українських іммігрантів вже в першій десятиці нашого століття. Першим

⁴⁵⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 24, 1908.

Просвітне Товариство Тараса Шевченка в Гамілтоні, 1919.

з перших прибув сюди Микола Федора (Федорів), який у формуванні української громади в Сідні відіграв важливу роллю. Коли в 1904 р. стали приїздити до цього міста більшими групами робітники, то серед них були в більшості українці з Басарабії і Поділля (Гусятинський повіт), у 1907 р. дійшли до них земляки з Буковини та інших частин Галичини. Саме з цими поселенцями М. Федора став оформлювати церковну і просвітну громаду. Довірочні збори відбулися 22 травня 1912 р. Тоді основано то-

вариство св. Духа, що поставило собі за ціль збудувати церкву, та вести культурно-освітню працю серед робітників. Осідок братства був у хаті Михайла Федори під ч. 110, вулиці Ферис. Піонерами й організаторами були Микола Федора, С. Павлюк, М. Федора, О. Іванюк, І. Налєпа й М. Свистун. В тому самому році куплено площу під будову церкви й читальні. До кількох місяців після купна площі побудували піонери власну домівку, в якій відбували сходи чи читали пресу. Щоб дістати свого священика, треба було писати до Монтреалу, звідки й прибув 17 листопада 1912 р. о. д-р К. Єрмій і згодом ще й о. В. Винярьський. Відвідини священиків підняли організаційного духа та заставили всіх до ще більшої праці. В 1913 р. стояла вже викінчена власна церква. Цього діла довершив о. Е. Красіцький з жертвенними парохіями. Згаданий піонер священик, що мав великий досвід з праці в Парохії св. Володимира й Ольги у Вінніпегу, зорганізував аматорський гурток, читальню та "Рідну Школу", яку вів Ілля Нагорняк. До 1916 р. всі українці гуртувалися коло парохії. Щойно в 1916 р. оформилась Православна Громада, в якій служили священиками І. Тертичний, К. Боднарчук, та А. Дутко. Парохія ця вдержалася до 1923 р. і самоліквідувалася. В часі Першої світової війни українська колонія в Сідні значно допомагала українським воєнним полоненим, яких приміщено на працю в місцевих копальнях залізної руди та фабриках заліза: В 1916 р. прибули сюди спершу коло 100 полонених з Буковини і згодом ще яких 200, більшість з яких походили з Галичини і Буковини. Полонені діставали "Release of Imprisonment" та своєю участю збільшували громаду в Сідні. У звільнюванню їх допомагали передусім українці Сідні і зокрема М. Федора, який виявив гаряче серце для своїх земляків.

З інших українських робітничих колоній, що оформилась на сході Канади вже при кінці піонерської доби, слід згадати ще Су Сент Марі. Вправді українці стали поселюватися тут уже в 1907 р., але культурно-освітнє їх життя оформилося щойно в 1916 р. Українську Церкву збудовано у Су Сент Марі в 1917 р.

На окрему згадку заслуговує й місто Ляшін у Квебеку, в якому українці стали працювати в 1905 р. Коли в 1911 р. дерев'яна їх церква згоріла, вони збудували муровану в честь св. Івана Сучавського. Але пізніше розгорілися релігійні пристрасті, і парохія поділилася на католиків та православних.

В Тіммінс почала діяти "Робітнича організація", як Відділ УСДП, у січні 1913 р. Її зорганізував В. Головацький. В домівці організації ставили вистави, влаштовували концерти та відбувалися дискусії.

Подібну працю вело товариство “Борці за волю” в Поркюпайн, яке теж було відділом УСДП. Тут вправді було зорганізоване товариство вже в 1912 р. але пізніше, коли робітники перейшли на працю до Тіммінс, перенеслося туди і їх товариство.

До діяльних відділів УСДП в культурно-освітній праці належав і Велланд. І. Гнида заложив цей відділ 25 квітня 1913 р. У 1917 р. збудовано тут “Робітничий Дім” і в ньому пішла культурно-освітня праця. Був це один з перших т. зв. робітничих домів на сході Канади.

Все це були тільки парости суспільного українського життя на Сході Канади. Як кожні початки, були вони скромні й важкі. В багатьох випадках довго треба було доглядати засіяного зерна, щоб з цього був плід. Творчий дух українських піонерів не зражувався. Доводилося в покорі мандрувати з домівки до домівки, з костела до костела, доки не збудовано свого власного храму. Ці почини суспільної праці в релігійному, освітньому, а то й робітничо-становому відношенні були наявним документом, що український іммігрант-робітник, який опинився в чужому йому культурному морі, бажав виявити свої національні вартості. Ці перші спроби вияву свого “я” відчуваємо зокрема, бо вони—скромний початок пізнішої, справді імпазантної культурної розбудови українців Сходу Канади: Безпретенсійні дані про парохії, читальні, мистецькі гуртки, робітничі організації тощо—це початок української культурної метрики українців у цій частині Канади взагалі.

В 1917 р. появилася в часописі “Канадійський Русин” цикл репортажів о. М. Оленьчука ⁴⁶⁾ п.н. “Із життя українців в східній Канаді”. Описи цього суспільного діяча багаті в історичні дані та відзеркалюють динаміку української спільноти на сході.

Українці Торонта в тому часі помалу висуваються наперед і вже поважно ревалізують з Монтреалом, який значно скоріше став оформлювати себе з культурно-освітнього та церковного аспекту. Сталося це передусім завдяки постійному напливові українських робітників до Торонта, яких притягали добрі заробітки. В 1917 р. і згодом можна було заробити пересічному робітникові в місті п’ять доларів денно.

Теж у Гамілтоні, що досить близько розбудувався коло Торонта, завдяки різного роду фабрикам, зокрема амуніції, робітництво значно посилило перших піонерів. В Гамілтоні було вже дві діяльні читальні й ішла підготовка до будови власного храму. При Товаристві Шевченка в Гамілтоні була зорганізована також

⁴⁶⁾ “Канадійський Русин”, травень-червень, 1917 р.

Жіноча Просвітна Організація, чи не одна з перших таких організацій на сході Канади.

Брентфорд втішався своєю релігійною дисциплінованістю, в Судбурах, Капер Клифі і Конністоні була зокрема помітна національна свідомість. Тут і там покутувало ще “сам-собі-панство”, але українці робітники завзято з ним боролися. Форт Вілліям не мав ще своєї церкви, але мав справно діючу “Рідну Школу”, як мабуть ніяка інша місцевість на сході. Теж Читальня “Просвіти” в цій місті була одною з краще зорганізованих культурно-освітніх установ на сході Канади. Подібну репутацію мала й Читальня Івана Франка на Вест Форт Вілліямі, де виділя вже й перша українська церква.

Згідно зі статистичними даними, що їх знаходимо в журналі “Заморський Вісник”, Схід Канади начислював уже при кінці війни коло 40,000 українського населення. Перед вело Торонто—около 9,000, опісля Віндзор 8,000, Судбури й околиця 6,000, Монреал 5,000, Гамільтон 3,000, Су Сент Марі 2,000, Оттава 1,000, Ошава 500, а такі місцевості як Сент Катеринс, Торолд, Веланд, Ніягара Фолс, Гвельф і подібні мали від 200 до 300 душ.

Проте, всупереч до постійного росту українського населення Схід Канади у своїй національній свідомості та організаційній роботі значно відставав від Заходу Канади. Ствердження про це зустрічаємо ще також і в пізнішій пресі, а одну з них варт зацітувати. В ній написано: “На сході українське життя не розтянулось ще на таку велику скалю як на Заході. Тут інші обставини. Здебільша українські робітники в Східній Канаді не мали нагоди настало осідати, а тому не брались до фармерства і хатів і небагато придбали, але війна і недоля рідного краю спричинилась до піднесення свідомости східно-канадійських українців в тій самій мірі, що сталось з нашими людьми по цілій Америці. Старокраєвий невольник, формаль щез, нарід зреволюціоналізувався, хоч і в двох напрямках, одні національно, другі інтернаціонально”⁴⁷⁾.

Можна сказати, що така оцінка українців сходу Канади заповідала нову добу, в якій з одного ж боку розвинули працю національні організації, і з другого боку твориться фронт організацій соціалістичної орієнтації, з яких частина стала орієнтуватись на міжнародний комунізм. Цей ріст і диференціяція відбувались у великих масштабах щойно після Першої світової війни. Все це вже відбулося в другій добі нашої історії.

⁴⁷⁾ “Заморський Вісник”, 1 листопада, 1920 р. стр. 22.

УЧАСТЬ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

Градація зацікавлення суспільно-громадськими справами проходила в поселенців ступнево. Коли в них була вже церква і школа, приходила на чергу культурно-освітня організація і впа-рі з нею теж цікавлення муніципальними та політичними пробле-мами своєї околиці, провінції і далі цілої країни.

Щоб вирішувати справи у своєму муніципалі чи колонії, треба було бути власником гомстеду. Власність гомстеду давала пра-ва й обов'язки, при чому обов'язків було більш як прав. Посе-ленчі початки були побудовані на законі “працюю і давай у сус-пільний вклад якнайбільше”, але зворотної дивіденти за це в по-чатках не було майже жодної. Був це своєрідний односторон-ний контракт. Ця односторонна контрактність тягнулася довгі роки, заки були збудовані вигідніші шляхи, зорганізовані школи, заведені поштові уряди та налагоджена хочби провізорична кому-нікація зі світом. Раз у якійсь місцевості були жителі до прихо-ду українців, то звичайно ці перші мали керму місцевої влади у своїх руках. Вони й здебільша були тими, що посередничали між урядовими чинниками і пришельцями, часто й першими в торговельному посередництві,— і це сприяло дальшим суспіль-ним пов'язанням. Складалося так, що в деяких околицях ріфами були місцеві купці і це давало їм додаткові дивіденди. Якщо на таких позиціях були люди громадської настанови, їх вибирали довгими роками на ці становища, нпр. в Етелберті, Манітоба. Інакше складались справи з тими, що надуживали їм повірені права, нпр. у Стюартбирні. Тоді створилося негодування і кон-секвентно, невдоволені призадумувались над тим, якби взяти справи у свої руки. Врешті, коли поселенці отряслись з перших персональних та гомстедних потреб, вони стали глибше цікави-тися справа муніципалу.

Потреба дороги і школи були першими інституціями, що були азбукою для поселенців у муніципальних основах та системах. Скоріш, чи пізніш у групових українських поселеннях муніци-пальні справи переходили в зацікавлення українців та їхні руки.

Першим наскрізь українським муніципалом у Манітоби став Стю артбирн, що належав до Франклінського муніципалу. Населення Стюартбирну жалілося на брак доріг, мостів і шкіл, також на не-справедливий розділ податків. Коли рада муніципалу Франклін мало на це звертала увагу, пішла масова петиція до провінційно-го уряду, а той прихилився до створення окремого муніципалу.

В 1902 р. постав муніципал Стюартбирн⁴⁸).

Подібна була історія з муніципалом у Гімлі, Манітоба, але в тому випадку провінційний уряд не прихилився до прохання зацікавлених. Не завжди українські поселенці вдавалися аж до таких “революційних заходів”. Найчастіше полагоджували вони ці справи демократичним способом голосування. У висліді українська більшість управляла такими муніципалами в Манітобі, як Етелберт, Моссі Ривер, Гімлі, Давфин, Брокен Гед, Кройцберг; у Саскачевані—Ростерн, Гефорд і Йорктон та в Алберті—Вегревил, Мирнам і чимало інших, але всі вони були в степових провінціях.

Пальму першости в муніципальних справах одержав з українців Іван Сторощук (1908 р.)—перший ріф та Теодосій Вахна (1902)—перший секретар муніципалу, обидва з Стюартбирнського муніципалу в Манітобі. Крім цього ряд муніципалів були двомовні, тобто англо-українські, і в деяких з них, як Етелберті, Стюартбирні, Росбирні, Вегревилі, Гефорді та інших, важніші розпорядки були друковані крім англійської мови ще й в українській. Практично це виглядало так, що з провінцією муніципал листувався в англійській, а зі своїми податковцями в українській мові.

Така система й політика викликала в поселенців щире довір'я до країни, в якій вони розжилися. Вони відчували в цьому свою гідність, персональну й національну й коли ці справи були реферовані в пресі, то завжди цій демократичній системі в Канаді протиставлювано систему, що була практикована в старому краю, побудовану на далеко не демократичних принципах, зокрема на використуванні національності національністю, або на привілеях краще ситуованих верств.

Успіхи українців у муніципальних справах заохочували їх до участі в управі провінцією та далі й цілою країною. Сила українських голосів у провінціях Манітоби, Саскачевану та Алберти була вельми атрактивна для різних кандидатів у провінційних і домініяльних виборах. Потенціал цих голосів діяв також на шкоду українським поселенцям, бо політичні партії Канади,—ліберали й консервати,—стали вигравати їх проти себе. Ще тільки підготовлялись вибори, а вже тисячі всяких летючок та брошурок розсипано по українських колоніях і в них “роз'яснювано”, як протилежна партія шкодила українцям у їхньому приїзді до Канади, яка зневажала їх політично та використувала з господарського боку і в кінці, які блага була готова дати бідним

⁴⁸) Студії до історії Українців Канади, стр. 41, т. II.

поселенцям власна партія, якби дісталася в черговій каденції до влади. Бувало, що люди з партії допускалися зловживань, підкупств та хабарництва, а тоді само собою протилежна сторона використовувала це і навіть дрібні речі роздувала до нечуваних розмірів. Малі інциденти підношувано навіть у домініяльному парламенті, наприклад: 15 травня, 1905 р. посол А. Б. Інграм глузував собі з українських імен, бо вони йому виглядали на дивовижу: У “Гавз оф Коммонс” він проспелував 109 прізвищ з одного виборчого албертійського дистрикту, а зробив це тому, що майже всі “проспеловані” голосували на протилежну до його партію ⁴⁹⁾).

Така й подібна дискримінація одної чи другої партії, цього чи того посла западала глибоко в душу тих, що їх дискриміновано й з чисто природніх мотивів зроджувалося в них почування більшої національної відпорности проти зовнішнього світу та бажання протиставитися обидам. Це й заставляло поселенців тим більше інтересуватися собою і виборчими справами.

Не легко було українцям, зокрема горожанам Австрії й Росії дістатися до урн у провінційних та домініяльних виборах. Сама власність чи посідання ґрунту не вистачали. Треба було стати горожанином Канади, щоб мати право голосування. Згідно з канадським законом “Naturalization Act”, імiґрант міг бути натуралізований після трьох річного побуту в Канаді. Акт з 1902 р. передав адміністрацію натуралізації Державному Департаментові в Оттаві. У 1914 р. Акт був змінений і вимагав п'ятирічного побуту в Канаді, врешті у висліді воєнних подій, українці, згідно із законом, не могли бути натуралізовані. А втім у воєнний час натуралізація була завішена для воіх чужинців. Немає сумніву, що найкраще було дістати право горожанина до 1914 р., бо трирічний побут у Канаді давав еміґрантові право “набути папери”, як це популярно говорилося, і на підставі цих паперів стати повноправним горожанином. На жаль, ці права не відносилися повністю до горожан Австрії й Росії, отже до українців, що саме з тих держав походили. У 1897 р. Манітобський уряд міністерською ухвалою “Order-in-Council” вимагав від апліканта в справі горожанських паперів, щоб він виказався достаточним знанням або англійської, або французької, або німецької мови. Всі три мови не були матірною мовою українців. Трирічний побут, до того ж у лісах і преріях не дозволяв на те, щоб англійську чи французьку мову опанувати. Тільки дехто з українських поселенців знав німецьку мову. Найгірше представлялася справа для українців

⁴⁹⁾ “Канадійський Фармер” ч. 38, 2 жовтня, 1908.

зпід Росії, бо вони взагалі не мали можливості вивчати німецьку мову. Order-in-Council поважно кривдив українців, бо таким чином вони не тільки були позбавлені права голосування, але й права набувати патенти на фарми. Не маючи горожанських прав, вони й залишалися гомстедниками.

Звичайно перед виборами приходило зацікавлення не тільки виборцями, але й потенційними виборцями. Тому виборчі комітети допомагали в процедурі набування горожанських документів. У кожному виборчому комітеті був урядник, що екзамінував аплікантів, щодо їхнього мовного знання. Якщо іспит перед урядом був успішний, аплікації проходили через бюро головного правника (Attorney General), а той передавав далі справу до суду. Аплікації вивішували в суді й на пошті впродовж одного місяця для публічного перегляду. Цим шляхом понад півтори тисячі українців у Вінніпегу набули свої горожанські права на початку 1903 р., коли йшла підготовка до провінційних виборів у Манітобі ⁵⁰).

Згідно з підсумками, що збереглися до наших часів, рік 1903 у Манітобі і зокрема у Вінніпегу був переломовим у заінтересуванні політичними справами. Стадія пасивності закінчилася, “першими українськими політичними зборами”, розпочалася нова ера. Збори влаштував Тома Ястремський з рамени консервативної партії. Активну участь у них взяли: Ендрю Норквей, Самсон Вокер та Сер Гю Джан Мекдоналд, син першого прем'єра Канади. Запрошення були друковані латинкою, бо українських черенків у той час у Вінніпегу ще не було. Збори відбулися в залі на Генрі, між вулицями Мейн і Кінг. На вічі було понад тисяча українців. Заля не могла помістити всіх заінтересованих. Згаданий уже учасник віча, Сер Гю Джан Мекдоналд, побачивши масу українців, мав сказати зі зворушенням на їх адресу таке:

“А мені казали, що це австрійські індіани. Яку помилку я зробив, що я в те повірив”. Промовці на вічу, а зокрема С. Вокер, запевняли присутніх, що вони змагатимуть за двомовні школи для українців у Манітобі. Мабуть тому С. Вокер і був легко вибраний послом.

Варто підкреслити, що ці перші політичні збори українців у Вінніпегу дали українцям своєрідний престиж і підкреслили їхню окремішність від поляків. До того часу польська парохія св. Духа постійно монополізувала за собою представництво слов'янської групи у Вінніпегу й навіть у Манітобі ⁵¹).

⁵⁰) Т. А. Ястремський: “Канадіянізація”, Вінніпег, 1946, стор. 49.

⁵¹) “Канадіянізація”, стор. 50-52.

Цікаву течію можна завважити серед українців Манітоби, якщо йдеться про тодішні політичні настрої. У провінційних виборах вони голосували тоді за консерватами, мабуть тому, що ці обіцяли та опісля й справді розбудували шкільництво, а в федераль-

Гарас Д. Ферлей,
громадський
діяч і перший
посол українського
роду в Манітобі.

них виборах піддержували лібералів, що допускали іміграцію зі Східньої Європи. Практично виглядало це так, що у провінційних виборах українські поселенці піддержували Родмонда Роблина й у федеральних Вілфреда Лоріє. Ці два політики мали сильний вплив на мислення перших піонерів.

Та не тільки в місті брались перші піонери за політичні справи. На фармах теж помалу росло заінтересування “більшою політикою” і напр. у 1906 р. у конвенції лібералів у Стонвволі брали участь чотири українські делегати ⁵²⁾. Подібно діялося в тому часі в Сифтоні, Етелберті, Давфіні.

Заінтересовані політичними справами громадяни-українці не тільки брали спорадичну участь у виборчій пропаганді та у самих виборах. З часом вони стали організувати політичні клуби. 6 травня, 1908 р. був зорганізований “Руський ліберальний клуб у Вінніпегу” ⁵³⁾. Його очолив З. Бичинський, а основниками були: М. Гладкий, М. Гуминілович, В. Новак, М. Слобода, В. Чорненький, В. Рудко, І. Слободян, А. Новак та А. Пинянський. Провід клубу рекрутувався в більшості з прихильників Незалежної Грецької Церкви (пресвітеріян), хоч були і з інших віроісповідань. “Руський Ліберальний Клуб” у Вінніпегу був відповіддю на існування “Руського Консервативного Клубу”, що діяв у тому ж місті вже від 1907 р., під проводом проворного Томи Ястремського. Його близькими співробітниками були: Н. Котляр, В. Кархут, М. Макарьський, Т. Стефаник та інші. Сам голова клубу навіть пробував щастя у міських виборах Вінніпегу, як кандидат шостої округи. Неуспішність не перешкодила йому в тому, щоб він спробував у черговому році кандидувати знову, на цей раз на контролера міста. Кандидував він з “рамена русинів і німців”. “Канадійський Фармер”, що був зорієнтований на ліберальну політику, написав про нову, неуспішну кандидатуру Т. Ястремського таке: “Ми справді за слабі, щоб вибрати контролера з поміж себе, однак ми досить сильні мати свого радника і над тим при будучих виборах ми повинні заздалегідь застановитися” ⁵⁴⁾.

Сподівання “Канадійського Фармера” здійснилося щойно три роки пізніше, коли Теодор Стефаник був вибраний у 1911 р., першим українським міським радним у Вінніпегу. У тому часі кандидував теж Василь Головацький (соціаліст) у федеральних виборах зі Селкірської округи. Була це перша й неуспішна спроба з Манітоби. Першим українським послом у провінційній легіслятурі став Т. Ферлей, вибраний у 1915 р. як незалежний. У 1920 р. українці мали вже двох послів у Манітобській легіслятурі: Дмитро Якиміщак (Емерсон) та Микола Григорчук (Етелберт).

Українські поселенці Алберти і Саскачевану теж не були байдужі до політичних справ. В Алберті на першому Провінційному

⁵²⁾ “Свобода”, ч. 30, 1906.

⁵³⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 17, 8 травня, 1908.

⁵⁴⁾ “Канадійський Фармер”, ч. 48, 1908.

З'їзді українців в Едмонтоні в 1909 р. організатори його в доволі революційний спосіб розв'язали питання політики: Вони вибрали т. зв. "Народну Раду" і їй доручили зорганізувати політичну демократичну партію в Алберті. А перший провінційний З'їзд Саскачевану підкреслював вже таку можливість, як вибір дев'яток послів до сойму, тобто легіслятури та одного або двох до доміняльного парламента. Це без сумніву були тільки політичні побажання тодішніх піонерів, але вони вже вказують на великі амбіції та таку ж відповідальність за громадські справи. Як поважно підходили українські поселенці Алберти до тих справ, можна побачити з провінційних виборів у 1913 р., коли вони ви-

**Мирослав Стечин,
чільний політичний
діяч піонерської доби.**

ставили аж вісьмох кандидатів. Кандидували: Г. Крайківський, М. Говда, П. Рудик, А. Шандро, П. Зварич, М. Фуярчук, П. Кульманицький, М. Семенюк. Хоч майже всі вони провалилися, то однак це був, як-не-як великий політичний розмах піонерського духа. Єдиний Андрій Шандро був вибраний і це був перший українець у Канаді, що засідав у легіслятурі у тому році.

Звичайно, початки були тяжкі, але зробивши перші кроки в політичному житті, українці вже ніколи не покидати думки про свою політичну співвідповідальність за долю країни, в якій вони поселились. Тому й багато слушности мав д-р Е. Г. Олівер, коли писав у "Missionary Messenger" ⁵⁵⁾ у статті п.н. "Українці з Сас-

⁵⁵⁾ "Missionary Messenger", Vol. III, Nr. 5, May 1916.

качевану”, що “українці достали вже силу не лише тут в сій провінції (тобто в Саскачевані М.Г.М.), але у всіх західних провінціях. Вони нині (1916 р. М.Г.М.) контролюють багато шкільних округ, диктують напрям у многих муніципалах, ввійшли до парламенту у Манітобі й далі стукають у двері парламентів других провінцій”. Якщо до цих збірних зусиль додати ще цей факт, що вже в 1904 р. Михайло Габора кандидував до парламенту в Оттаві з округи Мекензі в Саскачевані, як незалежний, то можна робити сміле заключення, що українські поселенці скоро набували почування та розуміння відвічальности за долю і керму країни їхнього поселення.

На окрему увагу заслуговує серед українських поселенців політичне середовище, що його в загальному звали “соціалістами”. Соціалістична течія не була чужа для українців на рідних землях. Соціалісти в Західній Україні гуртувалися довкола Української Соціалістичної Радикальної Партії (УСРП) і в містах, хоч в значно меншій кількості, довкола Української Соціалістично-Демократичної Партії (УСДП). Обидві партії орієнтувалися на Другий Інтернаціонал і змагали до покращання суспільного ладу шляхом еволюції. Водночас були вони й національними партіями, бо змагали до привернення свободи українському народові на його етнографічних землях. Соціал-радикалізм був поширений на західно-українських землях в таких областях як Станіславська, тепер Івано-Франківська, Тернопільська та значно менше в Чернівецькій. Коли до Канади стали приїздити поселенці з Покуття й Тернопільщини, вони приносили з собою також соціалістичне мислення. Соціалістами були такі чільні діячі піонерської доби, як Кирило Геник, І. Бодруг, І. Негрич, М. Стечишин, Т. Д. Ферлей, Ю. Сиротюк та багато інших. Були це керівні люди в громадських справах і не диво, що прибувши сюди, стали шукати собі співзвучних елементів. Що більше, група українських соціалістів з Манітоби задумувала навіть організувати т. зв. “Українське Братство” на соціалістичних принципах, вирентувала була в 1902 р. в Гайворді, Каліфорнія, фарму і навіть заложила там безвласницьку спільноту. Батьком цього діла був К. Геник, а протектором цієї справи о. Агапій Гончаренко, на фармі якого мала реалізуватися ця експериментальна спільнота, що притягнула була до себе понад 20 осіб. Експеримент був невдатний і всі члени цієї спільноти,—брати Сиротюки, М. Стечишин, родина Т. Д. Ферлея,—опинилися знову в Канаді, шукаючи собі тут дальших однодумців. Подібну спільноту організував пізніше в околиці Гімлі, Манітоба, Павло Крат.

Перші соціалістичні об’єднання в Канаді були членами Амери-

канської Соціалістичної Робітничої Партії. У 1899 р. прийшло до розвалу в цій партії, постала окрема Канадійська Соціалістична Ліга і два роки пізніше Соціалістична Партія Британської Колумбії. У 1905 р. всі ці соціалістичні угруповання створили Соціалістичну Партію Канади, але й ця партія розкололася. Таким чином постала була на сході Канадійська Соціалістична Федерація, а у Вінніпегу була створена Соціал-Демократична Партія Канади, яка в 1911 р. об'єднала у своїх лавах усіх соціалістів.

Уже в 1899 р. згадує о. Д. Поливка у своєму листуванні про “соціалістичну галу”, яку звали ще часом “Інтернаціональною Читальнею”. Була це, мабуть, перша організована клітина українських соціалістів на терені Вінніпегу, яка згідно зі споминами деяких її членів, мала виключно культурно-освітні завдання. Коли восени 1906 р. зорганізовано Научне Товариство ім. Тараса Шевченка у Вінніпегу, соціалістичний рух серед українців став прибирати на силі. У домівці цього товариства, яке було також у руках соціалістів, оформлено ще одну соціалістичну організацію, яка рік пізніше стала видавати свій часопис. Водночас у Британській Колумбії, в Нанаймо, постає інша соціалістична організація, а в Портедж Ля Прері, Манітоба, був створений окремий робітничо-соціалістичний відділ. Ці три організації получилися в 1907 р. в Український Соціалістичний Союз. Всі три клітини були навіть досить активні, але маса поселенців не була соціалістично наставлена й не дуже активно піддержувала їх. Часопис “Червоний Прапор” не дістав достаточної фінансової піддержки й після 18-го числа перестав появлятися. У 1909 р. ця сама група, на чолі якої у Вінніпегу стояли П. Крат, М. Стечишин, В. Головацький, Г. Сліпченко й Т. Д. Ферлей та в Едмонтоні—Т. Томашевський і Р. Кремар--Солодуха, стала видавати часопис “Робочий Народ”. У міжчасі створено ще кілька відділів, які в лютому 1910 р. оформилися у Федерацію Соціал-Демократів Канади. До цієї федерації належали відділи в таких місцевостях: Вінніпег, Брендон, Едмонтон, Калгари, Кардиф, Восток, Госмер, Фенікс і Кенмор та на сході Канади Монтреал. Федерацію очолили М. Стечишин, Т. Томашевський, І. Богонос, І. Бойчук, М. Говда, А. Стечишин і І. А. Павчук. Тимчасом у соціалістичній партії Канади дійшло до зрізничкування поглядів і вкінці до двоподілу. Українські соціалісти піддержували крило Канадійської Соціал-Демократичної Партії і разом з жидівським, німецьким та латишським відділами у Вінніпегу зорганізували Канадійську Соціал-Демократичну Партію. Цим і почався т. зв. “курс на ліво”.

У серпні 1910 р. відбувся в Едмонтоні перший з'їзд Федерації

Українських Соціал-Демократів, яких керму перебрав комітет, що складався радше з поміркованих елементів. Сюди належали: Р. Кремар, М. Фербей, Г. Крайківський, Й. Сенюк, І. Гумен, І. А. Павчук та І. Бойчук. Провід у більшості був у Едмонтоні й намагався перебрати всі справи у свої руки. Коли згаданим не вдалося перенести “Робочого Народу” до Едмонтону, вони стали видавати часопис “Нова Громада”. Між двома часописами почалася запекла боротьба, а впарі з тим елементи, що ставили національні принципи перед соціяльними, стали виходити з соціялістичного руху. На партійній конференції у Вінніпегу у 1911 р. ліве крило перебрало провід і до нього були вибрані: В. Головацький, С. Басистий, М. Стечишин, І. Бойчук, Н. Пантелюк, І. Ковальський, І. А. Павчук, і К. Дзвизінський. У виборчому комітеті прийшло до дальших суперечних поглядів і в результаті з чільних діячів цього руху відійшли М. Стечишин, а ще пізніше Павло Крат. Не помогли в цих справах доради й рішення товариського суду, зложеного з таких громадян, як д-р В. Старосольський і д-р М. Ганкевич зі Львова. Р. Кремар-Солодуха й опісля М. Стечишин стали видавати після упадку “Нової Громади” часопис “Новини” в Едмонтоні. У пізніших часах розійшлися зі соціялістичним центром ще такі індивідуальности, як І. Стефаніцький, що видавав згодом “Свідому Силу” та “Робітниче Слово” в Торонті, далі М. Єремійчук та інші.

Та, незважаючи на постійні ферменти в партії, соціялістична група все таки здобувала прихильників. У січні 1914 р. Федерація Українських Соціялістів-Демократів переназвала себе на “Українську Соціял-Демократичну Партію” й І. Гнида став її організатором. Пізніше змінив його В. Н. Колісник. Партії вдалося втримати при житті “Робочий Народ”, при допомозі якого мобілізовано прихильників. На другому з’їзді УСДП, що відбувся у Вінніпегу, звітовано про існування 25-ох відділів, які мали разом більше як 600 членів активу. З початком 1918 р. УСДП начислювала вже понад 1,500 членів. Керма партії перейшла в руки таких її діячів, як В. Н. Колісник, Д. Лобай, С. Хвалібога, М. Попович, І. Навізівський, Л. Никоряк. Ці постійно закручували на все лівішу орієнтацію.

Повна переорієнтація зі соціялізму на комунізм у згаданій УСДП прийшла щойно в 1918-1919 рр. З того часу прийшло між цією групою і українцями національної орієнтації, що в політичній роботі повністю піддержували традиційні канадські партії, до постійної та завзятої боротьби й вона в історії українців Канади вже ніколи не переривалась.

Були часи, коли середовища соціялістів мали великі впливи,

зокрема під час першої світової війни. На це вплинули теж зовнішні фактори. Переслідування урядовими чинниками українців за те, що вони нібито мали якісь симпатії до Австрії, настроювало загал проти уряду та проти суспільних порядків і це в свою чергу збільшувало ряди “Невдоволених”.

Варто при цьому згадати, що українські соціалісти Канади зуміли у великій мірі скапіталізувати ще й справу визволення Мирослава Січинського зі станіславської в'язниці “Діброва”. М. Січинський уважався в тому часі національним месником за кривди народу. У 1908 та чергових роках на українських землях та в поселенні ім'я Мирослава Січинського не сходили зі сторінок преси. Його вдатний атентат на намісника Галичини Андрія Потоцького закваліфікував на народного героя. По всіх українських закутках Канади українці влаштовували сходини й висилали апелі до державної влади Канади та Австрії, щоб австрійський уряд проголосив амністію для Січинського. Українські соціалісти в Канаді стали вести акцію за фондами, при помочі яких мали визволити М. Січинського з в'язниці. Для цього була теж зорганізована Рада Сімох, до якої входили П. Крат, М. Стечишин, Т. Томашевський, В. Котеляк, В. Кулька, Н. Кохановський та Є. Володін. Комітет зібрав значну суму грошей та спровадив до Канади сестру М. Січинського, Ірину, яка була вчителькою “Рідної Школи” ім. Б. Грінченка у Львові. У жовтні 1910 р. вона прибула до Вінніпегу, звідки виїхала на Захід до Альберти й Британської Колумбії. У товаристві Р. Кремара та пізніше Т. Томашевського вона відвідала такі місцевості, як Келгари, Летбридж, Френк, Колмен, Бенф і Кенмор в Альберті та Госмер, Ванкувер і Нанаймо в Британській Колумбії. Як у Вінніпегу, так і в інших місцевостях усі українці у піднесеному настрої вітали гостю та складали пожертви на висвободження месника народніх кривд. Не важко собі й уявити, яка це була радість для всіх, коли в листопаді 1911 р. наспіла до Канади вістка, що М. Січинському вдалося втекти з в'язниці, а ще пізніше—дістатися на американський терен. Всю цю вдатну політичну акцію соціалістичний рух зумів записати на своє конто. Не від речі буде зауважити, що мала вона й помітний вплив на зцементування українських соціалістів у Канаді, хоч у овій час прийшло було на тлі її до тимчасових загострень, зокрема під час контролі приєзжених фондів. Зрозуміло, що діяли протисоціалістичні сили, які намагались соціалістичний рух розкладати. Все таки, в політичній боротьбі гартувалась індивідуальна та спільнотна воля і вироблялося політичне мислення. У боротьбі оформлювались характери та виростали індивідуальності.

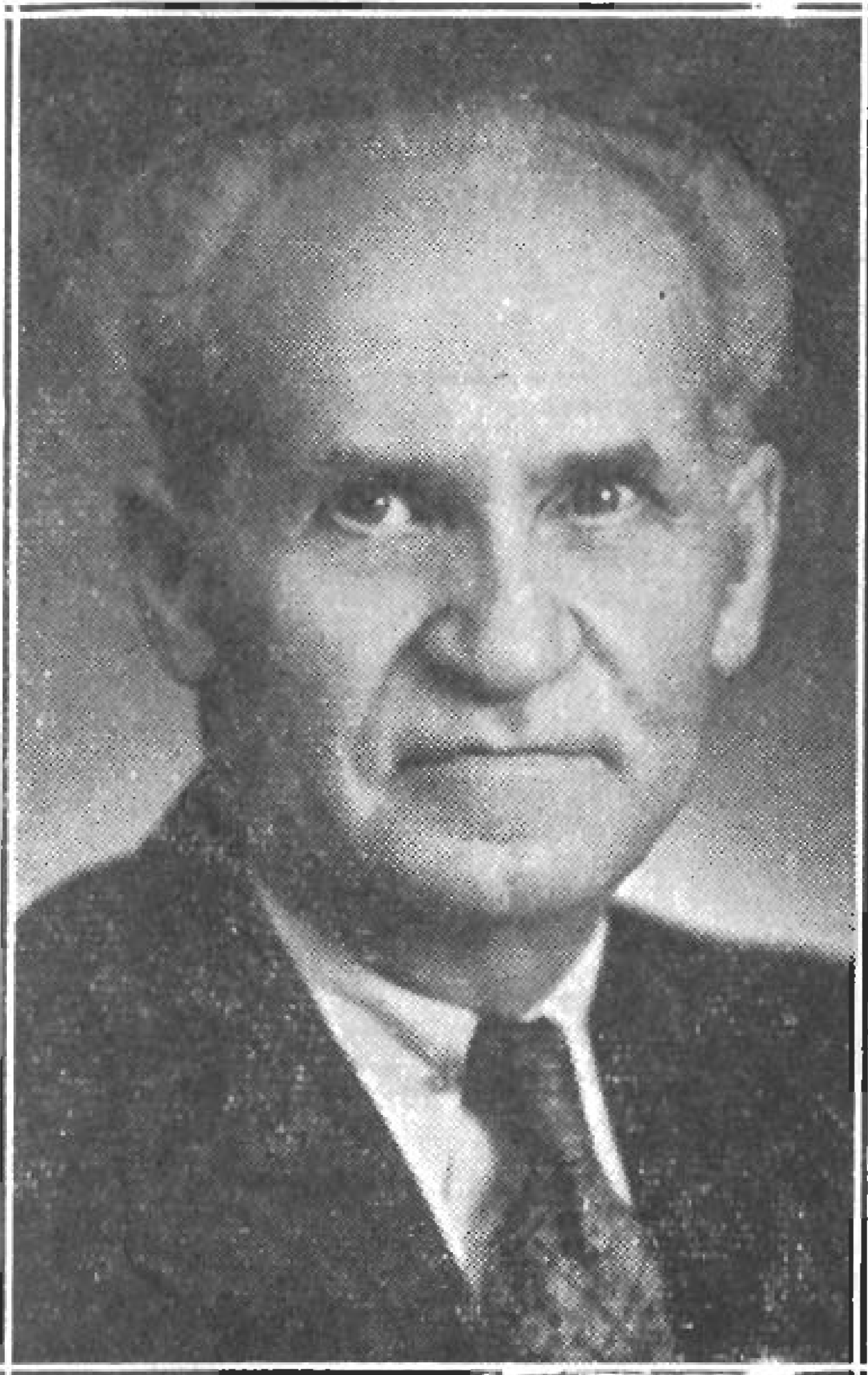
ТРЕТІЙ СТАН

В релігійно-церковному житті, в культурно-освітній праці та в участі в політичному житті українських поселенців Канади, став виростати гурт громадян, розкинутих по всьому її просторі, що своїми природними здібностями, кваліфікували себе на природних провідників народу. Правда, вони нічим не різнилися від свого фермерсько-робітничого оточення, але коли вони виступали на зборах місцевих клітин чи провінційних нарадах, вони з місця ставили себе в інший стан. Була це природна селекція народу, який в початках мав між собою тільки гомстедника та чорнороба. Саме з цієї, образowo говорячи, сірої маси виростали індивідуальності, які вели суспільне життя. Їм на підмогу прийшли вихованці українсько-англійських семінарів з Вінніпегу, Брендону, Ріджайни, Вегревилу та Манітоба Каледжу. Вже в 1907 році зареєстровано 36 учителів, які у скорому часі дали пізнати себе у шкільній та громадській праці своїй спільноті, здобути її довіря і вже з часу Першої Учительської Конвенції стали стрижнем поодиноких суспільних клітин в терені. Кожний рік приносив та реєстрував нові учительські сили, які перед народом були не тільки учителями, але учителями цілого життя та його провідниками. Це була вже молода провідна верства, що виростала з гущі піонерів, часто мала заправу у праці на гомстеді або на "екстра-генку", знала не тільки шкільну теорію але й життєву практику. Словом у природній еманации, що давала собою найбільш досконалий продукт, українські гомстедники і робітники діставали свою інтелігенцію, третю суспільну верству, заповнялася велика суспільна щільина української спільноти в Канаді.

За загальними підсумками двомовні семінари до ліквідації в 1916 р. видали з себе понад три сотні учителів українців-канадців, що відіграли визначну, часто й керівну роль у своїй спільноті доби піонерства. Враз з великою кількістю священників вони стали основою третього стану, що став ступнево рости та розвиватися. При помочі учителів та водночас з їхніми конвенціями стали відбуватися окружні, провінційні, навіть крайові з'їзди. Це був великий крок вперед в розвитку української спільноти. Селектовані народні провідники суспільно-громадської праці дістали велике підкріплення та свіжу кров.

Українське учительство в Канаді, як це ми неоднократно наголошували, не замикалося у своїй фаховій праці. Багато з них учителів не вдоволялася теж своїми учительськими кваліфікаці-

ПЕРЕДОВІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОГО УЧИТЕЛЬСТВА

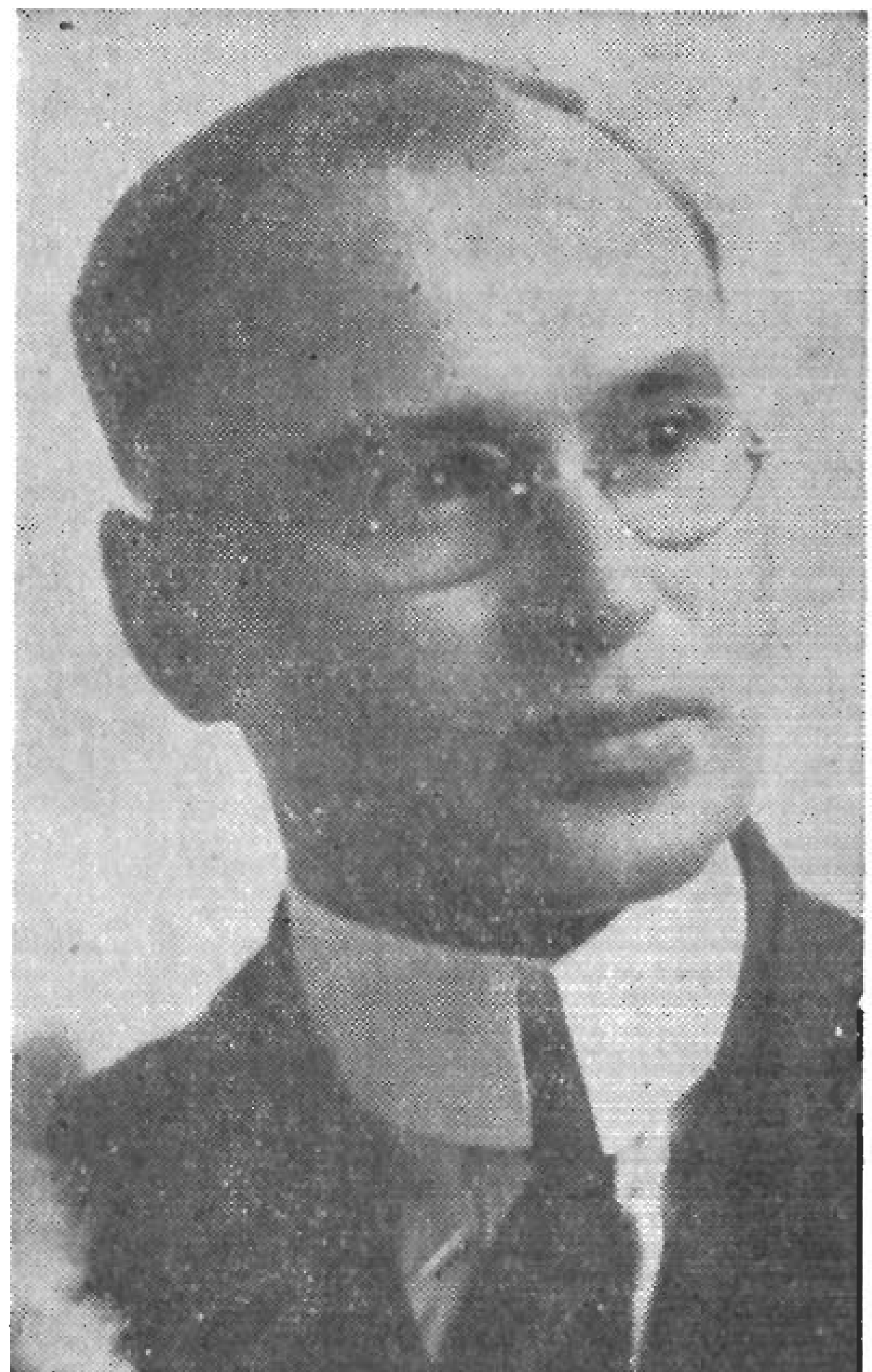
Ярослав В. Арсенич

Онуфрїй Г. Гикавий

Василь Чумер

Корнило С. Продан

ПЕРЕДОВІ ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОГО УЧИТЕЛЬСТВА

Василь Мігайчук

Іван Рудачек

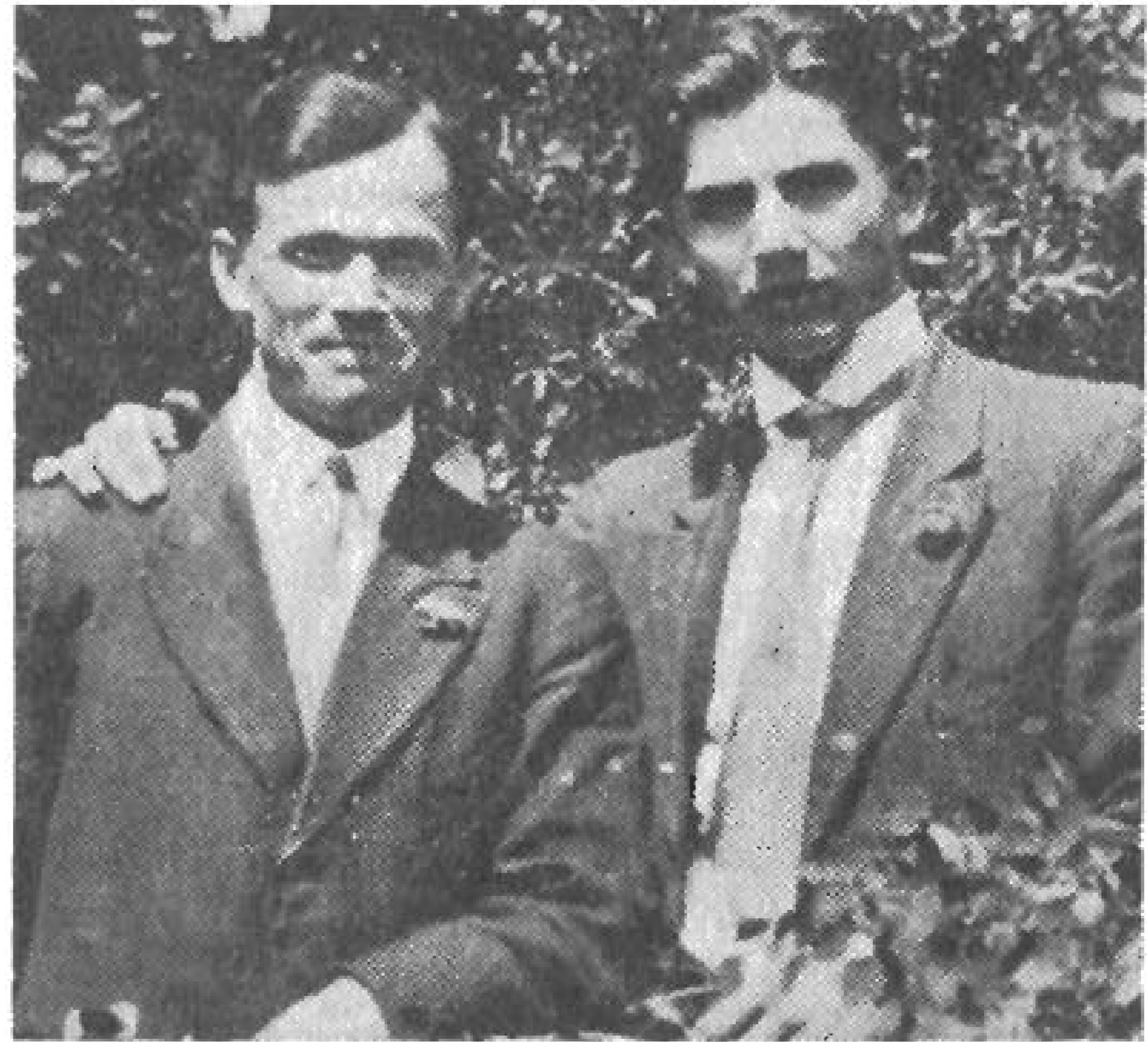
Теодор Ю. Марцінів

Семен В. Савчук

Іван Коцан, перший голова Організації Українського Учительства в Канаді.

Учителі Ілля Киріяк та Іван Рурик, одні з перших з Вегревильської школи.

ями. Свобідні умовини країни поселення, здорова амбіція, і бажання підняти себе на вищий рівень та повсякденне горіння допомоги своїм землякам у їх спільнотних труднощах, зробили своє. В 1913 р. маємо вже першого вихованця Канади, учителя з професії, з університетською освітою “ВА”—Ореста Жеребка. В 1917-1918 рр. бачимо учителів—громадських діячів на університетах Манітоби, Саскатуну й Алберти: це брати Стечишини, брати Якиміщаки, далі Продан, Кібзей, Мігайчук, Боднар, Басараб та інші. Крім учителів природнім процесом добивалися до університету студенти молодшої генерації,—коло 30 українських студентів того часу крім філософії (артс)—студіювали медицину, рільництво та право, кілька з них дістають нагороди, серед них також золоту медалью Ген. Губернатора Канади ¹⁾. Для доповнення згадаймо, що в Торонті та Монтреалі вчилися в духовних католицьких семінаріях десятків питомців. Стільки теологів вчилися в пресвітеріянських і методистських каледжах. Все це були чільні кандидати третього стану. При кінці піонерської доби крім учителів працювали вже українці адвокати,—перший з них Я. В. Арсенич, лікарі,—перший з них Іван Кость Паздрій, пізніше Григорій Новак, В. Дима, І. Оробко, А. Т. Кібзей та І. Якиміщак, агрономи,—перший з них К. С. Продан, дентисти,—перший з них М. Мігайчук та інші.

Згадуючи професіоналістів, не можна не згадати, що українські студенти вже при малій кількості членства творили в тих часах свої студентські гуртки при університетах. “Студентський Кружок” у Вінніпегу, зорганізований 24 грудня 1916 року, навіть збирав фонди на видання студентського журналу “Нива”. Успішний був Студентський Кружок “Каменярі” при Інституті ім. Петра

¹⁾ К. С. Продан в рільництві.

Могили в Саскатуні, який не тільки збирав фонди, але також став видавати студентський журнал в Канаді п.н. “Каменярі”. Була також створена студентська організація при Албертійському університеті в тому часі, але вона не розгорнула значнішої діяльності. В цій же піонерській добрі студіювали українці також на університетах Монтреалу і Торонта, деякі виїздили й на студії до ЗДА. Одним з перших таких був М. Грушка, який посвятився журналістиці.

Менш кваліфікованими професіоналістами піонерської доби були нотарі та муніципальні секретарі. Першим українським нотарем в Канаді був Д. М. Слобода, власник “Руської Канцелярії”, що дістав був номінацію в березні 1909 р. Його слідом пішли ще кілька нотарів та мирових суддів: Гр. Мачула у Вінніпегу, Іван Пугатий та Василь Пинянський у Йорктоні, Петро Зварич у Вегревил, Василь Колодзінський у Толстой, Григорій Мех у Саскатуні, Іван Грушовий у Сифтоні та ще кількох в інших околицях. В ряді муніципалів були секретарі-українці: Стюартбїрн Я. М. Мисик, Йосиф Кулачковський, Слайдінг Гилс—С. В. Савчук: Етелберт—Й. К. Стіпець: Фиш Крік—А. Сироїшка: Кройцбург—Б. І. Марек: Росія (Принц Алберт)—М. Драбинястий: Ред Беррі (Геффорд)—В. Г. Гривнак, та інші.

Бралися українці також за ведення бюро посередництва праці (емплоймент оффис). Перше таке бюро заложив Антін Каракотюк (також Каракоцюк) у Вінніпегу в березні 1907 р. І нотаріяльні канцелярії та бюро праці були великою допомогою для поселенців, що були обмежені в мовній комунікації.

У тогочасній українській пресі зустрічаємо теж багато оголошень з “Руський лікар”, “Руська аптика” та “Руський адвокат”. Та були це часто професіоналісти інших національностей, які підшивалися під ім’я “руський”, щоб таким чином дістати більшу клієнтелю зпоміж українських поселенців. Цим т. зв. “українським професіоналістам і бизнесменам” у Північному Вінніпегу публіцист Петро Карманський присвятив окрему сатиру в часописі “Канада”, яка була передрукована в українській пресі того часу. У 1912 р. був теж уже у Вінніпегу “Руський Шпиталь”, що його zorganizував д-р Б. Гержабек під ч. 415-417 вулиці Причард, спершу, щоправда, тільки з двома ліжками, але в 1917 р. це була лікарня з 16-ти ліжками. Кожний рік збільшував ряди професіоналістів новими членами, але серед них учителі вели перед під кожним оглядом.

Невід’ємною частиною професіоналістів на американському континенті є підприємці. Українські підприємці далеко випере-

Іван Кость Паздрій, перший український лікар в Канаді.

Манолій Мігайчук, перший український дентист в Канаді.

дили в часі професіоналістів, може й тому, що в тій ділянці научні кваліфікації поступають життєвому спритові, торговельному ризикові та бажанню доробитися.

Вже при кінці минулого століття зустрічаємо по українських колоніях місцеві крамнички. До перших українських бизнесменів у Манітобі треба зачислити таких, як Юрко Паніщак, що приїхав до Канади в 1892 р. До речі він належав до тієї небилівської трійки, яка перша вибралася до Канади: Василеві Єлинякові та Іванові Пилиповому вдалося дістатися до Канади в 1891 р., Ю. Паніщаківі пощастило це щойно рік пізніше. Коли українці стали прибувати до Канади масово, він уже мав свою крамницю на вулиці Гігенс у Вінніпегу проти СІР. Його слідами пішли Теодосій Вахна в Стюартбірні, що прибув до Канади зі ЗДА, М. Фекула в Давфині, М. Гупало в Теробовлі—Веллі Рівер та інші в Манітобі. В Алберті перед вів Павло Рудик з Едмонтону та Петро Зварич з Вегревилу. В Саскачевані один з перших бизнесменів був Петро Швидкий. Крім приватних одиночних підприємств творилися теж спілкові крамниці. Першими з них були “Руська Торговельна Спілка” (Ruthenian Trading Co.) в Сифтоні, спілкові товариства з такою ж назвою в Етелберті і Ростерні, Австро-Канадська Спілка (Austro-Canadian Co.) у Вінніпегу, Русь-

ка Торговля у Калгарах, Народна Торговля з трьома відділами у Вегревилі, дещо згодом “Руські Підприємці” (Ruthenian Merchants) у Вінніпегу і т.п. Згодом зустрічаємо намагання творити позичкові каси в Едмонтоні та Вінніпегу, Український Банк в Едмонтоні тощо.

Все це разом свідчить про те, що українські піонери вже в початках намагалися запускати глибоко коріння в торговельний світ Канади. Правда, все те було експерименти та спроби. Брак досвіду і малий капітал не ворожили довгого існування такої чи іншої спілки чи підприємства. Та це не було ніщо нове на аме-

Михайло Стечин,

Василь Свистун,

учителі, пізніше правники, головні ініціатори “Народного Комітету”, який організував в 1918 р. “Українське Греко-Православне Братство в Канаді”.

риканському терені. Свобода давала можливість росту всім, що хотіли рости. Якщо провалювалися одні, поставали другі. Життя не кінчилося на перших.

З пресових оголошень воєнних часів можна виотувати вже досить помітну кількість українських підприємств, майже в кожному місті чи колонії заходу Канади. Більшість з них обмежувались до торгівлі мішаних товарів, зокрема харчевих продуктів, серед яких українські м'ясні вироби втішались добрим попитом. Багато було т. зв. “бордінг гавзів”,—їх було найлегше провади-

ти, бо такий бізнес не вимагав багато вкладу гроша. Користувалися такими “бордінг гавзами” нефамільні та нежонаті, вони були також великою вигодою для тих, що приїздили з краю і не знали мови та оточення. Тут теж одержували ті т. зв. “грінори” об'учення, як вести себе в новій країні. В містах зустрічаємо також низку українських шевських варстатів, усякі крамниці, також власників готелів та мешкальних камениць (блоки). Найбільш популярні були продавці реальностей. Земля й доми зростають у вартості з року на рік. Багато на цьому доробилися маєтку, зокрема в таких містах, що скоро розбудовувалися, як Вінніпег, Брендон, Портедж Ла Прері, Ростерн, Саскатун, Едмонтон, Вегревил.

З розвитком українського друкованого слова постають і українські книгарні. В 1916 р. було їх вже в Канаді вісім. М. Фербей

Старша і молодша генерація учителів піонерської доби

Ф. Т. Гаврилюк

Й. Богонос

С. Б. Микитюк

Юліян Стечишин

зорганізував “Українську Книгарню” в Едмонтоні, яку пізніше розбудував його брат Д. С. Фербей, П. Гаврилів “Українську Книгарню” в Саскатуні, Г. Мех “Українську Книгарню” в Монреалі, Н. Шидловський “Українську Робітничу Книгарню” у Вінніпегу, О. Орнарівський “Руську Книгарню” у Форт Вілліямі, а М. Пасічняк спеціальну “Музичну Накладню” у Вінніпегу, в Торонті була зорганізована Українська Робітнича Книгарня Просвіти, але найстаршою з усіх книгарень була “Руська Книгарня” Ф. Доячека у Вінніпегу. Деякі книгарні, як “Українська Книгарня” в Едмонтоні, чи “Українська Книгарня” в Монреалі були також накладнями, що публікували популярні видання. Найбільшою накладнею була “Руська Книгарня” у Вінніпегу, що пізніше змінила свою назву на “Українська Книгарня”.

Зі спеціальних українських торговельних підприємств варт згадати ще торгівлю-склад дерева (П. Зварич і П. Мельник) у

Вегревилі, торгівлю рибою “Вінніпег-Озис” С. Т. Литвина, склад рільничих машин у Вонді, господарського знаряддя у Вакаві та пекарню М. Венгера у Форт Вілліямі. До більших підприємств того часу належала “Руська Народня Торговля” в Алберті з відділами у Вегревилі, Чипмені та Іннісфрі а також “Українська Фармерська Елеваторська Спілка” з головним осідком у Вінніпегу та з кільканадцяти відділами на заході Канади, популярно звана “Українська Збіжева Компанія”. Крім цього в Едмонтоні була зорганізована Фармерська Позичкова Каса і подібна організація у Вінніпегу.

Третій стан—підприємці і професіоналісти виказали постійний ріст в піонерській добі. При кінці цієї доби видно їх майже в кожній ділянці. Правда в пропорції до українського населення це був ще не великий відсоток, але якщо йдеться про їхній чисельний ріст, то він з кожним роком все більш помітний. Впарі з тим українська спільнота Канади набирала з кожним роком повнішого та репрезентативнішого виду. Фармерство і робітництво одержувало свій твердий хребет—опору в третьому стані, цєбто в підприємцях і професіоналістах.

Пам'ятник українським піонерам в Чипмен, збудований в 1954 р.

ПРЕСА

Мабуть ніколи не відчуває людина такої великої потреби друкованого слова, як саме тоді, коли вона знайдеться в будь-якому відокремленні. Преса і друковане слово стає тоді зв'язком з зовнішнім світом і читач часопису хоч віддалений від зовнішнього світу, відчуває себе його частиною. Так теж почувалися українські піонери, які опинилися у степах Канади, на вугільних шахтах, чи на лісорубних працях. Скрізь, де вони знаходилися, жили у відокремленні до оточуючого світа. Незнання мови, нові й чужі соціально-побутові умовини заставляли людей шукати зв'язків з такими ж, як вони самі. На початках не тільки колонії, але й ферми були відділені від себе певними просторами. Комунікаційні засоби не були розбудовані, а т.зв. масових пересилань, цебто таких інституцій, як радіо і телевізія, не було. Зрозуміло, що преса була тоді єдиними вузловими станціями й інформацією для поселенців-піонерів. Не було в початках для українських піонерів і такої, як вони хотіли, преси в Канаді. Як відомо перший український часопис у Канаді з'явився щойно при кінці 1903 р. Між Канадою а Україною була далека віддаль і треба було ждати один місяць а то і більше, щоб часопис добився до рук поселенця.

“Свобода”

У такій ситуації українські піонери звернули свої запотребвання до єдиного українського часопису, що з'являвся тоді на американському континенті, а саме до тижневика “Свобода”. Правда перед часописом “Свобода” з'являлися на американському континенті ще український часопис “Америка”, але той часопис, що його видавав о. І. Волянський та опісля о. К. Андрухович у Шенондоа у 1886 р., не прожив довгих днів, бо самі видавці мусли покинути американський континент. Три роки після упадку “Америки” став з'являтися часопис “Свобода”. Його перше число побачило денний світ 15 вересня 1893 р. в Джерзі Ситі. Було це спершу приватне підприємство однієї людини. Отець Г. Грушка був на початку всім, навіть окладачем. Він бачив велику потребу українських поселенців, як у ЗДА так і в Канаді, мати народний часопис. Народ був у новому світі, багато чого було не зрозумілим для нього й треба було ці невідомі

речі йому пояснити. Крім цього на місцях, тобто на нових поселеннях, стало творитися своє життя, виростили нові клітини суспільної творчості,—церкви, школи, культурно-освітні організації, політичні клуби, господарські установи тощо. Все це потребувало трибуни, звідки можна було б про ці питання говорити, стимулювати їх та реєструвати на сторінках преси.

Часопис “Свобода” припав був до вподоби читачам вже самою своєю назвою. Назва “Свобода” була протеставленням до поневолення, як національного так і соціального, від якого поселенці тікали з рідного краю. Тим самим, “Свобода” стала швидко трибуною, в якій постійно появлялися картини не тільки з життя українців у ЗДА, але теж Канади.

Вже в річнику “Свобода” з 1894 р. зустрічаємо нотатки про деякі моменти з життя українських поселенців у Канаді. Від 1896 р. на сторінках “Свободи” є постійна шпальта “Канадійська Русь”, в якій реєстровано важливі моменти українсько-канадського життя. Справжньою цінністю цього часопису є теж кожно-річні підсумки української іміграції до Канади. Це передусім статті Кирила Геника, який, як урядник в іміграційному бюро у Вінніпегу, мав достаточні дані такі статті авторитетно писати. Великої вартости для історії українців Канади є й статті перших українських священників у Канаді, які прибували зі ЗДА,—як от о. Н. Дмитрів, о. П. Тимкевич, о. Д. Поливка та о. І. Заклинський,—та які вважали за свій обов'язок подавати до преси докладні звіти зі своїх організаційно-церковних поїздок по Канаді. Знаходимо теж у “Свободі” офіційні звіти іміграційного уряду Канади, як також його офіційні оголошення. Часті полеміки на сторінках “Свободи” в українських громадських справах Канади дають багато матеріалу читачеві, щоб краще збагнути піонерську добу. Не повних 20 років “Свобода” була своєрідним офіціозом національної української думки в Канаді. Цю свою функцію часопис виконував до часу, поки в Канаді не стала появлятися не тільки преса українською мовою, але теж преса, незалежна від різних посторонніх течій.

“Свобода” перенесла була свій осідок у 1895-1896 рр. до Шамокіну, а пізніше до Маунт Кармел. Звідси у 1900 р. вона була перенесена до Олифанту і ще згодом до Скрантону. У 1907 р. її перенесли до Нью Йорку і звідти в 1911 до Джерзі Ситі. Її редакторами були: Г. Грушка, І. Констанкевич, Н. Дмитрів, С. Макар, І. Ардан, М. Струтинський, А. Цурковський, О. Стеткевич. Крім двох останніх—це все священники, що прибули до Америки зі західних земель України. Всі згадані були народ-

ницької орієнтації й тим самим поборювали русофільські тенденції, які ширила в ЗДА й Канаді Російська Православна Місія та окремі політичні агенти. Клич цих священиків був: “просвіта для народу”, “орієнтація на власні сили” й “побудова церковного, культурно-освітнього життя у власній організаційній системі”. Часто наголошували вони, щоб українці осідали в Канаді на гомстедах та творили тут окремі українські колонії. Вони вважали, що зарібки у фабриках і копальнях у ЗДА—тільки переходе явище для тих, що хотіли жити і працювати хліборобами. При допомозі “Свободи” поважна кількість родин прибула зі ЗДА до Канади. В одному лише 1897 р. прибули на захід Канади кількадесять родин, здебільша з Лемківщини, які мали за собою кількарічний побут в ЗДА. Звичайно, були вони ознайомлені з англійською мовою і це давало їм можливість стати серед нових українських імігрантів у Канаді передовими людьми в культурно-освітньому й господарському житті.

У 1908 р. видавництво “Свободи” і часопис перекупив “Руський Народний Союз”, який став власником аж до наших днів. Об’єм “Свободи” був спершу малий і мав 4 сторінки друку. З розвитком суспільного життя іміграції ЗДА й Канади об’єм часопису збільшився. Врешті з тижневика він став щоденником, але ця переміна прийшла значно пізніше. Річники “Свободи” в своїх початках є найкращим літописом українського канадського життя.

Зі ЗДА до Канади надсилали в початках ще й інший рід часописів. Були це часописи русофільської орієнтації, що їх видавали за гроші Російської Православної Місії в Америці, були й такі, що діставали “пособія” безпосередньо з Москви. Русофільським часописом був “Світ”, Олд Фордж, Пенсилвенія, 1897 р. і “Правда”, Нью Йорк, 1900. Перший часопис піддержувало також “Православне Общество Взаимопомощи”, а другий “Общество Русских Братств”. Оба часописи вели все-російську політику й старалися нищити в зародку все те, що мало ім’я, основу чи тільки зв’язок з українством. Тому й між “Свободою” та “Світом” і “Правдою” йшла завзята боротьба. Велику прислугу українській пресі в цій боротьбі зробив сатирик Чалий, справжнє ім’я Сава Чернецький, який у своїх фейлетонах та гострій сатири висмівав платне наймитство “Світа” й “Правди”.

МАНІТОБА

Постійний вплив української іміграції до Канади та помітний розвиток суспільно-культурного життя українців у новій країні, заставляв чільніших українців того часу думати над окре-

ним українським часописом для Канади. Таку думку підняв і в “Свободі” в 1902 р. Кирило Генік-Березовський, що був у той час іміграційним працівником вінніпезького бюро, мав постійний контакт з українськими імігрантами, їздив у терен і знав, чого потребували поселенці. З початком 1902 р. почалася на сторінках “Свободи” дискусія про українсько-канадський часопис.

К. Генік писав, що заплянований часопис повинен “стояти на сторожі наших прав і стерегти інтереси канадійських русинів”¹⁾.

“Канадійський Фармер”

Відбувалися віча в справі часопису і після майже дворічної підготовки появився з датою 12 листопада 1903 р. в Канаді перший український часопис під наголовком “Канадійській Фармер”²⁾ що його стала видавати “The North West Publishing Company”. Першими директорами т. зв. Північно-Західної Видавничої Спільки були К. Генік, І. Негрич, І. Бодруг, Т. Стефаник та Й. Дима. Трьох перших називали тоді “Березівською Трійцею”, бо всі три вони походили з села Березова в Західній Україні. Вся ж п'ятка належала до тодішньої провідної піонерської верстви. Їх імена часто повторяються при всіх більших церковних та громадських подіях.

Першим редактором “Канадійського Фармера” став Іван Негрич, який був водночас членом першої дирекції. Першим складачем-друкарем був Йосип Косовий, що його редакція спровадила зі ЗДА. Був це фаховий друкар зі Львова. Його помічником став молодий гімназист з Трофанівки-Балинець, Коломийського повіту, Олекса Антонюк. Саме ця трійка випустила перше число першої української газети в Канаді. У піднаголовку часопису було сказано, що це “Часопись для руського народа в Канаді” і що він виходить кожного тижня, в четвер, та коштує в Канаді й Сполучених Державах на рік одного доляра, а Австрії одного і пів. В англійській мові назва звучала: “Canadian Farmer”, The Ruthenian Weekly published every Thursday, corner McDermot and Arthur St., Winnipeg, P.O. Box 82.

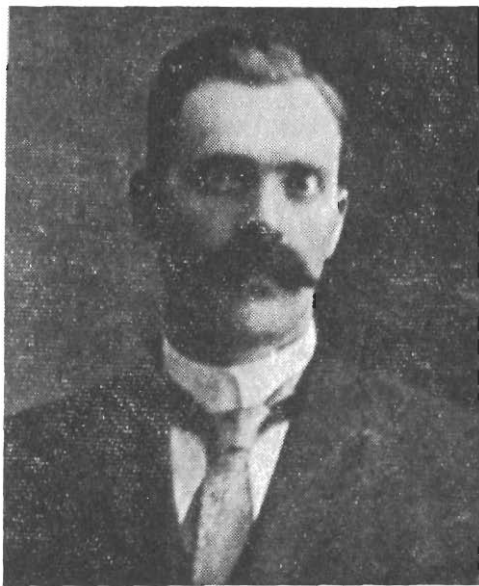
Не збереглися в Канаді ані перші числа, ані перші річники цього першого українсько-канадського часопису. З цих причин не маємо передовиці, що супроводила “Канадійського Фармера” у першу дорогу. Зате привітання, американської “Свободи”, що

1) “Свобода”, ч. 12, 20 березня 1902.

2) М. Г. Марунчак: “Хто зорганізував видавництво й часопис “Канадійський Фармер”, ст. 28-34, Календар “Канадійського Фармера”, 1966.

появилася з нагоди випуску перших чисел “Канадійського Фармера”, схоплюють у загальному напрямні цього часопису. “Свобода” писала: “Канадійський Фармер” стоїть на ґрунті народнім та думає служити передусім інтересам канадійських русинів, хотя і русини Сполучених Держав найдуть у нїм для себе дещо цікавого. Канадійським Русинам вже давно треба було мати свою часопись і тому тепер, коли така часопись появилася, ми тішимось поступом наших канадійських братів та вітаємо їх зі щирим серцем. Желаємо їй також якнайліпшого розвою в тій надії, що “Канадійський Фармер” буде всегда мати добро руського народу в Канаді на серці та буде всіми силами старатися о єго моральні, умислові й матеріяльні піднесення”³⁾.

Не все пішло в “Канадійському Фармері” по лінії бажань “Сво-

**Іван Негрич,
перший редактор
“Канадійського
Фармера”**

боди”. Чотири члени першої її редакції були водночас членами Незалежної Грецької Церкви, яка стояла під морально-політичними та матеріяльними впливами Пресвітеріянської Церкви. Вже на початках було домовлення, що одна сторінка цього часопису буде приділена справам згаданої церкви. Інші віроісповідання не мали доступу до часопису. І ще одну аномалію зробили організатори та видавці “Канадійського Фармера”. Фінансово вони не були сильні й оглянулися за поміччю. Цю поміч подали ліберали й передусім “Фрі Прес” у Вінніпегу. Вони поважно уза-

³⁾ “Свобода”, ч. 48, 1903.

лежнили часопис, бо він став виразно по стороні ліберальної політики в Канаді й таку позицію займав у кожних виборах. Водночас він поборював консерватів і соціялістів. Хвилевий розвій Незалежної Грецької Церкви дивнував часопис вперед, але такий стан не тривав довго. Тим часом негодування серед греко-католиків зростало і вони стали вимагати у видавців часопису толерантності у відношенні до себе. Цей натиск спричинив зміну в редакції. Замість І. Негрича став начальним редактором Осип Мегас. Той вицофав "Канадійського Фармера" з гострої релігійної боротьби. Це вдалося легко, бо в 1905 р. Незалежна Грецька Церква стала видавати свій власний часопис. Тим самим ситуація змінилася на краще і "Канадійський Фармер" став прибирати загально-український характер. До деякого ступня по

Заголовна сторінка одного з перших чисел "Канадійського Фармера"

тій самій лінії працювали й чергові редактори, як Зигмонт Бичинський, який з уваги на свою релігійну позицію серед пресвітеріан не міг дати часописові певної неутральної позиції. Значно краще малися справи за редагування Аполінарія Новака та зокрема Онуфрія Гикавого, який перебрав редакцію часопису вже на грані 1912-13 рр. В тому часі власність часопису перейшла повністю на Ф. Доячека, чеха, який дуже обережно вів часопис довгі роки. В піонерській добі визначнішими співробітниками часопису були Гнат Пляцко, Юліян Ситник та Микола Сироїдів,

який пізніше був першим редактором першого українського католицького часопису в Канаді. Наклад “Канадійського Фармера” був не великий, бо спочатку друковано тільки 2,000 примірників і тільки на чотири сторінки. У 1908 р. наклад дійшов до 3,000 і в територіяльній почитності подавано: Манітоба—818 примірників, Онтаріо—327, Нова Скошія—1, Саскачеван—612, Британська Колумбія—142, Квебек—69, Алберта—564, Юкон—1, ЗДА—125, Європа—100, а саме місто Вінніпег—300. В 1911 р. “Канадійський Фармер” мав уже 4,000 передплатників, а в 1915 р. 7,000. Такий стан його вдержався до кінця Першої світової війни.

“Слово”

Другим українським часописом, що став появлятися в Канаді, було “Слово” у Вінніпегу. Як “Канадійський Фармер” був проліберальний, так “Слово” було про-консервативне. Перше число цього часопису побачило світ у вересні 1904 р. 4). У листопаді того ж року були домініяльні вибори і мабуть організатори нового часопису одержали допомогу від консерватів та стали друкувати “Слово” на чотирьох сторінках малого формату. Часопис піддержували головно грекокатолики та православні. На жаль у доступних нам архівах не збереглося ніодне число того часопису, але з інших тогочасних часописів можна довідатись, що у “Слові” працювали Йосип Косовий, як головний редактор, та як його помічник П. Снежек. В адміністрації працювали Г. Гедінгер та М. Рудницький, як також Я. В. Арсенич та Я. Колтек 5). Два останні працювали також у друкарні як складачі. Обидва вони працювали раніше в “Канадійському Фармері” й були обзнайомлені з друкарським ділом. Близькими співробітниками часопису були О. Гикавий, Я. Січинський та В. Фекула. Останній писав сатиричні вірші і воював зі “серафимщиною”. Ці вірші він підписував псевдом “Шпекула”. Один такий вірш був присвячений Серафимові й Геникові. “Слово” поборювало “Канадійського Фармера” і навпаки, при чому полеміка велася у примітивній формі. “Канадійський Фармер” називав “Слово” “ляшською шматою”, бо працювало в ньому кількох поляків (Снежек, Рудницький) і в свою чергу “Слово” називало “Канадійського Фармера” “серафимською шматою”, бо останній тоді заступався за Серафима та його політику. Врешті-решт “Слово” не видержало бою з “Канадійським Фармером”, мабуть тому, що Снежек,

4) Здогадна дата.

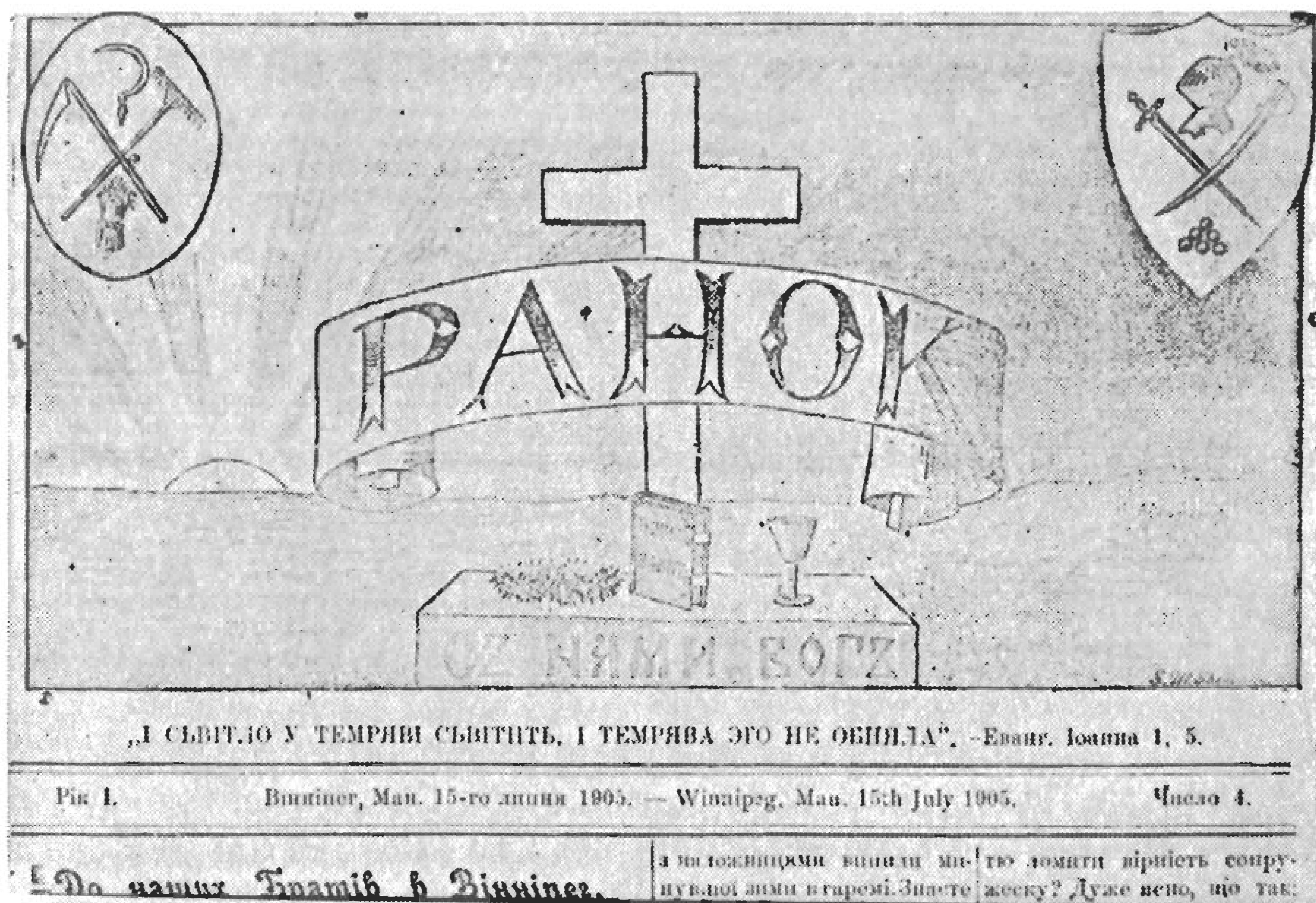
5) Інтерв'ю з Я. Колтиком, якого протокол зберігається в архіві автора.

Рудницький та Гедінгер попали були в конфлікт з карним кодексом, вмішалися в неясні торговельно-земельні справи, дехто навіть просидів у “холодній”—і це зробило злу славу часописові. У травні 1905 р. часопис “Слово” перестав появлятися. Були заходи його відновити, але у висліді зміненої політики “Канадійського Фармера”, який вицофався із “серафимства”, не було великої конечности видавати ще один часопис.

“Ранок”

Третім часописом, що його видавали українці в Канаді, був місячник “Ранок”. Перше число цього часопису появилось 15 липня, 1905 р. як орган “Независимої Грецької Церкви в Канаді”. Появився цей часопис на чотирьох сторінках малого формату (таблюд) раз у місяць і його передплата коштувала 50 центів на рік. “Ранок” був войовничим часописом і вів боротьбу передусім з католиками. Навіть його перша програмова стаття була спрямована проти католицизму. Пресвітеріянська Церква піддержувала релігійно й матеріально “Ранок”, політично він орієнтувався на лібералів. Часопис був цікаво редагований і здобував собі передплатників. Його постійним редактором, з незначними винятками, був Іван Бодруг, творець і лідер серафимсько-пресвітеріянського руку. Хоч формально існувала редакційна колегія, до якої входили ще І. Данильчук, М. Бачинський та Й. Бачинський, то часопис повністю вів І. Бодруг. Якись технічні неполадки припинили були видання “Ранка” в 1906 р., але вже в 1907 р. часопис став виходити на 8 сторінок друку і двічі в місяць. Власником видавництва був Іван Бодруг і на його льоті, під числом 477-479 Стелла, у Вінніпегу приміщувалася друкарня. У 1908 р. “Ранок” виходив у Нью Йорку, бо там проживав її видавець І. Бодруг. Крім “Ранку” став там появлятися ще й пресвітеріянський часопис “Союз”, але той був призначений передусім для ЗДА. “Союз”, з допомогою І. Бодруга, редагував Й. Косовий, колишній складач “Канадійського Фармера” та редактор “Слова”. Довголітнім друкарем “Ранку” був Амброз Кархут. “Ранок” мав низку співробітників у терені. До нього дописували М. П. Березинський, В. Вівчар, П. Божик, Ю. Ситник, З. Бичинський, П. Зварич. Останній писав сатиру, П. Божик містив оповідання та вірші. У 1911 р. “Ранок” збільшив свій формат, з форми таблюду перейшов на часописну та з приватного підприємства І. Бодруга був переорганізований на спілку, яку в початках очолювали І. Бодруг, І. М. Глова, А. Вільчинський, М. Бачинський та І. Данильчук. У тому ж році керму “Ранку” пере-

брав І. М. Глова і виявився навіть добрим редактором. “Ранок” став популярним часописом, у якому, крім публіцистики було багато цікавих оповідань, новель та сатири з канадського життя. Рівень часопису піднявся зокрема в 1916-17 рр., коли до співпраці в “Ранку” включилися Павло Крат та д-р Олександр Сушко, обидва досвідчені редактори,—перший редагував “Червоний Прапор” і згодом співпрацював у “Робочому народі”, другий у роках 1914-1915 редагував “Канадійського Русина”. Мав “Ранок” ще одного здібного співробітника в особі А. Максимчука, який був пастором на Сході і пізніше на Заході Канади та писав

Заголовна сторінка перших чисел “Ранку”.

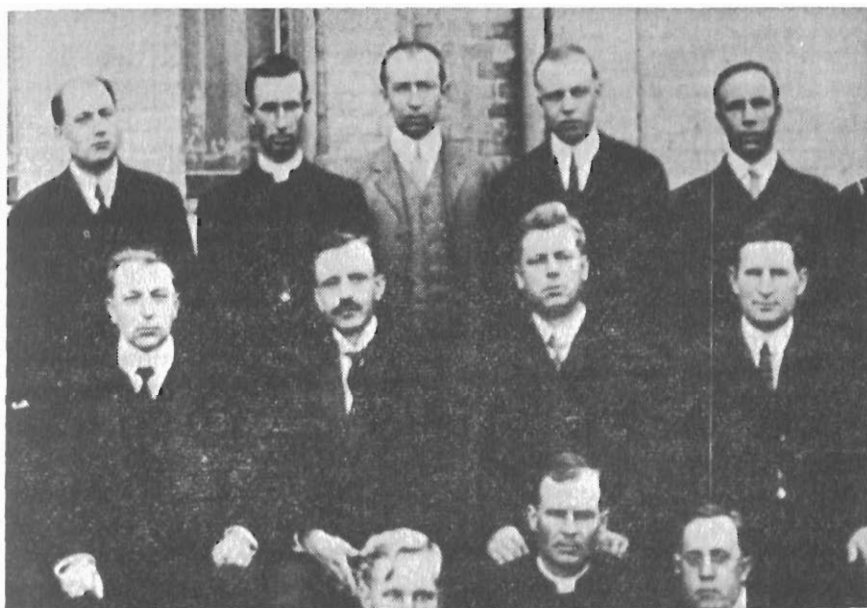
відважні статті на громадські теми. При тому “грішив” поетичним пером і писав навіть непогану сатиру. Варт згадати, що А. Максимчук надзвичайно гостро виступав проти позбавлення українців громадських прав у час Першої світової війни. У статті під наголовком “В обороні канадійських українців” він, між іншим, писав: “Ми ж повиробляли землі й повичищували ліси та корчі там, де англійці їх полишали. Українці робили те саме, що й другі горожани Канади, щоби успішно провадити війну зі спільними ворогами. Ворог Британії—це ворог українців”. Був це відважний голос, який піддержали теж і інші часописи. “Ранок” один з перших надрукував у справі кривд українців звернення до канадійського народу під наголовком “Адрес до канадій-

ського народу”, в якому вияснено національну позицію українців в Канаді та їхнє відношення до т. зв. австріяцтва. А. Максимчук писав під псевдом “О. Кирилів”.

З літературної ділянки містили в “Ранку” свої твори ще П. Крат і О. Сушко, які часто теж верталися до релігійної полеміки. У “Ранку” були постійні й історичні розвідки д-ра Дж. Брайса, канадського історика, який теж написав оглядову студію про український пресвітеріянський рух у Канаді і в ній дав силуетки визначних пресвітеріянських діячів,—Й. А. Кармайкела, Р. П. Меккея, Дж. Брайса, С. В. Гордона, А. Б. Бирда та інших,—що мали близьке відношення до пресвітеріянської течії серед українців. “Ранок” заініціював християнсько-фермерський з’їзд у Саскатуні, що й відбувся 26 і 27 грудня 1916 р. У з’їзді взяли участь коло 200 делегатів з цілої Канади, але в більшості з Саскачевану. Був це один з важливіших з’їздів, що відбувся в піонерській добі. На цьому з’їзді схвалено одностайно резолюцію, в якій присутні домагалися введення навчання української мови на Саскачеванському університеті, українських інструкторів хліборобства по українських колоніях тощо. Був теж висловлений різкий протест проти відібрання громадянських прав українцям у Канаді, що мали раніше австрійське горожанство. У з’їзді взяли участь представники Саскачеванського університету та льокальної адміністрації. При допомозі “Ранку” був теж зорганізований український євангельський з’їзд у справі заснування бурси в Канорі (17 лютого та 16 березня 1917) і бурси у Вакав (11 лютого 1917 р.). На з’їздах схвалено зорганізувати Саскачеванське Українське Педагогічне Товариство, а при Саскачеванському університеті—український музейний відділ. “Ранок” вів теж акцію в справі заснування “Наукового Товариства ім. Івана Франка” і чемпіонами тієї справи були д-р О. Сушко та А. Максимчук-Кирилів. У “Ранку” були теж друковані переклади поезій Д. Ф. Б. Лайвсей. З релігійної тематики “Ранок” містив науку “Недільної Школи” та довгий час поміщував християнські пісні, зібрані з пісенної скарбниці християнських народів усього світу. На українську мову перелицював їх проп. Іван Бодруг, а появлялись вони опісля окремим виданням під редакцією д-р Олександра Сушка. Був у “Ранку” й куток “Канадійського Господаря”.

У загальному “Ранок” був цікаво редагований і його річники зберігають у собі багато вартісного та тривалого матеріалу. “Ранок” появлявся на 4 та 6 сторінок. Його передплата, пропорційно до інших часописів, була найнища (1 доляра на рік, мабуть тому, що часопис піддержувала фондами Пресвітеріянська Церк-

ва). Коли видавництво “Ранку” перейшло на спількове підприємство, воно оформилося у т. зв. “Юніон Прес”, що приміщувалося на розі Причард і МекГрегор у Вінніпегу. Адресою редакції була довгі роки поштова скринька ч. 3596. “Ранок” видавав теж популярні релігійні книжечки, яких завданням було ширення протестантизму в широких масах. Були це здебільша полемічні брошури.

Група редакторів і співробітників “Ранка”, 1916 р.— Внизу, від ліва до права: М. Залзняк, А. Максимчук-Кирилів, В. Пиндиківський. — Посередині: Др. О. Сушко, З. Бичинський, Іван Бодруг, Павло Рудик (фінансовий протектор). — Вгорі: М. П. Березинський, А. Вільчинський, П. Крат, І. Коцан, І. Данильчук.

Невдачні спроби

У 1906 р. була спроба видавати новий український часопис у Вінніпегу. Існувало загальне невдоволення, що існуючі часописи ангажувалися всесторонньо в партійну або релігійну політику. У “Свободі” появлялися статті, які підносили потребу нового часопису, незалежного від жодної політичної партії. М. Говда з Едмонтону написав довшу статтю під наголовком “Нам треба доброї руської газети в Канаді”, в якій він писав: “Ми не годні наші кроваво запрацьовані гроші довше платити на цензорів поламаної політичної кліки, котра вмiсто річей мудрих, наукових та світових нічого людям не дає читати, лиш вибори, не знаючи

і не розуміючи ролі життя народного, руського тут на чужині. . . Нам треба руської газети, котраби боронила справ наших народних відважно, сміло. . . Будуймо свою руську родину на степах Канади вільної, широкої, де єсть поле, лиш треба його засіяти, а жнива певні. Будуймо на сій скалі, а не на піску”⁶⁾). Григорій Бегар з Ванкуверу писав, що українцям “треба газети незалежної, поступової, щоби не була залежна від жодної партії і опиралась на уділах членів”. Таких голосів було більше і мабуть вони заохотили Тому Ястремського з Вінніпегу організувати видавництво “Канадійська Зоря”⁷⁾). Тимчасом Т. Ястремський був відомим консерватом і вже сама його особа не давала запоруки, що часопис буде безпартійний. Все таки спілка об’єднала була коло сотню уділовців з 25 доляровими уділами. Організатори мали надію, що їх підтримають католики, але коли ті рішуче домагалися, що видавництво мусить мати чисто католицький характер, пляни розбилися.

“Червоний Прапор”

Більш суцільно підійшла до видавничої справи соціалістична група, що гуртувалася у Вінніпегу довкола “Научного Товариства ім. Т. Шевченка”. З початком 1907 р. в цьому середовищі була створена т. зв. “Українська Вільнодумна Федерація”, “соціалістична організація, що об’єднувала соціалістів і анархістів”. Федерація гуртувала в собі всі вільнодумні українські елементи без огляду на їх особисті, політичні, чи партійно-програмові переконання, отже зовсім неоднородний політичний елемент. Це вдалося негайно відчутти, коли в середовищі прийшло до політичних ускладнень. В зверненні-повідомленні, що його підписав Мирослав Стечишин, один з лідерів цієї федерації, стояло, що “Українська Вільнодумна Федерація”, “думає в скорому часі взятися до видання власної часописи”⁸⁾). Такий часопис появилася 15 листопада 1907 р. Його назва “Червоний Прапор” говорила сама за себе. Над наголовком виднів двомовний напис “Соціалістична Партія Канади”, в англійській мові “Socialist Party of Canada”, в піднаголовку був пояснювальний напис, що це “часопис для робочого люду” і по англійськи, “The Red Flag”, “Socialist Weekly for Oukrainian proletariat in Canada”. Заголовок часопису доповнювали кличі К. Маркса: “Пролетарі Усіх Країн Єднайтеся” та “Робітники в боротьбі згублять лише свої кайдани а здобу-

6) “Свобода”, ч. 3, 1906.

7) Т. Ястремський: “Канадіанізація”, розділ: “Організованя видавничої Спілки”, ст. 72, 73.

8) “Свобода”, ч. 5, січня, 1907.

дуть усій світ”. Редакція та адміністрація приміщувалися при 467 Манітоба, тобто в залі Научного Товариства Тараса Шевченка. Редактором часопису став Павло Крат, який мав брати участь у революційних гуртах в Україні, людина вулканічної вдачі та скрайньої нетерпимости. Хоч на останній, тобто на четвертій, сторінці часопису була замітка, що це є “Видання Вінніпезького Льюкалю С.П.К.” (Соціалістична Партія Канади — М.Г.М.) і в англійській мові “Issued by Ookrainian (Ruthenian) Local Winnipeg S.P. of C.” то виданням найбільш займалися три українські соціалістичні гуртки, що існували тоді в Канаді, а саме Вінніпегу і Портидж ля Прері в Манітобі та Нанаймі в Британ-

Павло Крат,
перший редактор
соціалістичного
часопису.

ській Колумбії. “Червоний Прапор” п’ятнував на своїх сторінках визиск робітників при різних працях, закликав робітництво до організації й соціального забезпечення та вів боротьбу проти клерикалізму. З цих причин він мав з одної сторони завзятих прихильників і з другої не знаходив підтримки широких мас, які були в своєму мисленні більш консервативні. Заповіджений, як тижневий часопис, “Червоний Прапор” скоро став появлятися раз на два тижні, вкінці раз у місяць. З 8-им серпня 1908 р. на 18-му числі часопис перестав виходити. Його останнім редактором був Василь Головацький, який не втішався великою популярністю. В часописі співпрацював Мирослав Стечишин, а багато робітників містили свої вірші, в яких оспівували

свою недолю в новій країні. Перед серед них вів Д. Параговський. “Червоний Прапор” виходив накладом 2,000 і перший став у Канаді вживати побіч старої назви “руський” (Ruthenian) модерної назви “український” “Ukrainian”, що її в тому часі писали “Ookrainian”.

“Робочий Народ”

Коли не стало “Червоного Прапора”, активні соціялісти на чолі з Мирославом Стечишином робили заходи видавати “Робочий Народ”, що став появлятися в 1909 р. у Вінніперу під ч. 135 вулиці Стівенс. Був це на початку місячник на чотири сторінки друку малого формату, видавцем була “Українська Соціялістична Видавнича Спілка” і начальним редактором Мирослав Стечишин. Вступна стаття казала, що “Робочий Народ” виходить у світ як “орган українських соціялістів в Канаді та Злучених Держав” та що одним з його завдань буде формування “Української Соціялістичної Ліги”, а завдання цієї ліги “буде розпросторюване соціялістичних думок українським населенням тутешнього краю та організація нашого робочого народу до боротьби з нашими експлуататорами, до боротьби за соціяльну Канаду”. Назва Української Соціялістичної Ліги не вдержалася, бо вже 15 серпня 1910 р. був опублікований “Маніфест новоствореної Соціял-Демократичної Партії Канади. Коли у днях 22-27 серпня 1910 р. відбувся у Едмонтоні перший з’їзд Федерації Українських Соціялістів-Демократів, то серед її ухвал була постанова видавати “Робочий Народ” що тижня. Не скоро це сталося. Одною з поважних причин цього була поява в Едмонтоні часопису “Нова Громада”, яку також підтримувала Федерація Українських Соціялістів, передусім з заходу Канади. “Нова Громада” вела завзяту полеміку з “Робочим Народом”, якого провід брав закрут на ліво, та проти чого спрямував усі свої зусилля Роман Кремар. В 1911 р. “Робочий Народ” став тижневиком і видавництвом управляли С. Котиляк, Д. Параговський та М. Стечишин, як головний секретар. Коли М. Стечишин зрезигнував з редактора “Робочого Народу”, редагування часопису переняв Іван Навізівський. Часопис поширювався, бо мав добрих співробітників зі старого краю. Зокрема дописували І. Левицький, А. Чарнецький, І. Гилька, П. Лисецький та інші. Був час, що редакцію “Робочого Народу” перебрав був делегований представник Української Соціял-Демократичної Партії Галичини і Буковини Євген Гуцайло. В січні 1914 р. “Робочий Народ” перейшов зі спілкової власности в руки організації “Федерація Українських Соціял-

Демократів”, яка в тому ж часі переназвала себе на “Українську Соціал-Демократичну Партію Канади”.

Євген Гуцайло не був довго редактором і його місце перебрав Іван Стефаніцький, але той знеохотився і дуже скоро залишив видавництво. Виїхавши на схід І. Стефаніцький став у Торонті видавати двотижневик “Свідома Сила”, яку пізніше перезвав на “Робітниче Слово”. “Робочий Народ” видавав якийсь час Павло Крат, але в 1916 р. він попрацював зі соціалістами на добре і редакторами часопису стали Матвій Попович та Данило Лобай. Останній часто виїздив у терен і приспориював видавництву потрібні фонди на видавання часопису. Подібну роль виконував й В. Н. Колісник та І. Навізівський, які стали душею соціалістичного руху в Канаді. Події в Росії і на Україні підсилили організаційну працю і “Робочий Народ” мав у 1917 р. вже понад 3,000 передплатників. У черговому році було вже в УСДП коло 1,500 членів та понад 20 клітин. Коли в 1918 р. йшла боротьба в Україні за незалежність, “Робочий Народ” став виразно перехилитись на позиції більшовиків.

Другим видавничим соціалістичним осередком стало Торонто, де як уже згадано, виходило “Робітниче Слово”, яке під кінець співредагував Павло Крат. В своїх поглядах він і його середовище пішли в т. зв. народницький соціалізм.

Живу видавничу діяльність розвинув був Іван Гнида в Монреалі, який у власному видавництві “Новий Світ” видав багато невеликого об’єму популярних соціалістичних брошур та опісля став навіть публікувати періодичний журнал “Новий Світ”.

“Робочий Народ” та “Робітниче Слово” були закриті владою у вересні 1918 р., коли були закриті всі українські часописи в Канаді.

“Православіє”

В 1907 р. почав виходити у Вінніпегу неперіодичний часопис “Православіє”. Видавав його єпископ Серафим, який у початках співпрацював з Незалежною Грецькою Церквою та згодом, після розриву з консисторією цієї Церкви, намагався зорганізувати Православну Церкву, незалежну від Російського Синоду. Для цього й видавав він згаданий часопис. Друге число цього часопису появилось з датою 13-26 жовтня 1907 р. Під наголовком було пояснення, що це є “первая всероссийская церковная газета во всей Америке”, в якій друковано “Укази і розпорядження Серафима Митрополита Американского”.

Не відомо скільки чисел цього часопису вийшло. Мабуть не

багато й тільки в роках 1907 і 1908. Майже нічого не збереглося з цього видання в доступних нам архівах, але щоб мати хоч загальне враження про нього, варт зачитувати голос “Свободи” зі ЗДА, яка писала:

“Звісний зі своїх подвигів “Єпископ” Серафим в Вінніпегу, в Канаді, почав видавати тижневик “Православіє”. Від коли є знана штука друкарства, то певно такого оригіналу як “Православіє”, ніхто ще не бачив. Часопис друкується на одну сторону паперу черенками різного сорта величини і типу, та як судити після всіх признаков сам “Єпископ” бавиться в наборщика. Де бракує йому руських черенок, то там він помагає собі латинськими, прецькими, або навіть і такими, що не існують в ніякій ортографії. Сам зміст “Православіє” складається зі самих оголошень в роді слідуючого: “Всі православні Християне обовязані послать доляр на “Православіє”.

Ортографія, язик і стиль стоять в ясній війні зі всіми людськими мовами цілого світу”⁹⁾.

Звичайно, таке видавництво не могло просперувати довго навіть в піонерській добі. Проте, Серафим був у дечому таки принциповий, коли відмічував, що “от дурней и хруней дописи не принимаются”.

Початкова українська преса в Канаді переповнена полемічними статтями на теми релігії й політики, часто насичена статтями з особистими нападами і тим самим не вдовольняла багатьох громадян. Таким її станом було невдоволене зокрема вчительство та ті громадяни, які хотіли бачити пресу, присвячену виключно потребам української культури в Канаді, її розвиткові та ростові. В той час був тут уже поважний гурт громадських провідників, які хотіли мати часопис, що орієнтувавби народ на власні сили, а не на ласку і допомогу такої чи іншої партії або релігійної групи.

“Український Голос”

Вже на першій конференції українських учителів у Вінніпегу в 1907 р. її передові діячі, як от О. Жеребко, Т. Д. Ферлей, Я. Арсенич, І. Коцан, та інші підносили знову потребу “загально-народного часопису”. Це питання було обговорюване і на чергових з’їздах, а передусім дискутовано на сторінках “Свободи” та на всяких громадських нарадах, зокрема в середовищі тих, що твердо стояли на принципах культурної атмосфери та церковного незалежництва. У висліді цих дискусій була в 1909 р. оформлена

⁹⁾ “Свобода”, ч. 21, листопада 1907.

“Українська Видавнича Спілка”, в англійській мові звана “Ukrainian Publishing Co. Ltd., яка й мала служити загальним принципом. До тимчасової дирекції були вибрані Т. Стефанік, Я. Н. Крет, В. Чумер, В. Пинянський, Т. Д. Ферлей, О. Харамбура, В. Карпець. Перші загальні збори спілки відбулися в дні 21 серпня 1909 р. у шкільній залі Парохії св. Володимира і Ольги. Персональний склад дирекції та середовище, в якому відбувалися збори, говорить само за себе. На оголошенні у справі зборів було

ПРОСВІТНО-ЕКОНОМІЧНА, ПОЛІТИЧНА, ПОСТУПНА ЧАСОПИС ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В КАНАДІ.

P I E T ПИИПЕТ, МАИ, Среда 16 Марта 1910. Winnipeg, Man. Wednesday, March 16-th 1910. Число 1.

ВІД РЕДАКЦІЇ Почесна редакція першого числа "Українського Голосу" в Канаді була складом чотирьох осіб, кожен з яких мав свої особливості в різних напрямках діяльності. Не парадні, не достатньо різні напрямки, а тільки зовнішня форма своєї діяльності давала нам можливість працювати разом. Значно ми відрізняємося від інших газет і журналів, які не тільки дають матеріал, але й дають йому форму, яку ми вважаємо найбільш ефективною та цікавою. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом. Важко само звичайно не давати матеріалу, але й давати його в такій формі, яку ми вважаємо найбільш ефективною та цікавою. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом.	Кілька разів ми мали сподіватися, щоб наша газета могла бути більш ефективною, але ми не мали достатньо матеріалу, який би був цікавим для читачів. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом. Важко само звичайно не давати матеріалу, але й давати його в такій формі, яку ми вважаємо найбільш ефективною та цікавою. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом.	мало се було, треба було мати матеріалу, який би був цікавим для читачів. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом. Важко само звичайно не давати матеріалу, але й давати його в такій формі, яку ми вважаємо найбільш ефективною та цікавою. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом.	се не був. Не можна переказати, щоб старі люди могли бути більш ефективною, але ми не мали достатньо матеріалу, який би був цікавим для читачів. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом. Важко само звичайно не давати матеріалу, але й давати його в такій формі, яку ми вважаємо найбільш ефективною та цікавою. Ми вважаємо, що це єдиний спосіб привертати увагу читачів, а головне, щоб вони читали не тільки газету, але й працювали над її змістом.

UKRAЇНСЬКИЙ ГОЛОС

редакція: 292 BELKIRK AVENUE

В Канаді і Спол. Державях ціною . . . \$2.00
До Європи . . . \$3.50

Гроші вносять через експресна або поштовою Money Order, а також Postal Note.

Адрес:

Ukrainskyj Holos

BOX 3638

WINNIPEG,

MANITOBA.

Адрес Редакції і адміністрації
292 BELKIRK AVENUE.

Заголовна сторінка першого числа “Українського Голосу”.

31 підписів таких чільних діячів того часу, як Павло Гігейчук, Тома Ястремський, Василь Кудрик, Б. В. Смуk, І. Пугатий, А. Сліпченко, М. В. Слобода, П. Чайковський та інші. Серед цих перших було чимало вчителів, незалежних католиків, католиків та пресвітеріян. Були такі, що підтримували консерватів та лібералів, але й такі, що оберталися в соціалістичному середовищі. Такий партійно-політичний та релігійно-суспільний профіль промовляв за тим, що запланований часопис буде давати національну напрямку, вдержувати загальну рівновагу та загальну мету української спільноти. Проти сформування нового часопису поставився “Канадійський Фармер”, який не захотів помістити

оголошення ні про зорганізування спілки, ні про самі збори. Це відмітили організатори вже в першому летючковому повідомленні. Не поставився прихильно до нового пляну й часопис “Ранок”. Обидва згадані часописи формували тоді “загальну опінію”. Та про те тижневик “Український Голос” появився і прибрав собі, як на ті часи, “революційну назву”, що вже самою своєю формою та змістом говорила про поступове та національне відношення часопису. В тих часах назва “українець” і “український” рідко вживалися. В ужитті була давня назва “русин” і “руський”, що часто вносила для співгромадян плутанину з “русский”, тобто “московський”. Ініціатори та основники йшли послідовно та згідно з ухвалами учительської конвенції, щоб уживати модерну назву “українець” і “український”. У піднаголовку до часопису було пояснення, що це “просвітно-економічна, політична, поступова часопись для українського народу в Канаді”. Перше число появилoся 16 березня 1910 з друкарні Я. Н. Крета. Редакція і адміністрація приміщувалася під ч. 292 Селкірк Авеню. Часопис мав 8 сторінок та був набираий руками. Редактором був Василь Кудрик, а в дирекції, що випустила часопис у світ, засідали Т. Д. Ферлей, В. Чумер, В. Кудрик, В. Карпеч, А. Жилич, Г. Сліпченко та Я. В. Арсенич. Увесь склад дирекції був дібраний в більшості зі середовища українських двомовних учителів.

Програмовим гаслом часопису було: “Просвіта в маси”—й у вступній статті видавці, між іншим, писали: “Великою силою вимігрували ми за море і тепер інші тутешні народи починають евертали щораз більшу увагу на нас, і хотяй з погордою дивляться, однак бачучи так велике число кожний мавби охоту мати нас своєю прищіпкою. Та ми повинні шанувати людську гідність і не бути рабами інших народів, а показати себе, що ми народ, що й нам належить ся такі самі права як їм. Та щоб могли обстоювати за собою, ми мусимо знати як се робити, ми мусимо вчитись і ще вчитись. Встид і сором бути нам непросвіченими, бо лише просвіта поставить нас на ноги, лише просвітою дібемо ся добра, яке всім народам однаково належить ся, а темнота поробить нас каліками, рабами та наймитами інших народів... Ми віримо, що можна опертись на народній силі і лише своїми власними силами зможемо поліпшити своє жите-буте, а ніколи ласкою або жебраниною...”

Програмову статтю першого числа нового часопису доповнювали інші статті, які давали вже своєрідний напрям цьому органі. Видавці відчували чітко, що положення українських посе-

ленців у Канаді є зовсім інше, як положення українських імігрантів деінде у світі. Вони писали, що українці “попались в цілком інші обставини так кліматичні, як економічні, політичні й культурні”, стверджували, що українці в Канаді “не встигли ще використати того всього, що було і може ще бути приступним і конечним для повного народного розвою” та закликали, що все треба виправити та йти нога в ногу з іншими громадянами канадської держави. Замічуючи певні об’єктивності, видавці вважали за доцільне відмітити теж один характерний момент для

Василь Кудрик
(зліва) перший
редактор
“Українського
Голосу”.
Побіч його
близький
приятель
П. Попіль.

всіх українців того часу в Канаді і про нього вони висловилися так: “Бо хотяй права на папері є для всіх однакові, то до сеї пори ми майже на кожному кроці були покривдженими”.

В чому бачили вони це покривдження? Якщо йдеться про громадський відтинок, то часопис підкреслював і в першому числі і пізніше, що уряд зробив українцям кривду, поселюючи їх на непродуктивних землях. Зауважував часопис теж і те, що працевластувачі ділять робітників по лінії національного походження і таким чином фаворизують одних, та роблять кривду іншим, в тому

теж українцям. Щоб змінити цей стан, часопис закликав своїх читачів, щоб вони перше за все користали з політичних прав Канади, зокрема використовували права загального, рівного й безпосереднього голосування, яке гарантувало народові вплив на дальшу дію спільного життя. В парі з тим часопис пропонував "йти в сферу освіти, організації, розумової праці, будувати своєю духову, моральну силу, щоб бути спосібними сповняти державні обов'язки й рівночасно мати рішачий голос у справах дотикаючих загальних справ держави". Ідеологічно-політичну сторінку часопису символізували теж заголовний напис та вінетка, на якій видніло сходяче сонце, а до нього прямувала серед темряви дівчина з горючим смолоскипом, на полум'ї якого був напис: "В науці і злуці наша сила".

Часопис "Український Голос" редагував у час піонерської доби Василь Кудрик, який у 1921 р. попрацював з ним, щоб небаром перебрати душпастирські обов'язки. Довголітнім адміністратором часопису був Т. Д. Ферлей. Стабільність керівництва давала запоруку прямотинності часопису. До основних принципів часопису належала віра у власні сили, плекання самопошани до себе та пошани до інших національностей, збереження рідної мови й культури, керування двомовної системи, організування виховних інститутів, творення культурно-суспільних клітин та постійний заклик до науки й самоосвіти, оборона перед чужими не конструктивними впливами, врешті активна участь у муніципальних, провінційних та домініяльних виборах.

"Український Голос" вів перед у допомозі українському народові в його соціальній і політичній боротьбі. Він помагав переводити збірки на "Рідну Школу", підтримував політичні напрями в загально-українських справах, закликав включуватися в акцію українських студентів у справі українського університету у Львові, віддано помагав дипломатичній акції українського народу та піддержував висилку українсько-канадської делегації на мирову конференцію до Парижу. З перспективи часу можна впевнено твердити, що принципи "Українського Голосу" були загальними бажаннями та відкритими висловами й намаганнями українсько-канадського загалу. "Український Голос" став наче речником широкої народньої партійної маси. Це давало йому мандат авторитетно говорити про кожную справу без постороннього політичного чи релігійного впливу. Часопис базувався на уділах та передплатах читачів. Маючи за собою підтримку широкого загалу, учительства та культурно-освітніх організацій, зокрема просвіт та народніх домів, він ступнево розвивався та

був загально-українським інформатором. У релігійно-конфесійному відношенні він мав чисту та широку карту, бо стояли за ним католики, незалежні католики та православні, отже основні релігійні течії серед українців у Канаді. Такий стан тривав до 1918 р., коли часопис заангажувався активно у формування Української Греко-Православної Церкви. Ця определенність і заангажованість поставили часопис у своєрідне конфесійне відношення. Проте слід відмітити, що зокрема ідеології і політики супроти Канади, "Український Голос" залишився вірний своїм першим кличам.

"Канадийский Русин"

Найпізніше стали видавати свій часопис українці католики, що визнавали юрисдикцію архієпископа Лянжевена¹⁰). Архієпископ Лянжевен, як теж його дорадники Отці Василіяни та Отці Редемптористи, зрозуміли врешті потребу окремого часопису для українців-грекокатоликів і після довгих вагань такий часо-

КАНАДИЙСКИЙ		
РУСИН		
CANADIAN RUTHENIAN		
ТИЖНЕВНИК видаваний через WEST CANADA PUBL. CO. LTD. 619 McDermott Ave. WINNIPEG, MAN. Telephone: Garry 638.	PRINTED AND PUBLISHED EACH WEEK by WEST CANADA PUBL. CO. LTD. 619 McDermott Ave. WINNIPEG, MAN. Telephone: Garry 638.	
PIS II	BIBLIOTEC, MARE SUPTOTA 14-16 TRZYSTA 1822	ATTORNEY, DEL. 12118 14 1112

Наголовний напис "Канадійського Русина", 1912 р.

пис під наголовком "Канадійський Русин" вийшов у світ. Появився він з датою 27 травня 1911 р. у Вінніпегу. Був це тижневик великого часописного формату (16x22) об'ємом з 8 сторінок, що виходив під суботу кожного тижня. Адміністрація і редакція приміщувалася під ч. 619 вулиці Мекдермот, отже в осідку "Вест Кенета Паблішінг Ко."

Річна передплата коштувала в Канаді 1 доляра, а за границею 1 доляр і 50 центів, поодиноке число—5 центів. Було це видавництво латинської архієпархії, Ст. Бонифас, під проводом архієпископа Лянжевена. У часописі була замітка, що в усіх торговельних справах видавництва треба звертатися до "Вест Кенета".

Першим редактором часопису був Микола Сироїдів. У вступній статті п.н. "Високоповажані читачі і приятелі" редактор і ви-

¹⁰) Подібний часопис для поляків-католиків п.н. "Глос Канадійські", фінансував архієпископ Лянжевен вже в 1904 р. Його редагував Адальберт (Войцех) Куляві.

давці з'ясовували принципи свого часопису, які зводились до таких основних засад: збереження преко-католицької віри, розвиток й плекання своєї мови й літератури, будування своїх церков, шкіл і товариств. М. Сироїдів писав: "Наша часопись, що буде опиратись на народно-релігійних основах, уважати буде за перший свій обов'язок ширити і боронити засади греко-католицької віри, віри наших батьків, дідів і прадідів. Також і народні ідеали нашого народу, себто його мова, пісня, література, потреби суспільного й економічного життя, найдуть відбиток і належне місце". В дальшому редакція часопису наголошувала "що при тім усім конечним є учитись мови тих, до котрих прийшлося жити і вікувати. Учення ся однак англійської мови та зазнакомлювання ся зі звичаями і обичаями Канади не перешкаджає памятати і розвивати своє, бо і славний наш поет Шевченко каже: "і чужому научайтесь і свого не цурайтесь". У вступній були вже й нап'ятовані три середовища, яким "Канадійський Русин" виповідав війну. Була тут мова про тих, "що вірять у білого, нібито доброго царя", себто російську церкву, далі про тих, що хочуть ширити "нову поступову віру"—натяк на Незалежну Грецьку Церкву та часопис "Ранок" і про тих, що "хотілиби завести народ у цілковиту безрелігійність"—отже соціалістичну групу з "Робочим Народом" на чолі. У перших річниках "Канадійський Русин" присвятив найбільше уваги пресвітеріянській течії, не тільки в дописах, але й у вступних статтях. Бували теж статті на адресу російської місії. Значно менш уваги присвячував часопис соціалістичному середовищу, але дуже суворо картав дії тих священиків, що не підчинилися владі латинської ієрархії. В цій справі йшов довгі два роки завзятий наступ на таких священиків, як Т. Василевич, І. Крохмальний, І. Заклинський та Е. Красіцький. З уваги на те, що останній вів акцію за створенням незалежної юрисдикції Української Католицької Церкви в Канаді, йому попадалося найбільше. Поміщував "Канадійський Русин" також глибокі статті у справі двомовного шкільництва в Манітоби, дописи з культурно-освітньої праці в українських колоніях, у 1911 р. в цьому тижневику було друкване послання "Канадійським Русинам", що його написав митрополит А. Шептицький, а в 1912 р. розвідка о. Т. Лежогубського "де знайти правду" та повість з часів переслідування християн "Фабіюля".

В загальному часопис був редагований цікаво і популярно. Численні дописи, здебільша релігійного характеру, свідчать про контакт редактора з читачами. Хоч часопис назвав себе "Канадійським Русиним", то в текстах уживав частіше назву "укра-

їнець” та “український” як стару “русин” і “руський”. Чим пояснити, що стара назва часопису вдержалася аж до квітня 1919 р., коли його перезвано на “Канадійський Українець”, не знаємо. Можливо, що увагою до консервативности своїх читачів, хоч на приклад уже в квітні 1914 р., з 17 числом часопису, видавці подавали, що часопис видає “Українська Видавнича Спілка”. Наслідком політичного встрявання деяких чинників латинської консисторії у справи часопису зрезигнував був зі становища начальний редактор М. Сироїдів, згодом його наслідник д-р О. Сушко, якого спеціально для цієї цілі спровадив був до Канади єпископ Н. Будка з Європи. Непогодження пішли ще й з того, що О.

Микола Сироїдів,
перший редактор
“Канадійського
Русина”.

Сушко був більше проліберальний а видавництво завжди піддержувало консервативну лінію.

В січні 1916 року редакція та адміністрація видавництва “Канадійський Русин” стали повністю самостійні й перенесли свої бюро з Мекдермот на 590 Причард авеню. Це “усамостійнення” коштувало єпископа Будку 5 тисяч доларів, якими він покрити старі задовження видавництва. В парі з тим оформилося окреме видавництво, яке було вповні під опікою “Руської Греко-Католицької Церкви”. Цим кроком єпископ Будка раз і на завжди позбавив своїх опонентів закидів, що видавництво “Канадійського Русина” є експозитурою латинської ієрархії.

Після д-р О. Сушка редакцію часопису перебрав о. А. Сарма-

тнюк, пізніше о. Мирон Залітач, о. Петро Олексів та І. Петрушевич. Все це були редактори-аматори, які побіч редакторської праці виконували ще й інші чинності, зокрема ж згадані вже редактори священики. І. Петрушевич працював теж як адміністратор. Редакторів, видавництво і часопис рятував та виручував часто-густо сам єпископ Будка, який про свою співпрацю з часописом в обіжнику до свого духовенства писав щиро: “Утримати урвень нашого “Канадійського Русина” се страшно тяжко, найтяжчий обовязок Вашого Єпіскопа, котрий нераз виселений до остатка мусить ще писати до газети”¹¹). Відітхнув єпископ Будка щойно тоді, коли редакцію “Канадійського Русина” перебрав у 1918 р. Роман Кремар, колишній редактор “Новин”. Часопис з місця набрав розмаху, та викликав зацікавлення читачів. За редагування Р. Кремара часопис позбувся старої назви і дуже активно піддержував справу допомоги визвольній боротьбі українського народу на рідних землях, зокрема ж акцію “Української Народної Ради”.

З початком другої десятки нашого століття було у Вінніпегу п’ять поважних тижневиків, які повністю відзеркалювали всі відтінки й настрої української опільноти в Канаді. “Український Голос”, “Канадійський Русин”, “Канадійський Фармер”, “Ранок” і “Робочий Народ” надавали тону всій українській політиці Канади. До їх голосу прислуховувались та орієнтувались на них інші часописні органи, видавані в Едмонтоні, Мондері, та Торонті. Коли взяти під увагу, що у Вінніпегу були також спроби видавати ще всякі місячники, про що мова в іншому місці цього розділу, то Вінніпег справді кваліфікував себе на керівний видавничий осередок українців в піонерській добі.

АЛБЕРТА

“Нова Громада”

Першим часописом поза Вінніпегом на Заході Канади, що став виходити в Едмонтоні, була “Нова Громада”, “New Society”. Був це “центральный орган Федерації Українських Соціялістів в Канаді”. Перше його число появилoся 4 лютого 1911 р. Цей політичний тижневик “Федерації Українських Соціялістів Канади”, яка стояла в гострій опозиції до другого соціялістичного часопису, що виходив у Вінніпегу, мав повний народовецький курс, тоді як його суперник “Робочий Народ” тягнув більш на ліво,

¹¹) Копія листа єпископа Будки п.н. “Всечесному Духовенству Нашої Єпархії”, ч. 110, з 16 листопада 1915 р., переходується в архіві автора.

в інтернаціонал. Часопис появлявся на чотирьох сторінках мало газетного формату і приміщувався під ч. 443 Кіністіно Авеню. Передплата коштувала два долляри. Над головним написом виднів клич “Пролетарі всіх країн єднайтеся”. Першим редактором “Нової Громади” був Роман Кремар. Після нього часопис редагував Тома Томашевський. На його зміну прийшов Іван Семотюк і вкінці Ілля Киріяк, який вже до цього часу працював

**Тома Томашевський, один з редакторів “Нової Громади”
та піонер друкованого слова на Заході Канади.**

при часописі складачем, але тільки доривочно. Щоб рятувати часопис, І. Киріяк перебрав на себе і друкування і редагування часопису. Це однак було понад його сили і часопис перестав виходити у вересні 1912 р. Часопис вдержувався з передплат та підтримки відділів Федерації Українських Соціалістів, як це подає й сам часопис. Відділи були в Едмонтоні, в Гилкресті, в Лілі, в Лануку, в Летбриджі, в Колмані, в Кардіні, в Кенморі, в Калга-

рах—і товариство “Грім” в Нанаймо (все в Алберті та в Ванкувері, Б.К.). Як бачимо Федерація Українських Соціялістів, що співпрацювала з Домініяльною Екзекутивною Соціялістичної Партії Канади, об’єднувала відділи в Алберті та Британській Колумбії. Видно, що “Робочий Народ” мав у свою чергу впливи в Манітобі, Саскачевані та на Сході Канади. Центральний Комітет Федерації творили: М. С. Фербей (Гилкрест), Йосиф Сенюк (Едмонтон), Іван Гумен (Едмонтон), Василь Скорейко (Колман), Н.Д. Ткачук (Кенмор) і С. Фодчук (Едмонтон). Партиійний З’їзд Федерації Українських Соціялістів та Федерації Українських Соціялістів Демократів, що відбувся в лютому 1912 р. не потрапив наладнати справ між обома федераціями. “Робочий Народ” і “Нова Громада” мали фінансові труднощі ізза яких остання перестала появлятися, випустивши у світ 67 чисел.

“Новини”

Коли перестала виходити “Нова Громада”, Едмонтон кілька місяців не мав часопису. З днем 7 січня 1913 р. став виходити тижневик “Новини”. Редактором “Новин” був Роман Кремар (Солодуха), той самий, що починав видавати соціялістичний орган “Нова Громада”. Новий часопис не мав уже партиійної закраски, Р. Кремар переорієнтувався в своєму партиійно-політичному мисленні. Він все далі і далі відходив від соціялістичних клічів, врешті зорієнтував себе на культурні вартості українського народу в Канаді, його національну єдність, вклад у розбудову країни та партиципування в її політичних правах. “Новини” стали органом “Народної Організації в Алберті”, яка була створена, завдяки праці Р. Кремара й других у Вегревилі в дні 14 січня 1914 р. Організація мала політичні зацікавлення, зокрема заохочувала українців брати активну участь в політичному житті країни, в муніципальних та парламентарних виборах. Це й було основною вірою “Новин”, які виходили кожного тижня в середу і коштували в річній передплаті 2 доляри, а в Австрії 12 корон та в Росії 5 рублів. Спершу часопис появлявся в об’ємі чотирьох сторінок раз у тиждень і був середнього часописного формату (15x21 і пів). В першому році появи “Новин” з першим червня перейшли на півтижневик і виходили у вівторок і п’ятницю. Був це перший український півтижневик у Канаді. Після чотирьох місяців “Новини” стали виходити тричі в тиждень,— у вівторок, четвер і суботу. В тому часі збільшився теж формат “Новин” (18x24), хоч виходили вони і далі на чотирьох сторінках. Це теж був великий крок вперед в розбудові часопису і видавництва. Спершу видавництво приміщувалося в будинку під ч. 536

авеню Кіністіно, де на фронті була “Українська Книгарня” родини Фербеїв, а за нею редакція та друкарня “Новин”. З часописних оголошень видно, що “Українська Книгарня” близько співпрацювала з “Новинами” і таким чином створився своєрідний концерн друкованого слова, друку і поширення. “Новини” були дуже цікаво редаговані. Крім Романа Кремара працював у них ще й Степан Фодчук, а в 1914 р. дійшов до них ще Мирослав Стечишин, теж з пером і досвідом. “Новини” мали попит у читачів, але щоб видавати часопис тричі в тиждень, треба було мати фонди в ті часи. Ідейний Р. Кремар черпав їх з власного підприємства. В 1913 р. була зорганізована “The Great Athabasca Land Co.”, яка займалася продажем лотів у таких субдивізіях Едмон-

Роман Кремар,
редактор “Новин”
та “Канадійського
Українця”.

тону, як “Роял Парк”, “Сентрал Парк” та “Індастріял Парк”—і Р. Кремар мав у ній свій поважний уділ. Підприємство просперувало, а Р. Кремар всі доходи з продажі лотів льокував у “Новини”, що таким чином мали змогу майже два роки появлятися тричі на тиждень. Крім глибоких статей Р. Кремар проголошував теж відповідні нагороди для читачів у формі книжок, та музичних інструментів з “Української Книгарні”.

Р. Кремар проголосив у своїх “Новинах” теж перший “Літературний Конкурс” у Канаді ¹²⁾, про який він писав:

“Маючи на увазі незavidний стан української літератури в Ка-

¹²⁾ “Новини”, ч. 9, 12 марта, 1913 р.

наді та Америці, а бажаючи дати спомогу розвинути може й деколи і негідним талантам, розписуюся отсим конкурс на низше згадані літературні праці, котрі мають бути премійовані шістьма надгородами”.

Які це мали бути праці і нагороди? 1) За повість з життя українського нтароду в Канаді—50 дол. 2) У розвідці з такою самою нагородою мали бути розглянені територіяльне розміщення населення, економічний і культурний дорібок, шкоди з розсипування кольоній та користі з концентрації колонізації. 3) Тема “Українські школи в Канаді”,—нагорода 25 дол. 4) Статті з господарства, призначені спеціально для “українських фермерів у Канаді” (три нагороди по 10 дол.).

Цікаві вимоги мав Р. Кремар до персонажів повісти, що мала мати найменше два аркуші друку. “Головні характери повісти, писав він, мають бути сильні, здорові та енергійні, що не плачуть і не нарікають на долю, противно, ідуть на перебий з перепонами і виборюють краще життя для себе і других”.

Саме і таким був і Р. Кремар. Його річники “Новини”—це безупинна боротьба за українські двомовні школи в Алберті, боротьба за основні принципи канадської демократії, що не знає дискримінації, боротьба за Канаду та громадян, рівних у праці, обов’язках та привілеях. Коли Р. Кремареві закидували деякі його противники, зокрема міністер освіти Бойл, що він хоче “будувати Україну в Канаді”, він відповів вступною статтю п.н. “Рівні права”, в якій писав: “Ні, ми не маємо наміру закладати в Канаді Україну, Канада є вже Канадою. Всього, чого ми домагаємося, то лиш рівних прав і скасування привілеїв. . . Після чисельної сили українців в Канаді, Українцям безміри більше належить, чим мають. . . Горожанами сего краю є англічани, українці, французи, німці і т.д. Після ліберального принципу, для всіх тих народностей повинні бути рівні права, спеціальних привілеїв не повинна мати жодна національність. Рівне право для всіх, значить рівне право для бідних і богатих, рівне право для сильних і слабих, рівне право для всіх людей, що є горожанами сего краю”¹³⁾.

Р. Кремар глибоко заторкував принципіві справи людей і країни. У своїх осудах він був рішучий, в атаці відважний, динамічна вдача позначувалась на характері його статей, соковиті вислови були часами й обидливі. Він мав відвагу до цього призна-тися¹⁴⁾.

¹³⁾ “Новини”, ч. 51 з 23 вересня, 1913 р.

¹⁴⁾ “Новини” ч. 1 з 1 січня 1914 р., стаття “До праці, праці”.

Завжди він намагався здобути щирих прихильників українському народові в Канаді, не пропускав плазом ворожих виступів шовіністичної преси і гостро п'ятував, як сам писав, “рідних зводників, запроданців і хрунів”.

В липні 1915 р. “Новини перестали виходити тричі на тиждень. Кілька чисел вийшло ще, як тижневик, а далі виявилось, що не було фондів продовжувати видання. На дальшій появі часопису заважили поважно й воєнні часи. Політична нагінка на українців, як “австрійків”, тобто горожан Австрії, відібрання їм горожанських прав, усунення з ряду робіт, мало свої наслідки. Незломний Р. Кремар, віддихнувши рік, у грудні 1917 р. випустив знову у світ “Новини”, тепер вже як півтижневик у видавництві “Commercial Printers Ltd.”, при 10317—101 авеню, де й приміщувалася редакція та адміністрація. Але й півтижневиком “Новини” довго не вдержалися й перейшли на тижневик. Часопис і далі залишився політичною, просвітною й економічною газетою, але на новому його виданні позначалася теж поважна зміна. Часопис не мав уже того розмаху та вулканічного динамізму, як давніше,—невиключене, що були це теж наслідки воєнних обмежень. Часопис мав чотири сторінки великого формату. Останнє число вийшло з датою 10 жовтня 1918 р. В тому дні поліція виконуючи розпорядок федерального міністра внутрішніх справ про воєнну цензуру, що обов'язувала вже від дня 30 вересня того ж року, закрила “Новини”. В жовтні 1918 р. “Новини” повністю перебрав “Народний Дім” в Едмонтоні, а Р. Кремар місяць пізніше виїхав на працю до Вініпегу та перебрав редагування “Канадійського Русина”, в короткому часі презвавши його на “Канадійського Українця”. Щойно в квітні 1919 р., коли була відкликана цензура, “Новини” появилися знову і виходили з перебоями під опікою “Народного Дому” в Едмонтоні до 1922 р. включно. Але в тому часі праця в редакції і адміністрації була вже в руках аматорів. В редакції співробітничали: Андрій Загарійчук, Іван Басараб, Степан Савула та Петро Ліпінський як ілюстратор. Остання дирекція часопису у складі М. Білінський, І. Басараб, С. Савула, Гр. Демків, А. Загарійчук і Д. Саранчук зліквідували видавництво.

“Канадиець”

З датою 1 січня 1913 р. став виходити в Едмонтоні “народно-моральний” двотижневик “Канадиець”, який видавала Методистська Церква, так зрештою як Пресвітеріянська Церква “Ранок” у Вініпегу. Різниця між цими двома органами була хіба та, що “Ранок” углиблювався в народно-громадські справи, а “Кана-

диєць” уважав ці питання за нецікаві і злободенні. Часопис виходив кожного 1-го і 15-го місяця, мав чотири сторінки газетного формату, приміщувався під ч. 602 Кіністіно Авеню, та коштував 1 доляра на рік. З числом 20-им часопис перебрався на 10336—96 стр. Перша сторінка “Канадійця” була присвячена канадським і світовим новинам, друга і третя біблійним темам, науці та господарству і на останній були оголошення та різне. В такій формі часопис виходив два роки й аж у 1915 р. перейшов на 8-10 сторінок табloidного формату, був проглядніше редагований та більш різномірний. Проте “Канадиєць” ніколи не став популярним часописом. Довгою серією друкував часопис оповідання п.н. “Страшні тайни монастирських мурів” і взагалі вістря новинок та різних історій “Канадійця” були звернені проти клеру Католицької Церкви. Часопис вів боротьбу з Р. Кремарем і “Новинами” та проповідував методизм, активно підтримуючи албертійських лібералів при уряді. “Канадійця” мав редагувати пастор Джонсон з активною участю та при допомозі перекладів Михайла Белегая. В 1918 р. на конвенції методистів дискутовано можливість злуки “Канадійця” з часописом “Ранок”. Більша частина висловлювалася проти того, бо “Ранок” уважали в загальному за український національний часопис. Проте до такої злуки таки дійшло, але щойно в 1919 р. і таким чином замість “Канадійця” і “Ранку” постав “Канадійський Ранок”, який друкувався у Вінніпегу.

Мав появитися в Едмонтоні в 1917 р. дитячий часопис п.н. “Український Євангелист”. Його мав редагувати Іван Коцан, колишній учитель і пізніше пресвітеріанський пастор. Бібліографічну новинку про появу цього часопису написав був “Канадиєць” в Едмонтоні і “Ранок” у Вінніпегу. Скільки появилася чисел “Українського Євангелиста” і який був його зміст та форма важко сказати, бо не збереглося нічого з цього видання. В кожному разі був це перший український дитячий часопис у Канаді.

“Поступ”

Появлявся в піонерській добі в Алберті ще один український тижневик, але вже поза столицею Алберти. В 1915 р. проходили в Алберті вибори і ліберальний посол Джов Меккалум, який вивчив був бездоганно українську мову, вирішив підтримати ініціативу деяких українців, щоб видати ліберальний часопис. Першим редактором цього часопису, що мав назву “Поступ”, був Дмитро Яремко, молодий гімназист, що прибув був недавно з України. Його помічником і складачем став Ілля Киріяк, який

мав уже часописну практику у “Новій Громаді” та “Новинах”. Помічником І. Кирицяка та адміністратором став інший студент, Іван Рудик. Перше число “Поступу” появилось з датою 10 липня 1915 р. Ця поява була зумовлена теж великим відпустом, який щорічно відбувався в Мондері на 12 липня, тобто в день св. Петра і Павла. Тисячні маси народу ¹⁶⁾ довідалися про мондерський часопис, що появилвся для “Українського Народу в Канаді”. В англійській мові був це “Ruthenian Paper, published every Thursday” а видавала його “Mundare Publishing Co.”. Часопис без супровідних ідейних напрямних і був на ньому слід початковців не тільки в редагуванні, але і в оформленні. Ціль часопису охоплювало одне речення, яке звучало: “Цілю сеї часописі поставили ми духове і матеріяльне піднесене нашого народу в Канаді, і сподіємося, що наш загал попре нас у наших добрих стремліннях”.

Перше число “Поступу” мало 8 сторінок великого часописного формату, але чергові числа мали вже тільки по 4 сторінки. Передплата коштувала 1.50 дол. на рік у Канаді і два долари за границею. Не зважаючи на великі недостачі, його поява викликала зацікавлення, зокрема тодішних українських учителів Мондери й околиці. Вони стали близькими приятелями часопису та поширювали його. Активніші з них були Г. Новак, В. Курієць, І. Генік, Н. Кузів,—і саме їм часопис завдячував своє існування.

Не легка була справа промощувати шлях новому часописові. Друге число часопису вийшло щойно 26 серпня і було воно друковане вже не в “Новинах” в Едмонтоні, але у власній друкарні. З весною став часопис виходити більш регулярно. З початком шкільного року студенти пішли вчитися, або вчити в школах як учителі-пермітники і редагування часопису перебрав Мирослав Стечишин, що саме тоді залишив “Новини”. Часопис за його редагування значно покращав, але М. Стечишин не вдержався довго в “Поступі”. В 1918 р. він відійшов до “Українські Місії” у Вашингтоні, яку очолював тоді д-р Юліян Бачинський. Мондерські видавці покликали тоді на редактора Тому Томашевського, який півтора року пізніше відкупив друкарню “Поступ” і переніс її до Едмонтону, щоб видавати з Р. Кремарем уже вдруге “Новини”. Та заки це сталося, Т. Томашевський був у 1916-1917 роках редактором і друкарем часопису “Поступ”. Часопис виходив нерегулярно, змінив був формат на таблоїда, який опісля знову вернувся до старого. В тому ж часі “Поступ” став офіційним органом Союзу Канадійських Українських Фармерів —(Ru-

¹⁶⁾ Кожнорічно брали участь у відпустах від 8-10 тисяч народу.

thenian Farmers Organization of Canada) і Т. Томашевський залишився далі його начальним редактором. Фармерська організація долила свіжої крові “Поступові” і продовжила його життя, але не надовго. В другій половині 1917 р. “Поступ” перестав виходити, а його редактор Т. Томашевський перейшов на друкарську працю до “Новин”, а ще пізніше до “Канадійського Русина” у Вінніпегу. Заки це сталося, він видав ще один календар “Поступу” на 1917 р. п.н. “Зоря”. Варт згадати, що друге число “Поступу” вийшло було в синьому кольорі і було це перше кольорове число в історії української преси в Канаді.

САСКАЧЕВАН

“Новий Край”

“Товариство Руських Фармерів у Канаді”, яке було створене на з’їзді українських фармерів Саскачевану в днях 15-16 березня 1910 р. в Ростерні, швидко реалізувало четверту точку свого статуту, бо в дні 9 серпня того ж 1910 р. випустило у світ перше число свого органу “Новий Край”, “The New Country”. Видавництво приміщувалося в Ростерні, а часопис в розмірі 15 і пів на 22 цілі в об’ємі 6 сторінок появлявся тричі в місяць, кожного 10-го, 20-го і 30-го. Передплата коштувала 1 і пів доляра на рік і її пізніше підвищили до 2 доларів, а орган уважали за одинокий український хліборобський часопис в Канаді, як теж “вісником господарства і науки”. Обидва ці поширені піднаголовки постійно видніли під головним наголовком “Нового Краю”. З шостим числом “Новий Край” перейшов на вісім сторінок і став постійно закликати читачів до організації власних сил, поширювати ідеї кооперації в сільському господарстві і передусім будити в народі національну свідомість і народнього духа. В цьому відношенні “Новий Край” станув твердо на позиції 23 точки статуту Товариства Руських Фармерів в Канаді, яка казала, що “товариство не вяжеся з ніякою партією, а має все бути чисто народним рівнож в політичнім моменті”.

Вже в початках “Новий Край” став вести підготовку до другого З’їзду фармерів Саскачевану, який і відбувся у днях 27 і 28 грудня 1910 р. в Канорі. Про діловість з’їзду говорять назви доповідей, виголошених на його нарадах. З доповідями виступали: О. Мегас—“Наше народно-політичне становиско в Канаді”, В. Шешин — “Борба за наші народні права”, П. Швидкий—“Наше товариство руських фармерів”, Г. Пляцко—“Народне відродження”, Г. Махній—“Народна просвіта і шкільництво” та А. Вільчинський—“Наше економічне положення”. Організаторами

цього всенародного з'їзду в Саскачевані справді зглиблювали основні проблеми, з якими зустрічалися і шукали для них тверезих розв'язок.

З подібною програмою, бо місяць пізніше 2 лютого 1911 р., відбулося в Ростерні “Всенародне Віче” і на ньому був вибраний новий виділ “Товариства Руських Фармерів”, до якого ввійшли: П. Швидкий, Т. Олеськів, Я. Навальковський, П. Мамчур, Т. Білінський, М. Корпан, Я. Візьнюк та Г. Голюк. На з'їзді головну роль відіграв П. Швидкий, який дав поважний фінансовий вклад у розбудову “Нового Краю”. Він теж очолив Товариство Руських Фармерів, а дотеперішній голова і редактор “Нового Краю”, Осип Мегас, був змушений віддатися виключно організації шкільництва в Саскачевані. Редакцію “Нового Краю” перебрав Віктор Шешин. Зі звітів, що їх містив “Новий Край”, нововибраний відділ ТРФ завів сувору дисципліну, а для зорганізування фармерів у провінції та Канаді, покликав 23 організаторів. Крім сильного підтримування культурно-освітньої праці, “Товариство Руських Фармерів” вели акцію за участь українців у муніципальних та провінційних справах, писали на цю тему статті та заклики. Вони часто покликувались на 22-гий параграф статуту товариства, який сказав, що “в часі виборчої роботи товариство має скликати надзвичайне віче усіх делегатів в цілі обговорення політичної ситуації і ставлення руських кандидатів до виборів в руських дистриктах”. Коли в 1911 р. заповідалися доміняльні вибори, “Новий Край” став закликати своїх читачів до політичної активності, а виділ “Товариства Руських Фармерів”—видав у тій справі окрему відозву¹⁶⁾, яка казала, що “русинам у Канаді треба братися до політичної організації народних віч, зборів, дискусій, нарад над поставленням своїх народних руських кандидатів на послів”. Організатори цього діла були дуже амбітні та великі оптимісти, коли писали про фармерів-українців, що “вони не тільки дозрілі і свідомі, що могли би вибрати кілька послів хочби до провінційних соймів”.

Після пропагандивної підготовки почалися політичні наради та віча, які закінчилися оформленням “першого політичного руського товариства в Саскачевані” п.н. “Фармерська Воля”¹⁷⁾. Товариство мало свій осідок у Фиш Кріку, надалеко Ростерну і в організуванні його брали участь представники Вонди, Дак Лейку, Саскатуну, Гумболту та інших місцевостей. Очолювали це політичне товариство Й. Сікорський, Теодор Олеськів, А. Грищак і Й. Курилів. Коли прийшли провінційні вибори в Саскачевані

¹⁶⁾ “Новий Край” з 1 червня 1911 р. ч. 14 і 15.

¹⁷⁾ “Новий Край”, ч. 22 і 23 з 1911 р.

1912 року, товариство було обережне у висуванні кандидатів до легіслятури, а в “Новому Краю” слухні були назагал голоси, щоб найперше вести свідому політичну роботу та не висувати кандидатур. Всупереч до такої настанови, М. Габора дав згоду кандидувати в Канорщині. Кандидатура не була успішна, але М. Габора вдруге встановив історичний прецеденс у Саскачевані,— це був перший українець у Саскачеванській провінції, що кандиддував до Оттави і провінції. Впері з тим політична думка українців Саскачевану еволюціонувалася. За неповних два роки “Новий Край” змінив свій погляд на сепаратну політичну дію українців і в 1912 р. став виразно говорити про похибку українців, коли вони нехтують канадські політичні партії, і хочуть бути в політиці незалежні. Цей погляд був настільки домінантний, що коли почалася виборча кампанія до провінційних виборів, “Новий Край” активно підтримував лібералів під проводом В. Ската і зокрема Дж. Ал. Колдера з української виборчої округи Салтковтс, який був віцеміністром освіти та обстоював двомовне шкільництво в Саскачевані. Колдер дістав солідну піддержку українців за свою лояльність у відношенні до їх потреб та бажань.

“Новий Край” викликав своїм писанням зацікавлення читачів не тільки в політичних справах, але й мав вплив на економічну проблематику, зокрема поширюючи ідею народної кооперативної торгівлі. Завдяки “Новому Краєві” поставали в Саскачевані торговельні підприємства, а зразковим у тому відношенні була якийсь час “Руська Народна Торговля” в Ростерні на чолі з Петром Швидким, яка мала відділ у Вонді та Кадворді. “Новий Край” виходив неповних чотири роки. Важко встановити коли вийшло останнє його число¹⁸⁾.

Редакція “Нового Краю”, яка дуже об’єктивно підходила до всяких своїх інформацій, подала була теж такі цифри про українську пресу в Канаді з 1912 р. Тираж українських часописів мав бути такий: “Канадійський Фармер”—4,000, “Український Голос”—3,000, “Ранок”—1,000, “Нова Громада”—1,000, “Свідок Правди”—600, “Новий Край”—3,000, “Робочий Народ”—2,500, “Канадиєць”—1,000, “Канадійський Русин”—2,000.

ЗНОВУ ВІННІПЕГ — “Канада”

З днем 2 вересня 1913 р. став виходити у Вінніпегу часопис “Канада”, що видавала Руська Видавнича Спілка в Канаді під ч. 261 Форт Вулиці—(Ruthenian Publishing Company, 261 Fort St., Winnipeg, Man.). Був це тижневик, що виходив кожного вівторка,

¹⁸⁾ В архіві автора зберігається останнє число з 1 лютого 1913 р.

мав 8 сторінок формату 22 на 16 цалів—та в головному просвітну, економічну й політичну тематику. Але вершком заінтересування газети була також політика, бо у вступі видавці та редактори писали: “Ми в Канаді “політикували” до тепер лише прихалками, або цілком відтягнулись від політичного життя та його ігнорували—а даліше така робота не принесе нам будучности, а противно, принесе загладу. Так даліше нам годі робити, а треба звернути на іншу дорогу, яка б довела до мети та була корисною для всего нашого народу”. У вступній статті Видавництво “Канада” наголошувало потребу політичної інтеграції такими словами: “Проводити свою відрубну політику в Канаді ми під кожним зглядом за слабі і, хочачи щонебудь для себе здобути, ми мусимо піти на компроміс зі сильними”. Хто були ці сильні, “Канада” дала відповідь таки вже в цьому першому числі, на якого фронтівій сторінці, у чільному місці, вміщено портрет провідника консерватів Манітоби та тодішнього президента міністрів Сер Родмонда Роблина. Кажуть, що консервати поважно підтримували “Канаду” з фінансового боку, а ліберали в своєму “Ліберал Гендбук 1914” закидували Р. Роблинові, що він з урядових грошей підтримував часопис “Канада”, що й приміщувався зрештою в будинку (The Charles H. Forrester Block), в якому були теж провінційна поліція та інші провінційні уряди. Фактом є, що “Канаду” видавала група відданих консерватів з Теодором Стефаником на чолі. Він і очолював “Руську Видавничу Спілку” “Ruthenian Publishing Company”, в якій його заступником був Павло Гігейчук і секретарем Григорій Боднар. Начальним редактором був Іван Слюзар, колишній редактор органу “Хлопський Параграф”¹⁹⁾, що виходив в Сейлмі (Salem, Mass.) у ЗДА. Коли в 1910 р. згаданий часопис перестав виходити, І. Слюзар переїхав до Канади і працював деякий час лінотипним складачем в “Українському Голосі”. Водночас з переїздом до Канади він ідеологічно переорієнтувався та зблизився до консерватів і разом з Т. Стефаником став видавати “Канаду”. Індивідуальністю, що залишила п'ятно на часописі “Канада” був не І. Слюзар, але П. Карманський, тодішній професор української мови і літератури у Брендонському семінарі. Уже в числі третьому “Канади” П. Карманський став містити репортажі та фейлетони під н. “Малпяче зеркало”. “Фейлетони” були писані у формі листів і тому мали ще підтитул “Листи з Канади й про Канаду до “Канади”. В них П. Карманський немилосердно критикував усіх і вся. На відтинку загально-канадської політики він громив лібералів, які вели

¹⁹⁾ Перше число “Хлопського Параграфу” появилoся в січні 1906 р.

акцію проти двомовного шкільництва, а на відтинку української спільноти безощадно критикував провідних діячів української спільноти, що зосереджувалися довкола таких пресових органів, як “Український Голос”, “Робочий Народ” і “Ранок”. Робив це він так безоглядно, що критика перейшла згодом у непристойну лайку з обох сторін й врешті всю цю лайливу дискусію стали звати “карманщиною”. Після довшої серії “Малплячого зеркала” і малої перерви в ній прийшло “Друге видання малплячого зеркала”. Крім цього П. Карманський писав ще окремі фейлетони під криптонімом “К” або під “Надіслане”. Тон “Надісланого” нічим не різнився від “Малплячого зеркала”, одним словом “Канада” завдяки П. Карманському стала вести війну проти всіх. Єдиним, якого пощадив він, був єпископ Н. Будка та едмонтонські “Новини”. Наслідком цього “Bellum contra omnes” зрезигнував начальний редактор І. Слюзар і з початком 1914 р. редакцію перебрав Микола В. Бачинський, пізніший посол та спікер Манітобської легіслятури. “Канада” була проглядно редагована, а її постійні кореспонденти, В. П. Грушовий, Й. К. Сліпець, Т. Ю. Марцінів, М. Огризло, І. Басараб,—засобляли часопис місцевими кореспонденціями. На сторінках “Канади” містилися теж літературні речі, як от “Полонений на Кавказі” Гр. Толстого, “Запорожська Січ” П. Куліша, “Зруйновання Батурина” О. Островського, “Учительські Гаразди” Д. Макогона, оповідання Чайковського, Леся Мартиновича та інші. Без сумніву, що в цьому відношенні П. Карманський, теж як літератор, залишив своє п'ятно на “Канаді”. Найбільшим ворогом П. Карманського були ліберали, на чолі з Т. С. Норрисом, які не дарували йому критики у зв'язку з їх політикою щодо двомовного шкільництва. Та в цьому відношенні П. Карманський мав повну підтримку майже всієї української спільноти, включно з його відкритими опонентами в інших справах. З початком 1915 р. часопис “Канада” перестав виходити, а П. Карманський розпрацювався з ним ще заки це сталося—воєнні події заманили його до Європи.

“Канадійські Вісти”

“Канадійські Вісти” були органом “Руської Книгарні” у Вінніпегу, якої власником був Френк Доячек. Перше число “Канадійських Вістей” вийшло у грудні 1913 р. і спершу цей орган був запланований як місячник. Але вже в березні 1914 р. видавець і редактор повідомили, що з початком квітня часопис виходитиме раз на тиждень. У червні того ж року, часопис збільшив свій формат і з табloidного перейшов на малий часописний. У тому ж часі змінилися редактори часопису, бо Д. Дем'янчук відій-

шов і його місце зайняв М. Пасічняк, який редагував часопис до кінця його появи. Останнє, доступне нам, має дату лютого 1915 р. “Канадійські Вісти” були про-ліберальним часописом, який не займав становища до релігійних питань, у своїх перших числах багато уваги присвячував ювілейній підготові сторіччя народин Тараса Шевченка та обговорював питання, пов’язані з Першою світовою війною. Приділяв також увагу літературним питанням і друкував м. ін. оповідання Бориса Грінченка, та з повісті “За сестрою” А. Чайковського, “Жителі Марса” В. Гериновича й “Амалюнга або дочка дебрів”, яка описувала бої між європейцями й індіанцями в Північній Америці. Автора цієї повісті не подавано ²⁰). Редакція, адміністрація та експедиція часопису приміщувалася під ч. 901 вулиці Мейн, тобто у приміщенні книгарні Ф. Доячека. Часопис друкувала “Народна Друкарня” (National Press), якої власником був також Ф. Доячек.

ЖУРНАЛИ

Були спроби в піонерській добі видавати теж журнали. Першим з них була “Хата”,—ілюстрований журнал літератури, політики й сучасного життя, що виходив у Вінніпегу кожного першого в місяці під редакцією Я. Н. Крета. Яків Крет мав свою невелику власну друкарню і крім “Хати” видавав малі, популярні брошурки. Ще його видавництво мало назву “The Ruthenian Press”, James N. Kret, Proprietor” і приміщувалося під ч. 850 вулиці Мейн у Вінніпегу. Це в тій друкарні були надруковані й перші числа “Українського Голосу”. Поява журналу “Хата” була подією на ті часи і Я. Н. Крет заслужив собі слушну назву першуна в цій ділянці. Більше про журнал “Хата” та його зміст пишемо в розділі “Піонерська література” ²¹). На жаль, журнал “Хата” не продержався довго,—мабуть тільки тому, що в тому часі інтелігентна верства, для якої був призначений журнал, була ще невелика й тим самим важко було втримати запланований періодик ²²).

Два роки після появи “Хати” став виходити “місячник, посвячений для просвіти, критики та інформації” з назвою “Наша сила” (“Our Strength”). Перше число цього місячника вийшло

²⁰) Повість написав Т. Ю. Марцінів, учитель. Вона ніколи не була повністю друкована і досі зберігається в рукописі.

²¹) Гляди сторона 312 цього тому.

²²) Д. Лобай в своїй календарній статті (Альманах “Українського Голосу”, 1910-1960) згадує ще про тижневик “Хата”, що мав появлятися у Вінніпегу в 1912 р. Його редактором мав бути Євген Козловський. Автор цієї праці не знаходив інших даних на потвердження цієї інформації.

друком 1 липня 1913 р. під ч. 901 вулиці Мейн у Вінніпегу в Народній Друкарні (“National Press”). У вступній статті від видавництва читаємо, що “Канадійські українці не мають причини нарікати на недостачу своїх часописів, а протинво можуть похвалитися числом цих послідних. Майже кожда партія, секта чи група має свій друкований орган, свою часопись. До тепер існує їх вже в Канаді аж девять, а отсе виходить ще і десята”.

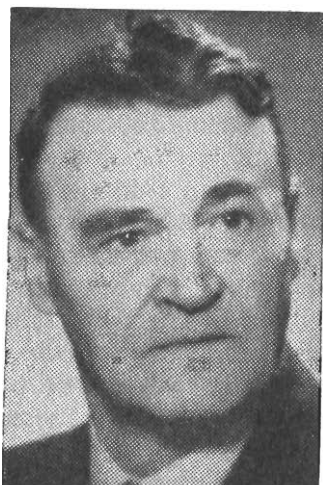
Як писала ця перша редакційна, “Наша Сила” хотіла взнести одну поважну будівлю, а саме витворити один знаменник, порозуміння, толерантність, а вслід за тим, спільне братерське життя між всіма угрупунваннями”. Та хоч “Наша Сила” ставила собі високі і шляхетні цілі, мало вдалося зреалізувати з того, що було заплановане: Вона перестала виходити таки того ж самого року, коли й появилася. Журнал був книжковою вісімкою, по 28 сторінок в одному числі—редагував комітет. Дж. Вагнер був управителем видавництва і В. Купченко—секретарем. Останній був теж начальним редактором “Нашої Сили”.

Українці піонерської доби пробували теж видавати агрикультурний часопис під заг. “Рільник” (*Agriculturist*). Відповідальним та начальним редактором, теж і видавцем “Рільника” був Володимир Пиндиківський, який мав вищу освіту та цікавився економічним життям фермерів. “Рільник” мав за завдання, як і писалося в ньому, “повісти фермерів в зарослий степ корчами й показати, як очистити його і зробити з него продуктивне поле, як очистити дикі вівси, як повикидати каміння з землі, щоб леміші не ломати, як повисушувати озера, щоб хліб родили, або хоть сіно, відновити коні, худобу, безроги, кури, качки і пси. . .”. Кілька чисел,—правдоподібно чотири, які вийшли, давали відповіді на поставлені питання. Часопис,—таблордного формату й об’ємом у 15 сторінок з гарною віньеткою, хоча мав цікаві поради та статті, не здобув багато читачів, бо у скорому часі перестав виходити. Перше число “Рільника”, що був подуманий як двотижневик, появилося було у травні 1918 р. Видання фірмувала Видавнича Рільнича Спілка у Вінніпегу (*Agricultural Publishing Co.*), за якою стояв ніхто інший, як сам редактор. Видавництво приміщувалося при 507 Юніон Траст Блдг.

До війняткових видань піонерської доби належав журнал “Україна” у Вінніпегу, якого перше число вийшло було в січні 1918 р. Видавала журнал “Україна” видавнича спілка під такою ж назвою. Метою видавання “України” було, як писали видавці, “подати українським поселенцям Америки в загально-присутній формі здобутки сучасної науки, літератури, штуки і техніки, та

запізнати їх з невичерпаною скарбницею рідної культури". Появилось тільки два числа цього багато ілюстрованого журналу, кожне число мало понад сто сторінок. Крім наукових статей, були в них твори й таких літературних талантів, як Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Грицай та інші. При видавництві "Україна" видавано "Наукову Бібліотеку". Видавництво проіснувало два роки, 1918 і 1919. Крім д-р Сушка працювали в ньому ще І. Туркевич та Микола Левицький. Журнал появлявся в книжковій формі, на доброму папері,—змістовно і зовнішно "Україна" переростала всі інші видання свого часу і мала характер репрезентативного журналу ²³).

Важко встановити скільки було всіх чисел українського місячника "Нива", що став виходити у грудні 1919 р. Був це "релігій-

Я. Н. Крет,
видавець
журналу
"Хата".

но-народний" журнал на 32 сторінки друку розміром 5 і пів на 8 цалів. Редакція й адміністрація приміщувалась під ч. 115 вулиці МекГрегор у Вінніпегу, тобто в парохіяльній канцелярії Прокатедри св. Володимира й Ольги. Редактором цього скромного журналіку був о. Петро Олексів, парох цієї прокатедри, який не тільки пробував журналістичного, але також і поетичного пера. "Нива" встановила своєрідний рекорд,—вона була першим релігійним місячником в Канаді для українців греко-католиків у Північній Америці. Журнал містив багато дечого з красного письменства та з історії Церкви, мав легкі матеріяли для шкільних дітей, а теж зводив полеміку зі своїми недругами. Співпрацю-

²³) Більше про журнал "Україна" та "Наукову Бібліотеку" гляди в розділі "Піонерська література".

вала вона частинно з “Канадійським Українцем” і друкувалася в його друкарні. Передплата її коштувала одного доляра на рік. Друкувалася вона за відомістю і “дозволом Пресвященного Ординаріату”. Позмагався цей журналик з життям неповний рік.

ПРЕСА ДЛЯ МОЛОДІ

З приємністю треба згадати ще про пресу для молоді. Крім кутків для молоді в різних тижневиках став виходити в 1918 р. журналик “Дзвінок”, якого редактором мав бути о. П. Олексів. У підtitулi було зазначене, що це “орган української молоді в Канаді”. Виходив він раз у місяць в книжковому форматі на 32 сторінки великої вісімки. Видавала його “Канадійсько-Українська Видавнича Спілка в Канаді”, а редакція й адміністрація приміщувалась в льокалі “Канадійського Русина”. Журналик був фінансово пов’язаний зі згаданим часописом, бо в “Запросинах до передплати” журналу подано, що його річна передплата коштувала одного доляра, але для передплатників “Канадійського Русина” лиш 50 центів. Там теж було висловлено кредо видавців такими словами: “Отсе пускаємо в широку Канаду перше число “Дзвінка”, часопис присвячений нашій молодіжці, яка позбавлена досіль своєї рідної лектури, виростала для нас чужа—не розуміючи наших стремінь і поривів. Потреба такого видавання являлася у нас вже від довшого часу, не було тільки відваги взятись кому за діло і розпочати сю так вельми хосенну працю для молодіжці”. Видно з цього, що деякі видавці і редактори бажали прихилити молодь до джерел української культури, родин, українських церков та установ, до цілоти українського життя в Канаді. Скільки появилос’я чисел цього першого журналу для української молоді в Канаді, важко встановити. У видаванні “Дзвінка” велику активність виявила “Діточа Громада”, краєве товариство, організоване при церкві св. Володимира і Ольги, що в ній працювали о. М. Шумський, о. М. Залітач та Т. Ю. Марцінів.

В грудні 1917 р. був заснований у Саскатуні студентський кружок “Каменарі” з осідком в Інституті Петра Могили. Першим його головою був Іван Данильчук і секретарем С. М. Дорошук, згодом відомі літератори, які стали пробувати пера вже на студентській лавці. Заходом цього гуртка став виходити книжкової форми журнал “Каменарі”. Виходив він кожного першого та п’ятнадцятого, але регулярно від 15 січня 1919 р. До того часу були доривочні спроби. В першому році появилос’я шість чисел, разом 208 сторінок. Збірник редагувала Колегія, до якої входили: А. Арабська, О. Івах, С. Б. Микитюк, Ю. Стечишин, А.

Бавринюк, М. Чорнейко. Начальним редактором був С. В. Савчук. Журнал друковано в “Українському Голосі” у Вінніпегу. “Ціллю журналу,—як писав головний редактор у післяслові до збірника,—є збільшити між студентами любов до рідної літератури, заохотити їх до літературних спроб, як також давати перебіг важніших подій в Інституті з кругів студентства”. Ці три завдання червоною ниткою проходять крізь сторінки журналу. Крім статей з української літератури в ньому є багато літературного і публіцистичного матеріалу, що його писали самі студенти.

СХІД КАНАДИ

“Свiдок Правди”

Піонерська доба багата була на релігійну пресу. В 1909 р. став виходити в Торонті релігійний журнал “Свiдок Правди” (Witness of the Truth), з поясненням у піднаголовку, що це “релігійно-народна часопись для руского народа в Канаді”. Цей журнал видавав “Союз руських і галицьких християн Баптистів в Канаді і Сполучених Держав Америки”. Начальним редактором журналу був І. А. Колесников, співредактором був М. Андров. “Союз руських і галицьких християн Баптистів в Канаді” мав кілька своїх осередків, з яких більші були в Торонті, Гамільтоні, Вінніпегу, Монреалі, Едмонтоні та в Петровці в Саскачевані. Союз співпрацював близько з Менонітським Братством Канади. “Свiдок Правди” появлявся на початку дво-тижневиком, але в скорому часі перейшов на місячник і мав 15 сторінок книжкового розміру. Ціна його була один доляр на рік, в ЗДА й Європі 1.50 дол. Наклад 1000 примірників і з цим накладом “Свiдок Правди” перейшов регулярно всю піонерську добу з невеликими перервами в появі. При редакції “Свiдка Правди” виходила якийсь час “духовно-моральна і політична” болгарська газета “Новий Живот”, яку поширювано серед болгарів та македонців. Варт згадати, що ще до появи “Свiдка Правди” появлявся журнал “Добрий Приятель”, з якого, на жаль, не залишилося жодного сліду. А що не маємо перших чисел “Свiдка Правди”, хочемо покликатися на новинку “Канадійського Фармера”, п.н. “Нова Часопись”, в якій між іншим читаємо: “В Торонті, Онт. почала виходити нова українська релігійна народна часопись “Свiдок Правди”. Часопись прирікає задоволити кожного християнина і навчати словами правди як любити ближнього і робити добрі діла²⁴). Ця нотатка є своєрідною метрикою згаданого журналу, бо зрештою поява “Свiдка Правди” не мала великого впливу на формування

релігійної думки українських піонерів. Все таки цей невеликий журнал був теж своєрідним граничним стовпом українського друкованого слова в Канаді. Як “Канадійський Фармер” був першим

І. А. Колесников,
редактор “Свідка
Правди”, який
зпочаткував
українське друковане
слово на
Сході Канади.

українським часописом на її заході, так “Свідок Правди” першим українським часописом на її сході.

“Зоря”

Другим часописом на сході Канади була “Зоря” з Монтреалу, що побачила денне світло 11 серпня 1914 р., та подавала, що вона “The only Ukrainian weekly in Eastern Canada published every Saturday”. Згідно з підсумками “Зорі”, в самому Монтреалі було в той час понад 20,000 українців. “Зоря” мала вісім сторінок таблоїдного формату і редакція її приміщувалася під ч. 45 вулиці Віндзор, адреса для передплат була 385 Фронтенек,—отже адреса “Загальної Книгарні”. Ініціатива видання часопису вийшла з Читальні ім. М. Драгоманова: На засіданні в ній 2 серпня 1914 р. був вибраний видавничий виділ, до якого ввійшли Григорій Мостовий, який був власником книгарні і друкарні в Монтреалі і, далі, Яків Випрук, Северин Костирський, Іван Випрук, Микола Колпецький, Дмитро Волощук та пастор І. Бодруг. Останній був редактором часопису. Часопис мав бути загально інформативний, була навіть заздалегідь постанова організаторів, щоб “політичної краски, ані релігійних диспут та личних сварок” не містити. Часопис став виходити саме на початку Першої світової війни і

²⁴⁾ “Канадійський Фармер” ч. 50 з 22 грудня 1909 р.

не диво, що цісарсько-королівський генеральний консуль Австрії взивав теж у часописі “Зоря” і просив всіх австро-угорських горожан, щоби спокійно сиділи у своїх місцях осідку, спокійно і поважно заховувалися, в ніяких демонстраціях не брали участі і повинувалися всім розпорядкам місцевих властей, відносячися до вдержання ладу і порядку”. В тому ж дусі зверталися до своїх читачів і сама редакція “Зорі”. Як довго появлялася “Зоря”—важко устійнити. Напевно появлялося п’ять чисел. Був це перший загальний, нерелігійний і непартійний, український часопис на сході Канади і видавала його Видавнича Спілка ім. М. Драгоманова, в англійській мові: “M. Dragomanov’s Publishing Co.” У статуті цієї установи стояло, що “ціллю опілки є видаване поступових часописей та брошур і книжок змісту політичного, літературного і наукового і то не лише в мові українській, але в інших мовах після потреби”²⁵).

Так і видно, що видавці мали широкі і далекосяглі пляни, але світова війна була перешкодою в їх реалізуванні.

“Сьвідома Сила” і “Робітниче Слово”

У 1915 р. став виходити на Сході Канади в Торонті двотижневий часопис “Сьвідома Сила”. Часопис видавала соціалістична фракція УСДП, яка була в опозиції до видаваного у Вінніпегу “Робочого Народу”. Саме й колишній редактор “Р.Н.” Іван Стефаніцький, невдоволений усе лівішим курсом У.С.Д.П. у Вінніпегу, став видавцем “Сьвідомої Сили”. Дехто вважає цей орган за перший український часопис на Сході Канади²⁶). З наших дослідів виходить, що це вже третій з черги український періодик на Сході, де першим був “Сьвідок Правди” з Торонта і другим “Зоря” з Монтреалу.

“Сьвідома Сила” реклямувала себе як “просвітно-науковий і поступовий журнал для працюючого люду”. Виходила раз у місяць, річна передплата в Канаді була 75 центів і в ЗДА один доляр, адресою була поштова скринка 64 в Торонті.

В кінці 1916 р. “Сьвідома Сила” перезвала себе на “Робітниче Слово”, (The Worker’s Word) з заміткою у піднаголовку, що це бувша “Сьвідома Сила” з “поступовим напрямком для працюючого люду”. Часопис друкувався під ч. 405 вулиці Квін у Торонті, передплата була 1.50 доляра на рік, поодиноке число коштувало три центи. Видавала його “Робітнича Видавнича Спілка Кооперативна”. “Робітниче Слово” виходило до вересня 1918

²⁵) 1-ший Статут Видавничої Спілки ім. М. Драгоманова.

²⁶) 50-річчя Української Преси в Східній Канаді”, стаття “Гомону України”, ч. 11 (825) з 1965 р.

р., тобто повних чотири роки, а хоч міняло в цих роках свої віньетки, мало постійно той самий великий формат (24x18). Не зміняло воно теж свого вірую, висловленого в числі з 30 квітня 1916 р., і поширювало “клясову свідомість і соціалістичну науку між робітниками, щоби витворити з них одну велику свідому своїх власних сил інтересів сему, якої ціллю має бути боротьба за кращий суспільний лад”. “Робітниче Слово” друкувало робітничо-політичні праці, які мали дати його читачам ідеологічну базу для політичного думання та її дії. Майже всі вони були опісля видані окремими відбитками для поширювання серед робітництва. “Робітниче Слово” вело політичну й ідеологічну боротьбу з “Робочим Народом” у Вінніпегу, який ступнево переходив на соціалістично-комуністичні позиції. “Робітниче Слово” піддержувало соціалістичні самостійницькі партії в Україні і навіть містило було отвертий лист Сергія Єфремова до Юрка Коцюбинського, команданта більшовицького війська та народного комісара за панування більшовиків в Україні, в якому С. Єфремов оскаржував Ю. Коцюбинського за зраду свого народу. “Свідому Силу” та “Робітниче Слово” редагував Іван Стефаніцький, який мав досвід в редагуванні часопису ще з “Робочого Народу”. Його співробітником був Григорій Мак, який багато дечого перекладав з російської мови, зокрема політичну літературу. Близькими робітниками І. Стефаніцького були теж Д. Бориско та Павло Крат, який у 1918 р. переніс видавництво гумористичного часопису “Кадило” до Торонта й увійшов у тісніший контакт з “Робітничим Словом”—обидва періодики друкувались у тій самій друкарні. Згодом “Робітниче Слово” стало звати себе просвітно-науковим часописом для українських робітників і фермерів у Північній Америці. Часопис ступнево переходив від доктринства до практичних проблем фермерів і робітників, але ніколи не переставав бути соціалістичним.

ГУМОРИСТИЧНІ ЧАСОПИСИ

“Кадило” було першим гумористичним часописом у Канаді. Був це місячник, якого перше число вийшло у травні 1913 р. у Вінніпегу. Його редактором був Павло Крат, відомий зо своїх різких лівих поглядів і зрозуміло, що під кутом свого світогляду розглядав він усі проблеми громадського дня. Вістря часопису було спрямоване передусім проти клеру, а сам редактор та водночас видавець, писав свої фейлетони та сатиричні вірші під псевдом О. Проколупій. Часопис був табloidного формату, восьми-сторінковий. В листопаді 1913 р. “Кадило” перенеслося зі своїм редактором до Ванкуверу, і з того часу стало виходити

двічі в місяць, теж передплата його зросла з одного до двох доларів у рік. З піднаголовком "The Canadian-Ruthenian Humorous Gazette" "Кадило" приміщувалося під ч. 650 вулиці Річардс і друкувалося в "Linguistic Printing and Publishing Company". Там теж друкувались—"Vancouver German Press", "Svenska Vancouver Posten" і "L'Italia del Canada". Згадуємо про це окремо, бо проти П. Крата поширювали вістку, що "Кадило" друковано в російському консульстві. З переїздом "Кадила" до Ванкуверу часопис став містити довшу сатиричну повість О. Проколуція п.н. "Послідне Хожденіє пана Бога по землі, або Бог в революції", в якій змальовано суспільні взаємини в царській Росії²⁷). В червні 1914 р. "Кадило" знову перенеслося до Вінніпегу, де його видавали "The Ukrainian Free Thinker's Association", але за тією багатомовною фірмою стояв сам її редактор "Кадила", якого підтримував ще гурт українських соціал-демократів. Поміч була мабуть невелика, коли часопис від листопада 1914 р. перестав виходити, та лобачив світ у друге щойно в жовтні 1915 р., на цей раз як місячник. Однорічна мовчанка головного редактора спричинила поважну зміну в його світосприйманні,—бо він перестав вести війну з релігією і з "Кадила" зникли протиклерикальні карикатури. В редакційній П. Крат виразно писав, що напрям "Кадила" буде загальний та що гаслом його стало: "Направляй блуди сміхом", але в супереч до змін та заяв "Кадило" й далі воювало передовсім з католиками. Зрештою боротьба не тривала довго, бо не стало фінансів і з квітнем 1916 р. часопис знову припинив свою появу. Відновив П. Крат "Кадило" щойно на 1-го січня 1918 р., на цей раз у Торонті і знову як двотижневик. Співредактором часопису став М. Буртняк і малярем-карикуристом В. Малофій. У вступній П. Крат ще раз заявив, що він і далі залишиться інтернаціональним соціалістом, тепер уже незалежним від жодної політичної партії. Проте, уже у третьому числі нового "Кадила" П. Крат пов'язав інтереси свого часопису з "Робітничим Словом", яке було органом опозиції в соціал-демократичній організації. Після цього "Кадило" позмагалось ще пів року і виходило головню завдяки т. зв. "Кадильному видавничому синодові", тобто любителям партійного гумору, які вплачували одноразові п'ять-долярові датки на видавання часопису. Коли фонди скінчилися, скінчилося й "Кадило".

"Вуйко"

"Вуйко" був другим українським гумористичним часописом в

²⁷) Ця сатирична повість побачила світ окремою книжкою в 1915 р. у видавництві "Робочого Народу".

Канаді. Його видавав Яків Майданик при помочі “Канадійського Русина”. Формат “Вуйка” був такий, як і “Кадила”, але гумор і сатира були всетаки шляхетніші та спрямовані на злободенні справи дня. “Вуйко”, який виходив раз у місяць, побачив світ у лютому 1918 р. і застеріг собі, що “не думає бадрувати ані телігенції, ані католиків, ані решбатеранів (пресвітеріянів—М.Г.М.), ані залежних, ані незалежних, ані цілістих, ані неяких”, зрештою містив веселі оповідання, вірші, новелі, сміховинки, дотепи, й образки. Оформлював “Вуйка” Яків Майданик і своїми ілюстраціями придавав журналеві зверхного вигляду. Співробітником був ще й Іван Новосад, який надсилав свої гумористичні вірші. Гумор і сатира “Вуйка” були не надто добірні, але його мова відзначувалась від мови “Кадила” рясними українськими канадизмами. Хоч і популярний серед широких мас, “Вуйко” проіснував не повний рік і упокоївся. До назви “Вуйко” верталися видавці і в повоєнних часах, напр. “Канадійський Фармер” та “Канадійський Українець” видавали свої гумористичні додатки до часописів п.н. “Вуйко”.

ДВОМОВНА ПРЕСА

Крім чисельної преси в українській мові, що появлялася в Канаді, була тут уже в заранні піонерської доби і т. зв. двомовна преса. Першість у цій ділянці припадає **“Сифтонським Новинам”**, що їх видавав Фред Е. Некс, друкар льокальної англійської газети в Давфині п.н. “Давфин Гералд”. В 1897 р. він оженився з українкою Л. Заровною, став учитися української мови і в 1901 р. був уже двомовним учителем в школі “Україна” коло Сифтону. Потреба друкованого слова в той час була велика і Некс став видавати “Сифтонські Новини” таблоїдного формату і неперіодично. Часопис друковано на ручній пресі, але коли вийшло перше число і скільки всіх чисел появилось,—важко устійнити. “Сифтонськими Новинами” Ф. Некс здобув велику популярність і в роках 1905-1908 був уже радним Давфинського муніципалу, який замешкували майже виключно українці. Та мабуть і вчительство і редакторство не виплачувались у ті часи, бо при кінці 1908 р. бачимо Ф. Некса вже у продажі реальностей в околицях Сенд Андру²⁸⁾, а ще пізніше секретарем муніципалу Вайтмавт.

В Канаді була теж примусова двомовність,—у вересні 1918 р. урядові чинники Оттави зажадали від української преси в Канаді, щоб побіч українського тексту був точний його зміст в ан-

²⁸⁾ “Канадійський Фармер” ч. 9 з 1908 р.

глійській мові. Ця примусова двомовність протривала неповно-го пів року.

Були теж окремі українські кутки в англійських газетах Вінні-пегу, зокрема у "The Farmer's Weekly Telegram" в роках 1909 і 1910. Цей куток мав назву "Всевітні Новини для руских читачів" ²⁹).

І ще варт згадати, що "Канадійський Фармер" випустив був у 1918 р. два свої числа 43 і 44 в польській мові, коли не було можливості видавати їх в українській мові.

РУСОФІЛЬСЬКА ПРЕСА

Коли українська преса,—"Український Голос", "Новий Край", "Новини" й інші,—орієнтували читача на українську культуру, його минуле й майбутнє в новій країні та водночас скріплювали його психічну настанову й бажання почуватися в ній співгосподарем,—русофільська преса, яку в більшості видавано за фонди Російської Православної Місії в ЗДА, та опісля такої ж місії і Церкви в Канаді, наставляла своїх читачів орієнтуватися на Росію, її національну державницьку неподільність та цареслав'їзм. Русофільська преса була придумана на те, щоб передусім не дати змоги відродитися українській стихії й на всіх відтинках намагалася вона заглушувати національний гін до відродження та спрямувати симпатії народу на Москву і царя. Теоретики цієї пропаганди твердили, що є один великий "руський народ" з різними племінними відтінками та культурами, в релігійній площині вони визнавали єдину православну релігію, на чолі якої стояв цар. Хто доказував інакше, той був ворогом російського народу і держави. Русофільська преса уважала національну українську пресу за ворога число один і всі її зусилля були спрямовані на те, щоб цю пресу ліквідувати в зародку. До цього вживано необмеженої клевети, очорнювання, підцінювання успіхів, відмови в будь якій пошані тощо. Клясичним зразком тієї боротьби можуть служити такі ж самі початки пресової боротьби в ЗДА, коли єдиний на американському континенті український часопис "Свобода" був під важкими нападами такої русофільської преси в ЗДА, як "Правда", "Свет" та інші.

Як тільки стало оформлюватися культурно-освітнє життя українців в Канаді й почали працювати перші українські часописи, пропагатори русофільської ідеології та речники цареслав'їя ста-

²⁹) Побіч українського кутка були подібні для голяндців, німців, поляків. Всі вони були під загальним титулом: "News of the Week for Our Foreign Born Readers".

ли монтувати в Канаді свої видавництва. Варт пригадати, що русофільська преса і взагалі вся русофільська література поширювалася водночас з релігійною течією,—теж і навпаки,—популярно званого тоді цареславія. Коли до Канади прибув у 1908 р. ігумен Арсеній, який став тут розбудовувати Російську Православну Церкву, він негайно взявся видавати власний часопис п.н. “Канадійская Нива” (Canadian Field). Перше число цього органу появилось в вересні 1908 р. і його піднаголовок відмічував, що це “часопись релігійно-політична для руського народу в Канаді і Америки”. Був це двотижневик таблоїдного формату у шість сторінок; редактором і видавцем його був “И. Арсеній”³⁰⁾ часопис друковано під ч. 242 вулиці МекГрегор і передплата його коштувала одного доляра на рік. Часопис друкувався в українській мові з йорчниками і йорами. У вступній статті ігумен Арсеній коротко схилював завдання часопису, який мав “світити нашому народови (тобто українцям,—М.Г.М.) на чужій стороні”...

Перші числа “Канадійскої Ниви” були заповнені релігійними повідомленнями, кличами, звітами з організаційно-парафіяльних сходин тощо. Коли ж читачі зивкали до часопису, тоді редактори, чи видавці видвигали політичні та національні питання. Арсеній був добрим організатором та промовцем і своїми здібностями зумів прихилити собі симпатії не тільки православних українців, але також деяких українців католиків. Він створив “Братство св. Тройці”, яке стало було тараном цареславія, і в цім братстві працювали якийсь час такі видні постаті того часу, як Йосип Дима, Іван Негрич, Теодор Кохан та інші. Братство займалося ширенням Російської Православної Місії в усій Канаді, закладало школи і читальні. Статут цього братства був під контролю Російської Православної Місії в ЗДА та її речника в Канаді, ігумена у Вінніпегу, що в 1909 переніс свій осідок до Едмонтону, а з ним перейшла туди й “Канадійская Нива”. Впарі з тим часопис побільшив свій формат з таблоїдного на 15x22 цілі та мав чотири сторінки. В Едмонтоні його близьким співробітником став видний громадянин Михайло Говда. В 1910 р. Арсеній виїхав з Канади, а його духовна дитина “Канадійская Нива” перестала виходити.

Та хоча Арсенія не стало, він залишив своїх послідовників, які продовжали його діло. У Востощі, Алта. священник Дмитро Ярема став видавати в 1912 р. власним коштом таблоїдну газету

³⁰⁾ Ігумен Арсеній в англійській мові підписувався Rev. Arseny Chahovzov, в російській мові Чеховцев, а в українській Чаговець. Кажуть, що був він українського роду.

“Осторога” на чотири сторінки друку. Її передова стаття казала, що “часопис буде розсилатись безплатно” і що редактор видаватиме свою газету в неозначених реченнях. Появилось тільки два числа тієї газети ³¹⁾).

З днем 1 листопада 1911 р. став виходити в Мондері царславний місячник **“Православний Русин”**. Видавцем і редактором був священик Пантелеймон Божик. Програма цього місячника, формату 8x12 цалів, що мав вісім сторінок, була сформульована в такому реченні: “Православний Русин—релігійна народна часопись для Руського Народу в Канади и стоить за достоинство Православной Вири Руси Святой”. Але й цього місячника появилось тільки кілька чисел.

В 1913 р. переїхав зі ЗДА до Канади Віктор П. Гладик, колишній редактор русофільських газет “Поступ” і “Правда” в ЗДА. Попавши в конфлікт зі своїм оточенням у ЗДА, він за благословенням російських політичних кіл у ЗДА і Канаді став видавати в Едмонтоні тижневик **“Русский Голос”** (“Russian Voice”), під ч. 100 вулиці Граерсон. Організував часопис Василь Черняк зі села Чехи, Брідського повіту, завзятий русофіл, що заробив поважну суму гроша в золотих майнах на Алясці і тепер пробував улюкувати гріш у видавництво. Велику поміч у організуванні В. Черняка дали брати Шеремети, Іван та Кіндрат. Фінансові засоби були достаточні, щоб почати видавати часопис і згаданий тижневик, розміром 15x22 цалі, виходив правильно понад три роки. Вийшло його 158 чисел. На першому числі, що появилось є дві дати—17-го і 4-го квітня 1913 р., останнє мало дату 20 червня 1916 р. Видавало його “Русское Издательское Об-во” (The Russian Publishing Co.) і предсідником його був В. С. Черняк, який у 1914 р.—коли В. Гладик перейшов до Вінніпегу видавати новий часопис,—перебрав редакцію “Русского Голосу”. Управителем видавництва був М. Островський, що був водночас “словянським” організатором лібералів на захід Канади. Група цих русофілів нав’язали тісний контакт з провінційним ліберальним урядом Алберти під проводом А. Л. Сифтона і той морально і фінансово підтримував їх видавництво. У шкільному питанні русофіли з “Русского Голосу” і міністер освіти Дж. Р. Бойл вели односторонню політику і це їхєднало: Міністер Бойл не хотів двомовних шкіл в Алберті, а “Русский Голос” завзято поборював українську мову на кожному кроці. Авторитету русофільському середовищу додавав А. С. Шандро, який 17 квітня 1913 р. був вибраний послом до албертійської легіслятури з округи

³¹⁾ “Новий Край”, ч. 29 з 20 листопада 1912 р.

Витфорд та в тому ж часі був в складі управи видавництва “Русский Голос”. А. С. Шандро, що приїхав до Канади тринадцятьлітнім хлопцем у 1899 р., мало розбирався в національній політиці “Русского Голосу”, русофіли ж, побачивши його організаційні й ораторські здібності, скоро запрягли до свого воза. Проти А. С. Шандра йшов у тій самій окрузі Павло Рудик, один з українських лідерів Алберти. Це більш заострило поставу А. С. Шандра до українців. Щойно пізніше, коли А. С. Шандро побачив свою помилку, вирікся він русофільства і помістив в українській пресі того часу заяву, яку підписав 28 жовтня 1916 р. у Вегревилі перед чільними представниками своєї опільноти. Заява є одночас політичною характеристикою русофільської преси, та всього цього середовища. Тому цитуємо її обширніше. Шандро писав:

“Від ряду літ почала ширитись в Алберті пропаганда кацапства, у вир котрої і я мимоволі попався. Я зауважив, що робота ведена головними провідниками сеї групи людей, була все шкідлива українському населенню... Протягом минушого року я сторонив кілька міг від сих людей, не хочючи мати на своїй совісті тих надужить, киринь і напастей, які вони в своїм засліпленні чи заїлості творили серед українських жителів Канади. Як до 1913 року, так і тепер я признаю себе українцем, визнаючи православну віру, як всі наші люди з Буковини.

Публично протестую проти кацапської преси і їх провідників на українських горожан Канади, котрі на мій погляд є льояльними британськими підданими і чесними горожанами.

Прикро було і тяжко на совісті толерувати ту кириню, яку сі люди поширили серед українських поселенців, чим наносили шкоду не тільки українському народові, але також православної церкві і ліберальній партії, бо серед народа повторилися ворожі стороництва, які все і всюди робили заколот в справах православних церковних громад і в виборчих округах, замешканих українськими горожанами. На се не потребую наводити доказів, бо всі події 4-ох літ знані всім аж надто добре”...

Засудження русофільства А. Шандром, першим українським послом в Канаді, мало свою політичну вимову та немаловажне значення не тільки в своїй околиці, але теж серед загалу українців Канади.

Про поставу “Русского Голосу” до українців можуть свідчити й такі наголовки цього часопису як “Україна та товариство бандитів”, “Бандитизм Уніятських Біскупів”, “Галицька Україна то діло Бісмарка”³²⁾, “Передсмертні судороги “біскупа Буджи”³³⁾,

³²⁾ “Русский Голос”, ч. 6 з 1913 р.

³³⁾ “Русский Голос”, ч. 1 з 1913 р.

—і так у безконечність. Це був наскрізь українофобний часопис, хоч за його фірмою в дирекції видавництва стояли люди з такими українськими прізвищами, як Т. Шевчук, І. Шеремета, Т. А. Фуярчук. Надуваючись “Русский Голос” так писав: “Ми не від мачухи, як якісь там “Галиціяни”, “Рутеніяни” або “Україніяни”, як нас мильно до тепер англїки називали. . . ми сини і дочки великого русского народу, який по англїйськи називається Russians³⁴). Проте “Русский Голос” виходив так довго, як довго допомагав йому ліберальний уряд Алберти. Друкований у російській та українських мовах, етимологічним правописом, цей часопис оживив був дещо русофільство Алберти, яке після виїзду ігумена Арсенія з Канади стало занепадати. Під впливом “Русского Голосу” русофіли стали організувати свою школу в Едмонтоні, а в Мондері під проводом священника П. Божика організували навіть сепаратну школу, але вона не проіснувала довго. Вони теж створили були велику кооперативу, до якої належали також національно-свідомі українці, бо русофіли твердили, що політичні переконання не мають нічого спільного з господарським життям.

Єдиним заборолом перед русофільським наступом на українське життя в Алберті були “Новини”, довкола яких згуртувалися свідомі національні елементи, а їх підтримували священники греко-католицьких парохій. Перед у цьому таборі вели Роман Кремар, Степан Фодчук, Павло Рудик та інші. Останній навіть заскаржив був вибір А. Шандра до легіслятури і вибори були переведені в друге. Хоч А. Шандро теж і цей раз виграв вибори, то боротьба з Рудиком освідомила його в українстві. А. Шандра підтримували як свого краяна буковинці, що часто не мали нічого спільного з москофільством. Але едмонтонські москофіли використовували і це для своєї політики, мильно інформуючи ліберальний уряд в Алберті, що всі 36 буковинських парохій в Алберті підтримують русофілів і тим самим лібералів. Завдяки такій інформації русофілам вдалося навіть видати в російській мові переклади шкільних законів Алберти.

Такуж політику, як “Русского Голосу” в Едмонтоні, намагався повести часопис “Русский Народ”, (Russian People) у Вінніпегу і дав їй початок згадуваний уже нами В. П. Гладик, що з датою 18 листопада 1914 р. почав видавати другий русофільський тижневик на чотири сторінки розміром 13.5 на 20.5 цалів. Був це час війни, а В. Гладик писав про появу часопису таке: “В виду того, що в Канаді живе велике число русских емігрантів із Росії, а

³⁴) Тамже.

тоже русских в Австрії—Галичан і Буковинців, а тоже в виду того, що т. зв. рутенська (українська,—М.Г.М.) преса ворожо относиться к русским вообще, а особливо в часі теперішньої війни стоїт явно по стороні німців і тим представляє русских яко ворогів потрійного союзу—Англії, Франції і Росії—оказалось необходимым видавати таку газету”⁸⁵). Така писанина в часі війни була явним цькуванням проти українців в Канаді та їх горожанської вірності і достоїнності. Такого політичного тону тримався “Русский Народ” п’ять років, тобто до останнього числа часопису, яке вийшло 1 травня 1919 р. Зрештою “Русский Народ” знайшовся в такій самій позиції, як і його сестрінок “Русский Голос”: Коли прийшов до влади в Манітобі ліберальний уряд Норісса, він ужив В. Гладика, щоб той свідчив проти англійсько-української двомовної системи у школах Манітоби. Сьоме березня 1916 р. було чорним днем для української громадської репрезентації в легіслятурі Манітоби. Коли речники української громадськості, на чолі з І. Петрушевичем, з’ясували потребу втримати двомовну систему у школах Манітоби, міністер освіти Торнтон покликав В. Гладика, редактора “Русского Голосу” щоб цей сказав слово від “другої частини українців”, а той говорив, чи радше оклеветував українців, як німецьких воєнних симпатиків. Кажуть, що “Русский Народ” за свої услуги в ліквідуванні двомовності тішився довго великою симпатією і допомогою прем’єра Норісса. В 1918 р. і 1919 рр. “Русский Народ” став появлятися нерегулярно. І без цього невелика кількість його передплатників стала маліти, а допомога уряду корчилася. Не стало також російського царя і тим самим Російська Православна Місія в ЗДА і Канаді втратила головне джерело фінансів. Національні революції поневолених народів в Росії скрїпили національну свідомість та народні почування земляків в Канаді. Це мало теж великий вплив на українських поселенців в Канаді, з яких менш національно-свідомі ловилися досі на царславні кличі. При кінці війни В. П. Гладик виїхав до Європи, до Англії і хоч фігурував далі як видавець часопису, редагував його Р. Н. Саміло. Цей новий редактор “Русского Народу” був уже довгий час співробітником В. Гладика і тому ішов вже втертими шляхами свого попередника,—ненавидів українців та боронив неділимості Росії. Впровадив теж незначну новість: Коли питання Карпатської України на Міжнародній Мировій Конференції в Парижі стало ускладнюватися щодо політично-історичної приналежности цієї землі, Р. Н. Саміло з іншими такими ж, як він,

⁸⁵) “Русский Народ”, ч. 1 з 1914 р.

створив "The League for the Liberation of Carpatho-Russia" у Вінніпегу, а "Русский Народ" дістав піднаголовок, що він є офіційним органом "Союза Освобождения Прикарпатской Руси в Канаді". Часопис друкувався в російсько-українському жаргоні, який видавці звали "русско-галицкое наречіє". Коли ж не стало матеріяльних і політичних виглядів, "Русский Народ" замовк 1 травня 1919 р. Але й під кінець свого ненадто славного існування прийшло до ворожнечі між групою русофілів Алберти, що їх очолював Черняк, та середовищем новоствореної Ліги у Вінніпегу.

Віктор Гладик виявився зручним організатором та редактором. Він зумів собі з'єднувати співробітників та навіть зтягнути до русофільського воза видних людей українського життя в Канаді, як от Кирило Геник, о. Пантелеймон Божик, учитель Теодор Кохан та інші. Всі вони пізніше вицофалися з цієї протинародної акції. Деякі з них містили в його органах свої праці, о. П. Божик навіть дуже гострі та напастливі статті, в яких промив "українство" "уніятів" і "самостійників". Після Першої світової війни він не тільки вилікувався з русофільства, але й вірвав з цареславієм і був прийнятий до Української Греко-Католицької Церкви. Великий удар завдало русофільству створення Української Греко-Православної Церкви в Канаді, яка ступнево стала притягати до своєї організаційної системи не тільки членів Російської Православної Церкви з українців, але й поодинокі її промади, від чого русофільській течії усувався остаточно зпід ніг пропагандивний прунт.

Воєнні часи були багаті на русофільську пресу. В дні 28 вересня 1916 р. став виходити "Орган Русской Православной Миссии въ Канадѣ"—"Канадійская Православная Русь". Був це вісім сторінковий таблоїд у російській і трохи в українській мовах, плянований як офіційний релігійний інформатор. В заклику до передплати стояло, що "Канадійская Православная Русь" є "релігійно-національною часописсю". Але в цьому півмісячникові крім церковної хроніки, мало писали про релігію. Зате була мова про православіє як вияв "русского" патріотизму, українство критиковано як політичну видумку і Україну як географічне поняття. Для баламучення читачів цитовано навіть Т. Шевченка ³⁶⁾.

Осідком "Канадійської Православної Руси" був Троїцький Собор у Вінніпегу при 643 Манітоби Авеню. Політичні статті та полеміки писав у ній Віктор Гладик, який підписувався криптоні-

³⁶⁾ "Канадійская Православная Русь", ч. 2, 1916 р.

мом В.П.Г.-кь, та архимандрит Адам Филиповський під криптонімом А.А.Ф. Поява “Канадійської Православної Руси” дала початок незалежній добі Російської Православної Церкви в Канаді. З того часу Російська Церква в Канаді одержала власного єпископа-управителя з осідком в Монтреалі. Першим таким єпископом став Александер Неміловський з Волині³⁷⁾. При своїй проти-українській платформі “Канадійская Православная Русь” не могла знайти достаточної кількості читачів серед українців і тому після неповного року існування перестала виходити. Але не зважаючи на такий стан, русофіли, чи як їх популярно називали в Канаді, москофіли, зорганізували 10 липня 1917 р. т. зв. “Русский Конгресс”, який відбувався в залі “Сокола” на розі вулиць Манітоба і Пар. Конгрес був задуманий для делегатів цілої Канади, але зпоза Вінніпегу взяли участь тільки група з Едмонтону та кілька делегатів громад з провінції Манітоби. Основне ядро Конгресу творив Вінніпег, яке підготовляли Гладик і Филиповський. Останні підготували й резолюції конгресу в поганій російській мові, якої добре не знали, бо обидва були українського роду. Ці резолюції стали причиною довгої дискусії та обструкції української групи, яка не допустила до нарад та ухвал,—в одному моменті конгрес перемінився був навіть у рукопашний бій. На конгресі русофільська група схвалила вислати до Парижу делегацію з “трьох представників Канади”, які мали домагатися, щоб західні землі України, а саме Галичину й Буковину, прилучити до Росії. Коштів на дорогу не було, бо прибутки Російської Православної Місії вже були малі. Виїхав тільки Гладик, який вернувся до Канади з нічим. Не повелося теж русофілам зі зорганізуванням Бурси М. Гоголя у Вінніпегу. Фонди на це зібрані значно раніше були, але не було учнів і кандидатів. Це було найкращим мірилом, що русофільські симпатії в масах гинули, а течія, яка в роках 1908-1910 та 1913-1916 мала поважні впливи, меркла на очах, бо не стало зовнішньої сили, яка підтримувала цей рух ідейно та фінансово.

Так вмирала політична течія, яка забрала українським поселенцям величезну масу народньої енергії, а яка була великою колодою в народньому розвої. У вир русофільської течії попадали навіть деякі видні одиниці національного руху, але які побачивши свої помилки, мужньо засуджували їх. Ця течія була своєрідним буревієм, який наносив численні шкоди українській спільноті в Канаді та який намагався підірвати твердий ґрунт

³⁷⁾ Родився в 1876 р. Священиком перебував в ЗДА, редагував якийсь час “Свет”. В 1909 р. був викликаний до Москви Синодом й дістав єпископську номінацію. Був тихим симпатиком українства.

цієї спільноти в її національно-культурному розвої.

Найбільш ведмежу прислугу нанесла ця преса українцям в часі Першої світової війни. При допомозі її одвертої та шіптаної пропаганди було накинено українським поселенцям політичне і во-роже клеймо “австріяцтва”, в яке легкодушно повірили деякі чинники канадської спільноти. Наслідки були страшні. Терпін-ням невинних людей не було кінця. Цей хитро придуманий полі-тичний маневр дуже поважно важив на дальшій інтеграції укра-їнської спільноти в Канаді. Про це однак основніше в дальших розділах нашої історії.

НОВА ТЕЧІЯ

Коли українсько-канадська спільнота підчас Першої світової війни важко змагалася з імперіяльним русофільством в Канаді, на Сході Європи проходили докорінні зміни в політично-держав-ній та економічно-соціяльній структурі. Революція поневолених народів в Росії в 1917 р. та визвольна боротьба цих народів за державне визволення мала поважний вплив на національні на-строї тих імігрантів Канади, що свої національно-культурні ко-ріння виводили з цих народів та цих теренів. На фоні цих подій зарисувалися дві скрайні течії, по одній стороні стояли націо-нально-визвольні рухи народів, які прагнули бачити свої народи в окремих демократичних державах на своїх етнографічних тери-торіях, з другої сторони стала діяти міжнародня сила, якої цен-тром став Кремль в Москві, а якого політичною ідеєю станув міжнародний комунізм. Соціялістичний рух, який був ідейним батьком цієї течії став диференціюватися. Того рода процес позначився на українському соціялістичному рухові в Канаді.

“Українські Робітничі Вісті”

Коли у вересні 1918 р. Українська Соціялістично-Демократична Партія Канади та її часопис “Робочий Народ” були поставлені поза закон, середовище соціялістів залишилося без організацій-них рямців та без пресового органу. Очі цього середовища в цілій Канаді були звернені на Український Робітничий Дім у Вінніпегу, де приміщувалась також статутова організація “Сто-варишення Український Робітничий Дім”. Ця організація по-вела пропаганду за членством і в усій Канаді стали творитися клітини “Стоваришення”. Під кінець лютого 1919 р., коли була закінчена будова Українського Робітничого Дому,—який до речі будовано коштом усього українського загалу,—організаційне ядро “Робітничого Дому” видало в дні 22 березня 1919 р. перше

число тижневика “Українські Робітничі Вісті”, “Ukrainian Labour News”, які фірмувала Вінніпезька Робітничо-Реміснична Рада, The Winnipeg Trades and Labour Council. Редакція й адміністрація приміщувалась в домі “Українського Робітничого Дому”, ріг Причард і МекГрегор. В “Українських Робітничих Вістях” були ті самі люди, що видавали “Робочий Народ”, але між цими двома органами була значна різниця: Коли “Робочий Народ” став на роздоріжжі двох інтернаціоналів, другого та третього, то “Українські Робітничі Вісті” здецидовано пішли за інтернаціональним комунізмом. Спершу тижневик виходив двомовний, як цього вимагала цензура, але шосте число, з 26 квітня 1919 р. редактоване було вже виключно в українській мові. Такіж полекшення прийшли в тому часі для всієї української преси. “Українські Робітничі Вісті” виходили регулярно в об’ємі 8-ох сторінок великого формату (17.5x24 цалів). Їх редагував Данило Лобай, адміністрував видавництвом Іван Навізівський. Часопис тісно співпрацював з “Українським Робітничим Домом”, який небаром став централею для поодиноких клітин, “Стоваришення Український Робітничий Дім”. Скоро після цього тижневик перейшов на півтижневик, опісля три рази в тижні, який згодом фірмувало “Видавниче Стоваришення Українських Робітничих Вістей” (The Ukrainian Labour News Association). Лінія цього органу була здецидовано комуністична. Український Робітничий Театр, який був створений при “Українському Робітничому Домі”, також поширював ці ідеї. Подібну працю став вести “Драматичний Кружок ім. Винниченка”, що пізніше перезвав себе на “Просвітне-Драматичне Товариство ім. Винниченка”, згодом на “Драматично-Співацький Кружок Українського Робітничого Дому”, і врешті на “Драматично-Співацький Гурток Українського Робітничого Дому”. Вінніпезьке середовище вело перед і надавало тон іншим комуністичним клітинам поза Вінніпегом. Більше про цю пресу в другій добі нашої історії.

ПІОНЕРСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Коли преса відновлює факти й події, то поезія відображує почування людини,—її настрої, думки, мрії і бажання, одним словом повноту людини і її оточення, сприймання та реакції на зовнішній світ. Варто вглибитися у психологію українця-піонера та краще збагнути його, щоб розуміти його силу та слабості, тугу і біль, любов і ненависть старого та нового світу.

Соціальний визиск і національний утиск українського народу при кінці дев'ятнадцятого століття створив серед народньої маси клич “В світ за очі!” Був це клич деякої безнадійності, резигнації. Так принайменше розцінювалось це на початку. За кличем пішла дія, що її українські літописці відновували в анналах. З рідної землі її жителі сотнями і тисячами виїздили “в світ за очі”. Одні на роботу до Прус, інші на Мадярщину, а великий відсоток за море, в Америку, хто до ЗДА, хто до Канади, а хто в Бразилію. Цей клич шукання нової долі закув у віршову форму Богдан Лепкий такими словами:

“...Гей же в світ за очі,
Коли нас рідний край живить не хоче”.

Знову ж Олександр Колесса-Ходовицький змалював цю життєву конечність ще яркішими кольорами:

“Може річку глибокою
Переплинем,
А у рідній сторонці
Марно згинем”...

Ці поетичні слова не були фантазією, полученою з поетичною свободою. Це була тверда дійсність, а вірші сповнені великим реалізмом.

Виїзд українських мас супроводжали наші письменники та поети своїми творами, присвяченими їх долі, що коливалася між болем і глумом, любов'ю рідного і завчанням чужого, між терпіннями та постійними зривами до кращого. Тут згадати варто поему Івана Франка “До Бразилії”, оповідання Тимка Бордуляка під тим самим титулом, новелю Василя Стефаника “Камінний хрест” та багато інших, що боліли долею наших ісходів та імлі-

грантів нових країн поселення.

А йшли вони тисячами, цілими родинами, часто розлученими, батько і син, а матір з діточками залишалися вдома, часами сам батько або тільки син. Йшли справді в овіт за очі, бо не знали вони, що їх чекає на новому місці побуту чи поселення.

Як вийшли з безнадійним зав'язтням з дому, так те саме зустріли вони на новій землі. Бо які ж думки і почування могли зродитись в душі отчих степових українських конкістадорів, коли відготовуємо таку їхню пісню, як

“Ні стежечки, ні доріжечки,—
Все ліс та вода,
Куди гляну та й подивлюся:
Не рід — чужина”.

Ще в іншій пісні невідомий автор оспівує:

“Ой, не шуми, луже, дуже,
Ти зелений гаю,
Не завдавай серцю жалю,
Що я в чужім краю”.

Серед контрастів оточення, природи, неочікуваних ситуацій, непевности за завтрішний день людина завжди повертається думкою до свого минулого, щоб знайти хвилиний відпочинок зболілої душі. Вона мандрує до краси молодих літ, до близьких своїх рідних, найрідніших та найдорожчих. Думкою своєю вона спиняється на великих подіях свого життя. Тому не диво, що ще інший скиталець канадського степу так змалював контрасти свого першого Великодня:

“Наш Великдень такий красний,
Як той гай зелененький,
А в Канаді сніги, льоди,
Завше вітер студененький”.

З глибини переживань зроджувалися різні почування та думки. Вони були болючі, святі та довгопам'ятні. Їх хотілося вбрати в якнайкращу поетичну форму, не тільки задержати для себе і своїх близьких, але переказати їх іншим. Такі і подібні вірші переказували одні одним. Деякі з них співали. Одні записували їх, ще інші жили тільки в пам'яті тих, що хотіли в них знайти крихітку власного болю, власних переживань, що їх створила розлука з рідним краєм, поневіряння в подорожах, та непривітний цілинний степ Канади.

Коломийкова форма вірша була найбільш догідною для тих, що хотіли оспівати свій та народній біль. Так ступнево став творитися український фолкльор Канади. Творився він на контраст-

тах переживань минулого і тогочасного, контрастах природи, стилю життя, культури та ідейного сприймання світу.

Впарі з тим творилася нова філософія життя. Треба було знаходити себе в нових обставинах. Іншими словами треба було жити, а в тому творити нові вартості на новій землі. Треба було ці вартості, породжені у великих народніх болях, зберегти, подати на папір, щоб з ними поділитися з другими, такими самими, як їх творці, а даліше передати їх потомству.

В піонерській пресі того часу, в початках масового поселення українців в Канаді, зокрема в першому українському часописі на американському континенті “Свобода”, появляються вірші-пісні українських піонерів, з яких можна вивчати не тільки побут українського піонера в новій країні, але теж вивчати психологію його повсякденних турбот, жити його болем душі та втішатися надзвичайними радощами, що їх приносила повсякденна мозольна праця тих, які шукали кращої долі для себе та своїх дітей в новій країні.

Перший з таких віршів, що повлялися в часописі “Свобода”, віднотовуємо вже під датою 3 серпня 1899 року п.н. “Руському Народу”. Характеристично, що автор вірша М. Говда з Едмонтону найперше звернувся своїми думками до рідних в Україні, неначе заперечуючи свої труднощі на новому місці, забуваючи свою долю, а підкреслюючи при тому солідарність українця-емігранта з його однокровними братами, що залишилися на рідній землі. Припадковість цього вірша визначає певну символіку, що в історії українського поселення в Канаді тягнеться червоною ниткою від зарання. Українська спільнота в Канаді а також в новому світі боліла болями та журилася турботами своїх рідних. Вірші і фразеологія М. Говди не надто в поетичній формі, але думка гідна уваги ¹⁾.

Другий з черги співець українсько-канадської долі, Іван Дрогомирецький з Плезант Говму в Манітобі, оспівує вже свої особисті переживання та переживання поселенців в Канаді. З його коломийкового вірша віє вже погідність та оптимізм. У вірші “Виїзд із краю” з 14 вересня 1899 р. він описує:

“Колись був ще на родині,
То нераз думаю:
Нащо мені тут каратись
В нещасливім краю?!”

¹⁾ Мабуть і тому деякі вірші були перекладені на англійську мову. Один з віршів Говди був друкований 17. 10. 1905 в “Boston Evening Transcript” в перекладі Е. В. Томпсона, з яким М. Говда здержував дружні зв'язки. М. Говда (1874-1953) прибув до Канади 1898.

Піду у світ я широкий,
Де ні жида, пана,
Де немає в'їттів, возьних,
В полю отамана.
Та де піти? Я думаю—
Та хиба в Канаду,
Де землі, простору, степу
Зо сходу до западу.
Ой піду я до Канади,
Там земля новая,
А до того, кажуть тамки,
Країна вольная”.

І знову цікаве явище. Коли М. Говда в своєму вірші турбується долею рідних на батьківщині, то Дрогомирецький заторкує другий ідеал, ідеал вселюдських вартостей—це ідеал свободи людини. Саме ради свобідного життя, людської гідности, він та його рідні залишають батьківщину і їдуть у “країну вольную”, щоб жити життям вільної людини, “де немає в'їттів, возьних, в полю отамана”, цебто двірського напаняча, “економа”. З вірша І. Дрогомирецького віє вже зрівноваженість, погідність, певність себе. Так і видно, що він і такі, як він, відзискували повну віру в себе, як тільки засідали “на новій, вільній землі”.

Щойно після цих двох зацитованих віршів, в яких оспівані ідеали волі народу та горіння людини жити вільним життям, появляються в “Свободі” вірші інтимної лірики.

Іван Дрогомирецький та Михайло Говда відзиваються до читачів “Свободи” в Канаді своєю громадською “піснею” неодноразово. Перший в “Пісні для Канадійських Русинів” взиває народ до просвіти, науки, знання, бо ж відомо, що великий відсоток поселенців в Канаді не вмів читати і писати. І. Дрогоримецький докоряє та навчає.

За першими співцями емігрантської долі пішли другі. З кожним роком число їх збільшалось і впарі з тим тематика пісень все більш і більш урізномороднювалась.

Українські часописи в Канаді, що стали появлятися з початком нашого століття, зберігають на своїх сторінках численні вірші-пісні українських піонерів, звідки віє багато туги за минулим, розважування над тогочасним та багато оптимізму на майбутнє. Крім громадської лірики, часто даються чути голоси глибинних переживань людини.

До більших величин серед численних опівців піонерської доби належать Дмитро Параговський (1878-1957), Павло Крат (1882-

1952), Василь Головацький. В їх віршах домінує соціальна проблематика, зокрема соціальні несправедливості, кривда сірої людини. Замітити годиться, що всі три згадані мали більше як пересічну освіту та були громадськими діячами, які глибоко відчували суспільні дисонанси.

Теодор Федик і Дмитро Параговський

Окреме місце в піонерській поезії заняв Теодор Федик (1873-1941), який в 1908 р. випустив друком збірку коломийкових віршів п.н. **“Пісні про Канаду і Австрію”**. Поява цієї збірки, що обіймала понад 30 пісень різних авторів, в тому його власних 19 пісень, стала на ті часи своєрідною антологією і притягнула ува-

**Т. Федик,
перший в Канаді
видав збірку
коломийкових
віршів.**

гу не тільки читацької промади, але також численну критику. Вірші в згаданій збірці писані коломийковим метром, які оспівували тугу, журбу і недолю поселенця, його мозольну працю серед канадських степів, жаль за рідними сторонами, за своїм минулим і за рідною стріхою та всім тим, що пережито в молодому віці ²⁾).

Оспівувано та обожувано матір і батька, ідеалізовано милу-наречену. Автори любувались свободою у вільній країні, мріяли про багатство та боліли розчаруваннями. Обурювались національним пониженням та соціальним визиском. Часто в одній пісні можна стріннути почування болю та радості, плачу і сміху,

²⁾ Збірка Т. Федика дочекалася аж шість видань і своїм накладом перевищала кожне інше видання, що появилася в пізніших часах.

бо Теодор Федик та інші автори не поглиблювали почувань. Вони надробляли радше мінливістю образів, як інтенсивністю почувань. Часто рима і ритм не зовсім були дотримувані. За це їх стрінула строга критика їхніх сучасників. Не зважаючи на це, ці поезії були дуже популярні і мали великий успіх у читачької громади. Цей успіх завдячувати треба було тому, що порушувані у віршах теми були особистими темами численних поселенців. Доступна форма допомагала їх повністю розуміти та жити ними.

Масовість української піонерської поезії того часу промовляє за тим, що український поселенець глибоко пережив своє переселення, а контрасти життя сколихнули його до основ. Вони заставили його вглиблюватися в ситуації та переживати їх до останніх фібрів душі. Цього не переживає тупий робот. Це передусім дане з природи інтелігентним одиницям. Ця масовість свідчить тільки про те, скільки літературних сил могло б вирости з тої гущі, якщо б їм дано було можливість школення та росту. Ті пісні, записані і незаписані, що були тільки на устах піонерів, були неначе душевними вправами народу. З певністю можемо твердити, що вони вдержували піонерський загальний поземі своєрідної народної динаміки та спаяности.

Піснями українських піонерів захопився був також проф. Ватсон Кірконнел. Він мав також зацікавлення народною поезією й інших народів. В 1935 році він видав деякі переклади цієї поезії та опублікував її п.н. "Канедієн Овертовнс". В цих перекладах-піснях він зокрема підкреслив інтелігентність думки й образу української людини.

В 1908 р. появилася ще одна збірка пісень. Це були "Робітничі Пісні" Д. Параговського, що разом зі збіркою Федика вивершили українську, всенародню коломийкову поезію в Канаді. Обидві своїми появами закінчили один розділ тієї поезії в цій країні, розділ всенароднього співу, що одночасно вдержував ритм народнього почування та думання зі своїми рідними на Батьківщині. Цей розділ зарисовує також тло українській канадській поезії, ідеологічне тло на дальші етапи.

В гущі масової піонерської поезії-пісень вирости поетичні індивідуальності. Обдарованим співцем, що виріс у тому часі понад голови всіх, був Сава Чернецький (1874-1934), який часто писав під псевдом Чалий.

Сава Чернецький

Вірші з підписом "Сава Чернецький" знаходимо на сторінках "Свободи" вже в 1900 році. Побіч його прізвища у перших вір-

шах дописано ще, “Вінніпег”, Канада. Тематика його віршів наскрізь канадська, пр. “Зі зільника Канади”, “Канадські робітники”, “Два образи”, “Одна лиш калина”. Далі є цикл його поезій п.н. “Русини в Канаді” і з такою вступною приміткою: “Сей стишок єсть властиво лиш вступом до дальших стихів, котрі я буду від тепер під тим наголовком посилати до “Свободи”. Буду старатись ставити в них найвірніше жите-буте Русинів в Канаді”. До цього циклу належать вірші “Свіжі емігранти”, “В Канадськiм місті”, “Я хочу до дому”, “Се що є”. Сюди можна ще зачислити його пізнішу поезію “Сучасні Жовніри”, яка могла б бути наче тлом для цієї групи віршів. В цьому вірші змальовує

**Сава Чернецький,
неперевршений
співець в
піонерській добі.**

С. Чернецький імігрантів, як воїнів, що йдуть боротися з нуждою, “боряться в одвертому бою. Хоч жаль, непевність і злющі сумніви обсідали душу, то Сава Чернецький ішов воїном уперед і кликав інших до походу, бою та праці.

Найбільший ворог кожного емігранта в початкових місяцях, часто навіть в перших роках побуту в новій країні—це безмежна туга за рідним домом, рідними сторонами, рідним минулим. Часами вона позначається на людській психіці важкою депресією. З оповідань багатьох поселенців можна довідатися, як вони цілими днями плакали, часто не їли і поважно хворіли та думали тільки про своє давнє оточення, “старий край”, свою батьківщину. Подібно гнітучий стан пройшов Сава Чернецький і зобразив

його у своєму вірші, що появився друком в квітні 1900 р. п.н. “Весна в чужині”³⁾).

Поселенець в новому оточенні шукає подібностей зі своїм давнім оточенням. Чим більш контрастів, тим більш душевних реакцій. Тому важко було поселенцеві з чудових українських піль і лісів зжитися зі суворим та монотонним довкіллям степової Канади. Сава, що виростав на мальовничих берегах Дністра і Покуття, оспівує тугу за рідною красою, у вірші “Одна лиш калина”.

“Усе відмінне, Канадо, в Тобі,
Рослини, пташки, звірина—
Сумно і важко неначе в гробі,
Нашого тутки нічого нема.
Одна лиш калина, єдина ростина
Тут прийнялася—люба калина”.

В українського імігранта в Канаді була не тільки туга за рідною стріхою, не тільки душевні муки та труднощі достосуватись до нового оточення. В нього були і свої радощі і розваги. Вони часто переходили у скрайності і заперечували його провідну настанову. Густо-часто були ці стани протилежною реакцією душі, що проходила шляхом душевної депресії. На цьому тлі витворилася була пізніше окрема категорія імігрантів, що їх згірдливо звали “джеками”. Назва “джек” походила з того, що були лісові робітники (lumberjacks), які заробляли в лісах розмірно багато грошей. Жили вони в лісах місяцями і тим самим були на відлюдді, як це, зрештою, було із робітниками на т. зв. “генках”, при будові залізничних шляхів. Заробивши гроші, вони верталися до міста на відпочинок та у вільних від праці днях вони “надробляли” те, що втратили на відлюдді. Гроші видавали на п'ятику, часами й на дещо інше. Такі робітники не тішились доброю опінію серед спільноти і Сава змальовує “Два образи”, щоб у них протиставити наслідки такої легкодушної поведінки⁴⁾).

Два образи С. Чернецького - це не відокремлений факт. В часописах з того часу, також і пізнішої доби, часто читаємо оголошення жінок, що шукали своїх мужів, а був час, коли громадянство домагалося, щоб такі факти публікувати в пресі.

Є у Сави вірші з побутового життя імігрантів, як от “Канадійські Робітники” і далі “У фабриці”. В цьому останньому вірші він роздумує над соціальною проблематикою, зокрема над вико-

³⁾ “Свобода”, ч. 13, 1900.

⁴⁾ “Свобода”, ч. 16, 1900.

ристовуванням робітника працедавцем. Сава однак був завжди оптимістом і він вірив, що “згине кривда” і “звалиться в руїну”. Просвіта з правдою “не подадуться злому”. Питання правди—любови і неправди, несправедливості він також розробляє в байці-сатири “Любов ближніх”. Цю довшу сатиру про Правду, що поневіряна в Європі, прибула до нового світу—Америци, і не пошанована знову ж на цьому континенті, була загнана врешті на Сагару до Африки, щоб там її відокремили від світа. Але Сава вірить і живе надією.

Ще досадніше змальована доля цілої родини, що зимою погибає осамітнена в лісі серед важкої канадської зими. Схопив Сава цей трагічний образ галицької родини в оповіданні п.н. “З глибини пропасти”⁵⁾. До цього додав він ще піднаголовок “З життя канадійських поселенців”. Цим оповіданням Сава започаткував окрему серію своїх оповідань, що їх він містив не тільки в часописах, але теж в календарях. Сюди належать: “Один з премногих”, “Страхи в Америці”, “Бісів хвіст” (Байка з правдою), “Морські розбишаки”, “Жіночий язик”, “З американських дотелів”, “Пригода бома”, “Дорожнеча”, “Журба біса” (казка), “Собака в таборі”, “Гостина в цигана”, “Страшні кухарі”. Оповідання Сави, крім “Свободи”, друкувались також в “Іскри”, “Осі”, “Лисі Микиті” та других.

Деякі оповідання Сави Чернецького були появилися навіть окремою книжечкою як “Невдалий линч та жіночий язик”, була друкована в Скрантоні, ЗДА. Поезії ці побачили світ також у збірці “Америка”, що появилася в 1904 р., в Нью Йорку.

Як у поезії так і в прозі Сава дав докази, що він був непересічним талантом у піонерській добі. Сила його переживань та поетичного вислову кваліфікує його як передового співця цієї доби. Залишив він нам глибокі картини імiгрантської долі українського поселення в Канаді, як ніхто інший до нього, чи після нього.

Сава Чалий позначився в своїй творчості ще одним жанром, а саме сатирою. В половині 1900 р. він переїхав до ЗДА і з його приїздом туди змінились теж його літературні зацікавлення та стиль його творчості. З другої половини того ж року він пише сатири і фелейтони, які власноручно та вдачно ілюструє. Сатира Чалого дотепна і щиплива, часом навіть рубашна. Не жалів він хрунів усякої масти зокрема ж кацапів-перевертнів та латинського клеру, що в тому часі сильно бороздив Українській Католицькій Церкві в ЗДА. Попадалось від Сави й усяким вельмо-

⁵⁾ “Свобода”, ч. 18, 1900.

жам, передовсім дряхлій історичній шляхті. Чалий завжди стояв в обороні біднішого та пониженого, голосив віру у правду та народ, а зокрема насичував гумором українських емігрантів, тоді, коли гумор і сатира були єдиним ліком на всі удари імігрантської долі. У своїй поезії він навіки в поетичній формі закріпив глибокий біль душі у матері, батька, дитини та цілої спільноти, коли їм доводилось у суворій природі пустарів Канади розбудовувати своє домашнє вогнище та життя цілої суспільності. Своєю поезією та сатирою, він вляв піонерам багато віри і сили не піддатися хвилимовим труднощам та прямувати до кращого, індивідуального та суспільного життя. Сава Чернецький прожив у Канаді неповних два роки (1899 і 1900), але його ім'я та творчість зв'язані з Канадою на довгі роки.

Василь Кудрик

До кращих співців-поетів ранньої доби належить також Василь Кудрик (1880-1963). Його перші вірші появились теж у "Свободі". Є ще інша подібність В. Кудрика з Савою Чернецьким, вони обидва були учителями. Сава користувався також псевдом Далешівський, яке виводив від свого села народження Далешеві в Городенському повіті, а Кудрик від села Цеброва в Тернопільському повіті тому і підписувався Цебрівський. Кудрик був менше плодовитий та дещо молодший від Чернецького, тим самим і виступив пізніше. В 1911 році появилася збірка поезій В. Кудрика "Весна" та поетична сатирична п.н. "Перша пригода Нечипора Довгочхуна". В тому ж самому році видав він книжечкою оповідання "Пімста робітника", в якій змалював використання робітників, а передовсім, нових імігрантів, на тлі чого наростало невдоволення, ненависть і пімста. В. Кудрик зв'язав усе своє життя з Канадою, працював робітником на фермі в Олеськові (Толстой, Ман.), учителював, а коли зорганізовано часопис "Український Голос", він був одним з його ініціаторів, та став і його першим редактором (1910-1921). Журналістична праця взяла верх над його письменницьким зацікавленням, не покидав його ніколи й філософічно-контемпляторський дух. Під впливом останнього В. Кудрик покинув журналістику і перейшов на теологію, а ставши священиком писав уже менше. До кращих його творів, пізнішої доби належать "Квіти при дорозі", поезія в прозі. Вся краща творчість В. Кудрика позначена філософським мисленням з визначними впливами Льва Толстого. Це помітне зокрема в його збірці "Весна", яка творить історію вже хочби тим, що була в піонерській добі першою та найбільшою збіркою, оригінальних українських поезій у Канаді.

Семен Ковбель

Талановитим письменником був також Семен Ковбель (1877-1965), що виявив себе у міжвоєнній добі, але корінням своєї творчості був вже в добі піонерства. Прибув він до Канади з Борщівщини в 1909 році, і з місця пірнув у громадське життя і з ним уже ніколи не розставався. Звідси і його передовсім громадська лірика. Писав крім віршів теж і оповідання, але ім'я здобув собі головню драматичними творами та довголітньою працею на аматорській сцені. В піонерській добі С. Ковбель наипсав "Новий Вертеп", трагікомедію "Дівочі Мрії", що здобула йому великий розголос, драму "Ляхо-Татари" (Конфіденти) та кільканадцять одноактівок. Багато з них ставились на сценах культурно-освітніх організаціях з рукопису, а всі вони мали виховний характер та формували читача і глядача в ідейній та практичній поставі супроти свого оточення. Був теж добрим режисером та актором і це його заходом у 1917 році на сцені Квінс-театру у Вінніпегу поставлено першу українську оперу в Манітобі п.н. "Запорожець за Дунаєм". З його віршів найбільш відомі "Туга", "Цвітки і ключки", "Птича революція".

Під кінець піонерської доби, проявили свої таланти ще такі індивідуальності, як Іван Новосад, Петро Чайковський, П. Олексів, Ю. Шкварок, Анна Прусська (Подольянка), Пантелеймон Божик, Йосиф Ясенчук. Останній видав навіть збірку "Канадійський Кобзар". Серед непересічних талантів, які піднялись на вершини після війни творять окрему групу молоді студенти в Саскатуні, які видавали журнал "Каменярі": Онуфрій Івах, Семен Дорошук, Іван Данильчук та Семен Савчук. Найвище з них знялись на крилах пісні; Онуфрій Івах та Семен Дорошук, що обидва писали українською а частинно й англійською мовами.

Коли піонерську канадську-українську поезію пов'язуємо з виступом М. Говди й І. Дрогомирецького, а передовсім зі Савою Чернецьким-Далешівським, який у 1900 р. на всю широчінь підняв у своїх віршах долю українського поселення в Канаді, то початки піонерської прози зв'язуємо з іменням о. Нестора ДМИТРОВА, що був першим священиком в Канаді. Працював він 1896 і 1897 р. як редактор "Свободи" в ЗДА, і знав з частих дописів з Канади про переживання, турботи та болі поселенців. Коли ж у квітні 1897 року приїхав до Канади і віч у віч зустрінувся з поселенчими проблемами, він написав під впливом конкретних подій кілька цікавих оповідань, без яких нині було б важко збагнути психологію українського іммігранта-піонера. Побувши в Калгарах він написав оповідання "Руска пасха а французький

ксьондз”, а знова, подорожуючи в 1898 році поміж Вінніпегом і Галіфаксом як іміграційний урядовець, зродився цикл оповідань, що дістали спільний заголовок “Образки з Канади”. Оповідання ці Н. Дмитрів базує на контрасті двох культур, української і не української, на примір, у “Руска пасха а французький ксьондз” маємо зудар української і французької культури, в оповіданні “Асиміляція” зудар української і англосаксонської. Теми до оповідань Н. Дмитрів брав з життя імігрантів, вони були часто повторенням подій, що трапились в Калгарі, Стюартбурні чи Теревовлі. В цих же оповіданнях Н. Дмитрів завжди обстоює традиції та культурні надбання свого народу, але не накидує їх, залишаючи читача на власний погляд. В оповіданні “Асиміляція” автор зобразив перше українське-англійське подружжя в Канаді, що відбулось в 1897 р. в Давфині між Френком (Нексом —М.Г.М.) з Лондону, друкарем у Давфині з Анною (Заровною —М.Г.М.) з Галичини. Також трапилось в 1897 р. у Стюартбурні, де побрались меноніт з україночку. Н. Дмитрів змалював цю подію в оповіданні “Вийшла за Меноніта”. Оповідання з імігрантського життя в Канаді є “Тимко Гаврилук” (1897 р.), своєрідна епопея українського імігранта, що через Скіллу і Харибду продістається на гомстед в Канаді. В циклі “Образки з Канади” є ще й оповідання, як “Неділя в Оттаві”. Хоч о. Н. Дмитрів перебув в Канаді неповних два роки, його письменницька творчість більш пов’язана з Канадою, як з країною замешкання, тобто ЗДА.

Подібно як Сава Чернецький, син городенської землі, вів перед у піонерській поезії, так син цієї землі Аполінарій НОВАК (1888-1961) зі Серафинець заблуснув своїм талантом у прозі й оповіданнях. Аполінарій прибув до Канади молодим юнаком-студентом і свою освіту завдячує наполегливій праці над собою. Згодом він співпрацює зі “Свободою” в ЗДА, бере участь у культурно-освітній праці Вінніпегу та приглядається до життя. Своє перше оповідання “Перший день заробітку у Канаді” написав у 1906 році. Героїв його оповідання розторошує брила каміння, коли то будувалась перша трансконтинентальна залізниця, і таки поруч шляху похоронили їх друзі. Робітники “вгризались в скали дальше і дальше. Вони промощували дикі нетри Онтерії—кінчить Новак—і падали, як перші жертви, в хосен замітного розвитку Канади”. Свої оповідання містив Новак у різних часописах, вони повні соціальних нерівностей та несправедливостей. Визиск, безробіття, кривда меншого, непевність життя та завтрішного дня—це теми, що повторяються часто-густо в його оповіданнях. Його герої негнуті, вони не завертають з дороги і

падуть тільки тоді, коли їх вбивають сили природи. До перших піонерських оповідань А. Новака належали ще: “Вірно робив”, “Безробіття”, “Похорон”, “Сміх” (з життя наших залізоробів у Канаді) “Шекей” та інші. В 1910 році появилася перша збірка оповідань п.н. “Канадські Оповідання” пера А. Новака та інших сучасних йому авторів.

Ще іншим письменницьким талантом, що вписав своє ім'я в піонерську добу Канади, був Зигмонт БИЧИНСЬКИЙ (1880-1947). Приїхав він до Америки з початковим письменницьким ім'ям. Він вже друкувався в Літературно-Науковому Віснику, помістивши там одне з перших своїх оповідань п.н. “Дочка Штундисти” і підписав його псевдонімом “Анин”, там же була друквана його “Армія Спасенія” під псевдонімом Ганин. Сюжети до обидвох оповідань були взяті частинно з американського життя, як зрештою в “Педлярах” та “Поході Духоборів”. Зигмонт був студентом прав на Львівському університеті, але не закінчив студій і в 1904 р. приїхав до Нью Йорку, в тому саме часі, Сава Чернецький відійшов з праці, як опівробітник “Свободи”, і З. Бичинський прийшов на його місце, на якому довго не затримався, бо рік пізніше був уже студентом пресвітеріанського духовного семінаря в Алегені в Пенсильванії. На другому році студій в Алегені приїхав до Канади і продовжував студії в Манітобському Каледжі. В 1908 році, перебрав він після Осипа Мегаса редакторство газети “Канадійський Фармер” і перебув на цьому посту один рік і переїхав до Алберти на вчительську посаду. В 1910 році переїхав до ЗДА і всеціло заангажувався у пресвітеріанському русі, як пастор та редактор газети “Союз”. Вважався він найбільш освіченою людиною та найкращим літератором піонерської доби.

В роках, коли З. Бичинський працював у “Свободі” та “Канадійському Фармері”, те ж у час свого вчителювання, написав він низку оповідань з життя українських піонерів, що були поміщені у згаданих уже обидвох часописах. Сюди належать: “Доробився”, “Страйкарі”, “Батьки і діти” та інші. Написав драму в чотирьох діях п.н. “В старім і новім краю”, що вийшла друком у В-цтві ім. А. Бончевського (Ч. 27-28). Видав повість “Емігранти” та ще ряд оповідань. Зредагував перший український календар у Канаді, та причинився до виходу збірки у світ Т. Федика та Д. Параговського. Був це не тільки письменник, але й перший літературний критик з українців Канади.

Онуфрій ГИКАВИЙ (1886-1945) деб'ютував у поезії і прозі, але в прозі виявився він значно кращим майстром. Свої поезії

та оповідання містив у різних часописах, найбільш у “Канадійському Фармері”, якого і став редактором в 1913 р., перебувши на цьому пості, безперервно около 20 років. Імення принесли йому “Оповідання для дітей” (70 сторінок), що вийшли накладом “Руської Книгарні” з друкарні Я. Крета в 1910 р. та цим дав початок розвою дитячої літератури, яка розгорнулася ширше вже в повоєнній добі. Перекладав він з англійської мови та російської. Перші такі переклади вийшли коштом часопису “Правда” в Нью-Йорку в 1904 р. п.н. “Народні казки”. З під пера О. Гикавого вийшли деякі науково-популярні праці, як от “Важливі закони Канади”, “Коротка Історія Канади” та низка менших праць.

Окреме місце в українській піонерській літературі займає Мирослав СТЕЧИШИН (1883-1947), що у своїй письменницькій діяльності, поставив себе поміж белестристиком і публіцистиком. Остання в нього завжди переважала і її шляхом він таки пішов повністю в пізніших роках. Робив він переклади та писав оригінальні оповідання. До останніх треба зачислити: “Бом”, “Лиш м’ясо”, “Суд панів над робітником”, “Пайлот бют” та інші; в перекладах, на прим.: “Ніч Ернеста Пола” та в оригінальних оповіданнях М. Стечишин спинювався над соціальною несправедливістю і з гнівом висловлювався про тих, що використовували слабших. Як відомо редагував він “Робочий Народ”, “Новини”, а пізніше “Український Голос”. Був фанатичним визнацем свого вірую, пристрасно полемізував, любив або ненавидів; середини в нього не було. Немає сумніву, що писання М. Стечишина поважно впливали на формування світогляду українського піонера. В часі першої світової війни зірвав був зі соціалістичними колами на завжди, після війни перебрав редагування часопису “Український Голос” та оформлював його довгих двадцять років, ставши водночас ідеологом української національної течії в Канаді. Журналістична і публіцистична праця без решти заглушили його письменницькі зацікавлення і здібності.

Талановитим письменником був Павло КРАТ, що писав не тільки вірші (його збірка поезій “За землю і волю”, видана в 1914 році), але й оповідання, наукові розвідки, критичні статті, те ж і переклади.

Одне з перших його оповідань, це “Візита Червоної Дружини” і до таких належать також “Прочанка”, “Жертва”, “Діти”, “Коли легше буде”. Написав ще гумористичну повість “Посліднє хождение Бога по землі” або “Бог на революції”, що появилася в 1915 році. Писав сатиру, зокрема політичну та підписував її псевдо-

німом П. Терненко. Був редактором першого українського соціалістичного часопису в Канаді “Червоний Прапор” та співпрацював з “Робочим Народом”, “Ранком”, видавав теж гумористичний журнал “Кадило”. Коли розійшовсь із соціалістичним середовищем, писав духовні науки в часописі “Ранок”.

В 1915 році появились в англійському перекладі “Українські Народні Пісні”, що їх переклала Флоренс Рендел Лайвсей при допомозі Павла Крата, який написав вступ до цієї збірки і яка започаткувала в більших розмірах перекладну українсько-англійську літературу в Канаді. Внедовзі після цього, бо 1922 року, А. Гантер переложив на англійську мову “Кобзаря” Тараса Шевченка. Перекладну англійсько-українську літературу започаткував Іван БОДРУГ у 1910 році, який перевів “Путь паломника з цього світу в будучий світ”, пера Джана Боніяна. Хоча книжка вийшла в Нью-Йорку, її перекладено в Канаді. Іван Бодруг переложив те ж з англійської мови багато релігійних пісень, що їх випустило у світ видавництво “Ранок”. Ще інший проповідник Пресвітеріянської Церкви З. Бичинський переклав велику повість Л. Волеса “Бен Гур”. Максим Пасічняк перевів велику повість з польської мови п.н. “Пірване Диття”. Для повності перекладів треба згадати про перший переклад із української мови на англійську. Цього довершив Е. В. Томпсон, який переложив піонерський вірш М. Говди п.н. “To Canada” в 1905 р. Є можливість, що таких перекладів є більше.

Вибились теж індивідуальності в інших жанрах красного письменства. Тут передусім треба згадати Степана Фодчука (1888-1967) та Якова Майданика (1891—) та їхню сатиру.

Окрему категорію оповідань творить тематика т. зв. “Штіфа Табачнюка”. Табачнюк це несуспільний і неконструктивний тип, якого Я. Майданик і С. Фодчук та й інші висмівали, бо хиби Штіфа Табачнюка все таки зустрічались серед імігрантського загалу.

Сатириком та поетом значно більшої величини був Петро КАРМАНСЬКИЙ (1878-1956), що створив цикл української політичної сатири в Канаді п.н. “Малп’яче Зеркало”, яке систематично друкувалось в часописі “Канада” (1913-1914).

А. Максимчук писав часто політичну сатиру, а передусім на релігійні теми, а даліше статті на промадсько-господарські теми, як теж оповідання, які друкувались в “Ранку”. Свої праці він часто підписував псевдонімом “О. Кирилів”.

Перші кроки в науковій літературі зробили Орест Жеребко і Михайло Щербінін. Останній написав і опублікував при допомозі “Манітоба Фрі Прес” першу працю в англійській мові про укра-

інців в Канаді п.н. "The Galicians Dwelling in Canada and Their Origin (1906). До групи науковців треба зачислити також і д-ра О. Сушка, що видав у Канаді перший науковий журнал "Україна" (два числа), написав також кілька соціалістичних праць, що стосувались українського церковного життя у Канаді та в ряди-годи писав ще й вірші та політичну сатиру.

Розглядаючи ранню поезію і прозу в піонерській добі, можна її поділити на два заокруглені етапи. Перший етап закінчився появою літературного журналу "Хата", другий зорганізованим "Т-ва Письменників і Журналістів". У першому етапі головну роль відіграв Я. Н. Крет (1883-1964), який крім письменницьких та наукових здібностей, виявив також підприємчивість та організаційний хист. Він любив книжку і полюбив її друк, а це заставило його зорганізувати друкарню. Маючи друкарню, Я. Н. Крет був у близьких взаєминах з українськими літераторами того часу: А. Новаком, М. Стечишином, В. Кудриком, О. Гикавим та іншими. Сам те ж цікавився літературою і дещо писав. Всі ці літератори разом відчували потребу літературного журналу, бо пресові сторінки були вже для них за вузькі. Після довгих дискусій та остаточних нарад, схвалено видавати "Ілюстрований журнал літератури, політики, і сучасного життя", який і охрещеною "Хатою" і він став виходити під редакцією Я. Н. Крета.

Перше число "Хати" вийшло в січні 1911 року, у Вінніпегу з "Руської Друкарні" Я. Н. Крета. В журналі "Хата" співробітничали: П. Крат-Терненко, що писав під ініціалами П.К.Т., В. Цебрівський, В. Кудрик, А. Новак, М. Стечишин, О. Жеребка (наукові статті), Осип Боян, П. Казан та другі. Словом довкола "Хати" згуртувались всі активні працівники пера, до неї приступила письменницька еліта. Ціль журналу була ясна: в одній з передовиць стояло, що редакція бажає зробити "Хату" місцем, "де мали б змогу розвиватись літературні сили на заморській Русі..." Формат журналу був 8.5x12 цалів, об'ємом 32 сторінки друку. В англійській мові журнал звався "Home", (Monthly Magazine for Ruthenian People, in North America). Але "Хата" не вдержалась довго і вийшло тільки шість чисел. Все ж журнал відмітив своєрідний історичний процес, ним і був завершений перший етап, дозрівання і росту українського літературного слова в Канаді.

В десятилітті що пройшло після появи "Хати", українська література в Канаді, пережила свій другий етап, який закінчився зорганізованим "Т-ва Письменників і Журналістів" у Канаді. В оформленні цього товариства чільну роль відіграли Аполінарії

Новак та Іван Данильчук. Перший до якогось ступня репрезентував стару, чисто піонерську еліту, а І. Данильчук—молоді таланти, що виховувались уже в Канаді. Після довшого підготовчого процесу в дні 30 березня 1923 року у Вінніпезі, відбулись установчі збори, запланованого товариства, що й були водночас першими зборами українських літературів Канади. Приявні зробили підсумки письменницьких талантів Канади, А. Новак, організаційний секретар цього діла предložив список 110 осіб, що так чи інакше, “виказали свій письменницький талант”.

Письменницьке слово молодого гурта поетів і прозаїків ранньої піонерської доби мало помітний і додатний вплив на формування української духовості в Канаді. І не лише в Канаді; цей вплив до якоїсь міри відбивався і на житті українців у ЗДА, тому що майже всі “канадійці” співпрацювали спершу в українсько-американських часописах.

У перших трьох збірках поетичного слова, що появилися в ЗДА та звались: “Америка”, “Журавлі”, “Покуса”, переважали автори Канади. Про їх вплив на формування світогляду українців у ЗДА Омелян Ревюк висловлюється так: “В американських газетах писали те ж про життя імігрантів у Канаді канадійські письменники... З розвоєм у Канаді української преси ці письменники перестали впливати на українських читачів в Злучених Державах”⁶⁾. Група літературів піонерської доби—це були молоді ентузіясти. Всі вони майже однолітки. Збиралися вони до поетичного лету, бувши ще юнаками, а коли їм перейшла двадцятка, вони вже брали відповідальність за громадське та культурне життя свого часу. Вони були й піонерами української преси в новій країні, більшість з них відбули за редакторським столиком, десяток і більше років. Виконувати в піонерській добі це почесне звання, означало також записувати себе на важку працю. Крім редагування треба було бути репортером, експедитором та відбувати цілу низку інших додаткових функцій.

Таких запрацьованих редакторів поетична муза не держалася: важка редакційна праця здебільша, заглушила їх поетичні полети і не дала їм повністю виявити своїх багатих талантів. За те стали вони справжніми каменями поетичного і друкованого слова серед української спільноти в ранній добі її розвитку в Канаді.

⁶⁾ О. Ревюк: “Наші літературні й мистецькі надбання в Америці”, Пропам’ятна Книга УНС, Джерзі Сіті, 1936, стор. 349.

ПЕРШІ КНИЖКОВІ ВИДАННЯ, КНИГАРНІ І ВИДАВНИЦТВА

Важко встановити, які саме були українські видання, що появилися перші в Канаді. Знаємо з певністю, що першим видавництвом, яке почало видавати перший часопис у Канаді, була “Канадська північно-західня Видавнича Спілка у Вінніпегу”; в англійській мові: “The Canada North West Company”, зорганізована у вересні 1903 року. Щойно у листопаді того ж року спілка дістала українські черенки з Нью-Йорку і в тому ж самому місяці, точніше 12 листопада 1903 року, випустила у світ перший український часопис у Канаді. З певністю знаємо, що до того часу українських черенок у Канаді не було, а хто хотів дати будь-яке повідомлення до друку, мусів користуватися латинськими черенками. Крім друкарні “Канадської північно-західньої видавничої Спілки”, в роках 1903 і в першій половині 1904 не було інших друкарень. В другій половині 1904 року зорганізована була “Видавнича Спілка” та друкарня, що видавала тижневик “Слово”, а в 1905 році є вже і третя друкарня, що стала видавати часопис “Ранок”. Ще пізніше, бо в 1907 році, зорганізовано було “Видавництво Червоний Прапор”. Всі видавництва обмежувалися в початках до випуску часописів, з якими було спершу багато труднощів, бо не легко було налагодити їхню регулярну появу. Найсильніше стояло тоді видавництво “Канадська північно-західня видавнича Спілка” яка видавала часопис “Канадійський Фармер”, яке мало добре платні оголошення, та час-до-часу замовлення від ліберального домініяльного уряду; передовсім з ділянки іміграційних оголошень, порад та вказівок для новоприбулих іммігрантів. Саме цьому видавництву припала першість домовлятися у справі друку першої української книжки в Канаді в 1904 році. Був це українсько-англійський підручник, що його опрацювали в тому ж році І. Бодруг та М. Щербінін п.н. “Ruthenian-English Glossary or Dictionary or English Manual for Ruthenians”. Як бачимо це був “універсальний підручник” для вивчення англійської мови і він побачив світ при кінці 1904 року з датою 1905 р. Перша українська книжка, що появилася з датою 1904 року, був “Християнський Катехизм”, що начислював 40 сторінок друку, який видала Незалежна Грецька Церква. В 1904 році появилася також політична брошура п.н. “Беріть читайте і розсудіть”. Мала вона пропагандивний характер і побачила світ перед

федеральними виборами, які відбулися 3 листопада 1904 року. В 1904 році появилась ще одна партійно-пропагандивна перед-виборча брошура п.н. “Для добрих руских виборців”. Першу видали ліберали, другу консервати. Перша друкувалась у В-цтві “Канадської північно-західньої видавничої Спілки”, друга у В-цтві “Слово”. Це були перші книжкові ластівки.

“Українська Вільнодумна Федерація” у Вінніпегу опублікувала була в пресі в 1907 р., що вона випустила друком у листопаді того ж року “Першу книжечку в українській мові в Канаді”. Була це публікація що мала в собі дві праці: “Життєпис М. Драгоманова” авторства М. Лозинського, та “Націоналізм і народні святощі”, пера самого М. Драгоманова. Появились вони під спільним наголовком “Вільний Світ”. Дехто помилково зв’язував з цією брошурою початки української книжки в Канаді, покликуючись на замітку в цій брошурці неначе вона “Перша книжечка в Канаді”.

Одним із ранніх видань є також 46 сторінкова публікація п.н. “Західна Канада”. Було це спеціальне видання з уповажнення Франка Олівера, міністра внутрішніх справ Канади і вийшло воно з друкарні “Канадійського Фармера” в 1907 році. Видання це цінне своїми даними про початкову українську іміграцію до Канади, ілюстроване і має при кінці мапу західної Канади, на якій відмічені червоними зірками українські колонії в Манітобі, Саскачевані, Алберті та Британській Колумбії. До ранніх видань належала те ж згадувана повище праця українця в англійській мові, що вийшла п.н. “The Galicians Dwelling in Canada and Their Origin”. Появилась вона з серії видань “The Historical and Scientific Society of Manitoba”, як 71 випуск, квітень 1906 р.

Варт зацитувати дещо з конклюдії автора, в якій він з’ясовує основні риси українців в тому часі такими словами:

“The Galicians residing in Canada have shown that they can thrive as an agricultural people. They are fond of locating on bushy and slightly hilly homesteads and also near watercourses, reminding them of their old country. They understand living on very scanty provisions in the first years of their settlement... They find here ample scope for gratifying their love of liberty, and some of them have so far been identified with their new conditions, that they are proud and happy to be called “Canadians”.

Така оцінка найкраще говорить про вартість поселеного елемента, якими були вже в 1906 році українці, та яких у той час часто називали “Galicians”.

До ранніх видавництв, про які була вже мова, належить також “Ruthenian Press”, звана часто “Руською Друкарнею” у Вінніпегу.

гу, яка постала в 1908 році. Вона різнилась від інших тим, що коли згадані видавництва організувались здебільша на те, щоб видавати часопис, тоді “Руська Друкарня” мала на меті публікувати книжкові видання. Організатором і власником видавництва був Яків Н. Крет. З друкарні цього видавництва побачили світ десяток різних видань, теж перший український літературний журнал у Канаді “Хата” та підручник української мови, що появився коштом Петра Зварича п.н. “Помічник для малих школярів”. Обидва видання побачили світ у 1911 році, що був вже роком поширеної розбудови українських видавництв, часописів та популярної книжки. Цей ріст почався в 1908 році і звідси дехто став робити фальшиві заключення, що 1908 р. є початковим роком української книжки та літератури в Канаді.

Багато причинилася до поширення та до друку української книжки в Канаді “Руська Книгарня”, яка офіційно заіснувала під кінець 1905 року. Власником її був Френк Доячек і спершу вона була в його мішку та валізі. З ними він їздив по фармах та продавав книжки і брошури від хати до хати. В 1906 році він вже оголошував у пресі свою книгарню, що приміщувалась при вул. 435 Селкірк у Вінніпегу.

Відвідуючи фарми, рухливий і повний ініціативи Ф. Доячек збагнув, що потрібно поселенцям і на що був збут. Спочатку Ф. Доячек спроваджував книжки із Львова, Перемишля та Відня, але вкотре взявсь самий видавати дрібніші публікації. Скріпивши свої фінанси, Ф. Доячек видавав великим накладом поважні речі. Накладом “Руської Книгарні” вийшло кілька сот різних видань, з додатком до цього, близько пів сотні альманахів, календарів, що звались “Канадійський Фармер”, “Загальний Календар”, “Вуйко”, “Українська Родина”, “Приятель Жовніра” тощо. Перевидав він “Ілюстровану Історію України” М. Грушевського.

Першою висилковою книгарнею в піонерській добі була “Українська Книгарня” зорганізована на початку 1909 року. Її власником був А. Новак, який спроваджував книжки з Києва, Львова, Черновець та інших видавничих осередків України, комплектував їх у різні серії, і так оголошував у часописах. Українська Книгарня дбала про високоякісну книжку, передусім наукового змісту. Можливо, що тому вона й не змогла довго вдержатися.

Видавництво “Ранок” випустило низку видань релігійно-політичного змісту, працю свою започаткувало це видавництво в 1905 р., але книжкові публікації стали появлятися у ньому щойно в 1908 році.

До плідних і якісних видавництв належала “Українська Видав-

нича Спілка” зорганізована в 1910 році. Книжкові видання стали в цьому видавництві виходити вже в 1911 році. Одними з перших були: збірка поезій В. Кудрика “Весна”, “Тімста робітника”, оповідання з канадського життя та інші. Біля пів сотні вправді дрібних, але добірних видань, побачили світ у цій видавничій спілці, також чотири календарі-альманахи, які мають дуже цінні матеріали до історії українців Канади.

Видання, що появились накладом і друком “Канадійського

**Френк Доячек,
який видав
кількасот
українських
видань в
піонерській добі.**

Українця” у Вінніпегу, оголошувались під фірмою “Провидіння”. До найбільших видань в цьому видавництві слід зачислити “Кобзар Т. Шевченка”, який вийшов був великим накладом. Видавництво звертало окрему увагу на якість книжки, цінні були також і його календарі-альманахи.

Всі згадані видавництва діяли у Вінніпегу, який став важливим осередком українського друкованого слова в Канаді уже в початках. В Едмонтоні незначну видавничу діяльність проявляла в тому ж часі “Українська Видавнича Спілка”.

Окрему, ідеологічно споріднену групу творили соціалістичні видавництва. Вінніпег був першим осередком, у якому зорганізовані видавництва “Червоного Прапора” та “Робочого Народу”, тут і виходила бібліотека “Червоного Прапора” та пізніше “Робочого Народу”. В Торонто попри видання “Робітничого Слова” розгорнула видавничу діяльність теж “Робітничка Книгарня і

Видавнича Спілка”. В Монтреалі І. Гнида видавав “Бібліотеку Новий Світ”. Всі ці видання, разом біля сотні, були здебільша вишкільною та ідеологічно-політичною лектурою. Були серед них наукові та теж історичні публікації. “Робочий Народ” видав у 1918 р. календар-альманах, який оформила “Українська Соціалістична Демократична Партія” у своєрідну історію робітничого руху. В альманаху “Нового Світу” з Монтреалу можна знайти низку матеріалів про цей рух, зокрема на сході Канади.

Велику роль в поширюванні українських видань відігравали книгарні, які були книжковим посередником між видавництвами і читачами і стали працювати з розвитком часописної та книжкової продукції. Найстаршою книгарною була “Руська Книгарня” у Вінніпегу. Після цього були зорганізовані у Вінніпегу ще такі книгарні, як “Українська Книгарня”, “Українська Робітнича Книгарня”, Спілкова Книгарня “Акорд” під управою М. Пасічняка та Католицька Книгарня “Провидіння”. В Саскатуні працювала “Українська Книгарня”, а Ф. Сочинський зорганізував “Українську Торгівлю і Книгарню”. В Едмонтоні визначну роль відіграла “Українська Книгарня”, яку зорганізували брати Фербеї. Форт Вілліям мав також свою книгарню, якої власником був О. Орноровський. В Торонто була зорганізована “Українська Робітнича Книгарня Просвіта”, в Монтреалі “Українська Книгарня” та “Загальна Книгарня”, а під час війни теж була “Українська Книгарня” у Гамільтоні.

Під кінець піонерської доби в цілій Канаді працювало вже кільканадцять книгарень.

Пам'ятник Василю Слянякові в Чипмен, Алберта.

ДВО-НАПРЯМНІСТЬ ЕТНІЧНОЇ Й ВСЕКАНАДСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Якщо приглянутись розвитку української спільноти та її красного письменства і преси, що відзеркалювали життя цієї спільноти, то зазиримо, що в її житті діяли два основні фактори.

Першим і основним з них було бажання спільноти зосередити себе на власні цінності, як відокремлену культурно-національну спільноту, що мала свої власні культурні прикмети, а в парі з тим інші національні цілі. Ця спільнота основно різнилася від інших спільнот Канади. Цей фактор був сильно домінуючий у таких пресових органах, як "Канадійський Фармер", у початках його оформлення, "Червоний Прапор", "Робочий Народ", "Нова Громада" і передовсім дуже помітне в "Українському Голосі", "Новому Краю", та "Новинах". Три останні часописи були найбільш принципові у зберіганні української культури в Канаді, її розвитку, поширення та поглиблення, всі три теж зор'єнтовували зусилля народу на власні сили і підкреслювали почуття гордості й сили та вклад українських поселенців в розбудову Канади: почувалися вони співгосподарями цієї країни і за працю своїх рук, та матеріальні інвестиції в економічну розбудову країни вимагали відповідної рекомпензати у правах та привілеях, зокрема в церковній, культурно-освітній та шкільній діяльності. А що такі вимоги доводилось важко здійснювати, то й деякі з названих організацій підкреслювали потребу формувати політичні тіла, що мали б політичними засобами добиватися своєї цілі. Ця тенденція виявилася зокрема серед українців у провінціях Саскачевану й Алберти: "Новий Край" і "Новини" сильно піддержували цю розвоюючу лінію і на підставі акції, та проголошених у пресі принципів можна б твердити, що саме ці часописи були своєрідним хребтом у національній структурі українців Канади. В цьому відношенні підтримував їх теж "Канадійський Русин", який згодом мав назву "Канадійський Українець", але з тим, що релігійне питання було в ньому найбільш домінуюче й в тіні цього питання, не завжди можна було добачити повний засяг національних проблем спільноти.

Релігійне питання було в тому часі зокрема акутне, коли взяти під увагу, що в наступі на греко-католицизм, брали участь методисти, пресвітеріани, т. зв. "Незалежна Грецька Церква" та "Ро-

сійська Православна Місія”,—саме “Канадійський Русин” стояв на межі, поміж т. зв. чисто національними та релігійними часописами. “Ранок”, “Канадієць” і далі русофільська преса наголошували релігійність як основу, але в запіллі мала ця преса цілий арсенал аргументів на те, щоби доказувати таку чи іншу культуру вищу від культури народу, для якого ця преса була призначена. Ця ж преса черпала свої засоби передусім з неукраїнських джерел і в основному була фінансована такими чи іншими релігійними, а то й політичними асоціаціями та конгрегаціями. Без сумніву ця залежність була різна в різний час.

Найскрайніша була в цьому відношенні русофільська преса, яка в основі заперечувала канадські цілі і часто служила імперіальним справам, що стояли поза Канадою, отже й була шкідливою з кожного погляду і для народу, для якого її друковано і для країни в якій вона виходила. Зосереджувала вона читача, не на силу свого народу і вартості країни замешкання та адоптації, а відводила зір від них і спрямовувала його поза ці середовища, словом—ця преса була відосередною силою в кожному відношенні.

Інакша була справа з такими пресовими органами, як “Ранок” і “Канадієць”. Коли з релігійного погляду вони вносили, деякі нові елементи, які часто не гармонізували з традицією народу, то в культурному відношенні, вони накидали конфліктний багаж, який важко приноровлювався до нових обставин; силою постійного тиску вони заціплювали початки т. зв. “асиміляції”, чи в їх лексиконі “канадіянізації”. Чим більше цей тиск прибирав на силі то більше від’ємні наслідки залишав він по собі,—“канадіянізація” виявлялась в тому, що затиралось національне обличчя індивідуа, зміняла чи скорочувала його прізвище, підсувала йому нові побутові зразки тощо. В політичному відношенні ця преса була зорієнтована на державно-творчі елементи країни замешкання і в цьому її був великий для тієї країни зовнішній позитив.

Ще інший фактор заважив на видаванню й оформленні такої преси, як “Канадійський Фармер”, “Слово”, “Канадійські Вісті”, “Поступ”, і “Канада” та ще раніше “Червоний Прапор”, чи “Робочий Народ”. Переважав у ній передусім партійно-політичний і в парі з тим не рідко бизнесовий мотив. Кожна існуюча партія Канади хотіла мати на своїх політичних причілках власні гучномовці, якими можна було подати свої ідеї та кличі; коли ліберали побачили, що ініціатори “Канадійського Фармера” потребують фінансової помочі, вони її дали. Те саме зробили консерва-

ти зі “Словом” та “Канадою”, а соціалісти, які не мали великих фінансових засобів, бодай ідейно сприяли такій пресі, як “Червоний Прапор”, “Робочий Народ”, “Нова Громада”, чи “Робітничче Слово”. Останній відитнок т. зв. соціалістична преса, забулювалася вже із загальним соціалістичним рухом у світі і тим самим частинно втрачала орієнтацію на цілісні сили Канади та української спільноти. У свою чергу, близько цих сил стояла преса т. зв. проліберальна та проконсервативна. Треба однак підчеркнути, що ця преса ніколи не зривала із культурними зв'язками народу, для якого її видавалось, навпаки допомагала в більшій чи в меншій мірі, такі культурні гони посилювати та зглиблювати.

Інтензивність цього питання була зумовлена часто індивідуальним підходом даного редактора чи безпосередніх видавців. Соціалістична преса збудована майже виключно на власних фінансових засобах, стояла в національних питаннях близько т. зв. чисто національної преси, як “Український Голос”, “Рідний Край”, та “Новини”. Інакше оформилось це питання аж під кінець піонерської доби, коли середовище “Робочого Народу” пішло на чисто крайній інтернаціональний комунізм.

Чисельність і різnorodність пресових органів доказує, що українці, поселенці в Канаді знали собі ціну з одної сторони, з другої сторони виявляли в цій пресі теж питомий тягар цієї спільноти, хоч бували випадки, коли можна було відчутися недоцінювання своїх власних культурних вартостей.

Численність українських періодиків бентежила навіть близького сусіда “Свободу” з Джерзі Ситі, ЗДА, яка в 1911 році писала, мовляв “колись канадські Русини нарікали, що нема кому орати народної ниви, але тепер вже таки тяжко обігнатися від народних діячів. Орять, як хто вміє сю зарослу буряном народну ниву... Отсе явище, що серед канадських русинів виходить така кількість часописів, толкується обставиною, що канадійські Русини, се те щасливе стадо, над яким б'ються не тільки політичні партії, але й ще більше різноісповідні церкви” ¹⁾). Ця сама газета згадує ще, що “Русини латинники читають “Газету Католицьку”, яка виходила в польській мові.

Погляди “Свободи” були тільки частинно слушні. Українські поселенці Канади вже в початках стали почувати себе постійними жителями Канади. Посідання 160 акрового гомстеду, та надія, що за три роки це господарство буде повною власністю поселенця, робило його вже в початках домовитим хазяїном країни

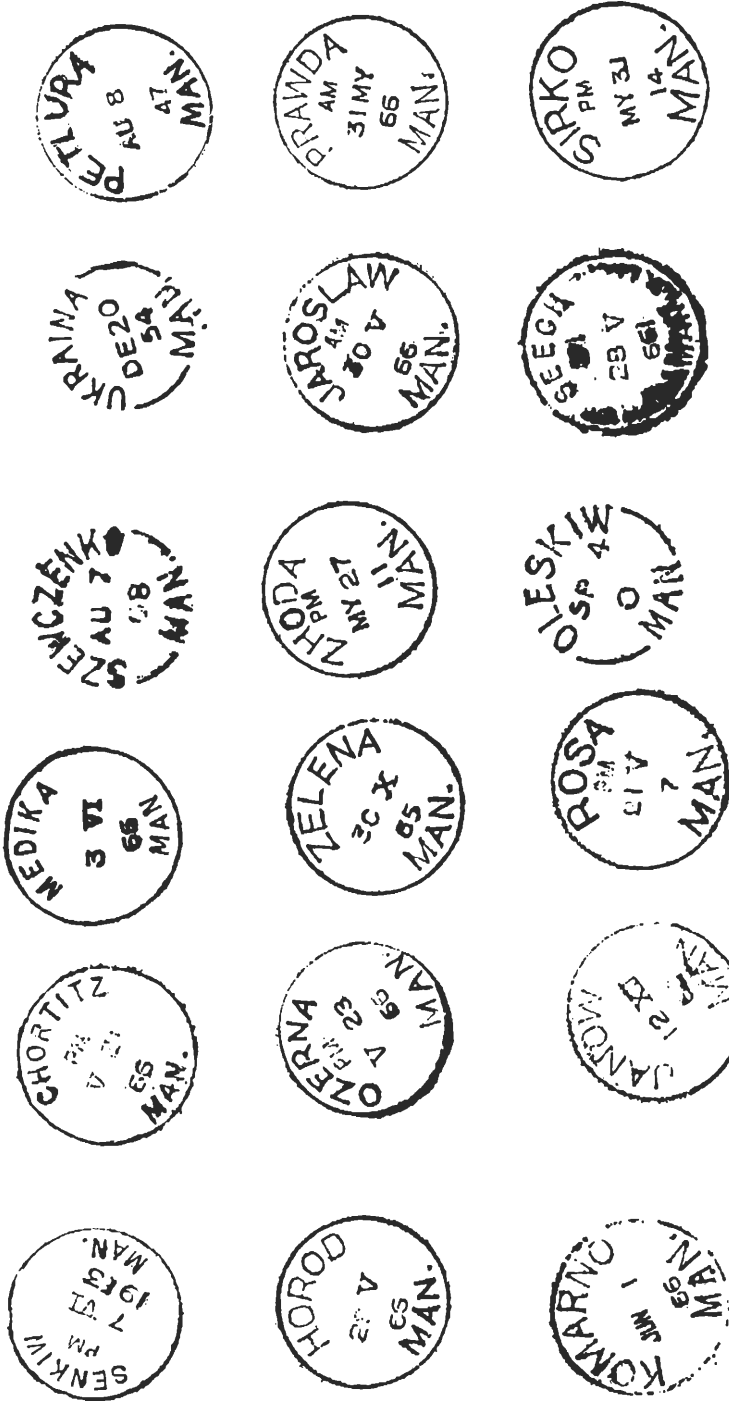
¹⁾ “Свобода”, ч. 50 з 1911 р.

і на цих психологічних основах виростала низка його турбот про культурну та політичну сторінку життя. Звідси впливала перша думка про те, щоб порозуміватися з собою та розв'язувати проблеми дня під спільним знаменником. Так був задуманий перший часопис. За ним чергувались інші. Оточення накидало додаткові проблеми, які впливали з росту спільноти, теж які де-хто хотів цій спільноті по експериментаторськи прищеплювати. Були течії, які намагалися гальмувати ріст спільноти. Акція ви-кликувала реакцію. В цій боротьбі відбувалася мобілізація сил і в висліді цієї мобілізації тої самої боротьби приходила інтеграція спільноти на базі підсвідомої та свідомої гравітації до свого національного етнічного кореня і до державницької приналежності.

Всупереч до відосередних течій ця інтеграція зростала з кожним роком, хоча українці походили зпід різних культурних і політичних окупацій та хоч були релігійно зрізничковані, вони знаходили спільну мову в площині свого історичного минулого і національної культури, церкви, самоосвіти та шкільництва. Цей спільний знаменник, в більшому чи меншому ступні, зустрінемо майже дослівно в кожному тогочасному пресовому органі, українських поселенців, навіть у найменше чутливому на ці справи методистському “Канадійцеві”.

Державницька відповідальність за сьогоднішній день Канади, за її будуче і розбудову—це другий компонент, який підсвідомо і овідомо, пробивається в більшому чи меншому напруженні, залежно від основних цілей кожного органу. Найменше це видно в русофільській пресі, яку треба розглядати радше, як ефемеридне та кон'юктурне явище, яке нічого спільного не мало з органічним ростом спільноти.

Над обома цими факторами був ще третій чинник, що вже входив у загальну людську сферу, а саме загально людське бажання свободи, бути людиною, бути собою. Це проявлялося вже в початках, коли стало творитись життя спільноти. Наглядно про ці фактори говорять назви осель, шкіл, пошт, установ. Першу групову оселю, яку закладали українці в Канаді, назвали “Руською Свободою” злучивши в ньому загально-людський елемент з національним. Перший хрест, який був здвигнений на пошану першої Служби Божої в Канаді назвали “Хрестом Свободи” і майже в кожній колонії, коли ставили хрести звали їх “Хрестами Свободи”. Великим ідеалом “Свободи”, “Правди” і “Воли” поклонялися вої поселенці. Ще сьогодні існує пошта “Правда”, і “Згода”, були зорганізовані читальні й установи що

ДОКУМЕНТ УКРАЇНСЬКО-КАНАДСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Деякі назви поштових урядів в Манітобі, в більшості створені воїни в піонерській добі; деякі, як "Петлюра", "Медика", "Медика" постали в другій добі.

носили назву “Воля”, “Єдність”, чи “Праця”. Ще недавно існували такі школи, як “Січ” і “Запоріжжя”, що були в українській історії символом свободи, незалежного духа одиниці і народу.

Серед численних українських назв велику групу творять назви, що ідентифікують оселю чи суспільну групу з історично-географічними цінностями спільноти. Перша українська оселя, що постала в Манітобі, дістала назву “Русь”. Школа “Галичина”, одна з найстарших шкіл у Манітобі, означала західну частину України, звідки прийшло найбільш українських імігрантів. Була школа “Буковина”, що мала нагадувати ще іншу частину України. Інші назви, як Теремовля (Трембовля), Косів, Коломия, Стрий, Дніпро, Дністер, Прут, Ярослав, Володимир, Шевченко, Дорошенко, Тарас, Куліш, Ольга, Мазепа, Хмельницький, нагадували визначні постаті з історії, назви рік, міст України. Понад 130 українських назв різних місцевостей в Канаді перенесено з України і вони стали загально-канадськими.

Якщо йдеться про загально-канадську інтеграцію, то в цій ділянці маємо багато зразків, що імігранти приймали за свої назви так як “Сифтон”, “Роблін”, “Бекет”, “Лоріє”, “Кінг Едвард”. Цю інтеграцію загально-канадського значення бачимо теж у культурній ділянці поодиноких осель та клітин. У багатьох з них імігранти організували курси української і англійської мови, не тільки для молоді, але і для старших, щоб таким чином вростати в новий терен поселення. Почуття спів-господаря країни наказувало декому, далеко ще до світової війни організувати українсько-канадський полк. Цей горожанський вияв був до речі не зреалізований, але ідея такого полку говорить сама за себе. В часі світової війни вона виявилася теж зголошенням чисельних охотників, які пішли боротися за Канаду.

Булоб доцільним теж замітити, що вже на початку світової війни, єпископ Н. Будка в своєму другому посланні, коли Велика Британія визначила своє становище в новій військовій хуртовині, закликав українців Канади бути готовими до оборони “краю, що пригорнув нас, дав захист під стягом Бритійської Імперії, де ми найшли не лише хліб і можливість духового розвою”. Цитований ієрарх заговорив також про евентуальну потребу “русських полків, зложених з канадійських русинів-горожан” ²⁾.

Якщо говорити про інтеграцію українців в загально-канадську спільноту то її пряму лінію можна сміло проводити по господарському і політичному секторі. Зате етнічна інтеграція міцніла в

²⁾ “Канадійський Русин”, ч. 32, 8 серпня 1914.

психічно-чуттєвій площині, зокрема в релігійній, шкільній, культурно-освітній, теж соціально-допомоговій.

В останньому відношенні маємо багато клясичних зразків, коли піонери закликали публично інших, щоб допомогти одні одним у час великого нещастя: “Не покажیم нашого співчуття лиш на словах, писав І. Дрогомирецький з Міжозерної полоси в Манітобі, але покажیم се ділом, а тоді буде це краще для нас, що не дали загинути тим нашим країянам”³⁾). Таких закликів зустрічаємо у пресі сотні. В парі з тим як життя стало стабілізуватися, творилися допомогові організації. Найстаршою з них це “Руський Народний Союз”, а серед робітників у Канаді “Братство Св. Миколая”, “Братство св. Івана Милостивого” та подібні назвами братства в Едмонтоні, Брентфорді і у інших місцевостях. Коли ж прийшли важкі економічні часи, українські піонери помагали собі спільними даровими обідами, сніданками.

Варта згадати ще й при цьому працю “Канадійського Руського Допомогового Комітету” у Вінніпегу, який під проводом о. М. Оленьчука в 1915 році мав під своєю опікою 200 родин. З того 150 родин діставали допомогу постійно. Тільки в одному весняному місяці брало допомогу у згаданому році 800 осіб⁴⁾). Таких комітетів у Канаді було більше.

Почуття спільнотної єдності було виявом не тільки природніх, культурних та національних вартостей спільноти. Воно посилювалося зокрема тоді, коли треба було оборонятися перед різними нагінками шовіністичних елементів. В початках не було змоги, ні часу звертати увагу на те, що деякі політично-партійні чинники ставилися негативно до поселенчої іміграції українців. Але під кінець піонерської доби, зокрема підчас війни, коли дехто дуже безповідально витягав на сторінки преси “політичне марєво австріяцтва” та намагався прищіплювати його українським поселенцям, які в основному ворожо ставились до кожного поचेволення землі своїх батьків—піонери вже реагували солідно та проявляли справжню активність у відбиванні неслухних закидів.

До суцільної оборони ставала спільнота зокрема, якщо йшлося про культурні вартості своїх членів. Це наглядно було видно у шкільній ділянці. Коли в Алберті провінційні чинники в такий чи інший спосіб обмежували навчання української мови у школах, творились місцеві і провінційні комітети в обороні мови. Коли уряд Норісса в Манітобі злідвідував двомовну систему в

³⁾ “Канадійський Русин”, 12 травня 1915 р.

⁴⁾ “Канадійський Русин”, 12 травня 1915.

публічних школах, були загально-українські протестні демонстрації, делегації та комітети в обороні мови. Рідно-шкільний чи рідно-мовний відтинок був найбільш чутливим місцем у сфері етнічно-національної інтеграції і з того відтинку просто не було винятку, щоб спільнота та її преса не ставилась всеціло проти обмежування її мовних прав.

Дуже вразливий був теж відтинок церковно-релігійної традиції. Всякі намагання внести в нього будь які зміни все одно по лінії латинської, чи пресвітеріянської Церкви—натрапляли на сильну реакцію цілої спільноти. Часто ця реакція випливала з лідсвідомих залогень і щойно в довшій дії знаходила раціональ-

Священики, які зокрема наголошували збереження церковних традицій в боротьбі за оформлення церковного питання в Канаді; (зліва до права): Олександр Гумецький, Іван Крохмальний, Тома Василевич, рік 1907.

не обпрунтовання та протиставлення,—але вона була і діяла. В загальному, почуття національності в українських піонерів було дуже глибоке і в підсвідомості і в раціональній площині. Це мало свої корисні позитиви у виявах організованості цієї спільноти на різних відтинках, включно до організації власної преси книжки і видавництва.

Доцільно було б сказати теж про жанрову різноманітність часописів: Серед низки чисто політичних її органів були й спроби господарських видавництв, як "Рільник", був гумористичний "Вуйко", чисто науковий журнал "Україна". В основному переважала політика, національна і загальна та впарі в тим поглиб-

лення релігійних позицій. Релігійний традиціоналізм та консерватизм зустрівся на нових місцях поселення з демократичним та ліберально інтерпретованим вірую. Відбувалася переоцінка вартостей, що зужила велику скількість народної енергії. Часто релігійний елемент брав гору над політичним та загально-національним. Звіди й впливали важкі потрясення, які від'ємно відбивалися на монолітності спільноти.

Проте варт відмітити, що піонерська доба, на якій позначилося своєрідне релігійне місіонерство, повністю здиференціювала конфесійні приналежності та визначила дальші шляхи, по яких пішло релігійне життя в цілості і до речі треба признати, що преса була тим чинником, що віддала цій зрізничкованості максимум уваги.

До 1912 року були вже витворені чотири релігійні течії, які мали великий вплив на формування цілості спільноти. Перша і найсильніша та найбільш активна зосереджувалася довкола незалежницького середовища, на чолі якого стояла т. зв. Мала Церква а пізніше Церква св. Володимира і Ольги у Вінніпегу. Її піддержували політичні громади в усіх трьох провінціях. Друга католицька течія була підпорядкована римо-католицькій юрисдикції і її до якогось часу піддержували монаші чини оо. Василіян та оо. Редемптористів. В 1911 р. вона дістала свій орган "Канадійський Русин". Третя течія, досить сильна в початковій стадії, зосереджувалася довкола Незалежної Грецької Церкви з її органом "Ранок", яка в матеріяльній площині залежна була від фондів Пресвітеріянської Церкви, але у традиційній площині постійно придержувалася практик Греко-Католицької і Православної Церкви. Четверта течія оформлювалася довкола Російської Православної Церкви, до якої притягали цю течію формально-правні моменти, бо всі православні українці мали обов'язок підопрядкуватись Російській Православній Місії в Канаді. Гучномовцем цієї течії була русофільська преса. Такий чотириподіл існував до 1912 р. точніше до 1913 року.

З приїздом першого українського католицького Єпископа Никити Будки до Канади, перша і друга течія стали зливатися в одне. Третя течія, Незалежна Грецька Церква, самоліквідувалася, влившись повністю в англійську Пресвітеріянську Церкву. В останній течії, зв'язаній з Російською Православною Церквою, прийшла кілька років пізніше національна зрізничкованість українських елементів, які разом з іншими створили в 1918 році Українську Греко-Православну Церкву. В останньому процесі активну ролю виконали часописні органи, а саме "Український Голос" та "Канадійський Фармер".

Можна було б теж дещо відмітити на рахунок короткожиттєвості деяких пресових органів. Головною причиною цього були піонерські часи,—брак засобів на початкову розбудову органу важко відбивався й на дальшому рості задуманого періодика. Небудьякий вплив на стійкість часопису мала й не надто велика кваліфікованість тих, що бралися за видавництво, а теж тих, що редагували часописи. Все це були аматори, але при тому великі ідеалісти, що жертвували для цієї справи не тільки гріш, але увесь труд, а то й життя. Саме цій великій ідейності завдячуємо чисельність тодішньої преси та довготривалість тих органів, які безперерійно появляються й досі, на прим. “Український Голос” і “Канадійський Фармер”. Якість слова та редагування була різна, від аматорства починаючи та на повних кваліфікаціях кінчаючи. Час і практика давали ці кваліфікації. Буде це тільки компліментом для поселенців-піонерів, що видали вони зі себе видавців і редакторів, бо кваліфікованих сил між ними в той час не було.

В піонерській добі пресі присвоєно ще одну важливу функцію. Її редактори та видавці не тільки інформували, але й вели народ. Вони після довгого дня праці, що часто переходила з експедиції в писання вступних статей, були у вечірних годинах репортерами або батьками народу, які засідали в різних організаціях, де вирішувались важливі справи й проблеми дня.

Редактори були в тому часі найбільш авторитетні та компетентні і їх слово важило дуже багато.

Якщо ця універсальна функція редактора-провідника попадала в руки совісної людини була це благодать для даного органу і для спільноти. Але бувало й інакше. В загальному ж треба з признанням сказати, що преса піонерської доби дала докази великої промадської відповідальності й у великій мірі допомогла українській спільноті в Канаді зцементуватись та дозріти. Саме українській пресі слід теж завдячувати, що скоро зникли регіональні назви буковинців, галичан, волиняків, карпаторосів, перестарілі назви “Рутенців”, “Русинів” і малоросів, врешті і накинені чужі назви, що були вислідом давнішньої державницької приналежності. Українська преса Канади зробила з розпорощених українських родин та громад один національно-культурний моноліт.

Виконувала преса ще іншу важливу функцію: заціплювала у своїх читачів розуміння проблем нової країни, навітлювала й інтепретувала їх в дусі традиції та закону англо-саксонського демократичного правління. Коли демократизм “кривдив” українських поселенців, українська преса Канади мала відвагу стану-

ти в обороні покривджених та апелювати до доброї традиції британської імперії. Момент цей чітко виявився в часі першої світової війни, коли правління Канади наслідком перечуленості до свого ворога Австрії та не розбираючись точно в національній і державницькій приналежності українців, зачислило їх до “австріяків” і тим самим позбавило громадянських прав, як членів національності, що з нею Канада була у війні. Звичайно це було велике непорозуміння, до якого у великій мірі причинилася московфільська преса, що постійно цькувала українців “австріяками” та “німецькими агентами”. Щоб вияснити державне і національне положення українських поселенців у Канаді та щоб дати загальну картину політичних змагань українського народу в Україні, шістьох редакторів українських часописів відбули наради й публичні віча та опублікували звернення.

Його підписали О. Г. Гикавий, редактор українського ліберального тижневика “Канадійський Фармер”, А. Дзьола за “Робочий Народ”, урядовий орган Української Соціал-Демократичної Партії в Канаді, проп. І. М. Глова, редактор українського пресвітеріянського тижневика “Ранок”, П. Т. Крат, редактор гумористичного часопису “Кадило”, всі з Вінніпегу, М. Белегай, редактор методистського тижневика “Канадиєць” в Едмонтоні та І. Стефаніцький, редактор соціал-демократичного тижневика в Торонті. Хоч редактори “Українського Голосу”, “Канадійського Русина” та “Поступу” не підписали звернення, вони в принципі годились зі зверненням, відкидаючи тільки форму самого меморіялу, в якому були незручні інвективи в сторону інших національностей Канади та деяких окремих діячів, зокрема єпископа Будки.

Хоча звернення і мало свої формальні недостачі, то всеж реакція англомовних органів на нього була дуже позитивна. Перша відієвалася вінніпезька “Фрі Прес”, яка між іншим писала: “Що більше українське питання канадійці студіюють то ясніше стає, що ці люди заслуговують на симпатію і на таке саме поважання яке мають інші національності”⁵⁾). За “Фрі Прес” пішли інші часописи.

Це значно послабило ворожу опінію до українських поселенців в часі війни, і за якийсь час урядові чинники стали звільняти інтернованих з таборів. Стала формуватись позитивна опінія про українців і українці з більшим довір'ям стали відноситись до влади нової країни.

Кожна війна приносить багато несподіванок і такі несподіванки для українців та їхньої преси в часі Першої світової війни на

⁵⁾ “Фрі Пресс” з 17 червня 1916 р.

цьому не опинились. Повністю втихла афера інтерновань та звільнень з таборів, коли на шість тижнів до закінчення загальної війни, федеральний уряд заборонив видавати часописи тим етнічним групам в Канаді, що їх держави були у війні з Антантою. Це був черговий великий удар для українців, бо більшість з них походила із земель, що були під австрійським пануванням. Делегати українських часописів подались до Оттави, щоб там ще раз з'ясувати політичну ситуацію українців у своїй батьківщині та за морем. У висліді цієї інтервенції урядові чинники змінили свою децизію і дозволили видавати часописи, але під умовою, що весь друкований матеріал у пресі, крім бізнесових оголошень, буде друкований двомовно, тобто в українській та поруч в англійській мовах. Це було поважне обтяження для українських часописів, бо треба було містити той сам матеріал двічі, що звичайно робило часопис менш цікавим. Крім цього тяжко було дістати добрих перекладачів а теж друкарів. Все це ускладнювало кошти продукції часопису. Кожний часопис, виданий у такій формі, мусів ще мати дозвіл з Оттави, який відмічувало на загальній сторінці над самою назвою часопису: "Published under special license of the Secretary of State. Mailed under authority of the Post Master General".

Звичайно такі форми приносили видавництвам та редакторам своєрідне пониження, а то й недовір'я. Такий стан тривав повних п'ять місяців, від листопада 1918 р. до квітня 1919 року.

Заходить питання, яка була безпосередня причина усіх цих заходів. Преса про це не писала, однак беручи під увагу воєнні дії та революційні заколоти в країнах Європи, уряд Канади хотів мабуть мати проглядну контролю над етнічною пресою Канади. Навіть після цього, як пресова двомовність була відкликана, видавці були зобов'язані надсилати примірники своїх видань до цензури в Оттаві.

Зі закінченням війни та заворушень усі ці труднощі зникли— почалась нова доба не тільки у пресі, але й у цілій спільноті. Не зважаючи на труднощі матеріальні та політичні під час війни ще й моральні, преса українців Канади вірно відзеркалювала етнічно-національні та канадсько-державницькі настрої українців. Вона гідно заступалась за покривджених та постійно виявляла свою лояльність до країни, для якої працювала. Тим самим вона значно причинилася до інтеграції українців, як суцільної національної спільноти зі своїми культурними вартостями та завданням з одної сторони і з другої сторони вчленовувала цю спільноту в загально-канадську єдність та державницьку відповідальність.

ЄДНІСТЬ З МАТЕРИКОМ

Третя важлива риса української спільноти і преси в Канаді в добу піонерства це постійне нав'язування до історичних та культурних традицій народу, з якого поселенці вийшли. Насправді частку цих вартостей поселенці приносили зі собою. Це наглядно відзеркалюється в їхньому домашньому побуті, господарстві, світосприйманні, будівництві своїх склятин, в бажанні мати жонате священицтво, послуговуватись своєю рідною мовою не тільки в родині, але й у церкві, школі, та муніципальних урядах. Про культурну ідентифікацію маємо окремий розділ в другій добі нашої історії. Тут тільки скажемо, що багатство традиції та культури вдержували поселенців в означених життєвих напрямках, об які розбивались заходи різних "реформаторів" та "модернізаторів". Ці народні вартості преса часто відмічувала на своїх сторінках, розробляла та поглиблювала. Вправді не вся, але та, яка не підмічувала, була серед поселенців найменш популярна.

В культурній пов'язаності з материком відчувалася теж пов'язаність політична. Преса часто наголошувала їй та з найбільшою симпатією відносилася до політичних змагань своїх земляків на рідних землях. Було очевидно та зрозуміло, що ті які перед соціальними й політичними утисками мандрували за море, хотіли допомогти своїм рідним, що й далі жили в неволі й неволі. З того погляду була завжди одностійність серед українських імігрантів в Канаді. Якби середовище, група чи пресовий орган проголосив був незацікавлення долею свого материка, був би в місця здеградований в очах цілої спільноти. Вважалось за велику честь та народний обов'язок допомогти рідним в Україні індивідуально та колективно. Тисячі листів, що відходили з Канади від українських поселенців до рідних в старому краї (популярна назва в тому часі) несли із собою, крім листових розмов, теж матеріальну допомогу найближчим і іншим. Через банки вислано тисячі доларів, ще більш в листах і нереєстрованих грошових посилках. Звичайно, це давало престиж не тільки тим що посилали, але й країні, звідки приходила ця допомога. З погляду цієї допомоги українські поселенці ледви чи різнилися від поселенців інших народів. Але інші були українці, зокрема тоді, коли йшлося про допомогу Канади своїм землякам в Європі, в їх політичних та культурних змаганнях.

Для історії цієї патріотичної жертвенності доцільно відмітити деякі особливі її вияви. Вже в 1897 р. "Свобода" з Мавнт Кармелю, Пенсильвенія, містила заклики, щоб поселенці допомогли оснувати українські гімназії в Рогатині і Збаражкі. Були це приватні українські середні школи, які не діставали ніякої державної допомоги. В тому ж році поселенці також поспішали з допомогою бурсам у Надвірній, Сяноці, Горлицях. Наслідком кривавих баденівських виборів, залишилися вдови та сироти і їм теж поспішили з поміччю. Радикальна і Соціал-демократична Партія апелювали про допомогу в політичній роботі і поселенці щедро відгукнулись. В 1902 р. українці Канади і ЗДА поспішили з поміччю студентам, які сецесіювали у Львівському Університеті в 1901 році. В 1906 р. була поведена широка акція за зміну виборчої реформи до австрійського парламенту. Треба було фондів і ці фонди теж збирали поміж собою поселенці. Був створений Боевий фонд та Хлопський фонд. В 1907 р. переведено масову збірку для арештованих студентів Львівського Університету. В наступному році треба було допомогти вдові і сиротам по вбитому Маркові Каганцеві. В 1909 р. був створений Фонд ім. Мирослава Січинського (згадуваний уже в іншому розділі), а в 1910 р. був створений Фонд ім. Адама Коцка. Сокіл-Батько робив апель про допомогу в 1912 р., а вневдовзі після того був ювілейний дар Іванові Франкові. Гімназійний Комітет в Рогатині і Русько-Українська Бурса в Сяноці часто просили про допомогу, гімназія у Збаражкі писала "Дайте крейцар для Збаража" і поселенці давали щедро, коли зважити, що це були бідні початки самих імігрантів.

Були збірки, що йшли в тисячі долярів. Вони мали не тільки велике значіння для праці земляків на рідних землях. Вони були водночас мобілізуючою моральною силою і для тих, серед яких переводили збірки. Був це наче маніфестаційний плебісцит їх почувань для рідних в Україні. Пізніше преса містила збіркові лісти і вони були незаперечним свідомством національної і політичної зрілості жертвених поселенців.

Крім цих загально-національних збірок, що рясно були віднововані у пресі переводжено льокальні збірки. Часто односельчани якоїсь місцевості допомагали в будові церкви, читальні чи школи. Такі збірки та допомоги єднали поселенців з їх материком політично і культурно.

Ще більший вплив на зближення виходців з материком мали безпосередні відвідини культурних та церковних представників з рідних земель. Коли в 1906 р. появился в половині червня на ка-

надійській землі д-р Юліян Бачинський, його витали поселенці Канади з великими почестями. Відвідував він культурно-освітні інституції, школи навіть церкви. Скрізь сипались на його адресу, як “представника краю” зворушливі слова, його трактували поселенці справді як батька, опікуна та дослідника життя поселенців. Йому присвячувались навіть вірші. Після двомісячного побуту в Канаді д-р Ю. Бачинський, основно збагнув культурний і економічний стан українців у Канаді і перший публічно наголосив, що його земляки повинні передусім заселювати Алберту і Саскачеван, а не Манітобу з уваги на убогість землі цієї провін-

Перші відвідини зі “Старого Краю”. Д-р Юліян Бачинський зі Львова (перший зліва) в товаристві Аполінарія Новака з Вінніпегу, 1906.

ції. Загрівав д-р Ю. Бачинський своїх земляків, щоб вони велику вагу ставили на школи, самоосвіту та самоорганізацію і вніс у життя поселенців духа своєрідної єдності, бо переїхав усі провінції Канади і в кожній місцевості підкреслював ті самі засади. Автор “Україна Ирредента” мав теж вплив на те, що поселенці присвоїли собі модерну національну назву, бо небаром після його від’їзду відбулося у Вінніпегу велике народне віче, на якому між іншим схвалено таке:

“Ми Русини-Українці міста Вінніпегу, почасти австрійські а почасти англійські піддані, представляючи всі політичні партії, також представителі всіх політичних клас русько-українського народу, зібрані в числі 500, дня 10 марта 1907 року, одноголосно

жадаємо від австрійського уряду руського університету у Львові (Галичина). Завести якнайскоріше порядну культуру і політичну справедливість, як рівнож надання їм національної автономії”¹⁾. Такі вияви політичної волі поселенців скріплювали теж поставу їхніх земляків в рідному краю. Але д-р Ю. Бачинський проводив свій двомісячний побут у Канаді не під кутом політичної акції, а досліджував минуле українців Канади. Була це перша спроба написати їх історію в цій країні і д-р Ю. Бачинський зібрав до неї численні матеріяли, фактичні та статистичні, багато документації та фотографій. Опрацьовував він цей матеріал кілька років і перша частина задуманого ним проекту п.н. “Українська Іміграція в З’єдинених Державах Америки” вийшла друком у 1914 році. В тому ж році почалась друкуватись друга частина про “Канаду”, але вона наслідком воєнних дій занепастилась. Це велика втрата для історії українців Канади, тому, що мав це бути солідно опрацьований матеріал до минулого українців у цій країні, подібно як про українську іміграцію в ЗДА.

Будучи в Канаді д-р Ю. Бачинський познакомлював англосаксонських її горожан з проблемами українського народу в краю, зокрема з його політичними змаганнями²⁾. З уваги на солідне ознайомлення з українським життям у ЗДА і Канаді, д-р Ю. Бачинський був теж дипломатичним репрезентантом “Української Народньої Республіки” в ЗДА в 1918-1922 рр.

Про побут Ірини Січинської в Канаді та акції українців у справі звільнення її брата Мирослава, як політичного в’язня з тюрми, ми згадували на іншому місці. В цій акції, якою кермувала “Рада Сімох”, були включені видатні світські і духовні постаті і вона з вузького круга одностудців пішла у всенародню широчінь та зelekтризувала до допомоги всю українську спільноту в Канаді. Цікаво що вже тоді українці Канади зверталися телеграмами та петиціями до свого уряду в Канаді з проханням інтервенювати перед австрійським урядом у справі М. Січинського та зловживань, які діялися на українських землях під австрійською займанщиною.

Багато світла кинув на релігійні проблеми українців Канади побут Митрополита Андрея Шептицького, що приїхав до цієї країни в осені 1910 р. Цей незаперечний і великий авторитет Української-Греко-Католицької Церкви в краю основно допоміг розв’язати проблему церковної незалежності українців католиків у Канаді. Лист-звернення Митрополита А. Шептицького п.н.

1) “Канадійський Фармер” ч. 9 з 1907 р.

2) Інтерв’ю в ванкуверському часописі “The World” 10 серпня, 1906 р.

“The Address on the Ruthenian Question to Their Lordships the Archbishops and Bishops of Canada” мав у собі історичні дані для історії українців Канади, з окрема в питанні релігійно-церковному. Подібну вартість має його популярний Пастирський лист п.н. “Канадійським Русинам” з того ж року.

Митрополит відвідав важливіші українські скупчення, як: Монреал, Вінніпег, Йорктон, Сифтон, Калгари, Мондер, Едмонтон, Ванкувер та ще деякі інші місцевості. Своєю особою цей духовний достойник не тільки посилював сентимент поселенців до старого краю, але те ж допомагав їм розв'язувати місцеві не раз їй наболілі довгими роками церковні питання. Підняв він теж престиж українців в очах канадських співгромадян, серед яких залишив велику дозу респекту до себе та своїх вірних. Численні гостини, що їх влаштовували в його честь: губернатори, міністри, архієпископи, та єпископи, свідчать про велику пошану для цієї людини. Ім'я Митрополита А. Шептицького тісно пов'язане з історією Української Церкви в Канаді, з рештою, так як ім'я д-ра О. Олеськова з імміграцією українців до Канади взагалі.

Українців Канади відвідував ще представник Централі “Рідна Школа” в Україні д-р Семен Демедчук. Прибув він у другій половину 1912 року й об'їхав головніші осередки українських поселенців з доповідями про значення шкільництва для народу та змагання українців в краю, щоб шляхом приватного шкільництва допомогти народові двигнутися з економічного і політичного поневолення. Відомо, що українці під австрійським пануванням мали дуже малі можливості вчитись у школах, бо ці здебільша були польські. Д-р С. Демедчук інформував теж українців Канади про політичну боротьбу в Україні. Проблема шкільництва була безспірним питанням для всіх, воно не мало ні конфесійної ні політично-партійної закраски. Українці Канади суцільно підтримували акцію гостя і цей безспірний і однозгідний відгук з'єднував усіх, як спільноту та скріплював сентименти для т. зв. “старого краю”. Збірка, яку переводив д-р С. Демедчук на шкільництво, перейшла найвищі цифри всіх збірок, які до того часу переводжувано в Канаді і ЗДА. В самому місті Едмонтоні зібрано поверх п'ять тисяч доларів. Знайшлися вже тоді меценати з великими сумами як от Григорій Крайківський, чи Павло Рудик; були фондовані степендії для вчительських кандидатів та студентів торговельної школи. Був це вияв великого зрозуміння народних потреб та симпатій до свого національно-культурного материка. Хоч д-р С. Демедчук від'їхав у січні 1913 року до Львова, акція збирання датків на “Рідну Школу” продовжувалася

у формі коляди. Була написана навіть окрема коляда, в якій спі-
валось:

“Звісна новина зі Львова, що там наша “Рідна Школа”,
Щоб ляцьке ярмо зломити і наш нарід відродити,
Закладає руські школи приватні,
І весь нарід став до бою,
За свою справу, за волю;
Рідну школу спомагає жертвами своїми. . .”

Всією збірковою акцією проводив “Центральний Комітет Рід-
ної Школи” у Вінніпегу з допомогою комітетів на місцях. Комі-
тет у Вінніпегу видав у дні 8 жовтня 1912 року “Відозву” до укра-
їнського народу Канади, на якій видніли підписи таких передо-
вих громадян української спільноти, як Т. Д. Ферлей, О. Гикавий,
О. Жеребко, Н. Гладкий, Т. Стефаник, М. Глова, І. Навізівський,
Е. Козловський, Ю. Чорний, Ю. Ситник, М. Стечишин, В. Кудрик,
Я. В. Арсенич, Й. А. Дима. Були це представники різних середо-
вищ. В більшості були це пресовики, які задавали тон цій справі.

До відвідувачів з України, що відвідували Канаду в піонерсь-
кій добі можна зачислити ще Романа Сірецького (1911), що був
представником корабельної лінії “Сіпіяр” у Чернівцях та пізні-
ше директором Українського Театру у Львові. Був це єдиний
буковинець, що відвідав Канаду. Крім нього, гостем Канади
був проф. Петро Карманський, що свій гостинний виступ змінив
на довший побут у Канаді. Хох два останні виступали як при-
ватні відвідувачі, то виступ П. Карманського на Курсах Вищої
Освіти у Вінніпегу був своєрідною куртуазією Краєвого Шкіль-
ного Союзу у Львові, який делегував П. Карманського до Канади
на ці виклади на доказ вдячності канадським українцям за їх
допомогу для рідного шкільництва в краю. Такі відвідини і
жести скріплювали вузли єдності народу з його імігрантами.
Це відзеркалене було у двох піснях, які написали два визначні
поети-письменники Остап Грицай, та Василь Щурат. Обидві піс-
ні були присвячені землякам за морем.

В пісні В. Щурата між іншим читаємо:

Гей, за морем за широким
Разом нас судьба звела
Край далекий на чужині
Нам за вітчину дала.

Під обидві пісні були підложені ноти композитора проф. Ста-
нислава Людкевича і їх часто співали на святкових імпрезах
Канади і ЗДА. Відвідини, преса та поетичне слово створювало
близький контакт поселенців з країною своїх батьків.

УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У ВІЙСЬКОВИХ ФОРМАЦІЯХ

Ще далеко до Першої світової війни, як це ми вже згадували, виринула була думка серед українців Алберти створити “Український полк війська”. Ініціатором цього діла був Михайло Говда з Едмонтону. Був він людиною широкого погляду, писав дописи і статті, пробував теж поетичного пера. В квітні 1909 р. він опублікував звернення до “Албертійських і цілої Канади Русинів” і в цій відозві писав “Вербуємо свій власний регімент війська і до Вас, молодези нашої народности тут на чужині, відзиваємося такими словами: Кому лежить на серці честь народу свого, кому мило згадати славних предків за часів запорожських, кому ходить о те, щоб нас інші народи тут більше поважали, хто хоче лишити славу доброго мешканця сего нового нашого краю і добру славу своїм дітям, нехай пристає до нашого нового регіменту”. М. Говда опублікував водночас зразок петиції до “Міністерства Війни в Оттаві”, яку мали підписувати всі ті, що бажали вступити до задуманого військового полку. Підписані мали просити військові чинники, щоб зорганізувати полк української піхоти, “оскільки вигідно головним відділам різних місцевостей, де підписані замешкують”. В петиції була також висловлена мотивація, чому полк доцільно творити. Організатори полку виразно підкреслювали, що “Підписані бажать брати участь як наряд в обороні заряду сієї імперії головно тому, що всі підписані як чужинці і бувші громадяне заморських країв суть припущені статись льояльними горожанами сего краю, а заразом Бритійської імперії, котрої частею є Канада ¹⁾).

Як бачимо, організатори полку хотіли передусім виявити свою льояльність до Канади та її оборони. Акція організування полку йшла мабуть вперед, коли 1-го травня 1910 року відбулося в Едмонтоні перше віче у справі організування “Руського регіменту піхоти”, на якому промовляв капітан полку кавалерії В. Гріцбак та з українців вояк 101 полку піхоти в Едмонтоні І. Літовський.

В цьому вічі брали ще участь й інші відомі громадяни Едмонтону П. Рудик, Г. Крайківський та сам ініціатор М. Говда. Акцію створення полку підтримав теж поважний авторитет того часу в Алберті Петро Зварич. В одній довшій статті на цю тему у

¹⁾ “Канадійський Фармер” ч. 16 з 30 жовтня 1909 року.

пресі писав він “Всі говорять про мир і рівночасно зброяться”²⁾).

Проте творення українського полку піхоти натрапило на деякі труднощі з боку українських соціалістів, які декларували свою лояльність до країни але сумнівались, “чи війська приносять якійсь там нації велику славу”³⁾. В тому самому тоні В. Цебрівський написав вірша-сатиру “Прапори”, присвячуючи його “в пам’ять Едмонтонському регіменту”. У зв’язку з цим полком прийшло поміж соціалістами до дискусії, яка довго не сходила із шпальт преси. На жаль, не маємо даних, скільки зголосилось добровольців до цього полку. Знаємо, що крім військових кіл, активно цю акцію підтримував теж “Едмонтонський Джорнал”. Така ініціатива й акція сильно підкреслювала лояльність українських поселенців до правління та землі нової країни.

Коли в липні 1914 року вибухла війна між Австрією а Сербією, в деяких українців повстав запит, як їм бути в цій ситуації, колишнім громадянам Австрії. Ці сумніви зросли, коли австро-угорські консуляти стали переводити мобілізацію своїх громадян до військової служби та наголошувати наслідки дезертирства тощо.

Багато українців-канадців мали свої близькі родини в краю, жінок і дітей, які в майбутньому мали бути спроваджені до Канади. Пресія австро-угорських консулятів та родинних ускладнень мала такі наслідки, що український греко-католицький єпископ Никита Будка видав “Пастирського листа”, в якому підкреслив, що громадяни Австрії, але не Канади, як це дехто пізніше цьому ієрархові закидував, повинні виконати свій громадянський обов’язок супроти своєї країни, яка знайшлася у війні. При цьому цей владика обширно наголосив в листі обов’язки вірних супроти своїх родин та свого рідного народу, який знайшовся в незавидній воєнній ситуації. Після опублікування “Пастирського листа”, в дні 5 серпня 1914 р. Англія виповіла війну Німеччині, яка стала по стороні Австрії.

Тим самим Англія і Канада знайшлися в одвертій війні з Австрією. Згаданий церковний ієрарх Н. Будка, як ми це вже замічували передше, видав негайно другого “Пастирського Листа”, в якому візвав вірних виявити повну лояльність до Канади та до Великої Британії.

“В парі з висловленими заявами церковної ієрархії українці стали відбувати віча по цілій Канаді, на яких декларували громадську лояльність супроти Канади і Британської Імперії. Одне

²⁾ “Канадійський Фармер” ч. 19 з 21 травня 1909 року.

³⁾ З протесту Товариства ім. М. Січинського в Госмері.

з таких віч відбулося в Вінніпегу в Індастріел Бюро, в якому взяло участь около трьох тисяч українських громадян. Після промов представників громадянства та церковного проводу (І. Негрич, Я. Арсенич, І. Петрушевич, Т. Д. Ферлей, Т. Стефаник й о. А. Редкевич, канцлер єпископа), приєднали схвалили одноголосно таку резолюцію:

“Позаяк добробут Бритійської Імперії загрожений, ми українці горожани Канади ось тут зібрані заявляємо, що отцим виражаємо нашу льяольність бритійському прапорові і готовість стояти в його обороні, коли сього буде потрібно”⁴⁾.

Такі заяви і новий “Пастирський Лист” єпископа Н. Будки виклярували повністю ситуацію українців Канади. За деклярацією пішли діла. Немає точної статистики, скільки українців служило в канадійських формаціях в часі першої світової війни. В загальному оцінюють, що від 10 до 15 тисяч⁵⁾.

Найбільш охотників пішло з міст, а якщо йдеться про територіяльне походження українців—пропорційно найбільш тих, які походили з земель, що були під російським пануванням. Громадяни т. зв. австрійського походження були сегреговані на тих, що мали громадянство Канади і тих, які громадянства не мали.

Перші мали право служити у війську, другі, без права громадянства, були зобов’язані реєструватися і голоситися на поліційні станиці. Наслідки таких реєстраційних постанов були злощасні. Багато не бажали бути реєстровані, бо це в якійсь мірі обиджувало їх почування льяольности Канаді і суперечило просто їх моралі. Та военний закон був твердий і таких, що не реєструвалися слали до концентраційних таборів. Більші концентраційні табори були в Капускейсінгу, Брендоні, Летбриджу, Верноні. Ті, які зареєструвалися як австрійці, були під поліційним наглядом і зобов’язані були голоситися на поліційних станицях. Звичайно, для таких не було праці, а якщо мали працю, звільняли, бо на всіх тяжіло підозріння ворожості до Канади. Це були трагічні дні для українців зпід австрійського панування, які в той час не мали ще канадського горожанства. Терпіли не тільки чоловіки але й жінки і діти. Для ілюстрації цих скомпліктованих і кривдячих відносин зачитуємо декілька рядків зі зворушливого протесту українських жінок з Калгар. В свому зверненні до жіноцтва Калгар вони, між іншим писали:

“Ми прибули до цієї країни, щоб Канада стала нам будучим домом. Ми не шпіони. Тисячі наших мужів борються під бритій-

4) “Український Голос” з 9 серпня ч. 32, 1914 р.

5) В. Бурянич: “Канадійські Українці в Першій світовій війні, Ювілейний Альманах Українського Голосу 1960, стор. 114-117.

ськими знаменами. Нас звільнили з праці, бо ми є чужинцями, однак ми є льюальними до Канади. Що будемо робити, якщо не дістанемо праці? Чи ми мусимо гинути з голоду, чи маємо піти дорогою зла?"...⁶⁾.

Це був крик розпуки невинних людей, що наслідком воєнних обставин, опинились були у справді важкій ситуації. А проте поважна кількість українців зареєструвалась до канадських формацій. Склалось й так, що царська Росія, як союзник Англії, видала розпорядження, яке аж тричі повторювано, щоб її громадяни реєструвалися в російських консулятах.

Добровольці вступили до канадських формацій. Навіть деякі українці з ЗДА зголошувались до канадських формацій, бо уряд ЗДА підтримував таку акцію. Звичайно канадські вояки українці служили в різних формаціях та були розкинені по різних частинах. Якихсь спеціальних українських частин не було. Було декілька військових частин, де українці чисельно переважали, на прим. 218 батальйон Північної Алберти, якого поручником був А. Шандро. Коли згадані батальйони переїхали до Англії, батальйон цей розділено між різні технічні частини.

З вояцьких споминів з першої світової війни можна дещо довідатись про боевий стан українців-канадців у канадській армії. Він був більше як задовільний. Українці воювали за нову країну з великою жертвенністю та посвятою крові. Символом цієї відданості був Пилип Коновал, що здобув за своє геройство найвище воєнне відзначення Британської Імперії—Хрест Вікторії. Таких відзначень видано тільки 66-ом учасникам—героям війни. Окрему сторінку у військових формаціях Канади має жіноцтво та жіночі відділи. Першою українкою, що вступила до цих відділів була Ева Богун з Вастейо, Алберта.

Українці докладали таких зусиль і на інших відтинках воєнної допомоги. Преса того часу була переповнена закликами до збірок на "Червоний Хрест" і "Канадійський Патріотичний Фонд". Перед у збірках вели українські двомовні вчителі, які були зразком майже в усьому. Вони то на своїй конвенції в липні 1915 року у Вінніпегу ясно поставили справу. "Коли Англія у війні, то і Канада у війні, коли ми живемо в сім краю і називаємо його своєю вітчиною, то нашим обов'язком є боронити сей край, як наш дім"⁷⁾. По такій лінії були писані статті та апелі. Крім цього вчителі добровільно оподаткували себе місячними жерт-

⁶⁾ М. Гладішевський: Золотий Ювілей Української Католицької Парохії в Калгарах, 1912-1962, стор. 48-49.

⁷⁾ Зі заклику учителів, об'єднаних в Організації Українських Учителів. Апелі цей був поміщений у всій тодішній українській пресі.

вами на “Патріотичний Фонд”. Велику енергію вкладали у воєнні зусилля українці-фермери, які давали потрібний продукт для прохарчовання не тільки мешканців Канади та канадських фронтівиків, але теж їх союзників. В українській пресі того часу, коли була мова про воєнні зусилля Канади, пресовики та лідери наголошували, що коли хто не є в першій лінії фронту, то господарський відтинок є тим другим фронтом у часі воєнних подій, що має справно працювати та на якому українці мусять себе повністю виявити.

Мимо такої патріотичної настанови проводу української спільноти та загалу поселенців супроти воєнних зусиль тяжіла над спільнотою якась моральна пресія, витворена воєнною психозою постійного підозріння, що навіть вояки українці не чулися певними тоді, коли вони йшли в перших рядах за волю Канади і мусіли міняти свої прізвища. Невідокремлений випадок читаємо в пресі того часу, який може служити приміром: “Яків Марчук, українець, родом з Галичини, прізвав себе Джаном Маршалем і вступив до 90 полку Канадійської Армії. В горячих боях під Іпр 30 цвітня поляг лицарською смертю за нову свою вітчину. Покійний лишив в Іст Селкірк, Манітоба, родичів”. Таку нотатку помістив “Канадійський Русин” вже в 1915 році під наголовком “Смерть українця на полю бою за Канаду”⁸⁾). Таких случаїв відготовувала преса значно більше в пізніших часах. Можна собі тільки уявити трагізм одиниць і цілої спільноти в цих воєнних роках. Мимо цього оптимізм їх не покидав. Ідея справедливої Канади присвічувала їм і за таку Канаду вони йшли зложити жертву крові навіть під чужим, чи прибраним іменням.

Церква св. Юрія, 1903, в околиці Дністер-Гімлі. Одна з найстарших церков Манітоби. Найстарша в Міжозерній полосі, яка збереглася до наших часів.

⁸⁾ “Канадійський Русин”, ч. 20, 1915.

ДОПОМОГА УКРАЇНСЬКІЙ ВИЗВОЛЬНІЙ СПРАВІ І БОРОТЬБА З НАПАСТЯМИ

Кожний поневолений народ завжди глибше пов'язує свої надії з визволенням, коли на світових горизонтах піднімається воєнна хуртовина. Так було в різних поневолених народів Австрії та Росії—поляків, білорусів, чехів, сербів, хорватів, словаків, грузинів, лотишів, литовців, естонців. Такі самі сподівання снував український народ, який був під окупацією згаданих двох потуг. Склалося так, що вони взаємно проти себе воювали і шанси на повне визволення були невеликі. Проте, всупереч до ускладнень, політика українських лідерів в Україні під окупаціями пішла в одному напрямі, спершу щоб здобути для народу polegші в політичній і соціяльній площині, а коли знялася революція народів Росії і надходив упадок австрійської імперії, українці використали цю ситуацію та проголосили незалежність української держави у формі “Української Народної Республіки”.

Воєнні і політичні події, які чергувались на українських землях, не могли проходити байдуже для українців Канади, які ще недавно самі переживали політичні і соціяльні гаразди під окупаціями Австрії і Росії. Будучи вільними громадянами Британської імперії чи точніше Канади та користаючи з демократичних вольностей нової країни, їм очевидно хотілось бачити своїх земляків у подібному положенні, або що найменш облегшити той гніт, який терпів народ та серед якого були їх батьки, сестри і брати, ближчі і дальші рідні. Не тільки кровна, але і національно-культурна повинність кликали багатьох, щоб у воєнній хуртовині, де повно надій на визволення, допомогти народові дивгнутись до кращого життя.

В іншому розділі нам доводилось уже з'ясувати культурні зв'язки українців, зокрема згід австрійської окупації, зі своїми земляками. Насправді духовий зв'язок був вдержуваний з культурним, часто і з політичним життям земляків згід обох окупацій. Українські вчені та політичні діячі дописували до українсько-канадської преси, був теж поживавлений листовий рух. Українці Канади докладно знали, що діялось в Європі та Україні. Вони прислуховувались до того, чим жив їх народ. Це видно і з тих організаційних виявів канадських українців коротко перед самим вибухом війни.

При кінці липня 1914 р. появилoся у пресі оголошення про велике віче у Вінніпегу, що мало відбутися в дні 2 серпня тогож року у справі заснування “Січово-Стрільцької Організації”. Організатори віча заповідали, що плянована організація “має розбудити народну свідомість і стати в боротьбі за вільну і незалежну Україну”, ¹⁾. “Січово-Стрільцька Організація” вийшла із середовища “Українського Голосу” та католицьких кіл. Подібну працю намічувала собі інша організація, що точно в тому самому часі формувалась в Едмонтоні. Організаційну роботу в тому напрямі проводив Павло Крат, що й підняв ідею допомоги батьківщині серед соціалістів та кіл, що гуртувались довкола Пресвітеріянської Церкви. Зорганізоване товариство в Едмонтоні набрало більшого розголосу. Його характер був наскрізь політичний, включно з назвою “Самостійна Україна”.

В Монтреалі і Торонті заіснували подібні товариства. Теж у Торонті, хоч і дещо пізніше, був оснований “Комітет Помочи Українським Імігрантам”, в цьому случаї жертвам війни. Іншими словами, ціла українсько-канадська спільнота виявила свою готовість подати руку Батьківщині у вирішальній хвилині її історії.

Всі ці заходи допомоги проходили під великими історичними символами, як “Січово-Стрільцька Організація”, “Самостійна Україна” тощо.

В історії українців Канади назва “Січ”, “Запоріжжя” часто зустрічаються в організаційному житті. В 1910 році заіснувало у Вінніпегу товариство “Запорожська Січ”. При цій “Запорожській Січі” був створений фонд народної освіти. В 1911 р. була зорганізована “Запорожська Січ” у Форт Віліямі, яка в 1912 р. робила старання про приватну українсько-англійську школу в тому місті. З ініціативи “Запорожської Січі” у Вінніпегу були пороблені старання зорганізувати Бурсу ім. Адама Коцка вже в 1911 р. Були назви осель і пошт. “Січ” і “Запоріжжя” були синонімами “Самостійної України”. Саме під останньою назвою була зорганізована з доміняльним засягом та великими аспіраціями організація, яка мала служити емансипаційним та визвольним інтересам українського народу в Європі. Організаційні чинності цієї організації були визначені історичними термінами, які уживались на “Січі” чи “Запоріжжі”, як отаман, булавний, осаул, кошовий тощо. Все це мало символізувати велике і світле минуле, коли панувала свобода людини і народу в Україні.

“Самостійна Україна” була зорганізована 30 липня 1914 р. на

1) “Український Голос”, ч. 30 з 1914 р.

“Всенароднім Вічі” в Едмонтоні. Ціллю товариства було нести поміч “визвольному рухові на Україні”, а також в тій цілі вести просвітну й економічну роботу поміж українцями в Канаді. Товариство було понадпартійне і безконфесійне та дозволяло своїм членам належати до будь якої партії чи релігії. Від члена вимагано тільки, щоб він “був республіканських поглядів щодо будучого державного устрою в Україні, визнавав релігійну толерантність і право всіх націй на самостійне існування”. На вічу в Едмонтоні була вибрана “Гетьманська Рада”, яка мала кермувати справами організації. В поодиноких місцевостях творились відділи, які підлягали Гетьманській Раді.

Вже таки в початках існування організації були зорганізовані її відділи у Вегревиллі, Кардіфі, Калгарі, в Алберті. У Вінніпегу був зорганізований такий відділ дня 3 вересня того ж року. Його очолювали: О. Боянівський, М. Сироїдів, Г. Скегар. Головним організатором “Самостійної України” був Павло Крат, в організаційному відділі працювали ще П. Почтар, І. Пантелюк, М. Сумнацький і Г. Сліпченко. Першу “Головну Гетьманську Раду”, творили О. Крайківський, молодший, С. Сітик, Д. Мойса, П. Рудик, М. Белегай, П. Крат, І. Іванчук, І. Клебанівський і М. Ілюк. Осідком “Головної Гетьманської Ради” був Едмонтон (9606—Джаспер Аве.).

Маніфест до “Українського Народу в Канаді”, що його опублікувала Головна Гетьманська Рада після вибуху першої світової війни, взивав українців Канади боротися з “лютим царатом” та Австрією, що простягають свої руки до спадщини українських батьків”²⁾.

Багато сподівань покладали на свою працю організатори “Самостійної України”, але життя часто іде наперекір сподіванням. Таке сталося з діяльністю “Січово-Стрілецької Організації” та “Самостійної України”. Кілька причин склалося на те, що згадані організації мусіли здержати розгорнену працю. Найосновнішою з них було становище Британії і тим самим Канади у війні. Всяка праця спрямована проти будьякого їх союзника, була в конфлікті з союзницько-воєнною мораллю. Також марево австріяцтва, тровлене москофільською пропагандою, заважило поважно на праці цих товариств. Зрозуміти це питання у правильній площині, було надто складною проблемою і для тогочасного канадського уряду. Щоб не розбиратись в деталях, канадський уряд застосував засаду однородности австрійського горо-

²⁾ Відозва друкована в “Ранку”, “Канадійському Фармері” та видана окремо в тисячах примірників.

жанства, не приглядаючись яка народність крилася під цим громадянством.

Марево австріяцтва піднесло голову вже на початку війни. Під впливом русофільської преси в 1916 році “Вінніпег Телеграм” написав вступну статтю, в якій дораджував, щоб тим імігрантам, які приїхали з Німеччини, Австрії, Болгарії і Туреччини відобразити право горожанства. Зокрема акцентовано австрійців. У квітні 1917 року, ветерани схвалили подібну резолюцію у Вінніпегу та вислали її до преси, з окремим домаганням до Оттави і до федерального уряду.

Майже водночас “Вінніпег Трибюн” написав новинку про тайні організації серед “австрійків”, хоч це пізніше виявилося, що це була тільки і виключно русофільська часописна качка.

Кілька місяців пізніше відбулися арештування українців, опершу на зібрані українських соціалістів у Торонті а згодом українських робітників у Трансконі, Манітоба.

В липні того ж року “Army and Navy Veterans Association” схвалили резолюцію, щоб відобразити право голосування всім чужинцям і копію її переслали до Оттави на руки прем'єра Бордена. У висліді таких ухвал та часописних писань витворилась відповідна опінія й у вересні 1917 року законом відобрано право голосу всім чужинцям, народженим у державах, що з ними воювали альянти. Не підлягали цьому законові тільки ці, які набули право горожанства перед 1902 р.

Такий закон був великим ударом у єдність канадської спільноти та лояльності ново-канадців. Часописи “Саскатун Стар” і “Торонто Глоуб” взяло в оборону покривджених. “Кальгари Альбертан” писав про те просто з моста: “Українці Альберти, які заступають найбільше число чужинців у цій провінції, заховувались зовсім примірно. Вони не виявили жодної симпатії до Австрії, бо вони не люблять цієї держави. Вони записувались сотками до війська і жертвували більше чим інші народи Альберти. Позбавляти їх права голосування на рахунок їх нельояльності, є просто злочином”³⁾.

Сенатор Л. Дж. Повер заявив в сенаті, що було дуже нерозумно відбирати голоси галичанам, які завжди були ворогами Австрії і втікали до Канади перед австрійським переслідуванням. Він висловив жаль, що уряд намагається творити у Канаді мілітарну касту, яку ставить понад звичайного промадянина. Інший сенатор Вотсон, твердив, що уряд, відбираючи голоси чужинцям, захитує в них довір'я до держави.

³⁾ Цитуємо за перекладом в “Українському Голосі” з 26 червня 1917 р.

Не мовчала теж українсько-канадська преса, серед якої вели перед: “Український Голос”, “Канадійський Русин” та “Ранок”. Відповідь їх зводилась до менш-більш такого твердження висловленого в одному з згаданих часописів: “Нема ані одного серйозного, та таки і ніякого закиду проти українців, а є лише сліпе, безкритичне упередження через те, що ми родились не тут, а десь під галицькою чи буковинською стріхою. І за це лише сліпі шовіністи Канади висловлюють свою лють”⁴⁾.

Один з тодішніх українських лідерів П. Зварич писав на цю тему в “Алберта Морнінг Бюлитен” ще інакше: “Коли Велика Британія воює за свободу і права малих і недержавних народів на світі, то чому б мали британці в Канаді відбирати свободу і громадянські права від мирних і вірних громадян Канади, які радо приймали тутешнє громадянство”⁵⁾.

Варто підкреслити, що марево австріяцтва бродило в більшості по заході Канади і в Онтаріо, бо Квебек був на той час і в тих же умовах зразковою провінцією в якій панувала виrozumість та толерантність. Про цю творчу атмосферу квебекський кореспондент української преси, писав так, “Ми тут зовсім не відчуваємо руки чужого краю, занятого війною з осередними державами і ніхто тут не вирізняє нас, як ворогів та не переслідує”⁶⁾. Треба однак замітити, що заки цей ідеальний стан заіснував, то українці Монреалу терпіли не менш, як українці на заході Канади. О. д-р А. Редкевич так пише в протокольній книзі парохії св. Михаїла в Монреалу про 1915 рік: “На доноси ворогів (москвофілів—М.Г.М.) забрано з Монреалу в полон до Спіріт Лейк около 60 родин wraz з дітьми і жінками. Крім сего забрано в военний полон около 1500 мужчин з Монреалу до Спіріт Лейк, Кве., Капускейсінг, Онт. і Петтавава, Онт. Загальне положення української колонії в Монреалі досить невідраднє”.⁷⁾ Треба було часу і терпіння, щоб роз’яснити ситуацію невинних людей. На жаль, цей ідеальний стан не тривав довго. Все ж таки з нотованих цитатів бачимо, що питання т. зв. “австріяцтва” ж по різному розв’язували, англомовна і франкомовна Канада. І всеж, не зважаючи на неоправдану пресію та незаслужені шикани, українці Канади не заломилися у своїй лояльності до Канади та домініяльного уряду. Коли останньо проголошено в листопаді 1917 р. державну позичку в сумі 150,000,000 долярів, вся українська преса писала про потребу підтримати цю акцію. І не була це тільки гола декларація, бо за нею вневдовзі наспіли довгі списки підписників цієї позички.

⁴⁾ “Український Голос”, ч. 21 з 1917 р.

⁵⁾ Тамже.

⁶⁾ “Український Голос”, з дня 25 липня ч. 30, 1917 року. ⁷⁾ Датовано 1-го липня.

УКРАЇНСЬКИЙ КАНАДІЙСЬКИЙ ГОРОЖАНСЬКИЙ КОМІТЕТ ТА ЗВ'ЯЗКИ З ФЕДЕРАЛЬНИМ УРЯДОМ

Провід української спільноти бачив з одного боку відданість народу новій країні а з другого боку кривдячі акції уряду. Треба було це питання з'ясувати впрост в Оттаві перед федеральними чинниками. В лютому 1918 р. виїхала до Оттави перша українська делегація, в якій були А. Шандро, П. Зварич, Г. Сліпченко та І. Петрушевич. Делегацію прийняв прем'єр Борден і перед ним вони з'ясували наболілі питання, як теж порушили справу українських полонених в Канаді, горожанських прав і документів та потребу зміни натуралізаційного закону.

Що побут делегації в Оттаві мав добрі результати, це видно не тільки з коменторів преси, але такі теж з дальшої акції українців. Кілька місяців після цих відвідин, поїхала до Оттави друга делегація від українців в особах Т. Стефаника і Я. Арсенича. Ця делегація обговорила питання українських вояків на фронтах і використання їх у допоміжній службі зокрема у випадках, коли вояки не мали горожанських прав Канади.

Обі згадані делегації в Оттаві зуміли розрідити згущену атмосферу довкола українців у Канаді та виклярувати позицію своїх земляків, впарі з чим була вже створена можливість дальшої організаційної праці в допомогу визвольній справі в Україні.

Коли ситуація для українців у Канаді стала дещо роз'яснюватися, десь під кінець 1917 року створилася "Центральна Установа" у Вінніпегу, яка прийняла назву "Український Канадійський Горожанський Комітет". Комітет цей очолили Я. В. Арсенич, О. Боянівський і П. Г. Войченко. До президії входили ще І. Слюзар, Т. Стефаник, І. Петрушевич, Д. Якиміщак та П. Рута. Була це репрезентація різних світських товариств та парохій, без різниці релігійних та політичних переконань. На початку комітет обмежувався до громадянських питань своїх земляків, але згодом засяг його праці став поширюватися на інші справи, зокрема коли стала чітко з'ясовуватися політична ситуація в Канаді і в Україні.

Вже на початку, комітет розгорнув енергійну діяльність, маючи вже традиції та досвід праці давніших таких комітетів, які існували у Вінніпегу та тим більше, що й люди в цих комітетах

часто повторювались. Працю їх ми вже згадували і тільки пригадуємо, що найвчасніше заіснував “Комітет Допомоги Рідній Школі”, коли в 1912 р. перебував у Канаді д-р С. Демедчук, потім був створений “Український Центральний Комітет для оборони Рідної Мови”, а який змагався з манітобським урядом за двомовне шкільництво.

За якийсь час праця “Українського Канадійського Горожанського Комітету” охопила багато українсько-канадських проблем як теж проблеми “забезпечення самостійності для України”, як це писалось в одній його відозві. В тій самій відозві була мова про справи українців у Канаді, які згідно з оцінкою Комітету були “гідні пожалування”, бо “різні незапрошені олікуни” — писала президія комітету—“баламутять публичну олінію англійського загалу взглядом нашого народу”. Без сумніву, мала вона на думці москвофілів з “Русского Голосу” та “Русского Народа”, що, як ми вже про це в іншому місці згадували, не сховаючись, цькували англосаксонців на українських поселенців. Щоб основніше висвітлити ситуацію українців в Канаді, ця президія заповіла публікацію поважного видання в англійській мові у справі України та становища українців в Канаді і запросила до співпраці в ньому визначних англійських публіцистів, які мали зрозуміння та симпатії до українських визвольних змагань.

Таким чином “Український Канадійський Горожанський Комітет” розгортав працю у двох основних напрямках,—допомоги землякам в Україні та допомоги їм у Канаді. Хоч комітет був оформлений у Вінніпегу і складався з провідних українців того міста, він у скорому часі своєю працею здобув авторитет і в інших провінціях і за тихою згодою став своєрідною репрезентацією українців всієї Канади. З часом по провінціях потворилися провінційні комітети, які визнавали “Український Канадійський Горожанський Комітет” у Вінніпегу за свою централю. Такі комітети були в Саскатуні і Едмонтоні. Зокрема велике признание дістав комітет за це, що вислав був до Європи на Мирову Конференцію в Парижі, двох українців-канадців: Осипа Мегаса та Івана Петрушевича. Мали вони допомогти делегації “Української Народної Республіки”, яка тоді зводила у Парижі на міжнародному форумі дипломатичний і правний бій за статус України та представництво на згаданій конференції, водночас бути інформаторами з першої руки, для канадійського представництва на згаданій конференції.

В березні 1919 р. канадські делегати брали уже участь, у засіданні делегації “Української Народної Республіки” в Парижі, яку

очолював тоді Г. Сидоренко. Згодом Осип Меґас виїхав з Парижа в Україну і був прийнятий Головним Отаманом військ УНР Симоном Петлюрою. Він теж зробив поїздку по Західній Україні та переслав українсько-канадській пресі історичної вартості репортажі, які й стали основою його праці, що появилася в Канаді після війни п.н. "Трагедія Галицької України".

Вислання двох делегатів на Паризьку Мирову Конференцію змобілізувало до праці тисячі українців у Канаді. У всіх більших скупченнях творилися представництва "Українського Канадійського Горожанського Комітету", які підпорядковувалися провінційним, а останні Центральному Комітетові у Вінніпегу.

В парі з У.К.Г.К. став працювати в 1919 році "Український Червоний Хрест". На Вінніпезькому З'їзді, що відбувся 25-27 листопада 1919 р., вибрано комітет "Червоного Хреста" і доручено йому вести працю, як головному комітетові в Канаді. З'їзд ініціював також Український Канадійський Горожанський Комітет і він пройшов при співучасті коло 500 делегатів з Манітоби, Онтерію, Саскачевану. Вітали З'їзд прем'єр Манітоби Т. Норіс, представник міста радний Меклейн, та від Манітобського Університету професор Осборн, який у своєму слові запевнив приявних такими словами своєї лояльності до них: "Не думайте, що в Канаді ненавидять чужинців, або що про них хтось думає, що вони є тягарем для краю. Вікиньте це собі з голови. Це є думка невеликого числа екстремістів... в Канаді не бракувало добрих і гарних людей, якими цей край міг би пишатися, якби все робилось як повинно". Головну промову на З'їзді делегатів від українців у "З'єднених Державах Америки" мав д-р Володимир Сіменович, що репрезентував "Головний Комітет Помочі Україні" в Шікагу.. У першому дні з'їзду, вирішено оснувати "Український Червоний Хрест" у Канаді і таки на місці переведено успішно першу збірку для нього, а перед у ній вела відома патріотка і філантропка Анна Йонкер. Варт відмітити, що в Червоному Хресті була тісна співпраця всіх середовищ.

На З'їздах у Саскатуні і Едмонтоні признано вінніпезький Комітет Червоного Хреста за головний. А в скорому часі були організовані й місцеві комітети, на прим. у Манітобі у Фишер Бренчу і Вайті, в Саскачевані у Кридорі, Канорі, Геффорді і Редберрі, в Онтерію в Гамілтоні; у Квебеку в Монтреалі. В англійській мові "Український Червоний Хрест прийняв був назву: "Ukrainian Red Cross Society in Canada".

Управу Запомогового Комітету Українського Червоного Хреста очолювали такі піонери, як Анна Йонкер (голова), Е. Гика-

ва, О. Арсенич, Й. Ковбель, Н. Ферлей, М. Романович, М. Боянівська, А. Паньків. Чинності його виконували О. Боянівський (секретар), П. Г. Войценко, касієр, Н. В. Бачинський. До президії ще входили: Я. В. Арсенич, В. Кудрик, В. Бабієнко. Як бачимо, пости секретаря і касієра займали ті самі громадяни, що тими самими справами трудилися в Українському Канадійському Горожанському Комітеті. Ця персональна і функційна унія давала можливість справного планування та вгляду в фінансові спроможності спільноти.

При кінці 1919 року комітет переорганізувався і на нарадах всіх організацій міста Вінніпегу вибрано нову всеукраїнську репрезентацію Українського Червоного Хреста, але про ці основні зміни прийдеться говорити докладніше в другій добі нашої історії.

“Український Канадійський Горожанський Комітет” виконував велику працю, насвітлюючи політичні події, що чергувалися в Україні. В найбільш трізню хвилину для галицьких українців, коли армія Галлера в 1919 р. окупувала Східну Галичину, генерал Сем Гюс, колишній міністер війни, апелював до прем'єра Британії Лойд Джорджа в імені канадійських українців, з яких багато служило в канадській армії, щоби Галичину не віддати Польщі¹⁾. Були інші історичні виступи того рода.

Великим признанням для українців Канади був виступ міністра судівництва в уряді Артура Мієна й опісля делегата Канади на Збори “Ліги Народів”, С. Дж. Догерті, який під час дебати над справою Східної Галичини в Женеві висловлювався на адресу українських співгромадян так: “Я почуваю себе спонуканим підняти отсиму справу (Східної Галичини—М.Г.М.) з приводу факту, що в нашій канадській країні серед населення маємо велику кількість українців, які разом збудували канадійську державу і яких ми шануємо, як повних громадян, що дають нам запоруку своєї дальшої співпраці для того краю”.

В подібний спосіб, промовляв у той сам час другий делегат Канади Дж. Н. Перлі. Виступи канадських репрезентантів перед політичними представниками держав світу були не тільки актом признання для трудів української людини в Канаді, але це було теж своєрідне анольовання марева австріяцтва, що грасувало в Канаді, в часі воєнної хуртовини та завдавало багато шкоди тим, які австріяцтво всією своєю суттю ненавиділи.

¹⁾ Телеграма Сем Гюса з 25 червня 1919 р. “Українська справа в Оттаві, 1921 р.

УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА РАДА

Вже в часі посиленої праці “Українського Канадійського Горожанського Комітету” в 1918 р. деякі питання релігійного порядку серед української спільноти наскільки окомплекувалися, що стали важити на праці згаданого комітету. Настрої загострилися зокрема, коли прийшло до остаточного визначення делегатів на виїзд до Європи на Мирову Конференцію. Кандидат на делегата з католицького табору Юрій Шкварок не був акцептований і комітет більшістю голосів рішив вислати до Парижа О. Мегаса та І. Петрушевича, чільних діячів які стояли близько до нової релігійної течії. Вже в тому часі ж трьох членів У.К.Г.К. остентаційно вийшли з нього, щоб задемонструвати, що вони не погоджуються з політикою переголосування, бо у засаді вдержувано досі принцип узгіднення. Коли Теодор Стефаник, Роман Кремар та Іван Слюзар відійшли з комітету його доповнено такими громадянами, як Т. Ферлей, Г. Багрійчук, С. Басістий, О. Г. Гикавий, П. Попіль та Ілля Слободян. Одночасно з виступом членів та переформуванням У.К.Г. Комітету часопис “Канадійський Русин” підняв справу контролі фондів комітету та проголосив, щоб збіркові фонди, які раніш надходили також через редакції українських часописів надсилати до редакції “Канадійського Русина”, при якому також заплановано т. зв. “Чверть-мільйоновий фонд” для політичної допомоги України та суспільній фонд п. н. “Для галицького Івася сироти”. Водночас пішла підготовка до створення установи, паралельної до У.К.Г.К. Дискусія над цим питанням стала акутною при кінці 1918 р.

Початкова дискусія закінчилася т. зв. церковно-народним з'їздом, що відбувся у Вінніпегу в днях 29 і 30 січня 1919 р. З'їзд проходив під персональним авторитетом Єпископа Н. Будки. На передодні З'їзду Єпископ Будка помістив в своєму органі “Канадійський Русин” статтю п.н. “Церковно-Народний З'їзд”¹⁾, в якій наголошував, що церковні справи є основні і що вони по-важно заважать на дальшій суспільній праці та висловлював надію поладнати справи, пишучи на адресу ініціаторів саскатунського церковного з'їзду; “Всі мости ще за вами, що не попалені”²⁾. Але на з'їзд прибули виключно ті, що підтримували єпис-

1) “Канадійський Русин”, з 29 січня 1919 р.

2) “Канадійський Русин” з 6 лютого 1919 р.

копа Н. Будку. Кілька сот делегатів і гостей, передусім з Манітоби та сусідніх провінцій, після дводенних нарад, схвалили, що вони уважають свою конститuantу народною еманациєю для ведення українських справ у Канаді. На з'їзді була й створена "Українська Народна Рада", яка складалася з т. зв. "тісної", тобто ширшої ради, та з "центрального комітету". До ширшої ради входили такі громадяне, як єпископ Н. Будка, о. А. Сарматюк, Р. Кремар, А. Гаврилечко (Іст Селкірк), Гр. Боднар, Й. Дик (адвокат в Давфіні), С. Репінда (Кенора) і Я. Книш, В. Онишко (Кукс Крік), Т. Іванишин (Фишінг Ривер), І. Завідовський, П. Гігейчук, Ю. Шкварок, І. Слюзар, Д. Луговий (Ольга), С. Фодчук, П. Рута, І. Бойчук (Кукс Крік), Я. Чорнейко (Етелберт), Гр. Дутчак (Енгусвил), І. Гілевич (Янів), Н. Боднарчук (Вайта), Д. Ростоцький, С. Палій (Роза), о. М. Оленьчук, М. Гавриш, М. Медвідь (Портедж ля Прері), С. Кисіль, А. Смага (Іст Кілдонан), П. Кіндзерський, о. Р. Крупа (Форт Вілліам), Я. Начуляк (Канора), Т. Фаріон (Сифтон), І. Никорчук (Комарно), І. Збитнюк (Роблін), І. Мимка (Сарто), С. Кристалович (Сенді Лейк), Е. Білінська, М. Корецька. Крім тієї 42 членної ради був ще 15 членний "Центральний Комітет Української Народної Ради". Предсідником його був о. А. Сарматюк, а членами: Р. Кремар, Т. Рута, Т. Стефаник, Гр. Боднар, Ю. Шкварок, І. Слюзар, І. Завідовський, о. П. Олексів, Ст. Фодчук, І. Бойчук, Д. Луговий, Й. Дик, Т. Пробіжанський та І. Семенюк.

Вінніпезький з'їзд вніс велике зрушення в життя українців-католиків а часопис "Новини" з Едмонтону дали йому поміж іншим, таку характеристику: "Факт що на з'їзді були також делегати з деяких сторін Саскачевану й Онтерію, а цілий схід з мандатом був заступлений о. А. Редкевичем, що приїхав на з'їзд з мандатом від українських делегацій на сході, надає сему з'їздові характеру загально-католицького з'їзду³⁾". Важливою справою, яку видвигнуто, була також ухвала створити українську організацію домініяльного засягу, бо справді хоч "Українська Народня Рада" уважала себе, згідно з висловленими на ній принципами за народню репрезентацію, то всенародною в повному того слова значінні вона не стала—в її працю включились виключно католики. Однак, беручи під увагу, що подавляюча більшість поселенців належала до Української Католицької Церкви, "Українська Народня Рада" стала важливим політичним фактором свого часу. Вона перебрала негайно під свою керму т. зв. "Чверть міліонний фонд" та "Фонд для Галицького Івася сироти", а щоб мати

³⁾ "Новини" з 14 лютого 1919 р.

діловий контакт з Оттавою, уповажнила федерального посла з Едмонтону Г. А. Мекі заступати її у всіх справах перед оттавським урядом, зокрема наглядати за посылками поза границю Канади, як от українським полоненим в Італії, допомогу фондами української місії в Парижі тощо.

“Українська Народна Рада” розгорнула свою працю і в інших провінціях. В місяць пізніше, бо в дні 26 і 27 лютого, відбувся Церковно-Народний З’їзд у Саскатуні, а в днях 2 і 3 березня в Едмонтоні. Оба З’їзди пройшли з успіхом. Алберта навіть зарепрезентувалась в Едмонтоні коло тисячкою учасників. З’їзди визнали Центральний Комітет Української Народної Ради у Вінніпегу за керівний орган загальних справ У.Н.Р. та посилили дальшу працю в організуванні індивідуального членства для У.Н.Р. На всіх з’їздах, крім заяв вірності короні і Канаді, схвалювано допомогу українській визвольній справі та ставлено вимогу, щоб канадський уряд перевів ревізію свого становища у справі т. зв. “австріяцтва українців Канади”.

В цій і подібних справах Центральний Комітет опрацював був декілька меморіалів теж і до федерального уряду в Оттаві, що їх предложив посол Мекі. Були це відважні і рішучі кроки Центрального Комітету,—зроблено їх саме тоді, коли ще доводилось випускати у світ всю українську пресу у двох мовах з уваги на заострену цензуру. З пізніших звітів Центрального Комітету У. Н. Ради довідуємось, що вона співпрацювала з Українською Народною Радою у Парижі (Франція), яку очолював проф. Савченко та піддержувала її фондами, а теж займалася висилкою пакетів для полонених тощо. Душею всієї праці Української Народної Ради в Канаді був Роман Кремар, але офіційно очолював її єпископ Никита Будка.

Заїснування двох українських репрезентацій у Канаді, а саме “Українського Канадійського Горожанського Комітету” і “Української Народної Ради”, що вели паралельні акції на внутрішньому і зовнішньому відтинкові української спільноти, мало свої позитивні сторони, зокрема, якщо йдеться про активізацію народних мас у суспільній праці та постійне з’ясування урядовим чинникам несправедливості у відношенні до українців. З другого боку були й негативи, бо обі сторони стали претендувати на виключну репрезентацію, хоч напевно і та і ця такої повної репрезентації не могла мати. Але заїснування двох репрезентацій було не прологом а радше епілогом тих подій, що назрівали та завершилися в 1918 році. Вони були тісно пов’язані з релігійно-церковним життям та церковною політикою, яка поважно

скомплікувала цілість громадського життя українців Канади в пізніших часах. Обі репрезентації ревалізували передусім у збиранні народніх фондів а взаємні атаки на себе та висловлювання публичного недовір'я одна одній підривали їх престиж та довір'я в масах. Всеж таки була й поважна ревалізація в позитивах. Коли пізніше урядові чинники в Оттаві за прем'єрства Мієна підносили мало відому українську справу в Парижі та Женеві на міжнародному форумі, то це незаперечно був добрий вислід обох репрезентацій, які ніколи не оминали нагоди порушити українське питання в Оттаві та дати йому об'єктивне насвітлення з погляду не тільки українських, але теж загально-канадських інтересів. Такі й подібні виступи офіційних чинників Канади, допомагали зовнішньому світові кваліфікувати Канаду, як назриваючу, демократичну та прогресивну силу на форумі світової дипломатії.

DOMINION LANDS.

INTERIM HOMESTEAD RECEIPT.

No. 14157

I Certify that the above have received from the Agency,

Winnipeg 22 Aug 1896

the sum of TEN Dollars, being the amount for Homestead Entry for 58

Quarte of Section 10 Township 2 Range 6 East

West of 101st Meridian, Canada that the said McKay

is, in consequence of such entry and payment, vested with the rights conferred in such cases by the provisions of "The Dominion Lands Act," respecting Homestead rights.

Local Agent.

The holder of this receipt is required to give six months' notice in writing to the Commissioner of Dominion Lands, Winnipeg, before making application for patent.
 Grant under Chapter 54, Chapter 54, Revised Statutes of Canada.
 NOTE: All inquiries regarding or under the land hereby described, apply to Her Majesty.

NOTE.—The conditions upon which this Entry is granted are printed on the back hereof.

Тимчасовий гомстедовий документ

ЗМАГАННЯ ЗА ВИВЕРШЕНУ СПІЛЬНОТУ

Нам приходилось вже в одному із розділів цієї історії наголосити дві основні розвоєві тенденції українців-канадців, тобто загально-канадську інтеграцію з одного боку та з другого культурно-національне змагання українців бути окремою частиною канадської спільноти. У процесі цієї інтеграції важливу роль відіграв чинник так званого вивершування спільноти, що його помічуємо вже в самих початках піонерства. Об'єднання поселенців не кінчилося на льокальних організаціях парафіяльного, шкільного, чи культурно-освітнього характеру. Скоро відчулася потреба ближчої співпраці поодиноких льокальних клітин з собою, щоб спільно розв'язувати проблеми, якими жила ширша спільнота. Відбувались ці контакти на провінційному, як теж загально-канадському рівені.

Перші такі намагання в'язатися у вищу спільноту віднотуємо вже в 1902 р. коли за почином піонерів А. Заїло, Т. Стефаника, І. Чорнія, Юрія Паніщака та Якіма Орловського відбулося у Вінніпегу в жовтні перше загальне українське віче в Канаді “що мало обговорити церковні справи”¹⁾. Для ясності треба при цьому замітити, що поняття “віча” в піонерській добі було одностороннє зі сьогоднішнім “з'їздом”, чи “конвенцією”. Коли перший з'їзд, що відбувся у 1902 році обмежувався майже виключно до церковних питань, то з'їзд, що відбувся 16 місяців пізніше та який скликувала Грецька Незалежна Церква, обговорював уже не тільки церковні але й загально-громадські питання, а передусім справи українського шкільництва в Канаді. У з'їзді взяло участь коло 60 делегатів, що правда головно з Манітоби, але були на ньому вже й представники організованих клітин Алберти і Саскачевану.

Більшого масштабу був з'їзд, що його організовано в 1907 році. Був це, до речі, учительський з'їзд, але з уваги на те, що в ньому брали й участь теж промадяни з дорадчим голосом, можна вважати цей з'їзд не тільки за становий а й за загальний. На цьому з'їзді була зорганізована “Організація Українського Учительства” що далеко переходила границі льокального чи провінційного порядку.

¹⁾ “Студії до історії Українців Канади”, Том II, стор. 347.

Хоча засяг її був манітобсько-провінційний з організаційного погляду та в ідейно-політичній площині ця організація проминувала вже в якійсь мірі на цілість української спільноти в Канаді. Організація Українського Учителства з осідком у Вінніпегу ставала тимчасовим своєрідним проводом спільноти.

На учителів, як на тодішній провід спільноти, орієнтувалися не тільки в Канаді, але також в Україні. Авторитетові організованого учителства, надавали престижу ще й почесні члени, серед яких були провідні промадяне української спільноти в Європі. Завдяки Організації Українського Учителства відбувся вже в черговому році “Перший Загальний З’їзд Українців Канади”, названий тоді “триденним делегатським вічем”. На З’їзд прибула поважна скількість делегатів та вчителів не тільки з Манітоби. Під час з’їзду схвалено низку резолюцій, що стосувалися дальшого культурного організаційного росту українців, передусім у Манітобі.

Манітоба у своїй організованості вела перед. Негаймо після делегатського віча преса заговорила про потребу “всенародного віча” й “організації всіх канадійських Русинів”. В дискусії на цю тему брали участь видніші постаті українців того часу, як П. Зварич, Т. Д. Ферлей, З. Бичинський, ініціатор дискусії Т. Вахна, В. Овчар, А. Вільчинський, Я. В. Арсенич, О. Жеребко. Видніший фермер-піонер з Етелбертщини О. В. Magic виразно писав, що на такому “всенародному вічу” мала б бути створена “організація, яка малаби положити сильні підвалини на своїх початках. До такої організації малиби зобов’язатись всі канадійські Русини і помагати морально і матеріально... на поли економічним, просвітнім і політичним”²⁾.

Не скоро прийшло до завершення такої організації. Треба було завершувати спершу життя по провінціях, подекуди будувати все від низу, муніципали, шкільні округи, культурно-освітне життя. В таких умовах важко було говорити про все-канадську українську організацію, але думка про неї не покидала тодішніх суспільних діячів.

В 1912 році часопис “Рідний Край” у зв’язку з неуспішною кандидатурою Василя Головацького до домініяльного парламенту та М. Габори до провінційного парламенту Саскачевану заговорив про потребу організованої сили. Він писав дослівно: “Доки канадійські Русини не довершать своєї власної сильної організації для народно-політичних цілей, доти нема що мріяти про які-будь успіхи”³⁾.

²⁾ “Канадійський Фермер”, ч. 5, з 1 лютого 1909 р.

³⁾ “Рідний Край”, ч. 18 і 19 з 1912 р.

Цікаво, що автор статті рішучо застерігався, що плянована організація не повинна служити тільки для виборчої активності а мала дати керівництво для культурних справ спільноти. У політичній площині автор радив, щоб піддержувати існуючі загально-канадські партії. “Новий Край” навіть запропонував був організаційний комітет, який досить влучно охоплював в той час найчільніших світських представників української спільноти в Канаді. Сюди належали: П. Зварич, П. Рудик, Т. Ферлей, П. Швидкий, М. Стечишин, Я. В. Арсенич, В. Гривнак, Я. Н. Крет, І. Бодруг, О. Мегас, О. Жеребко, Й. Бачинський, І. Денис, І. Пугатий, Г. Пляцко, К. Продан, В. Кудрик, О. Г. Гикавий і Ю. Ситник. Хоча дискусії і пропозиції “Нового Краю” не були зреалізовані, вони не залишились без мобілізуючого впливу на подальше оформлення думки в цій справі.

В міжчасі організувалося і в Саскачевані на зразок Манітоби; Товариство українських учителів та Організація українських тростів. Перед у цій справі провадив А. Т. Кібзей. В Алберті подібну працю підготовляв П. Зварич. Саме ці організації, зокрема в Манітобі й Саскачевані ставали керівною силою в оформлювані вимог спільноти перед провінційними урядовими чинниками. Вони теж ставали стрижнем організованого життя кожної провінції.

Як високо стояло імення українського вчителя в Канаді в тому часі, може бути на це доказом авторитетний голос д-ра О. Сушка в “Канадійському Русині” ⁴⁾, в якому він писав, що “вчителі і священники повинні спільно радитися зі свідомими в тій цілі, щоб в недалекій будучности гарячо і надійно ожидаі учительські конвенції в Манітобі, Саскачевані і Алберті перемінилися зараз після вичерпання конвенційних нарад в українські провінційні парламенти, в яких взялиби участь репрезентанти усіх українських товариств й організацій для спільного і згідного обговорення українського положення в Канаді і для ухвалення ряду загально-народних дезідератів, що таким чином сталиби для усього нашого загалу, українськими народніми суспільно-політичними ідеалами, українською народною платформою в Канаді, а народною в повнім значінню того слова, бо ухваленою справжніми репрезентантами українського народу”. Подібні думки з’ясував на сторінках львівського щоденника “Діло” О. Жеребко майже два роки вчасніше.

Питання загальної репрезентації українських поселенців у Канаїд стало цікавити не тільки земляків на новому місці поселен-

⁴⁾ “Канадійський Русин” з 26 травня 1915 р.

ня, але теж і в Європі. Що голоси преси про вчительські конвенції не були пустими, може про це сказати “огляд з життя українських поселенців в Канаді” в одному з ранніх українсько-канадських календарів, у якому стоїть таке про згадані конвенції: “Річні конвенції українських учителів провінції Алберти, Саскачевану і Манітоби попередили живі дискусії по усіх майже українських часописах Канади на слідуючі теми: Заведення викладів української історії і літератури на університетах у Вінніпегу і Саскатуні, Союз українських учителів, Союз українських шкільних тростів, Союз українських шкіл у Канаді, вчительський журнал, Українська Колегія, Студентське Братство, діточий часопис”⁵⁾.

Вичислені проблеми, що ними турбувалася спільнота, були виключно у сфері культурного росту, дозрівання та вивершування. З них так і видно, що учительство унапр’ямлювало біг української національної течії і не вдоволяючись тільки однокімнатною школою на фармах, але змагало до завершення спільноти в багатьох аспектах. Це вже не був гін підсвідомости а раціональна дія. Видно це з рештою і з офіційного звернення учителів, датованого 1915 року, п.н. “До українського Учительства в Манітобі” в якому є таке місце: “Перед нами стоїть питання: Бути чи не бути? Це є велике питання. Це значить, чи бути нам українцями, чи жити нам життям, яким ми найліпше вміємо і яке нам природно найбільше відповідає, чи бути нам недолюдками, дроворубами пануючого елемента? Перед нами є два шляхи. Ми стоїмо на самім роздвоєнні сих шляхів. Один з них веде до народного і природного розвою, а другий до асиміляції і дегенерації. Нам годі тепер зробити крок наперед, щоб не ступити одним з двох шляхів. Шлях до народного розвою є тернистий, але перед нами він простеляє ся в світлу будуччину. Мусимо вірити у світлу будуччину, а щоби до тої світлої будуччини добитись ми мусимо з постановою рушити сим правдивим шляхом”⁶⁾.

Що українські поселенці вибрали природний шлях розвою, як це підкреслено у зверненні учителів, це ми бачимо від перших початків поселенчої історії. В сьогоднішньому розумінні проблем таку постанову вважають за само-зрозумілу та розвоєво-законну. Інакше дивились на ці питання пів сотні років тому. В очах багатьох громадян Канади це була своєрідна революція, яка вимагала приборкання того ж. Протиставитись культурній асимі-

⁵⁾ Календар “Канадійського Русина” на рік 1916, стор. 161-165.

⁶⁾ “До українського учительства в Манітобі” 1915 р. Звернення появилось за підписами предсідника І. Рудакеча та секретаря В. Мігайчука.

ляції означало іншими словами протиставитись добрим звичаям громадянина. До тогож це були воєнні часи, в яких панував твердий закон, часом навіть несправедливий в об'єктивній оцінці.

Війна часто не знає, де об'єктивізм і де чистої води суб'єктивізм. Але всупереч до цього загал української спільноти піонерської доби дивився на так звану асиміляцію, як заперечення свого національно-культурного пня, як на дегенерацію і був кинутий клич “асиміляція — це деморалізація”, “асиміляція — дегенерація”.

Під кутом своїх природних прав українці стали розбудовувати все своє життя. Внутрішні і зовнішні стимули спільноти змагали до того, щоб довкола неї збудувати своєрідну охорону та дати їй керму і завершення. Під кутом цього завершення йшли довгі дискусії та відбувались часті провінційні, а то й загально-канадські з'їзди. Керму в цих справах мало таки учительство та університетське студентство, яке (здебільш) рекрутовалось з учительських рядів. На очах росла еліта спільноти, яка виховувалась на засадах англо-саксонського закону та демократичної системи правління. Саме цим законам підпорядкувала ця еліта природний ріст та розвій своєї громади. Без сумніву учительство було в тісному стику з населенням колоній і тим самим наче сейсмографом почувань та бажань широкого загалу, який жив і хотів жити історичними та культурними традиціями своїх батьків. Знаючи реакцію свого довкілля, учителі мали змогу дати своєчасний поклик спільноті та заставити її до означеної дії. Пропозиція влаштувати спільні з'їзди учителів і загалу знаходила часте застосування.

В другому етапі піонерської доби перший більший з'їзд того рода відбувся у Вінніпегу в 1915 році і перейшов до історії, як “перший великий” з'їзд українських делегатів провінції Манітоби. З'їзд цей попередила триденна конвенція двомовних учителів, (14-16 липня) а в дні 17 липня були ділові наради, в яких приймали участь 156 делегатів. Дискусія зосереджувалася довкола чотирьох основних питань, які були з'ясовані в таких доповідях, як “Обов'язки українських переселенців супроти Канади”, “Обов'язки українців в Канаді супроти Старої Вітчизни”. До більш практичної проблематики належала доповідь п.н. “Становище українців в Канаді супроти обох політичних партій і супроти евентуальних провінційних і домініяльних виборів”, як також “Катедра української мови і літератури на Манітобському Університеті” ⁷⁾.

⁷⁾ “Канадійський Русин”, 21 липня 1915.

Резолюції, які були схвалені після доповідей і дискусії зводились до ось таких основних принципів: Канаді декларовано всевіддану лояльність, піддержку у воєнних змаганнях, “Старій Батьківщині” допомогу у виді “Українського повоєнного фонду” (цебто переведення грошової збірки, яка мала бути використана після війни), та “бажання скоро загоєння важких ран і сповнення народних мрій у святих визвольних змаганнях”. Такі в основному були політичні й ідеологічні позиції. Знова з практичних постанов вирішено “стосувати політику вільної руки” супроти політичних партій Канади та піддержувати ту партію, яка буде піддержувати культурні вимоги росту української спільноти в Канаді. Приявні винесли також постанову домагатися перед сенатом Манітобського Університету катедри української мови і літератури.

В організаційному відношенні з’їзд виявив потребу створення Української Народної Ради провінції Манітоби, зложеної зі 66 членів і визнав її “як репрезентанта усього українського населення провінції Манітоби на зверх з рішачим голосом у важких справах канадійських для всіх українців і для всіх українських груп, організацій, стоваришень та часописей (політичних середовищ—М.Г.М.) Манітоби, відповідальну перед вічем делегатів”⁸⁾.

Така формуловка організаційних питань спільноти була дальшою спробою в творенні все-української репрезентації провінції Манітоби, яка мала бути відвічальною перед широким делегатським народним з’їздом. Що більше, на цьому “всенародному вічу”, як це звикли були тоді називати того рода народні з’їзди, висловлено теж бажання, щоб нововибрана Українська Народна Рада Манітоби, яка була еманациєю читалень, народних домів, різних організацій та парафій, поробила всі можливі заходи в цілі переведення аналогічних народних організацій в Саскачевані й Алберті⁹⁾. До ідеї цієї Української Народної Ради навіязувано опісля в 1918 році, коли то поділився Український Канадійський Горожанський Комітет а творилася вдруге Українська Народна Рада, про яку ми згадували в попередньому розділі.

Спроба оформити українське представництво, і то ще на час війни, була дуже ризиковною з уваги на те, що колишні громадяни Австрії були під поліційною контролею а навіть переслідуваними. Та народ виявив велику мужність та об’єднаність а спроба виявилась вдатною. Преса того часу віднотувувала і замітила, що “це перший раз від часу побуту в Канаді пробували ми всі

⁸⁾ Тамже.

⁹⁾ “Канадійський Русин”, 21 липня 1915.

разом стати поруч себе без різниці поглядів і переконань під святим і всіх нас єднаючим українським прапором в ім'я дорогоцінного канадійського британського горожанства" ¹⁰). Вправді, не був це перший вияв такої єдності, але був це перший з найбільших і зорганізований після представництва. Склад Української Народної Ради піддержував український загаль, коли в ньому бачимо такі особистості тодішнього життя, як Т. Стефаник, Я. В. Арсенич, М. Гладкий, Т. Д. Ферлей, П. Г. Войценко, Т. Ю. Марцінів, С. О. Харамбура, І. Рихлівський, І. Жаровський, Гр. Боднар, Ст. Ничик, Т. Ястремський, П. Запухляк, Е. Оробко, М. Левицький, Й. Дима, І. Зубачик та інших. Серед доповідачів та президії нарад були: д-р О. Сушко, який був головним організатором з'їзду, О. Г. Гикавий, М. Мігайчук, В. Смух, Г. Скегар, І. Басараб, М. Мігайчук. Все це тодішні учителі або студенти університету, які надавали напрям спільноті. Хоча тодішній керманіч УКЦеркви єпископ Будка не зміг взяти участі в з'їзді з уваги на те, що був саме в Монтреалі на Евхаристійному Конгресі, він всеціло піддержував цей з'їзд не тільки своїми привітаннями, які він надіслав на з'їзд, але також наступними енуціяціями, які після з'їзду появилися в "Канадійському Русині", який був офіційним згаданого владики.

В обох з'їздах, цебто учительському та загальному взяла участь представники міста, а привітання від імені Вінніпегу зложив сам посадник Р. Д. Во. Посол Північного Вінніпегу Й. П. Фолей передав привітання від політичного світу а принципали учительських семінарів, як д-р В. Й. Мекінтаер, Й. Б. Гейлс, Й. Т. Крессі та інші вітали учителів від Департаменту Освіти. Вони теж мали фахові доповіді для учителів. Це майже вперше такий гарнітур представництва виступив перед українською спільнотою. Це сильно підбадьорило делегатів та влягло в них віри, що в канадській державі є будівничі широких масштабів, які мають належне місце для української спільноти. Цей перший з'їзд серед воєнної хуртовини сильно підніс дальшу настанову поселенців в громадському житті.

Серед ударів воєнних подій українська спільнота в Манітобі не розгубилася і заняла об'єднуючу і зрілу поставу та виявила бажання йти крок в крок з цілісним життям Канади. Був це добрий початок для дальших і імпозантних провінційних з'їздів, які стали відбуватися в наступних роках у всіх трох степових провінціях, а на яких ступнево сцілювався ланцюг співпраці цілоти української спільноти Канади.

10) "Канадійський Фармер", 28 липня 1915, також "Канадійський Русин", ч. 30.

Найбільші і найчисленніші з'їзди в цьому відношенні віднотував Саскачеван, який скликавав їх до Саскатуну. Перший такий з'їзд відбувся 4 і 5 серпня 1916 року і в ньому взяли участь понад пів тисячки делегатів та гостей. Хоч саскачеванських делегатів і гостей було куди більш, як в інших провінцій, то з'їзд своїм складом був чи не першим своєрідним парламентом української спільноти, яка змагала до своєї національної і культурної "емансипації". У з'їзді взяли участь духовники на чолі з єпископом Никитою Будкою та світські представники муніципалів, шкільних округ, культурно-освітніх організацій, парохій тощо. Час війни вимагав певних декларацій, які склали предсідник з'їзду та владика Н. Будка, що промовляв повних дві години та говорив про Канаду, як "прибрану батьківщину".

Тенор промов йшов по лінії "пошани до всього що канадійське", але при тому присутні підкреслювали, що вони вимагають "пошани для свого рідного". Були це дуже відважні вимоги на час війни, якої температура з кожним роком підносилася на некористь так званих "чужинців".

Саскатунський з'їзд, хоч мав конкретні і практичні цілі став в ідеологічній площині, своєрідним демонстративним маніфестом і перед своєю національною спільнотою і перед своїми співгромадянами. В жодному іншому з'їзді до того часу не було спрещезовані так виразно основні принципи та позиції українців у Канаді, як саме в цьому з'їзді. Черговий з'їзд у Саскатуні, що відбувався у них 27-29 грудня 1917 року, був продовженням тих залогень, які були схвалені на першому з'їзді та з'їзді в Манітобі.

Акутною справою нарад була також оборона канадійського громадянства, яке було скасоване для чужинців кілька місяців перед з'їздом та яке стосувалося виборчого закону на час війни ¹¹⁾. З уваги на те, що в Україні тоді проходив змаг за державне себе виявлення, привявні маніфестували найвищий сантмент до землі своїх батьків в Україні. У з'їзді взяли участь коло 800 учасників.

Майже водночас, бо три дні вчасніше, відбувся подібний з'їзд в Едмонтоні, що вправді з меншою кількістю учасників, але з менш-більш подібними політичними ідеологічними заложеннями. Організатором Саскатунського з'їзду був Інститут Петра Могили, Едмонтонського З'їзду - голова Української Католицької Церкви єпископ Н. Будка. Були теж деякі розбіжності в цих з'їздах, але не у відношенні українців до Канади. Вони заторкали деякі релігійні справи, зокрема відношення релігії до школи

¹¹⁾ Для історії варт відмітити, що на привявних 210 послів голосували 85, з того голосували 53 за скасуванням виборчого права, 32 були проти.

і навпаки, Та не зважаючи на ці розбіжності, обидва з'їзди, едмонтонський і саскатунський були виявом спільних дезідератів української спільноти в Канаді і давали цій спільноті своєрідне заокруглення, яке вже переходило межі муніципалів, округ а то й провінцій. Мабуть згадані з'їзди як також низка провінційних з'їздів до того часу, остаточно суцїлили українські колонії в Канаді в одну велику спільноту, що мала свої цілі та завдання, культурні потреби та амбіції, спільні турботи, пов'язані не тільки вонним часом, але теж і майбутнім ростом.

Жоден з тих з'їздів не створив якоїсь перманентної репрезентації, але всі вони підкреслювали, що така репрезентація повинна бути створена. Можливо, не була вона створена й тому, що останні відбувалися поза Манітобою, яку завжди уважали, за керівну провінцію в загально-народних справах українців Канади. Чималою і від'ємною причиною були також вже назриваючі розбіжності між Інститутом П. Могили та єпископом Н. Будкою, Такі перешкоди не були перешкодами для українського керівництва на терені Манітоби і Вінніпегу зокрема. Саме тут де раніше існував "Центральний Комітет Рідної Школи" та продовжував "Центральний Комітет Оборони двомовних Шкіл" згодом розгорнув інтенсивну працю "Український Канадійський Горожанський Комітет", що ладнав вже зв'язок з Оттавою. Це був великий крок у завершенні організаційної структури українців Канади.

Правда все це було побудоване на своєрідній провізорії, але водночас сповнялося бажання тих численних одиниць та цілої маси, яка постійно наголошувала потребу завершення спільноти одним проводом. Таким проводом став Український Канадійський Горожанський Комітет у 1917 році. Комітет не тільки турбувався добром українців у Канаді, але йому теж вдалося репрезентувати українство поза Канадою, в Лондоні, Парижі і в Україні. Як відомо, були різні причини, чому "Український Канадійський Горожанський Комітет" не проіснував довго, але мимо цього, він був першою більшою спробою вивершення української спільноти в Канаді.

Якщо йде мова про вивершення спільноти у громадській площині, не можна не згадати і про довгі змагання українців у релігійній площині, зокрема, якщо йдеться про заходи українців католиків мати свою ієрархію, тобто окрему церковну провінцію, незалежну від інших та підпорядковану безпосередно Римській Столиці¹²⁾. Ці змагання завершилися повним успіхом

¹²⁾ Гляди окрему працю автора п.н. "Змагання за незалежність Української Церкви у Канаді".

уже в 1912 році. Шість років пізніше була створена Українська Греко-Православна Церква, яка поставила собі завдання об'єднати також всіх православних українців під своїм національним проводом. Змагання за культурну повноту і за незалежність свого життя тривало близько чверть сторіччя і проходило майже всю піонерську епоху, щоб під кінець її знайти остаточне оформлення та вивершення.

Цей гін до національної самобутності вказує тільки на велику вітальність та сильну культурну спаяність української спільноти. В багатьох моментах поселенці бачили перед собою ситуації зі старого краю, коли їм і там доводилось боротись за свою національно-культурну ідентичність. Цей гін змагався зокрема тоді, коли поселенці натрапляли перед собою низку несправедливостей, що їх ненадійно принесла світова заверуха. Отже можна твердити, що внутрішні і зовнішні фактори мали великий вплив на процеси формування української національно-культурної спаянності українців Канади. Кожний нерозважний виступ англomовної преси, що часто не розуміла національних проблем поселенців, викликував спонтанну, часто й організовану реакцію спільноти, яка завжди була готова боронити свої природні права до повного розвою в новій країні. На усучільнення і вивершування української спільноти в Канаді, мав теж свій до речі сильний вплив увесь визвольницький процес що проходив в Першій світовій війні в Україні. Зрив народу до незалежної соборної держави в 1917 році зірвав міт невільництва і підняв розчленований народ до творчих державницьких зусиль. День 22 ючня 1918 р. в Києві і день 1 листопада у Львові та інших місцевостях західно-українських земель зелектризував національні державницькі почування українців по всіх континентах світу. Коли ж у додатку аліянти визнали суверенність Української Держави і в Києві в дні 22 січня 1919 року проголошено уніфікацію всіх українських земель, витворена ситуація в Україні піднесла не тільки почування українців, але, і їх престиж. Це був величезний удар по русофільських елементах у Канаді які заперечували екзистенцію українців взагалі. Тогочасні з'їзди українців, що відбувалися у Вініпегу, Саскатуні, Едмонтоні та в інших осередках заходу Канади, начислювали сотні делегатів з різних фермерських закутин. У вічах, що виявляли симпатії та підтримку визвольним процесам в Україні, брали участь тисячі людей. Відізнався також схід Канади, де стало організуватися робітництво. Про розміри демонстрацій і його почувань може посвідчити найкраще віче українців у Монтреалі, в якому в березні 1919 року взяли участь коло

три тисячі людей на чолі з посадником міста Монтреалю Марте. Не інакше діялось і в інших національностей Канади: поляків, чехів, словаків, сербів чи хорватів. Канада ставала символом свободи не тільки у серцях її мешканців але й у міжнародному відношенні. Делегати Канади у Парижі і Женеві ставали носіями і заступниками визвольницьких ідей поневолених народів. Про це може послужити доказом і такий документ, що його одержали українці Канади, не тільки на адресу свою, але й на адресу канадійського уряду. В 1921 році в жовтні Президент Української Національної Ради Західної Облaсті Української Народньої Республіки д-р Евген Петрушевич враз з міністром закордонних справ д-ром Костем Левицьким, опублікували признання п.н. "До Українців Канади", в якому між іншим писали: "Коли Ви, Дорогі Брати і Сестри, покидали свою батьківщину, вибираючись в незнані Вам тоді простори Канади, то багато з нас думало, що Ви станете пропащі для своєї давньої батьківщини і свого народу. . . Але і найбільші прихильники еміграції не надіялись сего, що колись прийде пора, коли до Вас звернеться Ваша первісна Вітчизна в найтяжчих часах о поміч. . . Давня Ваша Батьківщина пересилає Вам своє поздоровлення і глибоку та сердечну подяку, що Ви станули однозгідно в один український фронт та устами Вашого міністра п. Догерті заапелювали до представників цілого світа, зібраних в Женеві, щоби вони допомогли визволити дорогу Галицьку Батьківщину з неволі найздника" ¹³⁾).

Такі політичні жести та заяви ніколи не проходять безслідно. Хід політичних подій на Україні мав ще інший вплив на розвій української спільноти в Канаді, що прийшов з деференціяцією політичних настроїв та з програмою визвольних змагань українського народу. Події, що зв'язані з цим, зазублюються з другою добою українців Канади, що починає свої сторінки після Першої світової війни. Одна з найбільш блискучих сторінок у цій добі це участь українців в Українському Червоному Хресті та їхня допомога полоненим, вдовам, сиротам, та німеччинам яких очі були звернені на Канаду, багату і свободну країну, що в ній жили їх земляки, співгосподарі цієї країни. Це ще більше цементувало національні почування українців Канади.

У свою чергу Канада ніколи не відмовляла тим, що потребували помочі і в цьому моменті сплітався чинник національної єдності українців та державницького престижу Канади, який саме став майоріти на міжнародних горизонтах.

Допоміжна праця українсько-канадської спільноти своїм зем-

¹³⁾ Українська справа в Оттаві, Вінніпег, 1921, стор. 25 і 26.

лякам в Європі була на зовнішньому відтинку своєрідною цвіткою в стосунку до затяжної праці, яку українці Канади провели внутрі, в організаційному, культурно-освітньому, релігійному, політичному і господарському відтинку. Були довгі роки змагань, щоб можна було врешті бачити спільний плід. Піонерська доба українців Канади замикалася кольоритною картиною, балянсом росту спільноти та з новими горизонтами на майбутнє.

Хоча піонерська доба не закінчилася повним національним вивершенням, то однак в цій добі були закиннені тверді основи під це вивершення, що прийшло щойно в наступному періоді. Український Канадійський Горожанський Комітет та Українська Народна Рада були видимими виразниками цього наполегливого гону широких мас, які цього постійно домагалися від свого проводу. В цьому вбачається великий конструктивізм українського піонера Канади, який постійно бажав бачити себе в своїй національно-культурній спільноті та в структурі загально-канадського будівництва.

Кінець першого тому

**ІЛЮСТРАТИВНА ЧАСТИНА ДО ПООДИНОКИХ РОЗДІЛІВ
(побут, церковне життя, культурно-освітнє, громадсько-
політичне, шкільництво, преса, література, зв'язки
з материком, участь у воєнних зусиллях і т.п.)**

**Хрест Свободи у Волківцях, Манітоба, 1901 *)
Під знам'ям хреста закипіла праця в степах Канади. Хрест став символом
культурної і соціальної свободи.**

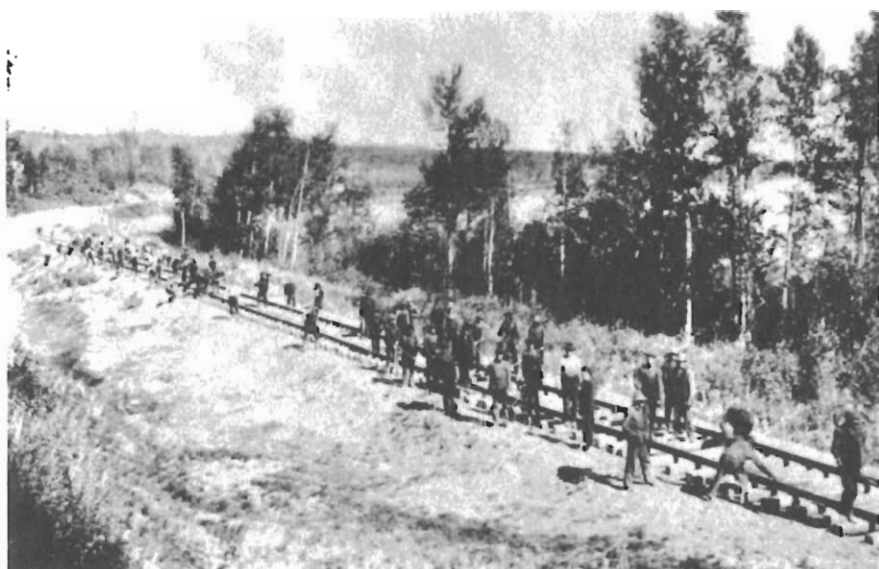

**Власна хата під стріхою, подібно як у рідному селі. Такі хатки стали виростати
в прерійних провінціях Канади, почавши від В. Єліняка та І. Пилипова.**

*) Зірка побіч підпису означає, що є далші уточнення до поданої ілюстрації і їх можна знайти в додаткових "Поясненнях до ілюстрацій". Пояснення ці зладжені після сторінок ілюстрацій. На жаль, не всі набуті й часто унікальні фотографії можна було уточнити. Сподіємось, що читачі багато в цьому допоможуть.

**Щоб поставити хату в степу, треба очистити поле а часом зрубати ліс.
Жіноцтво помічне у всему.**

Жінки працюють коло хат, а чоловіки при будові доріг.

**Вгорі: Будова пільного шляху в Келді, Манітоба.
Внизу: Будова залізниці в Британській Колумбії.**

Жорна і піч в стежу—основні середники в допомозі прокормити родину.

Воли, корови і коні—це не тільки кінечна поміч в розбудові гомстеду, але і господарський престиж.

Народний одяг був типовим для перших поселенців.

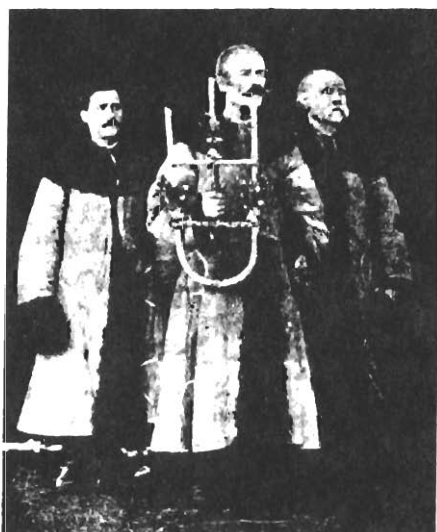
**Вгорі: Піонерські родини з Поокуття, Галичина.
Внизу: Жінки в кептарах та кожухах з Буковини *).**

Жіноцтво в святкових одягах в часі Великодня. Арбакка, Манітоба, 1912.

Гуцул і гуцулка, в постолах і босоніж.

Трійця — символ єдності й обрядового достоїнства; господарі з Поділля.

Кольоритність святкових одягів дівчат і жінок *).

Дві великі події в кожній родині—весілля і смерть.

Вгорі: Піонери зі скрилкою і цymbалами влаштовують весілля молодій парі.
Внизу: Парастас на гробі померших *).

Пам'ятки українського церковного будівництва в степах.

Вгорі: Посвячення церкви в Стюартбурні, 1900.
Внизу: Українська церква Матері Божої в Ярославі (коло Йорктону).
Це найстарша українська католицька церква в Саскачевані, яка збереглася до наших часів. Побудована в 1902-1903 рр., знімка з 1906 р.

Церква св. Йосафата в Едмонтоні (перед поширенням), 1904.

Українська православна церква в Арбаці, Манітоба.

Відпуст в Мондері—Українська Католицька Церква св. Петра і Павла.

З'їзд українських пресвітеріанських проповідників в Торонті, 1913, в якому проголошено вчленування Грецької Незалежної Церкви до Англійської Пресвітеріанської Церкви в Канаді *).

Вгорі: Перший Собор українських місіонерів в Канаді, 27-29 листопада 1914 р. в Йорктоні, який відбувся в Монастирі св. Спаса під проводом єпископа Никити Будки.

Внизу: Перші українські питомці з духовного семінара св. Августина в Торонті, 1914, з ієрархом Никитою Будкою.

о. Іван Мальяревський, перший український православний священник в Канаді, 1897-1898.

о. Микола Струтинський, відпоручник єпископа Сотера Ортинського в Канаді, 1907.

о. Михайло Оленьчук, перший опікун української суспільної служби в Канаді, т. зв. "український воєнний реліф".

о. д-р Амвросій Редкевич, перший генеральний вікарій єпископа Н. Будки.

Соборчик українських католицьких священників 1919 у Вінніпегу *).

Перший церковний хор Української Католицької Церкви св. Миколая у Вінніпегу, 1910 р. *)

Перший український церковний хор в Калгарах, Алберта, 1915 *).

Два перші церковні хори на сході Канади:
Вгорі: Перший український хор в Торонті під проводом С. Проходи, 1912.
Внизу: Перший український хор в Монтреалі під проводом Юліяна Пелюха, 1916.

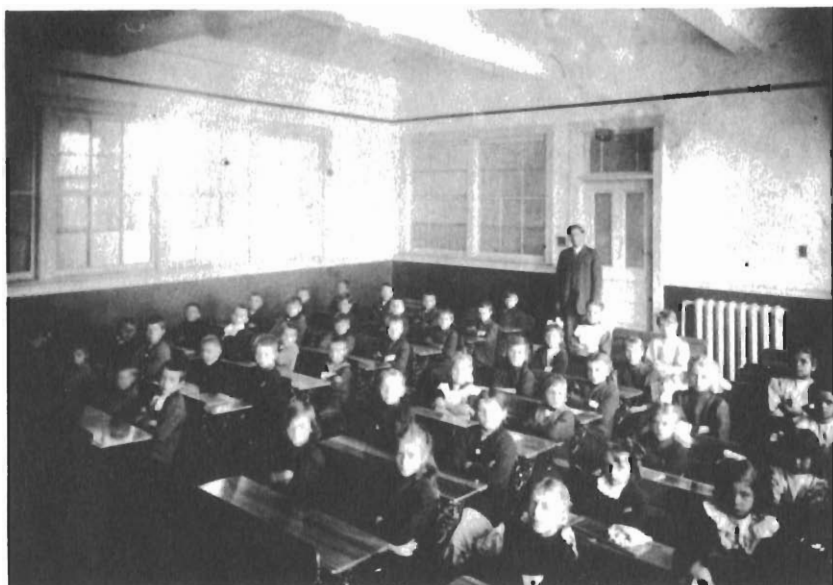
Члени Парафії св. Івана Христителя з парохом о. Й. Филимою в Оттаві, 1914.

Сестрицтво Пресвятої Родини в Оттаві з о. Йосифом Филимою, 1914.

Члени Братства Молоді парафії св. Миколая, Вінніпег. 1915.

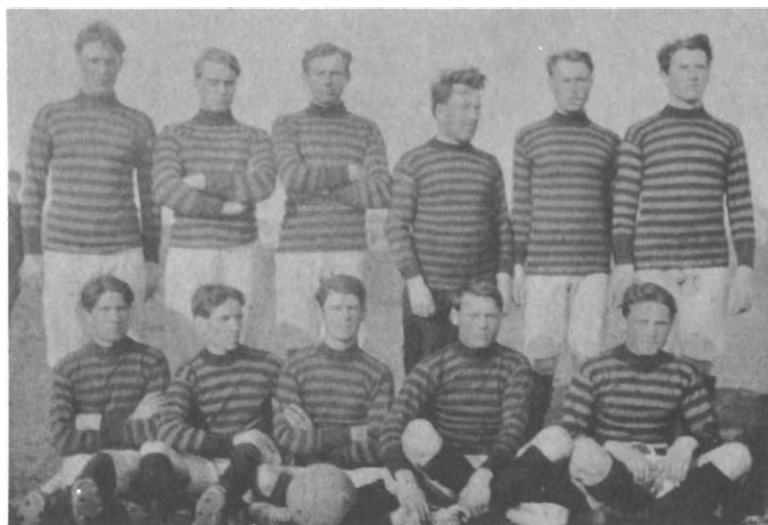

**Двомовне шкільництво в провінції Квебеку.
Вгорі: Ученики двомовної школи з учителем Михайлом Чипчарем, Монреаль,
1913.**

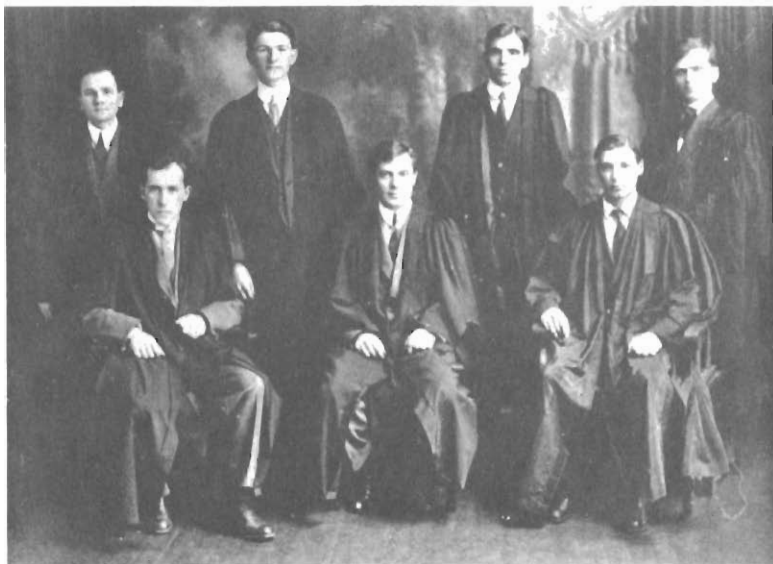
**Внизу: Ученики двомовної—французько-української—школи з о. д-ром
А. Редкевичем та з учителем Семеном Ковблем на Сент Чарлс, Монреал,
1913-1914.**

Учителі і ученики учительського семінара в Брендоні, Манітоба, 1908 *).

**Футбольний клуб українських студентів учительського семінара в Брендоні, 1910.
Перший український футбольний клуб в Канаді взагалі *).**

Перші українські студенти Манітобського Університету, 1912 *).

Питомці "Англійської Школи для Чужинців" у Вегревилі, 1913-1914 *).

**Питомці Апостольської Школи в Сифтоні, Манітоба, під проводом
о. А. Сабурена, 1914.**

Студентська Організація ім. А. Коцка в Едмонтоні, 1917-1918 *).

Дві класи Брендонського Семінара, 1913 *).

З перших освітніх курсів у Вінніпегу (та Канаді взагалі), які провадив поет Петро Карманський. 1913 *).

THE
MANITOBA
RUTHENIAN-ENGLISH
READERS

First Reader

*Approved by the Advisory Board for use in the
Public Schools of Manitoba*

THOMAS NELSON AND SONS
London, Edinburgh, Dublin, & New York

МАНІТОБА
РУСКО-АНГЛІЙСКА
ЧИТАНКА

Перша читанка

*Випробована через Раду Школи для ужиття в
Публичних Школах в Манітобі.*

THOMAS NELSON AND SONS
London, Edinburgh, Dublin, & New York

THE
MANITOBA
RUTHENIAN-ENGLISH
READERS

Second Reader

*Approved by the Advisory Board for use in the
Public Schools of Manitoba*

THOMAS NELSON AND SONS
London, Edinburgh, Dublin, & New York

МАНІТОБА
РУСКО-АНГЛІЙСКА
ЧИТАНКА

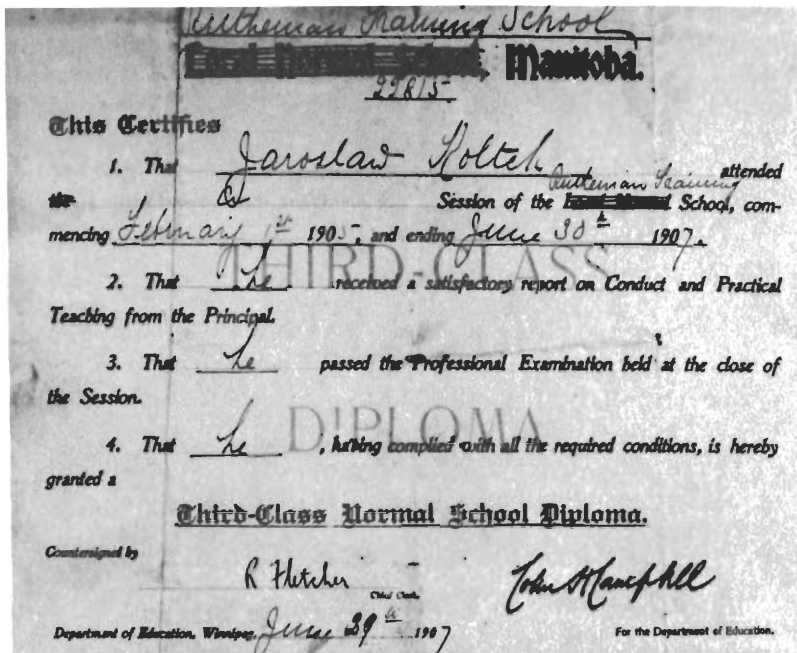
Друга читанка

*Випробована через Раду Школи для ужиття в
Публичних Школах в Манітобі.*

THOMAS NELSON AND SONS
London, Edinburgh, Dublin, & New York

Двомовні підручники для українських дітей в Манітобі, публіковані старанням манітобського уряду.

Вгорі: "Руско-Англійська Читанка"—для початківців.
Внизу: "Руско-Англійська Читанка"—для вищих клас.

Диплом двомовного учителя.

Організація Українського Учительства в Канаді.
Ruthenian Teachers Association.

J. Kocan.
President.

O. H. Nykawy.
Secretary.

W. Saranchuk.
Treasurer.

Інформаційне Бюро Українського Учительства.
Ruthenian Teachers Bureau.

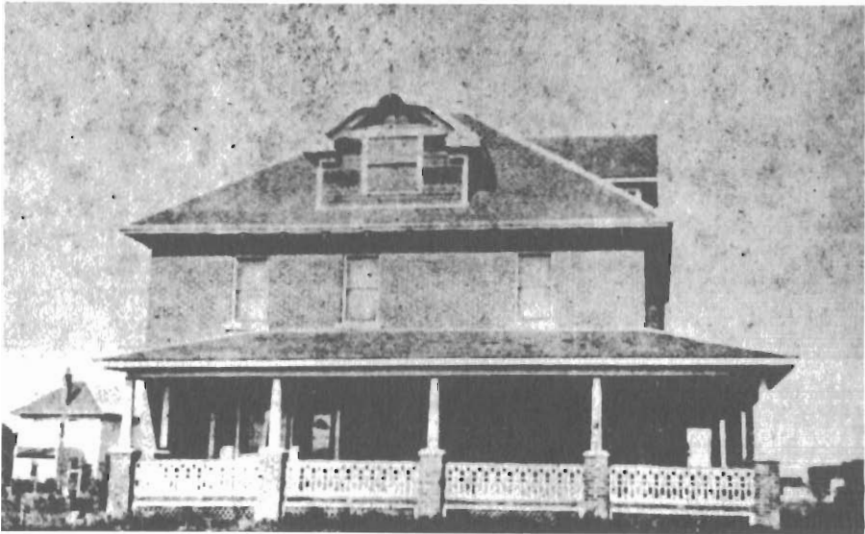
630 Magnus ave.

Winnipeg, Man. Canada.

Заголовні листи "Організації Українського Учительства в Канаді" та "Інформаційного Бюро Українського Учительства", 1907.

Бурса і Колегія ім. Т. Шевченка в Едмонтоні. 1912.

Перший будинок "Української Бурси ім. П. Могили" в Саскатуні, яка була пізніше переназвана на "Український Інститут ім. П. Могили".

Грамота "Української Греко-Католицької Бурси ім. Митрополита Андрея Шептицького в Сент Боніфас. Манітоба.

Частина учасників II-го З'їзду Української Народної Ради перед будинком Бурси ім. Митрополита Шептицького, 1920 *).

Товариство "Боян" у Вінніпегу, 1912 *).

Члени Товариства ім. Марії Заньковецької, Вінніпег. 1913.

Драматичне Товариство ім. Івана Котляревського. Вінніпег, 1912.

Товариство "Самопоміч" села Лисовець, Заліщицького повіту, Вінніпег, 1914.

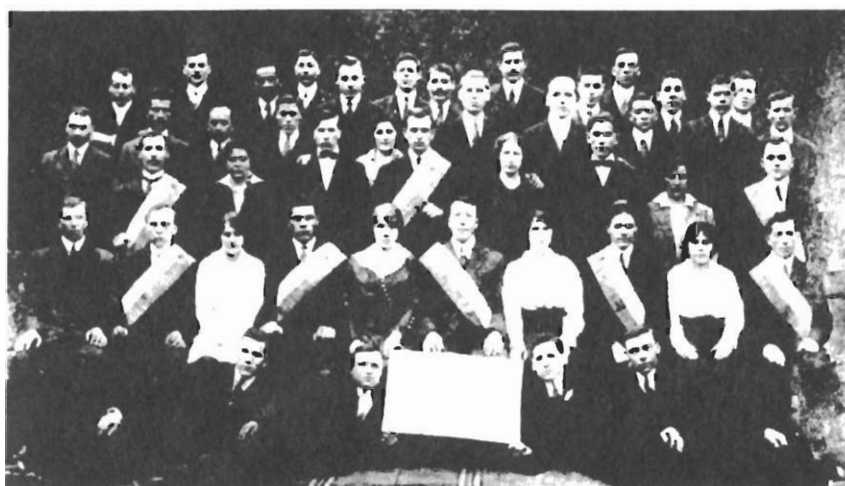
Вгорі: Члени Читальні ім. Михайла Драгоманова в Монреалі. 1910.
Внизу: "Дзвін", Монреальська духовна орхестра, 1919.

**Вгорі: Члени Чигальні Просвіти ім. Маркіяна Шашкевича в Мирнамі, Алберта, 1909.
Внизу: Аматори виставки "Наталка Полтавка" в Едмонтоні, 1909 *).**

Вгорі: З нагоди посвячення "Українського Народного Дому" в Едмонтоні, посередині єпископ Н. Будка, 1917.
Внизу: Аматорський Гурток читальників у Вегревилі, з постановки "Ой, не ходи Грицю". 1917 *).

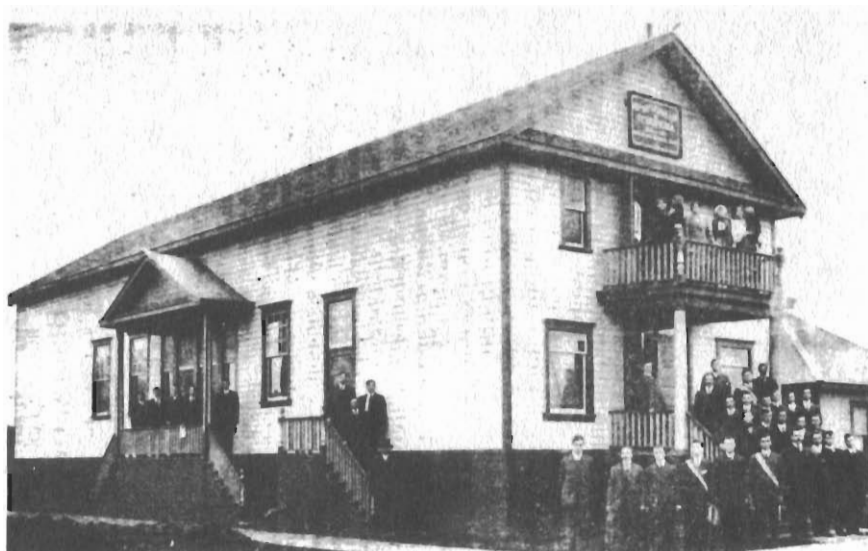
Вгорі: Відділ Просвіти в Монреалі, посередині М. Поремський, 1916.
Внизу: Члени Читальні ім. Тараса Шевченка на передмісті Пойнт Сент Чарлс, Монреаль.

Читальники і парохіяни Української Католицької Церкви Вознесіння Г.Н.І.Х. в оселі Україна, Манітоба, 1910.

Члени Українського Народного Дому, Вінніпег, 1914.

Український Народний Дім ім. Тараса Шевченка у Вест Форт Вільямі, 1914.

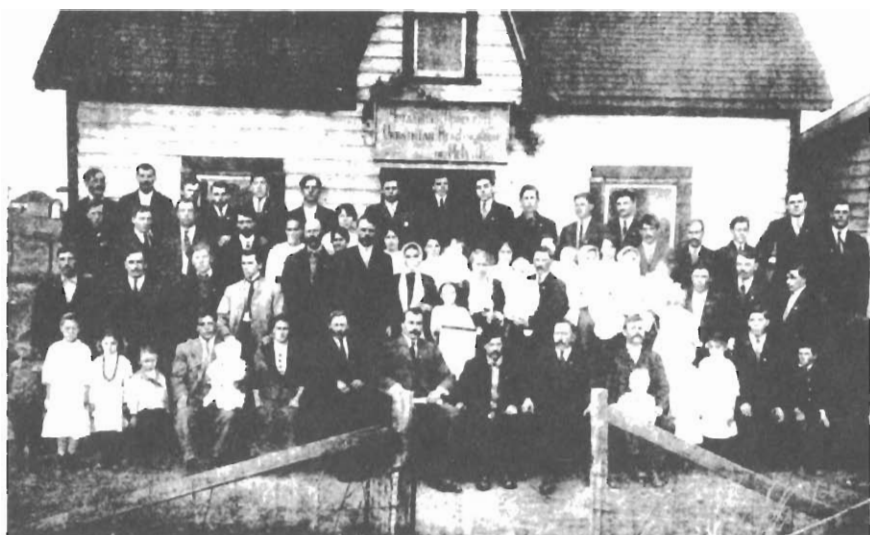
Члени Драматичного Гуртка з Вегревилу на відпусті в Мондері, 1916.

Братство св. Івана Христителія в Брентфордї, 1914.

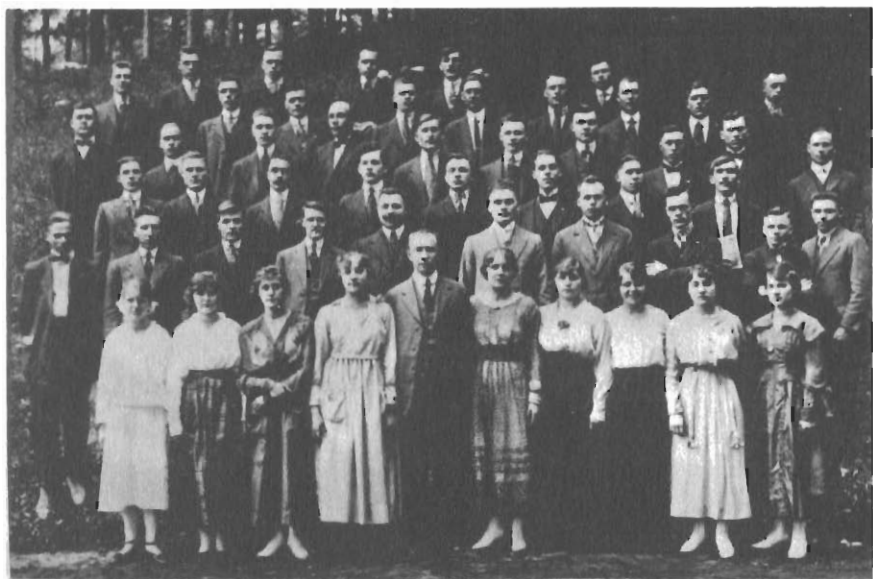
Студентський Драматичний Гурток Бурси Митр. А. Шептицького в постановці "Юл'ї Цезар", Вінніпер, 1916.

**Вгорі: Члени і будинок Читальні Просвіти в Шіго, Саскачеван, 1910.
Внизу: Члени Читальні Просвіти в Мелвілі, Саскачеван.**

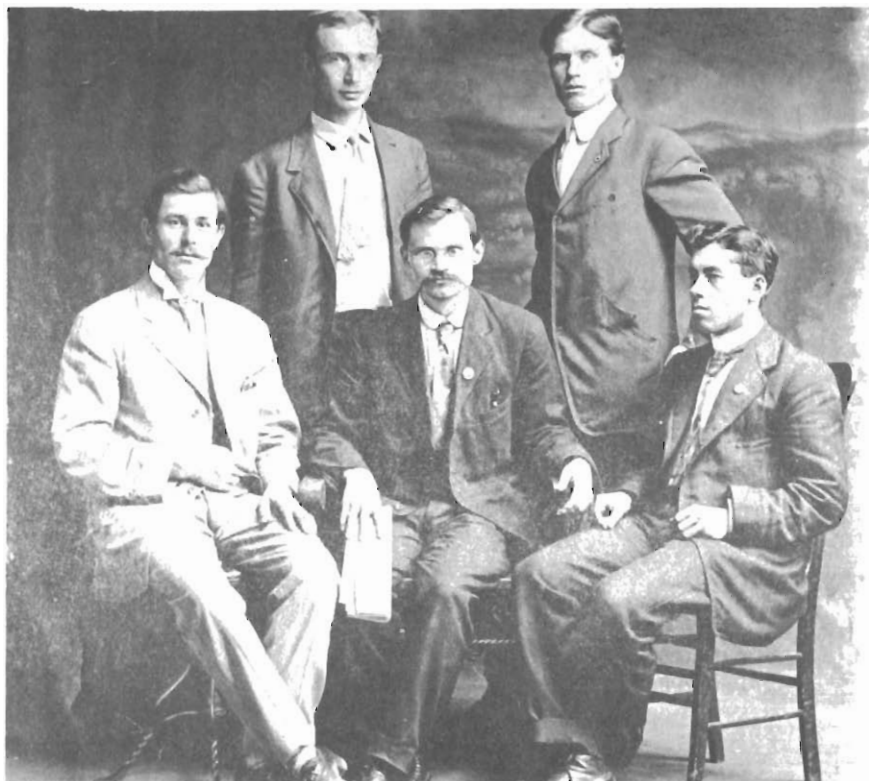
**Вгорі: Інститут ім. Тараса Шевченка у Вегревлі.
Внизу: Архирейські відвідини в Боршеві, Алберта. 1916. В дверях церкви
Владика Будка, та о. Навкратій Крижановський, ЧСВВ.**

**Вгорі: Товариство "Самообування" в Едмонтоні, 1917.
Внизу: Школа Вищого Обування ім. М. Павлика під кермою Павла Крата
при відділі УСДП в Торонті, 1919 *)**

Вгорі: Члени Читальні ім. Маркіяна Шашкевича в Торонті, 1916.
Внизу: Перша українська духовна орхестра у Вінніпегу "Бандурист" *).

Вгорі: Учасники-делегати Українського Соціалістичного З'їзду в Едмонтоні, 1910 *).

Внизу: Передова соціалістична п'ятка з "Ради Сімох", 1911 *).

Будинок Українського Народного Дому у Вінніпегу, набутий 1916 р.

Делегати II-го З'їзду УСДП та члени Вінніпезьського Відділу УСДП, Вінніпег, 1917.

Будинок Українського Робітничого Дому у Вінніпегу, збудований 1918 р.

СВОБОДА

Убого не брати, що загинуло вояцтво
И кулаку нечестивому, Свободу не курайтесь,
До своєї землі відступайте, Свободу не впадайте!
Шевченко

ЖАКОНИСЬ ДЛІА РУСКОГО НАРОДА ВЪ АМЕРИЦІИ

Число 1

ДЖЕРСИ СІТІ П. Д. 15 ВЕРЕСНЯ 1899.

ГОДЪ 1

SWOBODA

Рік XVII. На Мора. Четвер, 25-го Січня 1900. Число 9

Vol. XVII. New York, N. Y. Thursday, January 26, 1900. No. 9

Вгорі: Заголовні написи часопису "Свобода", ЗДА (рік 1893 і 1909), який в початках в значній мірі допоміг в національному оформленні українців Канади.
Внизу: Редактори та друкарі "Свободи", 1897 *).

ЕКСТРА!

EXTRA!

КАНАДІЙСЬКИЙ РУСИН

CANADIAN RUTHENIAN

FIG. 1.12

REPORT MADE BY THE P. Z. DISTRICT OFFICE WINNIPEG, MAN. TERRITORY FEB. 27, 1919

100-511

АЛІЯНТИ ПРИЗНАЛИ УКРАЇНСЬКУ РЕПУБЛІКУ

Allies Recognize Ukrainian Republic

КАНАДІЙСЬКИЙ УКРАЇНЕЦЬ

На шляху від "Канадійського Русина" до "Канадійського Українця" віддано багато зусиль.

Видавництво "Народна Друкарня", Вінніпег, 1916.

Преса Алберти і Саскачевану.

Вгорі: "Канадиєць" і "Новини" з Едмонтону.
Внизу: "Поступ" з Мондери та "Новий Край" з Ростерну.

РЕПРЕЗЕНТАЦІЙНО-НАРОДНА ЧАСОПИСЬКА ПРАЦЬ ПУБЛІКАЦІЯ П. С. Д. АМЕРИКА
 ВАРШАВСЬКА ШКОЛА ПРАЦЬ / СЕГОНДНА ХОЛОННА КАРТОТКА в Канаді П. С. Д. АМЕРИКА

СВІДОК ПРАВДИ

1913. „WITNESS of the TRUTH”. No. 6.

„ЗОРИ” Одном Українська часопись у Вестрив Канаді. Виходить по тижню і коштує на рік \$1.00 пооди- ноче число 3 центи. Редакція: 45 Windsor str. Телефон Мейн 7329.	ЗОРИЯ ZORIA	„ZORIA” The only Ukrainian Weekly in Eastern Canada published every Saturday. Best medium for ad- vertising. It reaches 20000 Ukrainians in Montreal only. Phone Main 7329 45 Windsor Str.
PK L. ВИТОРОК 11 СЕРПНЯ 1914. Ч. 1. MONTREAL P. Q. TUESDAY AUGUST 11 1914 LVOL. No. 1.		

КАНАДА

„КАНАДА”
 Conservative Weekly
 Published every Week
 for the
 CANADIAN PUBLISHING CO. INC.
 110 St. James Street
 Montreal, P. Q.

„CANADA”
 Conservative Weekly
 Published every Week
 for the
 CANADIAN PUBLISHING CO. INC.
 110 St. James Street
 Montreal, P. Q.

CANADIAN PUBLISHING CO. INC.

This Publication is Licensed by Secretary Of State Of Canada

УКРАЇНСЬКІ РОБІТНИЧІ ВІСТІ

UKRAINIAN LABOR NEWS

Преса з винятковими рисами:

Вгорі: “Свідок Правди” з Торонта та “Зоря” з Монтреалю, перші ластівки на сході Канади.

Внизу: “Канада”, консервативний часопис, Він’пег та “Українські Робітничі Вісті”, перший український прокомуністичний часопис в Канаді.

ВИСНИК ПЕРШОГО ЧАСОНИКА „СВОБОДА“
Число 4

КАНАДІЙСКА РУСЬ.

Надруковані вперше
Ностера Дмитрова.

Мі Carmel, Pa.
Закладарка Сербина

ЩО ДОЛІННЬ БІМІЛІ

Д-ръ Іосифъ Слесарскій.

Книжки в милобні Творятні „Прогноза“

Листопадъ, 1928.

Въ Печатні Публіцистической Академіи въ Москві
Машинно писана І. Слесарскій

ТЪМКО ГРАВИ

Съставлено отъ АМЕРИКАНСКИХЪ
ДАННЫХЪ

Восточна / Восточна

Листопадъ

ИЗДАНИЕ
В. М. МАШИНОПИСАНО

**SONGS
of
UKRAINA**
WITH RUTHENIAN POEMS

TRANSLATED BY
FLORENCE RANDAL
LIVESAY

LONDON, PARIS & TORONTO
NEW YORK E. P. DUTTON & CO
MCMXXVI

Західна Канада.

ПРОВІНЦІ:

**Манитоба,
Саскачеван,
Альберта і
Британія Колумбія.**

Вн. Франком Олсвером,
МІНІСТРОМ ЦЕНА ВІДПОВІДНЕ КАНАДИ

1910
Машинно писана
В. М. МАШИНОПИСАНО

THE HISTORICAL AND SCIENTIFIC
SOCIETY OF MANITOBA

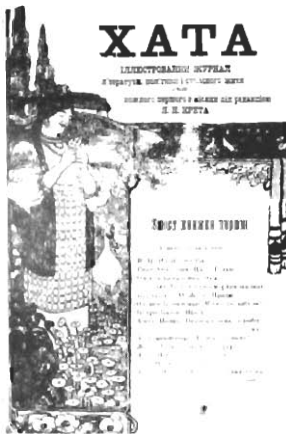
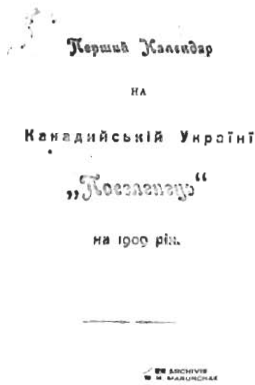
**The Galicians Dwelling in
Canada and their Origin**

MICHAEL A. SILBERNIN D.S.

Видання історичного значення у формуванні українства Канади.

Спроби українсько-канадського письменства поза Канодою.

“Західна Канада”—перші історичні підсумки, “Songs of Ukraine” і The Galician Dwelling—перші англомовні праці про українців в Канаді.

Перші книжкові видання українців Канади.

Перші журнали в Канаді.
 Вгорі: "Хата", "Україна", "Рільник", внизу: "Наша Сила", "Дзвінок", "Кадило", "Вуйко", "Нива".

News for Foreign Born Reader:

Wednesday

THE FARMERS' WEEKLY TELEGRAM

or Foreign Born Readers

FEARS DANG RUTHENIAN

osa. Obecnie cala familia w wiesioniu.

Starkowillo Colo. W kopalni nastapil wybuch wskutek czego 52 górników pogrzebanych. Czy zabici, czy żyj nikt nie wie.

New York. Na pokladzie okrętu Moltke, który jest wstrzymany w zatoce pojawił się drugi wypadek cholery.

Всесвітній Кобанку ДЛЯ РУСКИХ ЧИТАЧІВ

Син зігочок в Стрелі Ми месла зничив огонь до тал Огомь поветив в алах. Репор тузуть, що звшн ето люднв итратило житв, а страти в мн отках вишоеть кілька міліонів.

ки запали лавод свої давні пощиді.

Павноінша телеграма з Винтер, Виск., каже, що щні дві годниш по веході сонци буде азовлений Діал живий або мортвий.

Тисячасовий гвермент Португалі оголошев офіціально свою повітку. Одно з найнашівних точок в розділенні церкви під держави.

ARCHBISHOP SKEPT OF EVILS IN

Something Delusive With One in Canada to Pre an Catholic Faith, to see or to Meet all 31 day in Winnipeg.

His Excellency, Archbishop, of the Church in Canada, is a preparatory to a tour provinces in the future.

Ask it as to the step to Western Canada, replies that at the time he had received an invi

Двомовний, зглядно багатомовний часопис "News for Foreign Born Readers" у часописі "Farmers' Weekly Telegram". Український куток п.н. "Всесвітні новини для руских читачів", 1910.

Двомовники в поезії і прозі: Михайло Говда, Флоренс Лайвсей, Фред Некс.

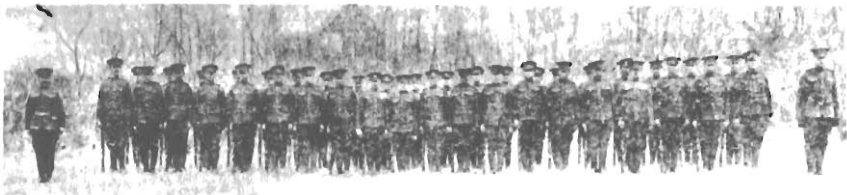
Редакція журналу "Каменярі" *).

Північна частина військового табору "Camp Hughes", де вишколювались українські добровольці в часі I-ої світової війни.

Українці в Канадійській Армії з Канори, Саскачеван, виїжджають на вишкільні вправи до табору.

Чота українців в Канадійській Армії в "Camp Hughes", 1915, особовий склад— 34 українців і 8 англосаксонців.

До Шановної

Організації Українського Учительства
в Канаді.

Дякую душою Вишковой-Венканич Тетян за
зроблену мені листів і радо прийнятю
пошестя листів в Вашій організації,
до котрої привязую Велику вагу добараючи
в організації раціональної шкільної освіти
зоборало від вищого рівня українського
осередків Америки і сподіваюсь Великої
Комісії українського шкільництва
Канаді від розвитку своєї американо-
української шкільної освіти. Тетяночки дякую і
ще раз за Вашій Організації і Вашому
шкільництву

зі спогадів у щоденних повідомленнях

Михайло Грушевський

EX ARCHIVIS
M. H. MARUNCHAK

З культурних зв'язків з материком.

Лист історика Михайла Грушевського до Організації Українського
Учительства в Канаді, Львів 1907.

До „Організації Українського
Учительства в Канаді“:

Дуже дякую Організації
за ту лист, яку мені зроблено,
вирвавши мене почесним чле-
ном. Щирою душею радю,
що і в далі від Київського
наді вте організувалося
українське просвітне візюно,
щоб багатіше і теоретично
що в перший день свого
нового організаційного життя
виявило Товариство свого
примхливостю до мене, — се
мені велика честь. Прийма-

ючу її з подякою, тамто
Організації як найшир-
шого і найкращого розвитку
і участь на догоді світової
праці яку справу рідної
просвіти.

З великою шанобкою
Б. Грінченко

1907. IX. 11.

З Києва

Р. С. Раюм і уми пошлю
до бібліотеки Організації деякі свої книжки.
Дуже дякував-би, коли б мені прислали
статут Організації.

Адреса: Київ, Нарісно-Благо-
вільський, 67, кв. 8, Д. Д.
Гринченка.

Письменник Борис Грінченко вітає українських учителів в Канаді, як їхній
почесний член, Київ, 1907.

До Маючого Комітету
«Організації Українського Фронталізму в Канаді».
В відповідь на лист з цікавого доповіді, що прийшло
вибір на почесного члена, і дякую Вам за ту роботу,
яку зроблено мені тим вибором. Коли б Організація
потребувала від мене якоїсь послуги (літературної
праці для якого видавництва і т. п.), будь дуже
радію служити їй.

Здоров'я і бажаю як найкращого у всіх
у Вашій справі — *Михайло Лозинський*
Львів, вул. Тавскера 14, 19 24/87

Львів, 25. 12. 1917.

Шановний пане Конє!

З великою радістю вітаю
з'явлення організації українського фронталізму,
якої в даній закордонній країні.
Заразом дякую сердечко за
інтерес до мене і побажання
мені Вашого товариства.
Напевно мені буде вкрай
приємно на Вашій зусилля
підтримки.

З повагою побажав
Николай Спинул
дружеско і щиро з повагою.

Львів 21. 2. 1917.

Шановний Конє!

Приятно до відома імен-
ване мене іменом членом Вашої
української організації, дякую серд-
ечно за це лист і бажаю мо-
лодому товариству як найкращого
розвитку для добра і слави нашої
кращої України.
Зараз!

Константина Малицька

Діяти Львова і Черновець пересилають привітання українським учителям
в Канаді: Михайло Лозинський, Николай Спинул. Константина Малицька.

Чільні жінки Піонерської Доби в різних ділянках суспільного життя:

Анна Будник-Стечишин

Марія Боянівська

Доця Павлюкевич

**Петруня Бойкович-
Корчинська**

Анна Йонкер

Розалія Созанська

Анна Арабська

Клявдія Випрук

Наталка Рурак-Ферлей

**Молодша генерація передових учителів з найстаршою учителькою
Сестрою Атаназією:**

Олекса Григорович

Сестра Атаназія

Теодор Боднар

Микола Бойчук

**Іван Хрептяк з
дружиною Еллою**

Петро Гуменюк

**Омер Майс-Малецький
(учитель-адвокат)**

Антін Скоробогач

**Михайло Грушка
(учитель-журналіст)**

Передові громадські діячі, підприємці, професіоналісти:

Михайло Габора

Йосип Созанський і
Яків Випрук

Микола Григорчук

Михайло Лазечко,
аптекарь

Павло Рудик

Іван Семенюк, учитель

Павло Гігейчук

д-р Амвросій Кібзей,
лікар

Дмитро Романич

Члени Українського Канадійського Горожанського Комітету

Осин Боянівський

Теодор Стефанюк

Іван Слюзар

Петро Войценко

Іван Петрушевич

Дмитро Якимішак

Петро Рута

Андрій Шандро

Орест Жеребко

Поети, письменники, публіцисти, науковці

Петро Карманський

Михайло Щербінін

д-р Олександр Сушко

Дмитро Рараговський

Семен Ковбель

Іван Ковальський

Степан Фодтук

Юрій Шкварок

**Максим П.
Березнякський**

Передові державні і культурні діячі Канади, які давали високу оцінку українським поселенцям та ставали в обороні їхнього доброго імені.

Сер Чарлс Таппер

Сер Вілфред Лоріє

Т. Мейн Дейлі

Д-р А. Дж. Хантер

Сер Родмонд Роблін

Проф. Джордж Брайс

С. Дж. Догерті

Артур Мієн

Г. А. Мекі

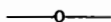
ПОЯСНЕННЯ ДО ІЛЮСТРАЦІЙ

Читати ці пояснення треба в цей спосіб:

Зачинати зліва й посуватися направа. Йти по рядам, починаючи знизу, щобто від чолового ряду і по рядам підходити вгору.

Побіч кожного підпису є число сторінки, нпр. "133". Це означає, що ця ілюстрація є на сторінці 133.

Є сторінки з літерами "г", "д", і "с", "г" означає знімку вгорі сторінки, "д" — знімку знизу, а "с" означає середню ілюстрацію на сторінці. Літери "н.н." означають, що особа на знімку не є уточнена.

Сторінка

133. Студенти українського семінара у Вінніпегу, 1906:

I-ий ряд: М. П. Остапович, В. Деделюк, В. Маєвський, Йосиф Грабань, Василь Когут, М. Ф. Басарабович; II-ий ряд: Т. Н. Петришин, В. Чумер, В. П. Грушовий, Дж. Т. Крессі (управитель), М. Г. Драбинястий, Д. Д. Чісголл (учитель), В. Колодзінський, А. Климків; III-ий ряд: Я. В. Арсенич, І. Коцан, С. Литвин, Д. Якиміщак, Й. Кулачковський, В. Карпеш, Г. Рошко; IV-ий ряд: П. С. Огризло, О. Г. Гикавий, П. Чайкооський, Ф. Т. Гаврилюк, В. Саранчук, Р. Семотюк.

137: Учасники першої конвенції українсько-канадських учителів у Манітобі, 1907.

I-ий ряд: Д. Якиміщак, І. Коцан, В. Запорожан, Т. Д. Ферлей, О. Жеребко, П. Г. Войценко. II-ий ряд: В. Кудрик, В. Деделюк, Я. В. Арсенич, В. П. Грушовий, П. С. Огризло, М. П. Остапович, Я. Головацький, П. Чайковський, А. Новак. III-ий ряд: В. Маєвський, Гр. Пляцко, Ф. Т. Гаврилюк, П. Гігейчук, В. Саранчук, В. Чумер, Я. Колтек. IV-ий ряд: Н. Петришин, В. Смух, Я. Кунінський, Баран, О. Гикавий, О. Климків, В. Когут. V-ий ряд: С. Литвин, М. Драбинястий, Дм. Вовк, Т. Стефаник, Гр. Махній, М. Семотюк, В. Шолдра, М. Гуминілович.

143. Студенти учительського семінара в Ріджайні, 1914 р.

I-ий ряд: Павло Закус, Йосиф Бойчук, Никита Романюк (учитель), н.н., н.н.; II-ий ряд: Василь Бойцун, Григорій Сироїшка, І. Ділей, М. Курилюк, Михайло Грушка, Олександр Ягольницький, Михайло Чорнейко; III-ий ряд: н.н., н.н., М. Темницький, н.н., Адам Цимбалістий, А. Т. Кібзей; останній ряд: н.н., Онуфрій Дирбавка, н.н., н.н., М. Михасів, н.н., Дмитро Олійник, М. Заряцький, Дмитро Дорош.

147. Комітет Рідної Школи в Алберті:

Сидять в першому ряді: Роман Кремар (організатор цього комітету), Василь Чумер, Микола Андрій, Гнат Кокура; стоять в другому ряді: Михайло Фербей, Й. Ясенчук, Ілля Костик, Василь Фербей, Семен Гура, Гр. Кебич; III-ий ряд: Стефан Фодчук, Ю. Лазарук, Ілля Боднарук, Д. Яремко.

151. Учасники першої конвенції українських учителів в Едмонтоні:

I-ий ряд: П. Федорчук, М. Яковишин, Г. Будинський, Ілля Шклятка, Іван Гринчишин; II-ий ряд: Настя Мельник-Рурик, Олекса Григорович, Стася Мельник-Порайко, Михайло Лучкович, Марія Томашевська, А. Т. Кібзей, Іван Оробко; III-ий ряд: Богдан С. Микитюк, Василь Франчук, Михайло Гошко, Степан Пилипів, Василь Грицюк, Гр. Косташ, Іван Рурик.

165. Українські студенти в Тулоні, 1913 р.

I-ий ряд: Микола Билинський, Юрій Драган, Іван Бойдун, Гриць Лукашук, Іван Шибінський, Петро Попович, н.н., Михайло Лютак, н.н., Михайло Дорошук; II-ий ряд: Олександр Д. Рурак, Йосиф Максимик, Іван Русин, Олекса Гуменний, Василь Чесний, Микола Паньків, Михайло Гавришин, Іван Вашик, Іван Мулярчик, Назар Вашик, Федір Крисак; III-ий ряд: Іван Якиміщак, Іван Яців, Йосиф Яців, Василь Ільчишин, Микола Гуменюк, Михайло Ксьонжик, Данило Яремчук.

181. Це діяльне товариство поставило в кількох сезонах цілу низку поважних шук, як "Два воїни", "Замрачений світ", "Хмара", "Хто батька покидає, того Бог карає", "Бунтівник", "Мати наймичка", "Зоря нового життя", "Душогуби", "Катерина мужичка", "Підгір'яни", "С'єтинський-Потоцький", "Ясні зорі", "Воскресення", "Батькова казка", "Кума Марта", "Учитель", "Молода кров", "Воля темряви", "Різдвяна Ніч", "Як жінки чоловіків морочать", "Сільські аристократи", "Помирилися", "Помста або загублена доля", "Двоженець", "Простак або хитрощі жінки", "Вічна пісня", "Піймав облизня", "Перехитрені москалем", "Хто долі не має, той щастя не має", "Розбиті надії", "Каторжна", "За друзі своя", "Тарас Бульба", "Наталка Полтавка", "Побіда світла над тьмою", "Ох, не люби двох".

У цьому товаристві працювали такі чільні громадяни, як Теодор Федик, Іван Трач, Василь Кудриж, Микола Сироїдів, Ілля Мандзюк, Василь Білинський, Іван Цірка, Максим Левицький, Д. Дубиж, М. Борисик, П. Попіль, М. Рута, І. Негрич та інші.

251. Група редакторів і співробітників "Ранка", 1916 р.

Внизу: М. Залізник, А. Максимчук-Кирилів, В. Пиндиківський; посередині: д-р О. Сушко, З. Бичинський, І. Бодруг, П. Рудик; вгорі: М. П. Березинський, А. Вільчинський, П. Крат, І. Коцан, І. Данильчук (Грицько Кручний).

367 г. Хрест Свободи у Волк'вях (Минк Ривер) поставили піонери в часі відвідин о. Василя Жолдака. Перший того рода хрест поставили українські поселенці в Тереволі (Веллі Ривер), 1897 р., в часі перших відвідин о. Нестора Дмитрова (про це докладно описує автор у своїй дослідній праці "Канадійська Тереволь", видання Загальної Бібліотеки УКТ, 1964, пізніше перевидана в УВАН, 1966. Піонери ставили такі хрести також на своїх фармах-гомстедах.

369 д. Типові дві українські первісні хати в степах Канади. Зліва хата Миколи Загари в Гардентоні, в якій жив теж Іван Загара, брат Василя Загари, першого буковинця в Канаді; світлив Іван Панчук, 1938 р.; побіч хата Івана Мігайчука в Арбакі, перед хатою її власник, світлив Василь Мігайчук.

371 д. У кожухах дві піонерки: Д. Олійник та І. Товстоварик, Гардентон, Манітоба.

372. Жіноцтво в кольористих буковинських одягах. Зліва: Домка Божиц, Домка Коталюк, н.н., н.н., Оленка П. Джаман, Аниця Білавчук, Аниця Давидюк, Марія Котик, Домка Загарія, світлив Василь Мігайчук, 1912 р.

373. Угорі дівчата в святкових вінцях на голові, внизу молодіці в завоях, Арбакка, Великдень 1912 р.

374 д. Парастас на гробі І. Котика з Онута.

Стоять зліва: Т. Івасюк, М. Давидюк, С. Котик, священник Кобзаров, В. Елендюк, Н. Бойчук, В. Настюк, М. Костиник, Н. Чорнопиский, П. Давидюк, М. Онисько, Н. Котик, В. Елендюк, М. Котик, Д. Олійник, Костанція Олійник.

375. Обі знімки на цій сторінці взяті з книжечки "Західна Канада", диви стор. 411 цієї праці), видання з 1907 р.

377 д. З'їзд українських пресвітеріанських проповідників у Торонті, 1913 р.

На знімку серед членів торонтонської громади стоять такі проповідники (зліва): М. П. Березинський, В. Павлюк, І. Евстафійевич (Юстис), В. Пиндиківський, М. Залізник, Т. Бай, Ілля Глова, І. Зазуляк, Е. Періг, А. Вільчинський.

378 д. Перші українські теологи, підготовані до свячень в торонтонському духовному семінарі св. Августина, 1914 р. Сидять: о. д-р А. Редкевич, о. ректор Кід, єпископ Н. Будка, о. С. Дидик, ЧСВВ., стоять студенти-теологи: Й. Филима, М. Кузьмак, В. Гігейчук, М. Шумський, П. Каменецький, А. Черепаняк.

379 д. Соборник священників Української Католицької Церкви, Вінніпег, 1919 р. Сидять: о. Михайло Оленьчук, о. Євген Андрухович, єпископ Н. Будка, о. Аполінарій Калужняцький, о. Нестор Дрогомирський. Стоять: о. Атанасій Черепаняк, о. Петро Олексів, о. Андрій Сарматюк, о. Л. Боский, ЧНІ, о. Атанасій Крайківський, о. Микола Шумський, о. Петро Пасічник, о. Роман Крупа, о. Михайло Пелех.

380 г. Церковний хор парафії св. о. Николая, Вінніпег, 1910 р.

I-ий ряд: Г. Гнидка, К. Галас, Г. Зубачек, П. Семаник, Ю. Янішевська, М. Звлуон; II-ий ряд: стоїть Й. Зварун, сидять: П. Юндак, М. Левицький, о. А. Филипів, ЧСВВ, стоїть диригент Ю. Магальяс, сидять: І. Зубачек, В. Гогоша, П. Рута; III-ій ряд: А. Зварун, А. Пачковська, Д. Царик, О. Гладун, В. Білінський, С. Ксепоть, Ю. Гогоша, А. Микіта; заду стоять: А. Янішевська, М. Скрига, Гр. Гречка, М. Семаник, М. Скіба, П. Павлюкєвгл.

380 д. Перший церковний хор у Калгардах: Сидить на переді Анна Ганас з двома дівчатками. Сидять в першому ряді: Т. Заваликут, К. Білява, А. Зьомбра, диригент Зьомбра, о. М. Шумський, Н. Данилишин, М. Гавецька, М. Козловська. II-ий ряд: Гр. Лобзун, І. Стаюра, А. Войтишин, А. Бойко, А. Ониськів, І. Галіна, Д. Рудько, М. Боднарчук, н.н. III-ий ряд: М. Фль. М. Зпаризнюк, Ф. Онищук, І. Сеньків, н.н., М. Андрійв, І. Паленичка та нн.

382 д. Члени Братства Молоді в парафії св. Миколая, Вінніпег, 1915 р.

Сидять: Микола Теслюк, Ева Гавришкевич, Катерина Галас, Михайло Кулинич, Анастасія Герус, Февронія Малиш, Анна Галас, Семен Гупало; стоїть в другому ряді: Павло Теслюк, Василь Онисько, Володимир Г. Коман, Гр. Квасняця, Михайло Чуприк, Петро Карпшин, Микола Головач.

384 г. Учителі й ученики Брендонського семінара, 1909 р.

Сидять на переді в двох: В. П. Козоріз і Т. Малинюк; I-ий ряд: В. Т. Жеровський, М. Хрептик, Г. Шевчишин, Дж. Т. Норквей, учитель, Дж. Т. Крессі, директор, Т. Д. Феллей, учитель, Г. М. Боднар, І. Басараб, В. Гігейчук; II-ий ряд: М. Малкович, Т. Ю. Марцінів, І. Гавірко, Михайло Стечишин, І. П. Гаврилюк, І. Цюпак, Корній Продан, Манолій Мігайчук, І. Бопецький; задній ряд: О. Ч. Батенчук, Василь Мігайчук, П. С. Сеньків, І. М. Демчук, І. С. Бойко, Т. Боднар, С. Ф. Сліпещ, Н. В. Бачинський, В. Грицюк.

384 д. Студентська дружина копаного м'яча в Брендоні, 1910 р.

Сидять: О. Ч. Батенчук, І. Басараб, М. Малкєвич, Манолій Михайлюк, Михайло Стечишин; стоять: Гринько Боднар, Й. Бойс, помічник капітана, Михайло Хрептик, Джек Норквей, капітан-інструктор, Корній Продан, Іван Демчук.

385 г. Перші студенти Манітоського університету.

Сидять: Дмитро Якиміщак, Федір Гаврилюк, Петро Козяр; стоять: І. Г. Басарабєвич, Михайло Лукочич, Орест Жеребко (перший з українців одержав "ВА" в Канаді), П. Г. Войченко.

385 д. Перші українські студенти "Інґліш Скул фор форейнерс".

I-ий ряд: В. Юзьків, Н. Чорний, Н. Грицюк, н.н., І. Я. Рурик, Ілля Киріак; II-ий ряд: Д. Мойсюк, О. Григорович, Й. Товпушак, Й. Шкварок, Н. Нагірний, Д. Сорохан, Н. Бачинський; III-ій ряд: І. П. Далаврак, І. Гринчишин, О. Климок, Гр. Войченко, І. Лесик, В. Гуцал, С. Пилип. Усі ці студенти активно причинилися до заснування та збудування "Народного Дому" у Вегревилі, працюючи фізично даром аж до викінчення.

386 д. Студентська організація ім. А. Коцка в Едмонтоні.

I-ий ряд: В. Калинчук, В. Лесик, В. Мельник, н.н., Д. Прокопюк; II-ий ряд: Н. Гуцуляк, Магдалина й Анастасія Мельник, Ілля Шклянка, С. Б. Микитюк, Е.

Мельник, П. Федірчук; III-й ряд: С. Пилип, н.н., М. Ясенчук, І. Гринчишин, н.н., М. Бабюк, н.н.; задній ряд: В. Дорош, Н. Будинський, С. Волошин, Н. Сікора, М. Сенюк, З. Гошко, Ілля Киріак.

387 г. Дві класи Брендонського семінара в 1913 р.

У першому ряду чотирьох: Іван Цюпак, Іван Гаврилюк, Андрій Микитюк, Родіон Сулимов; II-й ряд: Марко Гулей, Іван Рудачек, Василь Рурак, Дж. Т. Норквей (учитель), Дж. Т. Крессі, управитель, майор Макларен (учитель руханки), М. Микитюк, Антін Скоробогач, Яків Гладій; III-й ряд: Яків Майданик, Н. Бачинський, Михайло Кадінюк, Н. Гаврилюк, Петро Мельник, Юліян Стецишин, Степан Бригідер, Іван Грицюк, Теодор Борецький, Микола Бойчук, Петро Гуменок; IV-й ряд: Дмитро Павчук, Микола Стрик, Михайло Ситник, Михайло Демчук, Петро Будзінський, Андрій Свіцький, Іван Масина, Пилип Сторожинський, Іван Мильовський, Василь Лисовський.

387 д. З нагоди перших Освітніх Курсів у Вінніпегу, які провадив П. Карманський для двомовних учителів у 1913 р.

I-ий ряд: Іван Цюпак, Параска Малкович-Продан, Марія Драган-Гаврилюк, М. Грицюк, Ольга Лучкович-Арсенич; II-ий ряд: Іван Гаврилюк, Микола Бойчук, Петро Карманський, Корній Продан, Манолій Мігайчук; III-ий ряд: Степан Бригідер, Антін Малинюк, Василь Грицюк, Петро Будзінський, Яків Гладій; задній ряд: Родіон Сулимов, Антін Скоробогач, Андрій Свіцький, Василь М. Рурак.

392 д. Члени Т-ва ім. М. Заньковецької, 1-го жовтня 1913 р.

На переді сидять двоє дітей, М. Левицький і Ганя Міхоцька-Ревак. I-ий ряд: Марія Янішевська-Гоцуляк, М. Семаник-Лотоцька, М. Мартинюк, Е. Гнатишян-Білоус, М. Скіба-Трач, Ю. Янішевська-Дорош, М. Каменецька-Вишницька, М. Вишницький; II-ий ряд: С. Білінський, М. Шкременка, І. Каменецький, М. Левицький, В. Кудрик, М. Сироїдів, Я. В. Арсенич, Іл. Мандзюк, В. Білінський, В. Кізюк; III-ий ряд: Н. Бала, М. Мітенко, І. Марас, П. Юндак, О. Пасічний, О. Царик, М. Скрига, І. Трач, Гр. Гречка, н.н.; IV-ий ряд: М. Пунак, Н. Гусак, П. Павлюкевич, Й. Магер, М. Шкрабайло, П. Білінський, Ст. Міхоцький, І. Луговий, Т. Білінський; задній ряд: І. Нагурський, І. Чуй, П. Лотецький, І. Кравець, М. Яцишин, Н. Мальований.

393 г. Драматичне Товариство ім. І. Коляревського, 1914 р.

Лежать біля напису зліва: А. Стус, М. Демчук, С. Горбачевський, та двоє дівчаток: А. Ксьонжжик та А. Гриник; сидять в першому ряду: П. Марцінів, Т. Ромась, А. Казанівська, В. Казанівський, А. Шевчук-Жаровська, П. Яцина, О. Краєцький, О. Боянівський; II-ий ряд: М. Шегда, А. Стебницька, Е. Демчук-Козяр, М. Гайовська, В. Гайовський, М. Гладка, Ю. Ожійовський, н.н., Ю. Бойчук; III-ий ряд: П. Грабінський, К. Завідювська, А. Шпур, А. Шуст, П. Ліпінський, н.н., н.н.; IV-ий ряд: П. Гаврисшин, І. Бригадир, В. Кізюк, О. Пастух, П. Фецин, Н. Меленко, І. Марцінів, І. Яцина, н.н.

395 г. Основники Читальні "Просвіти" ім. М. Шашкевича в Мирнамі (пізніше переназвано на Читальню ім. Т. Шевченка).

Лежать брати Мельники (Михайло, Павло, Петро, Ілько) та брати Романюки (Василь, останній зправа, та Іван); стоять позаді: О. Дудар, Петро Федорків, Ю. Тренчук, Дмитро Дудар та інші. Для знімання виставлено бібліотеку та часописи, а побіч них портрети М. Шашкевича та Т. Шевченка.

395 д. Аматори виставки "Наталка Полтавка" в Едмонтоні, 1909 р.

В I-ому ряду: Іван Грегорашук, Марія Чорна-Семенюк, Софія Говда-Котик, Параня Порайко-Зварич, Степан Никифорок.

396 д. Аматорський Гурток читальників у Вегревілі.

I-ий ряд: н.н., І. Соколов, П. Далаврак, Н. Порайко; II-ий ряд: С. Мельник-Порайко, К. Курик, С. Порайко, Я. Мельник-Рурик, І. Я. Рурик, В. Скоря-Сиротюк; III-ий ряд: В. Грицюк, н.н., Доця Рурик-Гоцуляк, Н. Кирилюк, П. Тимчук, А. Зварич, К. Лемішка-Якиміщак, П. Далаврак, Н. Калинчук.

398 с. Члени Українського Народного Дому, Вінніпег, 1914 р.

На переді лежить В. Кізюк; I-ий ряд: О. Г. Гикавий, І. Луговий, Д. Душенко,

Ю. Мачула, Я. Небилович, Т. Ястремський, М. Винник, П. Кузьма, О. Цююпак, М. Демчук, П. Гавришин, М. Мушинський; II-ий ряд: С. Ковбель, К. Паньків, М. Душенко, Е. Слободян, Т. Дунець, М. Скрига, М. Яцишин, С. Тиховецький, М. Шкреметка, Ю. Янішевська, М. Скіба-Трух, М. Борисик, М. Мудра-Стадник, О. Пасічний, М. Левицький, Д. Яремко, Й. Дима; III-ий ряд: І. Демчук, Е. Оробко, І. Гайовський, Й. Москалик, Е. Липінський, П. Павлюкевич, І. Царик, М. Шкредка, І. Трач, М. Мартинюк, В. Скіба, В. Сенік, І. Нагурський; задній ряд: О. Боянівський, П. Юндак, М. Пришляк, В. Казанівський, П. Білинський, С. Вишницький, І. Цірка, І. Грибик, Т. Стефаник, І. Негрич, Д. Жеребко, Т. Д. Ферлей, Т. Боднар, Г. Багрійчук, М. Каралаш, М. Мельник, І. Щербаневич, С. Бала, І. Жаровський, В. Білінський, І. Угрин, С. Скегар, В. Хлопан.

399 г. Акторки виставки “Верховинці” з Вегревилу на відпусті в Мондері.

В першому ряду: М. Семенюк, А. Зварич, н.н., Рузя Семенюк, А. Мельник-Рурик, С. Мельник; II-ий ряд: Настя Мельник, П. Зварич та інші незнані.

401 г. З нагоди відкриття Інституту ім. Т. Шевченка у Вегревилі.

Юлія Федорків, Гануся Зварич, Анастасія Мельник, Евстахія Мельник.

402 д. Школа вищого образования ім. М. Павлика в Торонті, 1919 р.

I-ий ряд: А. Біла, М. Біла, О. Павич, Е. Комар, П. Крат, С. Прокопець-Крат, О. Слободян, Анастасія Слободян, н.н., н.н.; II-ий ряд: н.н., Н. Книгницький, Н. Білий, Г. Бапчин, М. Козак, М. Щиголь, В. Гош, Ів. Роберт Ковалевич, М. Слободян; III-ий ряд: Д. Попович, О. Яшан, н.н., н.н., М. Гоцуляк, М. Черниш, М. Колісник, М. Павлусак, н.н., IV-ий ряд: І. Малашук, Протас, н.н., н.н., І. Зажицький, Г. Кравець, О. Маценко; V-ий ряд: П. Вольний, С. Васкан, І. Петрів, І. Павлович, І. Дмитрів, Павлусак, В. Барильський, н.н., н.н., П. Терлецький.

404 г. Делегати Українського Соціалістичного З'їзду в Едмонтоні, 1910 р.

I-ий ряд: В. Микитович, Олекса Порайко, Федь Хлопан, Йосиф Бабюк, Михайло Фербей, Олекса Крайківський, Михайло С. Фербей, Ілля Кириак; II-ий ряд: Григорій Топольницький, Тома Семака, В. Котеляк, Мирослав Стечишин, Василь Кулька, А. І. Павчук, Тома Томашевський, Павло Крат, Іван В. Семенюк, Григорій Кебич; задній ряд: Н. Кохановський, Степан Леськів, Роман Кремар, Н. Губицький, Гнат Богонос, Степан Фодчук, В. Хомин, Яків Гавреляк, Іван Бойчук, Франко Пилявський, Іван Паніщак, Іван Грегоращук.

404 д. “Рада Сімох”, яка кермувала в Канаді акцією висвободження Мирослава Січинського.

Сидять: В. Котеляк, Мирослав Стечишин, Тома Томашевський; стоять: Павло Крат і Е. Володін. Бракує на знімці В. Кузьми й Н. Кохановського.

406 д. Редактори та друкарі “Свободи”, 1897 р.

Денис Пирч, співредактор, пізніше учитель в Канаді та редактор “Ранка”, Денис Мурдза (друкар), начальний редактор о. Стефан Макар, який обняв редакторство по о. Н. Дмитрові, та друкар Василь Фекула, який пізніше співпрацював у канадському “Слові”.

413 д. Редакція журналу “Каменярі”.

I-ий ряд: О. Івах, А. Арабська, С. В. Савчук, С. Б. Микитюк; II-ий ряд: Ю. Стечишин, А. Вавринок, М. Чорнейко.

420 д. Прийняття для гостя з Рідного Краю - д-ра С. Демидчука.

I-ий ряд: Андрій Зварич, його дружина, Я. Н. Крет, проп. М. Залізник, д-р С. Демидчук, Петро Зварич, Параня Зварич, В. Саламандик, Й. Засійбіда, В. Кирилюк, Ф. Лемішка, І. Шовкопляс; стоять: н.н., П. Засійбіда, І. Приймак, н.н., н.н., П. Тимчук, П. Кульматський, П. Лемішка, І. Кінасевич; стоять ззаду: І. Рурик, М. Гошко, Н. Кирилюк, Е. Засійбіда, В. Саламандик, В. Перепелиця, М. Перепелиця.

— ПОКАЗНИКИ —

ОСОБОВИЙ

- Аббот, сер Джан, 67
Александра, Сестра, 160
Алеутський Архирей, 178
Анастазієвський, В., 205, 206
Анастасія, Сестра, див. Атаназія, Сестра
Андерсон, А., 144
Андрійв, Микола, 146, 186, 427, 429
Андров, М., 281
Андрухович, о. Еміліян, 121, 211, 216, 429
Андрухович, о. К., 241
Андрухович, Юліян, 144
Антонюк, Лесь (теж Олекса), 175, 244
Арабська, Анна, 280, 421, 431
Ардан, о. Іван, 242
Арсеній, ігумен, 124, 288
Арсенич, Ольга (теж Арсенич-Лучкович), 200, 350, 430
Арсенич, Ярослав, В., 126, 152, 162, 176, 234, 235, 247, 256, 258, 336, 339, 347, 350, 356, 357, 360, 427, 430
Атаназія, Сестра, 160, 422
- Бабин, Микола, 210
Бабієнко, В., 350
Бабій, А., 213
Бабун, Т., 186
Бабюк, Йосиф, 431
Бабюк, М., 430
Батрійчук, Г., 351, 431
Бадерський Іван, 134
Бай, Т., 428
Бала, о. Йосиф, 121, 213
Бала, Н., 430
Бала, С., 431
Балешта, В., 162
Бапчин, Г., 431
Барабаш, Д., 199
Баран, В., 427
Баран, К., 214
Барильський, В., 431
Барський, Іван, 39
Бартман, Я., 191
Басараб, Іван, 139, 235, 269, 276, 360, 429
Басарабович, М. Ф., 427, 429
Басістий, С., 230, 251
Батенчук, О. Ч., 429
Бачинський, Й., 178, 248
Бачинський, М., 178, 248, 276
Бачинський, Микола також Бачинський, Н. В.), 276, 350, 429, 430
Бачинський, Олексій, 115, 178
Бачинський, д-р Ю., 12, 271, 333, 334
- Бегар, Г., 203, 252
Березинський, Максим Попович, 194, 248, 251, 425, 428
Березовський, Кирило, див. Генік Кирило
Белегай, Михайло, 168, 191, 270, 329, 344
Бенчарик, Ф., 190
Берніс, Джозеф, 113
Бечак, М., 208
Билинський, Микола, 428
Бирд, А. Б., 250
Бичинський, Зигмонт, 12, 178, 188, 189, 190, 226, 246, 248, 251, 309, 356, 428
Біла, А., 431
Біла, М., 431
Білавчук Аниця, 428
Білан, Іван, 28
Білаш, Г., 194
Білій, Н., 431
Білик, М., 199
Білінський, П., 431
Білінська, Е., 352
Білінський, Василь, 428, 429, 430, 431
Білінський, Михайло, 188, 192, 269
Білінський, П., 430
Білінський, С., 430
Білінський, Т., 273
Білява, К., 429
Бісмарк, Отто, 290
Блюта, С., 210
Боберський, проф. Іван, 25, 26, 166
Бобінський, Г., 212
Бовел, сер Мекензі, 36, 67, 68, 69
Богоніс, див. Богонос
Богонос, Гнат, 431
Богонос, Й., 126, 144, 164, 239
Богонько, Юліян, 115, 197
Богун, Ева, 340
Боднар, Григорій, 235, 275, 352, 360, 429
Боднар, П., 199
Боднар, Теодор, 422, 429, 431
Боднарчук, Г., 146
Боднарчук, Ілля, 427
Боднарчук, священник К., 218
Боднарчук, М., 429
Боднарчук, Н., 352
Боднар, Іван, пастор, 47, 114, 116, 124, 129, 134, 176, 196, 208, 228, 248, 250, 251, 282, 311, 314, 357, 421
Божик, Домка, 428
Божик, о. Пантелеймон, 12, 115, 248, 289, 293, 307
Бойко, А., 210, 429

Бойко, І., 199
Бойко, Іван, 28
Бойко, І. С., 429
Бойкович, Леон, 115
Бойкович, М. Г., 124
Бойкович-Корчинська, Петруня, 421
Бойл, Дж. Р., 146, 147, 148, 268, 269
Бойс, Й., 429
Бойсун, Василь, 427
Бойсун, Іван, 428
Бойчук, Й., 144, 427
Бойчук, І., 229, 230, 352, 431
Бойчук, Микола, 162, 162, 422, 428, 430
Бойчук, П., 186
Бойчук, Ю., 430
Боніан, Дж., 311
Борден, Р. Л., 77, 345, 347
Бордуляк, Тимко, 297
Борещкий, І., 429
Борещкий, Теодор, 430
Борисик, М., 428, 431
Бориска, Д., 284
Борса, І., 197, 199
Боский, о. Л., ЧНІ, 429
Бочковский, М., 206
Боян, Осип, 312
Боянівська, М., 151, 152, 200, 350
Боянівський, Осип, 344, 347, 350, 424, 430, 431
Боярчук, о. Йосиф, 212, 213, 214, 216
Брайс, проф. Дж., 134, 250, 426
Бригадир, І., 430
Бригадир, М., 210
Бригідер, Степан, 430
Бубник, Марія, 29
Бубняк, Й., 192
Будзиновський, Вячеслав, 37
Будзінський, Петро, 430
Будинський, Гр., 427
Будинський, 193, 430
Будка, єпископ Никита, 42, 120, 121, 122, 125, 126, 160, 162, 164, 165, 167, 178, 192, 211, 213, 214, 263, 264, 290, 324, 327, 338, 351, 352, 353, 360, 361, 362, 378, 379, 396, 401, 429
Будник-Стечишин, Анна, 292, 421
Булик, Василь, 160
Бульс, о. Г., ЧНІ, 116, 120, 121
Бурке, о. д-р А. Е., 120
Буртняк, М., 295
Буряник, В., 339
Буга, С., 188

Ваврилюк, А., 163, 281, 431
Вагнер, Дж., 278
Валуєв, 20
Ван де Бош, о. Л., ЧНІ, 160
Варжолік, Александер, 49
Василевич, о. Т., 216, 268, 326
Васкан, С., 431
Вахна, Теодосій, 49, 222, 237, 356
Вацк, Іван, 428
Вацк, Назар, 428
Венгер, М., 240

Видимовський, Дмитро, 39
Вишник, М., 430
Вишничук, Гр., 190, 193
Винярський, о. В., 121, 216, 218
Випрук, І., 206, 282
Випрук, Клявдія, 206, 421
Випрук, Я., 206, 282, 423
Вишницький, М., 430
Вишницький, С., 431
Вівчар, Василь, 115, 248
Візнович, Дмитро, 26
Візнок, Я., 237
Вільчинський, пастор А., 168, 199, 248, 251, 272, 356
Вірун, Б., 216
Вовк, Д., 135, 427
Вовк, М., 213
Восвідка, В., 194
Возняк, П., 431
Войценко, Ольга, 13
Войценко, П. Г., 347, 350, 360, 424, 427
Войчишин, А., 429
Волес, Л., 311
Володін, Е., 231, 431
Волошин, С., 430
Волошинська, З., 213
Волошинський, П., 213
Волошук, Дмитро, 282
Волянський, о. І., 241
Вольський, Т., 144
Воробець, А., 126
Воробець, В., 194
Воробець, М., 194
Вотсон, сенатор, 345
Врублевська, Сестра Таїда, 112
Вудсворд, д-р Дж., 78, 89, 164, 165

Гавірко, І., 429
Гавреляк, Яків, 431
Гаврилечко, А., 352
Гаврилів, П., 238
Гаврилюк, І. П., 429, 430
Гаврилюк, М., 197
Гаврилюк, Михайло, 176
Гаврилюк, Н., 430
Гаврилюк, Ф. Т., 126, 162, 329, 427, 429
Гаврисішин, Петро, 92, 430, 431
Гавриш, Василь, 126
Гавриш, М., 352
Гавришин, Михайло, 428
Гавришкевич, Ева, 429
Гайман, Мечислав, 28
Галас, Анна, 429
Галас, К., 429
Галіна, І., 429
Галлер, генерал, 350
Галушак, Д., 216
Гальків, І., 174
Ганас, Анна, 429
Ганкевич, д-р Микола, 230
Гановський, І., 208
Гантер, д-р А. Дж., 89, 91, 169, 311, 426
Гарматій, Степан, 36
Гевак, Степан, 214

- Гедінгер, Г., 247
Гейлс, Й. Б., 361
Гикава, Емілія, 200, 349
Гикавий, М., 13
Гикавий, Онуфрій Г., 126, 135, 142, 234, 246, 247, 309, 310, 312, 329, 336, 351, 357, 360, 427, 430
Гилька, І., 254
Гілюс, С., 213
Гірняк, о. М., 37
Гірш, барон, 66, 79
Гладик, Віктор, П., 152, 289, 291, 292, 293, 294
Гладішевський, д-р Мирослав, 340
Гладій, Яків, 430
Гладка, М., 430
Гладкий, Микола (теж Никола), 157, 176, 226, 336, 360
Гнатичин-Білоус, Н., 430
Гнида, Іван, 208, 212, 219, 230, 255, 318
Гнидка, Г., 429
Гол, Джан, 34, 68
Гобович, Ю., 206
Голейчук, Ілля, 186
Голінатий, І., 199
Головацький, Василь, 176, 212, 218, 226, 229, 230, 253, 301, 356
Головацький, Яків, 427
Головач, Микола, 429
Головач, С., 186, 190, 192
Голук, Г., 237
Гончаренко, о. Агапій, 29, 200, 228
Горак, С., 206
Горбачевський, С., 430
Горбовий, Г., 210
Горбовий, І., 210
Горбовий, С., 430
Горобець, Г., 197
Гоцуляк, М., М., 431
Гошка, Т., 190
Гошко, В., 207
Гошоваток, Іван, 36
Грабинський, П., 430
Гречка, Г., 152, 429, 430
Грибик, І., 431
Гривнак, В. Г., 236, 357
Григорович, О., 145, 422, 427, 429
Григорчук, Микола, 226, 423
Григорчук, П., 115
Гриник, А., 430
Гринчишин, Іван П., 193, 427, 429, 430
Грицай, Остап, 279, 336
Грицак, А., 198, 199, 273
Грицок, Василь, 427, 429, 430
Грицок, Іван, 430
Грицок, М., 430
Грицок, Н., 429
Грінченко, Борис, 135, 277, 418
Грушевський, Михайло, 135, 317, 417
Грушка, Г. О., 241, 242
Грушка, М., 236, 422, 427
Грушовий, В. П., 135, 276, 427
Грушовий, Іван, 236
Губицький, Н., 431
Гудима, В., 206
Гулей, Марко, 430
Гумен, І., 229, 266
Гуменний, Океса, 428
Гуменний, Т., 207
Гуменюк, Микола, 428
Гуменюк, П., 422, 430
Гумилювич, М., 226, 427
Гупало, Микита, 236
Гупало, Семен, 429
Гупер, 130
Гура, о. Матей, 112, 113, 121, 157, 158, 176, 186
Гура, С., 146, 427
Гусак, Н., 430
Гутникевич, пастор М., 195
Гуцайло, Євген, 254, 255
Гуцал, В., 429
Гуцуляк, Н., 429
Гюс, генерал Сем, 350
Габора, Михайло, 228, 274, 356, 423
Гавецька, М., 429
Гайовська, М., 430
Гайовський, В., 430
Гайовський, І., 431
Ганьйон, о. Осип (також Йосиф), 116, 121, 160
Геник, І., 271
Геник, Кирило (теж Геник-Березовський, К.), 36, 43, 45, 51, 55, 56, 114, 129, 175, 176, 228, 242, 244, 247
Гержабек (теж Гержабек), д-р Б., 236
Германос, митрополит Шегедій, 123, 126
Герус, Анастасія, 429
Гігейчук, о. В., 212, 216, 429
Гігейчук, Павло, 139, 149, 257, 275, 352, 423, 427
Глова, проповідник І. М., 193, 248, 249, 329, 336, 428
Говда, Михайло, 184, 227, 229, 288, 299, 300, 307, 310, 337, 413
Говда-Котик, Софія, 430
Гогоца, Ю., 429
Гогоша, В., 429
Голейчук, І., 186
Гонський, П., 168
Гордон, С. В., 250
Гошка, З., 430
Гошко, Т., 126
Грабань, Й., 135, 427
Грегоращук, Іван, 430, 431
Грент, д-р Е., 123
Грір, 144
Гура, С., 168, 190, 193
Гутик, А., 194
Давидюк, Аниця, 428
Давидюк, М., 428
Давидюк, П., 428
Далаврак, І. П., 145, 204, 429, 430

- Далешівський, (псевдо), див., Чернецький, Сава
Данилишин, Н., 429
Данилович, Й., 168
Данилюк, Г., 213
Данильчук, пастор Іван, 115, 248, 251, 307, 313, 428
Двуліт, о. Т., 155, 208, 212
Дегідь, І., 199
Деделюк, В., 175, 427
Деделюк, Яр., 135
Дейлі, міністер, Т. Мейн, 35, 36, 67, 69, 72, 426
Декамп, о. Н. М., ЧНІ, 116, 121, 160, 208, 212
Денис, І., 357
116, 117, 119, 121, 160, 208, 212
Деляре (теж Делярий), о. Ахіль, ЧНІ, Деманчук, Д., 276
Демдок, Ю., 214
Демидчук (теж Демедчук), д-р Семен, 335, 348, 420, 431
Демків, Гр., 269
Демчук, Е., 200
Демчук, о. І., 212
Демчук, І. М., 429, 431
Демчук, М., 160, 430, 431
Демчук, Петро, 430
Деренецький, М., 216
Джаман, Оленка П., 428
Джансон, 144
Джансон, пастор, 270
Джингісхан, 18
Джордж, Лойд, 350
Дзвідзінський, К., 230
Дзівенко, Йосиф, 174
Дзьола, А., 329
Дидик, о. Созонт. ЧСВВ, 112, 121, 429
Дидюк, І., 213
Дик, Йосиф (теж Осип), 164, 352
Дима, др В., 235
Дима, Йосиф А., 244, 288, 336, 360, 431
Дирбавка, І., 199
Дирбавка, Онуфрій, 427
Дідух, О., 206
Дікур, Г., 194
Ділей, І., 427
Дмитришин, Гнат, 39
Дмитрів, І., 431
Дмитрів, о. Нестор, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 74, 104, 105, 106, 108, 109, 173, 174, 196, 242, 307, 308, 428, 431
Догерті, С. Дж., 350, 365, 426
Дорош, В., 430
Дорош, Дмитро, 427
Дорошук, Михайло, 428
Дорошук, Семен, 307
Дорундяк, М., див. Дорундяк, Іван
Дорундяк, Іван, 33, 34
Доячек, Френк, 238, 246, 277, 316, 317
Драбинястий, М., 135, 236, 427
Драгоманів, М., 315
Драган, д-р Юрій, 428
Драган-Гаврилюк, Марія, 430
- Драганюк, С., 190
Драгань, Семен, 202
Дреленкевич, В., 137
Дрогомирецький, Іван, 115, 299, 300, 307, 325
Дрогомирецький, о. Н., 122, 429
Дубик, Д., 428
Дубровський, Іван, 40
Дубровський, Михайло, 40
Дудар, Дмитро, 430
Дудар, О., 430
Дудар, Роман, 176
Думка, Павло, 36
Дутко, о. А., 218
Дутчак, Григорій, 352
Душенко, Дмитро, 176, 430
Джк, Петро, 212
- Евстафієвич (теж Юстис), проповідник І., 428
Елендюк, В., 428
- Єлиняк (теж Лияняк), Василь, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 39, 237, 238, 369
Єлиняк, Михайло (Петришин), 26
Єремійчук, М., 230
Єрмій, о. д-р К., 121, 208, 211, 212, 216, 218
Єфремов, С., 284
- Жан, о. Й. А., 112, 116, 121, 158
Жарій, С., 199
Жаровський, І., 360, 431
Жарський, Я., 216
Жеребо, Д., 431
Жеребо, М., 200
Жеребо, Орест, 235, 256, 311, 312, 336, 356, 357, 424, 427, 429
Жеровський, В. Т., 429
Жила, Т., 207
Жилич, А., 9, 126, 258
Жолдак, о. Василь, 111, 112, 113, 196
Жулковський, К., 216
Журавецький, о. І., 21
- Заброда, І., 206
Заваликут, Т., 429
Завідовська, К., 430
Завідовський, Іван, 352
Загара, Василина, 49
Загара, Василь, 46, 49, 428
Загара, Іван, 428
Загара, Микола, 428
Загарійчук, Андрій, 160, 269
Загарія, Домка, 428
Задурович, О., 162
Зажильський, М., 431
Зазуляк, проповідник І., 428
Зайцев, священник Н., 142, 196, 197
Заїло, А., 355
Заклинський, о. Іван, 212
Закус, Павло, 427
Закшевський, історик, 18
Залізняк, пастор М., 168, 251, 428

- Залітач, о. Мирон, 264, 280
 Запапрынюк, М., 429
 Запорожан, Василь, 427
 Запулялак, П., 360
 Зарицький, М., 427
 Заровна, Анна Л., 286, 308
 Засійбіда, Е., 431
 Засійбіда, Й., 431
 Засійбіда, П., 191, 431
 Захарків, Йосиф, 176
 Збитнюк, І., 352
 Зварич, Андрій, 190, 191, 194, 430, 431
 Зварич, І., 213
 Зварич, Параня, див. Порайко-Зварич
 Зварич Петро, 114, 126, 145, 149, 184, 188, 190, 191, 194, 227, 236, 240, 248, 316, 337, 346, 347, 356, 357, 431
 Зварун, А., 429
 Зволковський, І., 207
 Зеленецький, Гр., 207
 Зеленецький, І., 115
 Зубачек, Г., 429
 Зубачик, І., 176, 360, 429
 Зьомбра, А., 429
 Зьомбра, диригент, 429
- Йонг, д-р, 164
 Йонкер, Анна, 349, 421
 Йосифа, Сестра, 189
- Іванишин, І., 190
 Іванишин, Т., 352
 Іванчук, І., 344
 Іванюк, О., 218
 Івасюк, Ілля, 164
 Івасюк, Т., 428
 Івах Онуфрій, 280, 307, 431
 Ілюк, М., 344
 Ілюк, М., 344
 Ільків, Федір, 39
 Ільчишин, Василь, 428
 Інграм, А. Б., 223
 Ірха, о. Михайло, 122, 211, 215
 Ішло, д-р Гомер, 168, 169
- Каганець, Марко, 332
 Кадинок, Михайло, 430
 Казан, П., 312
 Казанівська, А., 430
 Казанівський, В., 152, 430, 431
 Казимира, д-р Богдан, 111
 Калининчук, В., 429
 Калининчук, Н., 190, 430
 Калининчук, Н., 206
 Калитчук, В., 194
 Калужняцький, о. Аполінарій, 429
 Каменецька-Вишняцька, М., 430
 Каменецький, Василь, 204
 Каменецький, І., 430
 Каменецький, о. Петро, 429
 Каменецький, Юрко, 204
 Каменев, Д., 110
 Камінський, Чеслав, див. Камінський, Чеслав
- Каминецький, М., 204
 Камінський, М., 214
 Камінський, Чеслав, 139
 Каракотюк (теж Каракоцюк) Антін, 326
 Каралаш, І., 204
 Каралаш, М., 431
 Карло XII-ий, 119
 Кармайкел, проф. М. А., 134, 250
 Карманський, проф. Петро, 139, 141, 236, 275, 276, 311, 336, 387, 425, 430
 Карпець, Володимир, 135, 176, 257, 258, 427
 Карпець, Олександр, 108, 174, 186
 Карпишин, Петро, 429
 Карстенс, Гюго, 34
 Кархут, Амброс, 248
 Кархут, В., 226
 Карчмарик, К., 176
 Катеринич, В., 199
 Качала, о. О., 37
 Качковський, Михайло, 38
 Квасниця, Гр., 429
 Квасниця, І., 199
 Квасняк, І., 214
 Кебич, Гр., 427, 431
 Кий (Кислевський) д-р Володимир, 14, 54, 79
 Кирилюк, В., 190, 431
 Кирилюк, Н., 430, 431
 Киріак, Ілля, 145, 204, 235, 265, 270, 271, 429, 430, 431
 Кирстюк, Д., 175
 Кисіль, С., 352
 Кібзей, д-р А. Т., 136, 144, 164, 165, 193, 235, 357, 423, 427
 Кід, о. рекатор, 429
 Кізюк, В., 430
 Кіляр, Іван, 184, 186
 Кінар, І., 199
 Кінасевич, І., 431
 Кінаш, о. М., 121, 211
 Кіндзерський, П., 352
 Кіндрачук, Ф., 199
 Кіркконелл, проф. Ватсон, 302
 Клапоушок, Сестра Емілія, 112
 Клебанівський, І., 344
 Климків, О. А., 135, 427
 Климок, О., 429
 Клявело, о. Д., 116, 121, 160
 Книш, Я., 352
 Кнігніцький, Н., 431
 Кобзаров, священник, 428
 Кобильяк, П., 216
 Кобітович, В., 208
 Ковалевич, проповідник Іван Роберт, 431
 Ковалішин, П., 208, 214
 Ковалюк, Домка, 428
 Ковальський, І., 230, 425
 Ковальський, П., 97
 Ковбель, Й., 350
 Ковбель, С., 155, 307
 Ковбель, Семен, 378, 425, 431

- Ковпак, М., 216
 Козак, М., 431
 Козакевич, Г., 196
 Козій, В., 210
 Козловський, М., 429
 Козловський, Е., 277, 336
 Козоріз, В. П., 429
 Козюр, І., 190
 Козяр, Петро, 420
 Кокура (теж Кукура), Гнат, 146, 427
 Колдер, Дж. А., 274
 Колеманицький, П., 191
 Колесников, І. А., 281
 Колесса-Ходовицький, Олександр, 297
 Колісник, М. (теж В.Н.), 177, 230, 255, 431
 Колшар, Михайло, 29
 Колодзінський, Василь, 135, 236, 427
 Колошінські, 28
 Колпецький, Микола, 282
 Колтек (теж Колтик), Ярослав, 135, 247, 427
 Колцун, І., 160
 Коман, Володимир Г., 429
 Комар, Е., 431
 Комдровський, Петро, 28
 Кондрат, М., 213
 Коновал, Пилип, 340
 Констанкевич, о. І., 242
 Копач, Іван, 162
 Копис, Андрій, 29
 Копоть, С., 429
 Корещька, Марія, 352
 Королюк, Н., 28
 Корпан, М., 273
 Корчинський, М., 192
 Кос, Андрій, 37
 Косовий, Йосип (теж Осип), 175, 244, 247, 248
 Косовий, І., 175
 Косташ, Григорій, 427
 Костащук, Ф. С., 195
 Костик, Ілля, 186, 427
 Костик, В., 146, 206, 208
 Костявик, М., 428
 Костирський, Северин, 282
 Котелко, М., 199
 Котеляк, В., 231, 431
 Котик, І., 428
 Котик, М., 428
 Котик, Марія, 428
 Котик, Н., 428
 Котик, С., 428
 Котлярик, Н., 226
 Кохан, Теодор, 288, 293
 Кохановський, Н., 231, 431
 Коцан, Іван, 135, 142, 235, 251, 256, 427, 428
 Коцур, Анна, 28
 Коцур, Василь, 28
 Коцюбинський, Юрко, 284
 Кравець, Г., 431
 Кравець, І., 430
 Кравець, Я. Д., 194
 Кравчук, Петро, 13
 Краєвський, М., 206
 Крайківський, о. Атанасій, 429
 Крайківський, Григорій, 188, 190, 199, 227, 229
 Крайківський, О., 344, 431
 Красіцький, о. Еміліян, 118, 119, 121, 218, 262
 Красіцький О. 430
 Красуцький, К., 206
 Крат, Павло, 228, 229, 230, 231, 249, 250, 251, 253, 255, 281, 284, 285, 300, 310, 312, 329, 343, 344, 402, 428, 431
 Кремар (також Кремар-Солодуха), Роман, 229, 230, 231, 254, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 291, 351, 352, 353, 427, 431
 Крессі, Дж. Т., 131, 133, 139, 140, 361, 427, 429, 430
 Крет, Яків Н., 12, 257, 258, 277, 379, 312, 316, 357, 431
 Крива, А., 213
 Кривецький, М., 127
 Крижановський, А., 141, 164, 112, 121, 178, 190, 196, 207, 401
 Крижановський, о. Навкратій, ЧСВВ, Крисак, Федір, 428
 Кристалович, С., 352
 Крохмальний, о. Іван, 262, 326
 Крупа, о. Роман, 122, 352, 429
 Крушельницький, М., 155
 Ксьонджик, А. (теж Олекса), 430
 Ксьонджик, Василь, 43, 45
 Ксьонджик, Михайло, 428
 Кудиба, П., 197
 Кудрик, о. Василь, 126, 127, 139, 152, 157, 306, 338, 427, 428, 430
 Кузів, Н., 193, 271
 Кузьма, В., 431
 Кузьма, П., 430
 Кузьмак, о. М., 212, 429
 Кулачковський, Йосиф, 236, 427
 Кулинич, Михайло, 429
 Куліш, П., 276
 Куляви, о. Адальберт (Войцех), 112, 261
 Кулька, Василь, 177, 231, 431
 Кульматицький, Павло, 227, 431
 Кульчицький, Лука, 39
 Куніцький, П., 207
 Кунінський, Ярослав, 427
 Кунь, Іван, 144
 Купницький, І., 213
 Купченко, В., 278
 Курик, К., 430
 Курилів, Й., 237
 Курилюк, М., 427
 Курієць, В., 271
 Кустяк, І., 210
 Куць, Іван, 175
 Лавришко, Михайло, 36
 Ладунець, М., 210
 Лазарук, Ю. Д., 115, 146, 193, 427

- Лазечко, Михайло, 423
 Лайвсей, Флоренс Рендел (теж Д.Ф.Б.)
 250, 311, 413
 Лакуста, А., 194
 Лакуста, І., 174
 Левицький, В., 254
 Левицький, д-р Кость, 37, 365
 Левицький, Максим, 176, 360, 428, 429,
 430, 431
 Левицький, Микола, 279
 Легаль, єпископ, 197, 112, 120, 156, 158
 Лежогубський, о. Т., 262
 Лелуж, протоігумен П., 111
 Лемішка, Ф., 190, 431
 Лемішка-Якимяк, К., 430
 Ленкевич, Сестра Амврозія, 112
 Лепкий, Богдан, 297
 Лесик, В., 429
 Лесик, І., 429
 Леськів, Степан, 431
 Лешук, Василь, 28
 Лисенко, Віра, 13
 Лисович, Т., 210
 Лисовський, Василь, 430
 Литавський, М., 184
 Литвин, С. Т., 135, 240, 427
 Липінський, Е., 431
 Лпінський, Петро, 269, 430
 Лісовий, В., 176
 Літовський, І., 184, 337
 Лобай, Данило, 330, 255, 277, 296
 Лобзун, Гр., 429
 Лозинський, Михайло, 315, 419
 Лоріє, сер Вілфред, 36, 37, 68, 69, 72,
 225, 426
 Лотоцький, П., 430
 Луговий, Д., 352
 Луговий, І., 430
 Лукашук, Гриць, 428
 Лучкович, Михайло, 193, 427, 429
 Людкевич, проф. Станислав, 336
 Лютак, Михайло, 428
 Лянжевен, єпископ Аделярд Л., 103,
 109, 113, 114, 115, 116, 120, 121, 132,
 158, 159, 261
 Мага, І., 216
 Магаляс, Ю., 429
 Магер, Й., 430
 Magic, О. В., 356
 Магус, І., 199
 Мадараш, М., 215
 Маєвський, В., 427
 Маєвський, Я., 135
 Мазета, гетьман Іван, 19
 Майданик, Яків, 286, 311, 430
 Майданський, В., 208, 214
 Майлс-Малєцький, Омер, 422
 Мак, Григорій, 284
 Макара, о. Степан, 242, 431
 Макарський, М., 226
 Маклон, П., 206
 Макогін, Дмитро, 276
 Макогін, Яків, 139, 175, 184
 Максимик, Йосиф, 428
 Максимчук, пастор А., 199, 249, 250,
 251, 311, 428
 Маланок, А., 152, 430
 Малащук, І., 431
 Малишок, Т., 429
 Малицька, Константина, 419
 Малицький, О., 164
 Малиш, Февронія, 429
 Малкович, М., 429
 Малкович-Продан, Параска, 430
 Малофій, В., 285
 Малиревський, о. Іван, 108, 196, 379
 Малюта, А., 152
 Мальований, Н., 430
 Мамчур, П., 126, 199, 237
 Мамчур, Ф. Т., 12
 Мандзюк, Ілля, 428, 430
 Марак, Ф. 212
 Марас, І., 430
 Марек, Б. І., (теж В.), 135, 236
 Маризяк, Г., 194
 Марія, Сестра, 189
 Марків, П., 214
 Марков, Осип, 37
 Маркс, Карло, 252
 Марте, посадник, 364
 Мартинюк, І., 197
 Мартинюк, М., 430, 431
 Мартинюк, Лесь, 276
 Марунчак, М. Г., 27, 28, 52, 244
 Марцінів, І., 430
 Марцінів, П., 430
 Марцінів, Теодор Ю., 142, 152, 233,
 276, 277, 280, 360, 429
 Марчук, Яків, 340
 Маршал, Джан, 340
 Масина, Іван, 430
 Махній, Григорій, 199, 272, 427
 Маценко, О., 431
 Мачула, Григорій, 235
 Мачула, Ю., 431
 Мащак, о. Іван, 37
 Мащіянич, І., 427
 Мегас, Осип, 11, 134, 142, 144, 164, 165,
 197, 199, 246, 272, 348, 349, 351, 357
 Медвідь, М., 352
 Мекдоналд, сер Сю Джан, 36, 37
 Мекдоналд, Гю Джан (молодший) 224
 Мекі, Г. А., 167, 353, 426
 Мекінтаєр, д-р В. Й., 361
 Меккалум, Й., 167
 Меккей, Р. П., 250
 Мекларен, майор, 139, 430
 Меклейн, радний, міста, 349
 Мекрірі, В. Ф., 50, 71
 Мекювен, Ідит, 168
 Меленко, Н., 430
 Мельник, В., 429
 Мельник, Е., 430
 Мельник, Ілько, 430
 Мельник, Магдалина, 429
 Мельник, Матвій, 40
 Мельник, Микола, 40

- Мельник, Михайло, 40, 174
 Мельник, Павло, 430
 Мельник, Петро, 40, 190, 195, 240, 430
 Мельник, Федір, 40
 Мельник-Порайко, Стася (теж Евста-
 хія), 427, 430, 431
 Мельник-Рурик, Настя (теж Анаста-
 сія), 427, 429, 431
 Мех, Григорій, 236, 238
 Мех, Н., 208
 Макишович, В., 431
 Микитюк, Андрій, 430
 Микитюк, М., 430
 Микитюк, С. Б., 126, 280, 427, 429, 431
 Микіта, А., 429
 Мильовський, Іван, 430
 Мимка, І., 352
 Миронюк, А., 190
 Мисик, Я. М., 236
 Михайлюк, В., 126
 Михайлюк, Манолій, 429
 Михасів, М., 164
 Мігайчук, Василь, 86, 126, 142, 233,
 235, 358, 360, 428, 429
 Мігайчук, Іван, 428
 Мігайчук, д-р Манолій, 235, 237, 360,
 Мієн, прем'єр Артур, 350, 354, 426
 Мітенко, М., 430
 Міхоцька-Ревак, Ганя, 430
 Міхоцький, Степан, 430
 Мойса, Д., 344
 Мойсюк, Д., 429
 Морей, д-р В. Е., 164
 Москалик, Й., 431
 Мостовий, Григорій, 282
 Мох, Г., 206
 Мудра-Стадник, М., 431
 Мулярчик, Іван, 428
 Мурайка, С., 215
 Мурдза, Денис, 431
 Мушка, А., 12

 Навальковський, Я., 237
 Навізівський, І., 230, 254, 255, 296, 336
 Нагірний, Микола, 37, 207, 429
 Нагорняк, Ілля, 218
 Нагурський, І., 430, 431
 Найдович, А., 208
 Налєпа, І., 218
 Настюк, В., 428
 Начуляк, Я., 352
 Небилевич, Я., 431
 Негрич, Іван, 114, 115, 152, 176, 228,
 244, 245, 246, 288, 239, 428, 431
 Негрич, Ф., 200
 Недільський, М., 208
 Некс, Фред Е., 286, 308, 413
 Неміловський, єпископ Александер,
 294
 Немирський, Кость (теж Константин),
 110
 Нижанківський, о. Остап, 41
 Никифорчук, В., 190
 Никифорчук, Степан, 430
 Никорчук, І., 352
 Никоряк, Л., 230
 Ничик, Степан, 360
 Німчук, Іван, 202
 Новак, Аполінарій, 135, 175, 176, 226,
 308, 309, 312, 313, 317, 333, 427
 Новак, В., 115, 226
 Новак, д-р Григорій, 235, 271
 Новак, І., 175
 Новосад, Іван, 286, 307
 Норіс, Т. С., 149, 151, 154, 276, 292,
 325, 349
 Норквей, Ендрю, 224
 Норквей, Джан Т., 139, 429, 430
 Нокомб, Чарлс К., 153
 Нютон, 152

 Овчар, В., 197, 356
 Огризло, М., 276
 Огризло, П. С., 135, 427
 Ожійовський, Ю., 430
 Ожуневський, д-р Теофіль, 36
 Олейницький, І., 186
 Олександров, В., 110
 Олексів, о. Петро, 160, 264, 279, 280,
 352, 429
 Олексія, Сестра, 157
 Оленьчук, о. Михайло, 122, 152, 219,
 325, 352, 379, 429
 Олеський, Володимир, 40
 Олеськів, д-р Осип, 32, 33, 34, 35, 36,
 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 66,
 67, 68, 69, 72, 73, 78, 79, 104, 174
 Олеськів, Т., 198, 273
 Олівер, д-р Едмонд Г., 161, 227
 Олівер, Френк, 167, 315
 Олійник, Дмитро, 427, 428
 Олійник, Констанція, 428
 Олійник, М., 213
 Оловець, О., 206
 Ольшевські, о. Ф., 112
 Ониськів, А., 429
 Онисько, Василь, 429
 Онисько, М., 428
 Онишко, В., 352
 Онищук, П., 188, 202, 203
 Онищук, Ф., 429
 Орловський, Я., 176, 355
 Орнарівський, О., 238, 318
 Оробко, Еміль, 162, 360, 341
 Оробко, д-р І., 235, 427
 Ортнянський, єпископ Сотер, 117, 122,
 207, 212, 379
 Осборн, проф., 349
 Осмак, О., 194
 Остап, І., 210
 Остапович, А., 216
 Остапович, М. П., 135, 427
 Островський, А., 216
 Островський, М., 289
 Островський, О., 276

 Павич, О., 431

- Навлик, Михайло, 279
 Павлишин, С., 207
 Павлович, І., 431
 Павлусак, 431
 Павлусак, М., 431
 Павлюк, В., 428
 Павлюк, С., 218
 Павлюкевич, Доця, 421
 Павлюкевич, П., 429, 430, 431
 Павчук, Дмитро, 430
 Павчук, І. А., 229, 230, 431
 Паздрій, д-р Іван Кость, 152, 235, 237
 Пайч, Андрій, 40
 Пайш, Йосиф, 26
 Паламарчук, С., 190
 Паленичка, І., 429
 Палій, С., 352
 Панич, Степан, 190
 Панішак, І., 431
 Панішак, Юрко, 39, 175, 176, 236, 239, 355
 Пановик, Д., 213
 Пановик, М., 213
 Пановик, Н., 213
 Пантелюк, І., 344
 Пантелюк, Н., 230
 Панчишин, Теодор, 185
 Панчук, Іван, 428
 Паньків, А., 350
 Паньків, І., 431
 Паньків, Микола, 428
 Пархін, Д., 207
 Пасемко, П., 190
 Пасічний, О., 430, 431
 Пасічник, М., 175
 Пасічник, о. Петро, 429
 Пасічник, П., 160
 Пасічняк, Д., 216
 Пасічняк, М., 152, 162, 238, 277, 311, 318
 Паскаль, єпископ, 110
 Пастух, О., 430
 Патрик, (теж Петрик) д-р Вілліям, 114, 134
 Пачковська, А., 429
 Педлі, Франк, 71
 Пелех, о. Михайло, 162, 429
 Пелех, Н., 160
 Пелюх, М., 155
 Пелюх, Юліан, 381
 Перепелиця, В., 431
 Перепелиця, о. д-р І., 122, 208
 Перепелиця, М., 431
 Періг, Е., 428
 Перлі, Дж. Н., 350
 Пернарівський, І., 144, 165
 Пермський, О., 216
 Петлюра, головний отаман Симон, 349
 Петрів, І., 431
 Петришин, Т. Н., 427
 Петрушевич, д-р Євген, 365
 Петрушевич, Іван, 126, 152, 264, 292, 339, 347, 348, 351, 424
 Пилип С., 429, 430
 Пилипів, Іван, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 39, 40, 190, 237, 368
 Пилипів, Ілько, 39
 Пилипів, Степан, 427
 Пилипів, Тимко, 39
 Пилипів, Федір, 47
 Пилипчук, Ф., 194
 Пилявський, Франко, 431
 Пилячик, Сильвестер, 49
 Пиндиківський, пастор В., 197, 251, 278, 421, 428
 Пинянський, А., 226
 Пирч, Денис, 139, 431
 Писарський, А., 208
 Підгірний, А., 190
 Пільяк, Йосиф, 29
 Плішка, П., 216
 Плячко, Г., 144, 199, 246, 272, 357, 427
 Повер, сенатор Л. Дж., 345
 Полетижа, Петро, 29
 Полешій, В., 190
 Поливка (теж Полівка), о. Дамаскин, ЧСВВ, 51, 52, 109, 110, 111, 113, 156, 229, 242
 Полянський, І., 210
 Понтус, М., 215
 Потіль, П., 162, 259, 351, 428
 Попович, Д., 431
 Попович, Матвій, 230, 255
 Попович, Петро, 428
 Порайко, Н., 430
 Порайко, Олекса, 431
 Порайко, С., 191, 430
 Порайко-Зварич, Параня, 430, 431
 Почижок, С., 210
 Почтар, П., 344
 Престай, В., 212
 Престон, В. Т. Р., 69
 Приймак, І., 431
 Приступа, А., 164
 Пригула, Т., 197
 Прихода, С., 213, 381, 430
 Пришляк, М., 431
 Пробіжанський, Т., 352
 Продан, Корніло (теж Корній), С., 142, 234, 235, 429, 430
 Проколуцій, О., див. Крат, Павло
 Прокопєць-Крат, Сося, 431
 Прокопчак, Михайло, 46
 Прокопюк, Д., 429
 Протас, 431
 Пруська, Анна (Подольнка), 307
 Пугатий, І., 175, 236, 257, 357
 Пулишій, Михайло, 40
 Пунак, М., 430
 Радуляк, Іван, 36
 Рапінда (теж Рєпінда), Ст., 216, 352
 Рараговський, Дмитро, 77, 176, 254, 300, 302, 309, 425
 Ревюк, Омелян, 313, 318
 Редкевич, о. д-р Амвросій, 122, 155, 208, 339, 346, 352, 379, 383, 429
 Рибіцький Петро, 36

- Рихлівський, І., 360
 Рід, д-р І., 168
 Роблін, сер Родмонд, 132, 151, 225, 275, 426
 Роздольський, о. К., 121, 122
 Рожанковський, Лонгін, 36, 37
 Романович, Михайло, 26, 350
 Романович, Явдоха, 26
 Романчич, Дмитро, 126, 423
 Романюк, Василь, 190, 195, 202, 430
 Романюк, Іван, 202, 430
 Романюк, Никига, 144, 162, 427
 Ромась, Т., 430
 Ростощький, Д., 352
 Рошко, Г., 427
 Рошко, Юрко, 39
 Рубчик, І., 164
 Рудачек, Іван, 142, 233, 358, 430
 Рудик, В., 168
 Рудик, І., 126, 271
 Рудик, Павло, 115, 168, 184, 186, 191, 227, 237, 251, 290, 291, 292, 344, 357, 423, 428
 Рудик, Теодор, 174
 Рудко, В., 226
 Рудницький, Михайло, 134, 247
 Рудько, Д., 429
 Рурак, Василь М., 430
 Рурак, Олександр Д., 428
 Рурак-Ферлей, Наталка, 421
 Рурик, Іван, 145, 235, 427, 429, 430, 431
 Рурик-Гоцуляк, Доця, 30
 Русин, Іван, 428
 Рута, Марія, 428
 Рута, Петро, 347, 352, 424
- Сабурен, о. Адоній, 116, 119, 121, 160, 208, 386
 Савка, Антін, 46, 173, 174
 Савула, Степан, 191, 268
 Савчук, Григорій, 190
 Савчук, о. д-р Семен В., 126, 127, 163, 165, 234, 236, 281, 431
 Савяк, Б. М., 126, 165
 Сагайдак, І., 212
 Саганський, Г., 199
 Саламандик, В., 431
 Самець, о. Петро, 126
 Саміло, Р. Н., 292
 Саранчук, В., 135, 427
 Саранчук, Д., 269
 Сарматюк, о. А., 214, 263, 352, 429
 Сас, Семко, 210
 Сбарретті, апостольський делегат С., 119
 Свистун, Василь, 126, 163, 164, 165, 238
 Свистун, М., 218
 Свідер, Семен, 192
 Свій, М., 210
 Селкірк, лорд, 28
 Семака, Тома, 431
 Семаник, М., 429
 Семаник, П., 429
 Семаник-Лотоцька, М., 430
- Сембратович, о. Лев, 212
 Сембратович, кардинал С., 104, 105, 108
 Семенюк, І. (теж І. В.), 352, 423, 431
 Семенюк, М., 227
 Семенюк, Рузя, 431
 Семотюк, Іван, 265
 Семотюк, М., 427
 Семотюк, Р., 427
 Сеник, В., 431
 Сенюк, Й., 229, 266
 Сенюк, М., 430
 Сеньків, І., 429
 Серафим, Антін, 97
 Серафим, єпископ (Степан Уствольський), 114, 115, 247, 255, 256
 Серета, Й., 190
 Середницький, М., 215
 Сивик, С., 215
 Сидоренко, Г., 349
 Сидоренко, Ю., 207
 Сирник, І. Г., 164
 Сироїдів, Микола, 246, 261, 262, 263, 344, 428, 430
 Сироїшка, А., 199, 236
 Сироїшка, Гр., 427
 Сироїшка, О., 199
 Сиротюк, Василь, 204, 228
 Сиротюк, Іван, 202, 228
 Сиротюк, Юрко, 200, 202, 204, 228
 Сисак, Яків, 206
 Ситник, Михайло, 430
 Ситник, Юліян, 246, 248, 336, 357
 Сифтон, А. Л., 289
 Сифтон, міністер Кліфорд, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 87
 Сидора, Михайло, 29
 Сівцький Андрій, 430
 Сікора, М., 196, 197, 430
 Сікорський, Й., 165, 196, 198, 199, 273
 Сіменович, д-р Володимир, 166, 349
 Сірецький, Роман, 236
 Сітук, С., 344
 Січинська, Ірина, 231, 334
 Січинський, Мирослав, 231, 334
 Січинський, священик Я., 24
 Скат, В., 274
 Скегар, Г., 162, 344, 360, 431
 Скіба, В., 431
 Скіба-Трач, М., 429, 430
 Скора-Сиротюк, В., 430
 Скорейко, Василь, 266
 Скоробогач, Антін, 422, 430
 Скрига, М., 429, 430
 Слезин, Роман, 49
 Сливинський, о. І., 212
 Сліпець, Йосиф, 236, 276
 Сліпець, С. Ф., 429
 Сліпченко, А., 177, 257
 Сліпченко, Г., 176, 204, 229, 258, 344, 347
 Слободян, Анастасія, 431
 Слободян, Д. М., 226, 336
 Слободян, Ілля, 210, 226, 351
 Слободян, М., 431

- Слободян, О., 431
 Слота, Іван, 29
 Слюзар, Іван, 347, 424
 Смага, А., 352
 Смарт, Джеймс, 50, 71
 Смит, Г. Г., 35
 Смух, Б. В., 257, 360, 427
 Снежек, П., 247
 Соболь, П., 214
 Созанська, Розалія, 421
 Созанський, Йосиф, 206, 423
 Сойка, І., 213
 Соколов, І., 430
 Солянич, Дмитро, 184, 188, 192, 199
 Сорохан, Д., 429
 Сочинський, Ф., 318
 Спінюл, Микола, 419
 Спірс, С. В., 53, 76
 Спорадек-Петрович, М., 206
 Стадник, М., 216
 Стадник, Т., 126
 Старосольський, д-р Володимир, 230
 Стаюра, І., 429
 Стебницька, А., 430
 Стельмах, І., 206, 207
 Стеткевич, О., 242
 Стечишин, Анна, див. Будник-Стечишин
 Стечишин, Мирослав, 106, 107, 126, 142,
 165, 203, 227, 228, 229, 30, 231, 252,
 253, 54, 271, 310, 312, 336, 357, 431
 Стечишин, Михайло, 204, 338, 429
 Стечишин, Юліян, 163, 280, 430, 431
 Стефаник, Василь, 297
 Стефаник, Теодор, 115, 134, 135, 138,
 139, 175, 176, 226, 244, 257, 275, 336,
 339, 347, 351, 355, 360, 424, 427, 431
 Стефаніцький, Іван, 214, 230, 255, 283,
 284, 329
 Стефанович, о. Олександр, 37
 Стройкевич, С., 213
 Сторожинський, Пилип, 430
 Сторошук, Іван, 222
 Стратійчук, о. Д. Я., 126, 127
 Стриж, Микола, 430
 Строщийкий, о. Антін, 112, 196, 202
 Струтинський, о. Микола, 117, 242, 379
 Стус, А., 430
 Сукнацький, М., 344
 Сукота, Г., 213
 Сулима, Олександр, 97
 Сулимов, Родіон, 430
 Сурин, В., 206
 Суткович, М., 126
 Сушко, д-р Олександр, 249, 250, 251,
 263, 279, 312, 357, 360, 425, 428
 Сьомра, Ю., 213
- Табачнюк, Штіф, 311
 Таппер, сер Чарлс, 34, 36, 67, 68, 69,
 426
 Ташок, Д., 199
 Тельнюк, І., 207, 208
 Темняцький, М., 427
 Терлецький, П., 431
- Тертичний, священник, І., 218
 Теслюк, М., 429
 Теслюк, П., 175, 429
 Тесля, проф. І., 59, 63
 Тешер, о. К. ЧНІ, 116, 121
 Тимкевич, о. Павло, 99, 108, 109, 111,
 56, 174, 242
 Тимочко, Я., 160
 Тимочко, о. Іван, ЧСВВ, 112
 Тимчук, Гаврило, 115
 Тимчук, П., 194, 430, 431
 Тичковська, Марія, 184
 Тичковський, Микола, 40, 46
 Ткачук, М., 208
 Ткачук, Н. Д., 266
 Товпушак, Йосиф, 145, 429
 Товстоварик, І., 428
 Толстой, граф Лев, 276, 306
 Тома, В., 194
 Томашевська, Марія, 427
 Томашевський, І., 194
 Томашевський, Тома, 115, 184, 186,
 192, 229, 231, 265, 271, 272, 431
 Томпсон, сер Джан, 67, 69
 Томпсон, Е. В., 229, 311
 Топольницький, Григорій, 431
 Торнтон, міністер Р. С., 152, 292
 Трач, Іван, 428, 430, 431
 Тренчук, Ю., 430
 Трильовський, д-р Кирило, 420
 Троян, К., 213
 Трубляк, М., 186
 Туржевич, Іван, 279
 Турта, А., 199
 Тяхтій, Іван, 206
 Тяхтій, Степан, 206
- Угрин, І., 431
 Угринюк, Ю., 200
 Українець, Іван, 210
- Фаріон, Т., 352
 Фарр, І. С., 145
 Федик, Теодор, 301, 302, 309, 428
 Федірчук, П., 429
 Федора (теж Федорів), Микола, 217
 Федора, Михайло, 218
 Федорків, П., 190, 430
 Федорчук, П., 427
 Федоронько, о. С., 121
 Федун, В., 168
 Фекула, В. (Шплекула), 247, 431
 Фекула, М., 237
 Феняк, Василь, 40
 Фербей, В., 146, 168, 427
 Фербей, Д., 193, 238, 318
 Фербей, Михайло, 146, 229, 238, 266,
 318, 427, 431
 Ферлей, Н., 200, 350
 Ферлей, Тарас, Д., 126, 135, 139, 152,
 164, 176, 199, 225, 226, 228, 229, 256,
 257, 258, 260, 336, 339, 351, 356, 357,
 427, 431
 Фещин, П., 430

- Филима, о. Й., 212, 214, 216
 Филипп, о. Атанасій, ЧСВВ, 112, 119, 179, 429
 Филиатовський, священник Адам, 294
 Філяс, о. Платонід, ЧСВВ, 111, 112
 Фель, М., 429
 Флечер, Р., 147, 150, 151
 Фодчук, Степан, 195, 291, 311, 352, 425, 427, 431
 Фолей, Й. П., 361
 Фортін, архидіакон, 130
 Франко, Іван, 23, 31, 37, 135, 279, 297
 Франчук, Василь, 427
 Франчук, М., 216
 Фрішта, І., 186
 Фур, Теодор, 47
 Фуярчук, Т. А., 291

 Харамбура, О. С. (теж С. В.), 152, 162, 257, 360
 Хвалібога, С., 230
 Хлібецький, В., 190
 Хлопан, В., 431
 Хлопан, Ф., 431
 Хмельницький, гетьман Богдан, 18
 Хомія, В., 431
 Хохольак, Іван, 49
 Хрептік, Елла, 422
 Хрептік, Іван, 422
 Хрептік, М., 429

 Царик, Д., 429
 Царик, І., 431
 Царик, О., 430
 Царстяк, Антін, 29
 Царстяк, Сузанна, 29
 Царстяк, Тереса, 29
 Цебрівський, В., див. Кудрик, Василь
 Цимбал, П., 204
 Цимбалістий, Адам, 427
 Цірка, Іван, 428, 431
 Цуркан, А., 216
 Цуркан, М., 216
 Цурковський А., 242
 Цопак, І., 429, 430
 Цопак, О., 431

 Чаговець, див. Арсеній, ігумен
 Чайковський, Андрій, 36, 276, 277
 Чайковський, Петро, 257, 307, 427
 Чалий, див. Чернецький, Сава
 Чапещ, Анна, 29
 Чарнецький, Антін, 254
 Череваняк, Петро, 135, 202
 Череватий, Д., 215
 Черепаняк, о. Атанасій, 429
 Чернецький, Андрій, 254
 Чернецький, І., 197
 Чернецький, Сава, 82, 175, 243, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309
 Черниш, М., 431
 Чернявський, Й., 196
 Черняк, Василь, 289, 293
 Чесний, Василь, 428

 Чеховцев (теж Чоговець), див. Арсеній, ігумен
 Читчар, Михайло, 155, 208, 383
 Чичак, Степан, 40
 Чичка, Г., 186
 Чістолм, Д. Д., 427
 Човганюк, І., 214
 Чоповик, М., 212
 Чоповик, Я., 212
 Чорнейко, Я., 352
 Чорнейко, М., 126, 281
 Чорнейко, Михайло, 427, 431
 Чорницький, В., 176, 226
 Чорна-Семенюк, Марія, 430
 Чорний, М., 186
 Чорний, Ю., 336
 Чорний, І., 355
 Чорнопиский, Н., 428
 Чуй, І., 430
 Чумер, Василь (теж В. Я.) 135, 146, 147, 148, 234, 257, 258, 427
 Чуприк, Михайло, 429

 Шакоотько, І., 127
 Шандро, А. С., 126, 227, 289, 290, 340, 347, 424
 Шафранська, О., 213
 Швереско, Марія, 29
 Швидкий, П., 198, 199, 237, 272, 273, 274, 357
 Швидкий, Т., 126
 Шевченко, Тарас, 140, 277
 Шевчишин, Г., 429
 Шевчук, В., 210
 Шевчук, Т., 291
 Шевчук-Жаровська, А., 430
 Шегда, М., 430
 Шептицький, митрополит Андрей, 111, 118, 119, 120, 207, 211, 262, 334, 335
 Шеремета, Іван, 289, 291
 Шеремета, Кіндрат, 289
 Шиба, О., 192
 Шибінський, Іван, 428
 Шидловський, Н., 238
 Шимко, Павло, 39
 Шимонська, П., 155
 Шиговська, Сестра Ізидора, 112
 Шиян, С., 214
 Шкварок, Юрій, (Юрко), 160, 162, 165, 307, 351, 352, 425, 429
 Шкварок о. Ю., ЧСВВ, 170
 Шклянка, Ілля, 145, 427, 429
 Шкрабайло, М., 430
 Шкрелка, М., 431
 Шкреметка, М., 430, 431
 Шлемкевич, І., 216
 Шлепаков, А. М., 13, 24, 29
 Шовкопляс, І., 431
 Шолдра, В., 176, 427
 Штак, Марія, 29
 Штур, А., 430
 Штик, А. 144
 Штіф Табачнюк, див. Табачнюк, Штіф
 Шумський, о. Микола, 211, 214, 280, 429

Шуст, А., 430
Шух, В., 208
Шухевич, Микола, 37

Шербаневич, І., 431
Шербінін, Михайло, 134, 311, 314, 423
Шьголь, М., 431
Щурат, Василь, 336

Юзик, д-р сенатор Павло, 14
Юзенків, С., 208
Юзьків, В., 429
Юзьків, І., 190
Юндак, П., 429, 430, 431
Юречків, Т., 313
Юрійчук, М., 208
Юрчак, Андрій, 49
Юрчак, І., 215

Ягольницький, Олександр, 427
Якиміщак, Дмитро, 126, 152, 226, 347,
424, 427, 429
Якиміщак, д-р І., 235, 428
Яковишин, М., 427
Якубович, Е., 208

Янг, інспектор, 150
Янг, Чарлс, 58, 60, 89
Янішевська, Ю., 429, 431
Янішевська-Гоцуляк, Марія, 430
Янішевська-Дорош, Ю., 430
Янішевський, Е., 191
Янковський, Андрій, 28
Ярема, Дмитро, 288
Яремій, Д., 115
Яремко, Д., 146, 270, 427, 431
Яремчук, Данило, 428
Яричевський, С., 135
Ярмолюк, Лука, 186
Ясенчук, Йосиф, 146, 184, 307
Ясенчук, М., 430
Ястремський, Тома, 176, 224, 226, 252,
257, 360, 430
Яшина, І., 430
Яшина, П., 430
Яцшин, М., 430
Яців, Василь, 26, 39
Яців, Йосиф, 428
Яців, Іван, 428
Яшан, О., 431

ПОКАЗНИК ПРЕДМЕТНИЙ

А) Географічні назви (оселі, міста, краї тощо)

Австрія, 19, 20, 26, 73, 192, 223, 231,
292, 338, 392
Австро-Угорщина, 24
Алберта, 25, 26, 44, 48, 50, 59, 60, 63,
64, 65, 70, 71, 72, 82, 88, 90, 92, 96,
100, 101, 113, 114, 115, 124, 126, 180,
134, 142, 145, 146, 148, 166, 168, 169,
180, 184, 186, 189, 192, 194, 196, 199,
222, 226, 227, 231, 264, 266, 289, 319,
325, 333, 340, 344, 355, 357, 358, 359,
409
Аляска, 29, 200
Альвена, 60
Альонза, 52
Альтона, 28
Англія, 292, 338, 340
Арбакка, 43, 372, 376
Аргентина, 24
Армстронг, 48
Асснібойн, 39, 48
Басарабія, 217
Бачка, 21
Бекет, 324
Беллвю, 93, 198
Беніто, 164
Березів, 36, 60
Березький Комітат, 22
Бережани, 36
Бівер Гилс, 40, 51, 197
Бівер Крік (Єдна), 40, 46, 184
Бівер Лейк, 156, 184, 202
Біфрост, 48, 139

Боброва Долина, 26
Болгарія, 345
Борщів, 45, 46, 164, 190, 401
Босижур, 44, 47
Бразилія, 23, 24, 32, 34, 37, 297
Брендон, 92, 117, 138, 229, 232, 238,
339, 384, 416
Брентфорд, 122, 215, 220, 399
Британія, 49, 65, 72, 324, 338, 342, 346
Британська Колумбія, 60, 63, 66, 72,
101, 200, 202, 203, 205, 228, 229, 231,
266, 369
Брокенгед, 44, 47, 56, 68, 180, 222
Брудергайм, 28
Будапешт, 21
Буковина, 20, 21, 22, 23, 24, 31, 34, 45,
48, 49, 58, 104, 124, 217, 218, 294,
371
Бучач, 45
Бюкенен, 198
Вайта, 43, 59, 349
Вайтмавт, 56
Вакав, 59
Валлей Ривер (теж Веллі Ривер), 43,
59
Ванкувер, 203, 216, 231, 284, 335
Вастейо, 340
Вегревил, 26, 59, 145, 164, 170, 190, 192,
194, 195, 222, 232, 238, 344, 385, 399,
401, 420
Вейбурн, 66
Велланд, 219, 220

Венла, 43, 59, 60
Вернон, 339
Вермільон, 64
Вест Форт Вілліям, 209, 211, 398
Ветасквін, 64
Ветлін, 46
Виндзор, 220
Висоцьке, 46
Витфорд, 290
Відень, 37, 110, 115, 116, 316
Вінніпег, 25, 29, 35, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 64, 66, 70, 82, 92, 109, 110, 112, 122, 124, 127, 130, 131, 135, 140, 154, 157, 158, 162, 166, 174, 179, 183, 192, 224, 229, 231, 232, 238, 264, 294, 311, 317, 333, 336, 343, 344, 348, 349, 350, 351, 355, 358, 359, 361, 362, 364, 379, 380, 382, 392, 393, 398, 399, 403, 405, 410, 415, 416
Вінніпег Біч, 48
Вінніпезьське Озеро, 48, 59
Вінніпегозіс, 59
Вірден, 49
Волинь, 20, 294
Волківці, 43, 367
Вонда, 59, 273, 274
Восток, 26, 59, 190, 195, 229, 288
Врокстон, 59

Гайворт, 228
Галічина, 21, 24, 31, 34, 39, 48, 49, 56, 69, 104, 171, 204, 218, 294, 350, 371
Галіфакс, 38, 80
Гамбург, 25, 80
Гамільтон, 101, 122, 205, 213, 214, 219, 220, 349
Гейффорд, 59, 60, 222, 349
Гиллард, 26, 59
Глешава, 60
Глушків, 36
Горлиці, 332
Город, 52
Городенка (в Канаді), 197
Городенка (в Україні), 36, 60
Госмер, 93, 203, 204, 205, 229, 231
Гошелага, 208
Гумболт, 2-3

Гардентон, 43
Гарланд, 59
Гвелф, 220
Гімлі, 48, 59, 117, 222, 228
Гленелла, 52, 59
Гонор, 47, 56, 110, 117
Гренфел, 40, 41, 47
Гретна, 28, 39

Давфин, 45, 64, 66, 132, 308, 398
Давфин Лейк, 43, 48, 52, 87, 90, 222, 226
Дак Лейк, 237
Дак Мавнтейн, 59
Далешева (в Україні), 306
Дана, 198, 200

Данвил, 196
Дервент, 26, 59
Діброва, 231
Дніпро, 28
Дніпро (в Канаді), 43, 59
Дністер, 304
Дністер (в Канаді), 48, 117
Долина, 52, 59
Дорошівці, 60
Дрифтінг Рівер, 43

Егейське Море, 17
Едмонтон, 35, 39, 50, 54, 56, 64, 66, 94, 116, 121, 122, 124, 145, 156, 158, 164, 166, 170, 184, 186, 190, 192, 196, 227, 229, 238, 335, 343, 348, 349, 364, 376, 395, 396, 402, 404
Една (також Една Стар), 25, 26, 40, 41, 46, 48, 54, 56, 68, 109, 109, 110, 112, 156, 173, 174
Елк Айленд, 128
Елфінгстоун, 52
Етелберт, 56, 59, 90, 112, 117, 139, 221, 222, 226, 238

Єгипет, 17

Женева, 350, 354, 364, 365

Закарпаття, 20, 21, 22, 24, 69, 104
Заліщики, 45
Запорізьська Січ, 19, 28, 29
Запорожжя, 52, 343
Західна Україна, 249
Збараж, 48
ЗДА (теж ЗСА), 21, 22, 29, 33, 37, 42, 45, 46, 49, 72, 74, 87, 104, 105, 106, 117, 166, 287, 289, 297, 308, 313, 332, 332, 335, 336
Зелений Клин, 21
Золочів, 36

Йозефсберг, 39
Йорктон, 48, 49, 51, 56, 59, 66, 122, 159, 160, 196, 222, 375

Ібервил, 208
Івано-Франківськ, 25
Індіен Гед, 66
Інсігер, 59
Іпр, 340
Іст Селкірк, 340

Кадворт, 274
Калгари, 64, 66, 122, 192, 194, 196, 229, 231, 238, 335, 339, 344
Калдер, 59
Калієнто, 59
Калуш, 46
Калуський повіт, 25
Камчатка, 29
Канора, 59, 170, 192, 272, 349, 414
Капер Клиф, 216, 220
Капускейсінг, 339, 346

Кардиф, 229, 344
 Кардстоун, 66
 Карпатська Україна, 38
 Квебек, 25, 26, 38, 40, 62, 100, 154, 208, 346, 349, 383
 Квіл Лейк, 198
 Келвуд, 52
 Келд, 43, 60, 62, 369
 Кенмор, 229, 231
 Кенора, 216
 Київ, 188, 135, 317, 364, 418
 Кичинер, 122, 216
 Кіларні, 66
 Коломия (в Канаді), 43, 59, 60, 190
 Коломия (в Україні), 288, 45, 60
 Колмен, 205
 Комарно, 48, 139
 Конністон, 220
 Косів, 43, 59, 60, 62, 129
 Краків, 26, 59, 196
 Кренбрук, 204
 Кремль, 295
 Кридор, 59, 349
 Кройцберг, (гляди Кройгбург)
 Кройцбург, 48, 222
 Кроомвел, 47
 Крукед Лейк, 49, 50
 Кубань, 21
 Кукс Крик, 56
 Купчинці, 36

 Лази, 46
 Ланук, 164
 Ледук, 164
 Лейк Давфин, див. Давфин Лейк
 Лемберг, 60
 Лемківщина, 38
 Летбридж, 30, 64, 93, 192, 194, 196, 339
 Лілі, 205
 Лондон, 28, 34, 363
 Лоріс, 324
 Лямонт, 26, 59
 Ляш-н, 218
 Львів, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 79, 104, 108, 110, 117, 135, 140, 141, 162, 316, 317, 334, 336, 365, 417, 419, 420
 Мавнт Кармел, 2, 104
 Мавнтейн Ровд, 59
 Мадярщина, 22, 297
 Малантон, 48
 Мандрівні Гори, 52
 Манітоба, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 50, 52, 56, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 74, 75, 86, 88, 89, 90, 91, 97, 100, 113, 114, 115, 124, 126, 130, 132, 134, 135, 136, 142, 144, 145, 148, 149, 151, 153, 158, 169, 176, 170, 183, 189, 199, 222, 224, 243, 266, 325, 333, 349, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362
 Манітобське Озеро, 52, 59
 Маркет, 64
 Мармароський Комітат, 22
 Медисин Гет, 64

 Меккрірі, 139
 Мелвил, 400
 Мензі, 52
 Менофілд, 197
 Минк Ривер, 43
 Мирнам, 26, 59, 190, 194, 222
 Міжозерна Полоса, 48, 52, 56, 64, 89, 325
 Мішель, 204, 205
 Могили, 52, 59
 Мондер, 26, 121, 156, 164, 190, 194, 196, 289, 335, 399, 409
 Монреаль, 25, 100, 118, 119, 122, 154, 155, 205, 206, 219, 220, 229, 235, 238, 335, 343, 346, 349, 360, 364, 381, 394, 397, 410
 Москва, 18, 19, 20, 243, 287
 Моссі Ривер, 222
 Музомін, 66
 Мукачів, 21
 Мус Джо, 64, 66

 Надвірна, 332
 Нанаймо, 93, 204, 229, 231, 253
 Небилів, 25, 26, 40
 Незвиська, 36
 Німеччина, 192, 338, 345
 Ніпава, 66, 73
 Ніагара Фалс, 220
 Нова Скошія, 63, 101
 Новий Київ, 26, 59, 196
 Новий Ярослав, 49, 50
 Нойдорф, 39, 41
 Норд Вермілон, 190

 Овкбурн, 59, 77, 88
 Озерна, 52, 59
 Окно, 48
 Олеськів (пізніше Толстой), 43, 59, 127, 306
 Ольга, 52, 59, 77
 Онтаріо, 63, 101, 165, 208, 346, 349, 352
 Острів Князя Едварда, 63
 Оттава, 34, 35, 41, 114, 122, 123, 205, 208, 211, 220, 330, 345, 347, 353, 354, 363, 382
 Ошава, 205, 214, 215, 220

 Париж, 294, 348, 351, 354, 363, 364
 Пеллі, 59
 Перегінсько, 40
 Перемишль, 104, 316
 Переяслав, 18
 Петатава, 346
 Петерсон Озеро, 53, 57, 77, 88
 Петлюра, 323
 Петровка, 281
 Північно-Західні Території, 56, 63, 65
 Плезент Говм, 48, 59, 130, 169
 Погорільці, 60
 Поділля, 217, 372
 Пойнт Даглес, 101
 Пойнт Сент Чарлс, 208, 397
 Покуття, 36, 37, 228, 304, 371

- Полетика, Гора, 29
 Полтава, 19
 Польща, 18, 19, 350
 Поплар Парк, 56
 Поплар Філд, 48, 49
 Порт Артур, 209, 210
 Портедж Ла Прері, 92, 117, 229, 238, 253
 Потутори, 37
 Правда, 322, 323
 Принц Алберт, 59, 64
 Прісвилл, 59
 Прусія, 21, 297

 Райдінг Мавнтейн, 52, 56, 59, 64
 Раквуд, 48, 139
 Ребет Гил, 46, 110, 190
 Ребет Лейк, 46
 Редберри, 59, 349
 Редісон, 59, 197
 Реймонд, 66
 Рембрандт, 48
 Рим, 18, 104, 105, 110, 113, 115, 116, 118, 129, 363
 Рівер Крік, 190
 Ріджайна, 64, 65, 66, 122, 142, 196, 232
 Роблін, 59, 324
 Роза, 43, 59
 Росія, 20, 24, 29, 125, 223, 255, 285, 287, 292, 294, 340, 342
 Россбурн, 59, 222
 Ростерн, 47, 51, 56, 66, 196, 199, 222, 238, 272, 273, 409
 Русь, 18, 43, 45, 324
 Руська Свобода, 40, 59, 69, 195, 322
 Руська Рава, 52
 Рутенія, 52, 59.

 Сагара, 305
 Салтковтс, 48, 50, 51, 56, 87
 Самбір, 40
 Сандавн, 43, 59
 Саскатун, 64, 66, 122, 125, 126, 161, 164, 165, 166, 170, 196, 238, 273, 348, 358, 361, 362, 364
 Саскачеван, 40, 47, 48, 49, 50, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 70, 71, 72, 75, 88, 90, 91, 96, 100, 101, 113, 114, 115, 124, 126, 127, 130, 134, 142, 144, 145, 148, 160, 161, 180, 189, 196, 198, 199, 222, 226, 272, 273, 274, 319, 333, 349, 352, 355, 356, 357, 358, 359, 361, 375, 409
 Свобода, 59
 Селкірк, 52, 66
 Сендлендс, 43
 Сенді Лейк, 52, 59
 Сенд Айзідор, 198
 Сент Алберт, 47, 111, 116
 Сент Андру, 44, 48
 Сент Боніфас, 111, 162
 Сент Джулієн, 198
 Сент Кетеринс, 220
 Сент Норберт, 44, 56
 Сент Чарлс, 208, 383

 Сеньків, 43, 59
 Сибір, 21, 29, 31, 200
 Сидней, 122, 216, 217, 218
 Сифтон, 43, 56, 59, 97, 110, 112, 117, 158, 159, 160, 180, 226, 238, 286, 324, 335
 Сірко, 43, 59
 Січ, 59, 343
 Скалат (в Канаді), 197
 Скалат (в Україні), 197
 Скандинавія, 65
 Сокаль (в Канаді), 69, 198
 Сокаль (в Україні), 44, 60
 Спірит Лейк, 346
 Спрингфілд, 44, 47
 Станиславів, див. Івано-Франківськ
 Стар, 26, 46, 59
 Старляг, 198
 Стоней Плейн, 39
 Страткона, 64, 182
 Стретклер, 53, 75
 Стюартбурн, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 56, 59, 62, 68, 74, 86, 87, 88, 90, 106, 108, 110, 117, 129, 180, 221, 222, 308, 375
 Судбури (теж Содбурі), 122, 216, 220
 Сурис, 66
 Східна Галичина, 350
 Сянок, 332

 Теодор, 60
 Теревовля (також Трємбовля) (в Канаді), 43, 45, 46, 48, 59, 68, 106 112, 117, 129
 Теревовля (в Україні), 45, 69
 Тернопіль, 28, 34, 37
 Тернопільщина, 228
 Тиндал, 47
 Тіммінс, 218, 219
 Товмач, 58
 Толстой, 43, 58
 Торолд, 220
 Торонто, 101, 122, 158, 212, 215, 219, 220, 235, 255, 282, 317, 343, 345, 378, 381, 402, 403, 410
 Транскона, 122, 345
 Ту Гилс, 26, 59, 196
 Тулон, 86, 167, 168, 169, 170
 Туреччина, 345

 Угорщина, 21
 Угочанський Комітат, 22
 Ужанський Комітат, 22
 Україна, 18, 19, 21, 24, 27, 28, 29, 32, 38, 62, 86, 104, 165, 192, 255, 331, 342, 350, 356, 363, 364, 365

 Фезант Форкс, 39, 47, 49
 Фенікс, 229
 Ферні, 93, 202, 203, 204, 205
 Фиш Крік, 50, 51, 56, 196, 197, 273
 Фишер Бренч, 48, 349
 Фишинг Ривер, 59, 112
 Фолей, 48, 59

Форк Ривер, 59
Форт Вілліам, 121, 205, 209, 210, 220,
343
Форт Саскачеван, 41, 46
Франція, 21, 292
Фрейзервуд, 48, 59
Френк, 93, 203
Френклін (теж Франклін), 139, 221

Хмельницький, 52
Хортиця, 28

Цебрів, 306

Червона Ріка, 28
Чернівці, 23, 135, 228, 317, 336, 419

Четфілд, 48
Чипмен, 26, 59, 190, 318
Чортків, 45

Шевченко, 43, 59
Шіго, 400
Шойлик, див. Шол Лейк
Шол Лейк, 52, 53, 56
Штомбур, див. Стюартбурн

Югославія, 21
Юкон, 63

Ярослав (в Україні), 46
Ярослав (в Канаді), 48, 59, 375

Б) Церкви, парафії, церковні організації

Баптистські громади, 127
Братство Молоді Парафії св. Миколая,
Вінніпег, 382
Братство св. Тойці—релігійно мораль-
ної просвіти, 178
Братство Святителя Христового Отця
Миколая, див. Русько-Церковне Бра-
цтво св. Миколая
Братство св. Архангела Михаїла, То-
ронто, 273
Братство св. Василя, Бенгед, 194
Братство св. Івана Милостивого, Вінні-
пег, 325
Братство св. Івана Хрестителя, Брент-
форд, 215, 399
Братство св. Івана Хрестителя, Торон-
то, 213
Братство св. Миколая, див. Руське До-
помогове Братство св. Миколая, По-
казчик світських організацій

Василіянська каплиця-церква, Мондер,
113
Велика Церква, Вінніпег, див. Руська
Греко-Католицька Церква св. Мико-
лая, Вінніпег

Греко-Католицька Церква, див. Руська
Греко-Католицька Церква в Канаді
Гутерити, 17

Дівоче Товариство св. Ольги, 177
Другий Ватиканський Собор, 106
Духобори, 17, 81

Евхаристійний Конгрес, 118

Запомогове Братство в Мішелі, 204
Запомогове Братство св. Отця Мико-
лая, див. Руське Допомогове Бра-
цтво св. Миколая.

Католицький Собор в Квебеку, 158

Комітет для Оборони нашого народу
і нашої Греко-Католицької Церкви в
Америці, 117
Конгрегація де Пропаганда Фіде, 111,
113
Квейкерс, 17

Меноніти, 17, 28, 39, 66, 152
Методистська Церква, 319
Монастир Отців Редемптористів (теж
Монастир св. Спаса), Йорктон, 159,
378
Мужеське Братство св. Миколая, 177

Народний Комітет в справі організу-
вання УГПЦ, 125
Незалежна Грецька Церква в Канаді,
див. Незалежна Грецька Церква.
Незалежна Грецька Церква, 114, 115,
116, 118, 122, 123, 124, 132, 142, 176,
178, 179, 186, 196, 197, 226, 245, 246,
255, 262, 314, 319, 327, 355, 377,
Незалежна Православна Церква, див.
Незалежна Грецька Церква.

Онутська Церква, див. Церква св. Ми-
хаїла в Гардентоні
Отці Василіяни, 112, 113, 114, 116, 117,
120, 121, 122, 156, 157, 158, 184, 186,
196, 211, 327
Отці Обляти, 111, 112
Отці Редемптористи, 116

Перший Собор українських місіонарів
Канади, 377
Православна Громада в Сідней, 218
Православна Місія, див. Русская Пра-
вославная Місія
Пресвітеріянська (теж Пресвітерська)
Церква, див. Незалежна Грецька
Церква
Пропаганда Фіде, див. Конгрегація де
Пропаганда Фіде

Римо-Католицька Церква, 107
Російська Православна Місія, див. Рус-
ская Православная Мисія
Русская Православная Церква св. Тойці,
Вінніпер, 125, 293
Русская Православная Мисія, 78, 293
Русско-Українська Баптистська Кон-
ференція (також Русько-Українська
Баптистська Конференція), 127
Руська Греко-Католицька Церква в Кана-
ді (новіша назва Українська Ка-
толицька Церква), 106, 114, 116, 117,
118, 120, 122, 124, 125, 162, 163, 166,
178, 179, 293, 305, 319, 327, 334.
Руська Греко-Католицька Церква св.
Миколая, Вінніпер, 109, 116, 117, 177,
178, 380
Руська Незалежна Церква, див. Неза-
лежна Грецька Церква
Руська Незалежна Греко-Православна
Церква, див. Незалежна Грецька
Церква
Руське Братство св. Николая, див.
Руське Допомогове Братство св.
Миколая
Русько-Католицька Церква, див. Русь-
ка Греко-Католицька Церква
Русько-Українська Баптистська Конфе-
ренція Західної Канади, 127
Русько-Церковне Братство св. Мико-
лая, Една-Стар, 174

Самостійна Православна Церква, див.
Незалежна Грецька Церква
Семинар св. Августина в Торонті, 378
Сестри Непорочного Серця Марії, див.
Сестри Службениці
Сестри Службениці, 112, 121, 156, 157,
158, 160, 186, 189, 195, 422
Сестрицтво Пресвятої Родни в Отта-
ві, 382
Сестрицтво Пречистої Діви Марії, То-
ронто, 213
Собор Українських Католицьких Свя-
щеників в Йорктоні, 122, 378
Соборчик Українських Католицьких
Священиків у Вінніперу, 380
Союз Руських і Галицьких Християн
Баптистів в Канаді і Сполучених
Державах Америки, 281

Товариство Поширення Віри в Торон-
ті, 325
Товариство св. Духа, Сидней, 218
Товариство св. Кирила і Методія, От-
тава, 212
Троїцький Собор, див. Руська Право-
славна Церква св. Тойці

Українська Греко-Православна Церк-
ва, Арбакка, 376
Українська Греко-Православна Церква
(УГПЦ) в Канаді, 126, 127, 128, 163,
166, 261, 293, 327, 363

Українська Католицька Церква, див.
Руська Греко-Католицька Церква.
Українська Католицька Церква в оселі
Україна, 398
Українська Православна Церква, див.
Українська Греко-Православна Цер-
ква
Українське Греко-Католицьке Товари-
ство, Едмонтон, 188
Українське Греко-Католицьке Т-во ім.
М. Шашкевича, Едмонтон, 188, 192
Українське Греко-Православне Брат-
ство в Канаді, 126, 166
Українське Товариство ім. Митропо-
лита Андрея Шептицького, Вінніпер,
162
Християнські Брати, 122, 160

Церква Вознесення, Вест Форт Віллі-
ям, 211
Церква Матери Божої, Йорктон, 159
Церква Матери Божої, Ярослав, 375
Церква Непорочного Зачаття, Вінні-
пер, 29
Церква Преображення Господнього,
Кичинер, 216
Церква Преображення Господнього,
Форт Вілліям, 211
Церква Родження Христового, Отта-
ва, 212
Церква св. Великомученика, Юрія,
Ошава, 214
Церква св. Володимира й Ольги, Вінні-
пер, 117, 118, 157, 178, 218, 279, 280,
327
Церква св. Духа (костел), Вінніпер,
109
Церква св. Духа, Гамільтон, 213, 214
Церква св. Духа, Капер Клиф, 216
Церква св. Йосафата, Едмонтон, 184,
186, 376
Церква св. Йосафата, Торонто, 213,
215
Церква св. Івана Сучавського, Ляшін,
218
Церква св. Івана Хрестителя, 382
Церква св. Миколая, Вінніпер, див.
Руська Греко-Католицька Церква св.
Миколая, Вінніпер
Церква св. Миколая Кенора, 216
Церква св. Миколая, Су Сент Марі, 218
Церква св. Михаїла, Волквіці — Мінк
Ривер, 107 *)

*) Церква св. Михаїла з Волквіць
—це найстарша українська католицька
церква в Канаді, яка збереглася до на-
ших часів. Її перевезено в 1967 році
до Теревовлі (Велі Ривер) та збері-
гається її як заповідник біля Хреста
Свободи. Церква ця і Хрест Свободи
пов'язані з побутом о. Нестора Дмит-
рова, першого українського священи-
ка в Канаді.

Церква св. Михаїла, звана Онутська, Гардентон **)

**) Церква св. Михаїла в Гардентоні—це найстарша українська православна церква в Канаді. Її теж проголошено заповідником. Зберігається вона на своєму первісному місці в Гардентоні, Манітоба.

Церква св. Михаїла, Монреаль, 346
Церква св. Петра і Павла, Мондер, 377
Церква Царя Христа, Лондон, Онтаріо, 216

Чин св. Василя Великого, гляд. Отці Василяни

В) Світські організації

Аматорський Гурток Читальників у Вегревилі, 396
Аматорський Гурток Читальні Просвіти, Вінніпег, 183
Аматорський Клубок ім. М. Заньковецької, Вінніпег, 183
Американська Соціалістична Робітничая Партія, 228

“Бандурист”, перша українська духовна оркестра, Вінніпег, 403
Боевий Фонд, 332

Вільна Школа, 183

Галя Ястремського, див. Заля Ястремського
Головний Комітет Помочі України в Шікагу, 349

Гімназійний Комітет в Рогатині, 332

“Дзвін”, монреальська духовна оркестра, 394

Діточа Громада, 280

Допомогове Братство “Преображення”, 178

Допомогове Товариство Петра і Павла, 186

Драматичний Гурток, Вегревил, 399

Драматичний Клубок, 183

Драматичний Клубок ім. Винниченка, 396

Драматично-Співацький Клубок (теж Гурток Українського Робітничого Дому), 296

Драматичне Товариство ім. М. Кропивницького, 183

Еміграційний (теж Емігрантський) Допомоговий Комітет, Львів, 37, 40, 41

Жіноча Просвітна Організація в Гамільтоні, 220

Жіноче Просвітне Товариство при Українському Народному Домі, Вінніпег, 200, 201

Жіноче Товариство св. Тройці, 177

Жіноче Товариство “Труд” в Дані, 200

Заля Научного Товариства ім. Т. Шевченка, Вінніпег, 253
Заля Тараса Шевченка, 115
Заля Ястремського, 173, 275, 176
Запорожська Січ, 168
Защита Землі, 37

Інститут ім. Т. Шевченка, Вегревил, 401
Інститут “Просвіти”, див. Канадійсько-Український Інститут “Просвіти”.
Інтернаціональна читальня див. Читальня ім. Т. Шевченка
Інформаційне Бюро Українського Учительства в Канаді, 389

Канадійська Соціал-Демократична Партія, 229

Канадійська Соціалістична Ліга, 228
Канадійська Соціалістична Федерация, 229

Канадійська Читальня “Просвіти”, 172
Канадійський Руський Допомоговий Комітет, Вінніпег, 325

Канадійський Патріотичний Фонд, 340
Канадійський Руський Народний Союз, 176, 186, 194, 203

Канадійсько - Український Інститут “Просвіти”, 122, 183

Комітет Допомоги Рідної Школи, 183, 348

Комітет Помочі Українським Імігрантам, 343

Комітет Рідної Школи в Алберті, 147

Комітет Українців Східної Канади, 208

Комітет Українського Червоного Хреста, 349

Конференція Українських Учителів Саскачевану в Рустерні, 155

Краєвий Шкільний Союз у Львові, 336
Клубок Русько-Української Молодіжи, 175

Ліга Освіти, 161

Міжнародна Читальня, див. Читальня, ім. Т. Шевченка

Народна Бібліотека Канадійської Руси, Вінніпег, 175, 176

Народна Організація в Алберті, 266

Народна Рада Алберті, 190, 227

Народний Дім, Вегревил, 194
Народний Дім, Вінніпег, 176
Народний Дім, Львів, 36
Народний Дім, Порт Артур, 210
Научне Товариство ім. Івана Франка, 183, 250
Научне Товариство ім. Тараса Шевченка, 176, 177, 178, 229, 252

Общество Русских Братство, 243
Організація Українських Тростів, 357
Організація Українського Учительства, 136, 138, 142, 355, 356, 389, 417
Опіка Переселенців в Монреалі, 205
Опіка Переселенців та Допомога Краєві, 206

Перша Конвенція Українських Учителів в Едмонтоні, 151

Перша Учительства Конвенція Манітоби, 37, 232

Перший великий з'їзд українських делегатів провінції Манітоби, 359

Перший загальний з'їзд українців Канади, 356, 361

Провізоричний Організаційний Комітет в Ростерні, 198

Просвітно-Драматичне Товариство ім. Марії Заньковецької, Вінніпег, 181, 392

Просвітне Товариство ім. Т. Шевченка, Гамільтон, 217, 219

Рада Сімох, 231, 404

Робітнича Організація "Воля", Портедж Ла Прері, 182

Робітничий Дім, Велланд, 219

Руська Українська Читальня, Стонвол, 182

Руська Читальня, Стюартбирн, 180

Руське Допомогове Братство св. Миколая, 176, 179, 325

Руський Відділ Канадійського Руського Народного Союзу, Бенкгед, 203

Руський Консервативний Клуб, 226

Руський Ліберальний Клуб, 226

Руський Народний Союз, ЗДА, 203, 243

Руський Народний Союз, Канада, 325

Руський Народний Союз, Мішель, 204

Руський Народний Союз, Ферні, 202, 203

Руський Народний Союз, Форт Вілліам, 209

Русько-Робітниче Товариство "Рівність", 184, 186

Самостійна Україна, 183

Саскачеванське Українське Педагогічне Товариство, 250

Сокіл "Батько", 332

Січово-Стрілецька Організація, 343

Соціал-Демократична Партія, Вінніпег, 229

Соціал-Демократична Партія Канади, 254

Соціалістична Партія Бритійської Колумбії, 228

Соціалістична Партія Канади, 229, 266

Союз Канадійських Українських Фармерів, 271

Союз Освобоження Прикарпатської Руси в Канаді, 293

Союз Українських Братств, 213

Співацько - Драматичне Товариство "Боян", Едмонтон, 188, 192

Стіваришення Український Робітничий Дім, 295, 296

Студентське Братство, 358

Студентський Драматичний Гурток Бурси Митрополита А. Шептицького, 399

Студентський Кружок, "Зоря", 168

Студентський Кружок ім. А. Коцка, 166, 386

Студентський Кружок "Каменярі", Саскатун, 165, 235, 280, 413

Студентський Кружок "Самообразування", 183

Студентський Кружок у Вінніпегу, 235

Тимчасовий Комітет Рідної Школи в Алберті, 146, 147

Товариство "Бесіда", 183

Товариство "Боротьба", Ванкувер, 204

Товариство "Боян", Вінніпег, 392

Товариство "Боян", Монреаль, 208

Товариство ім. Івана Котляревського, 393

Товариство ім. Івана Франка, Едмонтон, 186

Товариство ім. Марії Заньковецької, див. Просвітно-Драматичне Товариство ім. Марії Заньковецької

Товариство ім. Мирослава Січинського, 183

Товариство ім. Михайла Драгоманова, Монреаль, 155, 394

Товариство ім. Тараса Шевченка, Вінніпег, 173, 177

Товариство "Каменярі", див. Студентське Товариство "Каменярі"

Товариство Милосердя Івана Милостивого, Вінніпег, 183

Товариство Молодіжки, 206

Товариство Опіки над Українськими Поселеннями, 25

Товариство Письменників і Журналістів, 312

Товариство "Просвіта" ім. Івана Франка, Портедж Ла Прері, 210

Товариство "Просвіта" у Львові, 32, 134, 174,

Товариство "Просвіта", Форт Вілліам, 210

Товариство Руських Фармерів в Канаді, 199, 272, 273

Товариство "Самопоміч", 206, 207

Товариство "Самопоміч" села Лисовець, 393

Товариство св. Рафаїла у Львові, 120
Товариство "Січ", Венлав, 180
Товариство Українських Учителів, гляд.
Організація Українського Учитель-
ства
Товариство Українців в Монреалі,
206, 207
Товариство "Фармерська Воля" в Сас-
качевані, 273
Товариство Шкільних Радних Саскаче-
вану, 165
Українська Банда (духова орхестра),
188
Українська Вільнодумна Федерація,
177, 252, 315
Українська Народна Бібліотека ім. І.
Франка, див. Народна Бібліотека Ка-
надійської Руси, Вінніпег
Українська Народна Ліга, 208
Українська Народна Рада, 351, 352,
353, 359, 391
Українська Народна Рада в Парижі,
353
Українська Народна Рада Провінції
Манітоби, 359, 360, 361
Українська Соціалістична Демократич-
на (теж Соціал-Демократична) Пар-
тія—УСДП, 177, 230, 255, 295, 318,
329
Українська Соціал-Демократична Пар-
тія Західної Канади, 228, 254, 332
УСДП—Відділ "Боротьба за Волю",
Летбридж, 194
УСДП—Відділ "Борці за Волю", Пор-
кюпайн, 219
УСДП—Відділ Brentford, 215
УСДП—Відділ Велланд, 219
УСДП—Відділ "Вільна Думка", в Бел-
вю, 198
УСДП—Відділ Гамільтон, 214
УСДП—Відділ "Грім", Нанаймо, 266
УСДП—Відділ Монреаль, 266
УСДП—Відділ "Нове Життя", Оттава,
212
УСДП—Відділ "Робітнича Організа-
ція", Тиммінс, 218
Українське Брацтво в Каліфорнії, 220,
228
Українське Жіноче Просвітне Товари-
ство, 183
Українське Просвітне Робітниче ТОВА-
риство, ім. М. Січинського в Госмері,
204
Український Канадійський Горожансь-
кий Комітет, 208, 348, 349, 350, 351,
353, 363, 365, 424
Український Народний Дім, Вінніпег,
162, 183, 398, 404
Український Народний Дім, Едмонтон,
185, 186, 188, 191, 192, 269, 396
Український Народний Дім ім. Тараса
Шевченка, Вест Форт Вілліам, 398
Український Народний Союз у ЗДА,

див. Руський Народний Союз, ЗДА.
Український Робітничий Дім, Вінніпег,
295, 296, 404
Український Робітничий Клуб, Мон-
реаль, 208
Український Центральний Комітет для
Оборони Рідної Мови, 152, 348
Український Червоний Хрест, 34, 350,
365

Федерація Соціалістів Демократів Ка-
нади, 229, 254, 264, 266
Федерація Українських Соціал-Демо-
кратів, 229, 230, 254, 266
Федерація Українців у З'єдинених Дер-
жавах, 166
Фонд "Для Галицького Івася Сироти",
351, 352
Фонд ім. Алама Коцка, 332
Фонд ім. Мирослава Січинського, 332

Центральний Комітет, див. Український
Канадійський Горожанський Комітет
Центральний Комітет Оборони Двомов-
них Шкіл у Вінніпегу, 363
Центральний Комітет Рідної Школи у
Вінніпегу, 336
Центральний Комітет Української На-
родної Ради у Вінніпегу, 353

Школа Вищого Образовання ім. М. Па-
лика, Торонто, 402

Чверть-міліоновий Фонд, 351, 352
Читальня "Городенка", 197
Читальня ім. А. Коцка, Роблін (фар-
ми), 182
Читальня ім. І. Наумовича, Веллі Ри-
вер, 180
Читальня ім. І. Франка, Восток, 195
Читальня ім. І. Франка, Росбирн, 182
Читальня ім. Кирила Трильовського,
Восток, 195
Читальня ім. Кирила Трильовського,
Росбирн, 182
Читальня ім. М. Драгоманова, Арбак-
ка, 182
Читальня ім. М. Драгоманова, Олеськів
(Толстой), 182
Читальня ім. М. Каганця, Роблін, 182
Читальня ім. М. Січинського, Лет-
бридж, 194
Читальня ім. М. Січинського, Селкірк,
182
Читальня ім. М. Січинського в Стар-
ляг, 198
Читальня ім. Маркіяна Шашкевича,
Вінніпег Біч, 182
Читальня ім. Маркіяна Шашкевича,
Мирнам, див. Читальня Просвіти ім.
Маркіяна Шашкевича, Мирнам
Читальня ім. Маркіяна Шашкевича,
Теребовля (Веллі Ривер), 182
Читальня ім. Маркіяна Шашкевича,

- Торонто, 403
 Читальня св. Володимира й Ольги, Ферні, 203
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Бівер Крік, 184
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Бон Мадон, 197
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Вінніпег, 174, 175, 176, 177, 178, 229
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Едмонтон, 184
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Плезент Говм, 182
 Читальня ім. Тараса Шевченка, Роза, 182
 Читальня "Канадійська Зоря", Вінніпег, 178
 Читальня "Канадійська Русь", Бівер Гилс, 197
 Читальня "Канадсько-Українська Русь", Сент Айзідор де Белю, 198
 Читальня "Народний Поступ", Стоні Мавнтейн, 182
 Читальня "Наша Зоря", Лін Лейк, 182
 Читальня "Поступ", Едмонтон, див. Читальня ім. Тараса Шевченка, Едмонтон
 Читальня "Поступ", Калгарі, 194
 Читальня "Поступ", Летбридж, 192
 Читальня "Поступ", Овкбурн, 180, 182
 Читальня "Просвіти", Брендон, 141
 Читальня "Просвіти", Бровкенгед, 180
 Читальня "Просвіти", Брод Веллі, 182
 Читальня "Просвіти", Бюкенен, 198
 Читальня "Просвіти", Венлав, 180, 182
 Читальня "Просвіти", Вінніпег, 176, 183
 Читальня "Просвіти", Дана, 198
 Читальня "Просвіти", Едмонтон, 186
 Читальня "Просвіти", Една-Стар, 108, 174
 Читальня "Просвіти", Етелберт, 182
 Читальня "Просвіти", Квіл Лейк, 198
 Читальня "Просвіти", Кичинер, 216
 Читальня "Просвіти", Мелвил, 400
 Читальня "Просвіти", Менюфілд, 197
 Читальня "Просвіти", Мінк Крік, 180
 Читальня "Просвіти", Оттава, 211
 Читальня "Просвіти", Райдінг Мантейн, 180
 Читальня "Просвіти", Сарто, 182
 Читальня "Просвіти", Стюартбирн, 182
 Читальня "Просвіти", Торонто, 213
 Читальня "Просвіти", Форт Вілліам, 210
 Читальня "Просвіти", Хмельницький, 182
 Читальня "Просвіти", Шіго, 400
 Читальня "Просвіти", ім. І. Ардана, Плезент Говм, 18, 182
 Читальня "Просвіти", ім. І. Сандуляка, Скалат, 197
 Читальня "Просвіти", ім. І. Франка, Вест Форт Вілліам, 220
 Читальня "Просвіти", ім. І. Франка, Монреаль, 208
 Читальня "Просвіти", ім. М. Драгоманова, Монреаль, 206, 282, 394
 Читальня "Просвіти", ім. М. Павлика, Олесків (Голстой), 180
 Читальня "Просвіти", ім. М. Павлика, Шевченко (Вайта), 180
 Читальня "Просвіти", ім. М. Шашкевича, Гамільтон, 214
 Читальня "Просвіти", ім. М. Шашкевича, Едмонтон, 186, 187, 188
 Читальня "Просвіти", ім. М. Шашкевича, Мирнам, 195, 395
 Читальня "Просвіта", ім. М. Шашкевича, Монреаль, 208
 Читальня "Просвіти", ім. Тараса Шевченка, Волківці, 182
 Читальня "Просвіти", ім. Тараса Шевченка, Гамільтон, 214
 Читальня "Просвіти", ім. Тараса Шевченка, Кенора, 216
 Читальня "Просвіти", ім. Тараса Шевченка, Монреаль, 397
 Читальня "Просвіти", ім. Тараса Шевченка, Сифтон, 180
 Читальня "Просвіти" — "Канадійська Русь", Портедж Ла Прері, 180
 Читальня "Просвіти" — "Нова Зоря", Бровкенгед, 182
 Читальня "Руська Просвіта", Фишинг Ривер, 182
 Читальня "Руська Слава", Гарланд, 182
 Читальня "Українська Зоря", Вінніпег, 178

Г) Шкільництво

(школи, інститути, академії, бурси, тощо)

- Академія Пресвятого Серця Христового, 122
 Англійська Школа для Чужинців у Вегревилі, 145, 153, 166, 194, 196, 385
 Англійська Школа для Чужинців у Ріджайні 143, 153
 Апостольська Місійна Школа в Сифтоні, 121, 158, 386
 Бекет, школа, 324
 Бівер Крік, школа, 54
 Бівер Лейк, школа, 156
 Богдан, школа, 139
 Брендонський семінар див. Рутінієн
 Трейнінг Скул ін Брендон
 Будка, школа, 139
 Буковина, школа, 324

- Бурса Адама Коцка у Вінніпегу, див. Українська Бурса ім. А. Коцка
 Бурса в Тулоні, 167, 168, 169
 Бурса ім. Митрополита Андрея Шептицького, див. Українська Бурса ім. Митр. А. Шептицького
 Бурса ім. Т. Шевченка, Вегревил, 166, 194
 Бурса і Колегія ім. Т. Шевченка, Едмонтон, 168, 390
 Бурса ім. М. Гололя, 294
 Бурса Петра Могили, див. Інститут ім. Петра Могили
- Висла, школа, 138
 Володимир, школа, 324
- Галичина (пізніше Плам Ридж), 129, 130, 183
 Гімназія в Збаражі, 322
 Город, школа, 138
- Гонта, школа, 138
- Дегова, школа, 139
 Дніпро, школа, 324
 Дністер, школа, 324
- Залісся, школа, 139
 Запороже, школа, 138, 324
 Зелота, школа, 139
 Збруч, школа, 138
 Зоря, школа, 138
- Інститут ім. М. Грушевського, Едмонтон, 166, 193
 Інститут ім. Петра Могили, 125, 127, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 192, 280, 281, 362, 390
 Інститут ім. Т. Шевченка, Едмонтон, 167
 Інститут Пресвятого Серця Христового, Йорктон, 159
- Каліш, див. Куліш, школа
 Карпати, школа, 139
 Кінг Едвард, школа, 324
 Колегія св. Йосифа, Йорктон, 159, 160
 Коломия, школа, 324
 Комарно, школа, 138
 Косів, школа, 138, 324
 Куліш, школа, 139, 324
 Купченко, школа, 138
 Курси Вищої Освіти у Вінніпегу, 336
- Лаймстовн Лейк, школа, 54
 Лемберг, школа, 138
 Лімна, школа, 138
 Лоріє, школа, 324
 Львівський Університет, 332
- Мавнгейн Стрім, школа, 138
- Мазепа, школа, 324
 Манітоба Коледж, 134, 135, 322
 Минто, школа, також семінар, див. Рутинієн Трейнінг Скул
 Могила, школа, 138
- Ольга, школа, 324
- Павлик, школа, 139
 Плам Ридж, див. Галичина, школа,
 Поступ, школа, 138
 Прут, школа, 324
- Рідна Школа ім. Б. Грінченка, Львів, 231
 Рідна Школа, Вінніпег, 156
 Рідна Школа, Кенора, 216
 Рідна Школа, Монтреаль, 155
 Рідна Школа, Львів, 335, 336
 Рідна Школа, Порт Артур, 210
 Рідна Школа, Сідней (теж Сідні), 218
 Рідна Школа УНДому, Едмонтон, 189
 Рідна Школа, Форт Вілліям, 188
 Роблін, школа, 324
 Русь, школа, 139
 Руська Українська Бурса, Едмонтон, див. Бурса і Колегія ім. Т. Шевченка
 Русько-Українська Бурса в Сяноці, 332
 Рутинієн Трейнінг Скул, Вінніпег, а опісля Брендон, 114, 133, 134, 135, 139, 141, 153, 387
- Сифтон, школа, 138
 Січ, школа, 138, 324
 Слово, школа, 138
- Тарас, школа, 138, 324
 Тарнов, школа, 139
 Тербовля (теж Трємбовля), 132, 324
- Україна, школа, 286
 Українська Бурса ім. Адама Коцка, Вінніпег, 162, 163, 343
 Українська Бурса ім. Митрополита А. Шептицького, 162, 167, 391
 Український Семінар, див. Рутинієн Трейнінг Скул
 Учительський семінар в Ріджайні, див. Англійська Школа для Чужинців, Ріджайна
- Форінорка, див. Англійська Школа для Чужинців у Вегревилі
 Франко, школа, 138, 324
- Шевченко, школа, 138, 324
 Школа св. Миколая, 121, 157, 158
- Червона, школа, 138
- Ярослав, школа, 138, 324

Г) Друковане слово (друк, друкарні, видавництва)

- Альберта Морнінг Бюлетин, 346
Аляска Геральд, 29, 200
Альманах Нового Світу, 318
Америка, 313
Аргонавти, 175
Асиміляція, 308
- Бен Гур, 311
Беріть, читайте і розсудіть, 314
Бібліотека Новий Світ, 318
- Важливі закони Канади, 310
Вертеп, 407
Верховинці, 177
Весна, 306, 317
Вест Кенада Паблішінг Ко., 261
Видавництво ім. А. Бончевського, 309
Видавництво Червоного Прапора, 317
Видавнича Спілка ім. М. Драгоманова, 283
Видавнича Спілка "Слово", 314
Видавниче Товаришення Українських Робітничих Вістей, 295
Вифлеємська Ніч, 198, 210
Вінніпег Івнінг Трібюн, 151
Вінніпег Телеграм, 345
Вінніпег Трібюн, 345
Вінніпегська Робітничо-Реміснича Рада, 296
Воля, 192
Вуйко, 285, 326, 412
Вуйко, календар, 317
- Громадський Голос, 37
- Газета Католицька, 321
- Давфин Геральд, 286
Дейлі Нор-Вестер, 73
Дзвінок, 280, 412
Дівочі Мрії, 307
Діло, 36, 192, 357
Добра Новина, 81
Добрий Приятель, 282
Для добрих руских виборців, 315
Друкарня Канадійського Українця, 317, 318
- Емігрант, 120
Емігранти, 309
- Загальна Книгарня, 282, 318
Загальний Календар, 317
Заморський Вістник, 20
Зоря, 192, 282, 283, 410
Зоря, календар, 272
- Ілюстрована Історія України М. Грушевського, 317
- Кадило, 2840, 285, 286, 329, 412
Калгарі Албертан, 345
Каменярі, 236, 280, 307, 413
Канада, 274, 275, 276, 320, 321, 410
Канадиць 269, 270, 274, 320, 329, 409
Канадійская Нива, 288
Канадійская Православная Русь, 293, 294
Канадійська Північно-Західна Видавнича Спілка, 244, 314
Канадійська Русь, 45
Канадійським Русинам (ластирський лист) 335
Канадійський Ранок, 270
Канадійський Русин, 121, 161, 219, 249, 261, 262, 263, 264, 269, 272, 274, 280, 286, 319, 320, 327, 329, 341, 346, 351, 357, 329, 341, 346, 351, 357, 360, 408
Канадійський Українець, 263, 267, 269, 280, 286, 319, 408
Канадійський Фармер, 38, 152, 161, 226, 244, 245, 246, 247, 248, 264, 282, 286, 267, 309, 310, 319, 320, 327, 328, 329
Канадійський Фармер, календар, 317, 412
Канадійські Вісті, 276, 277, 320
Канадійсько - Українська Видавнича Спілка в Канаді, 280
Капраль Тимко, 210
Кенедієн Овертовнс, 302
Книгарня ім. Т. Шевченка у Львові, 192
Кобзар Тараса Шевченка, 317
Конфіденти, (Ляхо-Татари), 307
Критика, 192
Курієр Польський, 194
- Літературний Конкурс, 267
Літературно-Науковий Вістник, 192, 203
- Малпяче Зеркало, 311
Манітоба Фрі Пресс, 73, 75, 151, 245, 311, 329
Мішенері Месенджер, 161
Музична Накладня у Вінніпегу, 238
- Напшуд, 192
Народна Друкарня, 277, 278, 408
Наталка Полтавка, 208
Наша Сила, 277, 278, 412
Нива, 279, 412
Нова Громада, 230, 254, 264, 265, 266, 271, 274, 319, 321, 407
Новий Живот, 282
Новий Край, 144, 161, 196, 272, 273, 274, 287, 319, 321, 356, 409
Новий Світ, видавництво і журнал, 255
Новини, 145, 161, 192, 230, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 287, 291, 319, 321, 352, 409

- Общество ім. Качковського (видавництво), 38
 О еміграції, 38, 40
 Опіс Канади з-перед 32 літ, 38
 Осторога, 289
- Пан Писар, 206
 Пастирський лист єпископа Н. Будки, 338, 339
 Помічник для малих школярів для ужитку в початковій і шкільній науці в Алберті і Саскачевані, 149, 316
 Послідне Хожденіє пана Бога по землі, 285
 Правда, 243, 287, 289
 Православіє, 255, 256
 Православний Вістник, 127
 Православний Русин, 289
 Приятель Жовніра, 317
 Про вільні землі, 40
 Поступ, (Алберта), 270, 271, 272, 320, 329, 409
 Поступ (ЗДА), 289
- Ранні українські поселення в Канаді 1895-1900, 54
 Ранок, видавництво, 317
 Ранок, часопис, 248, 249, 250, 251, 258, 262, 264, 269, 270, 274, 276, 314, 320, 327, 329, 346
 Рідний Край, див. властива назва "Новий Край"
 Рільник, 248, 326, 412
 Робітник, Львів, 194
 Робітнича Видавнича Спілка Кооперативна, 283
 Робітнича Книгарня і Видавнича Спілка в Торонті, 318
 Робітничє Слово, 230, 255, 283, 284, 285, 317, 321, 407
 Робітничі Пісні, 302, 412
 Робочий Народ (теж Робучий Народ), 229, 230, 249, 254, 255, 262, 264, 266, 274, 276, 283, 284, 295, 296, 318, 319, 407
 Руска пасха а французький ксьондз, 308
 Руско-Англійська Читанка, 388
 Русский Голос, 289, 290, 291, 292, 348
 Русский Народ, 152, 291, 292, 293, 348
 Руское Издательское Общество, 289
 Руська Видавнича Спілка в Канаді, 274
 Руська Друкарня, 277, 316
 Руська Книгарня у Вінніпегу, 240, 276, 310, 316, 317, 318
 Руська Книгарня, Форт Вілліям, 238, 318
- Саскатун Дейлі Стар, 161
 Саскатун Стар, 345
 Сватанія на Чончарівці, 183
 Свет, див. Світ
 Свідок Правди, див. Сьвідок Правди
 Свідома сила, 230, 255, 283
 Світ, 243, 287
 Свобода, 36, 41, 49, 51, 104, 129, 136, 172, 173, 174, 196, 209, 241, 242, 243, 244, 246, 287, 299, 300, 303, 307, 308, 309, 321, 330, 406
 Сифтонські Новини, 286
 Слово, 247, 248, 314, 320, 321
 Союз, 248
 Спілкова Книгарня "Акорд", 318
 Сьвідок Правди, 274, 281, 282, 410
- Трагедія Галицької України, 349
 Торонто Глоуб, 345
 Торонто Мейл, 75
- Україна, 278, 312, 412
 Україна Ірредента, 333
 Україна, Наукова Бібліотека, 279
 Українська Видавнича Спілка, Вінніпег, 257, 262, 317
 Українська Книгарня Висилкова, 317, 318
 Українська Книгарня у Вінніпегу, див. Руська Книгарня
 Українська Книгарня в Гамілтоні, 318
 Українська Книгарня в Едмонтоні, 238, 267, 318
 Українська Книгарня в Саскатуні, 238, 318
 Українська Робітнича Книгарня, 318
 Українська Торговля і Книгарня, 318
 Українська Соціалістична Видавнича Спілка, 254
 Український Вістник, 203
 Український Голос, 127, 152, 161, 168, 256, 257, 258, 260, 264, 274, 275, 276, 281, 287, 306, 310, 321, 327, 328, 329, 343, 346
 Український Євангелист, 270
 Українські Робітничі Вісти, 295, 296, 410
- Хата, 277, 311, 312, 412
 Хлопська Правда, 192
 Хлопський Параграф, 275
 Християнський Катехизм, 314
 Хто з Богом, Бог з ним, 206
- Червоний Прапор, 229, 248, 252, 254, 314, 319, 320, 321, 407
- Юніон Пресс 251

Д) Торговельні підприємства та різне

- Австро-Канадська Спілка, 237
Буковинці, 57, 73
Вінніпег-Озис, (торговля риби), 240
Вольтурно, пароплав, 81
Вотевільці, 28
Вулзлі, експедиція, 88
Гадсон Бей, компанія, 84
Гадюче коріння, 86
Галичани, 57, 73, 74, 75, 291
Галіціяни, див. галичани
Галішенс, див. галичани
Демеврони, 28
Домініон Лендс Акт, 83
Коперативна Крамниця, Калгарі, 194
Ліга Народів, 350
Мирова Конференція в Парижі, 348, 349, 351
Народна Торговля, 37
Народна Торговля, Вегревил, 190, 238, 240
Орегон, пароплав, 26
Пасифік Юкрейн, 200
Північно - Атлантийська Торговельна Спілка, 71
Руська Народна Торговля, Ростерн, 274
Руська Торговля, Калгарі, 238
Руська Торговельна Спілка, Етелберт, 237
Руська Торговельна Спілка, Ростерн, 237
Руська Торговельна Спілка, Сифтон, 237
Руські Підприємці, 238
Рутеніяни, див. Русини
Рутенці, див. Русини
Сидилія, пароплав, 43
Сімдесятріччя українського поселення, 15
Сторіччя Канадської Федерації, 15
Табір цивільних воєних невільників, 416
Титанік, пароплав, 81
Українська Фармерська Елеваторська Спілка, Вінніпег, 240
Українська Збіжева Компанія, див. Українська Фармерська Елеваторська Спілка.
Фармерська Пожичкова Каса, Вінніпег, 240
Фармерська Пожичкова Каса, Едмонтон, 240
Хрест Свободи, 322
Хрест Свободи у Волківцях, 367

III. ENGLISH NAMES AND TITLES

- Address on the Ruthenian Question, 335
Agricultural Publishing Co., 278
Agriculturist, 278
Andrews, Rev. Alfred, 131
Army and Navy Veterans Association, 345
Austro-Canadian Co., Winnipeg, 238
Austro-Hungarians, 90, 91
Baw, Mr. N., 131
Bernier, Joseph, 113
Bilingualism, 152
Bilingual schools, 153
Bryce, Rev. Dr. G., 131
Bukovina School, 150
Camp Hughes, 414
Canadian Field, 288
Canadian Northern, 91, 92
Canadian North West Company, 314
Canadian Pacific, 91, 92
Catholic Extension Society, 160
Cherrier, Rev. Father, 131
Chortitz, 322
Church of Rome, 113
Claveloux, Rev. Desire, 160
Culbertson, Ely, 92, 93
Daily Nor-Wester 73
Davidson, Gordon A., 13
Deegan, Mr. T. D., 131
Detention Camp, 416
Dominion Lands, Interim Homestead Receipt, 354
Doukhobors, 81
Drummond, Rev. Father, 131
Dutch, 90
Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900, 79
English School For Foreigners, 194
English School For Foreigners, Regina, 144

- English School For Foreigners, Vegreville, 145, 146
Ethelbert, 96
- Farmer's Weekly Telegram, 287
Farr, E. S., 145
Foreign Schools, 147
Fortin, Ven. Archdeacon, 181
Fowler, J. F., 181
Free Press, 73, 75, 151, 245, 311, 329
French, 90, 91
French settlements of Manitoba, 149
French teachers, 154
- Gagnon, Rev. Joseph, 169
Galicia (Canada), 130
Galicians, 73, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 88, 96, 131, 316
Galicians Dwelling in Canada and Their Origin, 312, 316, 411
Galician Education Committee, 131
Galician Hotel, 94
Galician Night School Girls, 156
Galician Schools, 138
General Stores, 98
Gernans, 90
Gilroy, Mr. Thomas, 131
Gordon, Rev. C. W., 181
Grand Trunk Pacific, 91, 92
Great Athabasca Land Co., 267
Greek Ruthenian Church, 133
- Hamburg, 70
Hart, Prof. 131
Historical and Scientific Society of Manitoba, 316
Home, 277
Horod, 322
- Icelanders, 76
Ilillik, W., 25
Inland Exchange Order, 81
Inspection Card for Immigration Officer at Port of Arrival in Canada, 81
- Janow, 322
Jaroslaw, 322
- Komarno, 322
Kulawy, Rev. Father, 131
- Lacombe, 92
Landetz, 28
Laurier-Greenway Agreement, 134
League for the Liberation of Carpatho-Russia, 293
- Mac Toggent, Lieut. R. M., 415
Manitoba Ruthenian English Readers, 148
M. Dragomanov's Publishing Co., 283
Meadowvale, 130
Medika, 322
Missionary Messenger, 227
- Mundare, 156
Mundare Publishing Company, 271
- National Press, 277
Naturalization Act, 223
New Country, 272
News for Foreign Born Readers, 418
North Atlantic Trading Co., 71
- Oleskiw, 322
Order in Council, 223
Our Strength, 277
Overseas Battalion Little Black Devils, 415
Overston, 127
Ozerna, 322
- Pacific Ukraine, 29
Patrick, Rev. Dr., 131
Petlura, 322
Pleasant Home, 190
Poles, 90, 91, 154
Polish children in Manitoba, 150
Polish schools (Manitoba), 180
Polish settlements in Manitoba, 149
Polygaia Seneca, 86
Prawda, 322
Presbyterian Home Mission (Sifton), 168
Prince Albert, 92
Pylpiwsky I., 25
- R.C.M.P., 144
Red Flag, 252
Red River, 70
Reid, Dr., 131
Release, of Imprisonment, 218
Riding Mountain, 52
Rosa, 322
Rosedale, 130
Rosedale Municipality, 73
Russell, Mr. F. W., 131
Russian People, 291
Russian Publishing Co., 289
Russians, 90, 91
Ruthenian children of Manitoba, 150
Ruthenian-English Glossary or Dictionary of English Manual for Ruthenians, 314
Ruthenian Farmers Organization of Canada, 271
Ruthenian Greek-catholic Church, 122
Ruthenian Merchants (Winnipeg), 238
Ruthenian Press, 277
Ruthenian Publishing Company, 274
Ruthenian Schools (Manitoba), 130
Ruthenian settlements of Manitoba, 149
Ruthenian Teachers Association, 136
Ruthenian Trading Co. (Ethelbert), 237
Ruthenian Trading Co. (Rosthern), 237
Ruthenian Trading Co. (Sifton), 237
Ruthenian Training School, 133, 134, 139
- Sabourin, Rev. A., 160

Sacred Heart Institute, 160
 Seech, 322
 Seneca (Snake) Root, 86
 Senkiw, 322
 Shevchenko Reading Hall, 175
 Sifton, 96
 Sifton, Clifford, In Relation to His
 Times, 77
 Sifton's Pets, 70
 Sirko, 322
 Sisters of the Faithful Companions of
 Jesus, 156
 Slavs, 74, 76, 77
 Songs of Ukraina, 411
 Stewart, Prof., 131
 Stickle, W. A., 145
 Strange Lives of One Man, 92
 Strathclair-Patterson, 75
 Sulpician Fathers of Montreal, 160
 Szewczenko, 322

Third Class Normal School Diploma, 139
 Trembowla School, 132

Ukraina, 322
 Ukrainian Canadians, 58

Ukrainian Free Thinkers Association,
 285
 Ukrainian Labour News, 295, 296
 Ukrainian Library Association (Keno-
 ra), 216
 Ukrainian Publishing Co. Ltd., 257
 Ukrainian Red Cross Society in Canada,
 349, 365
 Ukrainians, 90, 81

Vaccination Protected, 81
 Victoria Cross, 340

Western Clarion, 203
 Wetaskiwin, 92
 Whitlo, Mr. R. J., 131
 Winnipeg Trades and Labour Council,
 296
 Worker's Word, 283
 World, 203

Y.M.C.A., 139
 Young, Charles H., 13, 89

Zelena, 322
 Zhoda, 322

БІБЛІОГРАФІЯ

- Акт що до шкільних підмог, Ріджайна, 1915.
- Бала, о. Осип: Перший український єпископ Канади Кир Никита Будка, Вінніпег, 1952.
- Бачинський, д-р Юліян: Українська еміграція в З'єдинених Державах Америки, Львів, 1914.
- Бичинський, З.: Історія Канади, Вінніпег, 1928.
- Білецький, Леонід: Українські піонери в Канаді 1891-1951, Вінніпег, КУК, 1951.
- Божик, о. Пантелеймон: Церков українців в Канаді, Вінніпег, 1927.
- Боровський, М. Л.: Рослини переселені з України до Канади, Вінніпег, 1967.
- Будка, єпископ Никита: Лист пастирський "О потребі організації", Вінніпег, 1913.
- Войченко, Ольга: Літопис українського життя в Канаді, Вінніпег, т. 1, 1961.
- Гаврилюк, Ф. Т.: Наш культурний розвій в Канаді, Вінніпег, 1936.
- Гладишевський, др М.: Ювілейна пам'ятка в 50-ліття існування Українсько-Католицької Парафії в Калгарах, Едмонтон, 1962.
- Гуцуляк, д-р Михайло: Українець-співтворець кордонів Канади й Аляски, Ванкувер-Торонто, 1967.
- Дмитрів, Нестор: Канадійська Русь: Подорожні спомини, Мавнт Кармел, Свобода, 1897.
- ": Тимко Гаврилюк, Мавнт Кармел, Свобода, 1899.
- ": Західна Канада: Короткі пояснення про її багатство і землі для поселенців, Вінніпег, 1907.
- Казимира, д-р Богдан: Монсіньор Аделяр Лянжевен й українці, Едмонтон, 1952.
- ": Релігійно-громадське життя в Українській Католицькій Митрополії в Канаді, Торонто, 1965.
- Качор, інж. Андрій: Роля Просвіти в економічному розситку Західної України, Вінніпег, УВАН, 1960.
- Ковбель, С.: Українці в Канаді, їх розвій і кроки вперед і взад, Вінніпег, "Правда і Воля", серія статей, 1929.
- Кравчук, Петро: І. Франко та українська трудова еміграція в Канаді, Київ, Український Історичний Журнал, ч. 8, 1966.
- Кравчук, Петро: Поети Канади, Київ, 1958.
- ": П'ятдесят років служіння народу, Торонто, 1957.
- ": Українська література в Канаді, Київ, 1964.
- Крет, Я. Н.: Важніші права Канади, Вінніпег, 1910.
- Когут, Йосиф: Нарис історії Української Католицької Церкви св. Тройці в Стюартбурн, Манітоба, 1958.
- Ліберальна партія а Русини, Вінніпег, 1907.
- Мандрижа, М. І.: Антологія українського письменства в Канаді, Вінніпег, 1941.
- Марунчак, М. Г.: В зустрічі з українськими піонерами Алберти, Вінніпег, Загальна Бібліотека УКТ, 1964.
- ": Канадійська Теробовля, Вінніпег, Загальна Бібліотека УКТ, 1964.
- ": Петро Гаврисичин піонер-будівничий Шашкевичівської Дільниці у Вінніпегу, Вінніпег, Бібліотека Піонера, 1963.
- ": Студії до історії українців Канади, т. 1, Вінніпег, УВАН, 1965, т. II, Вінніпег, УВАН, 1966-1967, т. III, Вінніпег, УВАН, 1968-1969.
- Назарук, Осип: Нові приповідки українського народу в Канаді, Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, 1925.
- ": Як виглядає Канада і ми в ній, поглядева студія, "Український Прапор", Відень, 1923.
- Німчук, Іван: Початки організованого життя канадійських українців, Едмонтон, Бібліотека Католицької Акції, ч. 8, 1952.
- Олесків, д-р Осип: О еміграції, Львів, грудень, 1895.
- ": Про вільні землі, Львів, Просвіта, 1895.
- Перший річий звіт Бурси ім. Митрополита А. Шептицького в Сент Боніфас 1917-1918, Вінніпег, Накладом Митрополічої Бурси, 1918.
- Рудницький, Ярослав: Канадійські географічні назви українського походження, Вінніпег, 1948.

- Стечишин, Юліян: Наші досягнення в Канаді і наше майбутнє, Торонто, 1967.
 " : Український Інститут П. Могили в минулому і майбутньому, 1966.
 " : Ювілейна Книга Українського Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні, 1916-1941, Вінніпег, 1945.
 Тесля Іван: Розселення українців у Канаді, Альманах Золотого Ювілею Українського Заломогового Братства св. Миколая в Канаді 1905-1955, Вінніпег, 1957.
 — Українці в Канадійських Парляментах, Едмонтон, "Українські Вісті", 1941.
 — Ухвали . 14, 15, 147, 167, 168 Сільського Муніципалу Етелберт. Вінніпег, 1916.
 — Чотирнадцятьліте правління Сер Родмонда Робліна, Вінніпег, 1914.
 Чумер, Василь: Мої спомини 1892-1942.
 Шептицький, Митрополит Андрей: Канадійским Русинам, Львів, 1911.
 — Шкільний акт що до отаксовань, Ріджайна, 1915.
 — Шкільний Акт, Розділ 23 Статутів Саскачевану, 1915.
 Шлепаков, А. М.: Біля джерел української трудової іміграції в Канаді, Київ, "Український Історичний Журнал", ч. 6, 1955.
 " : Українська трудова еміграція в США і Канаді, Київ, 1960.
 Щербатюк, І.: Про еміграцію українців Східної Галичини в Росію, Київ, Український Історичний Журнал: ч. 6, 1964.
 Ястремський, Томко: Канадіянізація, Вінніпег, 1946.

BIBLIOGRAPHY

(in English)

- The Arda Programme in Manitoba 1962-1965, Winnipeg; Manitoba Department of Agriculture and Observation.
 Armstrong, John A.—Ukrainian Nationalism, New York and London: Columbia University Press, 1968.
 Bayley, Charlie—The Social Structure of the Italian and Ukrainian Communities in Montreal (Manuscript), 1989.
 Brown, O.E.A.—Settlers of The Plains, Gilbert Plains—Dauphin—Altona, 1953.
 Bryce, Peter—Continental Europeans in Western Canada. Winnipeg, 1928.
 Burianyk, W.—S.U.S.—Its Meaning and Significance. Toronto, 1967.
 Census of Prairie Provinces, Population and Agriculture, Manitoba, Saskatchewan, Alberta, 1916. Ottawa, 1918.
 Connor, Ralph—The Foreigner: A Tale of Saskatchewan, New York, 1909.
 Dafeo, John W.—Clifford Sifton in Relation to His Times. Toronto: The MacMillan Company of Canada Limited, 1931.
 Darcovich, William, Ph.D.—Ukrainians in Canada: The Struggle to Retain Their Identity—1967.
 Davidson, Gordon, A.—The Ukrainians in Canada. A Study in Canadian Immigration. Montreal, 1947.
 Davies, Raymond Arthur,—This is Our Land: Ukrainian Canadians Against Hitler. Toronto: Progress Books, 1943.
 Doroshenko, Dmytro,—History of Ukraine. Edmonton: The Institute Press, 1939.
 England, Robert,—The Central European Immigrant in Canada. Toronto: The MacMillan Company of Canada Limited, 1929.
 The Colonization of Western Canada. London: P. S. King and Sons, 1936.
 Fifth Census of Canada, 1911—Ottawa: Government Printing Bureau, 1911.
 First All-Canadian Congress of Ukrainians in Canada. Winnipeg: Ukrainian Canadian Committee, 1943.
 Fishman, Joshua and Vladimir C. Nahirny, John E. Hofman, Robert G. Hayden—Language Loyalty in the United States: The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups.
 Gibbon, John Murray—Canadian Mosaic: The Making of a Northern Nation.—Toronto: McClelland & Stewart, 1938.
 Gregorovich, John—A Ukrainian Canadian in Parliament: Memoirs of Michael Luchkovich.—Toronto: Ukrainian Canadian Research Foundation, 1965.
 Hrushevsky, Michael—A History of Ukraine. New Haven: Yale University Press, 1941.

- Hunchak, N. J.—Canadians of Ukrainian Origin: Population. Winnipeg: Ukrainian Canadian Committee, 1945.
- Hunter, A. J.—A Friendly Adventure: The Story of the United Church Mission among New Canadians at Teulon, Manitoba. Toronto: Board of Home Missions of the United Church of Canada, 1929.
- Kaye, V. J.—Early Ukrainian Settlements in Canada 1895-1900. Toronto: University of Toronto Press, 1964.
- Kay-Kysilevsky, V. J.—Slavic Groups in Canada. Slavistica No. 12. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1951.
- Kirkconnell, Watson—Canadian Overtones. Winnipeg: Columbia Press, 1935.
- : The Place of Slavic Studies in Canada. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1958.
- Kohuska, Natalia Lewenec—Forty Years in Retrospect. Hamilton-Toronto-Winnipeg, 1967.
- Liberal Handbook, 1914. Platform of Manitoba Liberals 1914.
- Lower, A.—Colony to Nation. A History of Canada. Toronto: 1946.
- Lupul, Manoly R.—Church (Catholic)—State Relations in Education in the old North-West Territories, 1880-1905. A Thesis to the Committee on the Ph.D. in Education.—Harvard University, Cambridge, 1963.
- Lysenko, Vera—Men in Sheepskin Coats. Toronto: The Ryerson Press, 1947.
- MacIntosh, W. A.—Prairie Settlement: The Geographical Setting. Toronto: 1934.
- McWilliams, Margaret—Manitoba Milestones. Toronto: J. M. Dent & Sons, 1928.
- Manitoba, Department of Education, Special Report on Bilingual Schools in Manitoba—Winnipeg, 1916.
- Manning, C. A.—Outline of Ukrainian History. Winnipeg: Ukrainian Canadian Committee, 1949.
- Morton, A. S.—A History of Prairie Settlement. Toronto: MacMillan Co. of Canada, 1938.
- Murchie, R. W. and Grant, H. C.—Unused Lands of Manitoba. Winnipeg: Department of Agriculture and Immigration, 1926.
- On Language and Culture. Winnipeg: Ukrainian Canadian Committee, 1962.
- Onufrijchuk, Theodore T.—The History of R. M. of Sliding Hills No. 273, Mikado, Sask. and Their Centennial Park, 1967.
- Our Non-English Speaking Canadians, prepared by: The James Robertson Memorial Fund Committee, 1917.
- Reminiscences of the Rossburn Pioneers. Rossburn, Manitoba, 1932.
- Rockwood Echoes: 90 Years of Progress 1870-1960; A History of the men and women who pioneered the Rockwood Municipality, 1960.
- Rudnyckyj, J. B.—Ukrainian Canadian Folklore. Winnipeg, 1960.
- Scott, W. L.—Eastern Catholics. Toronto: Catholic Truth Society, 1927.
- Shepticky, Andrew, Archbishop—Address on the Ruthenian Question to their Lordships The Archbishops and Bishops of Canada—Leopolis, March 1911.
- Sherbinin, Michael A.—The Galicians Dwelling in Canada and Their Origin. Winnipeg: The Manitoba Free Press Company, 1906.
- Simpson, G. W.—The Names "Rus", "Russia", "Ukraine" and Their Historical Background. Slavistica No. 10. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1951.
- Ukraine: An Atlas of Its History and Geography. Toronto: Oxford University Press, 1941.
- The Ukrainian Question and the Present Crisis. Saskatoon: Ukrainian National Federation of Canada, 1939.
- Why Learn Ukrainian. Winnipeg: U.C.C. 1965.
- Sisler, W. J.—Peaceful Invasion. Winnipeg, 1944.
- Sissons, C. B.—Bilingual Schools in Ontario. Toronto: J. M. Dent & Sons, 1917.
- Skelton, O. D.—The Language Issue in Canada. Kingston: 1917.
- Skwarok, J. J.—The Ukrainian Settlers in Canada and Their Schools. Edmonton: Basilian Press, 1958.
- Slavutych, Yar—Ukrainian Literature in Canada. Edmonton: Slavuta, 1966.
- Smith, W. J.—A Study of Canadian Immigration. Toronto: The Ryerson Press, 1920.
- Swallow, H. S.—Ox Trails to Highways: Yorkton Pioneers. Yorkton, 1955.
- Syrnick, John H.—Community Builders: Early Ukrainian Teachers. Transactions of the Historical and Scientific Society of Manitoba, Series III, Nr. 21.
- Wangenheim, Elisabeth—The Ukrainians: A Case Study of the "Third Force" in

- "Nationalism in Canada" by the University League for Social Reform, edited Peter Russell, Toronto: McGraw-Hill Co. Ltd., 1966.
- The Woman's Missionary Society in Manitoba, 1884-1959: The United Church of Canada. Winnipeg, 1959.
- Woodsword, J. S.—Strangers within Our Gates. Toronto: The Missionary Society of the Methodist Church, Canada, 1908.
- My Neighbor: A Study of City Conditions: A Plea of Social Service. Toronto: Young People's Forward Movement for Missions, 1911.
 - Rural Communities: Report of Investigation by the Bureau of Social Research, Government of Manitoba, Saskatchewan and Alberta, 1917.
- Woycenko, Olha,—Canada's Cultural Heritage: Ukrainian Contribution. Winnipeg: UVAN, 1964.
- Young, Charles H.—The Ukrainian Canadians. Toronto: Thomas Nelson & Sons, 1931.
- Yuzyk, Paul—The First Ukrainians in Manitoba, Papers Read before the Historical and Scientific Society of Manitoba, Series III. No. 8. Winnipeg: Historical and Scientific Society of Manitoba, 1953.
- The History of the Ukrainian Greek Catholic (Uniate) Church in Canada. Master's thesis, University of Saskatchewan, 1948.
 - The Ukrainian Greek Orthodox Church in Canada (1957), Ph.D. thesis, University of Minnesota, 1957.
 - The Ukrainians in Manitoba: A Social History. Toronto: University of Toronto Press, 1953.
 - Ukrainian Canadians. Their Place and Role in Canadian Life. Toronto: Ukrainian Canadian Business and Professional Federation, 1967.

